T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN TAKSİM PROJESİ: SAN REMO KONFERANSI (18-26 NİSAN 1920)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan:
Mustafa Burak ÖZDEMİR

Danışman:
PROF. DR. H. Ömer BUDAK

KIRIKKALE-2018

KABUL-ONAY

Prof. Dr. H. Ömer Budak danışmanlığında Mustafa Burak Özdemir tarafından hazırlanan *"Osmanlı İmparatorluğu'nun Taksim Projesi: San Remo Konferansı (18-26 Nisan 1920)"* adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

02/01/2018

(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)
Yrd. Doç. Dr. Siddik

[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Prof. Dr. H. Ömer BUDAK

[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Prof. Doç. Dr. Orhan AVCI

[İmza]
[Unvanı, Adı ve Soyadı]
……

[İmza]
[Unvanı, Adı ve Soyadı]
……

Yukarıdaki imzaların adı geçen
öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../20..
(Ünvan, Adı Soyadı)
Enstitü Müdürü

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum *Osmanlı İmparatorluğu'nun Taksim Projesi: San Remo Konferansı (18-26 Nisan 1920)* adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

Tarih

Adı Soyadı

İmza

Mustafa Burak ÖZDEMİR

ÖNSÖZ

Araştırmamızda yakın dönem Türk tarihinin en ehemmiyetli konularından biri olan ve bir imparatorluğun taksimini amaçlayan Sevr Antlaşması'nın taslağının yapıldığı konferanslardan olan San Remo Konferansı'nı (18-26 Nisan 1920) incelemeye çalışacağız. Araştırmamızın konusunu, 19. yüzyıldan itibaren gittikçe güç ve toprak kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'nun, I. Dünya Harbi'nden sonraki süreçte topraklarının büyük devletlerce konferanslarda taksimi ve bu taksim konferansları içinde, San Remo Konferansı'nın önemi teşkil edecektir.

Çalışmamız, genelden özele doğru sınıflandırılarak San Remo Konferansı'nın "Doğu'nun taksimindeki" önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nihayetinde kavram, parçaların bir araya getirilmesiyle oluşturulan siyasî, iktisadî, içtimaî ve hatta dinî alanda gerçekleştirilen sömürülerin bütünüdür. Uygulanan bu sömürü politikalarının açıkça dile getirildiği alan ise antlaşmalar, vesikalar vs. yoluyla diplomasidir. Kısaca özetlemek gerekirse ele aldığımız konu, ağırlıklı olarak dönemin resmî devlet evrakına ve kamuoyunun görüşünü etkileyen gazete haberlerine istinat edilerek inşa edilecektir.

Bilindiği üzere San Remo Konferansı, Osmanlı barışının tasarlandığı son önemli konferanstır. Zira burada taksimin ana hatları belirlenmiş, yeni bağımsız olacak devletlerin sınırları çizilmiş, askerî konular nihayete ulaştırılmış ve Amerika Birleşik Devletleri ile ilgili hususî meseleler burada tartışılmıştır.

Sevr Antlaşması'nın geçersiz olması, San Remo kararlarını da geçersiz kılmamıştır. Nitekim San Remo Konferansı, günümüze dahi etki eden çok önemli sorunların doğmasına neden olmuştur. Özellikle I. Dünya Harbi sonunda söz konusu konferansta Ortadoğu'da manda yönetimlerin kurulmasına karar verilmiş ve böylece Ortadoğu; siyasî, iktisadî ve sosyal yapısını değiştiren yeni bir yönetimin hakimiyetine girmiştir. Buna ek olarak "Düvel-i Muazzama" adıyla tabir edilen dönemin en büyük güçleri, dünyanın paylaşılmamış ve en stratejik noktalarından birini, yani Osmanlı topraklarını, taksim etmeyi Sevr ile uygulamaya koymuştur. Çalışmamızda bir diğer önemli nokta, İç Anadolu'da kalan Türk topraklarının da taksim konusu edilmesi ve taksim esnasında devletlerarası politikaların incelenmesi meselesidir. Zira Wilson İlkeleri uyarınca Türklerle meskun olan bölgeler, el değiştirmeyecek, yani başka bir deyişle taksim konusu edilemeyecekti. Ancak politikanın değişkenliği, devletlerin çıkarları, dinî ve kültürel çatışmalar (Hilal ve Haç, Doğu ile Batı'nın mücadelesi), devreye girdiğinde Türk topraklarının da taksimin dışında kalamayacağı belli olmuştu.

Yani devletlerarası ilişkiler, süreklilik arz etmemekte ve siyasî gelişmelere göre değişkenlik göstermektedir. Araştırmamızda devletlerin değişken politikalarına değinmeye çalışacağız.

San Remo'da alınan kararlar, Türk devletine ve milletine "yaşam hakkı bırakmayan" maddeleri ihtiva ediyordu. Boğazlar ve başkent İstanbul, İtilaf devletlerin kontrolü ve denetimi altına bırakılıyordu. Su yollarının idaresi, Boğazlar Komisyonu'nun eline bırakılıyor ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi karasularında bile hiçbir hükmü kalmıyordu. Bununla birlikte kıyı bölgelerin işgal edilmesi, Osmanlı deniz gücüne el konulması ve İtilaf donanmasının önemli limanlara el koyması, sadece Osmanlı deniz gücüne vurulan bir darbe olarak kalmıyor ayrıca Osmanlı iç ve dış ticaretini ve ulaşımını, doğrudan İtilaf devletlerinin eline bırakıyordu. İtilaf devletleri, sadece önemli deniz ulaşım merkezlerini işgal etmekle yetinmeyerek, Toros tünelleri gibi, önemli kara ulaşım noktalarını da ele geçirmişti. İtilaf hükümetlerinin düşüncesi; ordusu dağıtılmış, başkenti işgal edilmiş ve stratejik noktaları ele geçirilmiş Osmanlı'ya, San Remo kararlarını uygulatmanın pek de zor olmayacağı yönünde idi. Ancak Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Türk milleti, işgallere mukavemet edecek ve San Remo'da, Anadolu ve Doğu Trakya hakkında alınan kararların uygulanmasını engelleyecekti.

Araştırmamızın ilk bölümünde San Remo Konferansı'nın hazırlık dönemine değinilecektir. Bu bölümün oluşturulmasındaki en önemli nokta, devletlerin kısa bir süre içinde politika değiştirebileceğini göstermektir. Ayrıca konferansa taraf devletlerin konferans öncesi politikalarını ve siyasî durumlarını incelemek, San Remo Konferansı kararlarının anlaşılabilirliğini de arttıracaktır. Ek olarak bu bölümde Osmanlı azınlıklarının politik hamlelerine de değinilerek azınlıkların konferansta oynayacağı misyon, geniş bir açıdan gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca I. Dünya Harbi sırasında ve sonrasında yapılan açık/gizli anlaşmalarla, "Osmanlı taksiminin" hazırlık süreci ele alınmıştır. Görüldüğü üzere bu bölüm, San Remo Konferansı ve Sevr Antlaşması öncesinde bir hazırlık dönemini teşkil edecektir.

İkinci bölüm ise San Remo Konferansı; konferans tutanakları, ilgili devletlerin belge ve yazışmaları ve gazete haberleri ağırlıklı olarak kullanılarak tutarlı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde San Remo'da nüfuz bölgelerinin çizimi ve imtiyazların paylaşımı, azınlıklara verilecek hak ve imtiyazlar, Osmanlı'nın hangi azınlığının bağımsız olacağına ilişkin alınacak kararlar, Boğazlar'ın statüsü, Ortadoğu'nun şekillendirilmesi, Osmanlı İmparatorluğu'na siyasî, iktisadî, adlî, malî, içtimaî ve dinî konularda bırakılması planlanan "sözde" haklar ve bu hakları

yürütebilmesi için Osmanlı İmparatorluğu'na bırakılacak askerî güç ve polis kuvvetlerinin miktarı konuları görüşülmüştür.

Üçüncü bölümde San Remo Konferansı'ndan sonra yaşanan gelişmeler ve kamuoyunun tepkisi, araştırmamızın bütünlüğü içerisinde incelenmiştir. Özellikle San Remo kararlarının Anadolu ve Ortadoğu'da yarattığı etkilerin, Avrupa ve Amerika basınındaki yansımaları, meseleyi her iki tarafın bakış açısından incelememize olanak sağlamıştır.

San Remo Konferansı ve Türk Taksimi Hakkında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Yaklaşım

Literatürde Türk taksimi konularının aksine, San Remo Konferansı'nı konu alan genel bir çalışma bulunmamaktadır. San Remo Konferansı'nı ele alan çalışmalar, çoğunlukla genel bir Türk taksimini inceleyen eserlerden mürekkeptir. Bu çalışmaların da büyük bir kısmı, San Remo Konferansı'nı birkaç sayfa ile özetler mahiyettedir. Araştırmamızın bu kısmında San Remo Konferansı'nı ele alan çalışmalara değinmeye çalışacağız. Öncelikle San Remo Konferansı'na dair en önemli kaynaklar; İngiliz, Osmanlı, Amerikan ve Fransız arşiv kaynaklarıdır. Araştırmamızda *Cabinet Papers, Foreign Office, Chatham House, H. M. Stationery Office, United States Government, Başbakanlık Osmanlı Arşivi* belgelerini yorumlamaya çalıştık. Ayrıca askerî raporlar ve gazeteleri de incelemeye çalıştık. İngiliz Hükümeti'nin yayımladığı *Documents on British Foreign Policy 1919-1939* ve Amerikan Hükümeti'nin yayımladığı *Foreign Relations of the United States,* San Remo tutanaklarını ve hükümet yazışmalarını ihtiva ettiği için araştırmamızdaki başlıca başvuru kaynakları olmuştur. Bunların dışında *T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları* ve *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri* ile *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını* adlı iki derleme eser de birincil kaynaklarımızı teşkil etmiştir. Ek olarak birincil kaynaklara dair yapılan en değerli çalışmalardan biri, Osman Olcay'ın *Sevr Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)* isimli eseridir. Eserde, *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*'de İngiliz Hükümeti'nin yayımladığı belgeler, kısmen de olsa Türkçeye çevrilmiştir. Ek olarak Bilal Şimşir'in *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), Nisan-Aralık 1920-British Documents on Atatürk (1919-1938)* adlı eseri de *Foreign Office* belgelerinin derlemesi şeklindedir ve eserde, San Remo Konferansı'na dair belge ve yazışmalar da bulunmaktadır. Ayrıca David

Lloyd George'nin hatırat türünde yazılmış eseri, *The Truth About The Peace Treaties* de San Remo Konferansı'na dair önemli bir kaynaktır.

San Remo Konferansı'nın yoğun olarak işlendiği çalışmalara bakıldığında yukarıda da zikrettiğimiz üzere karşımıza pek fazla çalışma çıkmamaktadır. Bu çalışmalardan biri, Paul C. Helmreich'in, *From Paris To Sevres – The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920* adlı çalışmasıdır. Yerli literatürdeki en kapsamlı çalışma olarak da Ahmet Hurşit Tolon'un, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol* adlı eseri gösterilebilir. Her iki çalışmada da San Remo Konferansı, birkaç başlık altında incelenmiş ve konferansın öneminden bahsedilmiştir. Ancak Helmreich'e göre konferansta, antlaşmayı (taksimi) etkileyecek önemli bir karar alınmamış, Tolon'a göre ise Sevr Antlaşması'nın önemli halkalarından birini teşkil etmiştir. San Remo Konferansı ile ilgili benzer çalışmalardan biri de H. Ömer Budak'ın *Olaylar ve Anlaşmalar Işığında Devlet-i Aliyye'nin Yıkılış Süreci* eseridir. Eserde, San Remo'da sınırların nasıl belirlendiğine ve Türk topraklarında kurulması planlanan Kürt devleti teşekkülüne değinilmiştir. Serpil Sürmeli'nin "San Remo Konferansı ve Erzurum" adlı makalesi ise San Remo Konferansı'nın Erzurum ve çevresinde kurulacak bir Ermeni devletini ve bu durumun Doğu Anadolu'daki yankılarını ele almaktadır. Literatürde bu çalışmaya benzer iki makale daha dikkat çekmektedir. İlki Mehmet Sait Dilek ve Evren Küçük'ün hazırladığı, "San Remo Konferansı'nda İngiltere'nin Ermeni Politikası (18-26 Nisan 1920)" çalışmasıdır. Bir diğeri ise Ali Sarıkoyuncu'nun "Millî Mücadele Döneminde Zonguldak Kömür Havzasında Fransız-İtalyan Rekabeti ve İtalya'nın Faaliyetleri" isimli makalesidir. Görüldüğü üzere her üç makalede de San Remo Konferansı'nın, bölgesel anlamda etkileri ele alınmıştır. Ali Allawi ise *Irak Kralı I. Faysal* çalışmasında, San Remo Konferansı'nın Ortadoğu'yu nasıl etkilediğini incelemiştir. William L. Clevland'ın *Modern Ortadoğu Tarihi* adlı eseri de San Remo paylaşımından sonra Ortadoğu'nun durumunu anlatan önemli bir eserdir. Taksim sonrası Ortadoğu'yu anlatan bir diğer önemli eser de Albert Hourani'nin *Arap Halkları Tarihi* adlı eseridir. Ayrıca Derviş Kılınçkaya ve Ömer Osman Umar'ın da paylaşım sonrası Ortadoğu'da gelişen olaylara dair eserleri bulunmaktadır.

San Remo Konferansı sırasında ve sonrasında diplomatik durumu ve kamuoyunun tepkisini ele alan önemli bir çalışma da Neşe Özden'in "Impact of the San Remo Terms On Turkey And British Policy" adlı makalesidir.

Bu çalışmayı hazırlarken, benden maddî-manevî desteğini eksik etmeyen ailem başta olmak üzere, beni, bu konu ile ilgili çalışmaya teşvik eden ve yönlendiren değerli hocam ve danışmanım Sayın Prof. Dr. Hacı Ömer BUDAK'a saygı ve şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmam sırasında yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşlarım Sayın Erdi ÖZTÜRK, Sayın Recep BÖLÜK ve Sayın Mevlüt Burak UÇAK'a teşekkürü bir vazife bilirim. Ek olarak bu zorlu süreç içerisinde manevî desteğini hiç çekmeyen Sayın Yasin YORULMAZ'a da en içten teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Türk tarihinin en "karanlık" dönemlerinden biri olarak nitelendirilen Umumî Harp ve işgal yılları, Türk milletini, Sevr Antlaşması gibi esaret altında yaşamaya mecbur edecek bir antlaşma ile sonlandırılmak istenmiştir. Antlaşmanın müzakere safhasını incelemek, Türk tarihindeki öneminin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Bu çalışma, San Remo Konferansı kararlarının, Ortadoğu taksimi başta olmak üzere, eski Osmanlı coğrafyası üzerindeki etkisini göstermeyi amaçlamaktadır. Ek olarak devletlerin politikalarında görülen değişkenliğin, kısa bir zaman diliminde gerçekleşebileceğini göstermesi açısından San Remo Konferansı, önemli bir yere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Şark Meselesi, Sevr Antlaşması, Düvel-i Muazzama, Osmanlı taksimi, Ortadoğu, Musul, Petrol, Wilson İlkeleri, Ermenistan mandası.

ABSTRACT

With the Treaty of Sevres, which had forced to Turks to live under bondage, it was aimed to given an end to the years of Great War and invasion which can be described as one of the darkest times of Turkish history. Examining the phases of the negotiation of this treaty will contribute to a better understanding of the Turkish history. This study aims to demonstrate the impacts of San Remo Conference's decisions on the regions of Ottoman Empire especially the partition of the Middle East. Besides that San Remo Conference is essential for the demonstration of how changing policies of states can be carried out in a short time of period.

Key Words: Eastern Question, The Treaty of Sevres, Great Powers, The Partition of Ottoman Empire, Middle East, Mosul, Oil, Wilson's Fourteen Points, Mandate of Armenia

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

A.B.D. : Amerika Birleşik Devletleri

ATAM: Atatürk Araştırma Merkezi

AÜSBF : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi

Bkz. : Bakınız

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

c. : Cilt

CAB : The Cabinet Papers

çev. : Çeviren

DBFP : Documents on British Foreign Policy

der. : Derleyen

DIA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

FO : Foreign Office

FRUS : Foreign Relations of the United States

H. M. : House of Majesty

haz. : Hazırlayan

MEB Yay. : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları

s. : Sayfa

sa. : Sayı

SDÜ-İİBFD : Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

T.B.M.M. G. C. Z. : Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları

TDV : Türk Diyanet Vakfı

TTK : Türk Tarih Kurumu

vb. : Ve benzeri

Vol. : Volume

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ÖNSÖZ……..I
ÖZET…….....VI
ABSTRACT……..VII
KISALTMALAR DİZİNİ……...VIII
İÇİNDEKİLER DİZİNİ……..IX

GİRİŞ……1

BİRİNCİ BÖLÜM
SAN REMO KONFERANSI ÖNCESİ TARAF DEVLETLERİN POLİTİKALARI

1.1. San Remo Konferansı Öncesi Diplomatik ve Politik Durumlar Üzerine Genel Bir Bakış.....12

1.1.1. Anadolu Hareketinin Durumu……..……12

1.1.2. İstanbul Hükümeti'nin Ahvali.....19

1.2. San Remo Konferansı Öncesinde İtilaf Devletlerinin ve Azınlıkların Sergilediği Politikalar….....30

1.2.1. İngiltere'nin Sevr Antlaşması Öncesi Tutumu.....32

1.2.2. San Remo Konferansı Öncesi Fransız Siyaseti.....37

1.2.3. San Remo Konferansı'ndan İtalya'nın Beklentileri……..43

1.2.4. Wilson'un Uyguladığı Siyaset ve Amerika Birleşik Devletleri Kamuoyu…….45

1.2.5. San Remo Konferansı Öncesi Bolşevik Siyaseti.....48

1.2.6. San Remo Konferansı'ndan Siyonistlerin Beklentileri…….....50

1.2.7. San Remo Konferansı Öncesi Araplar ve İtilaf Devletleri Arasında Yaşanan Çıkar Çatışmaları…….....53

1.2.8. San Remo Konferansı'ndan Yunanistan'ın Talepleri ve Osmanlı Rumlarının Durumu.....63

1.2.9. San Remo Konferansı Öncesi Ermeni Talepleri.....68

1.2.10. San Remo Konferansı'nda Kürt Devleti Kurulması Hususu…….…....73

İKİNCİ BÖLÜM
SAN REMO KONFERANSI'NIN AÇILIŞI VE SEVR ANTLAŞMASI'NIN HAZIRLIKLARI

2.1. San Remo Konferansı'nın Toplanması ve Konferansta Türk Topraklarının Taksimi Meselesi.....75
2.1.1. San Remo Konferansı'nın Açılışı……...75
2.1.2. San Remo Konferansı'nda Türk Topraklarının Taksim Edilmesi ve Türk Azınlıklarının Durumuna Dair Görüşülen Meseleler.....79
2.1.2.1.Türk-Yunan Sınır İhtilafları.....80
2.1.2.1.1. Trakya Sınırı Sorunu…….....80
2.1.2.1.2. İzmir Meselesi…….96
2.1.2.2. Doğu Anadolu'da Bir Ermeni Devleti Kurulması Planı.....101
2.1.2.3. Fransa ve İtalya'nın Zonguldak Kömür Madenleri İçin Çıkar Çatışması Yaşaması……140
2.1.2.4. Kürdistan Devletinin Kurulması Meselesi ve Bu Devletin Sınırlarının Belirlenmesi…….147
2.1.2.5. Boğazlar Üzerinde İtilaf Devletlerinin Denetiminin Kurulması, Boğazlar Komisyonu'nun Teşekkülü ve İstanbul'un Durumu……....154
2.1.2.6. Üçlü Anlaşma Tasarısı'nın İmzası……...167
2.1.2.7. Türklerin Barış Antlaşmasını İmzalamama Sorunu ve Türk Ordusunun Durumunun Düzenlenmesi…….……...174
2.1.2.8. Barış Antlaşması'nın Verilmesine Dair Türk Heyeti'nin Konferansa Çağrılacağı Tarihin Kararlaştırılması…….193
2.1.3. İtilaf Devletlerinin Türk Topraklarından Elde Edeceği İktisadî İmtiyazları Görüşmesi……...195
2.1.3.1. Osmanlı Borçları, Malî Konularda Fransız-İngiliz Anlaşmazlığı ve Düyûn-ı Umumiye'nin Akıbeti.....195
2.1.3.2. Azınlık Hakları ve Yargı Alanında Görüşülen Meseleler…….201
2.2. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Koparılan Bölgelerin Akıbetinin San Remo Konferansı'nda Tartışılması ve Alınan Kararlar.....205
2.2.1. Ortadoğu'da Manda Yönetimlerin Kurulması ve Yahudi Devleti Teşekkülü……...205

2.2.2. San Remo Konferansı'nda Irak Mandası ve Musul Petrollerinin Görüşülmesi……..207
2.2.3. San Remo Konferansı'nda Suriye Sınırının Çizimi ve Suriye'nin Fransız Manda İdaresine Bırakılması…….....221
2.2.4. San Remo Konferansı'nda Mısır, Kıbrıs, Fas ve Tunus Üzerine Yaşanan Çıkar Çatışmalarının Görüşülmesi..…… …….....224
2.2.5. Yahudi Devleti Teşekkülü ve Filistin Toprakları Meselesi……...228
2.2.6. Batum'un Serbest Liman Olarak Kabul Edilmesi ve Batum'un Rus Tehdidine Karşı Korunması Meselesi…….…….....243
2.2.7. San Remo'da Hicaz ve Arap Yarımadası'nın Durumu ve Bağımsız Hicaz Devletinin Kurulması Meselesi…….....249
2.2.8. Türk Barış Antlaşması Dışında Konferansta Görüşülen Konular.....254
2.2.8.1. Wilson'un Notasına Verilecek Yanıtın Tartışılması ve Amerika Birleşik Devletleri'nin San Remo'da Temsili Meselesi……254
2.2.8.2. San Remo Konferansı'nda Versailles Barışı'ndan Kalan Alman Sorunlarının Tartışılması……267
2.2.8.3. San Remo Konferansı'nda İtalya'nın Fiume ve Adriyatik Üzerindeki Çıkarları ve İstekleri…….271
2.2.8.4. Rusya ile İtilaf Devletleri Arasında Ticarî İlişkilerin Başlamasına Dair Görüşmelerin Yapılması ve Meselenin San Remo Konferansı'nda Tartışılması……272
2.2.8.5. Diğer Meseleler……275

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONFERANSTA ALINAN KARARLARA KARŞI VERİLEN TEPKİLER VE SAN REMO KONFERANSI SONRASI YAŞANAN GELİŞMELER

3.1. Konferansta Alınan Kararlar Hakkında Taraf Devletlerin Siyaseti ve Kamuoyunun Tepkisi…….....277
3.1.1. Barışın Türk Heyetine Tebliğ Edilmesi ve Sevr'e Giden Yol.....277
3.1.2. San Remo'da Alınan Kararlara Ankara Hükümeti'nin Tepkisi ve Alınan Kararların Milli Mücadele'ye Etkisi…….283
3.1.3. San Remo Kararları Karşısında İstanbul Hükümeti'nin Çaresizliği…….295

3.1.4. San Remo Konferansı Sonrasında İtilaf Devletlerinin İzlemiş Olduğu Politikalar ve San Remo Kararlarının İtilaf Devletleri Basınında Yer Alması………...299
3.1.5. A.B.D.'nin San Remo Kararlarına Yönelik Tutum ve Politikaları…..308
3.1.6. Sovyetler Birliği'nin San Remo Kararlarına Yönelik İzlediği Politika.....315
3.2. San Remo Konferansı'ndan Sonra Ortadoğu'nun Durumu……..317
3.2.1. San Remo Konferansı'nın Akabinde Irak Mandasının Kurulması ve Musul Petrollerinin Paylaşımı……..……...……..321
3.2.2. Faysal'ın Bağımsız Suriye Devleti'ni Kurma Çabalarının Başarısız Olması ve Suriye ile Lübnan Mandalarının Kurulması……..……330
3.2.3. Şerif Hüseyin ile Suudîler Arasında Yaşanan Otorite Mücadelesi: Suudî Arabistan'ın Doğuşu……..…….....339
3.2.4. San Remo Konferansı'ndan Sonra Mısır'ın Akıbeti……340
3.2.5. San Remo Konferansı'ndan Sonra Filistin'de Arap-Yahudi Çatışmaları ve Bağımsız İsrail Devleti'nin Temellerinin Atılması……..342
SONUÇ.....345
KAYNAKÇA.....354
EKLER.....367

GİRİŞ :

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu gücünü gittikçe kaybetmekteydi. Osmanlı toprakları; Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve ilerleyen yıllarda Almanya ile İtalya'nın da dahil olduğu nüfuz mücadeleleri ve rekabetin ana merkezi haline gelmişti. Bu durumun oluşmasındaki en büyük etmenler, Osmanlı İmparatorluğu'nun stratejik konumu, yer altı ve yer üstü zenginliklerinin paylaşılmak istenmesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun gittikçe kötüleşen durumu idi. Artık imparatorluk içerisindeki azınlık grupların dahi bağımsızlık faaliyetlerini engelleyemeyen bir idare ve ordu mekanizmasına sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, içerideki bu karışıklığın dış kuvvetlerce de desteklenmesiyle, imparatorluğun birçok bölgesinde otoritesini yitirmişti. 1829'da Yunanistan'ın bağımsız olmasıyla[1] başlayan bu bağımsızlık fitilinin yakılması, 1878'de Balkan topraklarının büyük bir kısmının elden çıkmasına ve eski Balkan topraklarında yeni devletler kurulmasına neden oldu. Balkan milletlerinin bağımsız olmasında en temel unsur, hiç şüphesiz Rusya'ydı ve Panslavist bir politika izleyen Rusya, Balkan devletlerini bağımsızlaştırıp kendine bağlayarak Boğazlar'a inme amacı gütmekteydi. 1878 Berlin Kongresi'nde Osmanlı politikasını ve diplomasisini tümüyle değiştiren bir diğer gelişme ise İngiltere'nin değişen siyasetiydi. O tarihe dek Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü savunan İngiltere, artık bu toprakların paylaşımında baş aktör rolünü oynayacaktı. İngiliz politikasında yaşanan bu değişiklik, Osmanlı İmparatorluğu'nun ana politikasının da Almanya üzerinde temellenmesine neden oldu. Kısaca özetlemek gerekirse Avrupa'da iki zıt kutbun oluşmasında 1878 Berlin Kongresi, çok önemli bir kilometre taşı olarak görülmektedir ve İttifak grubunun şekillenmesinde de büyük bir rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu için talihsiz olan şey ise hem İtilaf bloğunun hem de müttefiki olan İttifak bloğunun Osmanlı topraklarında emellerinin olmasıdır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sömürgecilik yarışı, Sanayi Devrimi'nin ve gelişen teknolojinin de etkisiyle git gide hızlanmaya başladı. Bu sömürge yarışı da beraberinde silahlanma yarışını doğurdu ve kısa sürede tüm dünyada büyük sömürge imparatorlukları kurulmaya başladı. Dünyanın henüz paylaşılmamış bölgelerinden olan

[1] Yunanistan'ın bağımsızlığıyla ilgili bilgiler için bkz. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınları,* İstanbul, 2010, s. 253-284, Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi,* c. V, *TTK,* Ankara, 1988, s. 107-122, Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", *Osmanlı Devleti Tarihi,* C. I, Editör, Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıl Armağanı,* s. 84-87.

Osmanlı topraklarının kaderi ise 1878 Berlin Konferansı'ndan sonra belirlenmişti. Görüşmeler sonucu yapılan antlaşmada Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan toprakları üzerinde yeni bağımsız devletler kuruluyor ve geride kalan topraklar devletlerarasında yapılacak görüşmelerle paylaşıma açılıyordu.[2] 1878 Berlin Kongresi, "*Şark Meselesi*"[3] kavramının anlamı ve bu kavramın uygulanması hususlarında kuşkusuz bir kilometre taşıdır. Nitekim Berlin Kongresi ile önce Doğu Trakya'nın ve daha sonra Anadolu ile Asya topraklarının tamamı, Düvel-i Muazzama tarafından paylaşıma açılmıştı. Kısaca özetlemek gerekirse, Türklerin Avrupa'dan çıkarılması misyonu tamamlanmış ve sonrasında kavram anlam değiştirmiş, Türklerin de Orta Asya'ya dönme vakti gelmişti. Berlin Konferansı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları, yavaş yavaş ancak kararlı bir şekilde taksim edilmeye başlanmıştır. Büyük devletlerin yanı sıra, azınlıklar da taksime dahil edilmiş ve Osmanlı topraklarının tamamına hakim olan nüfuz mücadeleleri silsilesi de böylece başlamıştı. Ayrıca Berlin Konferansı'nda Türklerin Anadolu'dan atılamaması durumunda Hıristiyanlaştırılmaları fikri de gündeme getirilmiştir.[4] Osmanlı İmparatorluğu ise Berlin'den sonra paylaşım anlaşmalarının odağında yer almış ve Trablusgarp ve Balkan Savaşları sonunda büyük miktar toprak kaybetmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na giriş nedeni de kaybedilen toprakların en azından bir kısmının geri alınmasıyla ilintiliydi.

Osmanlı taksiminin en önemli adımı Berlin'de atılmış ancak esas paylaşım için henüz somut bir adım atılamamıştı. Zira Osmanlı toprakları, jeopolitik açıdan çok önemliydi. Deniz yolları üzerinde en önemli geçiş noktaları, Osmanlı toprakları üzerinde bulunuyordu: *İstanbul Boğazı* ve *Süveyş Kanalı*. Bu iki geçitten ilki, Avrupa'yı Rusya'ya ve dolayısıyla Asya'ya bağlayan doğal bir yoldu ve bu özelliğinden dolayı paylaşımının yapılması zor bir bölgeydi. İkinci geçit ise Avrupa'yı Akdeniz ve Kızıldeniz aracılığıyla Hint Okyanusu'na bağlayan yapay bir yoldu. 1869 yılında İngiltere tarafından tamamlanan Süveyş Kanalı, zaten stratejik önemi oldukça fazla olan

[2] Ali İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması", *DİA,* C. 5, *TDV,* Ankara, 2010, s. 516-517.

[3] Terim, ilk olarak "*Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa topraklarından çıkarılması*" manasında kullanılırken, daha sonra ve daha çok kullanılan şekliyle, "*zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını paylaşmak*" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Terimin ikinci şekilde kullanılışı, 19. yüzyıla rastlar. Kavram, ilk olarak Napoleon istilalarıyla çehresi değişen Avrupa haritasını yeniden düzenlemek amacıyla yapılan 1815 Viyana Kongresi'nde gündeme gelmiştir. Kemal Beydilli, "Şark Meselesi", *DİA*, c. 38, *TDV*, Ankara, 2010, s. 352-353 ve ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Saib, *Şark Meselesi*, Haz. Saadettin Gömeç, *Akçağ Yayınları,* Ankara, 2008, s. 19-32.

[4] Şayan Ulusan, Şayan Ulusan, "Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye", *ÇTTAD, DEU-AİİTE Yayınları,* VIII/18-19, İzmir, 2009 Bahar-Güz, s.s. 235.

Mısır'ı daha da cazip kılmıştı. Neticesinde 1882 yılında Mısır, İngiltere tarafından işgal edildi. Osmanlı topraklarının bir diğer özelliği ise hammadde ve ürün çeşitliliğinin fazla olmasıydı. Verimli ovaların çokluğu, tarım için elverişli iklim özelliklerinin bulunması ve birçok maden rezervinin bulunması, Osmanlı topraklarını çekici kılan etmenlerdendir. Bilhassa Musul ve Kerkük petrol açısından çok büyük bir önemi haiz idi. Ayrıca geçiş yolları üstünde bulunan Anadolu toprakları, ulaşım kolaylığı sağladığı için çevredeki zengin bölgelerin denetimi için ideal bir noktaydı. Dönemin büyük güçleri, paylaşılamayan bu stratejik ve zengin bölgeleri, nihayet I. Dünya Savaşı'nın sonunda paylaşma imkanını bulmuş ve bu paylaşımdan sonra bölgenin kaderi tamamen değişmiştir.

Osmanlı topraklarının bütünüyle taksiminin temelleri, I. Dünya Savaşı sırasında yapılan gizli anlaşmalar ile atılmıştır. Bu anlaşmalardan Sykes-Picot ve Saint-Jean de Maurienne Anlaşmaları, araştırma konumuzla doğrudan ilintilidir. Nitekim Sykes-Picot Anlaşması, San Remo Konferansı'nda Ortadoğu problemleri görüşülürken sürekli olarak gündeme gelmiş ve İngiliz-Fransız çekişmesine neden olmuştur. Saint-Jean de Maurienne Anlaşması ise İtalya'nın İngiltere ve Fransa'dan uzaklaşmasına neden olan zincirin ilk halkasıdır. Zira İtalya, bu gizli anlaşmalardan kendisine düşen payı elde edememiş ve neticede müttefiklerinden uzaklaşmaya başlamıştır. Gizli anlaşmalara kısaca değinmek gerekirse İstanbul Anlaşması (4 Mart 1915), Çanakkale ablukasından dolayı tedirgin olan Rusya'yı rahatlatmak adına yapılmış ve Boğazlar bölgesi Rus nüfuzuna bırakılmıştır. Karşılığında Rusya, Boğazlar'ın ticarî geçişlere açık olacağını taahhüt etmiştir.[5] Londra Anlaşması (26 Nisan 1915), İtalya'nın I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'ne dahil olması ve bunun sonucunda Osmanlı taksimine katılmak istemesiyle imzalanan bir anlaşmadır. Bilindiği üzere İtalya, I. Dünya Savaşı başlamadan önce İttifak devletleri arasında bulunmaktaydı. Ancak İtalyan istekleri[6], Almanya ve Avusturya-Macaristan tarafından kabul edilmediği için[7], İtalya savaş başlar

[5] Ahmet Hurşit Tolon, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2006, s. 40.

[6] İtalyan istekleri, I. Dünya Harbi öncesine dayanmaktaydı ve bu istekler, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çıkarlarıyla çelişki halindeydi. İtalyan isteklerinin en başında toprak gelmekteydi ve İtalya, hangi taraf kendisine daha fazla toprak vaat ederse o saflarda savaşa girmeyi tercih edecekti. Savaş öncesi yaşanan ve savaş sırasında tam bir karışıklığa neden olan çıkar çatışmaları için bkz. İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, Timaş Yayınları,* İstanbul, 2008, s. 28-29.

[7] İtalya'nın İttifak Devletleri'nden ayrılmasının iki önemli nedeni vardır: Bunlardan ilki Avusturya-Macaristan ile yaşadığı toprak sorunlarıdır. Zira Avusturya-Macaristan'ın topraklarının güney bölgesinde (Güney Tirol, Trentino, Grodica) nüfus, çoğunlukla İtalyan uyrukluydu. İtalya da savaşa girmesi

başlamaz hiçbir bloğa bağlı olmadığını beyan ederek tarafsızlığını ilan etmiştir. Savaş sırasında her iki blok da İtalya ile görüşerek bu devleti, kendi tarafında savaşa sokmaya çalışmıştır. Nihayetinde İtalya; Fransa, İngiltere ve Rusya ile anlaşarak İtilaf devletleri tarafında savaşa dahil olmuştur.[8] Londra Anlaşması'na göre, On İki Ada İtalyan egemenliğine bırakılacak, Fransa, İngiltere ve Rusya, İtalya'yı Akdeniz'de önemli bir denge unsuru olarak tanıyacak ve savaş sonrası Anadolu ve Ortadoğu'nun paylaşımında İtalya da payını alacaktı.[9]

Araştırmamız açısından en önemli gizli anlaşma olan Sykes-Picot Anlaşması (3 Ocak 1916) ise Ortadoğu topraklarının Fransa ve İngiltere tarafından paylaşımını konu almıştır. Zira Ortadoğu'nun taksimi konusu, Sykes-Picot Anlaşması'nda epey detaylı işlenmiş ve İngiltere ile Fransa, Ortadoğu'da çıkarlarına uygun olan bölgeleri almak için Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde bir nevi pazarlığa girişmiştir. Kısaca Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu toprakları, harita üzerindeki en ufak noktaya kadar, kesin bir şekilde paylaşılmıştır. Bundan dolayı savaş esnasında yapılan en önemli taksim anlaşması demek, yanlış bir ifade olmayacaktır. İngiltere ve Fransa, Ortadoğu'nun paylaşımı için 23 Kasım 1915'te görüşmeye başladı. Sykes-Picot görüşmeleri, adından da anlaşılacağı üzere, Fransız temsilci Georges-Picot[10] ile İngiliz Hükümeti'ni temsil eden Sir Mark Sykes[11] arasında gerçekleşmiştir. Sykes-Picot Anlaşması, Çanakkale Muharebeleri'nde İtilaf devletlerinin, Osmanlı İmparatorluğu tarafından bozguna uğratılması üzerine Fransa ve İngiltere'nin, Arapları da kullanarak Osmanlı İmparatorluğu'nu güneyden sıkıştırmasını ve Osmanlı'nın savaştan çekilmesini planlayan bir görüşme silsilesidir. Sykes-Picot'da İtilaf devletlerinin uyguladığı yöntem, milliyetçi isyanları kullanarak "böl-parçala-yönet" taktiğidir. Bunun için de Arapları

---

karşılığında bu bölgelerin kendisine verilmesini talep etmiş ancak Avusturya-Macaristan bu isteği reddetmiştir. Ahmet Hurşit Tolon, ***a.g.e.,*** s. 53-54.

[8] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınları,* İstanbul, 2012, s. 153-155.

[9] H. Ömer Budak, *Olaylar ve Anlaşmalar Işığında Devlet-i Aliyye'nin Yıkılış Süreci, Öztepe Matbaacılık,* Ankara, 2016, s. 272-273.

[10] Georges-Picot, sömürgeci bir Fransız ailenin oğludur. Babası "Fransız Afrikası Komitesi'nin" kurucusudur. Kardeşi ise "Fransız Asyası Komitesi'nin" saymanıdır. Picot, Fransa Hükümeti'nde sömürgeyi savunan grubun sözcüsü olmuş ve Suriye'nin Fransız sömürgesi olmasını savunmuştur. Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 63.

[11] Mark Sykes, Katolik ve zengin bir aileden gelmiş ve 1911'de Avam Kamarası'na seçilmiştir. Dört yıl İstanbul'daki İngiliz elçiliğinde görev yapmıştır. 1915 yılında Lord Kitchener tarafından Savaş Bakanlığı'na atanmış ve Osmanlı topraklarının parçalanmasına dair çalışmalar yapan "Bunsen Komitesi'ne" alınmıştır. Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 55.

piyon olarak kullanmışlardır.[12] Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu toplum yapısını lehlerine kullanmak isteyen İtilaf devletleri, Arapların Osmanlı yönetiminden mutsuz olduğunu öne sürerek, Osmanlı'ya tâbi olan bu sayıca kalabalık olan topluluğu da imparatorluktan kopartmak istiyordu. Bu nedenle görüşmeler hızlıca yapılmış ve İngiliz ve Fransız temsilcilerin üzerinde uzlaşmaya vardığı şartlar, Sykes-Picot Anlaşması'yla somutlaştırıldı. 3 Ocak 1916 yılında imzalanan Sykes-Picot Anlaşması'na göre, Arap Yarımadası'nda İngiliz-Fransız himayesinde bağımsız bir Arap devleti kurulacak, Filistin uluslararası bir yönetim altına girecek ve Irak, İngiliz hakimiyet bölgesi olarak tanınacaktı. Bu maddelerin İngiltere için önemi; Hindistan yolunun güvenceye alınması, Süveyş Kanalı'nı korumak için yeni bir üs elde edilmesi, Basra Körfezi'nde doğrudan bir limana sahip olunması ve bu sayede İran üzerinde de doğrudan bir denetim kurulmasıydı. Ayrıca Arap Yarımadası ile Irak'taki petrole ve diğer doğal kaynaklara el konulacak, böylece İtilaf devletleri, gelişmiş sanayileri için hammadde teminini kolayca sağlayabilecekti. Bütün bunların yanında İngiltere, Mekke ve Medine'yi ele geçirerek tüm İslam dünyası üzerinde saygınlık kazanmayı ve İslam ülkelerine hamilik yapmayı planlıyordu. Fransa ise Suriye ve Güney Anadolu bölgesini (Musul dahil) ele geçirerek sanayisi için zengin kaynaklara sahip oluyordu. Ayrıca Akka, Antakya ve Mersin gibi önemli liman şehirleri de dahil olmak üzere Lübnan, Suriye ve Güney Anadolu kıyıları Fransa'nın eline geçiyordu. Kısaca Fransa, Doğu Akdeniz'de çok büyük bir güce ve etki alanına sahip oluyordu.[13]

Saint-Jean de Maurienne Anlaşması (10-21 Nisan 1917) ise İtalyanların Sykes-Picot Anlaşması'nı öğrenmesinden sonra, İtalya'nın istekleri doğrultusunda yapılmış bir anlaşmadır. Anlaşma ile İtalya, Ortadoğu paylaşımını kabul ediyor ve Anadolu topraklarının paylaşımına İtalya da dahil oluyordu. Böylece İtalya'ya İzmir ve çevresi, Antalya, Konya ve Aydın bölgeleri İtalya'ya veriliyordu. Ancak İzmir ve çevresinin Paris Konferansı'nda Yunanistan'a bırakılması, İtalya'nın müttefiklerinden ayrılmasında önemli bir rol oynayacaktı.[14]

Bu anlaşmalar ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılacak bölgeler, gittikçe belirgin bir hâl alıyordu. Anlaşmaya katılan her devlet, çıkarları gereğince kendisi için

[12] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 55-57.
[13] H. Ömer Budak, *Sevr Paylaşımı, Öztepe Matbaacılık,* Ankara, 2015, s. 22-23 ve Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 64-66.
[14] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 83-85 ve H. Ömer Budak, *Olaylar ve Anlaşmalar Işığında Devlet-i Aliyye'nin Yıkılış Süreci,* s. 275.

en elverişli noktayı kapmaya çalışıyor ancak pastadan en büyük payı, yine İngiltere kapıyordu. Zira Akdeniz-Mısır-Hindistan yolu, Irak'ın da alınmasıyla dış tehditlere neredeyse kapalı bir hale geliyordu. Irak, İngiltere'nin sömürge yolları üzerinde stratejik bir rol oynayacak ve çok önemli bir üs görevi görecekti. İngiltere, Irak'ı almakla hem Anadolu'yu hem Basra Körfezi'ni, yani İran-Hindistan-Arabistan kıyılarını ve hem de Kafkasya'yı denetimi altında tutabilecekti. Kısaca özetleyecek olursak Irak'ta konuşlanacak donanımlı İngiliz birlikleri, güneye doğru olası bir Rus ilerlemesine mani olacak, Anadolu'da çıkabilecek olaylara doğrudan müdahale edebilecek, kurulması planlanan Ermeni devletini tampon olarak kullanıp destekleyebilecek ve İngiltere'nin Arabistan'daki ticarî faaliyetlerinin de sekteye uğramadan devam etmesine yardımcı olacaktı. Irak'ın alınması, İngiltere'ye ekonomik açıdan da fayda sağlayacaktı. Özellikle zengin Musul ve Kerkük petrol yatakları, İngiltere'nin iştahını kabartmaktaydı. Yine de yukarıda zikrettiğimiz üzere önce Bolşevik Devrimi ve ardından Wilson İlkeleri, taksimin çehresini epeyce değiştirmiş fakat nüfuz bölgeleri, çoğunlukla bu gizli anlaşmalar baz alınarak belirlenmiştir.

1917 Rus Devrimi sonrası paylaşım anlaşmalarının açıklanması, tarihin ve taksimin akışını değiştiren bir dizi olaylar silsilesine neden olmuştur. Bolşevikler, "*kapitalistlerin esaretindeki halkları kurtarmak*" maksadıyla, İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya arasındaki gizli anlaşmaları açığa çıkartıyor ve tüm gizli anlaşmaları, "*gizli hırsızlık anlaşmaları*" olarak betimliyordu.[15] Lenin'e göre barış, demokratik yollarla yapılmalıydı. Rusya'daki bu demokratik gelişme, İngiliz ve Amerikan kamuoyunu da etkilemiş görünmektedir. Nitekim 16 Mayıs 1917'de İngiliz Avam Kamarası'na "*ilhak ve tazminat içermeyen, kendi kaderini tayin hakkını tanıyan*" bir barış için verilen önerge, 32 oy alarak Avam Kamarası'nda önemli bir azınlığı teşkil etmekteydi. Amerika'da ise Rus Devrimi'nin etkisi daha çarpıcı olmuş, Amerika'nın "*demokrasi için savaşa girmesindeki*" engeller ortadan kalkmış ve daha sonra bu durum ve taksim anlaşmalarının açığa çıkması, Wilson İlkeleri'nin doğmasına sebebiyet vermiştir.[16]

Bolşeviklerin gizli anlaşmaları açıklamasından sonra, Amerika Birleşik Devletleri'nde başlangıçta yenilen devletler için "ümit verici" olarak tanımlanabilecek gelişmeler yaşandı. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson, 8 Ocak

[15] Edward Hallett Carr, *Bolşevik Devrimi,* C. III, Çeviren: Tuncay Birkan, *Metis Yayınları,* İstanbul, 2004, s. 14-15.
[16] Edward Hallett Carr, *a.g.e.,* s. 17-18, 20 ve 22.

1918'de barışın temelini oluşturacak 14 ilkeyi[17] ortaya attı. Görünüşte Wilson İlkeleri, milliyetçilik ilkesi ve milletler esasına göre bir barışın yapılmasına dayanmaktaydı.[18] Wilson; ilkelerini, savaşı kimin kazanacağına göre ortaya atmamış, hangi taraf kazanırsa kazansın genel bir barışın sağlanması için belirlemişti. Wilson'a göre, barışı temin ve tesis etmek için, milletlerarası bir üst yapının varlığı şart idi. Taksim anlaşmalarından dolayı, toprak ve sömürge kazanımına karşı çıkan Wilson, bu durumu kırmak için milletler esasına göre sınırların çizilmesini savunmaktaydı. Wilson için önemli bir nokta da denizlerin serbestliği meselesiydi. Zira deniz serbestisi, ticaret ile yakından ilintiliydi. Almanya'nın bu ilkeyi ihlal etmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girmesindeki en önemli faktörlerden biri olmuştu.[19] Wilson'un amaçlarından biri de Avrupa merkezli siyasî bir anlayışın yerine, ticaret serbestisini güvenceye alan uluslararası bir yapının denetiminde yeni bir dünya sisteminin kurulması idi.[20]

Bolşeviklerin gizli anlaşmaları açıklaması ve akabinde Wilson İlkeleri'nin açıklanması, İttifak devletleri arasında adil bir barış yapılacağı fikrini doğurdu. Bu

[17] Wilson'un 14 ilkesi şu şekildedir:
"*1- Açık barış antlaşmaları ve gelecekte de açık diplomasi.*
2- Karasuları dışında, savaşta ve barışta, denizlerin mutlak serbestisi.
3- Bütün ekonomik engellerin mümkün olduğu kadar kaldırılması.
4- Millî silahlanmaların azaltılması için gerekli ve yeter garantiler.
5- Sömürge isteklerinin, ilgili halkların menfaatleri ile yetkileri sonradan tespit edilecek olan sömürgeci devletin istekleri aynı derecede göz önünde tutulmak suretiyle, mutlak bir tarafsızlıkla çözümlenmesi.
6- Bütün Rusya toprakları boşaltılacak ve devletlerin de yardımı ile Rusya'ya kendi gelişmesini sağlamak için her türlü imkan verilecek.
7- Belçika'ya tam ve bağımsız egemenliğinin geri verilmesi.
8- İşgal edilen Fransız topraklarının boşaltılması ve Prusya'nın 1871'de Alsace-Lorraine meselesinde yaptığı hatanın düzeltilmesi suretiyle barışın teminat alınması.
9- İtalyan sınırlarının milliyet prensibine göre düzeltilmesi.
10- Avusturya-Macaristan İmparatorluğu halklarına muhtar gelişme imkanlarının verilmesi.
11- Romanya, Sırbistan ve Karadağ toprakları boşaltılacak ve Sırbistan'a denize çıkış noktası verilecek. Balkan devletlerinin münasebetleri milliyetler prensibine göre düzenlenecek.
12- Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak fakat Türk olmayan milliyetlere özerk gelişme imkanları verilecek. Çanakkale Boğazı devamlı olarak bütün milletlerin gemilerine açık olacak ve bu, milletlerarası garanti altına konacak.
13- Bağımsız bir Polonya kurulacak.
14- Büyük ve küçük, bütün devletlere siyasî bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti altına almak imkanını sağlamak amacıyla, bir milletler teşkilatı kurmak." Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 180-181.
[18] Deniz Bilgen, "Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınına Yansıması", *Atatürk Yolu Dergisi,* C. 5, S. 18, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 1996, s. 123.
[19] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 181-182.
[20] Vedat Gürbüz, "Bir İdeal, Bir Amerikan Başkanı ve Onun Başarısızlığı: Başkan Wilson ve Milletler Cemiyeti", *Atatürk Yolu Dergisi***,** C. 8, S. 29-30, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 2002, s. 88.

nedenle İttifak grubu, savaşın ağır yükünden kurtulmak için ateşkes teklifi yapmış[21] ve nihayetinde I. Dünya Savaşı sona ermiştir. Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı'nda ağır bir hezimete uğramış ve birkaç cephe haricinde, çoğunlukla savaştığı cephelerde geri çekilmiştir. Üstelik bu cephelerde, özellikle taarruz cephelerinde, Osmanlı ordusu çok büyük zayiat vermiş ve imparatorluğun en önemli askerî dayanağı olan nüfus gücü, çok büyük bir kayba uğramıştır. Bunun yanında neredeyse tükenmiş olan devlet hazinesinin de gittikçe erimesiyle, Osmanlı İmparatorluğu savaştan çekilmeyi mecburen kabul etmiştir. Zaten düşman ordusu da Irak ve Suriye içlerine ilerleyerek kendilerine Anadolu yolunu açmışlardı.[22] Wilson İlkeleri'nin de etkisiyle ateşkes hükümleri istenmiş ve nihayetinde şartları çok ağır olan Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'na sunulmuştur. Gizli anlaşmaların ortaya çıkmasıyla birlikte Osmanlı devlet adamları, Fransa ve İngiltere'den ziyade, barışın A.B.D. eliyle yapılmasına çalışmıştır. Türk politikasının Amerika'ya kaymasının iki temel nedeni vardır: Bunlardan ilki, Amerika Başkanı Wilson'un savaş esnasında yayımladığı 14 ilkedir. Diğeri ise Amerika'nın Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmemiş olmasıdır.[23] Amerika'ya güvenen Osmanlı delegeleri, nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu'nu fiilen sona erdiren Mondros Mütarekesi'ni[24] *Agamemnon* zırhlısında imzalamıştır (30 Ekim 1918). Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, ağır mütareke şartları altında ülkenin bağımsızlığını, ancak silah zoruyla sağlayabileceğinin farkındaydı. Zira mütarekeden sonra ordu terhis edilmiş ve silahlarına İtilaf devletlerince el konulmuştu. Akabinde tüm Anadolu ve Trakya'da işgaller başlamış, azınlıklar da muzır faaliyetlerini hızlandırmıştı.[25]

İtilaf devletleri, savaş sonrası yapılan ateşkes anlaşmalarının, İtilaf devletleri lehine etkisini yitirmeden önce, ateşkes anlaşmalarına dayanarak İttifak devletleriyle birer barış anlaşması imzalamayı planlıyordu. Bu nedenle İtilaf devletleri, Paris'te bir barış konferansı düzenleme kararı aldı. Zira Almanya ile imzalanacak barış anlaşmasının mümkün olduğu kadar kısa sürede imzalanması gerekiyordu. Çünkü İtilaf

[21] Yapılan ateşkes antlaşmaları, Osmanlı ile Mondros (30 Ekim 1918), Almanya ile Rethondes (11 Kasım 1918), Avusturya-Macaristan ile Villa Guisti (3 Kasım 1918) ve Bulgaristan ile Selanik (29 Eylül 1918)'tir. Mütareke anlaşmaları için bkz. Fahir Armaoğlu, ***a.g.e.,*** s. 183-186.
[22] Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu, TTK,* çeviren: Metin Kıratlı, Ankara, 1993, s. 239.
[23] A. J. Percivale Taylor, *English History 1914-1945, Oxford University Press,* London, 1965, s. 180.
[24] Mütareke maddeleri için bkz. H. Ömer Budak, *Olaylar ve Anlaşmalar Işığında Devlet-i Aliyye'nin Yıkılış Süreci,* s. 291-299 ve Cemil Öztürk, "Mondros Mütarekesi", *DİA,* C. 30, *TDV Yayınları,* Ankara, 2005, s. 272.
[25] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk,* C. I, *MEB Yayınları,* İstanbul, 1970, s. 1-2.

devletlerinin esas amacı, Almanya'yı savunmasız bırakmak ve tekrar toparlanmasına izin vermemekti. Bu amaçla 18 Ocak 1919 tarihinde, 32 devletin katıldığı Paris Barış Konferansı açıldı. Konferansta görüşülen konular, daha ziyade Almanya barışıyla alakalıydı ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi de konferansta görüşülen önemli meselelerden idi.[26] Osmanlı İmparatorluğu'na dair görüşülen konulara bakıldığında ilk olarak Boğazlar'ın akıbeti ve Ermeni mandası sorunlarını görmekteyiz. Bu iki bölge, Amerikan mandasına bırakılmak istenmiş ancak bu teklif, Amerika Senatosu'nda reddedilmiştir.[27] Bir diğer önemli mesele ise İtalya'ya bırakılan İzmir şehrinin, Paris'te Yunanistan'a verilmesidir. Zira bu olaydan sonra İtalya'nın müttefiklerine olan güveni ve bağlılığı gittikçe azalacaktır. İzmir'in Yunanistan'a bırakılmasına içerleyen İtalya, bir oldu bitti ile Antalya'nın da elinden alınabileceği kaygısıyla, 21 Mart 1919 tarihinde Antalya'ya asker çıkarmış,[28] İzmir'de artan gerginlik üzerine ise Yunanistan, 12 Nisan 1919'da İzmir önlerine *Averof* isimli bir zırhlı göndermiştir.[29] Paris'te İtilaf devletlerinin en fazla zor duruma düştüğü konular, azınlıklarla ilgili olan meselelerdi. Ermeniler, Siyonistler, Araplar ve Rumlar, sürekli isteklerde bulunmuş ve İtilaf devletleri arasında birtakım anlaşmazlık ortaya çıkmıştır.[30] Ek olarak Paris'te Kürtlerin federasyon şeklinde bir devlet teşekkülü oluşturmaları da kabul edilmiştir. Ancak kurulacak mandanın hamisinin kim olacağına karar verilememiştir. İngilizler, bölgenin ikiye ayrılarak kuzeyinin federatif, güneyinin ise Irak'a bağlanarak kendi himayelerinde olmasını savunmuştur. Nihayetinde konu, Ortadoğu sorunları çözülemediğinden karara bağlanmamıştır.[31] Ortadoğu'da ise Irak ve Suriye, Fransa ile İngiltere arasında paylaşılmış ancak Musul petrolleri hakkında bir paylaşım yapılmamıştır. Arapların isyan etmesinden çekinen İtilaf devletleri, Paris Konferansı'nda Araplara net bir açıklama yapmamışlardır. Ayrıca Faysal'ın konferansta fazla önemsenmemesi[32] ve Fransızlarla

[26] Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922), TTK,* Ankara, 1989, s. 14.
[27] Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922), TTK,* Ankara, 1994, s. 28-29.
[28] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 127.
[29] Gotthard Jaeschke, *a.g.e.,* s. 25
[30] Paul C. Helmreich, *From Paris To Sevres – The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920, Ohio State University Press,* Columbus, 1974, s. 38.
[31] Erol Kurubaş, "Sevr Sürecinde Yapılan Uluslararası Toplantılarda Kürt Konusu ve İngiltere'nin Politikası", *SDÜ-İİBFD,* S. 3 (Güz), Isparta, 1998, s. 201.
[32] Faysal, Yüksek Konsey'e önerisini sunarken, McMahon'un Şerif Hüseyin'e verdiği vaatlere dayanarak ılımlı bir üslup kullanmıştı. Faysal'ın önerisinde Araplara vadedilen Hicaz Krallığı ve Büyük Suriye Krallığı devletlerinin bağımsızlığı konuları yer almaktaydı. Filistin'in Suriye Krallığı'na bırakılmasını

olan ters tutumu, Faysal'ın isyan etmesinde önemli faktörler olmuştur.[33] Filistin meselesinde ise Balfour Deklarasyonu'nun getirdiği etkiyle birlikte, oldukça yoğun bir Siyonist ilgisi vardı. Siyonistler, Paris Konferansı'na katılarak yoğun bir propaganda yapmış ve konferanstan birtakım isteklerde bulunmuşlardı. Propagandalar sonucunda konferanslardan en karlı çıkacak grup da Siyonistler olacaktır.[34] Konferansa daha sonra İstanbul Hükümeti de davet edilmiş, Damat Ferit Paşa[35] riyasetindeki bir heyet Paris'e gitmiştir. Konferansta İttihat ve Terakki'yi suçlayan Ferit Paşa, suçun tüm Türk halkına yüklenmemesini istemiş ve İngiltere yanlısı bir politika izlemiştir. Ancak Ferit Paşa, Paris'te beklediği gibi karşılanmamış ve İtilaf devletleri tarafından önemsenmemiştir.[36]

Paris Konferansı'ndan sonra Avrupa sorunlarını çözen İtilaf devletleri, Osmanlı paylaşımını yapmak için 12 Şubat 1920'de[37] Londra'da toplandı. Bu konferansı önemli kılan şey ise Osmanlı topraklarının detaylı olarak paylaşıldığı ilk konferans olmasıdır. Ancak konferans sırasında üç büyük devlet başbakanlarının yoğun olmaları hasebiyle, konferansta esas etkin olan kişiler, bu üç büyük ülkenin dışişleri bakanları olmuştur. Bu nedenle San Remo Konferansı'nın toplanması da zaruri hale gelmiştir.[38] Londra'da Türkiye ile ilgili ele alınan konuların başında Boğazlar geliyordu. A.B.D.'nin manda

---

isteyen Faysal, Yahudi karşıtı bir durumla karşılaşıldığında Filistin'e yabancı devletlerin müdahalesini de kabul etti. Mezopotamya'daki İngiliz istekleri ve imtiyazlarının da kabul edildiğini belirten Faysal, Yüksek Konsey'e sunduğu bağımsız Arap devletleri önerisinin de kabul edileceğine inanıyordu. Zira Müttefiklerin, savaş sona erdiğinde Araplarla da işi bitmişti. İtilaf devletleri, bu politikayı Araplardan sonra Ermeniler üzerinde de uygulayacaktı. Eugene Rogan, "A Century After Sykes-Picot", *Cairo Review of Global Affairs,* S. 19, *The American University in Cairo Press,* s. 103-104.

[33] Derviş Kılınçkaya, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2008, s. 117-118 ve Bige Yavuz, *a.g.e.,* s. 33-35.

[34] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 58.

[35] Damat Mehmet Ferit Paşa, Şûra-yı Devlet azalarından Seyyid Hasan İzzet Efendi'nin oğludur. 1853 yılında İstanbul'da doğmuştur. Ailesinin esasen "*İsluven*" (Sloven) ve Karadağ köylerinden "Poşasi" köyüne mensup olduğu ***Times*** gazetesinde belirtilmiştir. Ailesinin mensup olduğu kökenden dolayı, babasının gerçekten "Seyyid" olduğunu söylemek oldukça güçtür. Zaten İbnülemin'in eserinde, bu konuya dair şu açıklama not düşülmüştür: "*Seyyid olsun olmasın, kazdırdıkları mühürlere "esseyyid" kelimesini ilave edenler, yahut o kelimeyi hak etmek itiyadında* (mühre işlemeyi alışkanlık edinen) *bulunan hakkâklar* (oymacılar) *Seyyid Hasan İzzet Efendi'nin "**Seyyid**" güruhundan olduğunu iddia etmek için vesika iraesi* (kaynak belirtmek) *lazım gelir.*" Damat Ferit Paşa, gençliğinde hariciye dairesine girerek Paris, Berlin, Petersburg ve Londra sefaretleri ikinci kitabetlerinde görev yapmıştır. Daha sonra 1885'te Sultan Abdülmecit'in kızı ve Sultan Mehmet Vahdettin'in kardeşi Mediha Sultan ile evlenmiştir. Evliliğinden üç yıl sonra da vezaret rütbesine yükseltilmiştir. Sultan II. Abdülhamit ile Londra sefareti memuriyetine tayin olunamadığı için araları açılmış ve bu nedenle Damat Ferit Paşa, İttihat ve Terakki'ye yaklaşmıştır. Ancak İttihat ve Terakki cephesinde de kendisine bir yakınlık gösterilmemiştir. İttihatçılardan bir yakınlık göremediği için de İttihat ve Terakki'ye en muhalif cemiyet olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurucuları arasında yer almıştır. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar,* C. IV, *Dergah Yayınları,* İstanbul, 1982, s. 2029 ve 2030-2035.

[36] Gotthard Jaeschke, *a.g.e.,* s. 47.

[37] Gotthard Jaeschke, *a.g.e.,* s. 88.

[38] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 138-139.

karşıtlığıyla Boğazlar bölgesini himaye etmemesi, Boğazlar'ın akıbetini İtilaf devletlerine bırakmıştır. Neticede Boğazlar Komisyonu kurularak İngiltere, Fransa ve İtalya'nın yönetimine karar verilmiştir. Daha sonra San Remo Konferansı'nda konuya Japonya da dahil olmuştur. Ardından Musul ve Filistin konuları görüşülmüş ancak herhangi bir karar alınamamıştır.[39] Ayrıca İngiltere, Kıbrıs ve Mısır konularını da gündeme getirmiş ancak konular, herhangi bir karara bağlanamamıştır.[40] Londra Konferansı'nda Ermeni konusu da gündeme gelmiş ve İtilaf devletleri, Ermenilerin geniş sınırları haiz bir devleti idare edemeyeceklerini artık anlamıştır. Londra'da Ermenistan sınırlarıyla ilgili sorunun çözülmesi hususunda Curzon, Erzurum'un Ermenilere verilmesi konusunda ısrar etmiş ve Erzurum'u da kapsayan yeni bir sınır hattı tasarlanmasını Yüksek Konsey'den istemiştir. Ancak bu yeni sınırlar, Paris'te kabul edilen sınırlardan çok daha küçük bir alanı kapsıyordu. Kısaca İtilaf devletlerinin, Ermenilere olan güveninin azaldığını sınırların bu şekilde daraltılmasından görebiliriz. Londra'daki görüşmeler sonunda Ermenilerle ilgili tüm sorunlar, Amerika Birleşik Devletleri'ne bırakılmıştır.[41] Ek olarak Kürt devleti teşekkülü, Londra'da da görüşülmüş ve bölgenin güneyi İngiltere'ye resmen bırakılmıştır. Kuzeyi ise Arap isyanını tetikleyebileceği için mandater bulunana dek, ertelenmiştir.[42]

[39] Boğazlar ve için Filistin ve Musul için bkz. Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 165, 169-170 ve 143-146.
[40] Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 146-152.
[41] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 201 ve 270.
[42] Erol Kurubaş, *a.g.m.,* s. 202-203.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAN REMO KONFERANSI ÖNCESİ TARAF DEVLETLERİN POLİTİKALARI

1.1. San Remo Konferansı Öncesi Diplomatik ve Politik Durumlar Üzerine Genel Bir Bakış

Giriş kısmında araştırmamız açısından önem arz eden siyasî gelişmelere, paylaşım anlaşmalarına ve savaş sonrası yapılan konferanslara değinmeye çalıştık. Bahsi geçen konular, bir bütünün parçalarını teşkil etmesi hasebiyle, araştırmamızın sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için bu konulara değinmeyi uygun gördük.

Nitekim girişte zikredilen konulara bakıldığında dönemin siyasî ahvali ve devletlerarası politikaların seyri hakkında bir altyapı oluşmaktadır. Zira Düvel-i Muazzama olarak tabir edilen devletlerin, o döneme değin paylaşılamamış Osmanlı topraklarını henüz I. Dünya Savaşı sürerken paylaştıklarını görmekteyiz. Ayrıca burada Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefiki olan Almanya'nın da Osmanlı topraklarına hakim olmak istediğini de eklemek gerekir. Elbette Berlin Kongresi'nde (1878) alınan kararlar, Düvel-i Muazzama arasında, başka bir tabirle, Batı'ya göre "*Şark Sorunu'nu*" alevlendirmiştir. Osmanlı taksimini gerçekleştirme kararının alınması ile de taksimin nasıl yapılacağı sorunu baş göstermiştir. Araştırmamızın bu bölümünde, taksim zincirinin en önemli halkalarından biri olan San Remo Konferansı'nın öncesinde gelişen siyasî olaylara ve devletlerin konferans öncesi taksim politikalarına değinmeye çalışacağız.

1.1.1. Anadolu Hareketinin Durumu

Mustafa Kemal Paşa, memleketin içinde bulunduğu kötü durumu, İstanbul'da Padişah ile Hükümetin işlevsizliğini net bir şekilde görmüş ve zaman kaybetmeden harekete geçmişti. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, devleti I. Dünya Savaşı'na sokmakla yükümlü kişilerin kaçtıklarını, Padişahın kendi tahtını temin peşinde olduğunu ve mevcut Hükümetin de işgallere karşı aciz bir tutum takındığını ***Nutuk*** isimli eserinde zikretmiştir.[43] Anadolu hareketinin lideri Mustafa Kemal Paşa, devletin düştüğü kötü durumdan kurtarılması için mücadele verilmesi taraftarıydı. Ayrıca mücadelenin millî bir mahiyette olacağını, ne padişahın, ne savaş sorumlusu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ne de İstanbul Hükümeti'nin işgallere karşı verilecek mücadelede bir

[43] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk, M.E.B. Yayınları,* C. 1, İstanbul, 1970, s. 1.

fayda sağlayacağını Mustafa Kemal Paşa'nın ***Nutuk***'taki bahsinden açıkça anlamaktayız.

Mustafa Kemal Paşa'ya göre, gerçekleşen işgaller ve azınlıkların faaliyetlerine karşı, Türk milletinin tek bir kurtuluş çaresi vardı: *Milletçe topyekun müdafaaya geçmek*. Bu yüzden milletin, işgale karşı mücadele etmek için kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin çatısı altında bir araya gelmesini savunmaktaydı. Ayrıca Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne karşı kurulan ve manda ve himayeyi savunan cemiyetlere karşı da mücadele edilmeliydi.[44]

İtilaf devletleri Türkiye'yi paylaşmak için konferanslar düzenlerken, Mustafa Kemal Paşa da Anadolu'da kongreler düzenliyor ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Millî Mücadele hareketinin topyekun tüm tabana yayılmasına çaba sarf ediyordu. Ancak Mustafa Kemal Paşa, bunu yaparken mevcut Hükümet ile bağlarını asla koparmamış ve sürekli irtibatta kalmıştı. İstanbul ile haberleştiği her fırsatta Padişah'a olan bağlılığını tekrarlayan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'daki mevcut Hükümeti ve Sadrazamı işbirlikçi olarak suçlamış, Padişah tarafından verilen yetkileri kötüye kullanarak Padişahın otoritesini sarstıklarını belirterek İstanbul Hükümeti'ni istifaya çağırmıştı.[45]

San Remo Konferansı öncesi yaşanan gelişmelere giriş yapmadan önce Anadolu'nun savaş sonrası durumuna değinmek, araştırmamız açısından yerinde olacaktır. Mondros Ateşkesi'nden sonra ülke yer yer işgale uğramış, ordunun silahlarına el konulmuş, subayların ve askerlerin bir kısmı memleketlerine dönmüş ve halk savaştan bıkmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş sonrası ahvali bu şekilde idi.[46] Böyle bir ahvalde Türk toprakları nüfuz bölgelerine ayrılmış ve her devlet ve azınlık grup, pastadan kendi payını kapmaya çalışmıştır. Ancak işgaller ve taşkınlıklar ne denli şiddetliyse, Türk milleti aynı şiddette karşılığını vermiştir. Aşağıda işgaller sonrası ve San Remo Konferansı öncesi gelişen olaylara ve bu esnada yürütülen Türk siyasetine kısaca değinmeye çalışacağız.

Bilindiği üzere konferanslar boyunca Trakya, Yunan isteklerinin yoğun olduğu bölgelerden biriydi. Konumu, savaş sonrası statüsü ve Yunanistan'ın propagandası dolayısıyla işgale en açık bölgelerden biriydi. Bu nedenlerle müdafaası en zor

[44] Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.,* s. 2-7.
[45] Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.,* s. 131, 139-140.
[46] Miralay Mehmed Arif Bey, *Anadolu İnkılâbı-Millî Mücadele Anıları (1919-1923),* Hazırlayan: Bülent Demirbaş, *ARBA Yayınları,* İstanbul, 1987, s. 11-12.

bölgelerden biri olarak görülmekteydi. Yine de yoğun Türk nüfusundan dolayı, hem Doğu Trakya üzerinde hem de Batı Trakya'da işgallere karşı bir kamuoyu oluşmuştu ve Anadolu'dan her iki bölgenin de Türk olduğuna dair bir propaganda yürütülmekteydi. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa, Cafer Tayyar Bey'e Doğu Trakya ve Batı Trakya ile ilgili görüşlerini belirttiği 3 Şubat 1920 tarihli telgrafta, Doğu Trakya üzerinde hiçbir iddiadan vazgeçilmemesinden ve buradaki hazırlıkların ve teşkilatlanmanın ara verilmeksizin devam etmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Ayrıca bu iki bölgenin bir olduğuna dair iddiaların devam ettirilmemesinden de bahsederek Batı Trakya üzerinden sürdürülen politikanın, Doğu Trakya'dan ayrı tutularak yürütülmesini istemiştir. Zira Mustafa Kemal Paşa, iki bölgenin bir olduğuna dair propaganda yapılmasının, Doğu Trakya'daki mücadeleye zarar verebileceğini belirtmiş ve aynı propagandanın düşman tarafından da uygulanabileceğine dikkat çekmiştir. Kısaca özetlemek gerekirse Doğu Trakya ve Batı Trakya'nın mücadelesinin ortak yürütülmesi, daha meşru bir zemini bulunan Doğu Trakya'nın da elden çıkmasına neden olabilecektir bundan dolayı iki meselenin birbirinden münferit tutularak çalışmaların sürdürülmesi gerekmektedir. Aksi takdirde Yunanistan'ın da Doğu Trakya üzerindeki propagandasını, Batı Trakya'da kazandığı haklarla birleştirerek yürütmesine olanak verilecektir.[47]

İzmir ise 15 Mayıs 1919'da Yunan işgaline maruz kalmış ve burada yerli Rumlar, Yunan işgal kuvvetleriyle birlikte her türlü taşkınlık ve zulmü gerçekleştirmişti. Zaten barış antlaşmasında İzmir, İtilaf devletlerince Yunanistan'a bırakılacağından işgal kuvvetleri, burada gerçekleştirecekleri her türlü eylemi, bir "savaş hakkı" olarak görmekteydi. Miralay Mehmed Arif Bey'in naklettiği şekliyle Yunan mezalimi,[48] Türk milleti üzerinde büyük bir etkiye neden olmuştu. Ayrıca Yunan işgal kuvvetleri, İzmir'de yirmi subayı ve şehrin ileri gelenlerinden bazılarını şehit etmiş ve Müslüman halkı "Zito Venizelos" diye bağırmaya zorlamıştı.[49] İzmir'in uğradığı bu vahşetin, Türk halkının silahlanarak Yunan kuvvetlerine karşı mukavemete geçmesinde büyük bir rolü vardır.

---

[47] Hüsnü Özlü, "İstiklal Savaşı'nda Doğu Trakya'da Teşkilatlanma Süreci Lüleburgaz ve Edirne Kongreleri", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi,* Yıl 3, S. 6, Ankara, 2012, s. 31.

[48] "*Kiliselerin bir kapısından sivil olarak giren ve diğer kapısından Yunan askeri kıyafetinde dışarı fırlayarak kudurmuş köpekler gibi Müslümanlara saldıran yerli Rumların sayısı, her halde Yunan canavarlarının sayısından az değildi.*" Miralay Mehmed Arif Bey, ***a.g.e.,*** s. 15.

[49] Yücel Özkaya, "İzmir'in İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri", *Atatürk Yolu Dergisi,* C. 1, S. 1, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 1988, s. 66.

Yunan ordusu ve Rumların yaptığı mezalimin yanı sıra, Ermeniler de, gerek Fransız ordusuna katılarak ve gerekse çeteler halinde örgütlenerek, büyük bir yıkım ve katliama neden olmuşlardı. Ayrıca Rumlar ve Ermeniler, birbirlerine destek veriyor ve iki taraf da her birinin Anadolu üzerindeki isteklerini tanıyordu. Zira Mavri Mira Cemiyeti'nin programında, "Ermenilerle işbirliği yapmak" ibaresi bulunmaktaydı.[50] Bunların yanında Ermenilerin, Millî Mücadele aleyhinde propaganda yaptıkları da görülmektedir. Ermeniler, Müslüman halkın zafer ümidini kırmak amacıyla, "*İtalyanların Bozkır'a geldiğini, Sultan Abdülhamit'in oğlunun Ankara'yı kuşattığını, Yunan zaferlerinin arttığını ve dolayısıyla Ankara'nın barış yapmaktan başka bir şansı olmadığını*" belirten propagandalar yapmışlardı.[51]

Memleketin dört bir yanında gerçekleştirilen işgallerin, Millî Mücadele'nin "millî" bir mahiyete bürünmesinde en büyük etken olduğunu söyleyebiliriz ancak Millî Mücadele ruhunun oluşmasında, Mustafa Kemal Paşa'nın da çok büyük bir etkiye mazhar olduğunu görmekteyiz. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, mücadelenin daha en başında basına önem vermiş ve gerçekleştirilen eylemleri, basın yoluyla halka bildirmiştir. İstanbul Hükümeti'nin basın aracılığıyla yaptığı propagandaları da aynı şekilde, basın yoluyla kırmaya çalışmıştır.[52]

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan Samsun'a geçmesinin akabinde Samsun'da da fazla durmamış ve İstanbul'un kendisini geri çağırmasını müteakip Amasya'ya geçmişti. Burada Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Rauf ve Refet Beyler, 19/20 Haziran gecesi bir toplantı yaparak birtakım kararlar almışlardı. İstanbul Hükümeti'nin görevlerini ifa edemediği ve bu nedenle millî birliğin temini ve milletin haklarının savunulması için, millî bir meclisin Sivas'ta toplanmasına karar verilmişti.[53] Erzurum Kongresi'nde[54] (23

[50] Rahmi Çiçek, "Millî Mücadelede Ermeni-Rum-Yunan İttifakı'nın Anadolu Basınındaki Yankıları", *Atatürk Yolu Dergisi,* C. 2, S. 6, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 1990, s. 300.

[51] Hamit Pehlivanlı, "Askerî Polis Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Millî Mücadele Sırasında Ermeni-Rum Azınlığın Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler", *Atatürk Yolu Dergisi,* C. 2, S. 8, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 1991, s. 675-676.

[52] Yücel Özkaya, "Ulusal Bağımsızlık Savaşında Anadolu'nun ve Kamuoyunun Durumu", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 2, S. 5, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 1990, s. 155.

[53] Miralay Mehmed Arif Bey, *a.g.e.*, s. 26-27.

[54] Erzurum Kongresi, Millî Mücadele'nin hazırlık safhasını başlatarak askerî ve fikrî stratejilerin ve hamlelerin belirlenmesi konusunda önemli kilometre taşlarından biri olmuştur. Kongrede alınan kararlara özetle değinmemiz gerekirse; kongrede millî sınırlardan bahsedilmesi, Millî Mücadele'nin yönetim merciinde Misak-ı Millî'nin oluşturulması konusunda bir hazırlığın olduğunu göstermektedir. Manda ve himaye reddedilerek milletçe topyekun bir mücadeleye girişilmesi gerektiği açıkça belirtilmiştir. Doğu Anadolu'da hakim nüfusun Türk olduğu ve bu illerin, Ermenilere kesinlikle bırakılmayacağı kesin bir

Temmuz 1919)[55] Heyet-i Temsiliye teşkil olunarak Büyük Millet Meclisi Hükümeti kurulana dek, hükümet merciinin vazifesini bu kurul ifa etti. Erzurum Kongresi'nin ardından toplanan Sivas Kongresi'nde alınan kararlar, 11 Eylül 1919'da bir beyanname ile dünyaya duyuruldu.[56]

Mustafa Kemal Paşa, Amerikan mandasını savunan şahıslara, Amerika'nın bağımsız bir Ermeni devleti kurma temayülünde olduğunun ve Amerikan mandasını savunmanın, Türk topraklarına direkt yapılan bir saldırıdan farksız olacağının söylenmesini istiyordu. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde manda kesin olarak reddedilmişti ancak Türk toprakları üzerinde emelleri olmayan ve çıkar gütmeyen bir devletin yardımı kabul edilebilirdi.[57] Nitekim Doğu Anadolu'da Ermeni komitacılarla mücadeleler sürmekteydi. Savaş sonlarına doğru çekilen Rus ordusunun yerini Ermeniler almış ve bölgede büyük bir yıkım ve mezalime neden olmuşlardı. Bu nedenle Doğu Anadolu'da hem Amerikan mandasına, hem işgallere hem de Ermenilere karşı bir mücadele ve propaganda dönemi başlamış oldu. Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Mart 1919'da yaptığı toplantısında bir beyanname yayınlamış ve

---

şekilde zikredilmiştir. Bunlara ek olarak, İtilaf devletlerine ve azınlıklara bağımsızlığı yaralayıcı hiçbir imtiyaz ve ayrıcalık tanınmayacağı bildirilmiştir. Bu kongrede dikkat çeken önemli bir husus, yeni kurulacak Türk devletinin benimseyeceği temel prensiplerin de belirlenmeye başlamasıdır. Zira millî bir hakimiyet ve egemenlik anlayışının izleri, Erzurum Kongresi'nde yayınlanan beyanname maddelerinden seçilebilmektedir. Cevdet Küçük, "Erzurum Kongresi", *DİA, TDV Yayınları,* C. 11, Ankara, 1995, s. 337.

[55] Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922), TTK,* Ankara, 1989, s. 53.

[56] Sivas Kongresi'nde alınan kararlar özetle şu şekildedir:

"1- Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı gün, Osmanlı İmparatorluğu'nda kalan topraklar bölünmez bir bütündür.

2- Saltanat ve Hilafet makamının korunması için millî kuvvetleri etkin ve millî iradeyi hakim kılmak esastır.

3- Osmanlı topraklarına yapılacak her türlü işgal ve saldırıya karşı koymak ve Rum ve Ermeni gibi azınlıkların bağımsız devlet kurmalarına karşı çıkmak esastır.

4- Azınlık gruplara, siyasî ve içtimaî dengeyi bozacak imtiyazlar vermek, kabul edilmeyecektir.

5- Saltanat, Hilafet ve vatanın ve milletin korunması ile bütünlüğünü sağlayacak her türlü tedbir ve kararlar alınmıştır.

6- İtilaf devletlerinden, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı tarihteki Osmanlı sınırlarını temel alan ve Osmanlı topraklarını taksimden vazgeçerek bu topraklar üzerinde Türklerin tarihî, coğrafî, siyasî ve dinî haklarına riayet eden bir barış antlaşması beklenmektedir.

7- Milliyet esaslarına saygı gösteren ve Türk topraklarında emelleri olmayan herhangi bir devletin fennî, sınaî ve iktisadî yardımı kabul edilecektir.

8- Millî iradeyi hakim kılmak için millî bir meclisin kurulması zaruridir.

9- Bütün millî cemiyetler, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiştir.

10- Sivas Kongresi kararlarını uygulamak hasebiyle, Heyet-i Temsiliyye teşkil olunarak köylerden il merkezlerine kadar tüm millî kuruluşlar birleştirilmiştir." Haluk Selvi, "Sivas Kongresi", *DİA,* C. 37, *TDV Yayınları,* Ankara, 2009, s. 284-285.

[57] Roderic Davison, "Mondros'tan Lozan'a Kadar Türk Siyaseti", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi,* Çeviren: Mine Erol, C. 14, S. 25, *AÜDTCF Yayınları,* Ankara, 1981, s. 85.

bahsi geçen beyannamede, savaşın kaybedilmesi bahanesiyle İtilaf devletlerinin Türk milletinin meşru haklarına saldırıda bulunduğu, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın bağımsızlık ve egemenliğe aykırı olduğu ile Doğu vilayetlerinin Ermenilere bırakılması meselesinin de büyük bir haksızlık olduğu zikrediliyordu. Ermenilerin Amerika başta olmak üzere dünyanın önemli merkezlerinde Ermeni devleti kurulması için propagandalar yaptığı ve propagandaların esasını Doğu Anadolu'da Ermeni nüfusun üstünlüğü, buradaki Ermenilerin zulme uğradığı hatta katledildiği gibi asılsız iddiaların oluşturduğu, beyannamede açıkça belirtiliyordu. Erzurum'da askerî ve idarî hazırlıkların yanı sıra, propaganda ve kongre çalışmaları da yürütülürken İtilaf devletleri de Paris'te Türk barışı meselesini görüşüyorlardı.[58]

Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan Suriye, Irak, Arabistan ve Mısır gibi Müslüman bölgelerin de kendi kaderlerini kendilerinin çizmesi gerektiğini belirtmiş ve bu toplulukları işgal güçlerine karşı harekete geçmeye teşvik etmiştir. Zira Mustafa Kemal Paşa, Türkler gibi Arapların da işgalci kuvvetlere karşı savaşarak bağımsızlığını kazanmaları gerektiğini düşünmekteydi. Bundan dolayı Sivas Kongresi'nde şu sözleri sarf etmiştir: "*Mısır, Afganistan, Irak ve Suriye ulusları da Fransa ve İngiliz sömürgecilere karşı direniş içindedirler.*"[59] Nitekim konferanslardan sonra, özellikle Araplarda ciddi bir değişiklik olmuş ve Irak ile Suriye'de Müttefik karşıtı hareketlerde artış görülmüştür.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu beyanatından, Milli Mücadele'nin Ortadoğu'ya da sirayet etmesini istediği görülmektedir. Zira İngilizlerin İslam dünyasının hakimiyetini ele geçirmek gibi düşünceleri vardı. Bu yüzden Mustafa Kemal, Ortadoğu'ya gereken önemi vermiş ve kısıtlı imkanlara rağmen bölgeye destekte de bulunmuştur. Ayrıca Ortadoğu'nun mücadelesine katkı sağlamak amacıyla bölgeyle irtibat kurmuş ve sömürgeci kuvvetlere karşı, İslam çatısı altında birleşerek savaşmak gerektiğinin önemini de yazılarında belirtmiştir.[60] Mustafa Kemal Paşa'nın çağrılarına ve Müslüman ahaliye gönderdiği bildirilere, İslam dünyasının büyük bir kısmından destek gelmiş ve kısa zamanda Suriye ve Irak'ta isyanlar çıkmıştır. Ayrıca Orta Asya Türklerinden ve

[58] Serpil Sürmeli, "San Remo Konferansı ve Erzurum", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* C. 4, S. 2, Erzurum, 2004, s. 101.
[59] Ömer Osman Umar, "Milli Mücadele Dönemi Atatürk'ün Ortadoğu Politikası", *Fırat Üniversitesi SBD,* C. 20, S. 1, Elazığ, s. 446.
[60] Ömer Osman Umar, *a.g.m.,* s. 447-448.

Afganlardan da maddî ve manevî pek büyük önemi haiz destek ve yardımlar da gecikmemiştir. Hindistan'daki Müslümanlar ise işgali protesto etmiş ve hilafet merkezinin Osmanlı İmparatorluğu'nda kalması için diplomatik girişimlerde bulunmuşlardır.[61]

Kongreler ile birlikte, Anadolu'da halkın millî harekete katılımı ve desteği de gittikçe artmaktaydı. Damat Ferit Paşa, Sivas Kongresi'nde alınan kararlardan dolayı Anadolu ile İstanbul arasındaki haberleşmeyi kesmişti. Ancak Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler, yakınları aracılığıyla padişah ile irtibata geçmiş ve Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin değişmesi hususunda padişahı uyarmışlardı. Anadolu'daki baskı ve VI. Mehmet Vahdettin'in halk ile idareyi birbirine yaklaştırma isteği üzerine, Damat Ferit Paşa ve kabinesi 1 Ekim 1919'da[62] istifa etti. 2 Ekim 1919'da Ali Rıza Paşa[63] Hükümeti'nin kurulması ile birlikte, İstanbul- Anadolu görüşmeleri de yeniden başlamış oldu. Görüşmelerin yeniden başlamasındaki en büyük etken, Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İtilaf devletleri çıkarlarından ziyade, millî hareket lehine politika uygulamasıydı.[64] İstanbul'daki gelişmeler, bu minvalde ilerlerken, Anadolu'da da millî bir meclisin kurulması gündemdeydi. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, Sivas Kongresi'nde alınan kararlardan biri de millî bir meclisin teşekkülü idi. Meclisin toplanması fikri, Sivas'ta kabul edilmişti lakin en büyük sorun, meclisin toplanacağı yer ile ilgiliydi. Mustafa Kemal Paşa, meclisin İstanbul'da toplanmasına karşı olduğunu ***Nutuk***'ta belirtmiş ve böyle bir işin, barındırdığı riskler hasebiyle mantıksız bir hareket olduğunu eserinde zikretmiştir.[65] Yine de Salih Paşa ile Amasya'da yapılan görüşmelerde (20-22 Ekim) İstanbul Hükümeti'nin isteğiyle, meclisin İstanbul'da

---

[61] Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, *TTK*, Ankara, 2003, s. 66-67.
[62] Gotthard Jaeschke, *a.g.e.,* s. 67.
[63] Son Osmanlı Sadrazamlarından olan Ali Rıza Paşa, Jandarma Binbaşısı Tahir Efendi'nin oğludur. 1860'ta İstanbul'da doğmuş ve eğitimini İstanbul'da tamamlayarak Harp Okulu'nda dersler vermeye başlamıştır. Almanya'da eğitim görmüş ve Türkiye'ye döndüğünde kaymakam rütbesine yükseltilmiştir. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'ndan sonra barış antlaşmasının hazırlanmasında görev almış ve kendisine mirliva rütbesi verilmiştir. 1901'de Ferik, 1903'te Manastır Valisi olarak hizmet veren Ali Rıza Paşa, Manastır'daki Rus konsolosunun öldürülmesi üzerine Trablusgarp'a gönderildi. 1918 Kasım ayına kadar Trablusgarp, Şam, Hayfa ve Makedonya gibi bölgelerde hizmet eden Ali Rıza Paşa, zikredilen tarihte Bahriye Nazırlığı'na getirildi. Tevfik Paşa Hükümeti'nin istifasından sonra Damat Ferit Paşa kabinesinde görev almış ve nihayetinde Ferit Paşa'nın istifasıyla Sadrazamlığa seçilmiştir. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, C. IV, *Dergah Yayınları,* İstanbul, 1982, s. 2105-2111.
[63] Tuncer Baykara, *Millî Mücadele (1918-1923), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,* Ankara, 1985, s. 58-59.
[64] Tuncer Baykara, *Millî Mücadele (1918-1923), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,* Ankara, 1985, s. 58-59.
[65] Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.,* s. 241.

açılmasına karar verildi.[66] İstanbul-Anadolu arasında kurulan iyi ilişkiler sonucu, Ali Rıza Paşa Hükümeti, seçime gitme kararı almış ve Aralık 1919'da seçim yapılmıştı. 12 Ocak 1920'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti temsilcilerinin ağırlıkta olduğu yetmiş iki mebusun katılımıyla, meclis resmen açılmış oldu.[67]

1.1.1.2. İstanbul Hükümeti'nin Ahvali

Mondros Ateşkesi'nden sonra İtilaf devletleri, İstanbul'da kontrolü ele geçirmişti ve hem padişah hem de Osmanlı Hükümeti üzerinde büyük bir nüfuz ve baskı kurmuşlardı. Ardından mütareke şartları öne sürülerek İzmir, Yunan işgaline uğradı. Mütareke şartlarına aykırı olarak Trakya, Gelibolu, Antalya, Konya, Musul, Urfa, Adana, Antep ve Maraş da işgale uğradı. İtilaf devletleri, kendi çıkarlarına uygun gördükleri bölgeleri işgal ediyor ve Osmanlı İmparatorluğu'nu gittikçe dar bir alana sıkıştırıyorlardı. Böylece sınırları daralan Osmanlı İmparatorluğu'nun, iktisadî kaynakları da gittikçe kısıtlanıyordu. Savaşı kazanmak, İtilaf kuvvetlerinin işgalleri ve istismarları "meşru bir hak" olarak göstermesini sağlamış ve bu şekilde ateşkes hükümlerini, sırf savaş hakkına dayanarak defalarca çiğnemişlerdi.[68]

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş sonrası durumuna ve politikalarına değinmek, araştırmamız açısından faydalı olacaktır. Savaşın akabinde padişah ve veliaht, yabancı hükümetler nezdinde birtakım girişimlerde bulunmuşlardı. Zira Sultan Vahdettin, devletin kurtuluşunun yalnızca İngiltere ile anlaşılması yolundan geçtiğini düşünüyordu. Bu nedenle tahta çıkar çıkmaz teşebbüslerde bulunmaya başlamıştı. Veliaht Abdülmecit ise milliyetçilere destek veren bir görüşü benimsemişti ancak veliaht da İngilizlerin yardımının sağlanması yolunda girişimleri bulunmaktaydı. Nitekim "*Türkiye'nin yardıma muhtaç olduğunu ve Halife'nin egemenliğini tehdit etmeyecek bir kuvvetin kontrolünü kabul edeceğini*" ***Associated Press*** muhabirine açıklayan Veliaht da Fransa ve İngiltere'nin yardımına açıkça bel bağlamıştı.[69] Ayrıca Veliaht, İngiltere Kralı V. George, Fransa Başbakanı Poincare ve İtalya Kralı III. Emanuele gibi liderlere mektuplar yazmıştı. Mektuplarda savaş sorumlusu olarak İttihat ve Terakki liderleri gösterilmiş ve Türk milletinin savaşa katılmak gibi bir gayesi olmadığı halde,

[66] Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 59.
[67] Ali Akyıldız, "Meclis-i Meb'ûsan", *DİA, TDV Yayınları,* C. 28, Ankara, 2003, s. 247.
[68] Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2004, s. 81-153.
[69] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, TTK,* çeviren: Cemal Köprülü, Ankara, 2011, s. 1-2 ve 11-12.

İttihatçıların halkı buna mecbur kıldığını, her şeyi bir olup bittiye getirdiklerini ifade etmişti.[70] Elbette bu mektup ve çabalara olumlu bir cevap gelmemiş, sadece geçiştirilerek yanıt verilmişti. Damat Ferit Paşa[71] da Sultanın ve kendisinin güvenliği için İngiltere'ye müracaat ediyor ve bizzat himaye talep ediyordu.[72] Veliaht Abdülmecit, millî hareketi desteklediğini ve bizzat katılmak istediğini söylemiş ancak herhangi bir davet almadığını, aldığı takdirde icabet edeceğini de eklemişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Abdülmecit'i bizzat Ankara'ya davet etmiş ancak Veliaht, böyle bir şeye kalkışmadan önce düşünmek gerektiğini söyleyerek daveti reddetmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, milletin kendinden başka bir kuvvet tarafından kurtarılamayacağını söyleyerek Veliahda daveti götüren heyetin Ankara'ya dönmelerini istemişti.[73]

Padişah ve Sadrazamın yanı sıra, Dahiliye Nazırı Ali Kemal ve Şura-yı Devlet Üyesi Sait Molla gibi, hükümet içerisinde yüksek mertebeli devlet adamları da İngiliz dostluğunun kazanılması telakkisi içerisindeydi. Padişah harici bahsi geçen kişiler, Papaz Frew liderliğindeki İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne mensup idi. Mustafa Kemal Paşa, derneğin iki niteliğinin olduğunu ***Nutuk***'ta zikretmektedir. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, cemiyetin genel niteliği, diplomatik yollar ve medenî girişimlerle İngiliz himayesini istemekti. Bu ilk nitelik, cemiyetin gizli amacını paravan etme maksadıyla benimsenmişti. İkinci nitelik ise cemiyetin gerçek amacını teşkil ediyordu. Memleket içerisinde örgütler kurmak, propaganda yapmak, azınlık grupları isyana teşvik etmek, millî bilinci kırmak ve yabancı devletlerin Osmanlı iç işlerine karışmasını kolaylaştırmak, cemiyetin gerçek amaçlarına yöneliktir.[74]

İstanbul Hükümeti içerisinde mandayı kurtuluş olarak telakki edenler, sayıca fazlaydı. Kuva-yı Milliye yanlıları da dahil bu kişiler, manda kabul edilmezse Türk topraklarının tamamının nüfuz bölgelerine göre paylaşılacağını savunmaktaydı. Manda

---

[70] Mektupların içeriği ve Veliahtın izlediği politikanın mahiyeti için bkz. Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,* s. 12-15.

[71] Tevfik Paşa kabinesinin istifası üzerine, Padişah Vahdettin, kendisine yakınlığı ve aşırı bir İttihatçı karşıtı olması hasebiyle, 3 Mart 1919'da Damat Ferit Paşa'yı sadaret makamına intihap etmiştir. Oysa ki kendisine bir nazırlığın başına geçmesi önerildiğinde, "*herhangi bir nezareti idare edemeyeceğini, bu gibi işlere vakıf olmadığını*" belirttiği, Tevfik Paşa tarafından rivayet edilmiştir. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, ***a.g.e.,*** s. 2035-2037. Ayrıca Sadaret makamına getirildiği Hatt-ı Hümayun sureti için bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *a.g.e.,* s. 2038.

[72] Celal Bayar, *Ben de Yazdım,* C. 7, *Medya Ofset Yayınları,* Sabah Gazetesi Armağan Kitap, İstanbul, 1997, s. 76.

[73] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,* s. 16-17.

[74] Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.,* s. 6-7.

destekçileri, öncelikle Amerikan mandasını kabul etmekteydi. Amerika Birleşik Devletleri mandayı almadığı takdirde, İngiltere'nin himayesine girilmesi bu kişiler arasında desteklenmekteydi.[75]

İstanbul Hükümeti, İzmir'in işgal edilmesine kayıtsız kalmıştı ve Damat Ferit Paşa, İzmir'in Yunan kuvvetlerince işgal edilmesine rağmen, bölge halkına sükuneti koruma yönünde bir telgraf göndermişti. Millî Mücadele'nin en şiddetli muhaliflerinden olan Dahiliye Nazırı Ali Kemal ise tam tersi bir telgraf gönderiyor ve bir emir yahut İngilizlerden gelecek bir tebliğ gelmediği müddetçe, Yunan işgaline mukavemet edilmesi gerektiğini belirtiyordu. Ancak Ali Kemal, kısa bir süre sonra tavrını değiştiriyor ve işgallere karşı, silahla müdafaa yerine diplomasinin kullanılması gerektiğini belirtiyordu. Ali Kemal'e göre Kuva-yı Milliye, milletler nazarında Osmanlı İmparatorluğu'na zarar vermekteydi ve bu nedenle Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, meseleyi siyaset ehline bırakmalıydı.[76] Görüldüğü üzere Ali Kemal'in barış konferanslarından büyük bir beklentisi vardı.[77]

Paris Konferansı'nda Damat Ferit Paşa'nın Fransa ile yakınlaşması, İngiltere'yi kızdırmıştı ancak Damat Ferit Paşa, Paris'teki başarısızlığını bahane ederek 20 Temmuz'da istifa etti. Yine de Damat Ferit'ten hükümeti tekrar kurması istenmiş ve bunun üzerine Paris'te yaşanılan başarısızlıktan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı sorumlu tutan Damat Ferit Paşa, yeni hükümeti hiçbir partiye mensup olmayan tarafsız kimselerden oluşturmuştu. Yeni hükümet, İtilaf devletlerinin isteğiyle Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'i tutuklama emri çıkarttı. (29 Temmuz 1919) Bu durum, hem İstanbul'da hem de Anadolu'da büyük tepki çekmişti. 3 Ağustos'ta ise Kuva-yı Milliye'nin faaliyetlerinin önüne geçilmesini ve İstanbul Hükümeti aleyhine propagandalar yapılmamasını isteyen Damat Ferit Paşa, gönderdiği telgrafla Anadolu'da sıkı tedbirler alınmasını emretmişti. Böylece Bâb-ı Âli üzerinde, İngiliz kontrolü ve etkisi gittikçe artmaya başladı. Zira bu olaydan sonra, Damat Ferit Paşa'nın Sivas Kongresi'ni engellemeye çalışması, Anadolu'daki milliyetçilerin tepkisini çekti ve Damat Ferit Paşa, Heyet-i Temsiliyye tarafından "vatan haini" ilan edildi. (24 Eylül

[75] Kazım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, C. I, *TTK*, Ankara, 1998, s. 50-51.
[76] Ali Kemal'in Mustafa Kemal Paşa ile ilgili 23 Haziran 1919 tarihli şifreli tamimi için bkz. Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s. 36.
[77] Kazım Özalp, *a.g.e.*, s. 9 ve 33.

1919)[78] Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekilerin, Sivas Kongresi kararlarını almalarıyla birlikte Damat Ferit Paşa, Anadolu ile telgraf görüşmelerini kesti.[79] Bununla birlikte İngiliz Amirali ve İstanbul Yüksek Komiseri de Robeck[80] ile gizli bir görüşme yapan Damat Ferit'in, Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki subayları bertaraf etmek için bir Türk ordusu gönderilmesi iznini istediği yahut duruma İtilaf devletlerinin el koymasını önerdiği görülmektedir. Ayrıca Amiral Webb ile de görüşen Damat Ferit Paşa, Amiral Webb aracılığıyla Lord Curzon'a gizli bir anlaşma yapmayı teklif etti.[81]

Anadolu'da artan Damat Ferit karşıtlığı üzerine Padişah'ın isteğiyle, Ali Rıza Paşa Hükümeti kuruldu ve İstanbul-Ankara görüşmeleri yeniden başladı. Ancak işgal kuvvetlerinden çok baskı gören yeni hükümet, her ne kadar faaliyetlerine devam etse de, İstanbul'un işgali ve Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasıyla istifa etti ve yine Damat Ferit Paşa Hükümeti kuruldu. (5 Nisan 1920) Bu arada çıkarılan bir irâde-i seniyye ile Harbiye Nezareti'nin vekaleti de Damat Ferit Paşa'ya tevdi edildi. Padişahın Damat Ferit Paşa'ya karşı bu denli cömert davranması, Damat Ferit Paşa'nın İngiliz desteğini sağlayacağına olan güveni idi.[82] Ek olarak Damat Ferit Paşa'nın sadarete gelmesinde İtilaf devletlerinin ve Millî Mücadele karşıtlarının da büyük bir rol oynadığı görülmektedir. Özellikle *Peyam-ı Sabah* gazetesinin başyazarı Ali Kemal[83], Damat Ferit

---

[78] Cevdet Küçük, "Damat Ferid Paşa", *DİA, TDV Yayınları,* C. 8, Ankara, 1993, s. 437-438 ve Kazım Özalp, *a.g.e.,* s. 50.

[79] Kazım Özalp, *a.g.e.,* s. 56.

[80] İngiliz Kraliyet Donanması'nda 1924'e kadar hizmet etmiş bir Amiraldir. I. Dünya Savaşı'ndan önce (1912) Koramiralliğe yükseltilmiş ve 1920 yılında da Oramiral olarak hizmet vermiştir. http://www.admirals.org.uk/admirals/fleet/derobeckjm.php (Erişim Tarihi: 18.04.2017)

[81] Celal Bayar'ın naklettiği 12 Eylül 1919 tarihli bu gizli anlaşma, şu şartları havi idi:

1- "*Büyük Britanya Hükümeti, İngiliz mandası altında Türkiye'nin istiklalini ve bütünlüğünü taahhüt eder.*

2- *İstanbul, hilafet ve saltanat merkezi olacak ve Boğazlar, İngiliz denetimi altında kalacaktır.*

3- *Türkiye, müstakil bir Kürdistan'ın teşkiline muhalefet etmeyecektir.*

4- *Irak ile Suriye üzerinde İngiliz hakimiyetini tesis etmek konusunda Türkiye, hilafet nüfuzunu İngiltere lehine kullanarak Müslüman memleketlerde İngiltere'ye yardım edecektir.*

5- *Sultanın egemenliğine karşı zuhur edecek herhangi bir millî hareketin bastırılması için İngiltere, Türkiye'de silahlı kuvvetler kuracaktır.*

6- *Türkiye, Mısır ve Kıbrıs üzerindeki bütün haklarından feragat edecektir.*

7- *İngiliz Hükümeti, Türk davasına yardım etmeyi taahhüt edecektir.*

Barış şartlarının tespitinden sonra Sultan, dördüncü maddedeki hususları genişletmek için İngiliz Hükümeti ile anlaşma yapacaktır."Celal Bayar, *a.g.e.,* s. 90-92 ve *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Hazırlayan: Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural, Ankara, 2006, s. 149-150.

[82] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *a.g.e.,* s. 2051-2053.

[83] Ali Kemal, Milli Mücadele esnasında Damat Ferit Paşa'nın sadrazamlığında kurulan hükümetin Dahiliye Nazırı'dır. Peyam-ı Sabah gazetesinde de başyazarlık görevini üstlenen Ali Kemal, Milli

Paşa'yı öven yazılar kaleme alarak kamuoyunu etkiliyordu. Elbette Damat Ferit Paşa'nın sadaret makamına getirilmesi, İngilizleri ve Kuva-yı Milliye karşıtlarını oldukça sevindirmişti.[84]

Yine de Damat Ferit Paşa'nın kurduğu hükümet, Ankara tarafından tanınmamıştı. Buna mukabil, Damat Ferit Paşa'nın hükümeti de Milli Mücadeleyi destekleyenler hakkında Şeyhülislam Dürrîzâde Abdullah'tan bir fetva alarak Kuva-yı Milliye'yi ve Ankara'yı hain ilan etmiş ve karar mercii kişiler hakkında ***Takvim-i Vekâyi***'de[85] ölüm fermanı çıkartmıştı. (11 Nisan 1920)[86] Çıkartılan fetva karşısında, Ankara Müftüsü Rıfat Efendi (Börekçi) ve 153 müftünün imzaladığı bir karşı fetva çıkarıldı ve Şeyhülislam'ın fetvasının etkisi azaltılmaya çalışıldı.[87]

Yukarıda da zikrettiğimiz üzere, Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin kurulmasıyla birlikte, İstanbul ve Anadolu arasındaki ilişkiler de düzelmeye başladı. Meclisin toplanması kararının alınmasıyla beraber, Anadolu'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mensuplarının meclise seçilebilmeleri için çalışmalar başladı. Heyet-i Temsiliyye'nin seçimlere herhangi bir müdahalesi olmamakla birlikte, Müdafaa-i Hukuk mensuplarının seçilmesinin büyük bir öneme sahip olması, Heyet-i Temsiliyye'nin büyük bir çaba göstermesine neden oldu. Nitekim seçimler vasıtasıyla Anadolu, sesini İstanbul'daki mecliste duyurabilecekti. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliyye'nin mecliste güçlü bir grup tarafından temsil edilmesini istiyordu. Bu suretle Mustafa Kemal

---

Mücadele'ye karşı muhalif bir tutum takınmıştır. Yücel Özkaya, *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 1989, s. 32.

[84] Osman Akandere, "11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuva-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar", *Atatürk Yolu Dergisi,* C. 6, S. 24, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 1999, s. 419-422.

[85] ***Takvim-i Vekâyi***'de çıkan ferman özetle şu şekildedir:
11 Nisan 1336 tarihli gazetenin ilk sayfasında "Fetvâ-yı Şerîf Suretidir" şeklinde çıkan haberde, Şeyhülislam Dürrîzâde Abdullah'ın Mustafa Kemal Paşa ve Kuva-yı Milliye hakkında verdiği fetvanın sureti bulunmaktadır. Fetvaya göre, Halife'nin hakimiyetindeki İslam topraklarında birtakım eşhasın (Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler) muzır faaliyetlerde bulunduğu belirtilmektedir. Dürrîzâde fetvasında, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının, "*tebe'a-yı sâdıka-i şâhâneyi*" kandırarak halkı askere aldıklarını veyahut silah ve iaşe için para topladıklarını ifade etmiştir. Şeyhülislam, Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekilerin, toplanan paraları kendileri için aldıklarını da "*cem'-i mal sevdasıyla*" ifadesini kullanarak belirtmekteydi. Millî Mücadele için toplanan bu yardımların zorla ve işkence ile alındığı, ayrıca Kuva-yı Milliye mensuplarının masum insanları katlettiği de fetvada zikredilmektedir. Son olarak Kuva-yı Milliye, bir asiler grubu olarak nitelenmiş ve işgallere karşı mücadele eden kişiler, "devletin nizam ve intizamını bozdukları" gerekçesiyle haklarında ölüm fermanı çıkarılmıştır. *Takvim-i Vekâyi,* 11.04.1336, Numara 3824, s. 1. Hatt-ı Hümayun'un sureti için bkz. *Takvim-i Vekâyi,* 11.04.1336, Numara 3824, s. 2.

[86] Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,* s. 98.

[87] Cevdet Küçük, *a.g.m.,* s. 438. Çıkarılan fetvaların suretleri için bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *a.g.e.,* s. 2054-2055.

Paşa, Rauf Bey'in İstanbul'a gitmesini önermiştir.[88] Çalışmalar neticesinde Mustafa Kemal Paşa da Erzurum'dan mebus olarak seçilmiştir.[89]

Yine de Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a gitmeyi riskli görmüş ve Heyet-i Temsiliyye'nin Ankara'da bir toplantı yapmasını istemişti. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki güvenlik endişesi, 14 Aralık 1919 tarihli beyannamede de görülmektedir.[90] Kazım Karabekir Paşa ise Heyet-i Temsiliyye'nin Sivas'tan batıya doğru kaydırılmasına sıcak bakmıyordu. Kazım Karabekir Paşa'ya göre, Heyet-i Temsiliyye'nin batıda merkezlenmesi, hem doğuda örgütlenmiş Kuva-yı Milliye'den uzaklaşarak bu bölgede sağlanmış olan asayişi bozacak hem de Heyet-i Temsiliyye'yi iç ve dış düşmanlara daha da yaklaştıracaktı.[91] Kazım Karabekir'in görüşlerine katılmayan Mustafa Kemal Paşa, 27 Aralık 1919'da Ankara'ya ulaştı.[92] 3 Ocak 1920'de seçilen mebuslar da Ankara'ya gelmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile aynı gün görüşerek Misak-ı Millî'yi oluşturacak maddelerin müsveddelerini oluşturmuşlardı.[93] Şunu da belirtmek gerekir ki, Misak-ı Millî'nin temelini, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde alınan kararlar oluşturmuştur.[94]

Yapılan görüşmeler ve hazırlık aşamasından sonra 12 Ocak 1920'de Damat Şerif Paşa'nın açılış konuşması ile Meclis-i Mebusan resmen açıldı.[95] Meclisin açılışına istinaden Mustafa Kemal Paşa da meclis riyasetine bir tebrik mesajı gönderdi.[96] Akabinde meclis, çalışmalarına başladı ve Rauf Bey'in isteği doğrultusunda meclis içerisinde Felah-ı Vatan grubu oluşturuldu. Ancak Mustafa Kemal Paşa, mecliste Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin temsil edilmesini istediğini ve Felah-ı Vatan adında yeni bir grubun teşekkülünden hoşnut olmadığını, *Nutuk* adlı eserinde zikretmiştir.[97] Yine de bu grup, Misak-ı Millî'nin onaylanmasında önemli bir rol oynamıştır.[98]

Meclis-i Mebusan'da Rauf Bey ve arkadaşlarının çalışmaları sonucunda 28 Ocak 1920'de[99] Misak-ı Millî beyannamesi imzalandı.[100] Barış şartlarını ve Türk sınırlarını

[88] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,* s. 163.
[89] Tuncer Baykara, *a.g.e.,* s. 59.
[90] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,* s. 151.
[91] Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.,* s. 333.
[92] Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.,* s. 332.
[93] Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, s. 83.
[94] Cevdet Küçük, "Misâk-ı Millî", *DİA, TDV Yayınları,* C. 30, Ankara, 2005, s. 173.
[95] Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,* s. 85.
[96] Mesajın içeriği için bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,* s. 179-180 ve Kazım Özalp, *a.g.e.,* s. 85-86.
[97] Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.,* s. 361.
[98] Cevdet Küçük, "Misâk-ı Millî", s. 173.
[99] Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,* s. 87.

esas alan Misak-ı Millî, 121 mebus tarafından imzalanmış ve kabul edilmiştir. Ahd-ı Millî, Ulusal Ant ve Peyman-ı Millî olarak da bilinmektedir.[101]

Wilson İlkeleri de baz alınarak oluşturulan metinde, Osmanlı topraklarının bölünemeyeceği zikredilmiştir. Sınırlar belirlenirken Rauf Bey, milliyet esasına dikkat edildiğini ifade etmiştir. Yani sınırlar belirlenirken sadece mütarekenin imzalandığı zamanki sınırlar değil, Türk nüfusun ağırlıkta olduğu ve savaş öncesinde elden çıkan Batı Trakya ve Elviye-i Selase (Kars, Ardahan, Batum) de dikkate alınmıştır. Ek olarak savaş sırasında elden çıkan Kerkük ve Süleymaniye de Misak-ı Millî beyannamesinde Türk sınırları içerisinde gösterilmiştir.[102]

İtilaf devletleri, Misak-ı Millî'de belirtilen sınırları baz alarak bir barış antlaşması hazırlamalıydı, aksi takdirde Türk milleti, kendi sınırlarına sahip çıkacaktı. Misak-ı Millî; toprak bütünlüğü, siyasî, adlî ve iktisadî açıdan tam bir bağımsızlığı baz alıyor ve kapitülasyonları kesinlikle reddediyordu. Misak-ı Millî'de ele alınan sınırlar, ateşkes antlaşmasında belirtilen sınırların ötesine geçiyor ve Kürt toprakları olarak belirtilen sınırları da içerisine alarak Irak'a kadar sokuluyordu. Ayrıca savaş öncesi kaybedilmiş olan Türklerin çoğunlukta bulunduğu Batum, Kars, Ardahan ve Batı Trakya'da plebisit yapılması isteniyordu. Arapların ise kendi geleceklerine kendilerinin karar vermesi maddesi yer alıyordu.[103]

Görüldüğü üzere Misak-ı Millî büyük bir coğrafyayı kapsamaktadır. Ayrıca barış antlaşmasında yer alacak herhangi bir kısıtlayıcı madde, Misak-ı Millî'de reddedilmiştir. Elbette şartlar gereğince sınırlardan taviz verilmiştir ancak Lozan Antlaşması'na bakıldığında genel itibarıyla Misak-ı Millî'nin gerçekleştirildiği görülmektedir.

İstanbul'un işgal edilmesi, hem İtilaf devletleri nazarında hem de Millî Mücadele nazarında mühim bir etkiyi haizdir. Zira San Remo'da Türk barış antlaşması kararlarını alınırken, İstanbul'un işgalinin Türk kamuoyunda bıraktığı tesir, kullanılmaya çalışılmıştır. Anadolu'da ise Osmanlı payitahtının işgali, işgalcilere karşı bir propaganda unsuru olmuş ve bu sayede hem yurtiçindeki hem de yurtdışındaki Müslümanların desteğini sağlama yoluna gidilmiştir. Ayrıca İstanbul'daki Meclis'in dağıtılması ve

---

[100] Misak-ı Millî maddeleri için bkz. Tuncer Baykara, *a.g.e.,* s. 61-62, Miralay Mehmed Arif Bey, *a.g.e.,* s. 33-34 ve Cevdet Küçük, "Misâk-ı Millî", s. 174-175.
[101] Erol Kaya, "Misak-ı Millî'nin Sınırları", *Türkler Ansiklopedisi,* C. 16, *Yeni Türkiye Yayınları,* Ankara, 2002, s. 117 ve Cevdet Küçük, "Misâk-ı Millî", s. 173.
[102] Cevdet Küçük, "Misâk-ı Millî", s. 173-174 ve Erol Kaya, *a.g.m.,* s. 119-120..
[103] Roderic Davison, *a.g.m.,* s. 87-88.

başkentin işgali, Anadolu'da yeni bir merkezin zorunluluğuna ve millî bir meclisin teşekkülüne ihtiyaç duyulmasına neden olmuş, bu sayede Ankara merkez seçilerek Büyük Millet Meclisi'nin bu şehirde açılmasını sağlamıştır. Anadolu'daki bu gelişmelerin de San Remo Konferansı'na denk gelmesi, konumuz itibarıyla büyük bir öneme sahiptir. Her iki durum da araştırmamızın devamında iki önemli faktör olarak karşımıza çıkacaktır.

Misak-ı Millî onaylandığı esnada İtilaf devletleri, Londra'da taksim görüşmeleri yapmaktaydı. Fransız kuvvetlerinin Maraş'ta bozguna uğradığı haberi de Londra'ya ulaşınca İtilaf cephesi endişeye düştü. Kuva-yı Milliye'nin kazandığı başarılar ve Türk milliyetçilerin faaliyetleri, düşman istihbaratının "*barış antlaşmasının imzalanmaması, imzalansa da onaylanmaması, padişahın tahtından indirilip yerine yeni bir padişahın tahta çıkarılması, meclisin İstanbul'dan Ankara'ya taşınması, Trakya ve Anadolu'da Hıristiyanlara karşı bir kırım uygulanması ve kendilerine karşı Türk, Bolşevik, Bulgar ve Arap ittifakına girişilmesi*" gibi raporlar vermesine neden oldu. Zaten Boğazlar bölgesinde bir devlet kurmak isteyen ve İstanbul'un Türk hakimiyetinde kalmasından huzursuzluk duyan İngilizler başta olmak üzere, Müttefik kuvvetler, Misak-ı Millî'ye karşılık olarak İstanbul'u işgal etti. (16 Mart 1920)[104] Meclis-i Mebusân dağıtılarak mebuslar tutuklandı. Ali Rıza Paşa'nın yerine geçen Salih Paşa'nın kabinesi de düşürülerek hükümeti kurma yetkisi, önceki Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya[105] verildi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, İngiliz işgalini sert bir biçimde protesto etti. Zira Fransız ve İtalyan delegeler, bu durumun kendileriyle ilgili olmadığına dair teminat vermişlerdi.[106] Kazım Özalp, İstanbul'un işgalini "*Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesini tamamlayan, son ve can alıcı darbe*" olarak tasvir etmiştir.[107] Böylece 600 yılı geçkin hakimiyet süren Osmanlı İmparatorluğu'nun payitahtı düşmüş ve İstanbul, Fetih'ten sonra ilk kez yabancı bir devletin eline geçmiştir.[108]

---

[104] İstanbul'un işgal edilmesine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Abdurrahman Bozkurt, *a.g.e.,* s. 333-343.

[105] Ali Rıza Paşa Hükümeti, Misak-ı Millî'nin kabul edilmesiyle artan baskı üzerine 3 Mart 1920'de istifa etmiştir. Bunu müteakiben hükümeti kurma yetkisi Salih Paşa'ya verilmiştir. (8 Mart 1920) Baskılara dayanamayan Salih Paşa Hükümeti de 2 Nisan'da istifa etmiş ve 5 Nisan'da Damat Ferit Paşa'nın riyasetinde İtilaf Devletleri yanlısı bir hükümet kurulmuştur. Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,* s. 91-92 ve 97.

[106] Roderic Davison, *a.g.m.,* s. 88, Salahi Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2015, s. 89 ve Abdurrahman Bozkurt, *a.g.e.,* s. 281-295.

[107] Kazım Özalp, *a.g.e.,* s. 102.

[108] Feridun Emecen, "İstanbul", *DİA, TDV Yayınları,* C. 23, Ankara, 2001, s. 219.

İngilizlerin İstanbul'u işgali üzerine, işgalin gerçekleştiği gün Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele taraftarlarının bu olaydan haberdar olması için tüm valilik, kumandanlık ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne telgraf çekti. Telgraflarda, Anadolu'nun İstanbul ile bağlantısının kesildiği ve İngilizlerin, Anadolu'yu yanıltacak telgraflar çekebileceği üzerinde durulmaktaydı. Yani ahval ve şerait, İngilizlerin psikolojik harp ve ağır bir propaganda uygulamasına oldukça elverişliydi.[109]

Ayrıca İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, iki gün arayla* birer beyanname yayınlamış ve ilkinde Türk milletine, ikincisinde ise tüm İslam âlemine çağrıda bulunmuştur. Beyannamelerin ilkinde, Damat Ferit Paşa'nın, İtilaf devletlerinin Türk milletini esir ve Türk topraklarını işgal etmelerinde payının olduğu bildiriliyor ancak Kuva-yı Milliye sayesinde bu tehdidin bertaraf edileceği ifade ediliyordu. Kuva-yı Milliye silah ile teslim olmayınca İtilaf devletleri ve İstanbul Hükümeti, müzakere yoluyla Kuva-yı Milliye'yi teslim almaya kalkmış, ayrıca Doğu illerinde nüfuzlarını arttırmak ve bu bölgeyi kontrollerine almak için Heyet-i Temsiliyye'ye başvurmuştur. Ancak Heyet-i Temsiliyye, milletin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğü ile hakların tamamiyetini haiz olan bir anlaşma sunulmadığı müddetçe bir müzakereye yanaşmayacağını belirtmiştir. Bunlara ek olarak İstanbul Hükümeti'nin, Kuva-yı Milliye ile Temsil Heyeti'nin birliğini ve millet arasına nifak sokarak milletin bütünlüğünü bozmak için eylemlerde bulunduğu da beyannamede zikredilmiştir.[110]

Yukarıda zikrolunan ikinci beyannamede ise İslam âlemine seslenilmiş ve İstanbul'daki Hükümetin görevlerinin gereğini yapamadığı zikredilmiştir. Nitekim İstanbul işgal edilmiş ve yetkili makam olan Meclis dağıtılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentine ve Hilafet makamının merkezine yapılan bu tecavüz, beyannamede tüm ehl-i İslam'a yapılmış bir hakaret olarak addedilmiştir. Bu suretle bu elim olay, Suriye'den Irak'a, Mısır'dan Azerbaycan'a, Kafkasya'dan İran'a, Afrika'dan Hindistan'a kadar bütün Müslümanların vicdan ve efkarına havale edilmiştir. Ayrıca beyannamede İstanbul'un işgali, son Haçlı saldırısı olarak telaffuz edilmiş ve bu duruma, ehl-i İslam tarafından yekvücut olarak karşılık verilmesi istenmiştir.[111] Yine

---

[109] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,* s. 268.

* İlk beyanname 16 Mart 1920 tarihli, ikinci beyanname ise 17 Mart 1920 tarihlidir.

[110] *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını,* Hazırlayanlar: Zekai Güner, Orhan Kabataş, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını,* Ankara, 1990, s. 9-10.

[111] *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını,* s. 10-11.

İstanbul'un işgali karşısında destek bulma amacıyla Mustafa Kemal Paşa tarafından yayınlanan bir beyannamede, İslam dünyasından maddî ve manevî yardım istenmiştir.[112]

Anadolu'nun ahvali bu durumda iken, İstanbul'da ise işgal güçleri, kontrolü ellerine almışlar ve güvenliklerine karşı olası bir saldırıyı bertaraf etmenin yollarını aramışlardı. İstanbul'un işgali sonrası işgal kuvvetleri, 4 maddeden[113] mürekkep resmî bir tebliğ yayınlamışlardı.

İstanbul'un işgali sonrası yayınlanan bu tebliğe karşı, Mustafa Kemal Paşa da hemen aynı gün bir tamimle yanıt vermiştir. Tamimde, "*İstanbul'un cebren işgal edildiği, bu durumdan yararlanmak isteyecek kimselerin milleti aldatabileceği ve bu nedenle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin milleti aydınlatacağı*" ibareleri yer almaktadır. Ayrıca aynı gün içinde Mustafa Kemal Paşa, Müttefik devletlere İstanbul'un işgalini protesto eden bir nota göndermiştir.[114] Osmanlı Hükümeti ise ilk olarak kısa bir bildiri yayınlamış ve bu bildiride "*işgalin bilindiğine, hükümetin görevini yerine getirdiğine ve herkesin işine gücüne bakması gerektiğine*" değinmiştir. Ancak işgalin şokunu atlattıktan sonra Müttefik temsilcilere bir nota veren İstanbul Hükümeti, "*işgali gerektirecek bir durumun olmadığını, Anadolu'da baş gösteren olayların Yunanlıların haksız işgalleri ve ahaliye yaptıkları zulümden kaynaklandığını, doğu illerinde Ermenilerin faaliyetlerinin ve Pontus devleti kurmak isteyen Rumların da durumu etkilediğini*" notada belirterek Müttefik işgalini protesto etmiştir.[115]

İstanbul'un işgaline binaen, Ankara da pek tabii önlemlerini almıştı. Bu önlemler arasında; Geyve Boğazı'nın işgal edilerek demiryolu köprüsünün yıkılması, Geyve-

---

[112] Beyannamede Mustafa Kemal Paşa, "*Şam'ın Kurtuba'nın, Kahire'nin, Bağdat'ın sukutundan sonra İslam'ın son Darü'l-Hilafesi İstanbul da düşman silahlarının gölgesine düştü. Afrika'da, Hindistan'da İç Asya'da kahır ve cebir altına giren kardeş yurtlarına ağlarken, şimdi Kıble-i İslam'ı, Ravza-i Nebevi'yi taşıyan Hicaz ve Yemen kıt'aları, Filistin, Irak, İngiliz saltanatının engin ve nihayetsiz anayolu haline geldi. Milletimize ve onun istiklali uğruna giriştiği mücadeleye manevi desteğinizi bir saniye bile eksik etmeyin.*" diyerek İslam dünyasına birlik ve beraberlik çağrısında bulunmuştur. Ömer Osman Umar, *a.g.m.*, s. 448-449.

[113] "1-*İşgal muvakkattir.*

2- *Düvel-i İtilafiyye'nin niyeti, Makam-ı Saltanat'ın nüfuzunu kırmak değil, bilakis, idare-i Osmaniyye'de kalacak memalikte o nüfuzu takviye ve tahkim etmektir.*

3- *Düvel-i İtilafiyye'nin niyeti, yine Türkleri Dersaadet'ten mahrum etmemektir. Yine de taşrada çıkacak herhangi bir olayın vuku'unda, bu kararın değişmesi muhtemeldir.*

4- *Bu nazik durumda, Müslüman ya da gayrimüslim herkesin vazifesi, kendi işiyle ilgilenmek, asayişin teminine hizmet etmek, Devlet-i Osmaniyye'nin enkazından yeni bir Türkiye'nin kurulması için son bir ümidi cinnetleriyle mahvetmek isteyenlerin aldatıcı sözlerine kanmamak ve hala Osmanlı başkenti olarak kalan İstanbul'dan gelecek emirlere itaat etmektir.*" Tebliğin tamamı için bkz. Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s. 415-416.

[114] Notanın tamamı için bkz. Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s. 417.

[115] Abdurrahman Bozkurt, *a.g.e.*, s. 361-362.

Ankara-Pozantı bölgesindeki demiryolu ve araç-gereçlerine el koymak için bu hat boyunca görevli İtilaf kuvvetlerinin teslim alınması, Konya'da Anadolu hat komiseri yardımcısının hemen demiryollarına el koyarak işletmesi ve işletime mani olan personelin emirlere riayet etmelerini sağlaması ve İstanbul ile mevcut telgraf tellerinin büyük bölümü Geyve'den geçtiği için Geyve santralinin işgali yer almaktaydı.[116] Görüldüğü üzere Ankara, karşı hamle olarak stratejik bölgelerin ele geçirilmesi üzerinde durmuştur. Özellikle Anadolu ve İstanbul arasında önemli geçiş noktalarından biri olan Geyve'nin ele geçirilmesi mühimdir. Nitekim bu bölge, Sakarya Nehri ve Sapanca Gölü arasında bulunan önemli bir düzlük arazidir. Bu sebeple askerî harekat, ulaşım ve haberleşme faaliyetleri için elverişli bir bölgedir. Ayrıca 17 Mart 1920 tarihli bir beyannamede de İstanbul'la resmî ve özel haberleşmenin durdurulmasına ve Anadolu'daki haberleşmeleri telgrafla İstanbul'a bildirenlerin casus sayılmasına karar verilmiştir.[117] 18 Mart tarihli bir beyannamede ise Ankara'da ivedilikle bir meclisin toplanmasına dair karar alınmıştır.[118]

Savaş sonunda Boğazları ele geçirip, bölgeyi asker ve silahtan arındıran İtilaf devletleri, İstanbul'u Türklere bıraktıklarını belirtmiş ve bunu bir lütuf olarak göstermişlerdir. Oysa ki İstanbul zaten fiilî olarak işgale açık bir durumdaydı ve 16 Mart 1920 tarihinde fiilî işgale de uğramıştır. İstanbul'un hemen işgal edilmemesinin en önemli nedeni, hilafet merkezinin işgal edilmesinin, İtilaf sömürgelerindeki Müslümanları harekete geçirmesinin yarattığı korkuydu. Ek olarak Robeck'in Curzon'a gönderdiği raporda, Başkent İstanbul'un işgaline karşı, Ankara'da direnişin daha da arttığı, fakat işgalin milliyetçi gruplar dışında kalan halkı pek fazla etkilemediği belirtilmektedir.[119]

İstanbul'un işgalinden sonra İtilaf devletleri arasında anlaşmazlıklar yaşandığı da görülmektedir. Nitekim Venizelos, Atina Dışişleri Bakanlığı'na, "*Fransa'nın Türklerin kabul edebileceği bir barış antlaşmasının hazırlanmasını istediğini*" bildirmiştir.[120]

İstanbul'un işgali, iç ve dış basında da önemli bir yer işgal etmiştir. İngiltere'de yayınlanan ***Near East*** adlı dergi, "*işgal kararının geciktiğini ve Müttefiklerin*

[116] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,* s. 270.
[117] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,* s. 274.
[118] Beyanname için bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,* s. 276-278.
[119] Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), Nisan-Aralık 1920-British Documents on Atatürk (1919-1938), April-December 1920, Türk Tarih Kurumu,* C. 2, Ankara, 2000, s. 17-18.
[120] Yusuf Hikmet Bayur**,** *Türkiye Devletinin Dış Siyasası, TTK,* Ankara, 1995, s. 45.

Türkiye'nin tüm bölgelerinin yönetiminden sorumlu olduklarını unutmamaları gerektiğini" belirtiyordu. ***Hakimiyet-i Milliye***'de ise işgalden İngiltere sorumlu tutulmaktaydı. Savaş sonrası İstanbul'da zaten İngilizlerin etkin oldukları ve İstanbul basınını yönlendirdikleri belirtilmekteydi. Fransız ve İtalyan basını da İstanbul'un işgaline karşı olduklarını belirten haberlerle işgali protesto etmişlerdi.[121]

İstanbul'un işgalinden sonra, Yunan dinî yetkililerin işgalden ne denli memnuniyet duyduğunu görmekteyiz. Zira Yunan *synod*[122] yetkilileri, Türklerin İstanbul'dan çıkarılması hususunda çaba gösteren Amerikan kiliselerine şükran duyduklarını beyan etmişlerdir. Ayrıca *synod* yetkilileri, Harrisburg Piskoposu James Henry Darlington'a şükranlarını belirttikleri bir mektup da göndermişlerdir.[123]

İstanbul'un işgali, Milli Mücadele hareketinin güçlenmesinde bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim işgal ile barıştan tamamen umut kesilmiş ve bağımsızlığı arzulayan her kesimden insan, Mustafa Kemal Paşa ve dava arkadaşlarının yanında saf tutmuştur. Milli Mücadele hareketinin, her kesimden destek görmesi sayesinde, Ankara'daki hükümetin kurulması hızlanmış ve meclisin toplanmasına büyük bir katkı sağlamıştır.[124]

1.2. San Remo Konferansı Öncesinde İtilaf Devletlerinin ve Azınlıkların Sergilediği Politikalar

I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş esnasında Avrupalıların çıkarları, Osmanlı toprakları üzerinde kesişmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması, topraklarının taşıdığı önem gibi faktörler nedeniyle, Avrupalı devletler arasındaki rekabet had safhaya ulaşmıştı. Avrupalı güçler, Osmanlı topraklarında edindiği imtiyazlar sayesinde nüfuzlarını, imtiyaz bölgelerinde kuvvetlendiriyor ve nüfuz alanlarını genişletmek için yeni imtiyazlara başvuruyorlardı. Bu imtiyazlardan en önemli olanı, demiryolu imtiyazlarıydı. Nitekim demiryolu imtiyazını alan devlet, bir nevi kendi nüfuz bölgesinin sınırlarını da çizmiş oluyordu. Sınırlar imtiyazlarla çizilse de, yine de Düvel-i Muazzama arasında sınır karmaşaları ve çıkar çatışmaları fazlasıyla yaşanıyordu. Düvel-i Muazzama'nın en çok sorun yaşadığı bölgeler; İstanbul ve Boğazlar bölgesi, Musul ve Filistin gibi uluslararası sorunlara neden olan bölgelerdi. Kısaca özetlemek gerekirse, bu bölgelerden İstanbul ve Boğazlar bölgesi; konumundan ötürü, Musul; zengin petrol

[121] İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele, TTK,* Ankara, 2014, s. 98-100.
[122] Yunan Ortodoks Kilise Meclisi'ne verilen isimdir.
[123] *The New York Times,* "Greek Synod Grateful", 21.04.1920.
[124] Yusuf Hikmet Bayur**,** *a.g.e.,* s. 47.

bölgesi olmasından dolayı ve Filistin ise dinî ve kültürel çatışmalardan kaynaklanan sorunlara neden olmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya safında savaşa girmesiyle birlikte, İngiltere, Fransa ve Rusya, savaş öncesinde almış oldukları imtiyazlarla belirledikleri nüfuz alanlarını ele geçirmeye başlamış, bu da İtilaf devletleri arasında nüfuz rekabetini beraberinde getirmişti. Mevzu bahis nüfuz rekabeti, özellikle Kafkasya bölgesinde Rusya ve İngiltere arasında yaşandı. 1918 yılına gelindiğinde, Rusya'nın savaştan çekilmesiyle Kafkasya ve Ortadoğu'da büyük bir İngiliz hakimiyeti görülmeye başladı. Rusya'nın devreden çıkmasıyla birlikte, Ortadoğu ile ilgili taksim görüşmelerinde yalnızca İngiltere ve Fransa etkili oldu. Ortadoğu'da menfaatleri olan Rusya ve Almanya'nın savaş sonunda saf dışı kalmasıyla birlikte, bölgede tam bir İngiliz-Fransız nüfuz etkisi hakim oldu. Buna karşılık İtalya ise Dalmaçya kıyıları, Arnavutluk ve Anadolu'nun Akdeniz kıyıları karşılığında, Ortadoğu paylaşımından uzak tutuldu. O sıralar Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa sorunlarından uzak duran ve kendi kıtasına yönelen bir politika izlemekteydi.[125] Savaş sonrası genel siyasî ahval bu durumdayken, Avrupa'daki dengeler, İngiltere tarafından belirlenmekteydi. Nitekim Paris Konferansı'nda İngiltere, Almanya'yı parçalamayarak Fransa karşısında bir koz olarak bu devleti kullanmaktaydı. Bolşevikler ise gizli anlaşmaları açığa çıkartarak Türkiye'nin taksim edilmesine karşı çıkmaktaydı.[126]

Yine de İngilizler için her şey yolunda gitmiyordu. Savaş sırasında değişen durumlar, taksim anlaşmalarını ve nüfuz bölgelerini de etkilemişti. Ayrıca İttifak devletleri ve eski Rus Çarlığı topraklarında büyük sorunlar da baş göstermişti. Yine de taksimin nasıl yapılacağına dair, Büyük Savaş sonrasında iki önemli sorun çıkmıştı: *Bolşeviklerin açıkladığı gizli taksim anlaşmaları ve Avrupa sınırlarının yeniden çizilmesi*.[127] San Remo Konferansı öncesi, Avrupa sorunları genel olarak çözülmüş ve sıra Türk barış antlaşmasının tamamlanması işine gelmişti.

23 Mayıs 1919 tarihli memorandumda İtilaf devletleri, Osmanlı sorunlarıyla ilgili uygulayabilecekleri iki tür politika üzerine tartışmışlardı. Bunlardan ilki ve henüz savaş sırasında dahi gündemde olan "*taksim politikası*", diğeri ise Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına "*saygı politikası*"ydı. Taksim

[125] Derviş Kılınçkaya, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2008, s. 112.
[126] Yusuf Hikmet Bayur**,** *Türkiye Devletinin Dış Siyasası, TTK,* Ankara, 1995, s. 21-22.
[127] Ahmet Hurşit Tolon, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2006, s. 254.

politikası, Osmanlı topraklarını parçalara ayırarak bir kısmının Milletler Cemiyeti denetimi altında olması kaydıyla, mandaterliğinin Avrupalı devletlere bırakılmasına ve Boğazlar ile Ermenistan mandasını Amerika Birleşik Devletleri'ne bırakılması ile alakalı politikaydı. Saygı politikası ise Padişahın İstanbul'da kalmasına izin veren ancak bazı bölgelerin kontrolünün büyük devletlere bırakıldığı bir politika idi. Her iki politikanın da birbirine benzemesine rağmen, bu şekilde benzer iki politikanın ortaya atılması, yalnızca işlerlik bakımından hangisinin daha fazla çıkar sağlayacağı hususuyla ilintiliydi.[128]

1.2.1. İngiltere'nin Sevr Antlaşması Öncesi Tutumu

İngiltere'nin esas amacı, Hindistan sömürgesi yolunu korumaktı ve bu yüzden İngiltere'nin Akdeniz, Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'nda tam bir hakimiyet kurması gerekmekteydi. Zira İngiltere'nin sömürge politikasını incelediğimizde bu durumu net bir şekilde görmekteyiz. Amerika Birleşik Devletleri bağımsız olduktan sonra İngiltere'nin en önemli sömürgesi Hindistan olmuştu. Bu yüzden İngiltere, Hindistan'ın güvenliğine ayrı bir önem vermekteydi. Bu suretle Cebelitarık'ın kontrolünü ele geçirmiş, Malta ve Kıbrıs gibi önemli Akdeniz adalarını işgal etmiş, Mısır ve Sudan'ı ele geçirerek Doğu Akdeniz ve Kızıldeniz'deki egemenliğini sağlamlaştırmış, Yemen, Aden ve Basra gibi önemli limanları hakimiyetine alarak Kızıldeniz-Hint Okyanusu-Basra Körfezi üzerinde kesin bir kontrol sağlamış ve elde ettiği imtiyazlar sonucu İran kıyılarında da önemli liman şehirlerine sahip olarak bu hakimiyetini daha da kuvvetlendirmişti. Hicaz demiryolunun yapımı, İngiltere'nin sömürgeleri arasında kurmuş olduğu kara ve deniz bağlantısını tehdit etmekteydi. Bu nedenle Hicaz, Irak, Filistin ve Suriye'nin İngiliz denetimine alınması gerekliydi. Ayrıca 20. yüzyıl başlarında bu bölgelerde petrol yataklarının keşfedilmesi, Ortadoğu'nun önemini daha da arttırmıştı. Ek olarak Bağdat demiryolları imtiyazının Almanlara verilmesi ve Ortadoğu'da Alman nüfuzunun güçlenecek olması, İngiltere'yi tedirgin ediyordu.[129] Görüldüğü üzere Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki İngiliz çıkarları, Mezopotamya ve Basra Körfezi üzerine yoğunlaşmıştı. Bölgedeki nüfuzunu devam ettirmek konusunda endişe duyan İngiltere, Hindistan sömürge yolunu koruma

[128] Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922), TTK*, Ankara, 1994, s. 29-30.
[129] Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938), AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2013, s. 352-354.

altına almak amacıyla, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun doğudaki topraklarıyla ilgilenmekteydi.[130]

Başlangıçta İngiltere ve Fransa, Sykes-Picot ile paylaştığı Ortadoğu topraklarının kendilerinde kalmasını istiyordu. Rusya'da ihtilal olup da Çarlık Rusya'nın savaştan çekilmesi ve akabinde Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girmesi, tüm dengeleri ve planları altüst etmişti. Yine de savaş sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nin paylaşıma katılmaması, İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'daki emellerini gerçekleştirmeleri için büyük bir fırsat yaratıyordu.[131] Yine de savaş sırasında kabul edilen Sykes-Picot Anlaşması, bahsi geçen durum ve koşulların değişmesinden dolayı işlerliğini yitirmişti. Zira Fransa, Musul dahil olmak üzere, Suriye'nin tamamını elde ediyor ve burada doğrudan bir nüfuz alanına sahip oluyordu. İngiltere ise dönemin şartları gereği imzalanan ve Rusya'yı da kapsayan bu anlaşmadan artık hoşnut değildi. Rusya'nın savaştan çekilmesi ve dengelerin tamamen değişmesiyle, İngiltere için Sykes-Picot'da verilen taahhütler bir yük olmaya başlamıştı. Ayrıca İngiltere, Rusya'nın bölgedeki etkisini yitirmesi ve Arapların İngilizlerin yanında saf tutması gibi gelişmelerle Ortadoğu'da epeyce güç kazanmıştı.[132]

İngiltere'nin propaganda politikaları, Ortadoğu ve Anadolu'nun zenginliklerini ele geçirmek ve Türkiye ile Almanya'yı da bu bölgelerden kesin bir şekilde uzaklaştırmak amacıyla yürütülmüştü ancak İngiltere, propaganda yaparken gerçek niyetlerini çok iyi bir şekilde gizlemişti. Türklerin, tarihî, kutsal ve verimli bu bölgeleri idare etmede başarısız olduklarını bahane ederek bölge halkının geri ve fakir bir hale düşmesinin esas nedeninin Türkler olduğu savını ileri sürmüşlerdi.[133] Türklerin, Anadolu ve Ortadoğu'dan uzaklaştırılması gerektiğini yineleyerek tam da İngilizlerin gitmesini istediği yere giden bu propagandalar, o döneme kadar pek fazla ayrılıkçı hareket görülmeyen Ortadoğu ve Arap Yarımadası'nda ayaklanmalara neden olmuştu ve Türk karşıtı propagandalar hedefine ulaşmıştı. İngiltere'nin Türkiye politikası, ayrılıkçı

[130] Marian Kent, "Great Britain and the End of the Ottoman Empire", *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Editör: Marian Kent, *George Allen & Unwin Publishers*, London, 1984, s. 172.
[131] Nasır Niray, "Bölgesel ve Küresel Gelişmeler Işığında Ortadoğu'da Oluşan Siyasal Gelişmeler ve Türkiye'nin Yeri", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi 1. Orta Doğu Semineri,* Elazığ, Mayıs 2003, s. 11.
[132] Paul C. Helmreich, *From Paris To Sevres – The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920, Ohio State University Press,* Columbus, 1974, s. 51.
[133] Servet Avşar, "I. Dünya Savaşı'nda İngiliz Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti", *Atatürk Dergisi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları,* C. 3, S. 2, Erzurum, 2002, s. 123.

hareketleri destekleme propagandasıyla desteklenmiş ve Osmanlı İmparatorluğu parçalanmıştı.

İstanbul ve Boğazlar meselesinde de çıkarlarını ön planda tutan İngiltere, bölgenin uluslararası bir mahiyette olup, İngiliz ve Fransız kontrolünde olacağını, Türk Hükümeti'nin Anadolu'ya gönderileceğini ve Padişahın İstanbul'da kalmasına izin verilerek İstanbul'un yalnızca dinî bir merkez olarak kalacağını açıklamıştı. *Pall Mall* gazetesinde yer alan Lloyd George'un bu söylevi, Türkiye'de ve diğer Müslüman bölgelerde şiddetle protesto edilmiş, Fransa'da dahi L. George'un bu söylevine karşı çıkılmıştı.[134] Gelen tepkiler sonrasında İngiltere, padişahın ve Türk Hükümeti'nin İstanbul'da kalmasına ve İstanbul'un Türk başkenti olma statüsünü korumasına müsaade etmiş ancak İstanbul'da padişahı da hükümeti de bir piyon olarak kullanmıştır.

İngiltere'nin savaş esnasında Ortadoğu politikasına bakıldığında, Şerif Hüseyin'in etkili olduğu görülmektedir. Ancak gizli anlaşmalar ve Balfour Deklarasyonu'na rağmen İngiliz ve Haşimi ittifakının hayatta kalmasının nedeni, 1916 yazından sonra her iki tarafın da birbirine daha çok ihtiyaç duymaya başlamasından kaynaklanıyordu. Nitekim İngilizler, Çanakkale ve Irak cephelerinde yenilgiye uğramış ve ileri bir harekat düzenleyemez olmuşlardı. Şerif Hüseyin'in ise İttihatçılarla olan ilişkisi daha da gerginleşmişti. Zira Şerif Hüseyin de oğulları da ilk fırsatta İttihatçılar tarafından azledilecekler ve hatta hayatlarını kaybedeceklerdi. Ayrıca İngilizler için Şerif Hüseyin'in dinî açıdan da önemli bir değeri vardı. İngilizler, Mekke Şerifliği makamını ve Haşimi soyunun dinî önemini kullanarak Osmanlı Halifesi'nin cihad çağrısını engellemeye çalışıyordu. İngilizlerin esas korkusu, Türk zaferlerinin artmasından kaynaklanıyordu ve İngilizler, bu zaferlerin Hindistan başta olmak üzere Müslüman sömürgelerine sıçramasını istemiyordu.[135] İngiltere'nin Şerif Hüseyin politikasının, uzun vadeli bir propaganda olduğu görülmektedir. Nitekim İngiltere, ele geçirdiği topraklardaki dinî meselelerin çözümünü ve Halifelik makamını Osmanlılarda bırakmak istemiyordu. Ayrıca İngiltere, Halifelik makamını da çıkarlarına aykırı bulmaktaydı. Bu yüzden önce Şerif Hüseyin'i ve daha sonra da oğlu Faysal'ı, Halifeye

[134] İzzet Öztoprak, *a.g.e.,* s. 83.
[135] Eugene Rogan, "A Century After Sykes-Picot", *Cairo Review of Global Affairs,* S. 19, *The American University in Cairo Press,* s. 99-100.

karşı bir makam gibi kullanmıştı.[136] Neticede İngiltere, Şerif Hüseyin ve Faysal'a bulunmuş olduğu vaat ve akitleri yerine getirmeyecek ve bunu yaparken de vermiş olduğu vaatlerdeki müphem ifadeleri ustaca kullanacaktı. Filistin, Suriye, Irak, Lübnan ve Ürdün, bir manda idaresi olarak kalacak ve Arabistan'da bile Şerif Hüseyin'in herhangi bir nüfuzu kalmayacaktı.[137] Kısaca İngiltere, Arapları hem savaş sırasında hem de savaş sonunda çıkarlarına göre kullanmıştır.

İngiltere'nin Ortadoğu'daki en büyük propaganda aktörlerinden Lawrence, İngiltere'nin "*Doğu'da Türklere karşı yeni bir gücün gerekli olduğunu ve bu gücü uyandırmak için gerekirse yeni bir ulus yaratılmasını*" amaçladığını belirtiyordu.[138] İngiltere'nin Türkiye politikasının, hangi temeller üzerine kurulduğunu, L. George'un hatıratında kullandığı ifadelerden de görebilmekteyiz. L. George, Türk barışı görüşmelerini, diğer devletlerle yapılan barış görüşmelerine nazaran "*çok daha zorlu*" olarak betimlemişti. Zira Türk topraklarında, ilgilenilmesi gereken çok fazla dinî inanç ve fazlasıyla ırksal çeşitlilik[139] bulunmaktaydı. Elbette İtilaf devletleri, bu zorlu işi "*ümitsizlikle*" yükümlenmeyi kabul etmişlerdi. Nitekim Türk topraklarında, asla çözülememiş tarihî sorunlar bulunmaktaydı. Türk topraklarında mevcut sorunların yanı sıra, bir de her devletin Türk topraklarında, Lloyd George'un betimlediği üzere, "*gerçekçi ve hayalci*" birtakım çıkarları da mevcuttu. Kısaca özetlemek gerekirse, Türk barışındaki çıkmaz, bu denli karmaşık bir ahvale sahipti.[140] L. George'un zikrettiği üzere, Türk İmparatorluğu içerisinde ırksal ve dinî çeşitlilik fazlaydı ve İngiliz politikası, bu farklılıkları ayrıştırma üzerine temellenmiştir. Lloyd George, İngiltere'nin Araplara paylaşım anlaşmasından bahsedilmemesinin çetrefilli bir durum olduğunu eserinde zikretmektedir. Arap liderleri söz konusu durumu öğrendiğinde, doğal olarak

---

[136] Tuncer Çağlayan, "Ortadoğu'nun Yeniden Yapılandırılması Aşamasında İngiliz Dışişleri Bakanlığının Bazı Görüşleri (Ekim-Aralık 1918)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi 1. Orta Doğu Semineri,* Elazığ, Mayıs 2003, s. 288.

[137] William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi,* Çeviren: Mehmet Harmancı, *Agora Kitaplığı,* İstanbul, 2008, s. 179.

[138] Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi, İletişim Yayınları,* çev. Yavuz Alogan, haz. Tanıl Bora, İstanbul, 2009, s. 372.

[139] Lloyd George'a göre, Türk toprakları üzerinde Türkler, Yunanlılar, Bulgarlar, Sırplar, Yahudiler ve Ermeniler oldukça iç içe bir halde yaşamaktaydı. Türklerin en çok yaşadığı bölge, Anadolu'nun merkezi iken, Anadolu'nun güneybatısında Yunan halk ağırlıktaydı. Lloyd George, Boğazlar ve çevresinin bir bölümünde Rum, Yahudi ve Ermeni nüfusun Türklerden daha fazla olduğunu iddia etmekteydi. Elbette Rum nüfus, diğerlerine göre daha ağır basmaktaydı. Ayrıca Lloyd George eserinde, L. George, Doğu Anadolu'dan da Ermeni eyaleti diye bahsetmekteydi. David Lloyd George, *The Truth About The Peace Treaties,* Volume II, *Victor Gollancz Ltd.*, London, 1938, s. 1003.

[140] David Lloyd George, ***a.g.e.,*** s. 1002.

durumdan ötürü İngilizlere güceneceklerdi.[141] Zira İngiltere, bir taraftan Ortadoğu ve Arabistan'ı taksim anlaşmaları ile paylaşıyor, bir yandan da Şerif Hüseyin'e karşı Necid Emiri İbni Suud ile görüşmeler yapıyordu.[142] İngiltere, Ortadoğu'daki konumunu sağlamlaştırmak ve nüfuzunu tesis etmek hasebiyle, bölgeyi idare açısından kolay bir şekle sokmaya çalışmıştır. Bunun için de zikrettiğimiz üzere bölgedeki azınlıkları ve dinî ayrılıkları kullanarak bölgeyi parçalara ayırmıştır. Bundan dolayı Ortadoğu'da Ermeni, Kürt, Arap, Nasturî ve Süryanî devletlerinin kurulmasının yanında, Şiî ve Sünnî yönetimlerin de yaratılması İngilizlerce planlanmıştır. Bu sayede İngiltere, petrol bölgelerini istediği gibi yönetebilmeyi ummuştur.

Görüldüğü üzere İngiliz devlet adamları arasında ağırlıklı düşünce, Türkiye'nin parçalanmasına yönelikti yine de Türk barışının daha hafif olmasını savunan kişiler de bulunmaktaydı. Ancak bu kişiler, çoğunlukla asker kökenliydi ve Türkiye'yi parçalamayı düstur edinen politikacıları, raporlarıyla ikna edememişlerdi. Örneğin, Deniz Yarbayı Luke, Türk barışına dair ülkesine gönderdiği 21 Mart 1920 tarihli memorandumda[143] daha hafif bir barışın gerekliliğini tavsiye ediyordu.

---

[141] David Lloyd George, *a.g.e.*, s. 1022-1023.

[142] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 165.

[143] "1- *Şu anki duruma bakarak Yüksek Konsey'in kesin barış koşullarını dikkatle takip ettiğini söylemek mümkündür. İstanbul'daki Müttefik kuvvetler, bu koşulların Türkiye'ye cebren dayatılabileceği kanısındadır. Sunulacak antlaşma tasarısının bölgesel hükümleri daha çok Yunanistan lehinde olup Ermeni ve Kürtlerin çıkarlarına daha az hizmet etmektedir. Bu durum, belirtilen gruplar arasında çıkar çatışmalarına dönüşmeye başlamıştır. Trakya ve Anadolu'nun mevcut durumu göz önüne alınırsa, İstanbul'un geçici olarak işgalinin barış görüşmelerinden ayrı tutulması, Türk Milliyetçilerinin böyle bir anlaşmayı imzalamayacağı fikrini kuvvetlendirmektedir.*

2- *Yüksek Konsey'in Türk Barış Antlaşması tasarısıyla ilgili muhtemel planı şu şekildedir:*

a- *İmparatorluğun Türk olmayan bölgelerinde Türk hakimiyetinin tamamen kaldırılması ve Türk hakimiyetinin sadece Türklerin yaşadığı bölgelerle sınırlı kalması,*

b- *Türk topraklarında kalan azınlıkların güvenliğini temin etmek,*

c- *Türk topraklarında uygulanması tasarlanan maddeleri hayata geçirmek,*

d- *Tanımlanan topraklar üzerindeki asayişi sağlamak.*

3- *Erzurum, Aydın ve Edirne gibi vilayetlerin ele geçirilmesi gereksizdir. Zira bu topraklarda yaşayan nüfusun çoğunluğunu Türkler oluşturmaktadır. Barış antlaşmasında yalnızca belirtilen bölgelerin Türklerden ayrılmasını konuşmak uygun olabilir. Bu toprakları ele geçirmek, şüphesiz güç ve cebr gerektirmektedir fakat buraları güç kullanarak ele geçirmek Müttefiklere kazanç sağlayacak mıdır? Buna ilaveten barış şartlarını İstanbul Hükümeti'ne onaylatmak, Mustafa Kemal için hiçbir şey ifade etmemektedir. Ayrıca şartlar dayatılıp antlaşma imzalandığı zaman, Osmanlı topraklarında kalan azınlıkların statüsü ne olacaktır? Maraş, bu konuda gerekli cevabı vermektedir. Bahsi geçen topraklardaki Türk nüfusun etkisi azaltılmadıkça buralarda kalıcı bir barışın sağlanması imkansız görünmektedir.*

4- *Trakya ve İzmir'le ilgili maddelerin kabulü halinde Aydın, Edirne gibi vilayetler, Yunan hakimiyetine bırakılacaktır.*

a) *Maddenin onaylanması bağımsızlık ilkelerine ters düşmekteydi bu sebeple Türklerin ve Türk olmayan Müslümanların da hakkı gözetilmelidir.*

Luke'un gönderdiği memorandum, açıkça görüldüğü üzere kalıcı bir barışın temin edilmesini ön planda tutmaktadır. Luke, Türk milletinin dayatılmaya çalışılacak herhangi bir barış antlaşmasını imzalamayacağını ayrıca şiddetli mukavemete geçeceğini önceden görmüştür. Ayrıca Türklerle anlaşma yoluna gitmenin, İngiltere için daha kârlı olacağını belirten Luke, Yunanistan'ın Türklere karşı herhangi bir üstünlük kuracağına da inanmamıştır.

Sonuç olarak Paris ve Londra Konferansları kararlarında hakim devlet, şüphesiz İngiltere'dir. Zira bu durumun oluşmasında iki önemli faktör vardır: İlki Amerika Birleşik Devletleri Senatosu'nun kendi kıtası dışındaki sorunlarla ilgilenmeme kararı almasıdır ve Senato'nun aldığı bu kararla Amerika'nın taksim anlaşmalarına katılmaması, İngiltere'nin çıkarlarına hizmet etmiştir. Bununla bağıntılı olarak ortaya çıkan ikinci faktör ise İngiltere'nin Müttefikler arasındaki en büyük güç olarak kalmasıdır. Nitekim Amerika'nın siyaseten Ortadoğu ve civar bölgelerden uzaklaşması, İngiltere'nin bu bölgede rakipsiz kalması anlamına geliyordu. Çünkü Fransa, I. Dünya Savaşı sırasında büyük bir yıkıma uğramış ve ülke, savaşın bir döneminde Alman işgaline uğramıştı. İtalya ise hem sanayisini geç geliştirdiğinden hem de sömürge yarışına geç başladığından, sömürgecilik politikasında İngiltere kadar tecrübeli değildi. Üstelik askerî gücü, hem denizde hem de karada İngiltere'ye rakip olacak seviyede değildi. Bu sayede İngiltere, konferansta başat bir konuma geliyordu. İngiltere-Fransa Ortadoğu siyasetine Araplarla olan yoğun ilişkilerinden dolayı aşağıda tekrar değinilecektir.

1.2.2. San Remo Konferansı Öncesi Fransız Siyaseti

Fransa'nın savaş sonu politikalarına bakıldığında İngiliz politikalarının etkisi altında olduğu görülmektedir. Zira yukarıda da zikrettiğimiz üzere savaş sonunda Fransa'nın mevcut birçok sorunu bulunuyordu. Bu sorunlara ek olarak çıkarları hasebiyle İngiltere, bu sorunları kullanarak Fransa'nın başka konulara eğilmesini

---

b) *İngiltere, İzmir'in Türklerden alınmasından kaynaklanacak Türk-Yunan mücadelesinde Yunanistan'ı desteklemek zorunda kalacaktır ve İtalya ile Fransa'nın Yunanistan'a yardım fikrini pek benimsemediği görülmektedir.*
c) *Kalıcı bir barışın sağlanamaması durumunda* bu *vilayetlerde çarpışmalar devam edecektir.*
Görünüşte Yunanistan'ın bütün isteklerini tatmin edecek bir barış antlaşması tasarlansa da etraflıca düşünüldüğünde bu durumun ne İngiltere'nin ne de tüm dünyanın çıkarına uygun olmadığı açıkça görülecektir. Eğer Türklere barış şartlarını biz (İngiltere) *götüreceksek, barış şartlarının, halkların kendi kararlarını vermesi* (self-determination) *ilkesine uygun olması gerekmektedir.*" Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 18-20.

engelliyordu. Bahsi geçen sorunların en önemlileri, Alman barışının uygulamaya geçilmesinde ortaya çıkarılan güçlükler, Fransız Batı Afrikası'nın kuzey kıyılarının, (yani eski Osmanlı topraklarının) meşru olarak İngilizlerce tanınmamış olması ve İngiltere etkisindeki Arapların tam anlamıyla Fransa karşıtı olmalarıydı.

I. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında Fransız Hükümeti'nde iki muhalif grup oluşmuştu: *Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak isteyenler* ve *imparatorluğun devam etmesini isteyenler*. İlk gruba tâbi olan kişiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun zenginliklerini direkt olarak sömürmek isteyen ve başını Millerand'ın çektiği grup idi. İkinci gruba tâbi olanlar ise Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşatılmasını Fransız çıkarlarına daha uygun bulan kişilerdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun ayakta kalması, Fransa'nın ekonomisini bunaltacak yatırımlardan uzak kalmasını sağlayacak, Fransa'ya tanınan hak ve imtiyazlar sayesinde Osmanlı topraklarındaki Fransız resmî ya da özel girişimlere olanak tanınacak ve Fransa'ya ucuza hammadde ve pazar imkanı sunacaktı. Yani Fransa, iktisadî çıkarları doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasını istememekteydi.[144]

Fransa'nın Türkiye siyasetinde ilk grubun daha etkili olduğu görülmektedir. Bu etkiyi arttıran en önemli neden, Fransa'da yapılan Ermeni ve Yunan propagandalarıdır. Türk karşıtı Fransızların yaptığı bu tür propagandaların genel olarak dayandırıldığı temel, Türklerin Ermenilere ve Rumlara "yapmış olduğu" ya da "yapacağı" katliamlardır. Elbette bu propagandalarda Ermenilerin ve Yunanlıların/Rumların, Türklerden dolayı geri kalmışlıklarına da değinilmektedir. Ancak Türk dostu olan Fransızlar da dikkat çekmektedir. Örneğin Yunan işgalleri hakkında eleştirilerde bulunan Pierre Loti[145], "*Yunan işgali, medenî bir görev uygulama şöyle dursun, hemen bir fetih ve Haçlı saldırısı görünüşünü almıştır.*"[146] diyerek apaçık yapılan Türk düşmanlığını sergilemiştir.

---

[144] Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 351-352.

[145] 1850-1923 tarihleri arasında yaşamış Fransız deniz subayı ve yazardır. Türkiye ile ilgili birçok eser yazmış olan Pierre Loti, Balkan Savaşları sırasında yazmış olduğu ***Can Çekişen Türkiye*** adlı eseriyle, yazılarına siyasî bir odak noktası kazandırmış ve kitabın yayınlanmasından sonra da siyasî yazılarını sürdürmüştür. Türkiye'yi "ikinci vatanı" olarak kabul ettiğini belirten Loti, I. Dünya Harbi sonrasında da Türkiye'yi savunmaya devam etmiştir. Avrupa'daki antikite ve Yunan hayranlığını da eleştiren Loti, eserlerinde Türklerin Avrupa'da yanlış tanındığına dikkat çekmektedir. Bir yazısında Türkleri, "Doğu'nun en asil ırkı" olarak zikretmiş ve Fransız kamuoyunun Türk aleyhtarı tutumunu değiştirmeye çalışmıştır. Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922, TTK,* Ankara, 1988, s. 47-52.

[146] Fransa'daki Türk karşıtlığı ve Ermeni ile Yunan katliamı üzerine yapılan haberler için bkz. Yahya Akyüz, *a.g.e.,* s. 75-85.

Yine de Fransa, yukarıda bahsedilen iki görüşü de çıkarlarına faydalı bulmaktaydı. Fransa, hem Wilson İlkeleri doğrultusunda Osmanlı topraklarında kurulacak mandater rejimleri destekliyordu hem de Osmanlı İmparatorluğu ile köklü bir geçmişi ve imtiyaz anlaşmaları da bulunduğundan Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen ortadan kaldırılmasını, çıkarlarına aykırı görmekteydi. Fransa, yüzyıllardır Osmanlı İmparatorluğu ile maddî ve manevî konularda ilişki içerisindeydi. Bu sayede Osmanlı toprakları üzerinde Fransız nüfuz alanı artmış, ticarî ayrıcalıklarda Fransız tüccarlar öncelik kazanmış ve Hıristiyanlar için kutsal görülen yerlerin bakımı ve korunması gibi haklara sahip olmuştu. Ayrıca Fransa, demiryolları imtiyazları, maden işletmeleri, Düyun-ı Umumiye İdaresi ve Osmanlı Bankası gibi halen yürürlükte olan kurum ve imtiyazların devam etmesi taraftarıydı. Kısaca özetlemek gerekirse, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen yıkılmasını engellemek için güçlü nedenleri vardı. Bundan dolayı Fransa'ya göre, Osmanlı İmparatorluğu, İtilaf devletleri eliyle yaşatılmalı ve bu sayede, Fransa'nın iktisadî çıkarlarının devam etmesi sağlanmalıydı. Aksi takdirde, Osmanlı topraklarının tamamen yıkılıp topraklarında yeni bağımsız devletler ve manda rejimler kurulması, bu topraklar üzerindeki Fransız çıkarlarını tehlikeye atacak, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu ile yapmış olduğu imtiyaz anlaşmalarından yararlanamamasına neden olacak ve hatta Fransa'nın, bu topraklarda kurulacak yeni devletlerin çıkarlarının da göz önünde bulundurması gerekecekti. Bundan dolayı Fransa için ikinci seçeneğin daha makul olduğunu söyleyebiliriz.[147] Burada önemli olan nokta, Fransa'nın Sykes-Picot Anlaşması'nın aynı şekilde kalmasını savunması ancak İngiltere'nin değişen durumlar sebebiyle, yeni bir paylaşımın yapılmasını istemesidir. Böylece her iki müttefikin çıkarları çatışıyor ve aralarında Ortadoğu merkezli büyük bir anlaşmazlık çıkıyordu.

Sykes-Picot'da Musul'un Fransa'ya bırakılmış olması, İngiltere'nin çıkarlarına aykırı bir durumdu. Esasen savaş sırasında İngilizler, petrol politikaları gereğince, Irak cephesinin Bağdat'a kadar değil de Musul'a kadar uzanmasına karar vermişlerdi. Zaten savaş öncesinde İngiliz-Alman sermayedarlarının oluşturduğu *Turkish Petroleum Company*'nin Musul'daki faaliyetlerine İngiliz şirketlerinin büyük bir ilgisi olmuş ve Musul petrollerine olan bu ilgi, giderek şirket politikasından devlet politikasına doğru evrilmişti. İtilaf devletleri arasındaki ilk büyük çatlak da Musul meselesinden dolayı

[147] Bige Yavuz, *a.g.e.*, s. 30-31.

ortaya çıkmış ve 1919'da Lloyd George-Clemencau arasında yapılan görüşmelerde Musul hariç, tüm Suriye'nin Fransa'ya bırakılacağı Fransız Hükümeti'ne bildirilmişti. Bilindiği üzere savaştan sonra İngiltere; Suriye, Kilikya, Filistin ve Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmını işgal etmişti. Bu durum Fransız politikacılar arasında ve kamuoyunda huzursuzluğa neden olmuş ve Fransız Hükümeti'nde, İngiltere'ye karşı bir güvensizlik yaratmıştır.[148]

Savaşın sona ermesiyle birlikte, Sykes-Picot Anlaşması'nın yeniden uyarlanmasına başlandı. Faysal, Suriye'nin bağımsız Arap devletine katılması için faaliyetlerde bulunurken, Fransa'nın bölgeyi Arap devletine bırakması imkansız görünmekteydi. Nitekim Bilad-ı Şam, yani Suriye, Filistin ve Lübnan'ı havi bölge, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun taksiminden kazandığı payın kilit noktasını oluşturmaktaydı. Bu nedenle Fransa, Paris Konferansı'nda ve akabinde gelişen olaylarda Faysal'a karşı sürekli cephe almıştı. Faysal ise İngiltere'nin kendisini desteklemesinden ve tanımasından ötürü bölgedeki iddialarından vazgeçmemekteydi. Öyle ki İngiltere, Faysal'ın Paris Konferansı'nda bulunmasında bir beis görmemiş ve Allenby'nin talimatında, "*Arap kuvvetlerinin yardımıyla ele geçirilen bölgelerin Arap devletine bağlı olacağı ve bu bölgelerin işgal altındaki düşman eyaletleri olarak görülmeyeceği*" zikredilmişti.[149]

Faysal, Suriye ve Lübnan'ın Fransız nüfuzuna bırakılmasından memnun değildi ve bu yüzden halkı kendi yanına çekmek amacıyla, Fransa aleyhine propaganda çalışmalarına başladı. Ayrıca bir heyetle Londra'ya giderek resmî makamlara itirazlarını sundu. Fransa'nın Lübnan'da hakimiyet kurması, Faysal'ın Büyük Suriye projesine büyük bir darbe vuruyor ve Faysal'ı Suriye meselesinde de endişelendirmeye başlıyordu. Nitekim Faysal, Avrupa'da bulunduğu süre boyunca Fransa'nın kendisine karşı sert bir tavır takındığını görmüştü. Bunun yanında Aralık 1918'de Londra'ya geçmiş ve Sykes-Picot paylaşımının gerçek olduğunu tüm gerçekliğiyle öğrenmişti.[150]

Fransa, Suriye'de, Musul hariç, istediği kazanımları elde etmiş ve ayrıca Anadolu'nun güneyinin de mandasını üstlenmesine konferansta karşı çıkılmamıştır. Ancak Fransa, bu bölgeyi direkt olarak hakimiyetine alamamıştır. Öyle ki Fransa'nın Türkiye'deki durumu ise, 1920 yılı başlarında çok kritik bir hal almıştır. Antep, Maraş

[148] Bige Yavuz, *a.g.e.,* s. 53-56.
[149] Ali A. Allawi, *Irak Kralı I. Faysal,* çev. Hakan Abacı, *İş Bankası Yayınları,* İstanbul, 2016, s. 178-179.
[150] Derviş Kılınçkaya, *a.g.e.,* s. 114-115.

ve Urfa'da çok büyük bir direnişle karşılaşan Fransa, neticede bu bölgede manda rejimini ayakta tutamayacağını anlamıştır. Bu sebeple Fransa, bölgenin Osmanlı toprağı olarak kalmasına karar vermiş ancak bölgedeki ekonomik çıkarlarından taviz veremeyeceğini müttefiklerine belirtmiştir.[151] Ortadoğu'nun petrol zenginliğinden dolayı İngilizler, Fransa'ya Ortadoğu topraklarında pek taviz vermemiş ve bölgede Fransız aleyhtarı her ayrılıkçı hareketi de gizliden gizliye desteklemiştir. Bunlara ek olarak, Güneydoğu Anadolu ve Kilikya'daki Türk milis kuvvetlerinin, Fransız ordusunun ilerleyişini durdurması ve Fransızları ağır kayıplara uğratması, Fransa'nın politik durumu tekrar gözden geçirmesine neden olmuştur. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın, Suriye'deki Arap milliyetçiliğini desteklemesinin ana nedeni, Kilikya, Maraş, Urfa ve Antep'teki Fransız birliklerinin Suriye'den yardım almasını engellemekti. Son olarak Faysal'ın da Suriye'de bağımsızlığını ilan etmesi ve ayaklanması üzerine Fransa, Türk topraklarındaki birliklerini takviye etme konusunda çok büyük zorluk yaşamaya başlamıştır. Bütün bunların sonucunda Fransız birlikleri, Maraş, Urfa ve Pozantı'dan çekilmek zorunda kalmıştır. 1920 Mart ayında Fransa'nın İngiltere'den bağımsız olarak Ankara ile görüşmesi, İngilizleri rahatsız etmiştir. Fransa için önemli olan konu, Suriye'deki isyanın durdurulmasıydı, bundan dolayı Ankara ile görüşmekten kaçınmamış ve daha fazla önem verdiği Suriye meselesine eğilmiştir. Türklerin Suriye'de etkisini iyice hissettirmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Halep'te "*Türk milletinin yaşamak için mücadele edeceği*" şeklinde bildiriler dağıttırması üzerine, Fransızlar oldukça endişelenmiştir. İleride görüleceği üzere San Remo Konferansı'nda Suriye'nin Fransız mandasına bırakılması kararı alınmış ve bu sayede Fransa, Suriye'yi işgal için gerekli desteği almıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın işgalcilere karşı Arap milliyetçiliğini desteklemesi ve isyana teşvik etmesi, Fransa kadar İngiltere'yi de korkutmuştur. Her ne kadar isyan Suriye'de çıkmış olsa da, İngilizler, Irak'ta da bir isyan dalgasından endişelenmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken İtilaf devletleri, Osmanlı taksiminin son durağı olan San Remo Konferansı'nda Osmanlı topraklarını pay etmiştir. Fransa'yı rahatlatan haber, San Remo Konferansı'nda, müttefiki İngiltere'den gelmiştir. 24 Nisan 1920 tarihli oturumda İngilizlerin, Suriye ve Lübnan'da bir Fransız mandası kurulmasını kabul etmesi üzerine, Fransa rahat bir nefes alarak Suriye'de resmî olarak faaliyetlerine başlamıştır. Neticede paylaşım anlaşmasından önce Fransa'nın meşru bir

[151] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 152-154.

dayanağı bulunmamaktaydı ve bu sebeple Fransa, bölgede aleyhine yürütülen İngiliz propagandasını engelleyemiyordu. Ancak taksimin yapılmasıyla birlikte Fransa, İngiliz propagandası engelini aşmıştır. Artık Suriye ve Lübnan'daki Fransız birliklerinin takviye edilememesi için hiçbir sorun kalmamış ve Faysal'ın isyanı da asker sevkiyatının sağlanmasıyla, Fransa için önemli bir tehdit olmaktan çıkmıştır.[152] Bu gelişmeler ışığında Fransa'nın Anadolu'daki millî hareketten etkilendiği açıkça görülmektedir. Bu suretle Ankara ile görüşmekten kaçınmamış ve İtilaf devletleri arasındaki bağların ne denli kırılgan bir yapıda olduğunu açıkça göstermiştir.

Fransa'nın Ankara ile görüşmesinde iktisadî çıkarlar da önemli bir rol oynamıştır. Nitekim her iki devlet de ticarî ve malî konularda birbirlerine ihtiyaç duyacaktı ve Fransa iktisadî ilişkilerin, siyasî gelişmelerden dolayı bozulmasını istemiyordu. İki taraf arasında kapitülasyonlar, borçlar, Türkiye'deki Fransız şirketlerinin durumu ve geleceği ile Osmanlı Bankası gibi çözülmesi zor sorunlar bulunmaktaydı.[153]

Kısaca özetlemek gerekirse Fransa'nın bölgede Osmanlı hakimiyetini istemesindeki neden, bölgenin Osmanlı idaresinde daha kolay sömürüleceği düşüncesidir. Fransa bölgeye masraf yapmadan, edindiği imtiyazlar sayesinde bölgenin zenginliğini ele geçirmeyi ve bölge için devlet hazinesinden yapılması gerekecek her türlü masrafı da Osmanlı maliyesine yüklemeyi düşünüyordu. Fransa'yı endişelendiren bir diğer mesele de Fransa'nın Suriye'ye girmesiyle birlikte, askerî masrafların da beraberinde geleceği idi. Cephane ve erzak giderlerinin yanında asker ve mühimmat sevkiyatı konuları da Fransa'yı düşündürüyordu. Zira Fransa'nın bölgeye girmesi, Suriye'deki Fransız aleyhtarı kesimin direnişe geçmesine neden olacaktı. Bu durum da Fransa'nın bölgeden elde ettiği zenginliğin, savunma masraflarına harcanması anlamına geliyordu. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgede hüküm sürmesi, bu masrafların önemli ölçüde azalmasını sağlayacak ve Fransa'nın kapitülasyonlar sayesinde bölgeyi rahat bir şekilde sömürebilmesine olanak tanıyacaktı.[154]

Göz önünde bulundurulması gereken önemli bir nokta da Fransız sömürgelerinin konumudur. Fransa, sömürgelerini ağırlıklı olarak kendisine yakın tutmuştur. (Fransız Batı Afrikası) Fransız sömürgelerinin, İngiliz sömürgelerine nazaran dağınık

[152] Bige Yavuz, *a.g.e.,* s. 51-52 ve 87.
[153] Bige Yavuz, *a.g.e.,* s. 80.
[154] Tuncer Çağlayan, *a.g.m.,* s. 279.

olmamasının nedenlerinden biri de muhtemelen Fransa'nın bu tür masraflardan kaçınmak istemesidir. Zira ele geçirilen yerde yönetimi almak ve tam bir hakimiyet kurmak, uzun ve masraflı bir iştir. Bu faktöre istinaden, Fransız sömürgelerinin coğrafi konumunu ve Fransa'ya olan uzaklıklarını incelediğimizde Fransa'nın malî kaygılarını açık bir şekilde görmekteyiz. Bu malî kaygının nedenlerini de Yedi Yıl Savaşları, Amerikan Bağımsızlık Savaşı, Napoleon Savaşları ve Kırım Savaşı silsileleri sırasında, Fransa'nın büyük bir malî kayba uğramasında irdelemek yerinde olacaktır.

Son olarak Fransa'nın İngiltere ile ilişkilerine değinmek yerinde olacaktır. Zira bu iki devlet, paylaşım anlaşmalarında hem en büyük iki destekçi hem de en önemli iki rakipti. Her ne kadar İngiltere, Fransız kamuoyu ve basınında bir "*hain*" olarak addedilse de, Fransa, İngiltere'ye ihtiyaç duyduğunun farkındaydı. Versailles Antlaşması'nın onaylanması ve yürütülmesinde Fransa'nın güvenebileceği en büyük dostu İngiltere idi. Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi iç meseleleri, Wilson'un kurulmasında öncülük ettiği Milletler Cemiyeti'ne girememesine neden olmuştu. Bu nedenle İngiltere, en büyük politik güç olarak tüm dengeleri elinde tuttu ve uluslararası alanda değişmez bir statüye sahip oldu.[155]

1.2.3. San Remo Konferansı'ndan İtalya'nın Beklentileri

Savaş sonunda İtalya, beklentileri gerçekleşmemiş, geri plana itilmiş ve Yunanistan'la çıkar çatışmasına başlamış bir konumdaydı. Nitekim savaş sırasında kendisine vadedilen bölgeler, müttefikleri tarafından Yunanistan'a bırakılmıştı. Ayrıca İngiltere ve Fransa, İtalya'nın Akdeniz'de büyük bir güç olmasını istemediğinden İtalyan isteklerinin gerçekleşmesine engel oluyorlardı. İtalya öncelikle Ortadoğu paylaşımından, sonrasında Ege kıyılarından uzak tutuldu ve nihayetinde Balkanlar ve Adriyatik kıyılarında kendisine bırakılan yerlerde güçlükler yaşadı. İngiltere ve Fransa, 1915 Londra Anlaşması'nı; Başkan Wilson'un tanımamış olmasını, 1917 St. Jean de Maurienne Anlaşmasını da Rusya'nın onaylamadığını bahane ederek anlaşmalarla İtalya'ya bırakılan bölgeleri, tekrar paylaşım konusu haline getirdi. Bundan sonra İtalya ve müttefiklerinin arası gittikçe açılacak ve İtalya'da faşizmin yükselişi başlayacaktı.[156]

[155] Yahya Akyüz, *a.g.e.,* s. 22-23.
[156] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 217-218.

Böylece Londra ve St. Jean de Maurienne Anlaşmaları, İtalya için içi boş bir zafer olarak kalacaktı.[157]

İtalya, I. Dünya Savaşı sonunda sömürgelerini arttırmayı umut etmekteydi ancak savaşta kendilerine vadedilen yerler Yunanistan'a bırakılmıştı ve Ereğli kömür havzasında da Fransızlarla bir çatışma içine girişmişti. İngiltere potansiyel rakip olarak gördüğü İtalya'nın Akdeniz'de güçlenmesini istememiş ve Ege kıyılarını Yunanistan'ın almasına izin vermişti. Fransa ise Osmanlı İmparatorluğu'ndan almış olduğu Ereğli'deki imtiyazlarını kaybetme korkusuyla, bölgede İtalya ile nüfuz rekabetine girişti. Görüldüğü üzere savaş sırasında yapılan taksim anlaşmaları, değişen dengeler ile geçerliliğini yitirmiş ve devletler arasındaki rekabeti artırarak aralarının daha da açılmasına sebebiyet vermiştir.[158]

İtalya'nın gücendirilmesinde İzmir'in Yunanistan'a bırakılması, büyük bir önemi haizdir. Savaş sonunda İzmir'in Yunanistan'a bırakılacağı haberlerinin yayılmasıyla birlikte, İtalyanlar da Batı Anadolu'da faaliyetlerini arttırmaya başlamışlardı. Ancak henüz barış koşulları ve antlaşmaya istinaden nüfuz bölgeleri kararlaştırılamadığından bölgedeki durum, epeyce karmaşık bir hale bürünmüştü. Nitekim İtalyanlar, savaş sırasında yapılan taksim anlaşmalarında bölgenin kendisine bırakıldığını ileri sürüyordu. Fakat İtalya'nın bölgede güçlenmesini istemeyen bilhassa Fransa ve İngiltere, bölgeyi Yunanistan'a bırakma düşüncesi içerisindeydi. Ek olarak bölgede işgale karşı direnişe geçen Türkler, İzmir'in herhangi bir devletin, özellikle Yunanistan'ın, kontrolü altına girmesini istemiyordu. Bu sebeple İzmir'de ziyadesiyle karışık bir ortam yaratılmış oldu. Neticede İtilaf devletleri, kendi aralarında fikir ayrılığına düşmüş, Venizelos, kendini İzmir'in kurtarıcısı olarak göstererek yerli Rumların desteğini arkasına almış ve Rumlar da zafer sarhoşluğunun etkisiyle galeyana gelerek Türklere karşı katliam ve zulümlere girişmeye başlamıştı. Bu taşkınlıklar üzerine silaha sarılan Türk halkı, Yunan ordusu ve Rumlara karşı kendini müdafaaya girişmişti. Bu arada İtalyanlar da kendilerine bırakılmış payı almak için Akdeniz'deki donanma gücünü arttırıyor ve Batı Anadolu'daki işgal kuvvetlerinin sayısını yükseltmeyi planlıyordu.[159] İzmir meselesi, İtalya ile Yunanistan'ın arasının düzelmeyecek şekilde açılmasına neden olmuş ve bu

[157] R. J. B. Bosworth, "Italy and the End of the Ottoman Empire", *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Editör: Marian Kent, *George Allen & Unwin Publishers,* London, 1984, s. 71.
[158] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 254-255.
[159] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,* s. 63-65.

sayede barış konferanslarında İtalya'nın Yunanistan'ı her konuda sıkıştırmasına olanak tanımıştı. İzmir meselesinin İtalya aleyhine çözümlenmesi, İtalya'yı Anadolu'da istediği paydan mahrum etmişti ve bu sebeple İtalyanlar, Anadolu'da çok büyük askerî harekatlara girişmemişti. Böylece Millî Mücadele'de güney cephesinde çok büyük savaşlar yapılmamış ve bununla doğru orantılı olarak güney cephelerine büyük ordularla, onların iaşesi için kullanılacak cephane ve erzak sevkiyatı da yapılmamıştı. Bunlara ek olarak İtalya, müttefikleri tarafından sürekli bir tehdit olarak görülmüş, bu sebeple İtalya'nın yayılma ve nüfuz alanları, müttefikleri tarafından kısıtlanmıştı. Kısaca özetlemek gerekirse, pastanın esas paylaşımına İtalya, Yunanistan kadar dahil edilmemiştir. İzmir meselesinde prestij kaybına uğrayan İtalya, barış konferanslarında müttefiklerine karşı muhalif bir tutum takınmış ve barış antlaşmasının imzasından bir süre sonra da İtalya, kendi iç meselelerine eğilmek suretiyle müttefikleriyle ilişkilerini asgari boyuta indirmiştir. İtalya'nın savaş sonrası görüşmelerde maruz kaldığı bu prestij kaybı ve müttefiklerine olan güvensizlik, İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı öncesi yaşanan kutuplaşmalarda müttefiklerinin karşısında saf tutmasında etkili bir faktör olacaktır.

St. Jean de Maurienne Anlaşması'ndan beri İngiltere, İtalya ve Fransa'nın savaş öncesine uzanan husumetlerini değerlendirmiş ve bu husumetleri, savaş sonrasına da taşımıştır. Öyle ki savaş sonunda Yunanistan, İngiltere'nin İtalya'ya karşı kullandığı bir piyon vazifesi görmüştür. İngiliz diplomasisi gereği; İzmir, Zonguldak, Fiume, Adriyatik kıyıları ve On İki Ada meselelerinde İtalya, sürekli olarak Fransa ve Yunanistan ile karşı karşıya gelmiştir.[160]

1.2.4. Wilson'un Uyguladığı Siyaset ve Amerika Birleşik Devletleri Kamuoyu

Amerika Birleşik Devletleri ve Wilson'un savaş sonrasındaki konumunu özetlemek gerekirse, Amerika'nın Wilson ile aktif bir siyaset uyguladığını ve oldukça etkin bir görüntü çizdiğini ancak Senato ve Kongre ile de tam zıttı bir ilişki yürüttüğünü belirtmek doğru olacaktır. Nitekim Wilson'un henüz savaş sırasında açıkladığı 14 İlke, barış antlaşmalarını ve genel siyasî yapıyı değiştirmiş ve Milletler Cemiyeti'nin kurulması ile manda sisteminin doğmasına neden olmuştur. Ancak Monroe Doktrini'nin etkisini sürdürmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Wilson'un kurulmasına öncü olduğu Milletler Cemiyeti'ne girmesine dahi engel teşkil etmiştir.

[160] R. J. B. Bosworth, *a.g.e.*, s. 71-72.

Amerika Birleşik Devletleri, barış görüşmelerinde en çok Ermenistan mandası ile ilgili sorunlara muhatap oldu. Paris Konferansı'nda Lloyd George'un Ermeni mandasını Amerika Birleşik Devletleri'ne teklifinden sonra Amerika'dan Anadolu ve Ortadoğu'ya King-Crane ve Harbord gibi önemi haiz heyetler Türkiye'ye gönderildi. İtilaf devletleri; Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'la barış antlaşmaları yapmasına rağmen, Osmanlı barışını nihayete erdirememesi, İtilaf devletleri nazarında Amerika Birleşik Devletleri'nin sorumluluk almadığı şeklinde yorumlanıyordu. Zira ortada büyük bir Ermeni sorunu bulunuyordu ancak hiçbir devlet, Ermenileri himaye etmeye yanaşmıyordu. Ayrıca İtilaf devletleri, Amerika Birleşik Devletleri'nin desteği olmaksızın bir Ermeni devletinin ayakta kalamayacağı hususunda hemfikirdi. Bu bölgenin Amerikan mandasına bırakılması da uygun görülmekteydi. Ayrıca İstanbul ve Boğazlar çevresinin de Amerikan mandasına bırakılması düşünülüyordu. Ancak 19 Kasım 1919'da Amerika Birleşik Devletleri Senatosu'nun[161], Versailles Antlaşması'nı onaylamadığını açıklaması üzerine, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye antlaşmasında üstleneceği misyon ile ilgili tasavvurlar da boşa çıkmış oldu.[162]

Paris Barış Konferansı'nda manda teklifine, Wilson'un çekimser kalmasının nedenlerinden biri de 1918'deki seçimlerden sonra Wilson'un rakibi Cumhuriyetçi Parti'nin güçlenmesiydi. Cumhuriyetçi Parti'nin Monroe Doktrini odaklı siyaset yapması, Amerika'nın kendi sınırları ve Amerika kıtası içerisinde kalmasına neden olacaktı. Wilson ve Demokratlar ise Avrupa ile bağlarının olduğunu, bu yüzden Avrupa'dan kopamayacaklarını savunuyordu. Kısaca halk içerisinde gittikçe güç kazanan Cumhuriyetçiler, Wilson'u tedirgin eden en önemli gruptu. Bunun sonucunda da hem Senato hem de Temsilciler Meclisi'ndeki üstünlük, Cumhuriyetçilere geçmiş ve Demokrat Başkana karşı, Cumhuriyetçi Kongre mücadelesi başlamıştı.

Amerika'daki bu katı politik mücadele, dış ilişkileri fazlasıyla etkilemiştir. Zira Senato'da Wilson'a muhalif olan Cumhuriyetçiler, sayı üstünlüğünü kullanarak önce Versailles Barış Antlaşması'nı ve daha sonra da Milletler Cemiyeti tüzüğünü reddetmiştir. Paris Konferansı'nın akabinde Amerika Birleşik Devletleri'nde oluşan böylesine kritik bir siyasî ortam, sadece Amerika'yı değil savaş sırasındaki müttefiklik durumu dolayısıyla savaşı kazanan Avrupa devletlerini de ilgilendirmekteydi. Nitekim

[161] Senato'nun mandayı ikinci kez reddi (1 Haziran 1920). Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,* s. 106.
[162] Sina Akşin, *İç Savaş ve Sevr'de Ölüm, İş Bankası Yayınları,* İstanbul, 2010, s. 105.

Amerika'da böyle bir politik cepheleşmenin tezahür etmesi, ülkeyi Avrupa siyasetinden koparacak ve Amerika Birleşik Devletleri, Başkan Wilson'un istemesine rağmen, önce Londra ve akabinde San Remo Konferansları'na katılamayacaktı.[163]

San Remo Konferansı öncesi Amerika Birleşik Devletleri'nin niyetinin ne olduğunu öğrenmek isteyen İtilaf devletleri, Fransa'nın Washington Büyükelçisi Jusserand aracılığıyla, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Colby'e Türk barışının neredeyse tamamlandığını ve çok geçmeden barışın Türk tarafına sunulacağını bildirmişti. (12 Mart 1920)[164] Bu notaya istinaden, Amerika Birleşik Devletleri de 24 Mart 1920 tarihli bir notayla Yüksek Konsey'e şartlarını bildirdi. Notada A.B.D., Osmanlı barışına doğrudan katılmasa dahi söz söyleme hakkını haiz olduğunu İtilaf devletlerine bildiriyor ve Osmanlı barışı yapılırken Ortadoğu'da adil bir düzenin tesis

[163] Necmi Uyanık, Mustafa Zenginbaş, "Mandalı Günler: The New York Times Gazetesine Göre ABD Senatosu'nun Ermeni Mandasını Reddetmesi Sürecindeki Gelişmeler", *Tarihin Peşinde/Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Selçuk Üniversitesi Yayınları,* S. 6, Konya, 2011, s. 220-221.

[164] İtilaf devletlerinin Jusserand aracılığıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderdiği notanın sureti şu şekildedir:

Fransız Büyükelçisi Jusserand'dan ABD Dışişleri Bakanlığı Temsilcisine

(Washington, 12 Mart 1920)

Londra Konferansı'nda tasarlanan Türk sınırları:

Türkiye'nin Avrupa sınırları: Enes-Midye ya da Çatalca hattı olarak belirlendi.

Türkiye'nin Asya sınırları: Kuzey ve Batı sınırları olarak Karadeniz-Marmara ve Akdeniz arasındaki bölge belirlendi. Doğuda kurulacak Ermeni devletinin sınırlarına göre bu sınır belirlenecekti. Güneyde Ceyhan ırmağı istikametinden Kuzey Antep, Birecik, Urfa, Mardin ve Cizre üzerinden bir hat olmasına karar verildi.

Boğazlar Bölgesi: Türk Sultan ve Hükümet idaresi burada meskun olmaya devam edecekti ancak burada Sultan'ın korumaları dışında Türk ordusu bulunmayacaktı. İtilaf devletleri, Boğazların güneyinde, Marmara Denizi'nde ve Boğazlar bölgesinde tüm askerî işgal haklarını ellerinde bulundurmaya devam edecekti. Burada uluslararası bir komisyon kurulacak ve bu komisyon, Boğazların güvenliğini ve özgürlüğünü garanti altına alacak, iktisadî ve yönetim yetkilerini elinde bulunduracak ve barış zamanında buradaki serbest geçiş hakkını kontrolü altında tutacaktı. Komisyon bir delegasyon heyetiyle Sultan'ın adına görevini ifa edecekti. Ayrıca komisyonun kendi bayrağı ve bütçesi de olacaktı. Ayrıca komisyon, giderlerini karşılamak için tüm üye ülkelerden eşit oranda vergi toplama hakkına sahip olacaktı. Gerekli görüldüğünde komisyon, Boğazlar bölgesindeki deniz polis kuvvetleri yetkisini elinde bulunduracaktı. İngiltere, Fransa ve İtalya ile, katılmaları durumunda Rusya ve A.B.D., komisyonda iki oy ile temsil edileceklerdi. Romanya, Yunanistan ve Bulgaristan ise tek oy ile temsil edileceklerdi. Komisyon başkanlığı, büyük devletlerden birinin temsilcisine tevdi edilecekti. Savaş gemilerinin geçişi ve savaş zamanında Boğazların rejimine ilişkin sorunlar ise halen görüşülmekte idi.

Trakya: Osmanlı'dan ayrılacak bölgelerde Yunan egemenliği kurulacaktı. Edirne'de Osmanlı Devleti'ne özel haklar tanınacaktı. Ayrıca burada Bulgaristan için ayrı bir liman kurulacaktı.

Akdeniz: Üç büyük Akdeniz gücü lehine özel düzenlemeler yapılacaktı. Her biri, öncelik hakkı bulunan belirli bölgelere danışman ve uzmanlarını gönderecekti.

Ermenistan: Ermenistan'ın bağımsızlığı için Milletler Cemiyeti'nin yardımıyla finansal ve askerî kurumlar oluşturulacaktı. Bu ülkenin denize çıkışı ise Lazistan üzerinden sağlanacaktı.

Ortadoğu: Türkiye; Suriye, Irak, Filistin, Arabistan ve Adalar üzerindeki haklarından vazgeçecekti.

İzmir: İzmir ve Aydın'da Sultan'ın egemenliği devam edecek ancak burada Yunan hakimiyeti altında bir yönetim kurulacaktı. Ayrıca Türkler için burada bir serbest liman da kurulacaktı. *Foreign Relations of the United States,* Department of State Washington, Volume III, *United States Government Printing Office,* Washington, 1936, s. 748-749.

edilmesini istiyordu. Kısaca A.B.D., barış antlaşmasında kendi çıkarlarını koruyacağını beyan ediyordu. Buna ek olarak A.B.D., barış antlaşmasında kendi vatandaşlarının da gözetilmesini istiyor ve İtilaf devletleri vatandaşlarının yararlandığı her türlü imkandan kendi vatandaşlarının da yararlanmasını istiyordu. Ancak bu politika uygulanırken ne A.B.D. ne de başka bir ülke lehine ya da aleyhine herhangi bir karar verilmesine karşı çıkıyordu. Bundan başka İstanbul ve Boğazlar'ın işgali meselesine gerekçe olarak İtilaf devletlerinin sunduğu argümanların doğruluğunu kabul eden A.B.D., işgalin zorunluluğu konusunda İtilaf devletlerini desteklemekteydi. Colby gönderdiği notada, Rusya'nın uluslararası Boğazlar Komisyonu'nda yer almasından Amerika'nın memnun olacağını da belirtmekteydi. Notada Ermeni sorununa da değinen Colby, Ermenistan'ın konferansta desteklenmesini ve denize çıkış noktası olarak Trabzon'un Ermenilere verilmesini istemekteydi.[165]

San Remo Konferansı öncesinde dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da Amerika Birleşik Devletleri'nde bir seçim hazırlığının yaşanmasıydı. Demokratların kan kaybedip Cumhuriyetçilerin güçlendiği bir ortamda yapılacak bir seçim, Wilson için şüphesiz büyük bir hayal kırıklığı yaratacaktı.[166]

1.2.5. San Remo Konferansı Öncesi Bolşevik Siyaseti

Bolşevikler, Çarlık Rusya topraklarında gerçekleşen ihtilal sonrasında devrimi yayma çabası içerisindeydi. Devrimden sonra tüm Rusya'da ihtilaller patlak vermişti ve bunların birçoğu, Bolşeviklerin aleyhine olan milliyetçi girişimlerdi. Özellikle Orta Asya'da devrimden sonra bağımsızlık faaliyetleri hız kazanmıştı. Ayrıca Çarlık Rusya taraftarı generaller ile Bolşevikler arasında da çarpışmalar sürüyordu. Yine de Bolşevikler, tüm rakiplerine karşı üstünlük sağlayacak ve Bolşeviklerin güneye ilerlemesi, San Remo'da İtilaf devletlerini rahatsız edecekti.[167]

Ukrayna, Gürcistan ve Ermenistan gibi eski Çarlık Rusya topraklarında İtilaf devletlerinin faaliyetleri ve verdikleri vaatler, Bolşeviklerin bu gibi bölgelerde otorite kurmasını güçlendiriyordu. Böylece İtilaf devletleri propagandasının yapıldığı yerlerde,

[165] *Foreign Relations of the United States, ,* Vol. III, s. 750-753.
[166] Necmi Uyanık, Mustafa Zenginbaş, *a.g.m.,* s. 222.
[167] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 299.

Bolşeviklere ve Sovyet iktidarına karşı düşmanca tutumlar ve mücadeleler baş göstermişti.[168]

İtilaf devletleri için savaş sonunda Bolşevikler büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. Zira emperyalizme karşı Bolşevikler, millî azınlıkları bağımsızlık yahut muhtariyet kazanmaları için teşvik etmekteydi. Bu nedenle Bolşevikler, Avrupa barışı için bir engel teşkil etmekteydi. Zaten bir İngiliz memorandumunda "*Rusya'dan dolayı bir güvenlik politikası tespit etmek zorundayız*" denilmekteydi.[169]

Rusya'nın dört bir yanında ihtilaller olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Özellikle Orta Asya'da millî mahiyette ihtilaller patlak vermiş ve bu ihtilaller, Bolşevikleri fazlasıyla uğraştırmıştı. Nitekim Türklerin başlattığı isyanlar, bölgede millî bilincin kuvvetinin de bir göstergesiydi. Zira Türkler, Rus Çarlığı ile sürekli mücadele etmiş ve bağımsızlıklarını korumak ya da kazanmak adına savaşmaktaydı. Rus Çarlığı'nın dağılması, Türk topluluklarında büyük bir umudun doğmasına neden olmuş ancak bu umutlar, bağımsızlık vaadinde bulunan Bolşeviklere fazla güvenilmesiyle yerle bir olmuştur. İhtilalin patlak vermesiyle birlik haline gelen Türk toplulukları, 1-11 Mayıs 1917 tarihinde I. Rusya Müslümanları Kongresi'ni[170] gerçekleştirmiş ve bu kongrede hem geleceklerini tartışmak hem de Rusya'daki tüm İslam topluluklarını birleştirmek hasebiyle kararlar almışlardı.[171] Böyle bir hareket, Bolşevikler için apaçık bir tehdit unsuruydu ve Sovyet Rusya'yı dağılmanın eşiğine getirebilirdi. Ancak Türk toplulukları, kongrede kurulan birliği devam ettiremeyerek münferit bir şekilde hareket etmişler ve Sovyetler Birliği'nin bir parçası olarak kalmışlardır.[172]

Milliyetçi hareketlerden sonra Bolşevikler için en büyük tehdit, elbette Kolçak, Wrangel ve Denikin gibi Rus Çarlığı taraftarı generallerdi. Kolçak Sibirya'da, Denikin ve Wrangel ise Güney Rusya'da Bolşeviklere karşı savaşmaktaydı. Ancak 1921 yılına kadar Çarlık taraftarlarının teker teker yenilmesi ve Bolşeviklerin iç mücadeleleri kazanması, Bolşevik politikasının doğu sınırlarına yönelmesine neden oldu. Bundan

[168] Edward Hallett Carr, *Bolşevik Devrimi,* C. I, Çeviren: Orhan Suda, *Metis Yayınları,* İstanbul, 1989, s. 152.
[169] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 209-210.
[170] Kongre hakkında İhsan Ilgar'ın *Rusya'da Birinci Müslüman Kongresi Tutanakları* adlı eserine müracaat edilebilir.
[171] Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917), TTK,* Ankara, 1999, s. 259.
[172] İhsan Ilgar, *Rusya'da Birinci Müslüman Kongresi Tutanakları, Kültür Bakanlığı Yayınları,* İstanbul, 1988, s. XXXVI-XXXVII.

sonra millî mahiyette olan Türk ve Müslüman hareketleri de Sovyet Hükümeti tarafından bertaraf edildi ve bölge, Sovyet Rusya'ya bağlandı.[173]

1920 yılı başlarında Bolşevikler ve Polonya arasındaki husumet, Bolşeviklerin ilk defa Batı Avrupa devletleri ile karşı karşıya gelmesine neden oldu. I. Dünya Harbi sonrası bağımsız olan Polonya, Rusya'nın iç karışıklığından yararlanarak Ukrayna'ya girdi. Bunun üzerine Sovyet orduları, Polonya saldırılarını püskürtmüş ve hatta karşı saldırıya geçerek Varşova önlerine ilerlemişti. Sovyet ordularının ileri hareketi üzerine endişelenen İngiltere ve Fransa, Sovyet ordularını yenilgiye uğratmış ve 1921 Mart'ında yapılan Riga Antlaşması ile Rus-Polonya sınırı, Polonya lehine genişletilmişti.[174] Bolşeviklerin bu yenilgisi, uluslararası alanda müttefiklere ihtiyaç duyduğunu kanıtlar niteliktedir. Türkiye ile yakın ilişkiler kurmasının nedenini de uluslararası arenada yalnız kalmasına bağlamak yerinde olacaktır.

1.2.6. San Remo Konferansı'ndan Siyonistlerin Beklentileri

Yahudilerin Filistin'de devlet kurma fikri, yani Siyonizm[175] hareketi, 1880'lerde Rusya'da vuku bulan antisemitist bir hareket sonucunda, Rus Yahudilerinin Filistin'e göç etmesiyle başlamıştı. Daha sonra Budapeşte'de yaşayan Yahudi gazeteci Theodor Herzl'ın, 1896 yılında yayımladığı "*Yahudi Devleti*" isimli eseri, Filistin'de bir Yahudi devleti kurma fikrinin yayılmasına neden olmuştu. Theodor Herzl[176] önderliğindeki Yahudiler, Filistin'i millî yurt yapma çalışmalarını 1897'de faaliyete geçirmeye başlamış ve bu isteklerini gerçekleştirmek için de büyük devletlerin desteğini sağlamaya çalışmışlardı. Bu tarihten itibaren Yahudiler, Filistin'de toprak satın almaya başlamışlar ve Yahudi göçlerinin tertibi üzerine görüşmüşlerdi. Ancak Sultan II. Abdülhamit,

---

[173] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 210 ve Edward Hallett Carr, *a.g.e.,* s. 298-300.
[174] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 210-211.
[175] Siyonizm, Yahudilerin bir halk olduğu ve bir halk olarak ulusal bir yurtlarının olması haklarının bulunduğu öncülüne dayanır. 1896'da Theodor Herzl tarafından ortaya atılan Siyonist düşünce, 1897 Basel Siyonist Kongresi'nde birtakım kararların alınmasında etkili olmuştur. Filistin'i millî bir Yahudi yurdu yapmak maksadıyla alınan kararlar aşağıdaki şekildedir:
"*1- Filistin'de uygun yollarla, Yahudi tarım ve sanayi işçilerinin koloniler kurmasının sağlanması,*
2-Uygun kurumlarla, yerel ve uluslararası örgütlerle bütün Yahudiliğin bir araya gelmesini ve örgütlenmesini, her ülkenin yasalarıyla uygun biçimde sağlamak,
3-Yahudi millî duygu ve bilincini güçlendirmek,
4- Siyonist hedeflere ulaşmak için zorunlu yerlerde hükümetlerin iznini almak için çalışmalar yapmak." Ribhi Halloum, *Belgelerle Filistin, Alan Yayıncılık,* İstanbul, 1989, s. 35.
[176] Theodor Herzl, İngiltere'nin Filistin'de kendisine bağlı bir Yahudi devleti kurulmasının İngiliz çıkarları lehine olacağını çok önceden fark etmişti, zira Filistin, İngiltere'nin Ortadoğu ve Hindistan yolu üzerinde bir kilometre taşı olacaktı ve İngiltere'nin elbette bu bölgede çıkarlarını düşünmesi gerekecekti. Ancak Herzl, İngiltere'nin desteğini almak için İngilizlerin bölgedeki çıkarlarını görmezden gelmişti. Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 297.

Yahudilerin kendisine yaptığı teklifleri reddederek Yahudilerin emellerine kavuşmalarını ertelemişti. Fakat İttihat ve Terakki yönetiminde Siyonistlerin gücü önemli ölçüde artmış ve I. Dünya Savaşı'nda bu güruh, İngiltere ile anlaşarak Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması için söz almıştı.[177] Herzl, 1897'de Dünya Siyonist Teşkilatı'nı kurmuş ve nüfuzlu-zengin Yahudilerin organize olmasını sağlamıştı. Zikredilen teşkilatın kurulmasıyla birlikte Herzl ve Haim Weizmann'ın[178] önderliğindeki Yahudiler, büyük devletler nezdinde görüşmeler yapmaya başlamış[179] ve ardından meseleyi, Filistin'de devlet kurmak için teşebbüslerde bulunmaya kadar götürmüşlerdi. Bu sayede önce İngilizleri ve daha sonra da Amerika Birleşik Devletleri'ni kendi saflarına çekmeyi başaran Yahudiler, iki büyük dünya gücünün desteğini sağladıktan sonra, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle önemli bir fırsat yakalamışlardı. Siyonistler, tasarladıkları fikri fiiliyata geçirmeye başlamış ve Balfour Deklarasyonu'nun yayınlanması ile hedefleri uğrunda ilk resmî ve uluslararası metni elde etmeyi başarmışlardı. Bu belge, Yahudiler için bir dönüm noktası olmuş ve Filistin'de devlet kurma hakkını nihayet elde edebilmişlerdi.[180] Siyonistler, Balfour Deklarasyonu ile "*Yahudilerin ulusal yurtlarına*" dönmelerine izin verileceği sözünü almalarıyla, Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak için çalışmalara başlamışlardı. Bu suretle Siyonistler, bölgenin Fransa'dan ziyade İngiltere'nin mandası altında olmasını destekliyordu. Fransa'nın bölgeyi Suriye'ye katması, Yahudi devletinin kurulması

---

[177] Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 296 ve Ahmet Asker, "I. Dünya Savaşında İttihat ve Terakki'nin Siyonistler ile Uzlaşma Çabası: Osmanlı-İsrail Birliği Projesi", *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquires),* C. 11, S. 2, Ekim 2016, s. 99-100.

[178] 1919'da Faysal ile Ortadoğu'da Arap-Yahudi ilişkilerini görüşen ve Balfour Deklarasyonu'nun çıkarılması için epey çaba harcayan Siyonist hareketin lideridir. İleride 1949-52 yılları arasında İsrail Cumhurbaşkanlığını yapmıştır. Chaim Weizmann, *Trial and Error, Hamish Hamilton,* London, 1949, s. 252-262.

[179] Filistin'in Yahudilerin ulusal yurdu olduğunu kanıtlamak için İtilaf devletlerine aşağıdaki argümanları sunmuşlardı:

1- *Filistin, Yahudilerin tarihî yurdudur, onların kültürü orada yaratılmıştır ve yurtları olan Filistin'den cebren sürülmüşlerdir.*

2- *Filistin, özellikle Doğu Avrupa'da olmak üzere, Yahudi nüfus fazlalığının aktarılması için bir çıkış kapısı olabilir.*

3- *Filistin farklı bir medeniyetin temeli ve dünyanın her yanındaki Yahudilere esin kaynağı olabilir, ayrıca Yahudilerin merkezi olarak hizmet edebilir.*

4- *Filistin toprakları kurtarılmaya muhtaçtır, Yahudiler oraya büyük meblağlarda yatırımlar yapmıştı ve bu projeyi tamamlamak için insan, enerji ve paraya ihtiyaç vardır.*

5- *Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Yunanistan, Sırbistan, Çin ve Siyam, Balfour Deklarasyonu'nu onaylamalarının bir sonucu olarak Yahudilerin haklarını tanımış oldular. Bu yüzden Weizmann, Milletler Cemiyeti'nin desteği altında Filistin'de münferiden kurulacak bir mandanın Büyük Britanya'ya tevdi edilmesini istemekteydi.* Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 58.

[180] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 252.

planlarına da darbe vurulması anlamına geliyordu. Zira Fransa bölgeyi, İngiltere'nin aksine, tamamen kendi çıkarları için istemekteydi. İngiltere ve İtalya ise burada bir Yahudi devleti kurulmasını destekliyordu.[181]

Herbert Samuel,[182] dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey ile görüşerek (1914) Filistin'de Yahudi devleti kurulması konusunu açtı. Ayrıca 1916'da Lloyd George'un İngiltere Başbakanı olması, Samuel için büyük bir avantaja neden oldu. Zira Lloyd George, İngiltere kontrolünde bir Yahudi devletinin kurulmasına büyük bir önem vermekteydi. 7 Mayıs 1917'de Yahudi Komisyonu ile İngiliz temsilcileri arasında yapılan toplantıda, Filistin'de İngiltere'nin denetiminde bir Yahudi devletinin kurulmasına ve Yahudilerin Filistin'e göç etmesine karar verildi.[183] Bu tarih, savaş sonrası Yahudi göçlerine meşruiyet kazandırmış ve fiilî bir Yahudi devletinin kurulmasında bir kilometre taşı vazifesi görmüştür.

Filistin'de Yahudi devleti kurma fikrinin dile getirilmesi ve bunun Düvel-i Muazzama tarafından desteklenmesi, bölgeye büyük çapta Yahudi göçünü de beraberinde getirdi. Göçler, Osmanlı Hükümeti'nin muhalefeti ve Arapların endişelerine rağmen devam etti ve Yahudi nüfus, 1914 yılında 85 bine veya başka bir deyişle nüfusun % 12'lik kısmına ulaştı. Filistin'e yerleşen Yahudiler, yerleştikleri toprakları satın alıyor ve millîleştiriyordu. Yani Filistin, Yahudi olmayan hiç kimsenin istihdam edilemeyeceği ve Yahudi halkından başka kimseye devredilemeyecek bir mülk haline getiriliyordu.[184]

Ortadoğu'nun işgal edilmesinden sonra, bölgeye yapılan göçler katlanarak artmıştı. Elbette bu durum, Arap halkının hoşuna gitmiyordu ve duruma tepkileri gecikmedi. Göçler sonunda Araplar ve Yahudiler arasında çatışmalar çıktı ve nihayetinde bu çatışmalar, büyük çaplı çarpışmalara dönüştü.[185] Filistin'de ortaya çıkan Arap-Yahudi çatışmaları, Faysal'ın konuyu, konferanslarda açmasına neden oldu.

[181] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 57.
[182] 1870-1964 yılları arasında yaşamış, İngiliz Liberal politikacıdır. Yahudi olan Samuel, Filistin'de bağımsız bir Yahudi devletinin kurulması için epeyce çalışmış ve İngiltere'nin ilk Filistin Yüksek Komiseri'dir. http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00263206908700118?journalCode=fmes20 (Erişim tarihi: 12.05.2017)
[183] Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 296-297.
[184] Albert Hourani, *a.g.e.,* s. 341.
[185] Eugene Rogan, *a.g.m.,* s. 104-105.

Faysal, Arapların Yahudi göçlerinden rahatsız olduğunu belirtmiş ve bu suretle bölgeye King-Crane Komisyonu'nun gönderilmesini sağlamıştı.[186]

Göçlerin etkisiyle Filistin'de 1880'lerden beri yeni tarz bir Yahudi cemaati gelişmekteydi. Buradaki cemaati, yerleşik Yahudilerin yanına göç eden Orta ve Doğu Avrupa Yahudileri oluşturuyordu. Bunların Kudüs'e gelme amacı hacı olmak, ölmek yahut dinî vecibelerini yerine getirmek değildi. Tam aksine Kudüs merkezli bir Yahudi devleti kurarak arz-ı mevudu gerçekleştirmek idi.[187]

Paris Konferansı'na değindiğimiz bölümde Faysal'ın konferansta önüne çıkacak üç engelden bahsetmiştik. Bunlardan biri İngiltere, biri Fransa ve diğeri de Siyonistlerdi. Faysal'ın Paris Konferansı'nda bölgeye bir soruşturma komisyonunun gönderilmesine dair isteği, Protestan ve Siyonistlerce de kabul edilmişti.[188] İngiltere ve Fransa'nın bölgeye bir komisyon göndermeyi reddetmesi üzerine Amerika Birleşik Devletleri, King-Crane Komisyonu'nu Türkiye ve Ortadoğu'ya gönderdi.[189] Bu konulara, Arap istekleriyle bağıntılı olması hasebiyle takipteki bölümde değineceğiz.

1.2.7. San Remo Konferansı Öncesi Araplar ve İtilaf Devletleri Arasında Yaşanan Çıkar Çatışmaları

Araplarla ilgili konular, San Remo Konferansı'nın temelini teşkil ettiği için ve araştırmamızda genel bir bütünlük sağlamak hasebiyle, bu ara bölümde Arap, İngiliz, Fransız ve Siyonist politikalara da değinmeyi uygun bulduk. Aşağıda McMahon-Şerif Hüseyin görüşmelerine, Balfour Deklarasyonu'na, Paris Konferansı'nda Arap-Siyonist-Protestan-Katolik isteklerine, King-Crane Komisyonu'na, Suriye Genel Kongresi'ne ve manda yönetim kurma girişimlerine kısaca değinmeye çalışacağız.

Öncelikle Ortadoğu ve Arap Yarımadası'nda hakim devlet konumunda olan İngiltere'nin savaş sırasında uyguladığı Ortadoğu ve Arabistan politikalarına değinmek yerinde olacaktır. İngiltere, kolonilerindeki Müslümanların tepkisini çekmemek için iki yola başvurabilirdi. İlki, İslam'ın son büyük devleti Osmanlı İmparatorluğu ile iyi ilişkiler kurmaktı. İkincisi ise İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı cephe alarak karşısına yeni bir Türk olmayan Müslüman devlet çıkaracaktı. Bu iş için de savaş

[186] Ali A. Allawi, *a.g.e.,* s. 341.
[187] Albert Hourani, *a.g.e.,* s. 341.
[188] Derviş Kılınçkaya, *a.g.e.,* s. 121.
[189] Metin Ayışığı, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri, TTK,* Ankara, 2004, s. 75.

sırasında en uygun isim Şerif Hüseyin'di.[190] İngiltere'nin Şerif Hüseyin'i seçmesindeki en önemli neden, Şerif'in Mekke Emiri statüsüydü.[191] Osmanlı-Arap ayrılıklarının farkında olan İngiltere, yukarıda zikredilen ikinci yolu tercih etmiş ve Şerif Hüseyin'le görüşmeler yapmaya başlayarak Arapları, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kışkırtmaya başlamıştı. İngiliz propagandaları neticesinde Araplar, savaşta Halife'nin cihad çağrısına uymamış ve Şerif Hüseyin önderliğinde isyan etmişlerdi. Böylece I. Dünya Savaşı öncesi zaten gergin olan Türk-Arap ilişkileri, savaş sırasında artarak daha da gerilmiştir. Ortadoğu'da İngiliz hakimiyeti ve denetimini güçlendiren ve Arap sorununu başlatan en önemli olaylardan biri, 1915'te yapılan McMahon ve Şerif Hüseyin görüşmeleridir.[192] Savaş sırasında Şerif Hüseyin ve McMahon arasında 14 Haziran 1915'te görüşmeler başlamış ve 1916 yılına değin Şerif Hüseyin'in sınırları belli bağımsız bir Arap devleti kurma isteği görüşülmüş ancak Araplara genellikle müphem cevaplar verilmiştir.[193] McMahon ve Şerif Hüseyin arasındaki yazışmalar 1916 Ocak'ına değin devam etmiş ve Şerif Hüseyin ve oğulları, McMahon ile görüşmeleri boyunca kendilerini Pan-Arabizm

[190]İngiltere, savaş sırasında yalnızca Şerif Hüseyin ile görüşmeler yapmamış, aynı zamanda Abdülaziz İbni Suud ile görüşmek için Sir Percy Cox gönderilmiş ve Cox, Suud'a halifelik teklifinde bulunmuştur. Ancak Abdülaziz İbni Suud, halifeliğin birçok sorunu beraberinde getireceğini düşünerek bu teklifi reddetmiştir. Cemal Zekeriyya Kasım, "Arapların Osmanlı Devletinden Ayrılması", *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri, IRCICA,* İstanbul, 2000, s. 426 ve Tuncer Çağlayan, *a.g.m.,* s. 289.

[191] Zira Mekke emirleri, Hz. Peygamber'in soyundan (Haşimî) geldiğini iddia eden aileler içinden seçilirdi. Şerif Hüseyin, Mekke emirliği makamına Sultan II. Abdülhamit tarafından 1908 yılında seçilmişti. Ancak Sultanın İttihat ve Terakki tarafından tahttan indirilmesi, Şerif Hüseyin'in II. Abdülhamit tarafından atanması, tarafların dinî ve siyasî açılardan birbirlerine güvenmemesi gibi sebepler, Şerif Hüseyin ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ve dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu ve Arapların aralarının açılmasına neden oldu. William L. Cleveland, *a.g.e.,* s. 176.

[192] Şerif Hüseyin, savaş sırasında Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı kalacağını ve üzerine düşen görevi ifa edeceğini belirtse de, İngiltere'yle de görüşmelerini sürdürmüştür. Nitekim Şerif Hüseyin, 10 Temmuz'da Padişaha ve hilafete bağlılık yemini etmiş ancak bu tarihten yalnızca dört gün sonra İngiltere'nin Kahire Yüksek Komiseri McMahon ile görüşmelere başlamıştır. İngiltere ile yaptığı görüşmeler esnasında Şerif Hüseyin, cihad ilanını desteklemediği gibi, üstüne Araplardan müteşekkil olacak birliklerin de kurulmaması için elinden geleni yapmıştır. Ayrıca Hicaz demiryollarının Mekke'ye kadar uzatılmasına da karşı çıkmıştır. Bu faaliyetlerinden dolayı İstanbul ile arası açılan ve mevkiinden kaygı duymaya başlayan Şerif Hüseyin, İngiltere'den büyük bir Arap devleti kurulmasını ve kendisinin bu devletin lideri olarak tanınmasını istemiş, karşılığında da Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanma sözü vermiştir. Şerif Hüseyin ve McMahon arasında yapılan görüşmeler sonunda İngiltere, Arap desteğine karşılık olarak Araplara büyük bir Arap devletinin kurulacağına dair söz vermiştir. Belirlenen Arap devletinin sınırları ise şu şekilde teşkil edilmiştir: "*Kuzeyde Mersin-Adana hattından itibaren Birecik, Urfa, Mardin, Midyat ve İran sınırına, doğuda Basra Körfezi'nin aşağısından İran'a, güneyde Aden hariç Hint Okyanusu'na ve batıda Kızıldeniz ve Mersin'e kadar olan topraklar…*" Azmi Özcan, "Şerif Hüseyin", *DİA,* C. 38, *TDV Yayınları,* Ankara, 2010, s. 585.

[193] Bu esnada İngiltere'nin Abdülaziz İbni Suud ile görüştüğü bilinmektedir. İngilizler, Suud'u Şerif Hüseyin'den daha güçlü bir müttefik olarak görüyordu. Bu nedenle İngiltere, 1915 yılında Suud ile Dareyn Antlaşması'nı imzalamıştı. Hilafetin önce Suud'a teklif edildiğini yukarıda zikretmiştik. Ancak halifeliğin Şerif Hüseyin'e teklif edilmesini, Suud'un önerdiğine dair iddialar da bulunmaktadır. Cemal Zekeriyya Kasım, *a.g.e.,* s. 465 ve Ali A. Allawi, *a.g.e.,* s. 53 ve 73.

hareketinin liderleri[194] olarak tanıtmışlardır. Neticede 10 Haziran 1916'da Şerif Hüseyin, Osmanlı İmparatorluğu'na fiilen isyan etmiş ve yayınladığı fetvada isyanın nedenini, İttihatçıların yönetimine, Türkleştirme siyasetine, Araplara zulmettiklerine ve İslam'a saldırdıklarına bağlamıştır. Elbette Şerif Hüseyin'in fetvası, İngilizlerce propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır ve bu fetvanın, Halife'nin cihad ilanının etkisini yok edemese de, zayıflattığı aşikardır.[195]

Müttefiklik ilişkileri sırasında İngiltere ve Araplar arasındaki ilk ciddi anlaşmazlık, Balfour metninin[196] yayınlanmasıyla patlak verdi. 2 Kasım 1917'de Balfour, Filistin'de İngiliz denetimi altında kurulması planlanan Yahudi devletini resmen açıklamış ve bu haber, Kahire'de *el-Mukattam* Gazetesi'nde yayınlanmıştı. Bu haber, İngiltere'nin bağımsızlık vadettiği Araplar arasında endişeye neden olmuş, özellikle Suriye Arapları bu durumdan rahatsız olmuştur.[197] İngilizler ise Arapların endişelenmemesini, Ermeniler ve Yahudilerle işbirliği yapmalarını Araplara telkin etmiştir. Ayrıca Şerif Hüseyin'e de İngiltere'nin Arap bağımsızlığını desteklediği, Filistin'de her iki tarafın da birbirlerine tâbi olmayacağı, Siyonistlerin Araplarla işbirliği yapmak istediği sözü verilmiş ve Şerif Hüseyin yatıştırılmıştır.[198] Ardından Sykes-Picot

[194] Ancak bunun ne denli etkili bir Pan-Arabizm hareketi olduğunu sorgulamak yerinde olacaktır. Zira 1916 yılına bakıldığında Irak ve Suriye'de Osmanlı idaresine karşı bir ayaklanma olmadığı açıkça görülmektedir. Osmanlı hakimiyetine karşı olan kesim, genellikle Hicaz'daki şerifler ve emirlerdi. Yani bu durumun millî bir Arap hareketi olmadığını, yani başka bir deyişle, Arapların tamamını kapsamadığını görebiliriz. Şerif Hüseyin, Arap milliyetçiliğinden ziyade, Arap birliği fikrini savunmuştur. Bu nedenle milliyetçi terimler kullanmak yerine, İslamcı bir propaganda yapmıştır. Propagandasının temeline, "*ateist*" olarak nitelediği İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yerleştirmiş ve Halife'ye karşı saldırgan bir tutum ve politika izlememiştir. Eugene Rogan, *a.g.m.,* s. 99 ve William L. Cleveland, *a.g.e.,* s. 180.

[195] Cemal Zekeriyya Kasım, *a.g.e.,* s. 468-469.

[196] Balfour Deklarasyonu olarak bilinen belge, İngiliz-Siyonist görüşmeleri sonunda oluşturulmuş ve Dışişleri Bakanı Balfour'un İngiliz Yahudi lideri, kadim ve kuvvetli bir aileye mensup olan Lord Rothschild'a yazmış olduğu bir mektuptur. Mektupta, "*İngiltere Kraliyet Ailesi'nin ve İngiliz Hükümeti'nin Filistin'de kurulması planlanan Yahudi devletini olumlu karşıladıkları ve Filistin'de meskun olan Yahudi olmayan toplulukların sosyal ve dinî haklarına yahut başka ülkelerde meskun Yahudilerin siyasî ve dinî haklarına karşı herhangi bir harekette bulunulmayacağı kaydıyla, Yahudi devletinin kurulmasını destekleyecekleri*" ifade edilmektedir. Burada bahsi geçen "*Yahudi olmayan toplulukların*" ibaresi ile çoğunluğu oluşturan Araplar göz ardı edilmiş ve ikinci plana atılmıştır. Ayrıca bu ibare, Filistin'in Yahudilere bırakılacağına dair önemli bir kanıttır. Zira bundan sonra bölgede meskun Arapların haklarının denetimi, Yahudilerin (gelecekte İsrail devletinin) eline bırakılmıştır. Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 297.

[197] Deklarasyonun yayımlanması, Araplar içerisinde endişeyle karşılandı. Şerif Hüseyin, kıyı şeridi de dahil olmak üzere tüm Suriye'nin Arap hakimiyetinde olması konusunda ısrar ediyor ancak çıkarları hasebiyle İtilaf devletleri, bu bölgenin tamamen Arap olmadığını belirterek Arap devletinin bir parçasını teşkil edemeyeceğini Şerif Hüseyin'e bildiriyorlardı. Nihayetinde meselelerin savaş sonrası kararlaştırılmasına karar verilmişti ve McMahon da "*İngiltere'nin Mekke Şerifi'nin önerdiği sınırlar içerisinde kalan bölgelerde Arap bağımsızlığını ve bir Arap halifesinin ilan edilmesiyle halifeyi tanıyacağını*" mektubunda belirtmişti. William L. Cleveland, *a.g.e.,* s. 177-179.

[198] Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 297-298.

ve diğer gizli anlaşmaların açığa çıkması, Arapların İngiltere'yle ilişkilerinin gittikçe zayıflamasına yol açmıştır. İngilizlerin Arapları sürekli olarak kandırdığını ve duruma göre değişen İngiliz politikasının tekrar başarılı olduğunu açık bir şekilde görmekteyiz. İngilizlerin tüm bu gizli politikalarına rağmen, savaş sırasında Araplara ihtiyaç duyması da göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Bu nedenle İngilizler, Araplarla olan ilişkilerini "görünürde" güçlü bir temele oturtmuşlardır.

İngiliz-Arap ilişkileri bu seyirde ilerlerken İtilaf kanadındaki en önemli iki devlet olan Fransa ve İngiltere, Arap topraklarının düzenlenmesi konusunda keskin bir fikir ayrılığına düşmüşlerdi. Sykes-Picot ile Fransa, Suriye'yi yasal olarak kontrolü altına alıyordu. Bunu da, ister doğrudan ilhak yoluyla, isterse de dolaylı olarak Milletler Cemiyeti adı altında manda yoluyla yapabilme hakkına sahipti. İngiltere cephesinden bakıldığında ise, bu anlaşma artık cazip görünmüyordu. Zira 1916 yılında savaş esnasında yapılan bu anlaşma, üç devleti kapsıyordu. Fakat Rusya'nın savaştan çekilmesi ve rejim değişikliğine uğraması ile savaş sonunda Ortadoğu'nun ağırlıklı olarak İngilizler tarafından işgali, İngiltere'nin bu anlaşmayı artık geçerli görmemesi için gerekli bahaneyi yaratıyordu. İngiltere'nin yeni hedefi, Arap dostluğunu pekiştirerek bölgedeki konum ve nüfuzunu sağlamlaştırmaktı. İngiltere, bölgeyi tamamen kendi için istemekteydi ve Arapların belirlediği sınırlar içerisinde büyük bir Arap devletinin kurulması konusunda da oldukça isteksizdi.[199] Fransa ise İngiltere'nin aksine, Umumî Harp esnasında Ortadoğu'daki nüfuzunu tesis edememişti. Zira Alman cephesinin ağır yükünü, Fransa sırtlanmak zorunda kalmıştı. Bu sayede İngiltere, Arap müttefikliğini de kazanması hasebiyle Ortadoğu'daki en nüfuzlu devlet oldu.[200]

Filistin konusunda da İngiltere, Fransa'ya baskın çıkmış ve nihayetinde isteklerini kabul ettirmişti. Fransız-İngiliz anlaşmasının sağlanmasıyla birlikte Arap toprakları, "*işgal altındaki düşman bölgesi*" olarak hukukî bir statüde görülüyor ve barış antlaşması imzalanana kadar askerî otoritelerin yönetiminde, askerî hukuka bağlı olarak, işgal bölgesi olarak kalıyordu. İngiliz Başkomutanlığı'ndan otorite ve yetki alınarak Suriye, Filistin ve Irak'ta Arap Hükümetleri kurulmuştu. Bu yönetimlerden Irak'ta tek bir idarî birim bulunuyordu ve idarenin başında da sivil bir İngiliz Yüksek Komiseri görevliydi. Suriye ve Filistin ise üç ayrı bölgeye ayrılmıştı. Filistin doğrudan İngiliz

[199] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 51.
[200] William L. Cleveland, *a.g.e.*, s. 182.

işgali altındaydı. Suriye ise ikiye ayrılarak Akabe'den Halep'e kadar olan bölge Araplar tarafından yönetilmekteydi. İkinci kısım ise Kilikya'dan Lübnan dahil tüm kıyı şeridini kapsıyordu ve Fransız işgali altında bulunuyordu. Arap Yarımadası'nda ise statüko aynen korunmuştu.[201]

Suriye ile Lübnan'ın ayrılmaması, Faysal'ın konferansta üzerinde en çok durduğu noktaydı. Yine de Faysal, tek bir manda altında birleştirilecek bir Arap devleti isteğini sunarken, bu mandanın ekonomik ve sosyal farklılıklardan dolayı kurulmasının imkansız olduğunu biliyordu. Fransız himayesinde olan Lübnan tebaasının, bu birleşik Arap devletine girmek istememesini kabul eden Faysal, bağımsız Lübnan'ı da bir dereceye kadar kabul edebileceğini Yüksek Konsey'e belirtmişti. Faysal'ın amacı, Lübnan'ın yabancı bir devlete bu denli sıkı bağlanmamasıydı, zira bu durum gelecekte kurulacak bir Arap konfederasyonunu imkansız hale getirecekti. Faysal, Suriyelilerin de gelecekte kurulacak bir Arap konfederasyonunda, bağımsız statüde yahut yabancı kontrolünde bir devletin bulunmasını kabul etmeyeceklerini savunuyordu.[202]

Bu nedenlerle Faysal, Paris Konferansı'nda Suriye'ye bir soruşturma komisyonu gönderilmesini talep etti. Yine de Suriye meselesiyle ilgilenen tek delegasyon, Faysal'ın önderliğindeki Hicaz delegasyonu değildi. Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji'nin başkanı Dr. Howard Bliss liderliğinde bir delegasyon da Paris'te bulunmaktaydı. Bliss, Faysal'ın Suriye'ye soruşturma komisyonu gönderilmesi fikrini desteklemekteydi. Bliss'e göre, bu sayede bölgedeki ifade özgürlüğü daha fazla kısıtlanamayacaktı. Bliss'in bu ifadesi ve hararetle "*milli onur*" gibi terimlerin heyetçe kullanılması, Suriye'de kontrolü olan İngilizleri, özellikle Lloyd George ve Lord Milner'ı, epey kızdırmıştı. Bliss ve Faysal'ın açıklamalarından sonra, Suriye Merkez Komitesi Başkanı Şükrü Ganem'in Fransa'yı destekleyici açıklaması geldi. Ganem, Suriye'nin etnik yapısından dolayı bir Arap birliği kurulmasına karşı çıkmaktaydı zira burada Müslüman Arapların dışında İbrani, Maruni, Süryani ve Yunan Ortodoksları da yaşamaktaydı. Böyle bir sistemin getirilmesi, bu azınlık gruplar için bir tehlike arz edebilir ve kimliklerine uygun olarak rahatça yaşamaları konusunda engel teşkil edebilirdi. Bu yüzden bölge Hıristiyanlarının yüzyıllardır hamiliğini[203] yapan ve bölge ile sürekli

[201] Derviş Kılınçkaya, *a.g.e.,* s. 113-114.
[202] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 52-53.
[203] Fransa'nın Suriye ile ilişkileri, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransa'ya verilen iktisadî, hukukî ve dinî imtiyazlar yoluyla başlamıştır. Bu dönemden itibaren Fransa, Osmanlı ülkesindeki Katoliklerle

alakadar olan Fransa'nın mandater devlet olması gerektiğini savunan Ganem, Fransızcanın da bölgenin ikinci ana dili olduğunu belirtiyordu. Ganem'in bu iddiaları ve iddiaları destekler kanıtları, Fransa'nın Suriye'de elini güçlendiren önemli bir faktör olmuştu.[204] Fransa, Faysal'ın yarattığı karışıklıktan dolayı endişeliydi, bu nedenle Fransız himayesinde bir Suriye devletinin kurulması konusunda Faysal ile uzlaşmaya çalışmıştı. Faysal da Nisan 1919'da Clemencau'ya gönderdiği mektupta, Fransa'nın yardım teklifini olumlu karşılamıştı. Ancak mektubun güvenilirliği hakkında şüpheler bulunmaktaydı. Bundan sonra Faysal'ın isteği doğrultusunda Suriye'nin geleceğine karar verecek bir komisyonun kurulmasına ve halkın nabzının ölçülmesine dair bir hareketlenme oluyor ve İngilizler, Fransa'ya direkt olarak meydan okuyordu. Buna göre, Clemencau ya komisyonun raporunu bekleyecekti ya da Sykes-Picot'daki sınırlardan vazgeçtiğini açıklayarak İngilizlerin istediği sınırları kabul edecekti.[205] Ayrıca Faysal, kurulmasını istediği Büyük Arap devleti içindeki Yahudilere mahallî muhtariyet verileceğini ancak göçlerin azaltılması gerektiğini[206] Paris'teki görüşmelerde belirtmişti. Zira Fransa gibi, Faysal da Filistin'i Suriye'nin bir parçası ve Arap konfederasyonunun bir üyesi olarak görmekteydi. Bu sebeple her ne kadar çıkarları çoğu zaman çatışsa da Filistin meselesi, Faysal'ı Fransa'ya yaklaştırıyordu. Zira Faysal'ın Filistin konusundaki girişimleri, İngiltere ile sürtüşmesine de neden olmuştu. Filistin konusunda hem Faysal

---

ilişkilerini gittikçe kuvvetlendirmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun güç kaybetmeye başlamasıyla, kendisini bu Katoliklerin hamisi olarak nitelemeye başlamıştır. İlk başlarda bir dostluk anlaşması şeklinde olan bu imtiyazlar, Fransa'nın çıkarcı ve riyakar politikalarının Osmanlıların giderek güç kaybetmesi faktörüyle birleşmesiyle, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu sömürmesine sebebiyet vermiştir. Fransa, Napoleon döneminde Suriye ve Mısır üzerindeki emellerini ilk defa açıkça ortaya koymuş ancak İngiliz-Osmanlı kuvvetlerinin işbirliğiyle yenilgiye uğratılmıştır. Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki emelleri, 19. yüzyılda daha aşikar biçimde ortaya çıkmış ve Cezayir ile Tunus'un ilhakı ile Fransa'nın Osmanlı topraklarını parçalama arzusu gittikçe artmıştır. Fransa'nın Osmanlı topraklarına gittikçe artan bu ilgisi, Fransa'nın yüzyıllardır ilişkisinin olduğu Suriye, Lübnan ve Kudüs'e de sıçramış ve Fransa'nın Marunîler başta olmak üzere tüm Osmanlı Katoliklerinin hamiliğini iddia etmesiyle durum çok farklı boyutlara ulaşmıştır. Zira Fransa, Osmanlı Ortadoğusu'ndaki nüfuz alanını net bir şekilde çizmeye başlamış ve bu şekilde diğer sömürgeci devletleri, kendi belirlediği sınırlardan uzak tutmaya çalışmıştır. Nitekim Kutsal Yerler tartışması ile başlayan ve Paris Antlaşması (1856) ile sonuçlanan Kırım Savaşı'nda ve 19. yüzyıldaki Dürzî-Marunî çatışmalarında Fransa'nın ve diğer büyük Avrupa devletlerinin Ortadoğu'daki nüfuz mücadelelerini net bir şekilde görmekteyiz. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi,* s. 391-397 ve Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 349-350.

[204] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 54-55.

[205] Derviş Kılınçkaya, *a.g.e.,* s. 121.

[206] İşgalden sonra Filistin'de yaşanan en önemli gelişme, şüphesiz Arap-Yahudi mücadelesiydi. King-Crane Komisyonu, Filistin'deki Arapların Siyonist programlara tamamen karşı olduğunu ve Yahudi göçünü destekleyecek tek bir Filistinlinin dahi olmadığını İngiliz Hükümeti'ne rapor ediyordu. Balfour Deklarasyonu ile Yahudi göçünün teşvik edilmesinin akabinde Filistin'deki Yahudi nüfusu gittikçe artmış ve Yahudi nüfusunun artması, Arap-Yahudi gerginliğini de dolayısıyla arttırmıştı. Sadece 1919-21 yılları arasında Filistin'e göç eden Siyonist sayısı 18 bini aşıyordu. Göç eden Yahudi sayısının artması üzerine Kudüs'te ilk büyük isyan Nisan 1920'de patlak verdi. Eugene Rogan, *a.g.m.,* s. 104-105.

hem de Fransa ne denli diretse de ikisi de amaçlarına ulaşamamış ve hatta Faysal, dilediği Arap devletini dahi kurmayı başaramamıştır.[207] Faysal'ın Paris'te talep ettiği soruşturma komisyonu olan King-Crane Komisyonu[208], Haziran 1919'da Suriye halkının görüşlerini almak üzere yola çıkmıştı. Komisyonun hazırladığı rapor, Araplar için umut vaat etmekteydi ancak bu rapordan kazançlı çıkan taraf, Arap-Fransız düşmanlığını kullanan İngiltere olmuştur.[209] Komisyon raporu, görüldüğü üzere İngiltere'nin çıkarlarına uygun düşmektedir. Raporda, Suriyelilerin istekleri doğrultusunda Büyük Suriye Krallığı'nın teşkiline onay verilmekte ve Faysal'ın Suriye Kralı olmasında bir beis görülmemektedir. Rapor, açıkça görüldüğü üzere tamamen Fransa'nın aleyhinedir ve Ortadoğu'da İngilizlerin menfaatine bir ortamın yaratılmasında etkili olmuştur. Fransa için artık geriye tek bir seçenek kalmıştır: *İngiltere'nin şartlarını kabul etmek.*

Faysal da Paris'te uğradığı kötü muameleden sonra tüm umudunu komisyona ve Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlamıştı. Bilindiği üzere Paris Konferansı'na katılan Faysal, İngiltere'de umduğu desteği bulamayınca, biraz da Wilson İlkeleri'nin etkisiyle Amerika'ya yönelmişti. Soruşturma komisyonu teklifini Amerika Birleşik Devletleri'nin kabul etmesi ve bölgeye komisyonu göndermesi, Faysal'ın Amerika ile ilgili umudunu arttıran önemli bir gelişmeydi. Faysal, bundan sonra Amerika ile işbirliği yapmaya çalışacak ve Fransız işgalini ertelemek için uğraşacaktı. Aynı zamanda İngilizlerle de irtibatını sürdürerek Fransa'ya karşı İngiltere'nin desteğini almaya çalışacaktı.[210] Görüldüğü üzere Faysal, İngiltere'den artık umudunu kesmiş ve yeni çareler aramaya başlamıştı. Fransız işgaline karşı, diplomatik girişimlerde bulunarak kendisine destek aramış ancak İngiltere ve Fransa, halihazırda aralarında taksim görüşmelerine başlamıştı. Paris Konferansı'na büyük umutlarla giden Faysal'a, konferansta Suriye'de

[207] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 252 ve Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 57-58.

[208] Henry Churchill King, 1858'de doğmuştur. Psikoloji eğitimi ve ilahiyat alanlarında kitapları bulunmaktadır. Ayrıca Amerika'nın en iyi eğitimcilerinden biri ve Oberlin Koleji'nin başkanıydı.
Charles R. Crane ise 1858'de doğmuştur. 1917'de Rusya'ya gönderilen heyette görev yapmıştır. 1920-21 tarihleri arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Çin Büyükelçisi olarak ülkesine hizmet etmiştir. Metin Ayışığı, *a.g.e.,* s. 75.

[209] "*Irak ile Suriye (Filistin dahil) ikiye ayrılarak, burada iki manda yönetimi kurulmasına ve bu manda yönetimlerinin kısa süreli tutulmasına çalışılmalıdır. Filistin, Suriye'ye dahil olarak tek birim şeklinde yönetilmelidir ayrıca Lübnan da Suriye'ye bağlı özerk bir yapıya kavuşturulmalıdır. Faysal, Suriye Krallığı'nın başına getirilebilir, Irak'ta ise halkın onayladığı bir kralın idaresinde meşrutî bir rejim kurulabilir. Milletler Cemiyeti, Suriye mandasını üstlenmezse, burada İngiltere idaresinde bir mandanın kurulması daha doğru olur, zira bölgede açık bir Fransız aleyhtarlığı ve düşmanlığı görülmektedir.*" Metin Ayışığı, *a.g.e.,* s. 88.

[210] Derviş Kılınçkaya, *a.g.e.,* s. 122.

Fransız mandası altında bir hükümet kurabileceği bildirilmişti. Faysal da çok geçmeden Suriye halkını örgütlemeye başlamıştı.[211] Yine de Amerika Birleşik Devletleri'nin Arap topraklarına olan ilgisi, yerli halka bir dereceye kadar özerklik verilmesi ile sınırlı olduğundan, Arap topraklarıyla tamamen İngiltere ve Fransa ilgilenmekteydi. Fransa ve İngiltere, diğer bir büyük güç İtalya'ya, Anadolu ve Arnavutluk'ta vaatler veriyor böylece İtalyanları Ortadoğu'dan uzaklaştırıyorlardı.[212] Faysal, King-Crane Komisyonu'na fazlaca umut bağlamıştı ancak Barış Konferansı'nda komisyonun raporunun etkili olmadığını ve İngiltere ile Fransa'nın Ortadoğu'yu taksim ettiğini acı bir şekilde öğrenecekti. Zira King-Crane Komisyonu, sadece Amerikan araştırma komisyonu hüviyetinde olup İtilaf devletlerinin ilgisini çekmemiştir. Buradan dahi İtilaf devletlerinin Ortadoğu'daki emelleri rahatça anlaşılmaktadır.

Faysal, Suriye'nin Fransa'ya bırakılacağı yönünde yayılan iddialar üzerine İngilizlerden destek aramış ve halkı, Fransa aleyhine kışkırtmaya başlamıştır. Faysal, Fransızlara karşı İngilizlerle pek çok görüşme yapmış ve Suriye'nin Fransızlar yerine kendilerine bırakılması gerektiğini zikretmiştir.[213] Yine de King-Crane Komisyonu'nun raporuyla zor duruma düşen Fransa, İngiltere ile Ortadoğu meselesiyle ilgili görüşmelere başlamış ve Irak ile Filistin'in İngiltere'ye bırakılmasını kabul etmiştir. Karşılığında ise Suriye, Fransa'ya bırakılacak ve İngiltere, Almanya ile ilgili meselelerde Fransa'ya yardım edeceğine dair teminat verecektir. Anlaşma Fransa'yı Ortadoğu'da ikincil bir pozisyona sokmuş ve güç dengesi İngilizler lehine değişmiştir. Fransa, böyle bir anlaşmayı mecburen kabul etmiştir. Nitekim Fransa'nın Suriye'deki konumu ve nüfuzu gittikçe zayıflamaktaydı ve bunun yanında Fransa, halihazırda bir de Almanya sorunlarıyla uğraşmaktaydı.[214] İngiltere'nin politikası üzerine Faysal, çözümün Fransa ile görüşmek olduğunu düşünmüş ve Paris'te Clemencau ile bir görüşme yapmıştı. Faysal, 1919 Aralık ayında Clemencau ile bir anlaşma yaparak Fransız otoritesini kabul etmişti. Anlaşmaya göre; "*Fransa, Suriye kendini yönetebilecek düzeye gelinceye kadar Suriye'nin gelişmesi için danışmanlık ve yönlendirme yapacağını taahhüt etmişti. Ek olarak Fransa, Suriye'nin bağımsızlığını savunacağına dair söz vermiş ve bölgeye eğitmen ve danışman göndermeyi de kabul etmişti. Bunun dışında*

[211] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 249-250.
[212] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 51.
[213] Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 370.
[214] Derviş Kılınçkaya, *a.g.e.,* s. 130.

Fransa, Suriye'nin başkentinin Şam ve resmî dilinin Arapça olduğunu ve Suriye'de bulunduracağı temsilcinin Halep'te ikamet edeceğini kabul etmişti." Fakat bu anlaşmanın açıklanmasıyla Faysal, Suriye'de büyük bir otorite ve etki kaybına uğramış ve Suriye'de Fransız karşıtları ayaklanmıştı. Artık Faysal, Suriye'yi temsil edecek düzeyde değildi ve Suriye'nin idaresi, ihtilalci subayların eline geçmişti. Alınan kararlar Suriye kamuoyunda protesto edilmiş, halk örgütlenmeye ve silahlanmaya başlamıştı. Suriye'deki Fransız aleyhtarı hava, İngiltere'nin de aleyhine dönüyor ve Suriye kamuoyu, Türkler lehine cephe alıyordu.[215]

Lloyd George, İngiltere'nin Filistin ve Mezopotamya'daki çıkarlarını sağlamlaştırmak amacıyla Suriye'nin Fransa'ya bırakılmasını desteklemekteydi. Bu nedenle savaşın bitmesinden itibaren Suriye'nin Fransız kuvvetlerine bırakılmasını ve İngiliz kuvvetlerinin bölgeden çekilmesini kabul etti. Nihayetinde Kasım 1919'da Fransız ordusu Suriye'ye girdi.[216] İngilizlerden destek alamayan Faysal, Suriyeli yerel liderler tarafından da sıkıştırılmaya başlamıştı. Zira halk arasında aleyhinde protestolar artıyordu ve hala bölgenin geleceğiyle alakalı somut bir ilerleme kaydedememişti. Suriye'de artan gerginlik üzerine Faysal, Allenby ile görüşerek Fransız askerlerinin Suriye'deki sayısının artması halinde olacaklardan sorumlu olmadığını belirtmiş ve Fransa'yı açıkça tehdit etmişti. Bundan sonra Faysal, Suriye'de ciddi hazırlıklar yapmış ve San Remo Konferansı'ndan bir ay önce, Şam'da eşraf kongresini toplamıştı.[217] Kongreye her kesimden yönetici, aşiret şefi, lider, şeyh vs. gibi temsilciler davet edilmiş ve bölge yönetiminde söz sahibi kimselerin Fransa'ya karşı birlik içerisinde olduğu izlenimi verilmişti. Birçok kesimden temsilcinin katıldığı böyle bir kongrenin komisyon gelmeden yapılması, komisyonu etkileyerek Suriye halkında millî bir birlik ve bütünlük anlayışının varlığını kanıtlayacaktı. Böylece komisyon henüz gelmeden etki altına alınmış olacaktı. Kongre, 2 Temmuz 1919'da faaliyetlerine başlamış ve bir bildiri ile sona ermişti. Bildiride Suriye'nin sınırları, azınlık meselesi, manda meselesi ve mandaterin seçimi, Fransız aleyhtarlığı, Lübnan'ın Suriye'den ayrılması konusu ve Siyonistlerin Filistin'e yerleşmesi konuları yer almaktaydı.[218] Tüm gelişmelere rağmen, Fransız ordusunun Suriye'den çekilmemesi ve bölgede manda yönetimi kurma çabaları,

[215] Derviş Kılınçkaya, *a.g.e.,* s. 130-133.
[216] Eugene Rogan, *a.g.m.,* s. 104.
[217] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 250.
[218] Derviş Kılınçkaya, *a.g.e.,* s. 122-124, Bildiri için ayrıca bkz. *a.g.e.,* s. 125-127.

Suriye'de hoşnutsuzluk yarattı ve Faysal, Mart 1920'de Suriye Genel Kongresi'nde seçim çağrısında bulundu, kısa süre sonra da bağımsızlığını ilan etti. Kongrenin belirlediği sınırlar, Filistin ve Lübnan da havi olmak üzere, Suriye topraklarını kapsıyordu. Böylece Büyük Suriye Krallığı kuruluyor ve krallığın başına da Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal geçiyordu.[219]

Faysal'ın Avrupa'daki temel stratejisi, Fransa'ya karşı İngiliz desteğini kazanmaktı. Fakat aksi bir durum yaşanırsa Faysal, Amerika Birleşik Devletleri'ni olaya müdahil etmek istiyordu. Amerikan desteğini Wilson İlkeleri'ne dayanarak sağlamak isteyen Faysal, Wilson İlkeleri'ni de Suriye mandasını alacak devleti Suriyelilerin seçmesi gerektiği şeklinde yorumluyordu. Bu durum, İngiliz politikasına ve çıkarlarına uygun bir şekilde seyrediyordu.[220] Nitekim İngiltere, Fransa-Faysal anlaşmazlığından daha fazla pay kapmanın peşindeydi. Faysal'ın yarattığı düzensizlikten faydalanan İngiltere, Musul sorununu kendi lehine çözerek en önemli meselelerden birini bu sayede halletmiş oldu.

Faysal, İngiltere'nin kendisini oyaladığının bilincine geç de olsa varmıştı ancak San Remo Konferansı'nda verilecek kararlardan da umudunu kesmemişti. Zira San Remo Konferansı'na doğru Araplar ve İtilaf devletleri arasındaki ilişkiler, gittikçe gerilmeye devam etmiş ve bölgenin geleceğine dair devam eden belirsizlik, Araplar arasında bazı ayrılıklara neden olmuştu. Özellikle Faysal-Gouraud görüşmeleri, Araplar arasındaki görüş ayrılıklarının en önemli sebebi oldu. Fransızların, Anadolu'da Türk birlikleri karşısında yenilgiye uğramalarının da etkisiyle bazı Arap milliyetçilerinde işgallere karşı silaha sarılma arzusu baş gösterdi. Yine de Faysal, konferanstan çıkacak kararı beklemiş ve birkaç restleşme dışında husumet yaratmamıştı. Fakat bu restleşmeler sonucunda Faysal, İngiliz desteğini kaybetmişti.[221]

San Remo Konferansı'nda manda meseleleri görüşülecek ve bir sonuca bağlanacaktı. Bu nedenle Curzon, Faysal'ın da konferansa katılmasını önermiş fakat Faysal, Suriye Kongresi'nde alınan kararlar kabul edilmedikçe konferansa katılmayı düşünmediğini belirtmişti. Faysal için çözülmesi gereken en önemli sorun, Filistin'deki Siyonist yanlısı politikaların sona ermesi ve Filistin'e yoğun Yahudi göçlerinin

[219] Eugene Rogan, *a.g.m.*, s. 104 ve Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 250.
[220] Derviş Kılınçkaya, *a.g.e.*, s. 115-116.
[221] Ali A. Allawi, *a.g.e.*, s. 338-340.

durdurulması idi. Faysal ayrıca konferansta Suriye meselesinin Fransa lehine çözülmesinden de endişe duymaktaydı.[222]

1.2.8. San Remo Konferansı'ndan Yunanistan'ın Talepleri ve Osmanlı Rumlarının Durumu

Bilindiği üzere Yunanistan, 1917 Haziranı'na kadar savaşta tarafsız kalmış ve o zamana değin, ülke kral karşıtı bir isyanla uğraşmıştı. Fransa ve İngiltere ile kurulan diplomatik ve askerî ilişkiler sonunda bu kral karşıtı hareket, Venizelos liderliğinde başarıya ulaştı. İtilaf devletleri dışında konferansa katılan grupların temsilcileri arasında en etkili olan kişi, hiç şüphesiz Venizelos idi. İtilaf liderleri bile, Venizelos'un savaş esnasında yaptığı şeylerden ötürü ona minnet duyuyorlardı.[223] İngilizlerin desteğini sağlayan Venizelos, konferanslarda ardı arkası kesilmeyen isteklerde bulunmuştur. Konferanslar boyunca Venizelos'a, Nitti'den fazla muhalefet eden başka bir devlet adamının olmaması, Venizelos'un İngiliz himayesindeki politikasını sürdürebilmesine neden olmuştur. İtalya'ya vadedilen bölgelerin Yunanistan'a bırakılması hasebiyle, konferanslarda İtalya ve Yunanistan arasında ateşli tartışmalar yaşanmıştır. Görüldüğü üzere İtilaf devletleri arasındaki çıkar çatışmalarından en çok Yunanistan yararlanmıştır. San Remo Konferansı'na değinmeden önce Yunan siyasetini incelemek, araştırmamızın bütünlüğü açısından faydalı olacaktır.

Venizelos'un 2 Kasım 1918'de İngiliz Hükümeti'ne verdiği notada, konferanslar öncesinde Yunan istekleri İtilaf devletlerine bildirilmiştir. Notada Venizelos'un belirttiği meseleler şu şekildedir: "*İtilaf devletlerinin; Arap, Ermeni ve Kürt gibi toplumların gelecekleriyle ilgilenmeleri ancak Rumları göz ardı etmeleri doğru bir politika olmayacaktır. Yunanistan'ın Ermenilerin bağımsızlığına karşı herhangi bir görüşü yoktur fakat doğudaki Rumlar da Ermeniler kadar ezilmiş, bastırılmış ve katliama uğramışlardır. Bu nedenle Batı Anadolu'da yaşayan Rumların Yunanistan'a katılması, sorunu tam manasıyla çözecek bir önlem olacaktır. Eğer Yunanistan'ın sınırlarını Batı Anadolu doğrultusunda genişletmek mümkün değilse sınırları, Trakya ve Karadeniz yönünde genişletmek de doğru olacaktır. Fakat bu şekilde bir genişleme, Batı Anadolu'da çıkabilecek sorunlardan daha fazlasını beraberinde getirecektir. Yunanistan'ın Batı Anadolu'da önüne çıkan en büyük engel, bölgenin St. Jean de*

[222] Ali A. Allawi, *a.g.e.*, s. 341.
[223] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 39.

Maurienne ile İtalya'ya bırakılmış olmasıdır. Ancak İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya arasında yapılan bu anlaşmalar, bugün itibarıyla geçersizdir. Bölgenin İtalya'ya bırakılması, Yunanistan ile İtalya arasında büyük çaplı bir soruna dönüşecek ve nihayetinde durum, savaş öncesi Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki ihtilafa benzeyecektir. Böyle bir durumun yaşanmaması için bölgenin Yunanistan'a bırakılması, İtalyan çıkarlarının önünü kesmek anlamına gelmeyecektir."[224]

Yunanistan'ın Anadolu ve Trakya'daki gelecekteki rolüne ilişkin geniş kapsamlı iddiaları, yukarıdaki örnekte olduğu gibi, henüz savaş bitmeden Venizelos tarafından dile getirilmişti ve Venizelos, barış konferansları toplanmadan çok önce bu iddialarını sağlamlaştırmıştı. Konferanslarda da etkili olan Venizelos'un, talepleri artmış ve Büyük Yunanistan'a doğru evrilmiştir.[225] Yunanistan'ın talepleri, İtalya'nın çıkarlarıyla çelişmiş ve bu durum, İtalyan-Yunan nüfuz mücadelesine neden olmuştur.

Yunan Hükümeti'nin İtilaf devletlerine gönderdiği bir başka notada ise Osmanlı azınlıklarının cebren tehciri söz konusu ediliyordu. Yani imparatorlukta yaşayan toplulukların, imparatorluk içinde ve dışında, dört bir yana dağıtıldıkları zikrediliyor ve hepsini tekrar meskun oldukları yere yerleştirmenin bir çözüm olmayacağı savunuluyordu. Notada Batı Anadolu'da 3 bin yıldır Helenlerin meskun olduğu belirtiliyor ve bu bölgenin Yunan devletine bırakılmasıyla sorunun çözüleceği yineleniyordu. Zira burada Yunan Hükümeti verilerine göre, 812.000 Rum

---

[224] İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili Yunan Belgeleri, AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 2006, s. 25-27.

[225] "1- *Kuzey Epir'de 120 bin Yunan ve 80 bin Arnavut nüfus olduğuna dayanarak bu bölgede hak iddia etmiştir. Venizelos ayrıca bu bölgede Arnavutça konuşan halkın bile Yunanistan'a bağlı olduğunu belirtmiş ve buna örnek olarak da savaş sırasında binlerce Arnavut kökenli kişinin Yunan ordusuna katılmasını göstermiştir.*

2- *Venizelos, Trakya'nın da Yunanistan'ın hakkı olduğunu ileri sürmüştür. İstanbul dahil olmak üzere, Doğu Trakya'da 730.822 Yunan nüfusun bulunduğunu iddia etmiştir. Venizelos, Batı Trakya'da Türk nüfusun fazla olduğunu kabul etse de Yunan ve Bulgar nüfusu birleştiğinde Türklerin bu sayının yanına bile yanaşamadığını ve bu bölgede Türklerin bir yönetim kurmalarının imkansız olduğunu anlamaları halinde, Türklerin Yunanistan'ı Bulgaristan'a tercih edeceğini ifade ediyordu.*

3- *Batı Asya kıyılarında ise Adalar, Bursa'nın bir kısmı ve Denizli sancağı hariç, Aydın vilayetinin tamamında hak iddia ediyordu. Bu bölgenin merkezinde yer alan İzmir ise Venizelos'un iddialarına göre tam bir Yunan şehriydi. Bölgede 1.188.359 Yunan nüfusa karşın 1.042.050 Müslümanın bulunduğu yönünde konferansa* "sözde" *kanıtlar sunmaktaydı.*

4- *Venizelos, Yunanistan'ın Kıbrıs üzerinde de hakkı olduğunu savunmaktaydı. Ada, her ne kadar İngiliz kontrolünde olsa da İngilizler, 1915 yılında Yunanistan'ın savaşa girmesi halinde adanın Yunanistan'a bırakılacağını Kral Konstantin'e bildirmişlerdi. Venizelos, adanın İngilizlerden alınmasının ne denli zor olduğunu bilmesine rağmen, konferansta böyle bir istekte bulunmuş ve İngilizlerin daha önce yapmış olduğu teklife de değinerek Yunanistan'ın ada üzerinde hakkı olduğuna dair bir izlenim yaratmaya çalışmıştı." Tüm bu bölgelerin yanı sıra İstanbul, Adana ve Trabzon üzerinde de Yunanistan'ın hak iddiası ve talepleri bulunmaktaydı.* Paul C. Helmreich, a.g.e., s. 39-40.

yaşamaktaydı.[226] Bunun yanında Batı Anadolu hariç, Anadolu içlerinde 80 bin Rumun meskun olduğu belirtilerek bu kişilerin, Yunanistan'a bırakılacak bölgelerdeki Müslümanlara sayıca denk olması hasebiyle ileride karşılıklı göçlere sebep olacağı, Yunan notasında ifade edilmekteydi. Notada Yunan önerilerine göre yapılacak bir barışın, Şark Meselesi'ni tamamen sona erdireceği de öğütlenmekteydi.[227]

Paris Barış Konferansı'na katılan Venizelos, İzmir'de önemli bir oranda Rum nüfus bulunduğunu belirterek burada hak iddiasında bulunmaktaydı. Ancak bu bölge Saint Jean de Maurienne Anlaşması ile İtalya'ya bırakılmıştı. Yine de Venizelos, sunduğu argümanlar ile İngiltere'yi ikna etmişti. Ayrıca İtalya'nın yerine Yunanistan'ın bu bölgeye yerleşmesi, İngiltere açısından daha çıkarlı bir hareket olacaktı. İtilaf devletleri, yerli Rumları kullanarak İzmir'de karışıklıklara neden olmuş ve Rumların Türklerce kırıldıklarını bahane ederek Türklerin mütarekenin 7. maddesine riayet etmediklerini öne sürmüşlerdi.[228] Venizelos'a göre İtalya, Rumları katletmeleri konusunda Türkleri kışkırtmaktaydı. Venizelos, İtalyanlar ve Türkler arasında bir anlaşma olduğunu belirterek bu durumun, bölgeye kuvvet gönderilmesini zarurî kıldığını Yüksek Konsey'e bildirdi.[229] Bu sebeple bir oldu bittiye getirilerek İngiliz, Fransız ve Amerikan donanmaları refakatindeki Yunan ordusu 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıktı. Akabinde Yunan orduları hızlı bir şekilde iç bölgelere doğru yayılmaya başladı. Nihayet "Megali İdea" planlarını harekete geçirmek amacıyla Yunanistan için uygun ortam hazırlanmıştı.[230] Yine de Batı Anadolu'daki İtalya-Yunanistan çekişmesi, Millî Mücadele yanlılarının lehine olmuştu. Öyle ki müttefiklerinden bir destek göremeyen İtalya, ilerleyen zamanlarda imtiyazlar kazanmak gayesiyle Ankara'ya yanaşacaktı. Karşılığında İtalya'nın denetimine bırakılan Antalya limanı da Türk ordusunun en önemli ikmal noktalarından biri olacaktı.[231]

Olayların akışından açıkça görüldüğü üzere Yunanistan'ın istediği bölgeler, çoğunlukla savaş sırası yapılan gizli anlaşmalar ile İtalyan nüfuz bölgesi olarak belirlenmişti. Yunan-İtalyan çıkar çatışmaları, daha çok üç bölge üzerinde

[226] İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgal edilmesi sırasında, İzmir'deki nüfusun dağılışı şu şekilde idi. Nüfusun % 65'i Müslüman (Türk), % 24'ü Ortodoks (Rum) ve % 11'lik kısmı ise diğer uyruklara tâbi idi. Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, TTK,* Ankara, 1994, s. 166.
[227] İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili Yunan Belgeleri,* s. 29-34.
[228] Tuncer Baykara, *a.g.e.,* s. 47.
[229] Lloyd George, *a.g.e.,* s. 861.
[230] Bernard Lewis, *a.g.e.,* s. 241-242.
[231] Tuncer Baykara, *a.g.e.,* s. 76.

yoğunlaşıyordu: "*İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu, Rodos ve On İki Ada.*" Ancak Yunan isteklerinin tamamının karşılanması, İtilaf devletleri için mümkün değildi. Öncelikle İngiltere'nin Yunanistan'ı destekler politikası, İtalya ile aralarının açılmasına neden olmuştu. Bu nedenle İtalya, hem Trakya sorununda, hem İzmir konusunda hem de Ermenistan meselesinde azınlıklar aleyhine bir tutum takınacak ve sorumluluk almaktan kaçınacaktı. Bir diğer önemli sorun ise Yunan isteklerinin karşılanması halinde Yunanistan, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz üzerinde büyük bir güç olarak sahneye çıkıyordu. İtilaf devletlerinin bu taleplere tepkisi, başlangıçta ya tamamen düşmancaydı ya da çekimserdi.[232]

Yunanistan, İngiliz devlet adamlarının çoğu tarafından desteklenmekteydi. Yine de Yunanistan'a destek vermeyen İngiliz devlet adamları ve subaylar da vardı. Yukarıda Deniz Yarbayı Luke'un raporuna değinmiştik.[233] Yunanistan'ın alacağı topraklarla ilgili olarak 17 Kasım 1918[234] tarihinde hükümetine rapor sunan Lord Granville, Yunanistan'a verilmesi planlanan toprakların Yunanistan için fazla olduğunu ve Yunanlıların idare konusunda pek de başarılı olmadıklarını raporunda zikretmişti. Ayrıca raporda dikkat çeken bir diğer husus ise İzmir'de ticaretle uğraşan zengin Rumların, Yunan egemenliği altına girmek istememeleri idi.[235] İngiltere'nin Hindistan Naibi, "*İşgallerin tüm İslam alemini bir ayaklanmaya sevk edebileceğini, bundan dolayı Türklerin İstanbul'dan çıkartılmamasını ve Sultan'ın İslam için kutsal bölgelerde egemenlik hakkının bulunmasını*" İngiliz Hükümeti'ne tavsiye etmekteydi.[236]

İtalya'nın yanı sıra Fransa da İzmir ve çevresinin Yunanistan'a bırakılmasını istememekteydi. Zira Fransa'nın Doğu Akdeniz'de siyasî, malî ve ticarî çıkarları bulunmaktaydı ve İzmir gibi büyük bir liman şehrinin Türkiye'ye bırakılması, Fransa'nın çıkarlarına daha uygundu. Neticede Fransızlar, imtiyazlar sayesinde İzmir ve diğer Ege pazarlarına hakim olacaktı. Bundan dolayı Yunanistan'ın Ege'deki varlığı, Fransa ve İngiltere arasında bir soruna dönüşmüştü. Ayrıca bu bölgelerin İtalya'ya vadedilip Yunanistan'a bırakılması üzerine İtalya, hemen her meselede Yunanistan'a karşı tavır takınmıştı. Fransa, İzmir meselesinden dolayı Türklerle savaşma yanlısı değildi. Öyle ki İngiliz ve Fransız askerî uzmanların raporlarına göre, Türk

[232] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 41.
[233] Bilal Şimşir, *a.g.e.,* s. 18-20.
[234] Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,* s. 5.
[235] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,* s. 50.
[236] Salahi Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal,* s. 29.

kuvvetlerinin sayısı düşünüldüğü gibi 60.000 kişiden mürekkep değildi ve eğer İtilaf devletleri devreye girmezse Türk kuvvetlerinin sayısının Anadolu'da katliam yapacak düzeyde olduğu dahi belirtiliyordu.[237]

Yabancı basında Yunan taleplerine ilişkin haberler de yer almaktadır. İzmir'in işgalinden sonra *Times* gazetesinde çıkan bir haberde, Yunanlıların, halkın çoğunluğu Müslüman olan İzmir ve çevresinde katliama varan faaliyetlerinden bahsedilmekteydi ve bu sorunun çözülebilmesi için bölgede güçlü bir devletin mandaterliğine müracaat edilmesi önerilmekteydi. Ayrıca *Gazette de Lausanne*, Yunan işgalini sevimsiz buluyor, İzmir'de Rum ve Ermeni ahali dışındaki Avrupa kolonilerinin işgalden memnun olmadığını belirtiyor ve İzmir'in işgalinde Fransa'nın aceleci davrandığını zikrediyordu.[238]

Yunan işgalini meşrulaştırmak adına yapılan propagandalar, Yunan siyasetini büyük ölçüde etkilemiştir. Yunan propagandası, özellikle Batı Avrupa ülkelerini hedefleyerek yapılmaktaydı. Nitekim Yunanistan'ın Batı Avrupa'da propaganda yapması zaruriydi. Zira savaşa çok geç bir tarihte katılan Yunanistan'ın savaşta çok az katkısı olmuştu. Savaştaki kötü imajı silmek isteyen Yunanlılar, Batı kamuoyunu etkilemek amacıyla savaşta yaptıkları fedakarlıkları içeren propagandalara başladı. Propagandaların etkisini sağlamlaştırmak hasebiyle Yunanlılar, Türk topraklarında katliama uğradıkları haberlerini yayıyorlar ve sempati toplamak için Antik Yunanistan'ı bir silah olarak kullanıyorlardı.[239] Türk topraklarında Yunan propagandasının yapılmasında Ortodoks Kilisesi'nin etkin bir rol oynadığı da göz ardı edilmemelidir. "Tahrif edilmiş" belgelerde Türk zulmünden bahsedilmiş ve bunun yanında Yunanistan'a verilmesi düşünülen bölgelerde Yunan nüfusun ağırlıkta olduğu bu belgelerde zikredilmiştir. Ayrıca Rum Ortodoks Kilisesi, Ermeni Gregoryen Kilisesi ile iyi ilişkiler kurarak Türklere karşı müşterek saldırıların yapılması hususunda anlaşmaya varmışlardır.[240]

İzmir meselesinde İngiltere'nin Yunanistan'ı desteklemesinin en önemli nedeni, Doğu Akdeniz'de güçlü bir İtalya yerine, kendisine bağlı güçsüz bir Yunanistan görmek istemesiydi. Fransa ise Almanya'yla yapılacak barış öncesi, İngiltere'nin desteğini

[237] Yusuf Hikmet Bayur**,** *a.g.e.,* s. 46.
[238] İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele,* s. 62-64.
[239] Yahya Akyüz, *a.g.e.,* s. 39-40.
[240] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,* s. 50-52.

almak istiyordu. Bundan dolayı İzmir'in Yunanistan'a bırakılmasını destekledi. Fakat İzmir meselesinde Yunanistan'ı desteklemeyen ve bu tavrından ötürü Lloyd George'yi eleştiren önemli İngiliz devlet adamları da bulunmaktaydı. Bu devlet adamları arasında Amiral Calthorpe ve Lord Curzon da yer almaktaydı. Amerika Başkanı Wilson ise Yunanistan'a sempati duymaktaydı ve İzmir'in bu devlete bırakılmasını destekliyordu.[241] İtalya'nın tüm talep ve direnmelerine rağmen, neticede 15 Mayıs 1919'da[242] ilk Yunan birlikleri İzmir'e çıktı.

1.2.9. San Remo Konferansı Öncesi Ermeni Talepleri

Konferanslar boyunca Ermenistan, büyük devletlerin güçlü taahhütler verdiği ve taraf devletlerin gündemini en çok meşgul eden bölge idi. Barış konferansı öncesi, genel ahval, otonom bir Ermeni devleti kurulması lehineydi. Hatta yeni kurulacak devletin sınırları, İngiliz ve Amerikan devlet başkanları tarafından görüşülmekte ve çizilmekte idi. Ancak bu gelişmeler, Ermeniler için her ne kadar olumlu görünse de sınırları belirlemek göründüğünden çok daha zor bir işti ve bu durum, İtilaf devletleri arasında ihtilaflara neden olmaya başlamıştı. Zira bu duruma neden olan esas unsur, Ermeni nüfusun sayısı idi ve çizilen sınırlarda Ermeniler, sayıca hep azınlık olarak kalmaktaydı.[243] Böyle bir gerçeğe rağmen, Avrupa basını ve Ermeniler tarafından gerçeği yansıtmayan belgeler ortaya sürülerek bölgede Ermenilerin sayıca üstün olduğuna dair Batı kamuoyunda algı yaratılmaya çalışılmıştır.

Ermeniler, konferanslar boyunca kendilerini iki heyetle temsil etmişlerdi. *Türkiye Ermenileri ve dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış Ermenileri temsilen, Batılı devletler tarafından da tanınan Ermeni Ulusal delegesi Bogos Nubar Paşa ve Erivan Ermeni Cumhuriyeti'ni temsil eden Avetis Aharonian*.[244] İlk heyet, Bogos Nubar Paşa'nın riyasetindeki Türkiye Ermenileriydi ve diğer heyet de Ahoranian başkanlığındaki Taşnak grubuydu. Ayrıca bu iki grup, konferanstan önce Ermeni Millî Kongresi'nin toplanması çağrısını yaparak dünyadaki tüm Ermenileri, bağımsız Ermenistan için konferansa çağırmıştı. 24 Ocak 1919'da açılan Ermeni Millî Kongresi'nin çalışmaları, Nisan 1919'a kadar sürdü. Kongre tarafından onaylanan

[241] Ahmet Hurşit Tolon**,** *a.g.e.,* s. 121-122.
[242] Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,* s. 32.
[243] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 46-47.
[244] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 47-48.

Ermeni talepleri, 12 Şubat 1919'da[245] Bogos Nubar Paşa ve Avetis Ahoranian tarafından Paris Barış Konferansı'na sunuldu. Konferansa sunulan Ermeni talepleri, sınır meseleleriyle başlamaktaydı. Hazırlanan taslağa göre Ermeni temsilcileri, yalnızca Ermenistan'ın bağımsızlığının sağlanmasını istemiyor ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak talebinde bulunuyor, toprak bütünlüğünün Avrupa devletlerinin garantisi altında olmasını istiyor ve maddî yönden Düvel-i Muazzama tarafından desteklenmeyi talep ediyorlardı. Bütün bunların yanında kurulacak devletlerini idare edene dek büyük bir devletin de himayesini istiyorlardı. Onlar Konseyi'ne sunulan Ermeni sınır taleplerinin karşılanması halinde, Karadeniz'den Akdeniz'e kadar uzanan bir Ermeni devleti kurulacaktı. Bu devletin sınırları; Karadeniz-Akdeniz ve Hazar Denizi arasında bulunuyor, Ermeni Cumhuriyeti'nin bulunduğu topraklar ile Diyarbakır, Trabzon, Van, Bitlis, Erzurum, Erzincan ve tüm Kilikya'yı da içine alarak İskenderun'da sona eriyordu.[246] Görüldüğü üzere Ermeniler, Doğu Anadolu'daki taleplerini arttırmış ve üzerine Kilikya'yı da isteyerek Akdeniz'e doğru inmek istemişlerdir. Sınır meselesinden sonra manda sorununa ilişkin isteklerde de bulunan Ermeniler, Ermeni mandasının İtilaf devletleri, Amerika Birleşik Devletleri ve Milletler Cemiyeti'nin ortak garantisinde olmasını talep etmiş, ayrıca mandater devletin belirlenmesinde halihazırda Paris'te toplanmış Ermeni Milli Kongresi'nin fikrinin alınmasını istemiş ve mandanın süresinin yirmi yıldan fazla olmamasını bildirmişlerdi. İtilaf devletleri, bu istekleri uygun bulsa da hiçbiri Ermeni mandasını almaya yanaşmamış fakat Amerika Başkanı Wilson, Ermenilerin umutlarını devam ettirmişti.[247]

Ermeniler, konferansta taleplerini sunarken tıpkı Yunanistan gibi propagandalar yapmış ve isteklerine meşruiyet kazandırmak adına, tahrif edilmiş belgeler sunmuşlardır. Ermenilerin, propagandalarını hazırlarken ve yaparken Yunanistan'la sıkı bir işbirliği içinde oldukları da gözden kaçmamaktadır.[248] Buna karşın Anadolu'daki millî hareketi destekleyenler arasında "*Mesuliyetin yalnızca Türklere yüklenmek istendiği ayrıca Ermenilerin bu mesuliyetten, büyük devletlerce muaf tutulduğu ancak Ermenilerin de Türkiye'deki emelleri ve Türk topraklarını istila etmek gibi muhteris arzularından dolayı birçok Türkü katlettikleri, yani milletler nazarında, doğudaki*

[245] Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,* s. 16.
[246] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 48.
[247] Serpil Sürmeli, *a.g.m.,* s. 102-104.
[248] Yahya Akyüz, *a.g.e.,* s. 42.

savaştan onların da sorumlu tutulmaları gerektiği, aksi takdirde Türklerin Ermenilere karşılık vermeye devam edeceği" şeklinde bir görüş birliği bulunmaktadır.[249]

İngiltere'nin Ermenistan mandasını savunması hususundaki gayelerine bakıldığında; politikasının esas olarak Ortadoğu'yu hedeflediği görülmektedir. Zira Rusya'nın savaştan çekilmesi ve savaş sonunda Kafkasya'ya Osmanlı ordusunun girmesi, İngiltere'yi endişelendirmiştir. Azerbaycan'a kadar ilerleyen Türk ordusunun, İran'a yönelerek buradaki Türkleri de ayaklandıracağı korkusuyla hareket eden İngilizler, doğuda kendisine yeni müttefikler ya da başka bir deyişle "*piyonlar*" bulmuştur. Ermeniler başta olmak üzere, Doğu Anadolu ve Ortadoğu'daki Kürtleri, Süryanileri, Arapları ve Nasturileri ayaklandırmaya çalışan İngiltere, Türklerin İran ve Ortadoğu'da etkisini arttırmasına izin veremezdi.[250] İngiltere için Ermeni devleti, İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını koruma amaçlı kurulacak olan küçük ve zayıf bir tampon devletti. Yani İngiltere'nin ateşli bir Ermeni savunuculuğu yapmasının altında yatan esas faktör, İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarları ve petroldü.[251] Ermeni devletinin kurulacağı bölgenin arazisi ve coğrafyasının iktisadî açıdan pek fazla ehemmiyet arz etmemesine rağmen, önemli bir stratejik konumu olması hasebiyle İngilizler, Türkiye'nin doğu illeri ve bugünkü Ermenistan topraklarının birleştirilerek Büyük Ermenistan devletinin kurulmasını desteklemekteydi. Örneğin; Robeck'in Curzon'a gönderdiği rapora göre, Erzurum, Van ve Bitlis'in Ermenilere bırakılması uygun görülüyordu.[252] Zira burada İngilizlerin gerçek niyetinin, İran ve Irak petrollerini tehdit edecek bir kuvveti buradan uzak tutmak olduğunu kolaylıkla görmekteyiz. Yine de İngiltere, Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurulmasına sıcak bakıyor fakat Ermeni mandası için herhangi bir sorumluluk almaktan kaçınıyordu. Bu sebeplerle İngiltere, iktisadî olarak kendisine yarar sağlayacak bu devletin kuruluşunu desteklemiş ancak himayesine almayı hiçbir şekilde kabul etmemiştir. Bundan dolayı İngiltere; Hollanda, Norveç, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi zengin ülkeleri Ermeni mandasını alması için[253] ikna etmeye çalışmıştır. Lloyd George da Ermeni mandasının Amerika

[249] *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını,* s. 100-101.
[250] Tuncer Çağlayan, *a.g.m.*, s. 281.
[251] *Documents on British Foreign Policy 1919-1939,* Editör : Rohan Butler ve J. P. T. Bury, *First Series,* Volume VII, *Her Majesty's Stationery Office,* London, 1958, s. 44-45.
[252] Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 18.
[253] Ermeni mandaterliğini üstlenme meselesi, aşağıda detaylı olarak incelenecektir. Ancak çıkan gazete haberleri incelendiği zaman, İtilaf devletlerinin Amerika Birleşik Devletleri'nin mandayı alması için yaptığı hamleler olduğu ortaya çıkacaktır. *The New York Times* gazetesinde, Ermeni mandasının

Birleşik Devletleri'nce üstlenmesinin birçok avantajı olduğunu belirtiyordu. Zira Lloyd George'a göre, ilk ve en önemli faktör, tarafsızlık ilkesi idi. Amerika'nın mandayı üstlenmesi ile aralarında rekabet bulunan Avrupa devletleri, bölgede birbirleriyle güç yarışına girmeyecek ve tarafsız Amerika, bölgedeki güç dengesini değiştirmeyecekti.[254]

Fransa da İngiltere gibi Ermenistan'ın bağımsızlığını aynı nedenlerle, Ortadoğu'daki Suriye mandası için tampon bölge oluşturma amaçlı savunmuştur ancak Ermeni mandasını üstlenmeyi kesin bir şekilde reddetmiştir. Bunu yaparken de ekonomik kaygılarını ileri sürmüş ve Fransa'nın halihazırda birçok yerde sorumluluk aldığını bahane etmiştir. Kısaca özetlemek gerekirse Fransa da İngiltere ile aynı nedenlerle Ermenistan mandasını almak istememiştir.[255]

Fransa'nın Ermenileri desteklemesi ve Kilikya'da Ermenilerle birlikte hareket etmesi, bölgedeki Fransız askerî kanadı içinde de hoşnutsuzluk yaratmıştır. Nitekim Binbaşı Labonne raporlarında, Ermenilerle ortak hareket etmenin Türkleri daha da kızdırdığını ve Fransız düşmanlığının daha da artmasına neden olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Labonne, Ermenilerin Türk illerinde yaptıkları kötü muamelelerden de bahsederek, Fransa'nın Ermenilerle hareket etmesinin bir hata olduğunu raporlarında zikretmiştir.[256]

Amerika Birleşik Devletleri ise Ermeni mandası sorununda en çok başvurulan devletti. İtilaf devletleri, Ermeni mandasının kurulmasına sıcak bakmaktaydı ancak somut bir adım atmıyorlardı. Konunun Wilson ve Amerika'nın inisiyatifine bırakılmasına karar vermişlerdi. Amerikan Senatosu ise mandaya pek sıcak bakmıyor yine de bölgeye araştırma heyetleri gönderiyordu. Gönderilen araştırma heyetlerinin öncüsü olan Niles ve Sutherland[257], kısa bir süre kaldıkları Erzurum'da nüfus

---

Kanada'ya teklif edilmesinin yer alması, bu konuya örnek olarak gösterilebilir. *The New York Times,* "Canada Offers to Take Mandate for Armenia", 23.04.1920.

[254] Lloyd George, *a.g.e.,* s. 1259.

[255] Bilal Şimşir, *a.g.e.,* s. 47 ve *CAB 24_104_88*.

[256] Bige Yavuz, *a.g.e.,* s. 60-61.

[257] Yüzbaşı Emory H. Niles ve hukukçu Arthur E. Sutherland Jr., Ermeni meselesini araştırmak hasebiyle 25 Haziran 1919'da Doğu Anadolu'ya yola çıkmışlardır. Mardin'den Bitlis'e, Bitlis'ten Van'a, Van'dan Erzurum'a ve Erzurum'dan da Trabzon'a giden heyet, Mardin'den Bitlis'e olan yolculuklarında bölgenin çoğunlukla Kürt nüfustan oluştuğunu ifade etmekteydi. Bitlis'ten Van'a olan yolcuklarında ise bölgenin yine çoğunlukla Müslüman olduğunu raporlarında belirten heyet, bölgede kalan Ermenilere dokunulmadığını ve işlerini yapmalarında serbest bırakıldıklarını zikretmişlerdir. Buradan açıkça anlaşıldığı üzere Ermenilerin "soykırım" iddiası, Amerikan heyetinin raporuyla asılsız kalmıştır. Raporda, Van-Erzurum bölgesinin ise ezici bir çoğunlukla Türk, Kürt ve Kafkaslardan göç eden Müslümanlarca meskun olduğu zikredilmektedir. Ayrıca Niles ve Sutherland, Trabzon ve Doğu Karadeniz kıyılarının bazı

çoğunluğunun Türk olduğunu, Erzurum'da sadece 76 Ermeni bulunduğunu ve buradaki havanın Ermenistan aleyhine olduğunu rapor etmişlerdi.[258] Sonrasında manda teklifi, 19 Kasım 1919'da Senato tarafından reddedilecekti.

Niles ve Sutherland ayrıldıktan iki ay sonra bölgeye büyük bir Amerikan heyeti[259] daha gelmiştir. Heyetin başında General Harbord[260] bulunmaktaydı. Bu defa gelen heyet, Başkan Wilson'un Ermeni mandasını araştırmak istemesinden ötürü gönderilmiş kalabalık bir heyetti. Heyet, araştırmalarını tamamlamak için altı hafta bölgede kaldı ve daha sonra Amerika'ya döndü. Harbord ve heyeti raporunda[261], Ermenilerin iddialarının asılsız olduğunu ve bölgenin nüfusunun ezici bir çoğunlukla Türk ve Müslüman olduğunu belirtiyordu. Buradaki Türklerin bağımsızlıklarını korumak konusunda kesin kararlı olduğunu da rapor eden Harbord, ayrıca kendilerine vadedilen bölgelerin zengin kaynaklara sahip olmadığını ve bu yüzden mandayı almanın pek de çıkarlı bir iş olmayacağını da raporuna eklemişti.[262] Bu raporlarla birlikte, Amerikan kamuoyunda da manda karşıtlığı başlamıştı. Kamuoyunu en çok etkileyen raporlar, General Harbord'un gönderdiği Türkiye raporlarıydı. Raporda, mandanın

---

kısımlarında, Rumların yoğun olduğunu raporlarında belirtmişlerdir. Justin McCarthy, "The Report of Niles and Sutherland", *XI. Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildirileri, TTK,* Ankara, 1990, s. 1824-1830.

[258] Serpil Sürmeli, *a.g.m.*, s. 107-108.

[259] "*Türkiye'deki Ermenilerin tehlikede olduğu, Türklerin, İzmir'in acısını Ermenilerden çıkarmak için hazırlıklar yaptığı, doğu sınırında tehcirler dolayısıyla durumun hayli vahim olduğu*" gibi söylentilerin gerçek olup olmadığını araştırmak üzere General Harbord ve 46 kişiden mürekkep heyeti, 2 Eylül 1919'da İstanbul'a varmışlardı. Heyetin, "*Amerika Birleşik Devletleri'nin, Doğu Anadolu, Batum ve Ermenistan üzerinde manda üstlenmesi hususunda karar verebilmesini sağlayacak*" raporlar oluşturması isteniyordu. Raporun mahiyeti; nüfus, askerî durum, bölge kamuoyunun nabzını ölçmek, asayiş, ziraat, malî meseleler, demiryolları ve ticarî konuları da içerecekti. Metin Ayışığı, *a.g.e.*, s. 89-90.

[260] 21 Mart 1866 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlı Illinois eyaletinde doğmuştur. 1886'da Kansas Eyalet Üniversitesi'nden mezun olup er olarak orduya katılmıştır. İspanya ile yapılan savaşlar sırasında hızla sivrilip teğmenliğe yükselmiş ve Birinci Dünya Savaşı sırasında General John J. Pershing (1860-1948) tarafından fark edilmiştir. Amerika'nın savaşa girmesiyle birlikte Amerikan yurt dışı kuvvetlerinde (*American Expeditionary Force*) görev almış ve Fransız ordusunda vazife yapmıştır. Başarıları neticesinde Amerika'nın yurt dışı kuvvetler biriminin başına getirilmiş ve korgeneralliğe yükseltilmiştir. Savaş sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermeni mandasını araştırmak üzere Türkiye'ye gönderdiği heyetlerden birine başkanlık etmiş ve Millî Mücadele'ye olumlu etkileri olan raporlar kaleme almıştır.

[261] Harbord'un raporunda, Rus Ermenistanı ve Doğu Anadolu'yu içeren bölgelerde Ermenilerin 5. yüzyılda dahi yaşadıkları zikredilmiş ve buradaki Ermenilerin, İslam devletlerinin hakimiyeti altında uzun yıllar barışçıl şekilde yaşadıkları ifade edilmiş ancak II. Abdülhamit zamanında Ermenilere yönelik kırımlar yapıldığı belirtilmiştir. Harbord'un raporlarına göre, 1914 öncesinde Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenilerin sayısı 1.500.000'u aşmaktaydı. Harbord, bölgede savaş sonrasındaki duruma ise şu yorumu yapmaktadır: "*Bölgede vahşiliğin ve eşkıyalığın hüküm sürdüğü, açlığın Amerikan yardımlarıyla bir nebze engellendiği, köyler ve kasabaların çoğunlukla yakıldığı ve bölgenin kış mevsimine hazırlıksız olduğu…*" *Conditions in the Near East,* Report of the American Military Mission by Maj. Gen. James G. Harbord, *Government Printing Office,* Washington, 1920, s. 5-11.

[262] Serpil Sürmeli, *a.g.m.*, s. 108-110.

getireceği malî yükümlülükler, özellikle ağır basmış ve bunun yanında bölgedeki Türk kuvvetlerinin Ermeni kuvvetlerine, Türk nüfusun ise Ermeni nüfusa karşı ezici bir üstünlük sağlaması da Amerika'yı manda fikrinden uzaklaştıran bir diğer faktör olmuştu. Amerika Birleşik Devletleri'nin mandayı üstleneceği savından gittikçe vazgeçmeye başlayan İtilaf devletleri de Ermeni meselesini konferansta ikinci plana atmaya başlamıştı.[263]

1.2.10. San Remo Konferansı'nda Kürt Devleti Kurulması Hususu

İngiltere, Rusya ile Ortadoğu arasında tampon bölge yaratmak hasebiyle, Gürcistan ve Ermenistan gibi, bir Kürt devleti kurmayı planlamaktaydı. Elbette bu da İngiltere adına içi doldurulmuş bir projeydi. Nitekim İngiltere, Ortadoğu'nun güvenliğini sağlamak adına bir piyon daha elde etmeye çalışıyor ve bunu yaparken de Kürtleri, "*Türk zulmü altından kurtarmak*" bahanesine istinat ediyordu.

Kürt devleti teşekkülü, hem İngiltere hem de Fransa açısından çok büyük bir önemi haizdi. Konu, Londra'da görüşülmüş ancak herhangi bir sonuç alınamamıştı. Zira henüz Ermenistan mandasını kimin üstleneceği ve yeni devletin sınırlarının nasıl olacağı sorunları çözülememişti. 1919 Aralık ayında ise Fransa ve İngiltere'nin uzlaşmaya vardığı ve Kürt devleti sorununun yavaş yavaş neticelendiği görülmektedir. Nitekim Fransa, İngiltere'nin Kürdistan meselesi için sunduğu, "*herhangi bir gücün denetimi altında bulunmaksızın Kürt kabilelerinin federasyon ya da bağımsız devlet şeklinde Kürdistan'ı kurmaları*" ile ilgili olan önerisini kabul etmişti. Yine de İngiltere, bölgenin savaştan sonra düzenlenmesinin sorumluluğunu almıştı ancak Kürdistan meselesinde İtilaf devletleri için hala üstesinden gelinmesi gereken sorunlar bulunmaktaydı.[264]

Kürt ve Ermeni devletlerinin kurulması ile birlikte İngiltere, Ortadoğu'da nüfuzunu kuvvetlendirecekti. İngiltere, Musul-Bakü petrol hattı üzerinde herhangi bir büyük gücün bulunmasını istemiyordu. Bundan dolayı İngiltere, burada kurulacak Ermenistan ve Kürdistan fikirlerine her zaman destek vermişti.[265] İtalya ve Fransa'nın ise bu duruma herhangi bir itirazı olmamıştır. Öyle ki İngiltere, yukarıda değindiğimiz üzere her iki müttefikini de başka meselelerde sıkıştırıyor ve istediğini elde ediyordu. Kürt devletinin kurulmasına dair büyük çaba harcayan Curzon, din bağı hasebiyle Hint

[263] Necmi Uyanık, Mustafa Zenginbaş, *a.g.m.,* s. 222.
[264] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 300.
[265] Erol Kurubaş, "Sevr Sürecinde Yapılan Uluslararası Toplantılarda Kürt Konusu ve İngiltere'nin Politikası", *SDÜ-İİBFD,* sa. 3 (Güz), Isparta, 1998, s. 200.

Hükümeti'nin ve ordularının da bu bölgede faaliyet göstermesi için uğraşmış ve Hint Hükümeti'nin Kürdistan bölgesiyle ilgilendiğini bahane etmişti.[266] Ancak İngiliz Hükümeti ve ordusunda Kürt devlet teşekkülüne karşıt görüşler de bulunmaktaydı. Robeck'in raporuna göre, bölgenin gelişimi açısından özerk bir Kürdistan'ın varlığı, mevcut olaylardan dolayı pek mümkün görülememekteydi.[267] Ayrıca Kürtlerin herhangi bir temsilcilerinin olmaması da büyük bir sorun teşkil etmekteydi.[268]

[266] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 301.
[267] Bilal Şimşir, *a.g.e.,* s. 18.
[268] Osman Olcay, *Sevr Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler), AÜSBF Yayınları,* Ankara, 1981, s. 466.

İKİNCİ BÖLÜM

SAN REMO KONFERANSI'NIN AÇILIŞI VE SEVR ANTLAŞMASI'NIN HAZIRLIKLARI

2.1. San Remo Konferansı'nın Toplanması ve Konferansta Türk Topraklarının Taksimi Meselesi

2.1.1. San Remo Konferansı'nın Açılışı

San Remo Konferansı, Paris ve Londra Konferansları'nda Osmanlı antlaşmasının tamamlanamaması üzerine düzenlenmiştir. Paris Konferansı, her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili konuları içerse de konferansta birincil mesele, Alman barışının imzalanması idi. Lloyd George, hatıratında bu durumu dile getirmiş[269] ve önceliğin Alman barışı ile Avrupa meselelerinin çözüme ulaştırılmasında olduğunu belirtmiştir. L. George'a göre; ancak bu mesele halledildikten sonra İtilaf devletleri, savaş sonu ganimetini aralarında paylaşabilecekti.

I. Londra Konferansı'nda ise pek çok konu sonuçlandırılamamış[270] ve İtilaf devletleri, kalan konuları görüşmek hasebiyle yeni bir konferansın toplanmasına karar vermişlerdi. Ancak bu görüşmelerin daha çok İngiltere ve Fransa arasında yapılması,

[269] Savaş sonrasında İtilaf devletlerini bekleyen, beş büyük barış antlaşması ve yeni kurulacak yirmiden fazla devletin sınırlarının belirlenmesi işi vardı. Lloyd George ve İtilaf devletleri için, her bir devletle eş zamanlı olarak görüşmeler yürütmek uygulanamaz bir yoldu. Bundan dolayı düzenlenen ilk barış konferanslarında delegeler, ön araştırmalar yapmış ve Müttefik üst düzey yetkililere tavsiyelerde bulunmuştu. Zira İtilaf devletlerinin barış antlaşmaları için kesin bir karar alması, bu tip ön araştırmalar yapmaksızın gerçekleştirilemezdi. Elbette İtilaf devletleri için ilk olarak Alman barışının görüşülmesi de kaçınılmaz bir durumdu. Alman barışının tamamlanmasının İtilaf nazarında en ivedi konu olması, Alman sınırlarını denetim altında tutmak için İtilaf devletlerinin bölgeye çok sayıda kuvvet göndermesiyle ilintiliydi. Nitekim Almanya'nın henüz tam anlamıyla silahsızlandırılması tamamlanamamıştı ve Avrupa'nın kalbinde böylesine kuvvetli bir ordunun mevcudiyeti, İtilaf devletleri için bir tehdit teşkil etmekteydi. Ayrıca İtilaf ordularının terhis edilmesinde yaşanan gecikme, ordunun iaşesi için büyük miktarda harcamaların devam etmesine neden oluyor ve ordu içinde huzursuzluk yaratıyordu. Ayrıca Alman barışının imzalanmaması ve yaşanan siyasî ve idarî kargaşa, bölgedeki ticareti de alt üst etmekteydi. Bu sebeplerle Alman barışının imzası, İtilaf devletleri için hayati önemi haizdi. Alman barışının imzalanmasından hemen sonra, diğer Avrupa meseleleri ile ilgilenen İtilaf devletleri, sırasıyla Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ile yapılacak barış antlaşmalarını belirlemiş ve sonrasında bu antlaşmaları muhatap devletlere imzalatmıştı. Böylece Avrupa'da yaşanan karmaşa, siyasî istikrarsızlıklar ve savaş sırasında bozulan üretim ve ticaret, antlaşmalarla bir düzene oturtuluyor ve Avrupa düzenini sağlayan İtilaf devletleri, artık görüşmelerin en kârlı kısmına geçiyordu. David Lloyd George, *The Truth About The Peace Treaties*, Volume II, *Victor Gollancz Ltd.*, London, 1938, s. 1001-1002.

[270] Helmreich'e göre, Yüksek Konsey, 18 Nisan 1920'de San Remo'da yeniden toplanıncaya kadar, Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasının ana metnini çoğunlukla oluşturmuştu ve antlaşma tasarısını neredeyse tamamlamışlardı. Londra Konferansı, İtilaf devletleri açısından hızlı ve dostane bir şekilde sürmüştü ancak konferansta gerilimi arttıran meseleler, Alman barışı ile ilgili sorunlardan kaynaklanmıştı. Paul C. Helmreich, *From Paris To Sevres – The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920, Ohio State University Press,* Columbus, 1974, s. 291.

İtalya'nın geri planda kalmasına neden olmuştu. Nitekim İtalya savaş sırasında yapılan antlaşmalardan sadece Saint Jean de Maurienne Konferansı'na iştirak etmişti. Bu sebeple İtalya'nın da anlaşmalara daha fazla müdahil olması için Londra Konferansı'ndan sonra bir konferansın daha yapılması kararı alındı. Böylece İtalya da Türk toprakları üzerindeki isteklerini dile getirebilir ve bu sayede bu coğrafya üzerindeki idarî, iktisadî ve siyasî payını alabilirdi. Londra Konferansı'nın 3 Mart 1920 tarihli oturumunda Lloyd George, Türk barışıyla ilgili toplanacak konferansın İtalyan delegelerin istediği bir yerde yapılmasını önermiş ve Nitti de bu teklifi memnuniyetle karşılayarak konferansın İtalya'da yapılmasını kabul etmişti.[271] Böylece yeni konferansın İtalya'da toplanmasına karar verilmiş ve hızlı karar alma amacıyla üç büyük devletin Başbakanları ile Dışişleri Bakanları ve Japonya temsilcisinin konferansa katılması uygun görülmüştü. San Remo Konferansı'nda Müttefikler için en önemli amaç, Amerika Birleşik Devletleri'ni de taksim anlaşmalarına dahil etmekti. Bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri de konferansa davet edilmişti.[272] Amerika'nın katılımı için de en önemli koz, şüphesiz Ermenistan'dı. Ancak Amerika'nın barış antlaşmalarına karşı ilgisiz kalması[273] üzerine İtilaf devletleri, Türkiye ile yapılacak antlaşmayı bir an önce tasarlamaya başladı.[274]

Görüşmeler sonucunda konferansın 18 Nisan 1920 tarihinde toplanması kararlaştırıldı. Elbette bu arada Londra Konferansı devam etmekteydi lakin üst düzey temsilciler, konferanstan ayrılmışlardı.[275] Yeni konferansın hazırlıklarının yapılması esnasında, yukarıda konferans öncesi Amerikan siyasetini incelerken değindiğimiz bir olay vuku buldu: Wilson, yeni toplanacak konferanstaki görüşmeler başladığında göz ardı edilmemesini istediği konulara ilişkin bir nota gönderdi.[276] Wilson'un gönderdiği

[271] *Documents on British Foreign Policy 1919-1939,* Editör : Rohan Butler ve J. P. T. Bury, *First Series,* Volume VII, *Her Majesty's Stationery Office,* London, 1958, s. 389.
[272] İtalya'da Görevli Büyükelçi Vekili Jay'den, ABD Dışişleri Bakanlığı Temsilcisi Polk'a 13 Mart 1920'de gönderilen bir telgrafta, İtilaf devletlerinin Amerika Birleşik Devletleri'ni konferansa davet ettiği görülmektedir. Telgraf, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin Nisan başlarında Roma'da toplanacağını ve İngiliz, Fransız ve İtalyan Başbakanların da Yüksek Konsey'i kalıcı olarak İtalya'nın kuzeybatısındaki San Tribuna'da (San Remo) eş zamanlı olarak toplayacağı belirtilmekteydi. *Foreign Relations of the United States,* Vol. I, s. 1.
[273] Jay'den gelen telgrafa yanıt, 16 Mart 1920'de verilmiştir. Washington'dan gönderilen cevapta, "*Birleşik Devletler, Paris ve Londra'da, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin herhangi bir toplantısında temsilci bulundurmamıştır. İtalya'daki toplantılara da Hükümetin hiçbir temsilcisi katılmayacaktır.*" ifadesi yer almaktadır. *Foreign Relations of the United States,* Vol. I, s. 2.
[274] Sina Akşin, *İç Savaş ve Sevr'de Ölüm, İş Bankası Yayınları,* İstanbul, 2010, s. 105.
[275] İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele, TTK,* Ankara, 2014, s. 111.
[276] Wilson'un notası için bkz. *Foreign Relations of the United States,* Vol. III, s. 750-753.

nota, hem İtilaf devletleri nazarında hem de Millî Mücadele erkanı arasında memnuniyetle karşılanmamıştı. İtilaf devletlerinin notadan hoşnutsuzluğundaki en önemli faktör, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ile hiçbir şekilde fiilî bir savaşa girmeyişi ancak Türkiye ile ilgili konularda Wilson'un sürekli fikir beyan etmesi idi. Türk tarafındaki hoşnutsuzluğun kaynağı ise Wilson'un notasının, savaş sırasında yayınladığı ilkelere aykırı bir mahiyette olmasıydı.[277]

Konferansta Osmanlı barışının ana hatlarının belirlenecek olmasına rağmen, Osmanlı temsilcilerinin bulunmaması dikkate şayandır. Zira İtilaf devletleri, Osmanlı topraklarını tamamen paylaşmayı amaçladığı için herhangi bir Türk temsilcinin dinlenmesi, konferansta önem teşkil etmemiştir. Her ne kadar "*Gayet mühim ve vahim kararlar alınmadan evvel bir Türkün de*" dinlenmesini isteyen ve kendi çabalarıyla konferans öncesinde Nitti'yle iletişime geçmeye çalışan Türk diplomat Galip (Söylemezoğlu) Bey, amacına ulaşmakta muvaffak olamamıştır. Bu örnekten daha net anlaşıldığı üzere İtilaf devletleri, Anadolu'da bir Türk varlığı bırakmamayı amaçlamaktaydı.[278]

18 Nisan 1920 Pazar günü saat 11:00'de Türkiye ile imzalanacak barış antlaşmasının ilk görüşmeleri yapılmıştır. Konferanstaki ilk toplantıya İngiltere'den Başbakan Lloyd George ve Dışişleri Bakanı Lord Curzon; Fransa'dan Başbakan Millerand ve Berthelot ve İtalya'dan da Başbakan Nitti katılmıştır. Bahsedilen bu önemli kişiler, konferans boyunca tüm toplantılara iştirak etmişlerdir. Bu nedenle San Remo Konferansı'nda alınan kararlar, en üst merciler tarafından alınmıştır ve bu yüzden konferans, büyük bir önemi haizdir. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri de ilerleyen günlerde konferansa, gözlemci sıfatıyla bir temsilcisini göndermiştir.[279] Lloyd George, toplantıların kalabalık bir delegasyon ile yürütülmemesini önermiş ve hızlı kararlar alınabilmesi hasebiyle, dört büyük devletin (İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya) ikişer delegesinin katılmasını ve bu delegelerin en üst düzey görevlilerden seçilmesini istemiştir. Halihazırda Paris Konferansı'nda "birincil" ve "ikincil" statüde olan devletlerin ayrımı yapılmıştır.[280] Eğer bu üst düzey delegelerin çözmekte zorlandığı bir

[277] İzzet Öztoprak, *a.g.e.,* s. 112.
[278] Ahmet Hurşit Tolon, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2006, s. 225-226.
[279] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 225.
[280] Konferans kararlarına hakim olan ve başbakan ve dışişleri bakanları tarafından temsil edilen "*Onlar Konseyi*" olarak adlandırılan beş büyük devlet vardı: *İngiltere, Fransa, A.B.D., İtalya ve Japonya.* Fakat

sorun olursa bunun da askerî ya da ekonomi uzmanlarına sorulması gerektiğini teklif etmiştir. Diğer temsilciler de Lloyd George'un bu önerisini kabul etmiştir.[281] Lloyd George, toplantıların az kişiyle yürütülmesinin daha etkili ve hızlı bir yol olacağını düşünüyordu. Ayrıca üst düzey sorumluların olması, alınan kararların yürütülmesini de hızlandıracaktı. San Remo Konferansı'nda bundan sonra Osmanlı barışı meselesi görüşülmeye başladı.

İtilaf devletleri, I. Dünya Savaşı'nın akabinde Türk sorunu üzerine epey yoğunlaşmış ancak herhangi bir çözüm üretememişlerdi. Türk sorununun çözümünün gecikmesindeki en önemli faktörler; başta İngiltere ve Fransa arasında olan rekabet ve Mustafa Kemal Paşa komutası altındaki Türk kuvvetlerinin, Mondros Mütarekesi'yle meşru kılınan işgallere karşı gösterdiği kuvvetli mukavemet idi. Ayrıca Alman barışının henüz tamamlanamaması ve azınlıkların istek ve faaliyetleri de Türk barış antlaşmasının tamamlanmasını geciktiren önemli unsurlardı. Ancak Almanya ile Versailles Antlaşması'nın imzalanması, İngiltere'nin azınlıklara karşı uyguladığı oyalama politikalarının sonuç vermesi, Damat Ferit Hükümeti'nin sergilediği İngiliz yanlısı politikalar ve nihayetinde İstanbul'un işgali ile başlayan süreç gibi faktörler, Türk barış antlaşmasının tamamlanmasını ve Türk tarafına imzalatılmasını zarurî kılıyordu.[282] Böylece Londra Konferansı'ndan kalan meselelerin çözümü için 18 Nisan 1920 Pazar günü saat 11:00'de San Remo'da (İtalya-Villa Devachan'da) toplanıldı.[283]

Konferans yazmanlığına Garbasso seçildikten sonra her devletin en fazla iki temsilcisinin katılabileceği, gerektiğinde başka devlet temsilcilerinin de çağrılabileceği

---

Japonya'nın konferansa yeterince ilgi göstermemesi üzerine, İngiltere, Fransa, İtalya Başbakanları ve Amerika Başkanı Wilson'dan mürekkep "*Dörtler Meclisi*" konferansın karar mercii haline geldi. Ayrıca Müttefik (*Allied*), İkincil Derece Müttefik (*Lesser Allied*) ve Ortak Devletler (*Associated State*) gibi tanımlar ortaya atılarak bir sınıflandırmaya gidilmiş ve barış görüşmelerinde bir önem sırası yaratılmıştı. Böylece barış görüşmelerinde hakim taraflar da açıkça belirtilmiş oldu. Müttefiklerarası bir sınıflama yapılması, Müttefiklerin Wilson İlkeleri ile ters düşeceğini açıkça göstermektedir. Nitekim bu sınıflama dahi, çıkarların nasıl dağıtılacağını gösterir niteliktedir. Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 116-117 ve Derviş Kılınçkaya, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2008, s. 112.

[281] *Documents on British Foreign Policy*, s. 1-2.

[282] Neşe Özden, "Impact of the San Remo Terms On Turkey And British Policy", *ATAM*, C. XIV, S. 40, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları*, Mart 1998, s. 97.

[283] Konferansın ilk oturumuna şu temsilciler katılmıştır:
İngiltere adına; Başbakan Lloyd George, Kedleston Kontu Lord Curzon ve yazman olarak Sir M. Hankey,
Fransa adına; Başbakan Alexandre Millerand ve Diplomat Phillipe Berthelot,
İtalya adına ise; Başbakan Francesco Saverio Nitti, Vittorio Scialoja, Antonio Garbasso, Trombetti ve çevirmen olarak Vare. Osman Olcay, *Sevr Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler), AÜSBF Yayınları,* Ankara, 1981, s. 445.

belirlenmiş ve steno[284] not tutulmasına izin verilmeyeceğine karar verilmişti. Bu konuların kararlaştırılmasından sonra Nitti'nin isteğiyle gündem[285] konusunun belirlenmesine karar verildi ve ilk olarak Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasının koşullarının görüşülmesi ile alınacak kararlara göre Türk temsilcilerine koşulların bildirileceği tarihin seçilmesi konularının belirlenmesi üzerine anlaşmaya varıldı.[286]

2.1.2. San Remo Konferansı'nda Türk Topraklarının Taksim Edilmesi ve Türk Azınlıklarının Durumuna Dair Görüşülen Meseleler

Londra Konferansı'nda Türk topraklarının taksimi tam olarak gerçekleştirilememiş ve İtilaf devletleri arasında sürekli ortaya çıkan çıkar çatışmaları, bir konferansın daha teşekkülünü zarurî kılmıştı.[287] Elbette İtilaf devlet ekabiri arasında Türk barışının fazlasıyla geciktiği düşüncesi hakimdi lakin siyasî nedenler, iktisadî çıkarlar, kuvvetli Türk mukavemeti, Ortadoğu'da çıkan ayaklanmalar ve gittikçe zayıflayan ittifak bağları, aralarında uzlaşma sağlamalarını engelliyordu. Bu bölümde

---

[284] Söylenen sözleri söylendiği kadar çabuk yazmaya elverişli, kısa ve yalın işaretlerden oluşan yazı yöntemi, stenografi. Bkz. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=STENO. (Erişim Tarihi 06.04.2017 Saat 14:38)

[285] Konferansın gündemi ise Lloyd George'un önerdiği şekilde kabul edildi. Lloyd George'un önerdiği gündem şu konuları haviydi:
Türkiye ile yapılacak barış antlaşması,
Başkan Wilson'un notasına verilecek cevap,
Antlaşmanın uygulanmasını sağlamak ve bu doğrultuda Mareşal Foch başkanlığındaki askerî komitenin vereceği rapor,
Askerî hükümler : Madde 55 (Fransız Yabancı Lejyonuna alınma koşulları), komisyonların sayısının azaltılması,
Malî hükümler : Madde 16,
İktisadî hükümler : Madde 30,
Etki (nüfuz) alanları konusunda anlaşma,
Ermenistan meselesi hakkında Milletler Cemiyeti'nden alınan bilgi,
Batum,
Azınlıklara dair hükümler, Milletler Cemiyeti'nden alınan bilgi,
Kürdistan,
Mandalar,
2) Almanya,
3) Rusya,
4 Adriyatik.
Ayrıca Konferansın 19 Nisan 1920 Pazartesi günü saat 11:00'de toplanması ve şu konuları görüşmesine de karar verilmişti:
1) Türk tarafının Paris'e çağrılacağı tarih,
2) Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasına dair verilen Başkan Wilson'un notasına karşılık verilecek yanıt. Osman Olcay, *a.g.e.,* s. 445-446.

[286] *Documents on British Foreign Policy,* s. 1-2.

[287] Helmreich'e göre, San Remo'da bulunan devlet adamları, Londra Konferansı boyunca ulaşılan tüm anlaşmaları, sistematik bir şekilde gözden geçirirken değiştirecek çok az şey bulmuşlardı. Türkiye'nin Avrupa sınırıyla ilgili hükümler; Boğazlar Komisyonu ve Anadolu'nun malî kontrolü, ikincil değişikliklere uğrayarak kabul edilmiştir. Aynı şekilde Fransa, 1923 yılında süresi dolacak olan Düyûn-u Umumiyye'nin olası bir tasfiyesini isteksizce kabul etmiştir. Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 291.

nüfusun ekseriyetle Türk olduğu Osmanlı topraklarının taksimine, antlaşmada bahis olan askerî, iktisadî ve idarî şartlara değinmeye çalışacağız.

2.1.2.1. Türk-Yunan Sınır İhtilafları

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ihtilafların çoğunluğunu, çoğunlukla Türk olan bölgelerin Yunanistan'a bırakılması oluşturmaktadır. Özellikle İzmir ve Trakya bölgeleri, konferansta çok fazla tartışılan meseleler olmuştur.

2.1.2.1.1. Trakya Sınırı Sorunu

San Remo'da görüşülen Trakya sınırı sorunlarını, "*sınırın çizileceği hat, Trakya'da meskun topluluklardan hangisinin çoğunlukta olduğu, Gelibolu Yarımadası'nın akıbeti, Terkos Gölü'nün durumu, Trakya'da mukavemette bulunan Türk güçlerinin silahsızlandırılması, Müslümanlar için önemi haiz bir şehir olan Edirne'nin akıbetinin belirlenmesi ve Edirne'nin durumunu belirlenirken sömürgelerindeki Müslümanların tepkisinden kaçınmaları*" konuları ihtiva etmiştir. Konferansta öncelikle Amerikan notasına verilecek cevap tartışılmış ancak tartışmalar devam ettiği için notanın gönderilmesi askıya alınmıştır. Amerika'ya verilecek nota aşağıda detaylı olarak incelenecektir.

Bilindiği üzere I. Dünya Savaşı'nın akabinde Yunanistan, Doğu Trakya üzerinde hak iddia etmiş ve bu konuda epey destek almıştı. Nitekim Trakya, Londra'da Yunanistan'a bırakılmış ancak sınırı teşkil edecek hat henüz belirlenemediğinden, konunun San Remo Konferansı'na bırakılmasına karar verilmişti. Zira barış antlaşmasının tasarlandığı konferanslarda Türk-Yunan sınırının Midye-Enez ya da Çatalca hattı olması tartışılmış ayrıca Gelibolu'nun Yunanistan'a bırakılması ancak bu bölgenin askerden arındırılması kabul edilmişti. Fakat sınır meselesi tam bir karara bağlanılamadığından konu, San Remo Konferansı'na bırakılmıştı. Görüşmelerde sınırın teşkilinde, Çatalca'nın mı yahut Midye-Enez hattının mı daha uygun olacağı üzerine tartışmalar yaşanmış ve nihayetinde askerî danışmanların tavsiyesine gerek duyulmuştu.[288]

Lloyd George, notanın Amerika'ya gönderilmesinin ertelenmesini uygun bulmuş ancak İzmir ve Trakya sınırlarının zaten belirlendiğini, bu konuda bir ihtilaf yaşanmadığını müttefikleriyle paylaşmıştır. Nitti'nin Yunanistan'a muhalif politikası,

[288] *Documents on British Foreign Policy,* s. 76 ve Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 228.

görüşmelerin henüz ikinci gününde ortaya çıkmış ve Nitti, Yunanistan'ı devamlı olarak sıkıştırmaya çalışmıştır. Nitti'nin Yunanistan'a muhalif tutumu, bilindiği üzere savaş esnasında İtalya'ya vadedilen bölgelerin, savaş sonunda Yunanistan'a bırakılması ile aşırı derecede artmıştır. Nitekim her iki devletin de yayılmak istedikleri bölgeler birbiriyle çatışmış ve İtalya, Yunanistan'ı kendisine potansiyel bir rakip olarak görmeye başlamıştır. Daha da önemli olan nokta, Yunanistan'ın, İngiltere ve Fransa tarafından desteklenmesidir. Elbette İngiltere ve Fransa'nın Yunanistan'ı desteklemesinin ardında menfaatleri yatmaktadır. Nihayetinde hem İngiltere hem de Fransa, Akdeniz'de İtalya gibi büyük bir gücün etkin bir konumda olmasını istememektedir. Bu durum, ilerleyen dönemlerde İtalya'yı müttefiklerinden uzaklaştıran bir faktör olarak karşımıza çıkacaktır.

Amerikan notası görüşmelerinin herhangi bir çözüme ulaştırılamamasından sonra Nitti, 19 Nisan tarihli akşam oturumunda[289] Trakya konusunu açmıştır. Nitti, Yüksek Konsey'in öncelikle askerî uzmanları dinlemesini önermiş ve İzmir ile Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi halinde İtilaf devletlerinin ne gibi sorumluluklar alacağının incelenmesini istemiştir. Lloyd George da Türklere barışı kabul ettirmek için önemli değişikliklerin yapılması gerektiği iki bölge üzerinde durmaktaydı: *Trakya* ve *Erzurum*. Lloyd George'a göre bu iki bölge, Türklerin hassas olduğu noktalardı. Ancak L. George, her iki bölgeyi de farklı olarak ele alıyor ve İngiliz çıkarlarına göre, Yüksek Konsey'e bölgelerle alakalı istatistikler sunuyordu. Zira Lloyd George'a göre, her iki bölge için de tasarıda değişiklikler yapılması zarurîydi. İtilaf devletleri, halihazırda İstanbul'a girmişlerdi ve İzmir ile Kilikya da işgal altına alınmıştı. Bu işgal noktaları sayesinde iki bölgeye askerî harekat düzenlenebilirdi. Bu nedenle L. George, Mareşal Foch'dan iki bölgedeki Türk nüfus hakkında Yüksek Konsey'i bilgilendirmesini istedi. Foch konferansa sunduğu raporda, Trakya'daki Türk kuvvetlerinin sayısı hakkında kayda değer bir bilgiye sahip olmadıklarını belirtti. Yine de burada çarpışan Türklerin,

[289] 19 Nisan 1920 tarihli toplantının akşam oturumu için Yüksek Konsey saat 16:00'da toplanmıştır. Bu oturuma katılan delegelerin listesi aşağıdadır:
İngiltere adına; Başbakan Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Robert Vansittart, malî hükümler için Sir Adam Block ile Mr. Fass ve yazman olarak Sir M. Hankey ile Albay Abraham,
Fransa adına; Başbakan Millerand, Berthelot, Kammerer ve malî hükümler için Bexon,
İtalya adına; Başbakan Nitti, Scialoja, Galli, malî hükümler için Nogara ve yazman olarak Garbasso ile Teğmen Zanchi,
Japonya adına ise; Matsui ve Saito ile Konferans çevirmeni olarak Camerlynck hazır bulunmuştur. *Documents on British Foreign Policy*, s. 35.

hızlı bir seferberlik ile sayılarının 30 bine yükselmesinin yahut bir kolordu oluşturmalarının olası olduğunu ifade ederek bölgenin ele geçirilmesinde güçlük yaşanabileceğini iddia etti. Ancak yine Mareşal Foch'a göre İtilaf devletleri, bölgeye takviye kuvvetlerini kolay bir şekilde ulaştırabilecekleri için buradaki Türk kuvvetleri, çok fazla zorluk çıkartmayacaktı.[290]

Nitti'ye göre; İtalya'nın, Yunanistan ile herhangi bir problemi yoktu fakat Avrupa barışının temin edilmesi, daha önemli bir mesele idi. Yunan çıkarları, göz önünde tutulmalı ancak Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmasıyla doğacak Türk-Yunan savaşının önüne geçilemeyecekti. Bu yüzden Türkiye'nin Asya ve Avrupa sınırlarının çizimine özen gösterilmesini istedi. Zira Nitti, Erzurum meselesinde yaşanan sorunun, Trakya için de geçerli olduğunu savunmaktaydı. Nitti, bölgenin Türkiye ve Yunanistan arasında paylaştırılıp savaşa açık bir hale getirilmesindense Türk hakimiyetine bırakılarak tek elden yönetilmesinin daha makul olduğunu savunuyordu. Nitti, endişelerinin Yunanistan'la kaynaklı olmadığını yineleyerek sınırların barışı korumak amaçlı çizilmesinden yana olduğunu belirterek eğer Trakya ve İzmir sınırları Yunanistan lehine çizilecekse Yunanistan'ın askerî yükümlülüklere dahil edilmesini istedi.[291] Nitti'ye göre, bölgenin Yunanistan'a bırakılmasıyla birlikte Trakya da İzmir gibi büyük sorunlara neden olacaktı. Yunanistan'ın Trakya ve İzmir gibi çoğunlukta Türklerin meskun olduğu bölgeleri idare edemeyeceğini düşünen Nitti, bu bölgelerde çıkacak herhangi bir olayın barış antlaşmasının istikrarını bozacağını ileri sürüyordu. Zira burada hatırı sayılır derecede Türk nüfus vardı ve Yunanistan'ın bölgede bir denge sağlayamayacağı Nitti tarafından dile getiriliyordu. İtalya'nın bu kaygıları yersiz sayılmazdı. Nitekim bölgede Cafer Tayyar Bey[292], güçlü bir Türk birliğinin teşkiline uğraşıyordu. Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşmesi muhtemel bir savaş halinde Boğazlar tehlikeye girecekti ve İtalya'nın da müttefiklerine destek olması beklenecekti.

---

[290] Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), Nisan-Aralık 1920-British Documents on Atatürk (1919-1938), April-December 1920, Türk Tarih Kurumu,* C. 2, Ankara, 2000, s. 54.

[291] *Documents on British Foreign Policy*, s. 94.

[292] Cafer Tayyar (Eğilmez) Bey, 1878'de Makedonya Piriştine'de doğmuş ve öğrenimini Drama ve Manastır'da tamamlayarak Harp Okulu'na girmiştir. I. Dünya Savaşı'nda albay rütbesiyle, 2., 8. ve Kuzey Kafkas Kolordu Kumandanlıklarını ifa etmiştir. Mondros Mütarekesi'ne karşı çıkarak Milli Mücadele'nin Trakya komutasını üstlenmiştir. Edirne Kongresi ile de "Trakya Milli Kumandanı" ilan edilmiştir. San Remo Konferansı'nda Trakya'nın Yunanistan'a ilhak edilmesi kararının alınmasıyla, Trakya'ya Yunan harekatı başlamış ve çarpışmalar sonunda Türk birlikleri yenilgiye uğramıştır. Cafer Tayyar Bey de Dardere mevkiinde yapılan bir çarpışmada esir düşmüş ve iki yıl sekiz aylık esaret hayatı yaşamıştır. Veysi Akın, "Cafer Tayyar Paşa'nın Esir Alınışı ve Esaret Hayatı", *İlmî Araştırmalar*, I/I, İstanbul, Ocak 1995, s. 31-35.

Kısaca özetlemek gerekirse İtalya, askerî ve malî yükümlülük altına girmek istemiyordu. Öyle ki savaş sırasında İtalya'ya vadedilen bölgelerin Yunanistan'a bırakılması, İtalya'nın yeni bir savaş ihtimalini düşünmemesi için başka bir nedendi. Bu vechle görüşmelerde, Yunanistan'a en çok muhalefet de İtalya'dan gelmişti. Örneğin; 19 Nisan tarihli oturumda Nitti, Yunanistan'a karşı olan tutumunu açıkça belirtiyor ve Anadolu taksiminde aslan payının Yunanistan'a verildiğini sözlerine ekliyordu.[293] İtalya'nın ek olarak Dalmaçya kıyıları, Arnavutluk ve Makedonya üzerinde de hak iddiaları ve emelleri vardı. Bu bölgeler üzerinde Yunanistan'ın da talepte bulunması, İtalya ve Yunanistan'ı bir kez daha karşı karşıya getirmişti. Ayrıca İstanbul'un işgalinden sonra, Edirne gibi önemli bir kentin de işgale uğraması, Müslümanlar arasında topyekun bir hareketi tetikleyebilirdi. Zira sınırın Çatalca hattında tutulması ve burayı savunacak kuvvette bir Türk birliğinin olmayışı, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve hilafetin ayakta duramayacağının bariz bir kanıtı idi. Nitti'nin bu muhalefetine karşı duran kişi ise Lloyd George'dan başkası değildi. George'a göre Trakya'daki Türk nüfus fazlalığı, Edirne'den kaynaklıydı ve sırf bu yüzden Yunanistan'ın azınlıkta olduğunu düşünmek gereksizdi. Ayrıca Lloyd George, Yunanistan'ın kendisine bırakılan yerleri savunamayacağını belirten Nitti'ye, Çatalca hattının batısında kalan yerlerin, Yunan kuvvetlerince layıkıyla savunabileceği şeklinde bir cevap verdi. Ayrıca herhangi bir savaş durumunun vuku bulması halinde İtilaf devletleri, Gelibolu ve Marmara'da konuşlanmış askerleriyle Yunan ordularını destekleyebilirdi. Türk ordusunun terhis edilmesi ve Yunanistan'a bırakılan bölgelerin bir kısmında İtilaf ordularının görev yapması, Lloyd George için işleri kolaylaştıran faktörlerdi.[294]

Nitti, Trakya'daki nüfus istatistiklerine de değinmiş ve Venizelos'un konferansa sunmuş olduğu istatistiklerin gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir. Venizelos'un sunduğu istatistiklerde Trakya'da Rum nüfusun ağırlıkta olduğu görülmektedir ancak sadece Edirne'de Türkler çoğunluğu oluşturmaktadır. Venizelos'un sunduğu istatistiklere göre, Edirne'de 500 bin Türk, 366 bin Rum ve 107 bin Bulgar bulunmaktadır. Nitti, bu sayıların gerçek rakamlara yaklaşmadığını belirterek Yunanistan'ın sadece Trakya'da değil, İzmir'de de bu sebeplerden ötürü büyük güçlüklerle karşılaşacağını ifade etmiştir.

[293] *Documents on British Foreign Policy*, s. 36-37.
[294] İsmail Ediz, *Diplomasi ve Savaş, İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'da Yunan İşgali 1919-1922, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2015, s. 229-232.

Kısaca Türk-Yunan savaşının çıkması halinde Yunanistan, İtilaf devletlerinin yardımını isteyecekti. Bu sebeple Nitti, askerî uzmanların dinlenmesini önermektedir.[295]

Lloyd George'a göre, Trakya genelinde çoğunluğu Rum nüfus oluşturmaktadır ancak sadece Edirne'de Türkler, Rumlara karşı üstün durumdadır. Böyle bir sebepten ötürü de Edirne'yi ayırıp geri kalan bölgeyi Rumlara vermenin beklenemeyeceğini ifade eden L. George, Amerika Başkanı Wilson'un Edirne'nin Bulgarlara verilmesine dair önerisini de Bulgarların orada çok küçük bir azınlık oluşturdukları gerekçesiyle reddetmiştir. Zira Bulgarlar, Edirne'de Türkler ve Rumlardan sonra üçüncü büyük gruptu ve Lloyd George, Bulgarların savaş sırasındaki tutumundan dolayı onları ödüllendirmek niyetinde değildi. Kısaca özetlemek gerekirse bölgede Bulgarların etkin bir rol oynamayacaklarına, bölgenin Türkler ve Yunanlılar arasında pay edileceğine karar verilmiştir. Ayrıca Lloyd George, Türklerin Avrupa'dan atılması gerektiğini belirterek Konsey'de Trakya'nın Türklere bırakılmasını isteyen bir delegenin olup olmadığını sormuştur. Elbette burada L. George, Yunan aleyhtarı tavır takınan Nitti'yi kastetmiştir. Nitti ise Trakya'nın Türklerden alınması halinde, Türklerin ne şekilde karşılık vereceklerinin ve işin savaş boyutuna dönüşüp dönüşmeyeceğinin askerî uzmanlara sorulması gerektiğini savunmuştur. Neticede Nitti, Yunanistan'ın tek başına Türkiye ile bir savaşı idare edip edemeyeceğini öğrenmek istemektedir. Barış taslağında, Yunanistan'a en önemli ve en zengin Türk topraklarının bırakılmasının, Türklerin bir savaş başlatmasına neden olacağını belirten Nitti, Yunanistan'ın bu bölgeleri savunamaması halinde savaşma işinin kendi omuzlarına yıkılacağını söylemiştir. Bu yüzden Nitti, Trakya ve İzmir meselelerini de içeren Amerikan notasına verilecek cevabın biraz daha tartışılmasını önermiş ve aksi takdirde yeni durumlarla karşılaşılacağını ifade etmiştir.[296]

Nitti, 21 Nisan Çarşamba günü akşam oturumunda[297] Türkiye'nin batı sınırı meselesini tekrar gündeme getirmiş ve sınırın Midye-Enez hattı yerine Fransız-İngiliz

[295] *Documents on British Foreign Policy*, s. 36.
[296] *Documents on British Foreign Policy*, s. 37-38.
[297] Toplantıya katılan delegeler şu şekildedir:
İngiltere adına; Başbakan Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Hurst ile Vansittart ve yazman olarak Sir M. Hankey ile Albay Abraham,
Fransa adına; Başbakan Alexandre Millerand, Diplomat Phillipe Berthelot ve Kammerer,
İtalya adına; Başbakan Francesco Saverio Nitti, Vittorio Scialoja, Nogara ve yazmanlar Galli, Trombetti ve Teğmen Zanchi,
Japonya adına ise; Matsui ve yazmanlar Saito ile Sawada ve çevirmen olarak Camerlynck hazır bulunmuştur. *Documents on British Foreign Policy*, s. 83.

temsilciler tarafından önerilen, Çatalca hattının kabul edilmesinin Boğazlar'daki askerî durumu nasıl etkileyeceğinin askerî uzmanlara sorulmasını istemiştir. Nitti, sınırın bu şekilde çizilmesi halinde Yunanistan'ın Marmara Denizi ve Gelibolu Yarımadası'na sınırı olacağını belirterek yeni durumun askerî ihtilaflara yol açacağını belirtmiş ve bu sebeple askerî komisyonun fikir beyan etmesini istemiştir. Mareşal Foch'un sunduğu raporda "*Yunanistan'ın bu bölgelerde askerî bir denetime sahip olamayacağı, Marmara Denizi çevresinin askerden arındırılması gerektiği, bu toprakların uluslararası bir statüye sahip olması ve İtilaf devletlerinin garantisi altına alınması*" önerileri bulunmaktadır.[298] Mareşal Foch'un sunduğu raporda[299] askerden arındırılması planlanan bölge konusunu, Kara ve Deniz Askerî Komisyon temsilcileri hazırlamıştır. Raporu hazırlayan askerî komisyonun temel aldığı kriter, İtilaf devletleri garantörlüğünde bölgede askersiz bir yönetim ve denetimin kurulması idi.

Askerî komisyonun raporu sunmasının akabinde Nitti, sorunların kesin olarak çözülemediğini belirtmiş ve bu konu üzerinde çekincelerin bulunduğunu öne sürerek Wilson'a gönderilecek yanıtın ertelenmesini talep etmiştir. Zira henüz batıdaki Türk sınırını belirleyecek hattın Çatalca mı, Midye-Enez hattı mı olacağı konusunda Yüksek Konsey bir karara varamamıştı. Trakya sınırı olarak Çatalca hattının belirlenmesi üzerine Nitti, bu hattın pek de iyi bir seçim olmayacağını belirterek, hattın kabulüyle Türklerin Avrupa'dan çıkarılmış olacağını ve böyle bir antlaşmayı da Türk tarafının kabul etmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca Türklerden alınan Trakya topraklarının Yunanistan'a bırakılmasının büyük bir savaşı körükleyeceğini de ifade etmiştir. Bu sorunların yanında Boğazlar bölgesinde Yunanistan'ın güçlü bir konuma sahip olacağını belirten Nitti, bu durumdan rahatsızlık duyduğunu vurgulamış ve Boğazlar bölgesindeki

---

[298] *Documents on British Foreign Policy*, s. 89-90.

[299] 1- *Garantör Başlıca Müttefiklerin tüm egemenliğini kullanan bir Devlete karşı bir yükümlülüğü zorla kabul ettirmeleri ve bunu uygulatmaları güçtür; halbuki Türkiye üzerinde gereken denetimi kolaylıkla yapabilir.*

2- *Bunun dışında eğer Marmara Denizi kıyılarından bir bölümü Yunanistan'a, öte kıyısı da Türkiye'ye bırakılırsa hem denetim hem de bölgeye sevk edilecek Müttefik birlikler için askerî kara ve deniz, gümrük ve polis kuvvetleri açısından sorun çıkabilir.*

3- *Yunanistan, garantör devletlerden başka bir devlete karşı savaşa girecek olsa dahi, Boğazlar'ın bağımsız idare ve denetimini koruma konusunda önemli sorunlara yol açabilir. Zira Yunanistan, garantör devletlerden biri yahut Türkiye ile savaşa girdiği takdirde durum çok daha nazik bir hal alabilir.*

4- *Askerden arındırılmış bölgede, en alt düzeye indirgenmiş bir el koyma hakkının yürürlüğe girmesi kaçınılmazdır. Ancak bu yükümlülüğün, Müttefik bir devlet olan Yunanistan'a kabul ettirilmesi başka sorunlar da doğurabilir.* Osman Olcay, *a.g.e.,* s. 496-497.

Yunan nüfuzunun artmasıyla bölgenin denetiminin kendileri aleyhine zorlaşacağını ifade etmiştir.[300]

Nitti'ye cevap veren Lloyd George, Londra'da geçici bir karara varıldığını söylemiş ancak herhangi bir üyenin karşı çıkması halinde konunun yeniden görüşüleceğini belirtmiştir. Yine de Lloyd George'un verdiği yanıt, Nitti'yi tatmin etmemiş ve bu sebeple konunun tekrar görüşülmesini istemiştir. Nitti'ye göre, Türk sınırlarındaki esas sorunu Trakya oluşturuyordu ve Türkiye'nin Avrupa sınırları ile Boğazlar'ın statüsü, hassas bir durum yaşanması halinde barışı tehlikeye sokabilirdi. Nitti, bu hassas dengenin bozulmamasına dayanarak sınırın Çatalca hattı olmasını istememiştir. Zira Çatalca hattı, Türkiye'nin batı sınırını teşkil ederse Türkler Avrupa'dan çıkarılmış olacak ve Avrupa kıtası ile önemli bir ilişkisi kalmayacaktı. Ayrıca Türkiye'den alınacak Trakya topraklarının çoğunluğunun Yunanistan'a bırakılması, Boğazlar'ın denetimini oldukça zorlaştıracaktı. Bu sorunlara ek olarak Gelibolu Yarımadası'nın Yunanistan'a bırakılması halinde bölgenin güvenliği ve özgürlüğü tehlikeye düşecekti. Nitti, I. Dünya Harbi sırasında yapılan Gelibolu çıkartmasını hatırlatarak bölgenin ele geçirilmesinin ne denli zor olduğu konusunda da müttefiklerini uyarmıştır. Nitti'ye göre, Doğu Trakya ve Gelibolu'nun Yunanistan'a bırakılması, Türkler ve Yunanlılar arasında bir savaşa neden olacak ve böyle bir savaş durumunda Yunanistan, Türk ordusuyla başa çıkamayacaktı. Böylece sorun, uluslararası bir kriz yaşanmasına neden olacaktı. Ayrıca Nitti, olası bir savaş halinin tüm İslam topraklarına sıçrayabileceğinden ve Türk-Yunan savaşının bir Rum kırımına sebep olacağından endişe duyduğunu müttefiklerine iletmiştir. Kısaca Nitti, bu şekilde antlaşmaya dahil edilecek sınırların Türkler tarafından kabul edilmeyeceğini savunmaktaydı. Kendisini "*Yunan düşmanlığıyla*" itham eden temsilcilere de yanıt veren Nitti, kendisinin "*Yunan karşıtı değil, barış yanlısı*" olduğunu söylemiş ve olası bir Türk-Yunan savaşında Balkanların da karışacağını ve durumun bir Arnavut-Yunan savaşını tetikleyebileceğini belirtmiştir. Yani Nitti'ye göre Yunan kuvvetleri, iki farklı cephede savaşmak zorunda kalacaktır. Nitti'nin önerilerini kısaca özetleyecek olursak Boğazlar bölgesinde çıkacak bir savaş, uluslararası bir krize yol açarak uzun süreli bir savaşa dönüşecekti. Boğazlar, İstanbul, Doğu Trakya ve İzmir konuları, Türk tarafı için çok hassas meselelerdi ve Nitti, bu hassas meselelerin fazla kurcalanmamasını

[300] *Documents on British Foreign Policy,* s. 89 ve Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 228.

istiyordu.[301] Görüldüğü üzere Nitti, Yüksek Konsey'de Türkiye lehine kararlar alınmasını savunan tek temsilcidir. Nitti'nin müttefiklerine "*Trakya'dan vazgeçilmesini, sınırların Çatalca hattına çekilmesini, İzmir'in Yunanistan'a bırakılmasını ve Erzurum'un da boşaltılmasını isteyen bir barış antlaşmasını*" Türklerin katiyen imzalamayacağını söylemesi, her ne kadar Nitti'yi "*Türk dostu*" gibi gösterse de Nitti'de Türk dostluğu aramak, abesle iştigal etmek olacaktır. Zira Nitti, savaş sonunda Türk topraklarının paylaşıldığı konferanslara iştirak etmiş ve konferansların tümünde de çıkarlarına uygun olarak hareket etmiştir. Nitekim Erzurum, Trakya ve İzmir meselelerinde muhalif bir tavır takınan Nitti, Zonguldak kömür havzaları meselesinde tavrını değiştirerek menfaatleri doğrultusunda hareket etmeyi uygun bulmuştur. Nitti, Zonguldak meselesinde sömürgeci bir politika izleyerek pastadaki payını almak istemiştir. Kısaca özetlemek gerekirse Nitti, çıkarlarının gerektirdiği ölçüde bir politika izlemiştir ve konferansta da kendisinin "*Türk dostu*" olmadığını bizzat söylemiştir.

Nitti'nin endişelerine yanıt, konferansta Nitti'nin görüşlerine en muhalif temsilci Lloyd George'dan gelmiştir. L. George'a göre, bölgenin çoğunluğu Türklerden oluşmuyordu ve böyle bir durumda Trakya'nın tamamı Türklere bırakılamazdı. George, Türkler lehine karar alınması durumunda Türk-Bulgar ve Türk-Yunan savaşlarının başlamasının kaçınılmaz olduğunu düşünmekteydi. Ayrıca L. George, mevcut durumu örneklendirerek Trakya'nın Türkiye'ye bırakılmasının 1912'deki Balkan Savaşları'nı tekrar tetikleyeceğine inanıyordu. Çatalca hattına ek olarak düşünülen Midye-Enez hattının sınır olarak belirlenmesine de değinen L. George, hattın uzunluğunu gerekçe göstererek Türklerin elindeki mevcut kuvvetlerin (50 bin kişi) öylesine uzun bir hattı (yaklaşık 120-150 mil)[302] savunmaya yetmeyeceğine inanıyordu. Nitekim bu bölgeyi koruyacak nitelikte ve sayıda Türk birliğinin bulunma ihtimali, ateşkes hükümleri gereğince yoktu. L. George, savunmasız bırakılacak böyle bir hattın Balkan devletlerini harekete geçireceğini de sözlerine ekleyerek en mantıklı seçimin, Çatalca hattı olduğunu savunuyordu. Zira Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmasıyla İtilaf devletleri, önemli bir maliyet ve sorumluluktan kurtulacaktı. Bölgenin Yunanistan ile kara sınırının olması, buranın Yunan kuvvetlerince savunulmasını ve ihtiyaç halinde birlik sevkini kolaylaştıracaktı. Ayrıca Nitti'nin Boğazlar üzerindeki kaygılarına da değinen L.

[301] *Documents on British Foreign Policy*, s. 89-91.
[302] Kara mili, 1.609,344 metreye tekabül eden mesafe ölçüm birimidir. Deniz mili ise 1852,2 metreye karşılık gelmektedir.

George, Gelibolu'nun sivil ve askerî statüsünün farklı idareler altına bırakılacağına değinerek Nitti'yi yanıtlamıştır. L. George, bölgedeki sivil yönetimin Yunanistan'da, askerî yönetimin de İtilaf devletlerinde olacağını belirtmiş ve bu durumun, Boğazlar bölgesinde Yunan nüfuzunu kuvvetlendirecek herhangi bir etki yaratmayacağının garantisini vermiştir. L. George'a göre, Gelibolu Yarımadası'nın çoğunluğu Rumlardan oluşmaktaydı ve sivil idarenin bu yüzden Yunanistan'ın hakkı olduğunu savunmaktaydı. Edirne'nin kime bırakılacağı konusunun da bir diğer önemli sorunu teşkil ettiğini belirten L. George, bölge halkının çoğunluğunun Türk olduğunu ayrıca şehrin Türkler için kutsal olduğunu söylemiş fakat Edirne'nin doğusunda kalan bölgelerin çoğunluğunun Rum olduğundan bahsederek bölgenin Türklere bırakılamayacağını müttefiklerine bildirmiştir. L. George, Venizelos'un sunduğu argümanlara dayanarak Edirne hariç, Trakya nüfusunun çoğunluğunu Rumların oluşturduğunu ileri sürmüştür. Halbuki nüfus kayıtlarına bakıldığında bunun tam aksi bir durum olduğu açıkça görülmektedir.[303] İzmir meselesinde ise L. George, İzmir'deki ezici çoğunluğu Rumların oluşturduğunu ve bu nedenle konuyu tartışmanın zaman kaybı olacağını belirtmiştir. L. George'a göre, hiçbir Türk şehri Yunanistan'a bırakılmıyor, sadece ahalinin çoğunluğunun Rum olduğu bölgeler Yunan idaresine veriliyordu. Kısaca özetlemek gerekirse L. George, Rum nüfusla çevrili olan bölgede bulunan tek bir Türk şehri için bölgenin Türklere bırakılmasına sıcak bakmamaktadır. Konuyla ilgili olarak fikrini beyan eden Fransız temsilciler de Çatalca hattının sınır olmasının makul olduğunu belirtmiştir. Ayrıca İngiliz temsilciler, Edirne şehrinin Türkler için kutsallığına değinerek Müslümanların tepkisini çekmemek amacıyla Müslüman halka ayrıcalıklar tanınmasını önermiştir. Bu öneri, İngiliz temsilcilerce özellikle gündeme getirilmiştir zira Hindistan Müslümanlarının tepkisinden çekinen İngiltere, tepkileri azaltmak hasebiyle bu şekilde bir önlem alma yoluna gitmiştir.[304]

Nitti, Trakya konusunda veri ve argümanlara dayanarak konferansa kaygılarını belirterek çok geçmeden yanına bir destekçi de bulmuştur. Müzakerelerin ilerleyen dönemlerinde Millerand da konuyla ilgili kaygılarını dile getirmiş ve Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerin, hassas bir durumu da beraberinde getirdiğini sözlerine eklemiştir. Böylece Türkiye ile Yunanistan arasında çizilecek sınır konusunda üç farklı

[303] Bölgeyle ilgili Türk nüfus istatistiklerine bakıldığında Doğu Trakya'da 400.198 Türk, 167.775 Rum ve 2.312 Bulgar meskundur. Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele,* c. I, *TTK*, Ankara, 1992, s. 152.
[304] *Documents on British Foreign Policy,* s. 91-92 ve Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 228-229.

alternatif ortaya çıkmıştır: Bunlardan ilki; sınırın Midye-Enez hattına çekilmesiydi, ikincisi; askerî danışmanların önerileri dahilinde Yunanistan'ın bölgeden çıkartılmasıydı ve üçüncü alternatif ise Gelibolu'nun Yunanistan'a verilmesi suretiyle, Çatalca hattının sınırı oluşturmasıydı. Ancak müzakerelerde L. George önemli bir rol oynayarak sınırın Çatalca hattı olmasını Yüksek Konsey'e kabul ettirmiş ve Türk-Yunan sınırının, Yunanistan lehine çizilmesini sağlamıştır.[305] Nihayet 22 Nisan 1920 tarihli toplantıda[306]; "*Türkiye'nin batı sınırının Çatalca hattı olması, Gelibolu'nun Yunanistan'a bırakılıp askerden arındırılması, altı ay içerisinde Edirne'de bir belediye yönetiminin kurulması ve İzmir sınırının daha önceki şekliyle kabul edilmesi*" kararları alınmıştır. Görüldüğü üzere konferansın 22 Nisan tarihli oturumunda, Türkiye'nin batı sınırları büyük ölçüde belirlenmiştir.

22 Nisan'da yapılacak akşam oturumuna geçilmeden önce Konferans başkanı Nitti, Trakya, İzmir ve Edirne'deki Müslüman nüfus hakkında Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın İstanbul'daki Yüksek Komiserlere sunduğu notanın[307] incelenmesini istedi. Nitti, notada Türk nüfusun sayıca üstünlüğünü gösteren sayısal verilere değinerek barış şartlarında Türklerin de görüşünün alınmasını istemekteydi.[308]

Sadrazam'ın notası incelendikten sonra Nitti oturumu başlatarak Yüksek Konsey'in notayı incelenmesini önerdi. Curzon, verilen sayıların hangi yıla ait olduğunu sormuş, Nitti ise yılın bilinmediğini ancak Sadrazam'ın Yüksek Komiserlere sunduğu sayıların bu şekilde olduğunu belirtti. Nitti, Türkiye'nin hem Asya hem de Avrupa'daki sınırlarını belirlerken antlaşmanın Türklerin kabul edebileceği ve gerektiğinde kendileri tarafından Türkiye'ye zorla dayatılabilecek bir mahiyette olması gerektiğini savunmaktaydı. Nitekim bu şekilde hem Türkiye'ye barış antlaşması imzalatılabilecekti

---

[305] İsmail Ediz, *a.g.e.*, s. 233.

[306] Toplantıya katılan delegeler şu şekildedir:
İngiltere adına; Başbakan Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Vansittart ve yazman olarak Sir M. Hankey ile Yarbay Storr,
Fransa adına; Başbakan Alexandre Millerand, Diplomat Phillipe Berthelot ve Kammerer,
İtalya adına; Başbakan Francesco Saverio Nitti, Vittorio Scialoja, Nogara ve yazmanlar Garbasso, Trombetti ve Teğmen Zanchi,
Japonya adına ise; Matsui ve yazman olarak Saito ve çevirmen olarak Camerlynck hazır bulunmuştur.
Ek olarak oturuma, belirli bölümlerde Ermeni temsilcisi Bogos Nubar Paşa da katılmıştır. *Documents on British Foreign Policy*, s. 107.

[307]

	Genel Nüfus	**Müslüman Nüfusu**
Batı Trakya	520.574	362.455
Edirne	631.094	360.470
İzmir vilayeti	1.819.616	1.437.983 bkz. *Documents on British Foreign Policy*, s. 107.

[308] İsmail Ediz, *a.g.e.*, s. 232.

hem de kendi çıkarlarına aykırı bir durum olduğunda İtilaf devletlerine askerî ve siyasî dayatmada bulunma hakkı doğacaktı. L. George ise Sadrazam'ın sunduğu notaya değinerek verilerin önemli olduğunu ancak bir tarih belirtilmediği için gerçeklik değerinin tartışılacağını söyledi. L. George'a göre, Türk notasını etkileyen iki durum vardı: *Savaş sırasında Rum ahalinin çoğunun bölgeden çıkarılması* ve *Sadrazam tarafından sunulan notadaki verilerle oynanmış olma ihtimali*. Ayrıca L. George, kendi elde ettiği istatistiklere dayanarak bu bölgelerin savaş öncesi nüfus dağılımında Rum ahalinin çoğunluğu oluşturduğunu iddia ediyordu. Açık bir şekilde görüldüğü üzere, belirtilen bölgelerde Türk ve Müslüman ahali ezici bir üstünlüğe sahiptir ve Venizelos'un sunduğu verilerin aksine, Damat Ferit Paşa'nın notada sunduğu veriler, gerçek nüfus oranı ile de tutarlılık göstermektedir. Yine de L. George, bariz verileri göz ardı ederek Damat Ferit Paşa'nın sunduğu verilerin doğruluğunun şüpheli olduğundan bahsetmiş ve Yunanistan'ın savunusunu yapmıştır. Zaten Lloyd George, savaş öncesinde dahi Trakya ve İzmir'de nüfus çoğunluğunu Rumların oluşturduğunu öne sürüyor ve bu iddiasını da güvenilir hiçbir kaynağa istinat etmeksizin ortaya atıyordu.[309]

Nitti, Ermeni temsilciler beklenirken Yüksek Konsey'in Türkiye'nin batı sınırları konusunu tekrar görüşmesini önerdi. Yukarıda da zikredildiği üzere, tam bir karara bağlanamamış olan konunun çözümü hakkında ortaya atılan üç öneri bulunmaktaydı: İlki; *sınırın Midye-Enez hattı üzerinde çizilmesi*, ikincisi; *askerî uzmanların önerdiği şekliyle sınırın çizilmesi* ve son olarak *Çatalca hattı baz alınarak Gelibolu'yu da kapsayan bölgenin Yunanistan'a verilmesi*.[310]

Lloyd George, ahalinin çoğunlukla Rum olduğunu belirterek sınırın Çatalca hattı üzerine çizilmesinin gerektiğini savunuyordu. Berthelot ve Curzon da, Lloyd George'a katıldığından sınır sorunu oy çokluğuyla çözüldü. Daha sonra Nitti, Gelibolu'nun tek bir denetim altında yönetiminin görüşülmesini önerdi. Berthelot, askerden arındırılmış bölge dışında kalan yerlerin Yunan hakimiyetine verileceğinin kararlaştırıldığını belirterek konuyu kapattı.[311]

L. George, Edirne konusuna da değinerek Türk ve Müslümanlara herhangi bir imtiyaz verilip verilmeyeceğini sormuştur. Soruyu cevaplayan Curzon, Venizelos'un belediyeyle ilgili imtiyazlar vermeyi önerdiğini ancak bunun bir yıl sonra yürürlüğe

[309] *Documents on British Foreign Policy*, s. 107-108.
[310] *Documents on British Foreign Policy*, s. 114-115.
[311] *Documents on British Foreign Policy*, s. 115.

girebileceğini söylediğini Yüksek Konsey'e iletmiştir. Venizelos'un önerisini makul bulmayan Curzon, Türk tarafının, bu bir yıllık süre içerisinde Venizelos'un kayıtlarla oynayacağını ve verilmesi planlanan imtiyazların değerini kaybedeceğini ileri süreceğini sözlerine eklemiştir. Lloyd George, Edirne meselesinin sadece Türkler için değil, tüm Müslümanlar için kutsal olduğunun göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtmiş ve Hint Müslümanlarının, Edirne konusunda epey bir baskı kurduklarını da hatırlatmıştır. Yani Edirne'de Müslümanlara belediye hakkı tanınacaksa, antlaşmaya Kutsal Yerler ile ilgili hükümlerin de girmesi gerekecektir. Curzon, bu konunun Yunanistan'a bırakılması halinde uzunca bir süre gecikebileceğini belirterek kesin bir tarih saptanmasının elzem olduğunu önermiştir.[312] Tartışmalardan sonra Yüksek Konsey, Türkiye'nin batı sınırı ile ilgili şu kararları almıştır:

a- *Çatalca hattının Türkiye'nin Avrupa sınırını oluşturması hakkında 18 Şubat 1920 günkü geçici kararlarını doğrulamak ve gerçek sınırın, Yüksek Konsey tarafından bir önceki günkü toplantıda kabul edilen ve Terkos Gölü'nün de dahil olduğu havzanın, Türk toprakları kapsamına gireceğini sınır olarak saptanması,*

b- *Askersizleştirilmiş bölge hükümleri saklı kalmak kaydıyla, bu hat dışındaki toprakların, Gelibolu da dahil, Yunanistan'a verilmesi,*

c- *Edirne için öngörülen belediye yönetiminin, Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren altı ay (bir yıl değil) içinde kurulması,*

d- *İzmir yöresi sınırlarına ilişkin önceki kararların onaylanması.*[313]

Bu şartlar doğrultusunda Türkiye'nin batı sınırları ufacık bir alana sıkıştırılıyor ve Osmanlılar nihayet Avrupa'dan atılıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun batı toprakları Yunanistan'a bırakılıyor ve yeni bir Bizans devletinin temelleri atılmış oluyordu. Burada önemli olan bir diğer nokta da Terkos Gölü'nün başkenti tehdit amaçlı kullanılmasıdır. İtilaf devletleri, Terkos Gölü'nün stratejik önemini kullanarak bu havzayı ellerinde tutmak istemekteydi. Nitekim Terkos Gölü sayesinde, başkentin su ihtiyacı İtilaf devletlerinin eline bırakılıyordu. Gölün işgal altında kalması, İstanbul'da istenmeyen bir olay olduğunda İtilaf devletlerine şehri susuz bırakma kozunu veriyordu. Edirne konusunun çözümü, nüfusun çoğunluğu Türk ve Müslümanlardan oluşan bir şehrin, üstelik eski bir başkentin, Yunanistan'a bırakılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum

[312] *Documents on British Foreign Policy*, s. 116.
[313] *Documents on British Foreign Policy*, s. 117 ve Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 229.

Wilson İlkeleri ile doğrudan çelişiyor ancak konunun çözümünde Türk tarafına herhangi bir söz hakkı tanınmıyordu. Edirne'nin Türk ve Müslüman ahali arasında önemli ve kutsal bir öneminin bulunmasından dolayı İtilaf devletleri, çıkarları gereğince burada Yunan yönetimi altında mahallî bir Türk yönetiminin de kurulmasını istemekteydi. Zira İtilaf devletlerinin Müslüman sömürgelerinde, özellikle Hindistan'da, Edirne'nin işgali protestolarla karşılanabilirdi. Bu vechle Yüksek Konsey, protestoları azaltmak amacıyla böyle bir maddenin antlaşmaya koyulmasına sıcak bakmıştır.

23 Nisan Cuma sabahı yapılan oturumda[314] Yüksek Konsey, İzmir meselesinden sonra Lord Curzon'un önerisiyle, önceki gün karara bağlanamayan Edirne'deki Müslümanların durumunu görüşmeye başlamıştır. Curzon, Edirne'deki halkın çoğunluğunu Müslümanlar oluşturduğu için kurulması planlanan belediye teşkilatında Müslümanlara birtakım imtiyazlar vermeyi teklif etmiştir. Ayrıca verilecek imtiyazların iki sene sonra yürürlüğe girmesinin de çeşitli sorunlara neden olacağını öne süren Curzon, imtiyazların antlaşmanın imzasından altı ay[315] sonra yürürlüğe girmesinin daha doğru olacağını da savunmuştur. Bu şekilde İtilaf devletleri, Türk tarafı üzerinde az da olsa olumlu bir etki bırakmayı ve antlaşmanın imzasını engelleyecek önemli bir sorundan kurtulmayı düşünüyordu.

Maddenin bu şekilde kabul edilmesi, Venizelos'u da bölgedeki idaresini kurma hususunda hızlandıracaktı. Yani bu madde, Venizelos'a Edirne ve Trakya'daki hakimiyetini sağlamlaştırmak adına sağlam bir temel oluşturuyordu. Yüksek Konsey, Müslümanlara verilen imtiyazların olası bir direnişin önüne geçeceğini ve verilecek imtiyazların Venizelos'un yönetimine olumlu bir etkide bulunacağını düşünmekteydi. Ek olarak Müslümanlar için kutsal bir değeri haiz Edirne şehrinde yaşayan ehl-i İslam tebaasına belirli hakların verilmesi, Hint Müslümanları başta olmak üzere tüm İslam

[314] Toplantıya katılan delegeler şu şekildedir:
İngiltere adına; Başbakan Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Vansittart ve yazman olarak Sir M. Hankey ile Yarbay Storr,
Fransa adına; Başbakan Alexandre Millerand, Diplomat Phillipe Berthelot ve Kammerer,
İtalya adına; Başbakan Francesco Saverio Nitti, Vittorio Scialoja ve yazmanlar Garbasso, Galli, Trombetti ve Teğmen Zanchi,
Yunanistan adına Venizelos (Tutanak 2 ve 5'in bazı bölümlerinde),
Japonya adına ise; Matsui ve yazman olarak Saito ile Sawada ve çevirmen olarak Camerlynck hazır bulunmuştur.
Ek olarak oturuma, belirli bölümlerde Ermeni temsilcisi Aharonian (Tutanak 1'in bir bölümünde) ve Müttefik askerî temsilciler (Tutanak 1'in bir bölümü ve Tutanak 6 ile 7) de katılmıştır. *Documents on British Foreign Policy*, s. 119.

[315] "*Yunan Azınlıkları Antlaşması'nın 11. maddesi ilk satırındaki "1 yıl" ibaresi yerine "6 ay" ibaresi*" kabul edilmiştir. *Documents on British Foreign Policy*, s. 126.

dünyasında olumlu bir izlenim bırakacaktı ve bu durum sömürgelerinde karışıklıkların çıkmasını engelleyecekti. Görüldüğü gibi Curzon'un bu maddeyi sunmaktaki amacı Türk tarafına iyi görünmek değil, tam aksine İngiltere ve İtilaf devletleri çıkarlarını korumaktır. Zaten bunun bilincinde olan Gazi Mustafa Kemal Paşa, Trakya'daki Türk milliyetçiliğinin ve direnişinin desteklenmesi için elinden geleni yapmıştır.

Kammerer ise çözülmemiş ufak bir meselenin kaldığından bahsederek, Karadeniz'in batı kıyısında ve Burgaz'ın güneyinde kalan ve nüfusun tamamını Bulgarların oluşturduğu ufak bir bölgenin geleceğine dair bir karar alınmadığını hatırlatmıştır. Kendisi, bölgenin Bulgarlara verilmesi gerektiğini önermiş ve bunun da Bulgarları memnun etmek için değil, demografik ve etnoğrafik unsurlar dolayısıyla yapılması gerektiğinin altını çizmiştir. Fransız temsilci heyeti, bölgenin çoğunlukla Bulgarlardan oluştuğunu belirterek buranın Bulgaristan'a verilmesini teklif etmiştir. Curzon ise bunun hakkında bir karar alınmadığını belirterek, eğer burası Bulgaristan'a bırakılacaksa bundan Venizelos'un da haberdar edilmesi gerektiğini söylemiştir. Nitti'nin davetiyle Kurul Salonu'na gelen Venizelos ise bölgenin tamamının Yunanlılardan oluştuğunu iddia etmiştir. Bunun üzerine Kammerer, böyle bir durumda Fransız heyetinin önerisini geri çekeceğini belirtmiş ve konu kapatılmıştır.[316]

Son olarak L. George, Türkiye'nin elinde bulunan mevcut gücün, Yunan ordularını Anadolu'dan çıkartmaya yetmeyeceğini belirtmiştir. Ancak savaş sonunda Gazi Mustafa Kemal Paşa komutasındaki Türk birlikleri, L. George'u yanıltacak ve Türk ordusu ve milletinin hafife alınamayacağını kanıtlayacaktı.[317] Öyle ki Lloyd George hatıratında, Yunanistan ile ilgili bölümün açılışında şu ifadeleri kullanmaktaydı: "*Her trajedi, hata ve kazaların bir bileşimidir. Buna, Büyük Savaş'taki Yunan başarısızlık hikayesinden daha iyi bir örnek yoktur.*"[318] Görüldüğü üzere Yunanistan, Lloyd George'u büyük bir hayal kırıklığına uğratmıştır.

[316] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 530.
[317] *Documents on British Foreign Policy*, s. 92.
[318] David Lloyd George, *The Truth About The Peace Treaties*, Volume II, *Victor Gollancz Ltd.*, London, 1938, s. 1202.

Terkos Gölü'nün Durumunun Görüşülmesi:

Yüksek Konsey, 21 Nisan Çarşamba günü, sabah 11:00 oturumunda,[319] İstanbul'un su ihtiyacının karşılandığı Terkos Gölü'yle ilgili görüşmelere başlamıştır. Mareşal Foch'un komitesinin sunduğu raporda[320] kara ve deniz uzmanları karar birliğine varmışlar ve bu bağlamda Yüksek Konsey, şu karara varmıştır:

a) *Mareşal Foch'un raporuna bağlı haritada* mavi renkle belirtilen Terkos Gölü havzasının, İstanbul'un su ihtiyacını karşılaması hasebiyle bu bölgenin Türk toprağı olarak kalması,*

b*) İstanbul'da herhangi bir sorun patlak verdiğinde Osmanlı'nın başkentine karşı etkili bir eylem düzenlemeye olanak sağlaması ve her koşulda İtilaf devletleri ordularının su ihtiyacını karşılaması için gösterilen alanın askerden arındırılmış olması gereklidir. Bu çözüm kabul edilmiş ve Çatalca hattı bütünüyle askerden arındırılmış bölge olarak onaylanmıştır.*"[321]

Bu maddeler doğrultusunda Terkos Gölü'nün stratejik önemi ortaya çıkmaktadır. Nitekim İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan havzanın işgal kuvvetlerinin eline geçmesi başkenti tehdit etmelerine olanak sağlamıştır. Yani İtilaf devletleri, bir dayatma gücü, bir tehdit unsuru olarak Terkos Gölü'nü Padişah ve İstanbul Hükümeti'ne karşı kullanmayı amaçlamaktadır. İstanbul'da olası bir kargaşa ortamında şehir abluka altına

---

[319] 21 Nisan 1920 Çarşamba günü saat 11:00'de yapılan toplantıya aşağıdaki delegeler katılmıştır:
İngiltere adına; Başbakan Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon ile askerî konular için Amiral David Beatty, Mareşal Sir Henry Wilson, General Sackville-West, Albay Gribbon, Yüzbaşı Fuller ve yazman olarak Sir M. Hankey ile Yarbay Storr,
Fransa adına; Başbakan Alexandre Millerand, Diplomat Phillipe Berthelot, Kammerer ve askerî konular için Mareşal Foch ve General Weygand,
İtalya adına ise; Başbakan Francesco Saverio Nitti, Vittorio Scialoja, Acton ve askerî konular için General Badoglio, General Cavallero, Albay Siciliani, Binbaşı Ruspoli ve yazmanlar Galli, Antonio Garbasso, Teğmen Zanchi ve Trombetti,
Japonya adına ise; Matsui ve askerî konular için General Watanche ile Binbaşı Osumi ve yazmanlar Saito ile Sawada,
Yunanistan için; Başbakan Venizelos ve askerî konular için Yarbay Tavoulari ve çevirmen olarak Camerlynck hazır bulunmuştur. *Documents on British Foreign Policy*, s. 67.

[320] Terkos Gölü'nün durumuyla ilgili İngiliz uzmanlarının 1 Nisan 1920'de sunduğu öneriye de değinen Mareşal Foch'un komitesi, bu konu hakkında sunulan iki maddeyi de kabul etmiştir. Maddeler aşağıdaki şekildedir:
1- Terkos Gölü, İstanbul'un su ihtiyacını karşıladığı için Türk toprağı olarak kalmalıdır,
2- İtilaf işgal kıtalarının su ihtiyacının güvenceye alınması için ve İstanbul'da olası bir karışıklık durumunda İstanbul Hükümeti'ne karşı uygulanacak İtilaf devletleri hamleleri için bölge askerden arındırılacaktır. Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 484.

* Harita dosyadaki metinde mevcut değildir.

[321] *CAB 24_104_43* (Sir Maurice Hankey'den Mr. H. W. Malkin'e) ve *Documents on British Foreign Policy*, s. 76.

alınarak su yolları kesilecek ve bu şekilde dayatma yetkilerini kullanabileceklerdi. Kısaca özetlemek gerekirse İtilaf devletleri, klasik bir kuşatma ve abluka yöntemini, Terkos Gölü vasıtasıyla İstanbul üzerinde uygulamışlardır. Askerî komisyonun tavsiyesi üzerine sınırın Çatalca hattı olmasına karar verilmiştir. Nitekim bu bölgede, İstanbul'un önemli su havzalarından biri olan Terkos Gölü bulunduğundan, askerî danışmanlar, İstanbul'un su ihtiyacının karşılandığı bir gölün İtilaf devletleri kontrolünde bulunması gerektiğine işaret etmişlerdir.[322] Bu sayede işgal kuvvetleri, çıkarları doğrultusunda şehrin su yolunu kapatabilir ve şehri abluka altına alabilirdi.

21 Nisan'da görüşülen ancak bir karara bağlanamayan Terkos Gölü'nün kime bırakılacağı meselesi, askerî komisyona sorulmuş ve askerî komisyon da Türkiye'ye bırakılmasının gerekliliği konusundaki raporunu, 25 Nisan[323] akşam oturumunda Yüksek Konsey'e teslim etmiştir. Askerî komisyonun raporları sonrası[324], Terkos Gölü'nün Türkiye'ye bırakılmasına karar verilmiştir.[325]

---

[322] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 228.

[323] İngiltere adına; Başbakan Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Robert Vansittart, Leeper ve yazman olarak Sir M. Hankey ile Albay Abraham,
Fransa adına; Başbakan Alexandre Millerand, Diplomat Phillipe Berthelot ve Kammerer,
İtalya adına; Başbakan Francesco Saverio Nitti, Vittorio Scialoja ve yazmanlar Garbasso, Galli, Trombetti ve Teğmen Zanchi,
Japonya adına; Matsui ve yazman olarak Saito ile Sawada,
Amerika Birleşik Devletleri'ni temsilen; Amerika'nın Roma Büyükelçisi Robert Underwood Johnson, Leland Harrison, T. Hart Anderson Jr.,
Belçika adına; (Almanya'yla ilgili bölümler için) Belçika Dışişleri Bakanı Paul Hymans ve Belçika Maliye Bakanı Henri Jaspar ve çevirmen olarak Camerlynck hazır bulunmuştur. *Documents on British Foreign Policy,* s. 185-186.

[324] Mareşal Foch ve askerî komisyonun Yüksek Konsey'e sunduğu rapor, ilişikteki gibidir:
Hotel Royal, San Remo, 25 Nisan 1920
"*Sevgili Malkin,*
Sekreterliğin notlarından sana gönderdiğim ekte, bu öğlen Yüksek Konsey'de Türkiye'nin Avrupa ile olan sınırı (Terkos Gölü Havzası ve Marmara Denizi) hakkında karar alınmıştır. Albay Gribbon, haritanın bir kopyasına sahip ve ben, bu haritayı Coğrafya Komisyonu'nun İngiliz üyesi ile olan münasebetlerinden öğrendim.
M.P. Hankey
Ek:
Yüksek Konsey'in dikkati, Mareşal Foch'un askeri komisyonunun 21 Nisan'da Terkos Gölü hakkında Yüksek Konsey'e verilen ve Yüksek Konseyce onaylanan tavsiyelerindeydi. Askerî komisyonun raporlarına göre, haritada mavi renk ile gösterilen Terkos Gölü havzası, Türklere ait olmalıydı. Fakat rapor, Marmara Denizi ile olan sınır hakkında kesin bir içeriğe sahip değildi. Bu da hala verilecek olan kararın geride kalan kısımlarını oluşturmaktaydı.
Yüksek Konsey'in konu hakkında vardığı karar: Terkos Gölü Havzası ve Marmara Denizi arasındaki sınır, Mareşal Foch'un askeri komisyonunun raporuna ekli olan haritada işaretlenen kısımdır." *CAB 24_104_70* (Sir Maurice Hankey'den Mr. H. W. Malkin'e)

[325] *Documents on British Foreign Policy,* s. 189.

2.1.2.1.2. İzmir Meselesi

San Remo Konferansı'ndan önce yapılan konferanslarda, İzmir'in durumu genel hatlarıyla çizilmişti ancak kararlaştırılamayan birtakım mesele de mevcuttu. İzmir sınırına ilişkin antlaşma taslağındaki hükümler, çok fazla tartışma yapılmaksızın kabul edilmişti ve eski antlaşmalarda kayda değer yalnızca bir tane değişiklik yapılmıştı. Bu değişiklik, bölgenin yönetimiyle ilgiliydi ve İzmir ve çevresinin Türk hakimiyeti altında kalmasına ancak Yunan idaresine bırakılmasına karar veriliyordu. Lakin Yunan yönetiminin kaç sene olacağı ve bu süre bitince bölgenin ahvalinin ne olacağına henüz tam olarak karar verilememiş ve konu taslak üzerinde bırakılmıştı. Yalnızca yerel parlamentonun, Yunanistan'a katılmak için anlaşmanın imzasından "*iki yıl*" sonra Milletler Cemiyeti'ne başvurabileceğine karar verilmişti. Venizelos İzmir'de Rum nüfusun çoğunluğuna değinerek ısrarla bu bölgenin direkt olarak Yunan egemenliğine bırakılmasını istemekteydi. Bundan dolayı Venizelos, konferansta İzmir meselesini sık sık dile getirmiştir.[326] Böylece İzmir meselesinin, San Remo Konferansı'nda tekrar görüşülmesine karar verilmiştir.

Yüksek Konsey, Ermeni meselesinden sonra Fransız temsilci heyetinin sunduğu ve Nitti'ye göre, Venizelos'un kabul ettiği önerileri değerlendirmeye almıştır. (Ek 1)[327]

Yüksek Konsey, aşağıda Ek 1 olarak belirtilen önerileri dinlemiş ve daha sonra maddelerin önceden kararlaştırılmış hallerini incelemeye başlamıştır.[328]

---

[326] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 230 ve Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 292.

[327] Fransız temsilci heyetinin Venizelos ile anlaşarak hazırladığı öneriler aşağıdaki şekildedir:

Madde 3

"İşbu bölüm hükümleri saklı kalmak üzere, işbu antlaşmada yer alan Türkiye'ye ilişkin hükümler, İzmir kenti ile Madde 2'de tanımlanan topraklara uygulanamaz."

Madde 4

"İzmir kenti ile 2. maddede tanımlanan topraklar Osmanlı egemenliği altında kalacaktır. Ancak Türkiye, İzmir kenti ile tanımlanan topraklar üzerindeki egemenlik haklarının kullanımını Yunan Hükümeti'ne devredecektir."

Madde 13

"İzmir kenti ile 2. maddede tanımlanan topraklarda oturanların yabancı ülkelerde diplomasi ve konsolosluk korunmasını Yunanistan üstlenecektir."

Madde 16

(İlk tümce ile ikincisinin yarısını kaldırarak yerine maddenin şöyle başlatılması):

"Yerel Parlamento"... Osman Olcay, ***a.g.e.,*** s. 532.

[328] İlk belirtilmiş haliyle 3. madde şu şekildedir:

"*İşbu Barış Antlaşması'nın geri kalan bölümlerinin uygulanması bakımından, 2. maddede sözü edilen topraklar, devredilmiş ya da terk edilmiş toprak olarak sayılacaktır.*"

Sonradan sunulan madde tasarısında, İzmir ve 2. maddede sınırları belirtilen diğer toprakların, ilk maddede belirtilen koşullardan muaf tutulması önerilmektedir.

Madde 4'ün belirlenmiş yeni hali şu şekildedir:

Aşağıda zikredilen Fransız temsilci heyetinin sunduğu şekliyle Madde 13, İzmir ve maddede belirlenmiş topraklarda yabancı olarak ikamet edenlerin, diplomasi ve konsolosluk korumalarının Yunanistan'a verilmesiyle ilgilidir. Bu nedenle madde üzerinde İtilaf devletleri, birtakım anlaşmazlıklar yaşamıştır. Zira bölgede meskun olan çok sayıda İtalyan ve İngiliz vatandaşının korumasının Yunanistan'a verilecek olmasının yanı sıra, Müslüman vatandaşların durumları da hassas bir durum teşkil etmektedir. Tartışmalar üzerine maddenin ilk hali[329] okunmuştur. Madde okunduktan sonra Yüksek Konsey, maddenin olduğu gibi kalmasına karar vermiştir. Zira Fransız temsilci heyetince belirlenmiş madde, İzmir ve belirtilmiş diğer bölgelerde yaşayan İtalyan ve İngiliz uyrukları üzerinde de Yunanistan'ı söz sahibi yapıyordu. Elbette böyle bir durum, hem İngiltere'nin hem de İtalya'nın prestijini zedeleyebilirdi. Bu nedenle maddenin eski haliyle kalmasına karar verilmiştir. Ancak İtilaf devletleri, Türk ve Müslüman uyruklar için aynı hassasiyeti göstermemiş ve bölgedeki Müslüman ahali üzerindeki söz hakkı, tamamen Yunanistan'a bırakılmıştır.

Londra Konferansı'nda İzmir'in Yunanistan'a katılma süresinin "*iki yıl*" olarak belirlendiğine değinmiştik ancak mesele, San Remo Konferansı'nda Millerand tarafından tekrar açılmış ve Millerand, bekleme süresinin "*beş yıl*" olmasını Yüksek Konsey'e tavsiye etmiştir. Bu bağlamda önerilen 16. maddede, yerel bir parlamento kurulması düşünülmüştür. Ayrıca bu madde tasarısında zikredilen kamuoyu yoklamasının süresi de tartışma konusu olmuştur. Zira daha önceki madde tasarısında antlaşmanın imzasından "*iki yıl*" sonra bir kamuoyu yoklamasının yapılmasından söz edilmektedir. Ancak Venizelos, antlaşmada kamuoyu yoklaması süresinin belirtilmesinin ve hatta halkoylamasının yapılmasının değinilmesine bile karşı çıkmıştır. Yani Venizelos, İzmir ve çevresinin direkt olarak Yunan hakimiyetine girmesini istemektedir. Fakat tasarıda 2 yıllığına bölgenin Türkiye'ye ait olduğu ancak Türkiye'nin egemenlik haklarını, Yunanistan'a devrettiği belirtiliyor ve antlaşmanın imzasından 2 yıl sonra yapılacak halkoylamasında, halkın Yunanistan Krallığı'na katılmasına olanak tanınıyordu. Bu nedenle İtilaf devletleri, parlamentonun hemen

---

"İzmir kenti ile 2. maddede tanımlanan topraklar Türk egemenliği* altında kalacaktır. Aynı zamanda Türkiye, İzmir kenti ile belirtilen topraklar üzerindeki egemenlik haklarının kullanımını Yunan Hükümeti'ne devretmeyi yükümlenir." *Documents on British Foreign Policy*, s. 121 ve 123.

[329] "*Uyrukluk bakımından, 2. maddede söz edilen topraklarda oturanlardan, işbu antlaşma gereğince başka herhangi bir uyrukluk savında bulunamayacak olanlar, tıpkı Yunan uyrukları gibi işlem göreceklerdir. Yunanistan, bunlara yabancı ülkelerde konsolosluk ve diplomasi koruması sağlayacaktır.*" *Documents on British Foreign Policy*, s. 124.

harekete geçerek bölgenin Yunanistan'a ilhakını engellemek amacıyla, halkoylaması yapılmasının belirli bir süreye bağlanmasını kabul etmişlerdir. Fakat süre konusu da İtilaf devletleri arasında tartışma konusu olmuş ve sürenin uzunluğu konusunda tam bir karar verilememiştir. İlk madde tasarısında belirlenen 2 yıllık sürenin az olduğunu düşünen Curzon[330], halkoylamasının 3 sene sonra yapılmasını, Millerand ise 5 sene sonra yapılmasını önermiştir. Zira Millerand'a göre 2 yıllık bir süre, Yunanistan'a hızlı bir hareket olanağı tanıyacak ve Yunanistan, İzmir meselesini oldu bittiye getirebilecekti. Millerand ve Curzon'un önerisiyle Yüksek Konsey, 5 yılın yeterli olacağı görüşü üzerinde oyçokluğuyla karar vermiş fakat Lloyd George, Venizelos'un da fikrinin alınmasını istediğinden Venizelos, salona davet edilmiştir.[331]

Venizelos, durum hakkında bilgilendirildikten sonra söz almış ve 2 yıllık sürenin neden kabul edilmediğini sormuş, Millerand ise 2 yıllık sürenin fazlasıyla kısa olduğunu söyleyerek Venizelos'un sorusunu yanıtlamıştır. Bunun üzerine sürenin 3 yıl olmasını öneren Venizelos, Yüksek Konsey tarafından bir kez daha reddedilmiştir. Venizelos da Yüksek Konsey'in belirlediği süreyi kabul etmek zorunda kalmıştır.[332] Böylece bölgenin direkt Yunan ilhakına uğramaması için, Curzon ve Fransız delegelerin ısrarları sonucu, Milletler Cemiyeti'nce belirlenecek plebisite başvuru süresi, önce "2 yıl" olarak kabul edilmiş, daha sonra "5 yıla" çıkarılmıştır. Bu karar, Barış Konferansı süresince Venizelos tarafından zarara uğradıkları gerekçesiyle şiddetle reddedilmiştir. İlhak için bekleme süresinin bütünüyle kaldırılmasını talep etmiş ancak sonuç alamamıştır.[333] Neticede Yüksek Konsey, İzmir konusu hakkında kararını vermiştir.[334]

Alınan karar dahilinde Yüksek Konsey, İzmir'in "*beş yıl*" bekleme süresiyle Türkiye'de kalmasına ancak bu süre içinde Yunan yönetiminde kalmasına karar vermiştir. Ayrıca İzmir'de mahallî bir parlamentonun kurulmasına karar verilmiş ve

---

[330] Konuyu Londra Konferansı'nda Venizelos ile görüşen Curzon, 3 ila 5 senelik bir süreden sonra parlamentonun halkoylaması yapmasını önermişti ancak Venizelos'un şiddetli ısrarları sonucu, tasarıya "*2 yıl*" ibaresi konulmuştu.

[331] *Documents on British Foreign Policy*, s. 124-125.

[332] *Documents on British Foreign Policy*, s. 125.

[333] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 292.

[334] A) *3. maddeye getirilen Fransız değişikliğini kabul etmeyi,*
B) *4. maddeye getirilen Fransız değişikliğini kabul etmeyi,*
C) *13. madde değişikliğini kabul etmeyip maddenin ilk haline bağlı kalmayı,*
D) *16. madde değişikliğini kabul etmemeyi ancak maddeyi aşağıdaki sözcüklerle başlatmayı kararlaştırdı.*
"*İşbu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden "5" yıllık bir süre geçtikten sonra, maddede sözü edilen yerel parlamento…*" *Documents on British Foreign Policy*, s. 125-126.

barış antlaşmasının yürürlüğe girmesinden "*üç ay*" sonra Yunan Hükümeti'nin, kurulan parlamentonun nizamnamesini Milletler Cemiyeti'ne ibraz etmesi kabul edilmiştir. Kurulacak mahallî parlamentonun, teşkilinden "*altı ay*" sonra ilk toplantısını yapacağı da Yüksek Konsey'de kararlaştırılmıştır. Konferanslarda her istediği imtiyazı koparan Venizelos da ilk defa istediğini elde edememiştir.[335]

Bu şekilde İzmir, Türk hakimiyetinde görülse de, yönetimi Yunanistan'a bırakılacaktı. Ayrıca burada yaşayan yabancıların hakları, Yunanistan'ın garantisi altına verilecekti. Zira İzmir'de yaşayan İngiliz, Fransız ve İtalyan vatandaşları bulunmaktaydı. Ancak İzmir ile ilgili madde, Millerand'ın önerisiyle 23 Nisan tarihli oturumda değiştirilmiş ve iki yıllığına Türk hakimiyetine bırakılan İzmir ve çevresinin, beş yıllığına Türk hakimiyetine bırakılmasına karar verilmişti. Ancak Türk hakimiyetine bırakılan bölgenin idaresi ise Yunanistan'a bırakılacaktı. Zira Millerand, bölgede yaşayan yabancıların hayatlarını tehlikeye atmak istemiyordu. İzmir'le ilgili madde hariç, bu antlaşma, Yunanistan'ın zaferi olarak nitelendirilmiş ve Venizelos'un bu başarısı Yunan meclisinde heyecanla karşılanmıştı.[336]

Açıkça görüldüğü üzere İzmir ile ilgili kararlar alınırken, bölgede çoğunluğu oluşturan halk, dikkate dahi alınmamıştır. Trakya konusunu incelediğimiz bölümde, Damat Ferit Paşa'nın Yunanistan'a verilmesi planlanan bölgelerin nüfus bilgileriyle ilgili konferansa gönderdiği notaya değinmiştik. Notada İzmir'deki genel nüfus; 1.819.616 kişiden mürekkep iken, bunların 1.437.983'ünü Müslüman halk oluşturmaktaydı. Konferansta, Türklere barışı dayatma noktalarından biri olarak görülen İzmir, Türkiye'nin en önemli limanlarından biriydi.[337] Salt bu nedenle dahi İzmir'in Türk tarafından alınması zaruriydi.

---

[335] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 230-231.
[336] İsmail Ediz, *a.g.e.,* s. 234.
[337] İşgal döneminde İzmir'in dış ticareti aşağıdaki şekildedir: (milyon lira olarak)

	İthalat	İhracat
1919-20	16.8	31.4
1920-21	19.2	33.4
1921-22	18.4	25.1
1922-23	14.7	28.1

İlgili bilgiler ve tablonun alındığı yer için bkz. Vedat Eldem, *a.g.e.,* s. 142.

20 Nisan akşam oturumunda[338] L. George, Venizelos'a olası bir Türk saldırısı halinde, İzmir'in güvenliğini nasıl sağlayabileceğini sormuştur. Venizelos ise bu konu hakkında hiçbir sıkıntısı olmadığını söyleyerek konuyu kapatmıştır. Mareşal Foch, İzmir'deki Yunan askerlerinin herhangi bir saldırıya karşı yeterli olduğunu söylemiş ancak bu kuvvetlerin, Anadolu'nun iç kısımlarına bir saldırı için yetersiz olduğunu belirtmiştir. Buna karşın Venizelos, Yunan kuvvetlerinin İzmir'i savunmak konusunda fazlasıyla yeterli olduğunu, aynı zamanda Trakya'daki 3 Yunan tümeninden birini İzmir'e sevk ederek buradaki birliklerin takviye edilme konusunda da sıkıntı yaşanmayacağını iddia etmiştir.[339]

İzmir'in akıbeti, *The New York Times* gazetesi haberlerine de konu olmuştur. "Greece in Smyrna" isimli haberde, Türkiye'nin İzmir'deki egemenlik haklarını sürdüreceği ancak şehrin yönetiminin Yunanistan'a bırakıldığı belirtilmektedir. Bölgede Yunan nüfusun da Türk nüfus kadar fazla olduğu belirtilmiş ve bu nüfusun İzmir'in gelişmesinde önemli rol oynadığı ifade edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin bölgedeki hakimiyetinin devam etmesinin, Türk milliyetçileri az da olsa hoşnut edeceği haberde zikredilmektedir. Ek olarak Trakya'ya da değinilen haberde, Gelibolu Yarımadası'nın bir kısmı dışında Çatalca hattına kadar olan bölgenin Yunanistan'a bırakıldığı ve bunun, Venizelos'un bir başarısı olduğu belirtilmektedir.[340]

25 Nisan akşam oturumunda Ege Adaları'nın akıbeti de belli olmuştur. Zira Limni, Bozcaada, Semadirek, Gökçeada ve Midilli adalarının Türkiye'den alınıp Yunanistan'a verilmesi konusunda Yüksek Konsey kesin bir karar almamıştı. Nihayetinde Konsey, belirtilen adalar ve çevredeki adacıklar üzerindeki Yunan egemenliğinin, Türkiye tarafından tanınmasına karar vermiştir.[341] Söz konusu adaların

---

[338] İngiltere adına; Başbakan Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon ile askerî konular için Amiral Kont David Beatty, Mareşal Sir Henry Wilson, General Sackville-West, Albay Gribbon, Yüzbaşı Fuller ve yazman olarak Sir M. Hankey ile Yarbay Storr,
Fransa adına; Başbakan Alexandre Millerand, Diplomat Phillipe Berthelot, Kammerer ve askerî konular için Mareşal Foch ve General Weygand,
İtalya adına ise; Başbakan Francesco Saverio Nitti, Vittorio Scialoja, Acton ve askerî konular için General Badoglio, General Cavallero, Albay Siciliani, Binbaşı Ruspoli ve yazmanlar Antonio Garbasso, Galli, Teğmen Zanchi ve Trombetti,
Japonya adına ise; Matsui ve askerî konular için General Watanche ile Binbaşı Osumi ve yazmanlar Saito ile Sawada,
Yunanistan için; Başbakan Venizelos ve askerî konular için Yarbay Tavoulari ve çevirmen olarak Camerlynck hazır bulunmuştur. *Documents on British Foreign Policy*, s. 54.
[339] Bilal Şimşir, *a.g.e.,* s. 53-54.
[340] *The New York Times,* "Greece in Smyrna", 26.04.1920.
[341] *Documents on British Foreign Policy,* s. 191.

stratejik konumu Yüksek Konsey tarafından göz ardı edilmiş, zaten silahsızlandırılmış Boğazlar bölgesi, adaların da Türkiye'den alınmasıyla artık tamamen işgale açık bir hale getirilmiştir. Ek olarak, Ege Adaları'nın Yunanistan'a bırakılması kararı, Türkiye ve Yunanistan arasında Ege Adaları, kıta sahanlığı, hava sahası sorunu ve silahlanma gibi sorunları doğurmuştur.

İtilaf devletleri, San Remo'da Yunan isteklerinin neredeyse tamamını kabul etmiştir. Burada Venizelos'un rolü oldukça fazladır ve özellikle Lloyd George, Venizelos'un etkisi altında kalmıştır. İtilaf devletleri, "*medeniyetin beşiği*" olarak gördükleri Yunanistan'ın, "*Megali İdea*" düşünü gerçekleştirmek amacını güdüyorlar ve bu durum, Venizelos'un isteklerinde sınır tanımamasına neden oluyordu.[342]

2.1.2.2. Doğu Anadolu'da Bir Ermeni Devleti Kurulması Planı

Ermeni meselesi, konferansta en çok tartışılan ancak herhangi bir karara varılamayan önemli meselelerden birini teşkil ediyordu. Öyle ki sorunun birçok oturumda görüşülmesine rağmen, konferansta kayda değer bir karar alınmaması ironiktir. Nitekim araştırmamızda daha önce de zikredildiği üzere İtilaf devletleri, Ermenistan meselesinde herhangi bir sorumluluk üstlenmek istemiyordu.

Lloyd George'a göre Yüksek Konsey, San Remo Konferansı'nda toplandığında, Ermeni sorununa büyük bir özenle yaklaşmışlardı. Ancak San Remo Konferansı'nda Ermenistan'ın himaye edilmesi meselesinde sorunlar yaşanmış ve konuya Amerika Birleşik Devletleri'nin de dahil olması istenmişti. Amerika'dan gelecek herhangi bir ret yanıtına karşın İtilaf devletleri, konunun Milletler Cemiyeti'nde de incelenmesi gerektiğine karar vermişlerdi. Yüksek Konsey, Anadolu'daki askerî durumun Ermeniler lehine bir gelişme kaydetmemesi üzerine, Ermeni sorununu çift taraflı olarak meseleyi ele aldı. Amerikan Senatosu'nun mandayı reddinden sonra, iki seçenek kalmıştı: *Türk Milliyetçilerinin giderek artan tehdidi* ve *Ermenilerin kuvvetlerini arttırma ihtimali*. L. George'a göre kendilerinin; Ren Nehri, Suriye, Filistin, Mezopotamya, İstanbul ve Boğazlar'da bir müddet için, hatırı sayılır büyüklükte kuvvetlerin görevlendirilmesini de içeren birtakım ağır sorumlulukları vardı. Nitekim L. George, bu ağır sorumlulukların yanı sıra, bir de Ermenistan'da büyük bir kuvvet bulundurabilmelerinin söz konusu olamayacağını, İtilaf devletleri parlamentolarının da başka bir ağır yükümlülüğe izin

[342] Salahi Sonyel, ***Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,*** C. II, ***TTK,*** Ankara, 2003, s. 77.

veremeyeceğini savunmaktaydı.[343] Kısaca İtilaf devletleri, Anadolu içlerinde maliyetli herhangi bir sorumluluğa ve operasyona sıcak bakmıyordu.

Londra Konferansı'nda Türkiye'nin doğu sınırları belirlenirken Erzurum, Ermenistan'a bırakılmıştı. Ermeni meselesi, konferansta en çok üzerinde durulan meselelerden biri olmasına rağmen en az destek gören meselelerden biri olmuştur. Nitekim hiçbir büyük devlet, Ermeni mandasıyla gelecek malî külfeti yüklenmek istememiştir. Wilson mandayı almak istese de Amerikan Senatosu buna şiddetle karşı çıkmıştır.[344] Ermeni meselesi, konferansta ilk olarak 20 Nisan'da yapılan sabah oturumunda[345] gündeme gelmiştir. Bu oturumda Yüksek Konsey, Milletler Cemiyeti'nin Ermeni mandasını üstlenemeyeceğine dair konferansa gönderdiği nota[346] üzerinde durmuştur.

Görüldüğü üzere İtilaf devletleri, Ermenistan mandasını üstlenmek istemiyordu. Ermeni mandaterliğini istememe nedenleri, birkaç madde altında toplanabilir. Bu maddeler; "*Bölgenin petrolden yoksun olması, Sovyet Rusya'nın bölgeye yakınlığından dolayı ortaya çıkması muhtemel bir savaş hali, Ermenilerin kendilerini korumaktan aciz olmaları, Ermenistan'ın kurulmasının ağır sorumluluk ve ciddî bir malî yükümlülük getirecek olması, Erzurum'da güçlü bir Türk ordusunun bulunması ve Erzurum'un doğal bir kale olması ve Türkler ile Ermeniler arasındaki gerginliğin sürekli olarak artması*" şeklinde özetlenebilir. İtilaf devletlerinin yanı sıra, Milletler Cemiyeti de Ermeni mandasını alamayacağını bildirmişti. Zira Ermenistan'ın himaye edilmesi, çok büyük bir masrafı da beraberinde getiriyordu. Bu sebeple Milletler Cemiyeti de uygun

---

[343] Lloyd George, *a.g.e.*, s. 1302.

[344] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 231.

[345] 20 Nisan 1920 Salı günü saat 11:00'de San Remo'da (İtalya-Villa Devachan'da) gerçekleştirilen toplantılara şu delegeler katılmıştır:
İngiltere adına; Başbakan Lloyd George, Kedleston Kontu Lord Curzon, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Robert Vansittart, malî hükümler için Sir Adam Block ile Mr. Fass ve yazman olarak Sir M. Hankey ile Albay Abraham,
Fransa adına; Başbakan Alexandre Millerand ve Diplomat Phillipe Berthelot, Kammerer ve malî hükümler için Bexon,
İtalya adına ise; Başbakan Francesco Saverio Nitti, Vittorio Scialoja, Galli ve mali hükümler için Nogara ile yazmanlar Antonio Garbasso, Teğmen Zanchi ve Trombetti,
Japonya adına ise; Matsui, yazmanlar Saito ile Sawada ve çevirmen olarak Camerlynck hazır bulunmuştur. *Documents on British Foreign Policy*, s. 45.

[346] 20 Nisan 1920 tarihli *The New York Times* gazetesinin "No Armenian Mandate For League Council" başlıklı haberinde, Milletler Cemiyeti'nin Ermeni mandasını üstlenmeyeceği belirtilmektedir. Haberde, Ermenistan için gerekli olan askerî güç ve malzemenin Cemiyet tarafından sağlanamayacağı zikredilmektedir. Ayrıca Milletler Cemiyeti, Ermeni mandası için gerekli finansal kaynakları sağlayamayacağını da İtilaf devletlerine bildirmiştir. *The New York Times***,** "No Armenian Mandate For League Council", 20.04.1920.

bir mandater devletin bulunmasına taraftardı. Bunun için en büyük aday, daha önce de belirttiğimiz üzere Amerika Birleşik Devletleri idi. Bu durumun en çok İngiltere'nin lehine olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Zira Amerika paylaşıma dahil edilip, taksim konusu olan en kazançsız bölgelerden birini himaye edecek ve İngiltere de ele geçirdiği petrol bölgelerinin savunmasını, Amerika Birleşik Devletleri sayesinde, pek fazla masrafa girmeden güçlü bir tampon devlet ile sağlayabilecekti. Bundan dolayı İngiltere, Amerika'ya Ortadoğu petrollerinden ufak bir imtiyaz bile vermeye sıcak bakmaktaydı.[347]

Yüksek Konsey, Ermeni meselesi görüşülmeden önce, Ermenilerle ilgili olarak Milletler Cemiyeti Konseyi'nin notasını[348] görüşmüştür. Nota, Londra'da toplanmış olan Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Konferansı'nın, Ermenistan mandasını Milletler Cemiyeti Konseyi'nin almasını istemesi sonucu ortaya çıkmıştır. Zira Londra Konferansı'nda Milletler Cemiyeti himayesi altında bir Ermenistan devletinin kurulmasına karar verilmişti ve Milletler Cemiyeti'nin yeni devleti, askerî ve iktisadî bakımdan desteklemesi, Yüksek Konsey'de umut ediliyordu. Milletler Cemiyeti'nin bu konudaki cevabı, San Remo Konferansı henüz toplanmadan alınmıştı. Cevapta, Milletler Cemiyeti'nin Ermenistan'ı himaye etmesinin büyük bir anlam taşımayacağı ifade ediliyor ve himaye için burada bir manda kurulmasının gerekli olduğu söyleniyordu. Ayrıca Milletler Cemiyeti'nin Ermenilere askerî yardım yapacak durumu olmadığı da cevapta belirtiliyordu. Milletler Cemiyeti, üyelerine Ermenistan'a borç para temin edebileceğini ve bu borcu aralarında paylaşmak için Cemiyet'e başvuruda bulunabileceklerini belirtmesine rağmen, manda üstlenme işi, epey zaman alacaktı. Kısaca Milletler Cemiyeti, Ermenistan konusunda maddî bir sorumluluk almayı kabul etmiyor, sorunun çözümü için gönüllü bir ülkenin Ermeni mandasını üstlenmesini öğütlüyordu.[349] Kısaca Milletler Cemiyeti Konseyi'nin 11 Nisan 1920 tarihinde yayımladığı notada, direkt olarak bir manda alamayacakları belirtilmiş ve Ermeni mandasının gönüllü bir devlet tarafından üstlenmesinin daha iyi olacağı notada bildirilmiştir. Notada, ek olarak bağımsız Ermenistan için gereken malî ve askerî kaynakların görüşülmesi istenmiş ve Ermenistan'ın denize çıkış noktasının da

[347] *Documents on British Foreign Policy*, s. 46-47.
[348] İngilizce aslındaki dipnotunda notanın metne alınmadığı ve 11 Nisan 1920 tarihli bu notanın, Milletler Cemiyeti resmî yayın organında Nisan-Mayıs sayısının 85-87. sayfalarında yayımlandığı belirtilmektedir. *Documents on British Foreign Policy*, s. 46.
[349] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 293-294.

görüşülmesi, Milletler Cemiyeti tarafından talep edilmiştir.[350] Yani Milletler Cemiyeti Konseyi, Ermeni mandasını alacak ülkede üç önemli özellik aramaktaydı: "*İlki Ermeni devletini kurmak için gerekli finansal kaynaklara sahip olmasıydı. İkincisi, Ermenileri koruyacak askerî gücü elinde bulundurmasıydı. Sonuncusu ise Ermeni devletinin bekasını sağlamak için devletin denize çıkış noktasının bulunmasıydı*."[351] Milletler Cemiyeti'nin verdiği bu yanıt, Yüksek Konsey'de tartışmaya açılmış ve Milletler Cemiyeti'nin tutumu, temsilciler tarafından olumlu bulunmuştur. İtilaf delegeleri, Milletler Cemiyeti'nin konumu itibarıyla bir manda üstlenemeyeceğini belirtmesini, geçerli bir sebep olarak görmüştür. Yine de Milletler Cemiyeti, Ermenilerin davasını haklı bulmuş ve gönüllü bir mandaterin Ermeni mandasını üstlenmesini destekleyeceğini de bildirmiştir. Açıkça görüldüğü üzere Milletler Cemiyeti, İtilaf devletleri gibi bir politika izleyerek Ermeni mandasını üstlenmekten kaçınmış ancak Ermeni devletini destekleyen açıklamalar yapmıştır. Nitekim Milletler Cemiyeti'nin gönderdiği cevapta, Milletler Cemiyeti'nin, Ermenistan mandasını kabul etmeye hazır bir Cemiyet üyesini ya da başka bir güçlü devleti, "manevî" olarak destekleyeceği ibaresi bulunmaktadır. Milletler Cemiyeti'nin sunduğu nota içerisinde yer alan üç noktada çözülmesi en kolay kısım, denize çıkış noktasıydı. Bunun sağlanması için Trabzon'un Ermenilere bırakılması gündeme gelmiş ve Batum'un da serbest liman olması planlanmıştı. Ancak malî kaynak bulma konusu, başlı başına büyük bir sorun teşkil etmekteydi. Asker sevki de desteklenen bir yol değildi ancak bu sorun, Lloyd George'un sunduğu öneriyle çözülebilir bir hal almıştı. Zira Lloyd George, *bölge Ermenilerinin silahlandırılıp talim edilmesiyle* asker sorununun çözülebileceğine işaret etmişti.[352] Milletler Cemiyeti'nin değindiği iki önemli noktada da, yukarıda bahsedildiği üzere Ermenistan'ın kurulması ve savunulması için gerekli malî ve askerî kaynaklar ile iktisadî bağımsızlığını temin için Ermenilere denize çıkış noktası verilmesi gereklidir. Malî kaynak konusuna, epey masraflı olacağı için hem Milletler Cemiyeti hem de İtilaf devletleri sıcak bakmamış ve bu yüzden Ermenileri himaye edecek bir mandaterin bulunması için arayışa başlanmıştır. Ayrıca Yüksek Konsey, Ermenileri finanse etmek için Milletler Cemiyeti garantörlüğünde borç toplanabileceğini önermiş fakat burada

[350] Mehmet Sait Dilek, Evren Küçük, "San Remo Konferansı'nda İngiltere'nin Ermeni Politikası (18-26 Nisan 1920)", *Turkish Studies,* Volume 7/3, Summer 2012, Ankara, s. 964 ve Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 232.
[351] Bilal Şimşir, *a.g.e.,* s. 46.
[352] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 232.

Milletler Cemiyeti'nin Ermenistan için güvence verip veremeyeceği tartışma konusu olmuştur.[353]

Milletler Cemiyeti'nin verdiği cevap, San Remo'da toplanan İtilaf devlet erkanını memnun eden bir gelişme değildi. Bu nedenle Yüksek Konsey, Ermeni sorununa geri dönerek konuyu tekrar tartışmaya başladı. Böylece Ermeni meselesini çözümleme işi, İtilaf devletlerinin üzerine kalmış ancak temsilciler arasında da anlaşmazlıklar baş göstermişti. Zira ne Fransa ne de İtalya askerî ve iktisadî yardım yapmaya yanaşmıyordu. İtalya, Boğazlar bölgesindeki yükümlülükleri hariç, Anadolu'nun herhangi bir yerinde antlaşma koşullarını yürütmek amacıyla, askerî bir harekatta bulunmak niyetinde değildi. Aynı şekilde İngilizler de Ermenistan için ordu gönderme niyetinde değildi. Yine de İtilaf devletleri, bölgeye cephane ve memur göndermeyi uygun görüyordu. Ek olarak İtilaf devletleri, Ermenistan'a borç para vermeye de pek yanaşmıyordu. Lloyd George, güçlü bir Ermeni devletinin kurulması için yaklaşık 10 milyon £'in gerektiğini Yüksek Konsey'deki temsilcilere bildirmiştir. Bu paranın çok büyük bir meblağ olduğunu ifade eden Lloyd George, bu kadar büyük bir meblağın ancak Amerika Birleşik Devletleri tarafından karşılanabileceğini de sözlerine eklemiştir. Ayrıca L. George, Amerika'nın devreye girmesini sağlama yolunun, Milletler Cemiyeti'nin, Amerika'ya Ermeni mandasını alması için çağrıda bulunmasından geçtiğini şiddetle belirtmiştir.[354]

Yüksek Konsey, Ermeni meselesinin ele alındığı ilk oturumda, Ermenistan mandasını üstlenecek olası devletler üzerine tartışmıştır. Bu tartışmalar sırasında Amerika'nın mandayı almayacağı görüşü hakim olmaya başlamış ve Norveç ihtimali üzerinde durulmaya başlanmıştır. Nitekim Norveç, Yüksek Konsey'de olumlu karşılanarak mandaterlik için uygun bir devlet olduğu düşünülmüştür. Zira Norveç'in demokratik bir devlet oluşu, güçlü bir orduya sahip olması ve maddî açıdan yeterli düzeyde olması, Norveç'i uygun bir mandater adayına dönüştürmüştür. Elbette Norveç'in bu yeterli özelliklerinin yanında cazip bir özelliği daha vardı: *Norveç'in Avrupa ve sömürge siyasetinden kopuk bir ülke olması*.[355] Amerika'nın mandayı alacağı konusuna değinen Curzon, böyle bir durumun gerçekleşmeyeceğini üzülerek belirtmiştir. İngiliz temsilcisi Fisher ise Norveç'in Ermeni mandasını almak için birkaç

[353] *Documents on British Foreign Policy*, s. 46-47.
[354] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 294.
[355] *Documents on British Foreign Policy*, s. 47.

geçerli nedeninin olduğunu ileri sürmüştür. Fisher ayrıca Norveç'in çok demokratik bir ülke olduğunu, Avrupa politikasının genellikle dışında kaldığını, kuvvetli bir ordusunun bulunduğunu ve çok az işsizlik sorunuyla karşılaştığını ifade etmiştir. Bunlara ek olarak Norveç, manda ve savaş gibi sorunlara tarafsız bir şekilde yaklaşmaktaydı. Norveç'in mandayı kabul etmesi halinde, mevcut Ermeni kuvvetleri, Avrupalı güçlerin yardımıyla eğitilecek ve teçhiz edilecekti böylece sınırların güvenliğini sağlama konusunda epey faydalı olacaklardı. Kısaca Lord Curzon, kendilerinin Ermenilere teçhizat ve memur gönderme konusunda destek olacaklarını düşünüyordu.[356]

The New York Times gazetesinde de Ermenistan'ın hamiliğini üstlenecek mandater devlet ile ilgili haberler göze çarpmaktadır. Zira bu haberlerin, Amerikan basını tarafından kamuoyuna duyurulmasının, İtilaf devletlerinin Amerika'yı harekete geçirmek amacıyla yaptıkları bir hamle olasılığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim Ermeni mandası adaylığı için Norveç, Hollanda ve Kanada'nın gösterilmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu alanda tek aday olarak görülmemesi açısından önemlidir.[357] Bu şekilde İtilaf devletleri de Amerika'ya muhtaç bir görüntü çizmeyerek prestijlerini koruma çabasına girmiş olabilirler. Fakat burada şu önemli soruyu sormak yerinde olacaktır: *Bu haberler Amerikan kamuoyunda beklenildiği ölçüde bir sansasyona neden olmuş mudur?* Bu sorunun cevabının ne olduğunu Amerikan Senatosu'nun konferanstan sonra bir kez daha Ermeni mandasını kesin olarak reddetmesinden anlayabiliriz.

Ermenistan ile ilgili askerî kaynak sorunu, Ermenistan'ın dış tehditlere karşı savunulması ile alakalıdır. Notada Milletler Cemiyeti Konseyi, Yüksek Konsey'e Ermeni devletine ayrılan bölgelerin gerektiğinde korunması konusunda, Yüksek Konsey üyelerinin askerî güç kullanıp kullanmayacağını sormuştur. Yüksek Konsey, soruyu cevaplamadan önce askerî uzmanların dinlenmesini ve yeni Ermeni sınırlarının korunabilmesi hususunda askerî uzmanlara meselenin sorulmasını istemiştir. Ayrıca Milletler Cemiyeti Konseyi, Yüksek Konsey'e mandater devlet bulunana kadar Ermenileri koruyup koruyamayacağını da sormuştur. Curzon, bu konunun Ermenilerle de görüşülmesi gerektiğini belirtmiştir. Nihayetinde Ermeniler 20-30 bin kişilik bir

[356] Bilal Şimşir, *a.g.e.,* s. 45.
[357] *The New York Times*, "Holland May Take Armenian Mandate", 22.04.1920 ve *The New York Times,* "Canada Offers to Take Mandate For Armenia", 23.04.1920.

kuvveti ellerinde bulundurmaktaydı.[358] Bilindiği üzere bağımsızlığını ilan etmiş olan kısım, eski Rus Çarlığı'na bağlı olan Erivan merkezli Ermeni devletiydi. İtilaf devletlerinin, savaş sonrası Türk topraklarında bir Ermeni devletinin kurulmasına izin vereceği haberi, bu Erivan merkezli devletin büyütüleceği anlamına geliyordu. Askerî kaynak sorununu doğuran ana etmen de tam olarak burada başlamaktadır. İtilaf devletleri için, Ermeni meselesinde esas sorun; "*Ermeni devletine bırakılması planlanan Türk toprakları, Ermenilerce korunabilecek midir?*" sorusunun altında yatmaktadır. Bu nedenle delegeler, askerî uzmanların dinlenmesine karar vermişlerdir. Esasen Yüksek Konsey, Ermenistan'ın kendini koruyabileceğine pek ihtimal vermemektedir. Yine de Türklere antlaşmanın dayatılması halinde, İtilaf cephesinde Ermenilerin bir şansı olabileceği görüşü hakimdir. Milletler Cemiyeti, Ermeni sınırlarının savunulması için gerekecek askerî kuvvetin sağlanması meselesini de sormuştur fakat Yüksek Konsey, Doğu Anadolu içlerine asker göndermeye pek sıcak bakmamıştır. Ancak İtilaf devletlerine göre soru, Ermenilere sorulmalıydı ve Ermenilerin kuvvetlerinin sayısı ve niteliği öğrenilmeliydi. İtilaf devletleri, Ermenilerin tahmini olarak 20 ila 30 bin[359] kişilik bir kuvvete sahip olduklarını düşünmektedir. Bu kuvvetlerin silahlandırılmasına da Yüksek Konsey sıcak bakmıştır. Fakat bu kuvvetlerin Azeriler ve Gürcüler ile yapılan savaşlarda kullanıldığı da göz önünde bulundurulursa Ermenilerin yeterli miktarda kuvvetinin bulunmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle İtilaf devletleri, Ermeni mandasını Norveç gibi askerî ve malî açıdan kuvvetli bir devletin kabul etmesini istemektedir. Bu sayede hem askerî hem de malî sorunlar, kendiliğinden çözülecekti.[360]

Yukarıda da zikredildiği üzere Milletler Cemiyeti notasında belirtilen sorunlardan en kolay çözüme ulaştırılanı, Ermenistan'ın denize çıkış meselesi olmuştur. Yine de Ermenilerin denize çıkış sorunu, Batum ve Lazistan sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Burada, Batum'un serbest liman olarak Ermenistan'ın kullanımına açılması ve Lazistan kıyıları ile Trabzon limanının da Ermenilere bırakılması konuları görüşülmüştür. Lord Curzon, Batum'un serbest bir liman haline getirilmesini ve Ermenilerin bu limanı, Gürcülerle birlikte kullanmasını fakat Lazistan kıyılarının

[358] Bilal Şimşir, *a.g.e.,* s. 46.
[359] Lloyd George, silahlı Ermeni kuvvetlerin sayısının 30-40.000 civarında olduğunu Yüksek Konsey'de dile getirmiş ve silah ile teçhizat yardımıyla Ermenilerin kendilerini koruyabilecek sayıya ulaşabileceklerini belirtmiştir. Konferansa katılan Ermeni delegelerinin de Lloyd George'u destekler nitelikte açıklamalar yapmasıyla Yüksek Konsey, Ermenilerin kendilerini koruyabileceğine kanaat getirmiştir. Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 232.
[360] *Documents on British Foreign Policy,* s. 47-48.

tamamen Ermenilere bırakılmasını istemiştir. Ancak Lazistan'ın tamamen Ermenilere bırakılamaması durumunda, en azından buradaki iki küçük limanın Ermenilere verilmesini düşünen Curzon, Trabzon'un ise serbest liman statüsüne geçirilmesini öne sürmüştür. Trabzon'un, Ermenilere bırakılması halinde de serbest liman ve askerden arındırılmış bölge olması, Curzon için yerinde bir karardı. Bu meseleyle ilgili Milletler Cemiyeti Konseyi de olumlu bir cevap vermiştir. Ayrıca Ermenistan'ın bu limanlara rahatça erişimi için Erzincan'ın askersiz bölge olmasına da karar verilmiştir.[361]

Ermeni meselesinde en önemli tartışma konusu, şüphesiz malî meselelerde yaşanmıştır. Milletler Cemiyeti notasında, Ermeni hamiliğini üstlenecek devlette bulunması gereken ilk nokta, mandater devletin kuvvetli bir iktisadî yapıya sahip olması idi. Zira bu ilk koşul, Milletler Cemiyeti'nin Ermeni devletini kurmak için gerekli finansal kaynakları ve büyük meblağları sağlayamayacağı için çok önemliydi. Milletler Cemiyeti, borç garantisi verebilecek üyelerinin tümüne Cemiyet Toplantısı'nda manda çağrısı yapacaktı. Ermeni topraklarını koruma konusunda ise mandater devlete, halihazırda bulunan Erivan Cumhuriyeti'nden müteşekkil bir Ermeni devletinin, yani Rusya Ermenistanı'nın, yeni kurulacak Ermeni devletinin özünü oluşturacağı hatırlatılmalıdır. Ayrıca eski Türk topraklarının büyük bir kısmının Ermenilere bırakılacağı da göz önünde tutulmalıdır. Yani mevcut Rus Ermenistanı büyütülerek manda haline getirilecek ve bu da daha fazla masrafa neden olacaktır.[362] Ek olarak İtilaf devletleri de Ermeniler için herhangi bir malî sorumluluk üstlenmek niyetinde değildir. Nitekim Curzon'un, Ermeni mandasını hiçbir devletin üstlenmemesi durumunda Ermenilere borç verilebileceğini ortaya atması, Fransa cephesinde destek bulmamıştır. Millerand, Ermenilere maddî yardım yapılmasına pek sıcak bakmıyordu. Ayrıca Fransa, Ermenilere askerî destek sağlama taraftarı da görünmemektedir. Askerî bir yardımın ise Fransa için tamamen imkansız olduğunu belirten Millerand, Fransa'nın başka bölgelerde askerî yükümlülüklere sahip olduğunu belirterek Fransa'nın Ermenilere asker yardımı yapamayacağını belirtmiştir. Kısaca Fransa, bu konu hakkında Milletler Cemiyeti'ne olumlu bir cevap verme niyetinde değildi.[363]

Ermenistan için gereken malî ve askerî yardım konusunda İtalya'nın tutumu da Fransa ile aynıdır. Nitti, savaştan yeni çıkmış bir İtalya'nın ne Ermenistan'a

[361] *Documents on British Foreign Policy*, s. 48 ve Bilal Şimşir, *a.g.e.,* s. 47.
[362] Bilal Şimşir, *a.g.e.,* s. 46.
[363] *Documents on British Foreign Policy*, s. 48 ve Bilal Şimşir, *a.g.e.,* s. 47.

gönderebileceği birliklerinin olduğunu ne de borç güvencesi verebileceğini ifade etmiştir. İtalya'nın askerî birliklerini Anadolu'nun iç kısımlarına göndermeye pek niyeti olmadığını belirten Nitti, maddî yardımın ise ülkesinin içinde bulunduğu zor durumdan dolayı imkansız olduğunu ifade etmiştir. Nitti, sınırları Erzurum'u da içeren bir Ermenistan kurulması fikrini uygulamanın askerî yükümlülükleri ve birtakım zorlukları da beraberinde getireceğini belirtmiştir. Ayrıca Nitti, çizilmesi gündemde olan Ermeni sınırlarına da değinerek, Erzurum'u da kapsayan bir Ermeni devletinin kurulabilmesi için büyük miktarda asker sevkine ihtiyaç duyulacağını belirtmiştir. Bu asker sevki, büyük bir masrafı da beraberinde getirecektir. Erzurum'un Türkler için ne denli önemi haiz olduğunu vurgulayan Nitti, şehrin tecrübeli ve donanımlı 13-14 bin kadar askerle savunulduğuna da değinmiştir. Kısaca özetlemek gerekirse Nitti, Türkiye ile olası bir savaş halinde İtilaf devletleri, Anadolu içlerine büyük kuvvetler sevk etmesi gerekeceğini düşünmektedir. Bu da pek tabii İtalya ekonomisi için oldukça ağır bir yük demekti. Norveç konusuna da değinen Nitti, Norveç'in mandayı almasından memnuniyet duyacağını belirtmiş ancak Norveç'in askerî yükümlülüğü karşılayabileceğinden emin olmadığını açıklamıştır. Bunu da Norveç'in Anadolu içlerinde daimî kuvvet bulundurmasının zorluğuna yoran Nitti, Norveç'in Ermenilere daha çok manevî destek verebileceğini ifade etmiştir. Bunlara ek olarak, Norveç'in nüfusunun da askerî gereklilikleri karşılamak için yetersiz olduğunu savunan Nitti, Batum ve Ermenistan'ın denize çıkış noktaları için sunulan önerileri onayladığını belirtmiştir. Yani İtalya, Ermenilere verilecek denize çıkış noktalarında müttefikleriyle hemfikirdir. Nitti'nin Ermenistan ile ilgili büyük kaygıları mevcuttu. Bunlardan en önemlisi; büyük bir Ermenistan'ın kurulması, beraberinde daha büyük zorlukları ve yükümlülükleri de getirecekti. Başkan Wilson, Ermenistan'ın sınırlarını küçük buluyor ve bu durumdan ötürü sürekli şikayette bulunuyordu. Nitti'ye göre, Ermenistan'ın geniş sınırlara sahip olması kendi aleyhineydi. Ne Fransa ne de İtalya bölgeye asker sevk etme niyetinde değildi ve Norveç mandayı kabul etse dahi, askerî yükümlülükleri yerine getiremezdi. Görüldüğü üzere Nitti'nin en büyük kaygısı, Ermeni topraklarının büyüklüğüdür. Zira bu sınırlar ne denli geniş olursa savunması da o denli zor olacaktır. İtalya ve Fransa'nın asker gönderemeyecek durumda olması, Wilson'un daha büyük bir Ermenistan kurulması projesiyle çelişki halindedir.[364]

[364] *Documents on British Foreign Policy,* s. 48-49 ve Bilal Şimşir, *a.g.e.,* s. 47-48.

İtalya ve Fransa'nın Ermenilere malî ve askerî alanlarda yardım edemeyeceğine dair kararlı tutumu, İngiliz temsilcileri arasında anlaşmazlık yaşanmasına neden olmuştur. Nitekim Lord Curzon, Ermenilere destek verilmesini isterken; Lloyd George, İngiltere'nin malî ve askerî yardım yapamayacak durumda olduğunu savunmuştur. Lloyd George da maddî konularda Nitti ve Millerand ile aynı endişeleri paylaşmaktaydı. Herhangi bir yükümlülüğün altına girmeden önce, maliye uzmanlarının görüşünün alınmasını gerekli buluyordu. Yine de Lloyd George, Ermenilere silah yardımı yapılarak Ermenilerin elinde mevcut birliklerin sayısının arttırılabileceği kanısındaydı. L. George, silahlandırılan Ermenilerden, kendi subaylarının eğitimiyle güçlü bir ordu çekirdeği oluşturulabileceğini öne sürmüştür. Ayrıca L. George, Ermeni birliklerinin toplam sayısının 30-40 bin civarı olduğunu belirterek bu sayının, Doğu Anadolu'nun ele geçirilip korunmasına yeteceğini savunmuştur. L. George, Ermenilere gereken şeylerin teçhizat ve eğitimden ibaret olduğuna dikkat çekmiş ve kendilerinin bu iki şeyi kesinlikle karşılayabileceğini belirtmiş ancak bu meselenin, askerî danışmanlara danışılması gereken bir konu olduğunun altını çizmiştir. Ermenilerin denize çıkış noktası konusunda temsilcilerin hemfikir olması üzerine, sınırlar ve denize çıkış ile ilgili konuların karar verildiği şekilde antlaşma metninde yer alması gerektiğini sözlerine ekleyen L. George, konuyla ilgili diğer meselelerin ise şimdilik askıya alınması gerektiğini belirtmiştir. Zira L. George'a göre, Türkiye'yi ilgilendirmeyen manda meselelerinin başka bir tarihte görüşülmesi daha doğru idi. Bu konunun ileri bir tarihte Milletler Cemiyeti ve İtilaf devletleri arasında görüşülmesine karar verilmiştir.[365]

İtilaf devletleri, Ermenistan'ın denize çıkış konusunu karara bağlayarak Batum'un serbest liman olmasına ve Trabzon ile bölgedeki iki limanın Ermenilere bırakılmasına karar vermişlerdir. Malî ve askerî yardım konuları ile sınır çiziminin, manda konusu çözümlenene kadar ertelenmesine karar verilmiştir. Ayrıca Yüksek Konsey, Ermeni meselesiyle ilgili konular çözümlenmeden önce Bogos Nubar Paşa ile askerî uzmanların dinlenmesine karar vermiştir. Ek olarak Lord Curzon, toplantı kapanmadan önce söz alarak Ermeni meselesinde kendilerinin manevî sorumluluk altında olduğunu belirtmiş ve Türklere savaş ilan etmelerindeki sebeplerden birinin de Ermenileri bağımsızlığına kavuşturmak olduğunun unutulmaması gerektiğini Yüksek

[365] *Documents on British Foreign Policy*, s. 49, Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 295 ve Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 48.

Konsey'e hatırlatmıştır. Curzon, barış antlaşmasının Türkler tarafından da tanınması gerektiğini ve Ermenistan sorununun çözümünün ancak bu şekilde gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Curzon'a göre, bu şekilde maddelerin antlaşmaya eklenmesi, kuşkusuz bir sorumluluğu da beraberinde getiriyordu. Bağımsız Ermenistan fikri, İtilaf devletlerinin savaş hedeflerinden biriydi ve İngiltere, Fransa ve Wilson bu fikri ilk ortaya atan taraflardı. Curzon, bundan dolayı Ermenistan meselesinde İtilaf devletleri üzerinde ağır bir yük ve sorumluluk olduğunu savunuyordu. Ermeni meselesinde çok fazla görüş ayrılığı yaşanmadığına dikkat çeken Curzon, başbakanların ordu sevkiyatını gereksiz bulduğunu belirtti. Ermenistan için gerekli olan, teçhizat ile memur idi ve bu konu üzerinde mutabık kalınmıştı. Maddî konuların ise ekonomi uzmanlarına bırakılması kararlaştırılmıştı. Yine de alınan bu kararların Milletler Cemiyeti'ne bildirilmesi gerekmekteydi. Maddî kaynak yaratılması için de Milletler Cemiyeti'ne çağrıda bulunulması ve Milletler Cemiyeti nezdinde bir toplantının yapılması teşvik edilmeliydi.[366]

Millerand'a göre İtilaf devletleri, gerekli para ve askerî birliği Ermenilere sağlayamazdı. Millerand, Norveç yahut iyi niyetli başka bir ülkenin mandayı ve mandanın getireceği sorumlulukları üstlenmesini umuyordu. L. George da sorumlulukların sadece kendilerine yüklenmemesi konusunda Millerand'ı onaylıyordu. Askerî ve malî yükümlülükler konusuna da değinen L. George, asker gönderilemeyeceğini yalnızca ordunun eğitimi için gereken personeli ve orduya gereken teçhizatı sağlayabileceklerini belirtti. Bu konunun ise öncelikle askerî danışmanlara sorulması ve danışmanların önerilerine göre karar verilmesi planlanmıştı. Malî meselelerde ise Ermenistan'a 10 milyon pound (£) gerektiğini belirten L. George, böylesine büyük bir meblağı kimin karşılayabileceği sorusunu ortaya attı. L. George'a göre, Amerika bu tutarı rahatlıkla karşılayabilirdi ve bundan dolayı Milletler Cemiyeti'nden, manda konusunda Amerika'ya başvuru yapması istenebilirdi. Lloyd George, Amerika'nın mandayı alması ve maddî yardımı üstlenmesi için Milletler Cemiyeti'ne gidilmesi gerektiğine inanıyordu. Berthelot ise daha farklı bir meseleye değinerek, dünyanın her yerinde Ermenistan için para yardımı yapacak zengin Ermenilerin ve Ermeni dostlarının olduğunu belirtti. Ayrıca Ermenistan'ın da zengin

[366] *Documents on British Foreign Policy,* s. 49-51 ve Bilal Şimşir, *a.g.e.,* s. 48-49.

menkullere sahip olduğunu ifade etti.[367] Curzon, çeşitli düşünceleri içeren bir barış taslağının en iyi fikir olduğunu savunuyordu. Ayrıca Milletler Cemiyeti içindeki farklı sesleri işaret ederek, Cemiyet içinde uyuşmazlık bulunduğunu belirterek bunların Yüksek Konsey'de de hissedildiğini söyleyerek Milletler Cemiyeti'ndeki bu davranışları onaylamadığını ifade ediyordu.[368]

22 Nisan'da saat 11'de yapılan oturum[369], Türkiye'nin sınırlarının tartışmaya açılmasıyla başlamıştır. Önceki gün süren tartışmalar, herhangi bir sonuca ulaştırılamamış ve Nitti, konuyu tekrar gündeme getirmiştir. Türkiye'nin Asya sınırlarının çizimine de değinen Nitti, Wilson'un isteği doğrultusunda kurulması planlanan Büyük Ermenistan sınırlarına Erzurum'un dahil edilmemesini istemiştir. Nitekim Erzurum'da ahali çoğunlukla Müslüman olduğundan Erzurum'un, Ermenistan'a dahil edilmesi halinde Ermenilerin şehri savunma olasılığının olmadığını belirten Nitti, şehrin Türkiye'ye bırakılmasının Ermeniler için daha kârlı olacağını ve olası bir kırım hareketinin önüne geçilmiş olacağını belirtmiştir.[370] Zira Nitti'nin Erzurum'da yaşayan ahaliye ilişkin konferansa sunduğu kanıtlar da hem savıyla hem de gerçek verilerle tutarlılık göstermektedir. Nitti'nin sunduğu raporlara göre, Erzurum ilinde 673 bin Müslüman, 8500 Rum ve 135 bin Ermeni yaşamaktaydı.[371] Nüfus

---

[367] Bilal Şimşir, *a.g.e.,* s. 49.

[368] a) *Ermenistan'a gönderilmesi düşünülen askerî güçler ve teçhizat konusu, Başlıca Müttefik Güçler'in askerî danışmanlarına havale edildi ve Bogos Nubar tarafından sunulan "Ermeni Devleti'nin Bir Parçasını Teşkil Edecek Olan Türkiye Hakimiyetindeki Ermeni Topraklarının Askerî İşgali" başlıklı memorandumda geçen askerî sorunların da incelenmesi için konu, Başlıca Müttefik Güçler'in askerî danışmanlarına havale edilmesi,*

b) *L. George'un fikirlerine dayanan ve Lord Curzon'un tasarladığı taslağın, Yüksek Konsey'in ortak beyanı olarak Milletler Cemiyeti'ne sunulması* kabul edildi.Bilal Şimşir, *a.g.e.,* s. 50.

[369] 22 Nisan Perşembe günü sabah 11 oturumunda Türkiye'nin sınırları, Boğazlar'ın statüsü, deniz yollarının yönetimi ve Batum'un akıbeti konuları görüşülmüştür. Toplantıya katılan delegeler şu şekildedir:

İngiltere adına; Başbakan Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Hurst ile Vansittart ve yazman olarak Sir M. Hankey ile Albay Abraham,

Fransa adına; Başbakan Alexandre Millerand, Diplomat Phillipe Berthelot ve Kammerer,

İtalya adına; Başbakan Francesco Saverio Nitti, Vittorio Scialoja ve Nogara ile yazmanlar Garbasso, Galli, Trombetti ve Teğmen Zanchi,

Japonya adına ise; Matsui ve yazmanlar Saito ile Sawada ve çevirmen olarak Camerlynck hazır bulunmuştur. *Documents on British Foreign Policy*, s. 93.

[370] Nitti'ye göre, "*Erzurum Türk milliyetçilerinin en önemli merkezlerindendi ve Ermeniler, tek başlarına Türkleri oradan çıkartmaya malik değildi.*" Ayrıca Nitti, Ermenilerin Türk kuvvetlerle çarpışması ihtimaline karşın "*Ermeniler, Türkleri Erzurum'dan çıkartmaya çalışırsa, sonu kendileri için bir katliam olur*." diyerek Erzurum'un alınmasının zorluğuna dikkat çekmiştir. Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 296.

[371] İngiliz raporlarında bölgede, 135 bin Ermeni, 673 bin Müslüman ve 8500 Rum nüfusun meskun olduğu belirtilmişti, yani İngiliz raporları da Nitti'yi destekler nitelikteydi. Nitti, Trakya ve Doğu Anadolu'daki sınırların, Türklerin aleyhine çizilmesinin, barışın tesis edilmesini zorlaştıracağını

fazlalığının yanında, Nitti'nin değindiği bir diğer önemli husus da Erzurum'un Türk milliyetçilerinin önemli bir kalesi olmasıydı. Yani Türk birliklerini şehirden çıkartmanın tek yolu askerî güçten geçiyordu ve böylesi bir harekat için çok büyük bir askerî kuvvet gerekmekteydi. Nitti'nin bahsettiği askerî harekatın malî boyutu, halihazırda İtilaf devletlerinin uzak durmak istediği bir konuydu. Erzurum'un ele geçirilmesinin zorluğunu ve bu harekatın maddî boyutunu askerî uzmanların raporlarıyla destekleyen Nitti, kendi himayelerinde kurulacak bir Ermeni devletine sıcak bakmıyordu.[372]

Ermeni meselesi, 22 Nisan akşam oturumunda tekrar görüşüldü. Bu oturumda Yüksek Konsey, Ermeni temsilcilerini de dinlediği için Ermenilerle ilgili önemli yargılara varılmış ve haliyle bu oturum, alınan kararları etkilemiştir. Oturumda ilk söz alan delege Lloyd George'un en büyük endişesi, Ermenistan ve Erzurum meseleleri idi. L. George endişesini, buradaki Müslüman ahalinin diğer bölgelere nazaran daha fazla olduğunu söyleyerek dile getiriyor ancak yine de Erzurum hariç, zikredilen bölgelerdeki çoğunluğun Ermenilerden oluştuğunu vurguluyordu. Lloyd George, Türklerin ve Müslümanların Erzurum'da ağırlıkta olduklarını belirterek en önemli sorunun burada yaşanacağını ifade etti. Ayrıca buradaki Müslüman ahalinin, savaş öncesinde ve hatta çok daha öncesinde dahi hakim unsur olduğunu söyleyerek Türk ahalinin çoğunluğu oluşturmasının ne savaşla, ne istatistiklerin değiştirilmesiyle ne de Ermeni tehciriyle[373] alakalı olduğunu kabul etmişti. Bu sebeple Lloyd George, kendisinden beklenenin aksine, Erzurum'un Ermenilere bırakılmamasını istemiştir.[374] Lloyd George, "*Müslümanların çoğunlukta olduğu bir bölgenin*" Ermenistan'a bırakılmasının hiçbir ilke ile bağdaşamayacağını belirtmiş olsa da Trakya, İzmir ve Edirne konularında aynı hassasiyeti göstermemiş ve kendisiyle bu açıdan çelişmiştir. Elbette Lloyd George'un tutumundaki bu değişiklik, İngiltere'nin siyasî ve iktisadî menfaatleriyle doğrudan ilişkilidir. Nitekim Ermeni mandasındaki belirsizlik, Lloyd George'u daha küçük bir Ermenistan kurmaya sevk etmiş olabilir. Görüldüğü üzere San Remo Konferansı'nda Erzurum'un Ermeni sınırları içerisinde yer alması konusu açıldığında temsilciler, tam bir görüş ayrılığı yaşamışlardı. Nitti ve Lloyd George, Erzurum'u Ermenilere

savunmaktaydı. Nitti'ye göre, Erzurum'da Türk nüfus hakim unsur olduğundan Erzurum'u Ermenilere bırakmak, barışın riske atılması anlamına geliyordu. İsmail Ediz, *a.g.e.,* s. 231.

[372] *Documents on British Foreign Policy*, s. 94.

[373] Orijinal tutanaklarda "*Ermeni kırımı (extermination of Armenians)*" ifadesi yer almaktadır. *Documents on British Foreign Policy*, s. 108.

[374] *Documents on British Foreign Policy,* s. 108.

bırakmanın tam bir felaket olacağını düşünüyorlardı. Curzon ve Berthelot ise Erzurumsuz bir Ermenistan'ın olamayacağını savunuyordu.[375]

L. George'un Erzurum'un Ermenistan'a bırakılması konusundaki bir diğer endişesi ise Erzurum gibi bir Türk şehrinin Ermenistan'a bırakıldığı bir antlaşmayı, Türk tarafına kabul ettirmek meselesiydi. Başlangıçta *self-determination*[376] ilkesini kabul ettiklerini belirten L. George, Erzurum'u Ermenilere bırakmaları halinde bu ilkeyi çiğneyecekleri konusunda delegeleri uyardı. Zira Erzurum'un Ermenilere bırakıldığı bir antlaşma, Osmanlı Hükümeti tarafından da kabul edilse buradaki sorunların sona ermeyeceği aşikardır. L. George, Erzurum'daki durumu iyi analiz ederek bölgede meskun Türklerin, Ermeni varlığını kolayca kabul etmeyeceğini anlamıştır. L. George'a göre, antlaşmada Erzurum'un Ermenistan'a bırakıldığının zikredilmesi, savaşa ya da Ermenilerin vazgeçmesine neden olacağından imzalanacak antlaşmanın hükümsüz kalmasına neden olacaktır. L. George, endişelerini dile getirdikten sonra Ermenilerin mevcut durumuna da değinmiştir. Ermenilerin, Türkler, Azeriler, Kürtler ve Gürcüler arasında sıkışıp kaldıklarını belirten L. George, böyle sınırlı bir alanda Ermenilerden geniş toprakları ellerinde tutmalarını beklemediğini belirtmiştir.[377] Ayrıca L. George, Ermenilerin intikam isteğine vurgu yaparak kendilerini Erzurum'a çekmek istediklerini zikretmiştir. Bunlara ek olarak Ermenilerin taleplerindeki sınırsızlığı da L. George'un eleştiri noktalarından biri olmuş ve bunların Amerika Başkanı Wilson'dan kaynaklı olduğunu da Yüksek Konsey ile paylaşmıştır. L. George, Erzurum konusunda Nitti'ye katıldığını belirtmiş ve bölgede İtilaf devletleri ya da başka bir büyük devletin yardımı olmaksızın kurulacak bir Ermeni devletinin ayakta kalamayacağını belirtmiştir. Nitti ve

---

[375] *Documents on British Foreign Policy*, s. 112 ve Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 296.

[376] Self-determination: Bir ulusun, kendi geleceğini kendisinin tayin etmesi, özyönetim. Başvuru için bkz. http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/self-determination?fallbackFrom=turkish ve http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/self-determination (Erişim Tarihi: 13.04.2017, Saat 15:46)

[377] Araştırmamızın sonraki bölümlerinde inceleyeceğimiz "Türk tarafına barışı zorla dayatma" konusu, Ermenistan konusu ile de ilgili olduğundan bu bölümde konuya kısaca değinmek yerinde olacaktır. Konferansta uzmanların sunduğu özel bir raporda, yapılacak antlaşmayı uygulamak için, yani Trakya, İzmir, Boğazlar, Ermenistan, Suriye ve Mezopotamya'nın işgali için, tam olarak 19 tümenlik bir kuvvet gerektiği belirtilmekteydi. Ayrıca Anadolu'yu silahsızlandırmak ve azınlıkların korunması ile bunların ihtiyaçlarını karşılamak için ek olarak 8 tümenin tahsis edilmesi gerekmekteydi. Yine de Ermeniler, koruma ve güvenceden hariç tutulursa, yani kendilerini idare ettikleri düşünülürse, gereken tümen sayısı 27'den 23'e düşecekti. İtilaf devletlerinin halihazırda Anadolu'da görev yapmak için 19 tümeni bulunmaktaydı ve bunlara ek olarak, Venizelos da İtilaf devletlerine 3 tümen sağlama sözü vermişti. İtilaf devletleri, kuvvetler konusunda anlaştıktan sonra, Türklerle yapılacak antlaşmanın koşullarını uygulamaya ve herhangi bir Kemalist kuvvet saldırısına karşı koymaya karar verdi. Ayrıca Anadolu'daki önemli tüm liman, demiryolu ve karayolları ile geçitler kontrol altına alınacak ve Türkler barışı imzalamaya zorlanacaktı. Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 295.

Lloyd George, Konferans boyunca birbirlerinin en ateşli muhalifi olmalarına rağmen, Erzurum meselesinde birbirlerinin fikirlerini desteklemişlerdir.[378]

Berthelot, Erzurum'un Ermeni mandasına bırakılması gerektiğini savunmaktaydı ancak tarihî temellere dayanmaktan ziyade, Ermenistan'ın güvenliği için Erzurum'un Ermenistan'a bırakılması gerektiğini belirtmekteydi. Nitekim Ermenilerin tarih boyunca Erzurum'da hakim unsur olamadığını, yalnızca koloniler kurmakla yetindiklerini ifade etmiş ve bu kolonilerde yaşayan Ermenilerin de soykırıma uğradığını belirterek Erzurum'daki Ermeni nüfus azlığını bu nedene bağlamaktaydı. Ayrıca Berthelot, İtilaf devletlerinin Ermeni sorununu yükümlenmelerinin ve çözümlemelerinin bir onur meselesi haline geldiğini ifade ederek Ermenistan'ın güvenliğini sağlamadan bağımsız bir Ermeni devleti kurmanın imkansız olduğunu belirtmekteydi.[379] Berthelot, Amerika Birleşik Devletleri'nin istediği Büyük Ermenistan'ın gerçekçi olamayacağını söylemiş ancak Erzurum'un da içinde bulunduğu bir Rus Ermenistanı kurulmasının mantıklı olacağını savunmaktaydı. Zira Erzurum'un kurulacak Ermenistan'ın sınırları içerisinde bulunması, temsilcilerin çoğunluğuna göre, siyasî, ahlakî ve iktisadî nedenlere dayandırılmaktaydı. Berthelot, Erzurum'da Ermeni çoğunluğun bulunmamasını kırımlara dayandırarak Erzurum'un Ermenistan'a verilmesindeki ahlakî nedenleri de bu duruma bağlamaktaydı. Siyasî ve iktisadî nedenlere de değinen Berthelot, Erzurum'un Türkiye'de kalması halinde, Ermenilerin denize çıkışının engelleneceğini ifade etmekteydi. Ayrıca Erzurum, Türkiye'ye bırakılırsa mesele, Ermenistan için hassas bir duruma dönüşecek ve Ermeniler, arkalarında güçlü bir Türk tehdidini sürekli olarak hissedecekti. Berthelot, Erzurumsuz bir Ermeni devletinin kurulmasının imkansız olduğunun üzerinde ısrarla duruyor ve Erzurum konusunda Ermeniler aleyhine karar alınması halinde, Ermenilerin hem siyasî, hem askerî hem de iktisadî olarak büyük zorluklar yaşayacağını Yüksek Konsey'e sunuyordu. Berthelot, Ermenilere verdikleri sözün onur meselesi olduğuna dikkat çekmiş ve bu durumu kullanarak ortaya sürdüğü savı, desteklemeye çalışmıştır.[380]

Curzon da Berthelot'u desteklemiş ve Londra Konferansı'nda kabul edilmiş şekliyle Erzurum'un Ermenistan'a bırakılması gerektiğini belirtmiştir. Berthelot'a ek olarak Curzon, Erzurum'un "*tarihî arka planına*" değinerek I. Dünya Savaşı öncesinde

[378] *Documents on British Foreign Policy*, s. 108-109.
[379] Lloyd George, *a.g.e.*, s. 1305-1306.
[380] *Documents on British Foreign Policy*, s. 109.

Erzurum'da yaşayan ahali hakkında Yüksek Konsey'e argümanlar sunmuştur. Curzon, savaş öncesi verilere dayanarak Erzurum'daki Türk nüfusun 360 bin, Ermeni nüfusunun ise 160 bin kişi olduğunu ileri sürmüştür. Ancak buradaki Ermeni nüfusun sayıca az olmasının nedeni, Curzon'a göre de değişmemektedir: *Ermenilerin soykırıma uğraması*.[381] Soykırım meselesinin özellikle üstünde duran Curzon, tekrar böyle bir olayın vuku bulmaması için Erzurum'un Ermenistan'a bırakılması gerektiğini iddia etmiştir. Curzon'un Erzurum hakkındaki tek endişesi, yalnızca Ermenilerin güvenlik sorunları değildi. Aynı zamanda Erzurum gibi güçlü bir kalenin Türklerin elinde bırakılması da Curzon'u tedirgin etmekteydi. Nitekim Curzon da Erzurum'un Ermenistan'a bırakılması meselesindeki ısrarlarının ahlakî nedenlerden ziyade siyasî nedenlere dayandığını belirtmiştir. Nitekim Curzon'a göre, Erzurum stratejik açıdan önemli bir şehirdir ve böylesine güçlü bir kalenin Türklere bırakılması halinde bedelini Ermenistan ödeyecektir. Zira doğal bir kale olan Erzurum, ileride Pan-Turan veya Pan-İslam bir hareketin ortaya çıkması için uygun bir bölgeydi ve Curzon, bundan dolayı Erzurum'un Ermenistan'a bırakılması gerektiğini düşünüyordu. Kuşkusuz böyle bir hareketin etkileyeceği ilk yer de Kafkasya olacaktı. Neticede İngiltere'nin İran ve Kafkasya'daki çıkarları ve petrol sevkiyatı zarar görecekti. Ancak Erzurum, Ermenistan'a bırakıldığı takdirde Türkiye'nin elindeki en önemli askerî merkezlerden biri düşürülecek ve Anadolu, Ermenistan tehdidine karşı savunmasız kalacaktı. Curzon'un planını kısaca özetlemek gerekirse, Anadolu, Kafkasya ve Orta Asya

[381] Curzon, savaş öncesi ve savaş sırasında Ermenilerin soykırıma maruz kaldığına dair beyanda bulunmuş ancak bunu yaparken Ermenilerin tahrif ettiği belgelere istinat etmiştir. Savaş sırasında muzır eylemlerde bulunan Ermeniler için "*tehcir*" yasası çıkmış fakat Ermeniler, herhangi bir kırıma maruz kalmamıştır. Savaş sonunda ise Büyük Ermenistan devletini kurma hülyasına kapılan Ermeniler, Müslüman ahaliye saldırarak katliamlara girişmişlerdir. Nitekim Rusya'nın ihtilalden sonra savaştan çekilmesiyle, Doğu Anadolu'da Rus birliklerinin yerini Ermeni çeteler almaya başlamıştı. Ermeni çeteciler, Doğu Anadolu'da büyük bir kargaşa ve yıkıma yol açarak bağımsız bir Ermeni devleti teşebbüsünde bulunmuşlardı. Ermenilerin bu faaliyetlerinden dolayı bölgede yaşayan Türkler de Erzurum merkezli örgütlenerek Ermenilere karşı mukavemete başlamışlardı. I. Dünya Savaşı sonunda kurtarılan Erzurum şehrinin içinde bulunduğu ahval hakkında Cevat (Dursunoğlu) Bey anılarında şu bilgileri vermektedir:

"Çocukluğumun en mesut günlerini içinde geçirdiğim, 1915-1916 kışında tabyalarında döğüştüğüm Erzurum şehri bir enkaz yığını olmuştu. Savaştan önce seksen bin nüfusu oldukça refahla besleyen, çarşılarında, pazarlarında kalabalıktan geçilmeyen bu gösterişli sınır kentinden kocaman bir köy harabesi ortada kalmıştı. Savaş yıllarında on binlerce insan tifüsten ve çeşitli bulaşıcı hastalıklardan ölmüş, istila öncesinde eli ayağı tutanlar muhacir olmuş, on bin kadar hemşehriyi de Ermeniler çekilirken öldürmüşlerdi. Şehirde kılıç artığı olarak üç-dört bin kişi kalmıştı... Ölümlerden kurtulan hemşehrilerle, muhacirlikten dönenler yangınlardan ve patlayan cephaneliklerin depremlerinden arta kalan eski refahlı evlerinin harabelerinde birer ikişer oda tamir ederek içine sığınmışlar, geri kalan enkazı yakarak kışı geçirmeye uğraşıyorlardı. Dış görünüş umut verecek gibi değildi." Serpil Sürmeli, "San Remo Konferansı ve Erzurum", ***Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,*** C. 4, S. 2, Erzurum, 2004, s. 97-98.

Müslümanları arasında Hıristiyan bir tampon devlet oluşturmak ve ileride teşkil edebilecek bir ittifakın önüne geçmekti. Yani İngiltere'nin Kafkasya'daki güvenliğini ve çıkarlarını sağlama almak için Curzon'un güçlü bir Ermeni devleti kurmak istemesi, "*Ermenistan*" ve "*Müttefik onuru*" adına yapılan bir eylemden çok daha fazlasını ihtiva etmektedir.[382]

Lloyd George'un Curzon'a olumsuz yanıt vermesi üzerine yeniden söz hakkı alan Curzon, Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyük Ermenistan projesi ve Ermenilerin umutlarından bahsederek Erzurum olmaksızın hiçbirinin yaşatılamayacağını belirtmiştir. Nitekim Curzon, Trabzon'un da Ermenilere bırakılmasını destekliyordu ve Rusya Ermenistanı ile Karadeniz arasındaki bağlantıyı sağlamak için Erzurum'un Ermenistan'a bırakılması gerektiğinin altını çiziyordu. Nitti ise karşıt görüşte olduğunu belirterek Erzurum'un Ermenistan'a verilmesi halinde kendi çıkarlarının zarar göreceğini söylemiştir. Erzurum'un Ermenilere bırakılmasıyla bölgeye asker çıkarmaları gerekecekti çünkü Türkiye'nin halihazırda burada güçlü bir ordusu bulunmaktaydı. Türk İmparatorluğu'nun elindeki toprakların devasa boyutlarda azaldığını belirten Nitti, Türk ahalinin yaşadığı yerlerin de paylaşıma açılmasının Türkiye'nin topyekun bir savaşa girişmesine neden olabileceğini düşünmekteydi. Yani İstanbul, İzmir, Doğu Trakya ile Edirne ve Erzurum şehirleri, Türkiye'nin önem gösterdiği en kritik bölgelerdi ve bu şehirler için İtilaf devletleri son paylaşımlarını yapmaktaydı. Nitti'ye göre, Erzurum'un da Türkiye'den koparılması, Türklerin antlaşmayı imzalamayacağı anlamına geliyordu. Norveç mandası konusundaki hoşnutsuzluğunu da dile getiren Nitti, askerî ve iktisadî açıdan güçlü bir Norveç'i Akdeniz'de istemediğini belirtmiştir.[383] Bu arada Ermeni mandasını üstlenebilecek devletler hakkında, Amerika basınında birtakım haberler de ortaya çıkıyor ve yeni gelişmelere neden oluyordu. *The New York Times* gazetesinin, 22 Nisan 1920 tarihli haberine göre, yeni mandater olarak Hollanda ortaya atılmıştır.[384] Amerikan basınında yer alan bu haberler, Amerika Birleşik Devletleri'nin mandayı alması için planlanmış görünmektedir. Zira İtilaf devletleri, bu sayede Amerika Birleşik Devletleri'nin hem dünya çapında prestij kazanmak için hem de hami statüsü elde etmek amacıyla Ermeni mandasını üstlenebileceğini düşünmüş olabilirdi. Ayrıca böyle bir durumda Amerika Birleşik Devletleri de Türk topraklarının paylaşımına dahil edilmiş

[382] *Documents on British Foreign Policy*, s. 110 ve Lloyd George, *a.g.e.*, s. 1306-1307.
[383] *Documents on British Foreign Policy*, s. 110-111.
[384] *The New York Times*, "Holland May Take Armenian Mandate", 22.04.1920.

olacaktı. Görüldüğü üzere Ermenistan'ın durumu, oldukça sıkıntılı bir mesele haline gelmiştir. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri'nin mandayı üstlenmeye pek istekli olmayışı, İtilaf devletlerini de başka çareler aramaya sürüklemiştir.

Yukarıda bahsedilen tarihten tam bir gün sonra Ermeni mandaterliği için Kanada gündeme gelmiştir. Bu da Amerika'nın Ermeni mandasını üstlenmesi için, İtilaf devletlerinin yeni mandaterler ortaya attığı yönündeki iddiaları kuvvetlendirmektedir. *The New York Times*'ın 23 Nisan 1920 tarihli haberine göre, Norveç'in Ermeni mandasını reddetmesi durumunda, Curzon, mandanın Kanada'ya önerileceğini açıklamıştı. Edwin L. James'in haberine göre, İtilaf cephesinde Kanada'nın Ermeni mandasını alabileceği düşünülüyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nin mandayı bir yük olarak görmesi ve istememesi, Milletler Cemiyeti'nin manda için gerekli iktisadî kaynakları karşılayamayacağını bildirmesi, İtilaf devletlerini yeni bir arayışa itmişti. İtilaf devletleri, Ermeni mandasını alacak devletin Milletler Cemiyeti üyesi, tarafsız bir devlet olmasına özen göstermekteydi. Yüksek Konsey, Ermeni mandasını öncelikle Norveç'e sunmayı uygun görmüştü. Ancak Yüksek Konsey üyeleri arasında genel kanı, Norveç'in mandayı reddedeceği yönünde idi. Zira Norveç'in, iktisadî kaynak sağlamanın yanında, Ermenistan'ın korunması için gerekli görülen 40 bin kişilik bir kuvvet temin etmesi olanaksız görülmekteydi. Norveç'in mandayı üstlenmesinin olanaksız görülmesi üzerine Lord Curzon, mandayı alması için Kanada'ya çağrı yapılması gerektiğini öne sürdü. Yüksek Konsey, Kanada'ya yapılacak teklifin Amerika Birleşik Devletleri'ni de ilgilendirdiğini düşünmekteydi. Zira bir İngiliz dominyonunun mandayı üstlenmesi, İngiltere'nin Milletler Cemiyeti'ndeki etkisini bir hayli arttıracak ve Cemiyet içindeki konumunu fazlasıyla sağlamlaştıracaktı. Ayrıca Kanada'nın mandayı üstlenmesi, hiçbir sorumluluk üstlenmeyen güney komşusuna bir sitem gibi gözükecekti. Kısaca özetlemek gerekirse Kanada'nın Ermeni mandasını üstlenmesi, diplomasi alanında İngiltere'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı bir zafer kazanması anlamına gelecekti.[385]

Görüldüğü üzere Ermeni mandası konusu, konferansta kesin bir çözüm üretilemeyen meselelerin başında gelmekteydi. Öyle ki Milletler Cemiyeti, Amerika Birleşik Devletleri, Norveç, Kanada ve Hollanda, Ermeni mandası için gündeme getirilmişlerdi. Yine de bu tür haberler, Amerikan kamuoyunda herhangi bir etki

[385] *The New York Times*, "Canada Offers to Take Mandate for Armenia", 23.04.1920.

yaratmamış görünmektedir. Ancak Amerika Hükümeti'ni etkilediği açıktır. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Bainbridge Colby, Ermeni temsilcisine gönderdiği bir telgrafta Ermenistan'ı tanıdığını belirtmekteydi.[386]

Erzurum'un Ermenistan için "*tehlikeli bir hediye*" olabileceğini dile getiren Nitti, antlaşmada Erzurum'un Ermenilere bırakılmasının, ekstra bir sorumluluğu da beraberinde getireceği görüşündeydi. Zira bölgeye kuvvet sevkiyatı yapılması oldukça zor ve masraflıydı. İtilaf devletleri de halihazırda bölgeye kuvvet gönderme taraftarı değildi ve Ermeni mandasını üstlenecek bir mandater de henüz bulunamamıştı. Mevcut durumun aynı şekilde devam etmesi, Ermenilerin Türk ordularıyla tek başlarına savaşacakları anlamına gelmekteydi. Ayrıca Erzurum'un Ermenilere bırakılması, Türk tarafını kızdıracaktı ve bu durum, antlaşmanın imzasına karşı çıkmalarına neden olacaktı. Nitekim Nitti'ye göre İtilaf devletleri, Trakya ve İzmir'in Yunanistan'a bırakılması kararını aldıklarında, Türkleri zaten kızdırmışlardı. Bu nedenle Nitti, herhangi bir mandater bulunmaksızın Erzurum'un Ermenilere bırakılmasını sakıncalı olarak görmekteydi.[387]

Lloyd George, Ermeni mandası için Amerika Birleşik Devletleri'nden yardım alınması gerektiğini ileri sürmüştür. L. George'a göre, Amerika'nın maddî yardım yapması olası ise de askerî yardım yapmasına imkanı yoktu, bu sebeple ya askerî harekat yapılacak ya da Ermeniler yalnız bırakılacaktı. İkinci durumda Ermenilerin kırıma uğrayacağını ifade eden L. George, öyle bir durumla karşılaşıldığında kendilerinin sorumlu tutulacağını sözlerine eklemiştir. Erzurum'un coğrafî konumuyla ilgili olarak L. George da müttefikleriyle hemfikirdi. Zira bölgenin coğrafî şartlardan ötürü izole olması, bölgeye asker sevkiyatını zorlaştıran bir etmendi. İstanbul, Trakya ve İzmir gibi şehirlere ulaşımın kolay olması hasebiyle, bu şehirlerin durumunun Erzurum ile aynı mahiyette olmadığını belirten Lloyd George, sabah oturumunda görüşülen Batum meselesinde de aynı sorunun baş gösterdiğini ve Batum gibi bir liman şehrine dahi asker sevk edemediklerini müttefiklerine hatırlatmıştır. Lloyd George'a göre, sorun sadece asker sevkiyatından ibaret değildi aynı zamanda İtilaf devletlerinin Anadolu'ya

[386] Ermenistan'ın bağımsızlığını tanıma amacıyla yazılan mesajda Amerika'nın Ermenistan'ı desteklediği ve ilgili tarih itibarıyla Birleşik Devletlerin fiilî Ermenistan Hükümeti'ni tanıdığı belirtiliyor.
Fiili hükümetin kurulması ile yeni devletin önceden belirlenmiş sınırlarının tanınması da beraberinde kabul edilecektir.
Washington, 23 Nisan 1920
(Bainbridge Colby) *Foreign Relations of the United States,* Vol. III, s. 778.
[387] Lloyd George, *a.g.e.*, s. 1308-1309.

gönderecek yeterli sayıda askere sahip olmaması da bir diğer önemli sorunu teşkil ediyordu. Görüldüğü üzere savaş, İtilaf devletleri üzerindeki etkilerini önemli ölçüde devam ettirmektedir. Bunların yanında işin ekonomik boyutu da L. George'u düşündürüyordu. Nitekim Erzurum ve Doğu Anadolu'ya yapılacak bir askerî harekat ve bölgede üstlenilecek yükümlülükler için 1 milyon Pound harcanması gerektiğini ifade etmişti. Kendi savını desteklemek amacıyla bir dayanak oluşturmaya çalışan L. George, İngiltere'deki hiçbir vatandaşın, Erzurum'u ele geçirmek için bu miktarı ödemeyeceğini de belirtmiştir. Neticede Erzurum meselesi üzerine iki çözüm önerisi sunan Lloyd George, ilk önerisinde Başkan Wilson'a, yardım edip etmeyeceğinin sorulmasını önermiş ve Wilson'un olumlu cevap vermesi halinde Londra Konferansı'nda belirlenen sınırların antlaşmaya konulmasına izin verilebileceğini belirtmiştir. İkinci olarak, zaman kazanmaya çalışarak bir mandater devlet bulmayı öneren L. George, Ermeni devletlerinin topraklarının da Milletler Cemiyeti güvencesine alınabileceğini müttefikleriyle paylaşmıştır. Açıkça görüldüğü üzere Lloyd George'un kaygıları tamamen iktisadî meselelerle ilintilidir.[388]

İtilaf devletleri temsilcileri, görüldüğü üzere Ermeni meselesini görüşürken yoğun tartışmalara girmiştir. Lord Curzon ile Berthelot; bağımsız Ermenistan'ın Erzurum olmadan ayakta kalamayacağını ve Ermenilere savaş sırasında verdikleri sözü tutmaları gerektiğini savunuyorlardı. Lloyd George ile Nitti ise muhalif bir tutum takınarak işin daha çok iktisadî ve askerî boyutu üzerinde durmuşlardır. Zira Berthelot, Lloyd George'un önerilerini eleştirerek Ermeni sorunundan kaçmanın, savaş sırasında Ermenilere verdikleri sözlerle bağdaşmayacağını belirtmiştir. Berthelot'a göre L. George, Konsey'den bağımsız öneriler sunarak işin Amerika Birleşik Devletleri yahut başka bir mandatere bırakılmasını istemekteydi. Fakat Berthelot, durumun direkt olarak kendilerini ilgilendirdiğini vurgulamış ve diğer çözümlerin yalnızca geçici çözümler üretebileceğini belirtmiştir. Lord Curzon da sorunun çözümüne dair Ermenilere beklentilerinin sorulmasını ve gönderdikleri temsilcilere danışılmasını önermiştir. Ermenilere danışılmasının çok büyük bir önem teşkil ettiğini belirten Curzon, Ermeni temsilcilerin yardım almaksızın Ermenistan'ı savunabileceklerine inanmaktaydı. Yani işin askerî boyutunu Ermeni birlikler üstlenecekti. Curzon ek olarak Ermenistan'ın da antlaşmayı imzalayan taraflardan biri olacağını hatırlatarak Ermenilerin kabul etmediği

[388] *Documents on British Foreign Policy*, s. 111-113.

bir antlaşmanın yürütülmesinin kamuoyunda olumsuz bir tepkiye neden olacağını ifade etmiştir.[389] Yine de Erzurum'daki Türk birlikleri, Erzurum'un Ermenilere verilmesi konusunda soruna neden oluyordu. İtilaf devletleri, Türklerle yeniden bir savaş durumuna girmek istemiyordu çünkü umumî harpte yeterince kayıp ve zarara uğramışlardı. Yeni bir savaş, yeni harcamaları da beraberinde getirmek anlamına geliyordu. Bu nedenle, özellikle Nitti ve Lloyd George, Erzurum'un Türklerde kalması gerektiği şeklinde görüş bildiriyordu. Askerî ve malî kayıplardan başka savaş karşıtlarının düşündüğü iki önemli husus daha vardı: "*Erzurum'un zapt edilmesi ve elde tutması güç bir bölgede bulunması* ve *Erzurum'daki Türk garnizonunda sayıca fazla ve savaş tecrübesi olan bir Türk ordusunun bulunması*. Bu iki sorundan coğrafya, asker sevkiyatını zorlaştırıyor ve askerî bir harekatın maliyetini yükseltiyordu. Güçlü bir Türk ordusunun bulunması ise İtilaf devletlerini, Ermenilerin geleceği konusunda endişelendiren güçlü bir faktördü.[390] Askerî uzmanlar da Erzurum'un Ermenilere bırakılmasına sıcak bakmamaktaydı ve bunun yanında İngiliz Genelkurmayı da bu işin ne denli zor olacağını belirtmekteydi. İngiliz Genelkurmayı'nın verdiği bilgilere göre, Batum'dan Sarıkamış'a uzanan demiryolu hattının 400 millik kısmının kullanıma elverişsiz durumda olması ve Sarıkamış hattından direkt olarak Erzurum'a ulaşımın olmamasının yanında denizden Erzurum'a ulaşımın Trabzon yoluyla yapılabileceği ancak Trabzon'dan da iç kesimlere geçişin zor olduğu çünkü geçitlerin 8.200 feet yüksekliğe kadar ulaştığı raporlarda belirtiliyordu.[391]

Askerî komisyonun raporlarına rağmen, Curzon, Berthelot ve Millerand, Erzurum'un Ermenistan'a bırakılması gerektiğini savunmuşlardır. Erzurum'un askerî ve coğrafî konumundan başka önemli özellikleri de vardı. Erzurum, Erivan'dan uzanan demiryolu hattının son durağıydı ve güvenli bir ulaşımın sağlanabilmesi için hattın merkez noktası Ermenilerin elinde olmalıydı.[392] Ermeniler için Erzurum, savunma hattının merkezi olacaktı ve mutlaka alınması gerekliydi. Ancak burada İngilizler açısından da Erzurum'un ehemmiyetine değinmek yerinde olacaktır. Birincil dereceden önemi olmamakla birlikte İngilizler, Erzurum'un kendilerine bağlı bir devletin elinde kalmasını istemekteydi. Zira Erzurum; Musul, Batum, Bakü ve Abadan gibi stratejik

[389] *Documents on British Foreign Policy*, s. 113-114.
[390] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 232-233.
[391] Serpil Sürmeli, *a.g.m.*, s. 112.
[392] Serpil Sürmeli, *a.g.m.*, s. 113.

açıdan önemli noktalara konum olarak nispeten yakın bir noktadadır. Burada konuşlanan bir Ermeni ordusu, İngilizlerin petrol dağıtımının ve petrol kaynaklarının güvenliğini az da olsa sağlayacaktır. Ayrıca Rusya ile olası bir savaştan önce Erzurum gibi bir tampon bölgenin varlığı, İngilizlere sıcak savaştan önce zaman kazandıracak ve Rusların da kayıplarının artmasına neden olacaktı. Görüldüğü üzere İngilizlerin bölgede fazla bir sorumluluk üstlenmemesi ve askerî harekattan kaçınması, bölgede İngiliz çıkarlarının olmadığı anlamına gelmemektedir. İngilizleri Erzurum'dan uzak tutan en önemli faktör, dağlar ve ağır kış şartları ile bölgenin doğal olarak savunulmasının yanında inşa edilmiş pek çok tabyanın şehrin direncini fazlasıyla arttırmasıdır. Bunlara ek olarak donanımlı ve kuvvetli bir kolordunun da şehirde bulunduğunu zikretmek yerinde olacaktır. Elbette Erzurum'un konumu ve denize olan uzaklığı da askerî bir harekata elverişli olmamasını etkileyen nedenlerden biridir.

Yoğun tartışmalar üzerine konuya dahil olan Millerand da Londra Konferansı'nda alınan kararlara uyulmasını savunmuş ancak bu durumun birtakım sorunları da beraberinde getireceğini söylemiştir. Millerand'a göre, Erzurum'u da içeren bir Ermenistan kurulmalıydı. Ancak Erzurum'un Ermenistan'a bırakılmasına dair Millerand'ın birtakım endişeleri vardı. Millerand'ın öncelikli endişesi; "*kurulacak Ermenistan, Amerikan mandasına mı bırakılacaktı, yoksa kağıt üzerinde mi kurulacaktı?*" sorusunda kendini göstermektedir. Millerand'ın ikinci endişesi ise "*Trakya ve İzmir'de Yunan ordusunun yaşadığı zorluklara benzer güçlüklerin Erzurum'da da karşılaşılacağına*" dairdir. Yine de Millerand'a göre İtilaf devletleri, karşılarına çıkacak sorunlarla direkt olarak yüzleşmeliydi, aksi takdirde antlaşmanın tamamı tehlikeye atılacaktı. Zira antlaşmanın tam olarak yürütülememesi İtilaf devletlerinin itibarını zedeleyecek ve bir bölgede yaşanacak başarısızlık, Türkiye'yi daha büyük başarılar almaya itecekti. Nitti de konuyu kendilerinin çözmesi gerektiği görüşüne katılmış ve antlaşmada bir boşluk bırakmanın kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Yine de Ermeni sorununda, Konferans'taki temsilciler arasında fikir birliği bulunmamaktaydı. Curzon ve Berthelot başta olmak üzere bir kısım temsilci, Erzurumsuz bir Ermenistan'ın ayakta kalamayacağını savunuyordu. Nitekim Berthelot, Erzurum'un önemine binaen "*güçlü bir kaleye sahip olan ve tüm yolların kavşağında bulunan Erzurum'un Ermenilere bırakılması gerektiğini*" dile getirerek şehrin önemini vurgulamaktaydı. Curzon da Erzurum'da Türklerin çoğunlukta olduğunu ancak buradaki

Ermenilerin Türkler tarafından kıyıma uğradığı için sayılarının azaldığını ısrarla vurgulamaktaydı. Bu yüzden Erzurum'un doğal olarak Ermenilerin hakkı olduğunu dile getiren Curzon, Ermenileri himaye için Amerika'ya başvurulması gerektiğini savunmaktaydı.[393] Curzon ve diğer temsilcilerin ısrarları sonucu, Ermeni delegelerin dinlenmesine karar veren Yüksek Konsey, Bogos Nubar Paşa ve Avetis Aharonian'ı konuşma yapmaları için konferansa davet etmiştir. Nitti de Ermeni temsilcilerin görüşlerinin alınmasıyla antlaşma hükümlerinin belirlenmesini kabul etmiştir. Ancak Ermeni temsilcilerin, Erzurum'un kendilerine bırakılmasını istemeleri halinde bütün sorumluluğun da Ermenilere bırakılmasını önermiştir. Ardından Yüksek Konsey'in sorularını cevaplamaları için Ermeni temsilcilerin oturuma katılması beklenmiştir.[394]

Nitti ve Lloyd George, Bogos Nubar Paşa'ya sorularını yöneltmiş ve Ermenilerin durumunu öğrenmek istemiştir. Sorular; "*Ermenistan'ın kendilerine bırakılması düşünülen sınırları korumaya güçlerinin yetip yetmeyeceği ve Erzurum'un bu sınırlar içerisinde bulunması hakkında Bogos Nubar'ın ne düşündüğü*", "*Ermenistan'ın ordu kurmaya muktedir olup olmadığı, kurulacak ordunun sınırları korumaya yeterli olup olmayacağı*" ve "*Erzurum gibi güçlü bir kaleyi ele geçirecek güçlerinin bulunup bulunmadığı*" üzerine idi.[395] Nitti ve Lloyd George'un sorularını yanıtlamak üzere söz alan Bogos Nubar Paşa, öncelikle Ermenilerin Erzurum'u alacak gücü olduğunu ve burayı ellerinde tutmaya muktedir olduklarını belirtmiştir. Bogos Nubar Paşa, Ermeni ordusunun Türklere karşı başarılı olacağını da Erivan'da savaşan ve hayli tecrübe kazanmış birliklerinin olmasına dayandırmıştır. Ayrıca bu ordunun çekirdeğini teşkil eden esas birliklerin 15 bin kişiden mürekkep olduğunu da belirten Bogos Nubar, mevcut birliklerin silah yardımıyla takviye edilebileceğini de ileri sürmüştür. Bogos Nubar'a göre, kendilerine silah ve mühimmat yardımı yapılırsa, Ermeni birliklerinin sayısı 40 bini bulacaktır. Ayrıca Bogos Nubar'a göre, Kilikya'ya savaşmaya gelecek Amerikan gönüllüleri[396] de eklenince bu sayı, 5-10 bin kişi daha artacaktır. Erzurum konusunda Ermenilerin oldukça istekli olduğunu da belirten Bogos Nubar Paşa,

[393] *Documents on British Foreign Policy*, s. 114.
[394] *Documents on British Foreign Policy*, s. 114 ve Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 233.
[395] *Documents on British Foreign Policy*, s. 117.
[396] *The New York Times*'ın 27 Nisan 1920 tarihli haberine göre, Amerikan gönüllü birliklerin Antep'te Türk birliklerle savaştığı yer almaktadır. 18 gün süren savaş sonunda Amerikan gönüllülerin Urfa yoluyla Halep'e kaçtığı ve Fransız birliklerine sığındıkları zikredilmektedir. Amerikan gönüllülerin, bölgedeki Ermenilere yardım amacıyla savaşa gittikleri de haberde belirtilmektedir. *The New York Times*, "Americans Fought Turks At Aintab", 27. 04. 1920.

Erzurum'un ele geçirilmesi için her an savaşa hazır olduklarını da sözlerine eklemiştir.[397] Ermeni birliklerinin tecrübe ve başarılarından da bahseden Bogos Nubar Paşa, I. Dünya Savaşı sırasında Fransız ve Rus orduları arasında başarılar elde ettiklerini zaten bildiklerini Yüksek Konsey'e hatırlatmıştır. Bogos Nubar Paşa, Ermeni ordusunun eksiklerini silah, mühimmat ve subay olarak temellendirmiştir.[398]

Bogos Nubar'ı dinleyen Yüksek Konsey, Ermenilerin Erzurum'u ele geçirmek için takviye kuvvetlere ihtiyaç duyup duymayacağını sormuştur. Zira İtilaf devletleri, Almanya ve Türkiye başta olmak üzere birçok bölgede ağır sorumluluklar üstlendiğinden Anadolu içlerine doğru bir harekat düzenleyemezdi. Asker yardımı yapılamayacağından Ermenilerin Erzurum'da güçlü bir Türk ordusuyla karşı karşıya olduğunu belirten Yüksek Konsey, buranın ele geçirilmesinin zor olacağını söylemiş ve Bogos Nubar'a bu konudaki endişelerini belirtmiştir. Bogos Nubar Paşa, Ermeni halkının zaten İtilaf devletlerine bel bağlamadığını söylemiş ve umumî harpte oldukça fazla zayiat verildiğini, bu nedenle Ermenistan için asker gönderemeyeceklerinin farkında olduğunu belirtmiştir. Son olarak Bogos Nubar Paşa, Ermenilerin kendi güçleriyle Erzurum'u alabileceklerini düşündüğünü ve Erzurum'daki Türk kuvvetlerin sayısının ve niteliğinin Ermeni askerlerine denk olmadığını söylemiştir.[399]

Nitti'nin Erzurum'da kaç Ermeni'nin bulunduğunu sorması üzerine net bir yanıt vermeyen Bogos Nubar Paşa, Erzurum'un Ermenilerin eline geçmesiyle şehirdeki Ermeni nüfusun artacağını belirtmiştir. Bogos Nubar, Erzurum'daki Ermeni nüfusun azlığını; savaşlarda öldürülen, "*katledilen*" ve sürgüne yollanan Ermenilere bağlamıştır. Lloyd George ise Erzurum'da son 50 ila 100 yıl arasında Ermenilerin çoğunlukta bulunup bulunmadığını sormuş ve Bogos Nubar'ın olumlu yanıt vermesi üzerine Lloyd George, Bogos Nubar Paşa'dan kanıt ve veriler istemiştir. Bunun üzerine Yüksek Konsey, Ermeni sınırlarının görüşülmesini ertesi gün saat 11'e ertelemiştir.[400]

23 Nisan Cuma günü, saat 11'de yapılan toplantıda Yüksek Konsey, önceki günden kalan sorunları görüşmeye devam etmiş ve yine Ermeni temsilciler, toplantıya iştirak etmiştir. Nitti oturumu açtıktan sonra Yüksek Konsey, ilk iş olarak Ermeni

[397] Doğu Anadolu'da Müslüman sivil halka karşı katliamlara girişen Ermeni çetecilerin liderlerinden Andranik Ozanyan da kurulacak bağımsız Ermenistan'ın batı sınırının doğal bir kale hüviyetinde olan Erzurum'un olması gerektiğini belirtiyordu. Zira Erzurum olmaksızın, Ermeni devletinin ayakta kalması oldukça zordu. Serpil Sürmeli, *a.g.m.,* s. 97.
[398] *Documents on British Foreign Policy,* s. 117-118.
[399] *Documents on British Foreign Policy,* s. 118.
[400] *Documents on British Foreign Policy,* s. 118-119.

temsilcisi Aharonian'ı dinlemeye karar vermiştir. Oturumun açılış konuşmasında toplantı başkanı Nitti, Ermenistan meselesinin bir hayli uzadığını ve bir an önce Ermenilerin lehine sorunun çözümlenmesini istediğini belirtmiştir. Daha sonra Aharonian'a dönerek Erzurum'un öneminden, Ermenilerin Erzurum'daki taleplerinden ve İtilaf devletlerinin Erzurum için asker gönderemeyeceğinden bahseden Nitti, Aharonian'a birkaç soru sormuştur: "*Ermenilere subay, silah ve mühimmat sağlanması halinde Ermenilerin, Türk ordusunu Erzurum'dan çıkartmaya, Erzurum'u ellerinde tutmaya ve sınırları kendi kaynaklarıyla korumaya güçleri yetecek midir? Ek olarak Ermeni çıkarlarına göre çizilebilecek en uygun sınır, Aharonian'a göre nasıl çizilmelidir?*"[401] Bir kez daha görüldüğü üzere Nitti, İtalya'nın Ermenilere yardımda bulunmayacağını şiddetle vurgulamaktadır. Nitti, Ermenistan'ın kurulması konusunda Ermeni kaynaklarının kullanılmasını her fırsatta dile getirmiştir.

Soruları cevaplamak için söz alan Aharonian, Nitti'nin kendisine yönelttiği soruların iki bölümde incelenerek yanıtlanabileceğini belirtmiştir. Bölümlerden ilkinin, Türklerin durumu ve kuvvetlerinin konumunu kapsadığını belirten Aharonian, ikinci bölümün ise Ermeni ordusunun sayısal gücü ve etkinliğinden oluştuğunu ifade etmiştir. Aharonian'a göre Türk ordusu, Ermeni ordusundan sayıca az ve güçsüzdü. Eğer Ermenistan'ın talim ve memur eksikliği giderilirse iyi eğitimli Ermeni ordusunun Erzurum'u ele geçirememesi için hiçbir sebep yoktu. Ermeni kurmay subaylarının raporlarına göre, Mustafa Kemal'in komutası altındaki kuvvetlerin sanıldığı kadar fazla olmadığını belirten Aharonian, mevcut kuvvetlerin de düzensiz olduğunu söylemiştir. Aharonian ayrıca Türk ordusunun elinde 1000-1200 arası süvari kuvvetin bulunduğunu, geri kalan birliklerin ise Kürtler ve köylülerden oluştuğunu sözlerine eklemiştir. Düzenli birlikler hariç, Türk kuvvetlerinin elindeki birliklerin eğitimsiz, takviyesiz ve düzensiz olduğunu da belirten Aharonian, durumu gören Erzurum halkının kitleler halinde göç ettiğini de ileri sürmüştür. Ermeni kuvvetlerinin sayısına da değinen Aharonian, kendilerinin 20-25 bin kişilik bir orduya sahip olduklarını belirtmiştir. Aharonian'a göre, Ermenilerin en büyük sıkıntısı cephane ve silah eksikliğiydi. Yine Ermeni askerî uzmanlarının raporlarına dayanarak konuşan Aharonian, birkaç ay içerisinde sayılarının 40 bini bulacağını ancak bu durumun, İtilaf devletleri yardımlarıyla gerçekleşebileceğini belirtmiş, aksi takdirde silah, cephane ve giyecek sıkıntısı çekeceklerini belirtmiştir.

[401] *Documents on British Foreign Policy,* s. 120.

Yani Ermenilerin temel istekleri, subay ihtiyacının karşılanması, silah, cephane, erzak ve mühimmat üzerine dayandırılmıştır. Aharonian'a göre Ermeni istekleri gerçekleştiğinde Erzurum'un ele geçirilmesi, Ermeniler açısından kolay bir iş olarak görülmektedir. Aharonian ayrıca İtilaf devletleri sancakları altında çarpışmanın Ermeni kuvvetlerine prestij katacağını ve moral vereceğini de sözlerine eklemiştir. Aharonian'a göre, Ermeni istekleri karşılandığı takdirde Erzurum gibi alınması zor bir kalenin alınmasının yanı sıra, Van ve diğer alınması zor şehirler de Ermenilerce zapt edilebilecektir. Aharonian, Erzurum'un Ermeniler için zaruriyetinden bahsederek Erzurum olmadan Ermenistan'ın tam egemen olamayacağını belirtmiş ve Erzurum'u elinde tutan devletin bölgeye hükmedeceğini söyleyerek sözlerini tamamlamıştır.[402] Lakin Ermeni temsilcinin iddialarının aksine, Erzurum ve çevresindeki halkın göç etmesi Erzurum Kongresi kararıyla yasaklanmış ve Türk kamuoyunda "*Vilayat-ı Şarkiye Ermenistan Olamaz*" bir slogan haline gelmişti.[403]

Lloyd George'un bölge nüfusunu sorması üzerine tekrar söz alan Aharonian, elindeki istatistikleri açıklamıştır. Aharonian'ın açıkladığı istatistikler şu şekildedir: "*Kafkas Cumhuriyeti nüfusu, Ruslar, Rumlar, diğer Hıristiyan azınlıklar ve Suriyeliler de sayıldığında 1.292.000 kişiden mürekkeptir. Ancak istatistikler oluşturulmadan önce halihazırda birçok Ermeni, bölgeyi terk etmiştir. Bölgedeki Tatar sayısı ise 300 bin kadardır. Erzurum'la ilgili veriler ise 240 bin Türk ve 230 bin Hıristiyan'ın bölgede meskun olduğunu göstermektedir. Bu sayıya 40 bin kişilik Türk garnizonu da ilave edilmiştir.*"[404] Görüldüğü üzere Aharonian, bölgede ezici bir Ermeni üstünlüğünden söz etmektedir. Ancak bu verilerin taraflılığı, Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin faaliyetleri ve bölgeye giden Amerikan heyetlerinin raporlarıyla ortaya çıkarılmıştır. Türk istatistiklerine değinen Lloyd George, Erzurum'daki nüfusun 800 bini bulduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Aharonian, Türk istatistiklerinin abartıldığını belirtmiş ve Ermeni istatistiklerinin Avrupaî temellere dayandığını ifade etmiştir. Nitti ise Erzurum ve çevresinde 15 bin kadar Türk kuvvetin bulunduğunu ve bunlardan başka Ermenilerin halihazırda Azerilerle de mücadele ettiğini söyleyerek Aharonian'ı sıkıştırmıştır. Söz alan Aharonian, Türklerle ilgili kesin bir rakam veremeyeceğini söylemiş ve Azerilerle de sınır çatışmaları dışında büyük çaplı bir savaşta olmadıklarını

[402] *Documents on British Foreign Policy*, s. 120-121.
[403] Mehmet Sait Dilek, Evren Küçük, *a.g.m.*, s. 967.
[404] *Documents on British Foreign Policy*, s. 121.

belirtmiştir. Aharonian, İtilaf devletleri bir karara vardıktan sonra Azerilerle çatışmaların sona ereceğini ve iyi bir komşuluk ilişkisi kuracaklarını sözlerine eklemiştir.[405] Fakat Nitti'nin ibraz ettiği nüfus istatistikleri de Türk istatistiklerine oldukça yakındır. Nitti'nin istatistiklerine göre; "*Erzurum'un nüfus istatistikleri, 673.000 Müslüman, 8.500 Rum ve 135.000 Ermeni'den*" müteşekkildi.[406]

Aharonian soruları yanıtladıktan sonra toplantı salonundan ayrılmış ve askerî temsilcilerin görüşleri alınmıştır. Mareşal Foch, Türk sınırlarının bir an önce belirlenmesi gerektiğinin altını çizerek konuşmasına başlamıştır. Ermenilerin yüzyıllar boyunca ezildiğini söyleyen Foch, bundan dolayı Ermenilerin kayda değer bir idarî ve askerî teşkilatının oluşamadığından bahsetmiştir. Foch, Erzurum'daki Türk kuvvetinin çekirdeğinin dört piyade tümeninden oluştuğunu ve terhis edilmiş Türk birlikleriyle halkın da bu çekirdek etrafında birleşebileceğinin önemli bir husus olduğunu belirterek Türkiye'nin yeniden güçlü bir askerî kuvvet olarak ortaya çıkabileceğini açıklamıştır. Foch'a göre, Türkiye'nin yeniden güçlü bir askerî yapı oluşturmasını destekleyecek idarî mekanizması ve önemli bir örgüt ağı bulunmaktaydı. Buna karşılık Ermeni tarafında güçlü bir millî duygudan başka bir şey bulunmadığını belirten Foch, Ermenilerin silah, cephane, mühimmat ve subaydan sonra başka isteklerinin de olacağını sözlerine eklemiştir. İtilaf devletleri sancakları altında çarpışmaktan bahseden Aharonian'ın, İtilaf ordularının yardımını istediği apaçık ortadaydı ve Erzurum gibi güçlü bir kalenin yardım olmaksızın Ermenilerce alınması imkansızdı. Foch'un açıklamalarından sonra Yüksek Konsey, askerî uzmanların konuyu bir kez daha görüşmesi için karar almış ve İzmir meselesiyle ilgili mevcut sorunları görüşmeye başlamıştır.[407] Açıkça görüldüğü üzere Ermeni temsilciler, Erzurum'daki Türk kuvvetlerini küçümsemiş ve silah-cephane yardımıyla bu kuvvetleri kendilerinin dahi yenebileceklerini belirtmişlerdi. Ancak Ermenilerin bu iddiaları boşa çıkmış ve ağır bir yenilgiye uğrayarak Gümrü Antlaşması'nı imzalamışlardır. Ermenilerin kendilerine bu kadar çok güvenmelerine İtilaf devletlerinden ya da Amerika'dan destek alacaklarına inanmaları en büyük etmendir.

Kazım Karabekir Paşa'nın verdiği rakamlar da Foch'un raporunu doğrular niteliktedir. Emrinde 4 tümenden oluşan bir kolordunun mevcut olduğunu doğrulayan

[405] *Documents on British Foreign Policy*, s. 121.
[406] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 234.
[407] *Documents on British Foreign Policy*, s. 122-123.

Kazım Karabekir Paşa, toplamda 17.860 kişiden mürekkep bir kuvveti olduğunu belirtiyordu. Ayrıca elinde 30 bin tüfek olduğunu belirterek bu sayede aşiretlerle milisleri de silahlandırarak 50 bin kişilik bir ordu oluşturmayı hedefliyordu.[408]

Nitti, Yüksek Konsey'in Ermenistan ve Batum meselesini tartışmadan önce askerî uzmanların konu hakkındaki raporlarının[409] değerlendirilmesini önermiştir.[410] Mareşal Foch, Ermenilerin verdiği rakamların doğru olmadığını ve Ermeni çıkarlarına uygun olarak rakamlarla oynandığını belirtmiştir. Foch, Nitti'nin isteği üzerine yaptığı açıklamada, Erzurum'da Türklerin önemli miktarda kuvvetlerinin olduğunu ve buranın Ermeni kuvvetlerince alınmasının neredeyse imkansız olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Erzurum gibi çok iyi korunan bir şehrin düşürülebilmesi için ağır topçu birliklerine ihtiyaç olduğunu fakat Ermenilerin bu güce sahip olmadığını da sözlerine eklemiştir. Ancak Foch'un verdiği bilgiler, Curzon ve beraberindekilerin fikir değiştirmesini sağlayamamış, bunun üzerine Lloyd George, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermeni meselesiyle ilgili görüşünü açıklayana kadar konunun askıya alındığını bildirmiştir. Böylece Amerika'nın Ermeni mandasını kabul edip etmeyeceğinin sorulması ve verilecek cevaba göre hareket edilmesine karar verilmiştir. Amerika'nın mandayı kabul etmemesi durumunda, Ermeni sınırlarının çizilmesinde Başkan Wilson'un fikrinin alınması da kararlaştırılmıştır. Bu politika sayesinde İngiltere, Ermenilerin başarısız olması durumunda tek sorumlu olarak gösterilemeyecek ve yüke Amerika ve kısmen müttefiklerini de dahil etmiş olacaktı.[411]

Lord Curzon, yukarıda sözü geçen askerî raporda bir noktanın düzeltilmesi gerektiğini belirterek Azerî saldırılarına karşı koymak için gereken kuvvetten

---

[408] Serpil Sürmeli, *a.g.m.,* s. 115-116.

[409] Askerî uzmanların raporlarında, Ermeni ordusunun örgütlenmesinin uzun bir zaman alacağı ve bunun da çok ciddi sorunları beraberinde getireceği yazmaktadır. Ek olarak Ermeni ordusunun örgütlenmesi için çok sayıda subaya ihtiyaç olacak ve bunun yanında subayların Ermeni ordusunu talim etmesi uzun bir süreci gerektirecektir. Ayrıca Ermenilerin karşısında talimli ve iyi silahlanmış Türk kuvvetleri bulunmaktadır. Askerî uzmanlar, Ermeni birliklerinin yalnızca Türk ordularıyla çarpışmadığını, aynı zamanda Kafkaslarda Azerîlerle de mücadele içinde olduklarını belirtmişlerdir. Ermenilere silah ve mühimmat yardımı konusuna da değinen askerî uzmanlar, yardımların yapılabilmesi için tek yolun Batum-Tiflis hattından geçtiğini belirtmiş ve bu hattın da Bolşevik tehdidi altında olduğunu eklemişlerdir. İtilaf devletleri, Ermenilere kuvvet yardımı yapmayacaklarını da önceden belirtmiş olduklarına göre, Ermenilerin iki cephede tek başlarına savaşmaları gerektiğini belirten askerî uzmanlar, bu nedenle Ermenilerin Erzurum'u ve "*Türk Ermenistanı'nı*" ele geçiremeyeceklerine dair görüşlerini paylaşmışlardır. Ayrıca İtilaf devletlerinin, çok zayıf kıtaları sancak kuvveti olarak Ermenilere göndermelerinin ileride büyük sorunlara neden olacağını da eklemişlerdir. Osman Olcay, *a.g.e.,* s. 532-533.

[410] *Documents on British Foreign Policy,* s. 128.

[411] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 234-235.

bahsedildiğini ifade etmiştir. Ancak Tiflis'teki Britanya temsilcisinin gönderdiği telgrafa göre, Azerîler, Gürcüler ve Ermenilerin aralarında anlaşmaya vardığı belirtilmekteydi. Bundan dolayı Curzon, Ermenilerin Azerbaycan sınırında artık sıkıntı yaşamayacağını ve buraya kuvvet göndermeye gerek kalmayacağını ifade etmiştir. Curzon'u yanıtlayan Mareşal Wilson, önceki gün gelen telgrafta sınırda şiddetli çarpışmaların sürdüğünü belirtmiş ise de Curzon, Mareşal'in bahsettiği telgrafın birkaç gün gecikmiş olduğuna değinmiş ve kendi aldığı istihbaratın daha sağlam olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Curzon, askerî raporun son tümcesinde geçen "*çok zayıf kuvvetler*" ibaresinin gereksiz olduğunu belirterek Ermenilerin istediği şeyin, kuvvetten ziyade İtilaf devletleri sancakları altında savaşmak olduğunu paylaşmıştır. Bundan sonra Ermeni sorunu kapatılmış ve Batum meselesine geçilmiştir.[412]

23 Nisan Cuma günü saat 16:00 oturumunda[413] Ermeni meselesi tekrar görüşülmüştür. İlk söz alan temsilci Berthelot, Erzurum konusunda iki şey hakkında düşüncelerinin güçlendiğini belirtmiştir: İlk olarak, *Erzurumsuz bir Ermenistan, var olamazdı.* Zira Erzurum bölgenin en önemli merkeziydi ve tüm geçiş yollarının üzerinde bulunuyordu. İkincisi ise *İtilaf devletleri, Erzurum'u Ermenistan'a bırakmak istemiyorsa o halde verdikleri sözü tutamadıklarını kamuoyuna açıkça bildirmeleri gerekmektedir.* Berthelot'a göre, askerî uzmanların raporları, Ermenilere karşı koşulları abartmaktaydı ve bu abartı, geçmişte Türklerin Ermenileri sürekli yenmesinden kaynaklıydı. Ek olarak Berthelot, Erzurum'un Ermenistan'a bırakılmasının Türklerin antlaşmayı imzalamama nedeni olamayacağını savunmaktaydı. Berthelot, Türkler antlaşmayı imzalarsa, Ermenilere karşı düzenli Türk ordularının değil, Türk çetecilerinin[414] savaşacağını vurguluyordu.[415] L. George ise Berthelot'un görüşlerine karşı çıkmaktaydı. L. George'a göre, masada alınan kararla Erzurum, Ermenistan'a

[412] *Documents on British Foreign Policy*, s. 129.

[413] 23 Nisan Cuma günü saat 16:00 oturumunda Mandat meselesi, Ereğli kömür havzası üzerindeki Fransız kaygıları ve önceki oturumdan kalma Batum ve Erzurum meseleleri görüşüldü. Bu oturumda Üçlü Anlaşma Tasarısı da imzalanmış ve İtilaf devletleri, Türkiye'yi tam bir manda altına alma planlarını net bir şekilde göstermişlerdir. Toplantıya katılan delegeler şu şekildedir:
İngiltere adına; Başbakan Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Vansittart, Forbes Adam, H. Fountain ve yazman olarak Sir M. Hankey ile Abraham,
Fransa adına; Başbakan Alexandre Millerand, Diplomat Phillipe Berthelot ve Kammerer,
İtalya adına; Başbakan Francesco Saverio Nitti, Vittorio Scialoja, Nogara ve yazmanlar Garbasso, Trombetti ve Teğmen Zanchi,
Ve Konferans çevirmeni olarak da Camerlynck hazır bulunmuştur. *Documents on British Foreign Policy*, s. 132.

[414] Berthelot'nun çeteci olarak adlandırdığı silahlı Türk birlikleri, Kuva-yı Milliye milisleridir.

[415] *Documents on British Foreign Policy*, s. 138-139.

bırakılamayacak ve mutlak suretle kan dökülmesi gerekecekti. Ancak İtilaf devletleri, bölgeye asker gönderemeyecekti ve Ermeniler de Erzurum'u alacak güçte değildi. Mareşal Foch'un verdiği olumsuz raporun ardından büyük bir askerî uzman heyetinin de olumsuz rapor vermesi, Lloyd George'un Ermenistan hakkındaki görüşlerini değiştirmesine neden olmuştur. Raporlar sonrasında L. George, Erzurumsuz bir Ermenistan'ın ayakta kalabileceğine kanaat getirdiğini ifade etmiştir. L. George, Ermenilerin kendilerini koruyamayacak güçte olduklarını belirterek Rus ordularına karşı ayakta kalmış güçlü bir kaleyi asla alamayacaklarını ifade etmiştir. Kısaca konferansta Erzurum'u Ermenilere bırakma kararının alınması, yalnızca kağıt üzerinde kalacaktı. Ek olarak L. George, halkın çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Erzurum ve çevresinin, Ermenilere bırakılması halinde topyekun bir savaşı ve hatta cihadı tetikleyebileceğini de sözlerine eklemiştir. L. George, yalnızca Amerika'nın daha çok sorumluluk alması durumunda Berthelot'un isteklerinin gerçekleşebileceğini söylemiştir. Bundan sonra L. George, Ermeni konusuyla ilgili Yüksek Konsey'e iki seçenek[416] sunmuştur. Nihayetinde Konferans, Lloyd George'un önerilerini düşünmek için Ermeni meselesinin görüşülmesini ertesi güne ertelemiştir.

24 Nisan Cumartesi saat 10:30 oturumunda[417] Ermeni meselesi tekrar gündeme gelmiştir. 24 Nisan sabah oturumunun önemli olmasının nedeni, hızlı kararlar

---

[416] İlk seçenek şu şekildedir:
a) *Ermenistan Cumhuriyeti sınırlarının ... ve Türkiye'nin ... olması,*
b) *İkisi arasındaki bölgenin, ... sınırları içinde tarafsızlaştırılması,*[*]
c) *Milletler Cemiyeti Konseyi'nin beş yıllık bir süre zarfında bu bölgenin tamamının veya herhangi bir bölümünün süresiz olarak ya Ermenistan'a ya da Türkiye'ye verilmesine karar vermeye yetkili kılınması,*
d) *Hem Türkiye hem de Ermenistan'ın Milletler Cemiyeti kararlarını kabul etmeyi üstlenmeleri,*
e) *Bu karara kadar tarafsız bölge yönetiminin Türkiye'ye bırakılması ya da Danzig'de olduğu gibi Milletler Cemiyeti'nce bir Yüksek Komiser atanması.*
İkinci seçenek ise şu şekildedir:
Ayrı bir seçenek olarak Başkan Wilson'a askerî uzmanların raporunu özetleyen bir telgraf göndererek Müttefikler açısından başka yerlerdeki geri kalmış ulusların korunması için üstlendikleri yükümlülükler nedeniyle, sınırları ... olan küçük bir Ermenistan'dan fazlasını kurma olanağı bulunmadığını ve dışarıdan bir Devletin Ermenileri saldırılara karşı korumak ve Ermenistan devletini sağlam temeller üzerine oturtmak üzere sağlaması gereken askerî ve ekonomik yardımı verdiği takdirde Konferansın Ermenilere verilmesini uygun görebileceği tüm toprakları, Ermeni ulusuna sağlamak sorumluluğunu Amerika Birleşik Devletleri'nin alıp alamayacağının sorulmasını ve bu reddedilecek olursa küçük bir Ermenistan'ın kurulmasını. Documents on British Foreign Policy, s. 139-140 ve Lloyd George, *a.g.e.,* s. 1302-1304.

[417] 24 Nisan 1920 Cumartesi günü saat 10:30'da toplanan Konferans, Almanya'nın silahsızlandırılması ve dünya ekonomisini düzeltmekle ilgili bir bildiri konusunu görüşmüş ve Irak petrolleri ile Erzurum konuları üzerine tartışmıştır. Konferansın bu oturumu yalnızca iki temsilci arasında geçmiştir. Bu katılımcılar;
İngiltere adına; Başbakan Lloyd George ve yazman olarak Sir M. Hankey,
Fransa adına; Başbakan Alexandre Millerand. *Documents on British Foreign Policy*, s. 145.

alınabilmesi hasebiyle görüşmelerin yalnızca Lloyd George ve Millerand arasında yapılmasıydı. Ermeni sorunu, fazlasıyla uzamış, taraflar için büyük bir soruna dönüşmüştü ve hem L. George hem de Millerand, *mandat* yardımı olmadan Büyük Ermenistan kurma fikrine pek sıcak bakmamaktaydı. Zira Ermeni mandası, büyük bir sorumluluğu da beraberinde getirecekti. Meselenin İtilaf devletleri aleyhinde ilerlemesi ve buna binaen Yüksek Konsey'de bir karara varılamaması, İngiliz politikasında Curzon'un, Fransız politikasında ise Berthelot'nun koyu bir Ermeni fanatizmi içinde olmalarından kaynaklanmaktaydı. Nitekim L. George, Curzon dışındaki Britanya kabinesinin de kendisiyle aynı fikirde olduğunu açıkça belirtmekteydi. Erzurum meselesinde L. George'un en büyük endişesi, Büyük Ermenistan'ın kurulmasıyla Hindistan başta olmak üzere, tüm İslam dünyası üzerinde olumsuz bir etki bırakması ve bunun akabinde İtilaf sömürgelerinde şiddetli tepkilerin de beraberinde gelmesi idi. Ayrıca L. George, Büyük Ermenistan teşekkülünün etnolojik açıdan bakıldığında da olanaksız olduğunu savunmaktaydı. Bölgenin nüfusu, genellikle Türkler ve diğer Müslüman topluluklardan oluşmaktaydı ve bu da L. George'u yeni bir yükün altına girilmesi konusunda endişelendiriyordu. Bu nedenle L. George, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermenistan konusundaki kararını Yüksek Konsey'e bildirinceye kadar konunun askıya alınmasını önermiştir. Zira aksi bir durumda büyük bir Ermeni devletinin kurulması, L. George'a göre mümkün değildi. Bunun üzerine Millerand, konunun Amerika Birleşik Devletleri'ne sorulmasını teklif etmiştir. Lloyd George da Millerand'ın önerilerini kabul etmiştir.[418]

24 Nisan Cumartesi günü, saat 16:00 oturumunda[419] Yüksek Konsey, Ermeni meselesi hakkında karara varabilmiştir. Oturumu başlatan Nitti, görüşülecek ilk

[418] a) *L. George'un da önerdiği gibi, Başkan Wilson'dan Amerika'nın Ermenistan mandasını kabul edip etmeyeceğini sormak. Bu kabul edildiği takdirde tüm sorunlar çözülecektir.*
b) *Amerika Birleşik Devletleri öneriye ret yanıtı verirse, Wilson'un hakemliğine başvurmak ve Erzurum'un tarafsız bölge olmasını ya da Ermenistan'ın bir parçası olup olmayacağını sormak.* *Documents on British Foreign Policy*, s. 145.

[419] 24 Nisan 1920 Cumartesi günü saat 16'da Villa Devachan'da yapılan Yüksek Konsey toplantısında görüşülen konular sırayla şu şekildedir: Ermenistan sorunu, Manda yönetimler ve Filistin'in akıbeti meselesi, Amerika'nın San Remo'ya temsilci göndermesi ve diğer meseleler görüşülmüştür. Konferansın bu oturumuna Amerika Birleşik Devletleri de temsilci göndermiş ve Amerika, konferansın son gününe kadar temsilcilerinin toplantılara katılmasını istemiştir. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nin San Remo Konferansı toplantılarına katılımının doğurduğu bir diğer önemli husus da Amerika'nın Paris Konferansı'ndan sonra İtilaf devletleri tarafından düzenlenen bir konferansa katılmasıdır. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri, Paris Konferansı'ndan sonra tekrar yalnızlık politikasına dönmüş ve Avrupa meseleleri ile ilgilenmediğini açıklamıştı. Yine de Amerika Birleşik Devletleri, konferansa katılmış olsa da, konferans meselelerine çok fazla dahil olmamış ve temsilcisini, gözlemci sıfatıyla toplantılara

konunun Ermenistan ve Erzurum meseleleri olması gerektiğini belirtmiştir. Ardından Nitti, Lloyd George'un daha önceki oturumda sunmuş olduğu öneriyi desteklediğini diğer temsilciler ile paylaşmıştır. L. George da sabah Millerand ile yaptığı görüşmeden bahsederek Millerand'ın önerilerinin makul olduğunu söylemiştir.[420] Yüksek Konsey, Ermenistan sorununda çözümün Amerika Birleşik Devletleri'ne bırakılması konusunda hemfikirdi. Bundan sonra söz alan Millerand, Ermenistan meselesindeki en önemli sorunun Erzurum olduğunu belirtmiş ve Erzurum için ya tarafsız bölge, ya Türkiye'de kalması ya da Ermenistan'a bırakılması üzerinde karara varılmasını istemiştir. Zira Millerand'a göre, Amerika Birleşik Devletleri'nin mandayı kabul etme ihtimali çok azdı ve bu yüzden Erzurum hakkındaki kararı, kendilerinin vermesi gerekecekti.[421]

Ermenistan meselesi, antlaşmanın uzamasına neden olmaktaydı, bundan dolayı İtilaf cephesinin, Ermenistan meselesini bir an önce çözüme ulaştırması gerekmekteydi. Ermeni meselesinin çözüm önerisi, yine Lloyd George'dan gelmiştir. Öneri, Ermeni mandasının Amerika Birleşik Devletleri'ne direkt olarak sunulması idi. L. George, Amerika'nın manda önerisini kabul etmesi halinde her şeyin kolaylaşacağını belirterek yapılacak tek işin kabul edilecek hükmün antlaşmaya geçirilmesi olduğunu dile getirmiştir. Ancak aksi bir durum yaşanır ve Amerika Birleşik Devletleri mandayı kabul etmezse İtilaf devletleri, bu kez de Amerika'nın Ermenistan meselesinde hakem olmasını isteyecektir. Lloyd George, Amerika'nın vereceği karara, her ne olursa olsun, Türk Hükümeti'nin de riayet edeceğini ummaktaydı. Lord Curzon ise Ermeni sınırlarının henüz belirlenmediğine dikkat çekerek sınırların nasıl belirleneceğini sormuştur. Curzon'a cevap veren L. George, sınırlar için yine Amerika Birleşik Devletleri'nin bekleneceğini ve Ermeni sınırlarının o anki haliyle (Erivan Cumhuriyeti) kalacağını belirtmiştir. Hem öneriyi sunan Millerand'ın hem de kendisinin Ermenileri

---

göndermiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin de dahil olmasıyla konferansa katılan temsilciler şu şekildedir:
İngiltere adına; Başbakan Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Vansittart, Albay Gribbon ve yazman olarak Sir M. Hankey ile Yarbay Storr,
Fransa adına; Başbakan Alexandre Millerand, Diplomat Phillipe Berthelot ve Kammerer,
İtalya adına; Başbakan Francesco Saverio Nitti, Vittorio Scialoja ve yazmanlar Garbasso, Galli, Trombetti ve Teğmen Zanchi,
Japonya adına; Matsui ve yazman olarak Saito ile Sawada,
Amerika Birleşik Devletleri'ni temsilen; Amerika'nın Roma Büyükelçisi Robert Underwood Johnson, Leland Harrison, T. Hart Anderson Jr. ve çevirmen olarak Camerlyncк hazır bulunmuştur. *Documents on British Foreign Policy*, s. 156.

[420] Millerand'ın önerileri için bkz. No. 14, 24 Nisan 1920, saat 10:30 oturumu.

[421] *Documents on British Foreign Policy,* s. 156-157.

desteklediğini de sözlerine ekleyen L. George, İtilaf devletlerinin mevcut durumda yeterince yükümlülük aldığını söylemiş ve konunun muhatabı olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin görülmesi gerektiğini açıklamıştır. Lloyd George'un sözlerine ekleme yapan Millerand da Başkan Wilson kararını belirtinceye değin, Erzurum kalesi ve şehrinin tarafsız bölge olarak kabul edileceğine dair, antlaşmaya hüküm konulması gerekeceğini dile getirmiştir. Nitti de esas sorunun, Ermenistan sınırlarının nasıl olması gerektiği konusunda yaşandığını belirtmiştir. Nitekim sınırların ne kadar geniş olacağı ya da olduğu gibi bırakılacağı konusu bir keşmekeşe dönüşmüştür. Nitti, Küçük Ermenistan'ın nüfusunun çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu Van Gölü bölgesinden oluştuğunu, Büyük Ermenistan'ın ise Erzurum ve Trabzon'u da içeren bölgeyi kapsadığını Yüksek Konsey ile paylaşmış ancak Küçük Ermenistan bölgesindeki nüfus çoğunluğunun Ermenilerin lehine olduğunun da altını çizmiştir. Nitti, Büyük Ermenistan olarak tabir edilen bölgede ise çoğunlukla Müslüman halkın yaşadığını kabul etmiştir. Nitti'ye göre, mevcut faktörler, Büyük Ermenistan'ın kurulmasına olanak tanımamaktaydı, bu nedenle Yüksek Konsey, Başkan Wilson'dan haber alınana kadar, Küçük Ermenistan'ın kurulacağına dair bir hükmü kabul etmeliydi. Amerika, mandayı üstlendiği takdirde, malî ve askerî sorunlar çözüleceğinden Wilson'un önerisi antlaşmaya dahil edilecekti.[422]

Lloyd George, sınır sorununun çözülememesinden dolayı, antlaşma tasarısında Ermeni sınırlarının nereyi kapsayacağına değinilmesinin gereksiz olacağını belirtmiştir. Ayrıca Lloyd George'a göre, Yüksek Konsey'in belirleyeceği sınırları, hem Ermenilerin hem de Türklerin kabul etmek zorunda oldukları, mevcut hükümetlere bildirilmeliydi. Curzon ise Küçük Ermenistan konusunda ufak bir sorun çıktığını belirterek, mevcut Ermenistan'ın eskiden Rus Çarlığı'na bağlı olduğunu, bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nu ilgilendirmediğini söylemiştir. Bundan dolayı Curzon, antlaşmada ya sınırları belirlenmiş bir Ermenistan'ın zikredilmesini ya da Ermenistan'la ilgili hiçbir bölümün bulunmaması gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle Lloyd George, tasarıyı hazırlama işini üzerine almış ve Ermenistan konusu kapatılmıştır.[423]

[422] *Documents on British Foreign Policy*, s. 157-158.
[423] *Documents on British Foreign Policy*,s. 158.

25 Nisan Pazar günü saat 11:00'deki toplantıda[424] Nitti, Ermenistan sınırları meselesiyle ilgili L. George'un sunmuş olduğu tasarıyı[425] okumuştur. Tasarıya göre;

a) *Türkiye ile Barış Antlaşması tasarısının ilk[426] baskısının Bölüm III, Kısım V'inde yer alan sınırlar içinde, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermenistan mandasını kabul etmesi için Başkan Wilson'a çağrıda bulunulması,*

b) *Amerika Birleşik Devletleri mandayı kabul etmezse, Birleşik Devletler Başkanı'ndan, Ermenistan'ın aşağıdaki madde tasarısında belirtilen sınırları hakkında hakemlik yapmasının istenmesi,*

c) *Barış Antlaşması'na Ermenistan hakkında şu anlamda bir madde konulması: Türkiye, Ermenistan ve diğer Bağıtlı Yüksek Taraflar, Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis illerinde Türkiye ile Ermenistan sınırı konusunu[427], Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın hakemliğine sunmayı ve bu konudaki kararını olduğu kadar,*

---

[424] 25 Nisan 1920 Pazar günü saat 11'deki toplantılarda, Nitti'nin önceki gün açıkladığı gündemdeki konular ele alınmıştır. Buna göre; Mandat'lar, Hicaz, Kutsal Yerler, Ermenistan ve Kilikya meseleleri Yüksek Konsey tarafından görüşülmüştür. Otuma katılan temsilciler aşağıdaki şekildedir:
İngiltere adına; Başbakan Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Vansittart, Albay Gribbon, E. Wise (Tutanak 7 için) ve yazman olarak Sir M. Hankey ile Yarbay Storr,
Fransa adına; Başbakan Alexandre Millerand, Diplomat Phillipe Berthelot ve Kammerer,
İtalya adına; Başbakan Francesco Saverio Nitti, Vittorio Scialoja ve yazmanlar Garbasso, Galli, Trombetti ve Teğmen Zanchi,
Japonya adına; Matsui ve yazman olarak Saito ile Sawada,
Amerika Birleşik Devletleri'ni temsilen; Amerika'nın Roma Büyükelçisi Robert Underwood Johnson, Leland Harrison, T. Hart Anderson Jr. ve çevirmen olarak Camerlynck hazır bulunmuştur. *Documents on British Foreign Policy*,. 172.

[425] İngiliz Hükümeti'ne gönderilen taslak ise şu şekildedir:
Hotel Royal, San Remo, 25 Nisan 1920
Sevgili Malkin, Yüksek Konsey, bugün Ermenistan hakkında ekte sana gönderdiğim şu kararları onaylamıştır. Bu da Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasının 3. Kısım ve 5. Bölümü'nü bariz bir şekilde etkilemiştir. Saygılarımla M.P.A. Hankey.
Ermenistan kararları Tasarısı
1. Türkiye ile yapılacak olan antlaşmanın ilk yazılı tasarısına göre, Birleşik Devletler Başkanı Wilson'a Ermenistan'ın mandateri olması teklif edilecek. Amerika, 3. Kısım 5. Bölümün vermiş olduğu sınırlara göre, Ermenistan'ın mandaterliğini kabul etmelidir.
2. Eğer Birleşik Devletler, mandaterliği kabul etme konusunda isteksiz davranırsa Başkan Wilson, aşağıdaki tasarı uyarınca Ermenistan'ın sınırları konusunda hakem görevi görmelidir.
3. Ermenistan ile ilgili kısımlar barış antlaşmasına dahil edilmelidir. Buna göre; Türkiye, Ermenistan ve sözleşmeyi imzalayanlar Amerika başkanının sınırlar konusundaki hakemliğini kabul edecektir. Bu sınırlar; Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis üzerinde hakemin kararı kabul edilecek ve ayrıca bağımsız Ermenistan'ın denize çıkışı için yapılacak şeyleri tavsiye edecektir. Geri kalan sınırlar şimdiki sınırlarla aynı olacaktır. Ermenistan'ın kuzey ve doğu sınırları (Gürcistan ve Azerbaycan) Yüksek Konsey'in kararına bırakılacaktır. *CAB 24_104_71*.

[426] Dosyada bulunmamaktadır, sınırlar için bkz. C. VII, No 71, Ek 1. bkz. *Documents on British Foreign Policy*, s. 177.

[427] Nihayetinde San Remo Konferansı'nda belirlenemeyen Ermeni sınırı, Wilson'un inisiyatifine bırakılıyordu. Yani Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis'i de içeren bir Ermeni sınırı söz konusuydu. Erzurum ve yakın çevresini de içeren bu sınır, orijinal teklifin çok ötesindeydi. Tüm Türk-Ermeni sınırının çizimini Wilson'a bırakmak, Trabzon, Erzincan ve Van Gölü'nü de içeren sorunların tekrar açılması anlamına geliyordu. Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 298.

bağımsız Ermenistan Devleti'nin denize çıkışı için ileri sürebileceği tüm hükümleri kabul etmeyi kararlaştırmışlardır. Bu hakemliğe dek, Türkiye ile Ermenistan'ın sınırları bugünkü gibi kalacaktır. Ermenistan'ın kuzey ve doğudaki, yani Ermenistan ile Gürcistan ve Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki sınırları, üç Kafkas devletinin kendi aralarında bu konuda bir anlaşmaya varamamaları halinde, Yüksek Konsey tarafından Ermenistan'la Türkiye arasındaki sınırla aynı zamanda saptanacaktır.

d) *Yazı Komitesi'nin gerektiğinde konferansın öteki komitelerine de danışarak, Antlaşmanın III. Bölümü'nün V. Kısmı'nı buna göre değiştirmesi ve Antlaşmada bundan doğacak başka değişiklikleri de yapması.*[428] önerilmiştir.

Berthelot ve Nitti, L. George'un tasarısını olduğu şekliyle kabul etmişler ve Yüksek Konsey, konunun Amerika'ya bırakılmasına karar vermiştir. Son olarak Millerand, Başkan Wilson'un notasına karşı bir cevap verilmesini önermiş ve buna istinaden Curzon da Britanya temsilci heyetinin ertesi gün bir tasarı sunmasını teklif etmiştir.[429]

Askerî ve iktisadî sorunlar nedeniyle İtilaf devletleri, San Remo'da hiç istemedikleri sorunlarla, yani Ermenistan'ın himaye edilmesi ve malî açıdan desteklenmesi meseleleriyle yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Fransa, memur ve cephane gönderilmesi teklifini kabul etmesine rağmen, bu uzlaşma, yeni devletin idamesi için gereken paranın sağlanması meselesini çözümlememiştir. Sorun, İtilaf devlet ekabirinin tekrar Amerika Birleşik Devletleri'ne dönmesine neden olmuştur. Konferans boyunca Lloyd George, Ermenistan meselesinde katı tutumunu sürdürerek Amerika Birleşik Devletleri'ni mandayı üstlenmeye mecbur edecek bir durum yaratmaya çalışmıştır. Neticede gerekli finansal yardımın sağlanması için tekrar Amerika Birleşik Devletleri'nden yardım istenmesine karar verilmiş ve hatta sınır çizimini, bizzat Başkan Wilson'un yapmasını istenmiştir.[430] Ermeni sorununda, Yüksek Konsey arasında bazı meselelerde anlaşmazlık yaşansa da temsilciler arasında hakim fikir, Ermenilerin tek başlarına ayakta kalamayacakları idi. Zira Ermenilerin misyonu, savaş sırasında başlamış ve bitişiyle azalmıştı ancak barış görüşmeleri yapılırken tamamen bitmişti.

[428] *Documents on British Foreign Policy*, s. 177-178.
[429] a) *Britanya temsilci heyeti tarafından Ermenistan konusunda sunulmuş olan karar tasarısının kabul edilmesi;*
b) *İngiliz delegasyonunun yarın sabah yapılacak görüşmeler için Başkan Wilson'un notasını da içeren yeni bir taslağı Yüksek Konsey'e sunması* kabul edilmiştir. *Documents on British Foreign Policy*, s. 178-179.
[430] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 294.

Kısaca Ermeniler piyon olarak görülmüş ve bunun neticesinde İtilaf devletlerinden herhangi biri Ermeni mandasını üstlenmeye yanaşmamıştır. Yani savaş sırasında verilen vaatler, barış antlaşmasında kimsenin çıkarına uygun olmadığı gerekçesiyle karşılanmamıştır.

Açıkça görüldüğü üzere Amerika Birleşik Devletleri, Ermeni mandasını üstlenmesi için en çok başvurulan devlet olmuştur. Zira Amerika Başkanı Woodrow Wilson, Ermeni meselesiyle oldukça fazla ilgilenmiş ve bu amaçla Senato'yu da ikna etmeye çalışmıştır. Başkan Wilson'un bu ilgisinden faydalanmak isteyen İngiltere ve Fransa da Amerika'nın Ermeni mandasını alması yönündeki faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. San Remo Konferansı öncesi Amerikan Senatosu'nun Ermeni mandasını reddetmesine rağmen İtilaf devletleri, San Remo Konferansı'nda da Ermeni mandası meselesinin ancak Amerika'nın devreye girmesiyle çözüleceği kararını vermiştir ve bundan dolayı konferansta bu konu, genellikle Amerika Birleşik Devletleri üzerinden yürütülmüştür. İtilaf devletleri açısından Ermeni mandasını üstlenecek en iyi seçenek, Amerika Birleşik Devletleri idi. Bu sayede İtilaf devletleri hem Ermenistan'ın kurulması ve savunulması için harcanacak masraftan kurtulacaktı, hem Amerika bölgenin paylaşımından hariç tutulmayacaktı hem de Rusya ile İngiltere arasında Amerika Birleşik Devletleri gibi kuvvetli bir tampon bölge oluşturulacaktı. Ayrıca bölgedeki Türkler, Amerika Birleşik Devletleri tarafından bastırılabilirdi. Yine de Amerika Birleşik Devletleri mandayı reddederse Türk-Ermeni sınırının çiziminde Başkan Wilson'a danışılacaktı. Konferansta Lloyd George, Amerika'dan sorumluluk almasını istemiş aksi takdirde Ermeni sınırlarının daraltılacağını belirtmişti. Ancak Amerika Senatosu, mandayı almaya karşıydı ve Wilson da Amerika'da gittikçe prestij kaybediyordu. Yine de Wilson'un istekleri doğrultusunda Ermeni sınırları genişletilerek Erzurum, Erzincan ve Trabzon Ermenistan'a bırakılıyordu.[431]

Ancak Trabzon'un Ermenilere bırakılması meselesinde Venizelos, böyle bir durumu, Yunan halkının kabul edemeyeceğini belirtmişti. Venizelos, denize çıkış meselesinde Ermenilere hiçbir sıkıntı çıkartılmayacağını taahhüt etmiş ve aksine Ermenilere kolaylık sağlanacağını beyan etmişti. Ancak Venizelos'un aksine Rumlar, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun tekrar kurulmasını istemekteydi ve bölgede halihazırda 1.500.000 Pontus Rumun yaşadığını iddia etmekteydi. Eski Rum

[431] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 298.

İmparatorluğu'ndan dolayı Rumlar, bölgede esas hak sahiplerinin kendileri olduğunu düşünmekteydi. Bu sebeplerle Rum halkı, Venizelos'un bu aziz hatıraya sahip çıkması taraftarıydı. Rumlar, ek olarak Trabzon'daki haklarını uluslararası arenada da aramış ve bunu yaparken de Wilson İlkeleri'nde belirtildiği üzere "*milletlerin kendi kaderlerini tayin etme*" maddesine dayanmışlardı. Ayrıca Ermenilerin Trabzon'da herhangi bir hakkı olamayacağını belirten Rumlar, bölgede Ermeni nüfusun belirleyici bir role sahip olmadığını savunmaktaydı.[432]

Son olarak Fransız kamuoyunun da Ermeniler aleyhine dönmeye başladığını görmekteyiz. 20 Nisan 1920 tarihinde *The New York Times* gazetesinde yayınlanan, Walter Duranty tarafından kaleme alınan bir makalede, Türk taksimine karşı Paris'te protestolar yapıldığına ve *Le Temps* gazetesinin konuyla ilgili eleştirilerine değinilmiştir. Makalede Türk antlaşması belirlenirken, antlaşmanın Türkiye'nin taksimine dönüştüğü belirtilmiş ve alınan kararların bağımsızlık ilkelerine ters düştüğü ifade edilmiştir. Anadolu ve Trakya'da Türklerin çoğunlukta bulundukları bölgelerin taksim konusu edilmesi üzerine kararlar protesto edilmiştir. Protestoların odak noktasını, Fransa'nın itibarı, Anadolu'ya yapılacak askerî bir harekatın maliyeti ve Fransa'nın çıkarlarının korunması konuları ihtiva etmiştir. Mareşal Foch'un Türkiye'ye dair raporları da askerî harekat konusundaki eleştiriler için dayanak noktası oluşturmuş ve Foch'un, belirlenen Türk barış antlaşmasının uygulanabilmesi için, 300 bin kişilik bir kuvvet gerektiği şeklindeki raporları baz alınmıştır.

Türk sorununun ise yalnızca Türkiye'nin bağımsız ve egemen bir devlet olarak kalmasıyla çözülebileceği *Le Temps* gazetesinde belirtilmiş ve gazetede Türk-Ermeni husumetiyle oluşturulan Türk düşmanlığının da bırakılması yönünde tavsiye verilmiştir. Ayrıca gazete, Fransa'nın en önemli müttefiki olan İngiltere'nin "*güvenilir*" olmadığına da değinmiştir.[433]

Kilikya[434] bölgesi, San Remo Konferansı öncesinde Fransa'ya bırakılmıştı. Kilikya meselesinin San Remo Konferansı'nda tekrar açılması, Ermenilerden

[432] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, TTK,* çeviren: Cemal Köprülü, Ankara, 2011, s. 56-57.
[433] Walter Duranty, "Turkish Partition Opposed In Paris", *The New York Times,* 20.04.1920.
[434] I. Dünya Savaşı'ndan önce en önemli sanayi alanlarından biri olan tekstil sektörünün birincil öneme haiz ürünü, pamuğun üretimi de savaş sırasında önemli bir darbe yemişti. Savaş sonrası tekrar pamuk talebi artmıştı ancak pamuk üretimindeki yetersizlikten dolayı arz, talebi karşılayamamıştı. Bu durumun en önemli nedenleri; savaştan dolayı azalan iş gücü, azalan pamuk talebi ve bu iki öncülden kaynaklı olarak pamuk maliyetinin artmasıydı. Umumi harbe kadar dünyanın en önemli pamuk üreticileri,

kaynaklanmıştır. Ermenilerin bölgede hak iddia etmeleri ve Fransız ordularına katılarak Müslüman halka saldırmaları hasebiyle İtilaf devletleri, Kilikya konusunu San Remo'da yeniden görüşmüşlerdir. Zira Ermenilerin bu tür faaliyetleri, bölgedeki Müslüman halkın tepkisini çekmiş ve bundan dolayı yerli halk, Ermenilerle desteklenmiş Fransız ordularına karşı mücadeleye girişmiştir. Konferansta bu konu, olayların Ermeni kırımına dönüşmemesi için görüşülmüştür.

Mustafa Kemal Paşa, doğu ve güney cephelerinde Ermeni ve Fransız kuvvetlerle çarpışılması için bölgeye kuvvetli bir ordu göndermiş ve diğer yandan da Faysal'ın isyanı ile Suriye'deki millî hareketi destekleyerek Arapları Fransızlara karşı kışkırtmıştır. Suriye'deki isyanın sonuç vermesi, Anadolu'daki hareketin de işine yarıyordu, bu sayede Fransızlar Anadolu'ya asker ve ekipman sevkiyatı yapamıyordu ve Suriye demiryollarının kullanılması da Faysal'ın kuvvetleri tarafından engelleniyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın bu stratejisinin başarı sağladığı, San Remo Konferansı'nda İtilaf devletlerinin, kendisinden büyük bir tehdit olarak bahsetmesinden anlaşılmaktadır. Fransızlar ise Picot-Mustafa Kemal görüşmelerine riayet etmeyerek güney bölgesini boşaltmamışlar ancak Ankara Hükümeti ile görüşmeye de devam etmişlerdir. Bu gelişmelerin, Kilikya meselesinin San Remo'da tekrar gündeme gelmesinde büyük payı vardır.[435] Türk-Fransız ateşkesine aşağıda daha kapsamlı olarak değinilecektir.

San Remo Konferansı'nda görüşmeler henüz başlamışken, 19 Nisan'da konferansa Fransız birliklerinin, Türk kuvvetlerince Saimbeyli'de[436] püskürtüldüğü haberi gelmiştir. Haberde 8 bin Ermeni ve Fransız askerin katliama uğrama ihtimali de zikredilmektedir.[437] Ayrıca 22 Nisan tarihli bir başka haberde ise Kilikya'da Türk kuvvetleriyle Fransızlar arasında bir üstünlük mücadelesinden bahsedilmektedir. Zira Kilikya'da, Türk kuvvetleri ve Fransızlar arasında demiryollarına ve önemli geçitlere sahip olma mücadelesi görülmektedir. Bu mücadeleler, Amerikan basınına da yansımış

Hindistan, Amerika Birleşik Devletleri ve Mısır idi. Türkiye'de ise Kilikya bölgesinin pamuk üretimi için ne denli elverişli olduğunu gören Almanlar, Kilikya'daki pamuğu Prusya ve Saksonya'daki fabrikaların ihtiyacını karşılamak için kullanmayı planlamıştı. Ancak savaşı Düvel-i İtilafiyye'nin kazanması üzerine bölge, Sykes-Picot Anlaşması'na dayanarak Fransız nüfuzuna bırakılmıştı. Kilikya bölgesi, yaşanan pamuk krizinde Fransa için hayati bir öneme sahip olmuştu. Ayrıca bölge topraklarının verimli olmasından dolayı pamuktan başka tütün, tahıl ve pirinç gibi mühim ürünlerin de yetişmesi Kilikya'yı Fransa için daha da önemli kılıyordu. Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922), TTK,* Ankara, 1994, s. 84-85.

[435] Bige Yavuz, *a.g.e.,* s. 87.

[436] Saimbeyli, Adana'ya bağlı bir ilçedir. Haberde eski adı Hadjin (Haçin) zikredilmiştir.

[437] *The New York Times,* "Hadjin Captured By Kemal's Forces", 19.04.1920.

ve Türk birliklerinin, Fransız ordularının ana ikmal hatlarını kestiği zikredilmiştir.[438] 20 Nisan 1920 tarihinde *The New York Times* gazetesinde yayımlanan "Many Villages Besieged By Turks" başlıklı başka bir haberde ise Bağdat demiryolunun Kilikya üzerindeki hattı ile bağlantısı olan Toros tünellerinin güney tarafının Türk kuvvetlerince ele geçirildiği zikredilmektedir. Tünellerin kuzey kısmı ise o aralık Fransız birliklerince tutulmaktaydı. Gazetedeki habere göre, çok sayıda Ermeni ve Hıristiyan ahalinin Türk kuvvetlerince öldürüldüğü belirtilmektedir. Ayrıca Fransız kuvvetlerinin 1 Nisan'da Antep'ten çekilmesinin akabinde Türkler ve Ermeniler arasında çatışmalar çıktığı ve her iki tarafın da oldukça kayıp verdiği de haberde zikredilmektedir. Bölgede Amerikan misyonerlerin de oldukça faal olduğunu da haberden görmekteyiz. Ancak misyonerlerin Türk saldırılarından yara almadan kurtuldukları ve çevredeki diğer gönüllülerle işbirliği yaptıkları açıkça görülmektedir. Haçin'de (Saimbeyli) Türk birliklerinin önemli bir başarı kazandığı da haberde zikredilen bir başka önemli detaydır. Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekilerin de hızlı bir şekilde Ankara'da toplandığı ve Ankara'yı Anadolu Hükümeti'nin kalıcı merkezi yapmayı planladıkları haberde zikredilen başka bir önemli detaydır.[439] 24 Nisan'da Urfa'da gerçekleşen çarpışmalarda, Türk birlikleri, 500 kişilik bir Fransız birliğinin tahliyesi sırasında bu birliği mağlup etmişti. *The New York Times* gazetesinin haberine göre, olay hakkında detaylı bir bilgi bulunmamakla birlikte, bölgedeki Amerikan gönüllülerinin iyi durumda olduğu haberde belirtilmiştir.[440]

Kilikya meselesi, 25 Nisan Pazar günü, saat 11:00 oturumunda görüşülmüştür. Konu tartışılmadan hemen önce Lloyd George, bölgedeki durumu anlatan bir telgraf hakkında Yüksek Konsey'i bilgilendirmiştir. Telgrafta, bölgedeki Hıristiyanlara karşı bir kırım başlayacağından ve bölgedeki Fransız birliklerinin çekilmeye başladığından bahsedilmektedir. Fransız birliklerinin durumu Millerand'a sorulduğunda, Millerand, durumdan Fransız Hükümeti'nin haberdar olmadığını açıklamış ve durumun askerî bir nitelik taşıdığından bahsetmiştir. Elbette durum yalnızca askerî hareketlilikten ibaret değildir. Haberlerde de görüldüğü üzere Kuva-yı Milliye'nin faaliyetleri, bölgedeki Fransız birliklerini zor bir duruma düşürmüş ve geri çekilmek zorunda bırakmıştır. Ayrıca Doğu Anadolu'dan Güneydoğu Anadolu'ya kadar uzanan bölgede Büyük Ermenistan'ı kurmak isteyen Ermeniler, İtilaf devletlerinin Anadolu içlerine girmesini

[438] *The New York Times*, "French Troops Save Americans At Aintab", 22.04.1920.
[439] *The New York Times*, "Many Villages Besieged By Turks", 20.04.1920.
[440] *The New York Times*, "500 French Troops Wiped Out At Urfa, Constantinople Hears", 26.04.1920.

istemekteydi. Bundan dolayı Ermenilerce birçok asılsız söylenti de ortaya atılmıştır. Zaten toplantıda da bu durum Berthelot tarafından açıkça belirtilmiş ve bölgede yaşayan 30 bin Ermeni'nin öldürüldüğü haberini Berthelot, bizzat yalanlamıştır.[441]

Güney cephesinde Fransız birlikleri, Kuva-yı Milliye birliklerine karşı oldukça zorlanmaktaydı. Nitekim Fransa'nın Urfa'da, Maraş'ta ve Adana'da yenilgiye uğradıkları haberleri, San Remo Konferansı'na ulaşıyor ve Fransa'yı konferansta güç duruma düşürüyordu. Bu tür haberlerin konferansa ulaşması, İngiltere'nin Musul konusunda ve Mezopotamya'da elini fazlasıyla güçlendirmiş ve İngiltere, yapılan görüşmelerde istediğini elde etmiştir.

2.1.2.3. Fransa ve İtalya'nın Zonguldak Kömür Madenleri İçin Çıkar Çatışması Yaşaması

İşgal boyunca İtilaf devletleri, Türk sanayisini ve madenleri direkt kontrolleri altına almışlardı. Savaş öncesi, imparatorlukta sanayi kollarının dağılımında İstanbul ilk sırada gelmekteydi.[442] Ancak savaştan sonra üretim neredeyse tamamen durmuş ve işgal kuvvetleri de bu durumun neden olacağı sıkıntı ve huzursuzlukları gidermek için tedbir alma yoluna gitmişlerdi. Nitekim sıkıntısı en çok çekilen maden kömürdü ve ateşkes imzalandığında İstanbul'da 3 günlük kömür stoku kalmıştı. Bu nedenle İstanbul'da bulunan Yüksek Komiserlik, kendilerine bağlı bir kömür komisyonu oluşturmuşlardı. Zira kömür, hem kendileri için hem de halk için temini zorunlu olan bir madendi. İtilaf devletleri bir yandan demiryolları için, bir yandan elektrik temini için ve bir yandan da su idaresi için kömür stoku ayırırken, diğer yandan da yakıt amaçlı kömür stoku belirlemişlerdi.[443] Görüldüğü üzere kömür, birçok farklı kullanım alanı olan önemli bir madendir. İtalya'nın ve Fransa'nın Zonguldak kömür havzası için San Remo Konferansı'nda ciddi şekilde karşı karşıya gelmeleri ve İtalya ile San Remo'da

---

[441] *Documents on British Foreign Policy*,s. 179.

[442] Savaştan önce imparatorluğun büyük sanayideki dağılışı tablodaki şekildedir:

	%
İstanbul	55
İzmir	25
Bursa	5
Adana	3
Sair	12

Tablo ve diğer bilgiler için bkz. Vedat Eldem, *a.g.e.,* s. 167.

[443] Vedat Eldem, *a.g.e.,* s. 168-169.

anlaşmaya varan Fransa'nın, konferansın akabinde yatırımını korumak adına Zonguldak'ı işgal etmesi, kömürün önemini ortaya koymaktadır.

San Remo Konferansı'nda Düvel-i Muazzama arasında, ganimet paylaşımına ilişkin de görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Helmreich'e göre İtilaf devletleri, Anadolu'daki en büyük fikir ayrılığını, Zonguldak kömür havzası üzerinde yaşamışlar ve Üçlü Anlaşma tasarısında her türlü sorunu, "*özveriyle*" çözeceklerini belirtmişlerdir.[444] Zonguldak kömür madenleri meselesi, 23 Nisan Cuma günü, saat 16:00 oturumunda görüşülmeye başlamıştır. Üçlü Anlaşma (*Tripartite Agreement*) taslağında yer alan Ereğli kömür madenlerinin paylaşımı, İtalya ve Fransa'nın arasını açmıştır. Üçlü Anlaşma tasarısında geçen 7. maddeye[445], Millerand'ın çekince koyması sonrası tartışmalar başlamıştır.[446]

Zonguldak civarındaki kömür yataklarındaki kullanım hakkı ve Anadolu'da iktisadî alandaki öncelik, Üçlü Anlaşma taslağında İtalya'ya verilmişti. Buna pek tabii, Fransa karşı çıkmıştır. Fransız delegeler, 25 yıldan beri, bir Fransız şirketinin Zonguldak'ta halihazırda 65 km^2'lik bir alanda imtiyaza sahip olduğunu ve bu hakkın, direkt olarak eski Türk İmparatorluğu'ndan elde edildiğini belirtmişlerdir. Taslağın koşullarına göre, şirket elde ettiği imtiyazı kaybetmeyecekti fakat mevcut imtiyazını geliştirmek konusunda herhangi bir haktan da mahrum kalacaktı.[447] Bu nedenle maddeye çekince koyan Millerand, savaş nedeniyle şirket faaliyetlerinin askıya alındığını ve şirketin savaştan dolayı 20 milyon Frank zarar ettiğini söylemiştir. Fakat 7. maddenin kabul edilmesiyle, şirketin yirmi beş yıllık çalışmasının boşa gideceğini söyleyen Millerand, İtalya'nın bölgeye girmesini olumlu karşıladığını fakat bölgedeki Fransız çıkarlarının göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bundan sonra

[444] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 292.
[445] Madde 7 şu şartları havi idi: "*İtalya'nın sadece kömür madenleri ve madenden kömür çıkartma araçları, demiryolları ve liman kolaylıkları gibi, maden üzerindeki çıkarları, tarafsız ülke vatandaşlarının sahip oldukları ile Ağustos 1914'ten önce Müttefik vatandaşlarının mülkiyetinde olanlar dışında olmak koşuluyla Ereğli havzası bakımından tanınmaktadır. Ayrıca Bağıtlı Devletler, maden sanayisi ile ilgili iş verme gibi konulara ilişkin yönetmelikleri, bugünün teknik ve sanayi koşullarına uygun hale getirmek ve özellikle bunu sağlamak için 1867'de yayımlanmış olan bugünkü yönetmeliğe getirilmesi gereken değişiklikleri yapmak için gerekebilecek kömür madenlerine ilişkin yeni kararnamelerin Türk Hükümetince çıkarılmasını sağlamak üzere birbirlerine diplomatik destekte bulunacaklardır.*" *Documents on British Foreign Policy*, s. 142-143.
[446] *Documents on British Foreign Policy*,, s. 134.
[447] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 292.

Millerand, kendi hazırladığı önerisini[448] okuyarak, sözcüklere fazla önem verilmemesini söyledikten sonra geçmişte Fransız tekeli olan imtiyazın yerine bir Fransız-İtalyan işbirliğini de kabul edebileceğini belirtmiş fakat Fransız ortaklığının girişimlerinden bir İtalyan tekeli yararına vazgeçemeyeceğini de sözlerine eklemiştir.[449] Görüldüğü üzere Millerand bu maddeyi hararetli bir şekilde protesto etmiştir. Bu maddenin yerine, tanınmış tüm eski hakların da antlaşmada zikredilmesini veyahut antlaşma imzalanana kadar, kalan bölgenin Fransa ve İtalya arasında eşit olarak paylaştırılmasını istemiştir.[450]

Millerand konuşmasını bitirdikten sonra yanıt vermek için söz alan Nitti, Millerand'ın bu konu üzerinde diretmemesini, aksi takdirde hem Üçlü Anlaşmayı hem de barış antlaşmasını imzalamayacağını söyleyerek Fransız tarafını tehdit etmiştir. Ereğli sorununun uzun zaman önce çözümlendiğini ve Fransız ortaklığına herhangi bir zarar gelmeyeceğini belirten Nitti, Fransız ortaklığının 65 km^2'lik bir alan üzerinde hala imtiyaz sahibi olduğunu açıklamıştır. Savaş esnasında İzmir'in İtalya'ya önerildiğini ancak savaş sonrasında Yunanistan'a bırakıldığını hatırlatan Nitti, İtalya'nın Ereğli'den vazgeçemeyeceğini çünkü İtalya'nın diğer büyük ülkelere nazaran kendi kömür kaynaklarına sahip olmadığını da ifade etmiştir. Yani İtalya, yeterince fedakarlık yapmıştı ve İtalya'nın, kömür gibi İtalya için hayati önemi haiz bir maden bölgesinden feragat etmesi söz konusu değildi. Ereğli sorununun çözümünü Clemencau'nun da onayladığını söyleyen Nitti, yerleşmiş haklara saygı göstereceklerini fakat Millerand'ın önerilerini kabul etmelerinin imkansız olduğunu da belirtmiştir.[451]

Millerand'a göre, Nitti konuyu abartmaktaydı, zira Fransa'nın İtalya'yı Ereğli'den uzaklaştırmak gibi bir çabasının olması mümkün değildi. Millerand

---

[448] *Ereğli havzası kömür zenginliklerinin değerlendirilmesi ve geliştirilmesinde dostane bir ilişki ve işbirliği gerçekleştirmek isteyen Fransız ve İtalyan Hükümetleri, şu hususlarda anlaşmaya vardıklarını bildirirler:*
1- Şu sırada var olan ya da sürdürülen Fransız haklarının dokunulmazlığı kabul edilmiştir;
2- Yeni elde edilecek imtiyazlarda, Fransız ve İtalyan çıkarlarının eşit bir katkısı olması ilkesi savunulacaktır. Türkiye'nin temel ekonomik gereksinmelerinin ötesindeki üretimin üzerinde İtalya'ya öncelik hakkı tanınacak, İtalya da, Osmanlı Hükümeti katında, Ereğli Ortaklığının (Société d'Héraclé) uğradığı savaş zararları karşısında istediği ödencelerin sağlanmasını destekleyecektir;
3- Havzadaki yeni Fransız ve İtalyan girişimlerinin, tek bir büyük Fransız-İtalyan konsorsiyumu olarak yaklaşmaları özendirilecektir;
4- Osmanlı Hükümeti'nden, çağdaş bir işletmenin gereksinmelerini yanıtlayabilecek yeni bir maden yönetmeliği çıkarmasını sağlamak için karşılıklı olarak birbirine diplomatik destekte bulunmak; bu yönetmeliğin yürürlüğe girmesinden elde edilecek tüm çıkar ve yararların, bu yönetmeliğin çıkarılmasından ister daha önce, ister daha sonra verilmiş olsun, tüm imtiyazlara aynı biçimde uygulanması da şimdiden kararlaştırılmıştır. Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 545.
[449] *Documents on British Foreign Policy*,s. 134-135.
[450] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 292.
[451] *Documents on British Foreign Policy*, s. 135.

savunduğu şeyin, önceki çabaların yeni gelenler yararına feda edilmemesi gerektiği olduğunu ifade etmiş ve İtalya'ya Fransa'yla eşit haklar tanınmasına karşı çıkmadığını belirtmiştir. Özetle Millerand, Fransızları her türlü gelişme olanağından yoksun bırakacak bir anlaşmaya karşıdır.[452]

Lloyd George konuya dahil olarak İngiltere'nin sadece İtilaf devletleri genel çıkarlarını düşünmesi gerektiğini söylemiştir. Konu hakkında İtalya'yı destekler bir tutum takınan Lloyd George, Nitti ile Clemencau'nun bu konu hakkındaki tartışmalarının bir bölümünü duyduğunu belirtmiş ve genel izlenimin de İtalya'nın kömür açısından kötü durumda olduğunu gösterdiğini ifade etmiştir. Petrol konusunun ise Fransız ve İngiliz taraflarınca çözülebileceğine inandığını söyleyen L. George, İtalya'nın ihtiyacı olan kömürü sağlayamamasının kendileri açısından üzüntü verici olacağını da sözlerine eklemiştir. Bu nedenle Millerand'a bir öneri sunan L. George, Fransız şirketin çıkarlarının İtalya'ya satılıp satılamayacağını sormuştur. Bu sayede iki farklı devletin aynı havzada çalışmasından dolayı doğacak güçlüklerin de önleneceğini belirten L. George, kömürün Fransa'ya nazaran İtalya için çok daha değerli olduğunu da sözlerine eklemiştir.[453]

Son olarak söz alan Millerand, İtalyan Hükümeti'nin isteklerini yerine getirmeye hazır olduğunu belirtmiş ancak özel bir mülkiyetin, çeyrek yüzyıllık faaliyetinden sonra, haklarının elinden alınmasına izin veremeyeceğini söylemiştir. Bundan sonra Yüksek Konsey konuyu ertesi gün görüşmek üzere kapatmıştır.[454]

Yüksek Konsey, 26 Nisan Pazartesi günü, saat 16:00 oturumunda[455] Ereğli meselesini tekrar görüşmüştür. Ereğli konusundaki görüşmeler, yalnızca İtalyan ve Fransız temsilciler arasında gerçekleştirilmiştir. Konu, özellikle Nitti ve Berthelot arasında görüşülmüş, bu temsilcilerin yanı sıra Millerand, Scialoja, Kammerer ve Nogara da yer yer tartışmalara katılmışlardır ayrıca görüşmeler esnasında hem İtalya

---

[452] *Documents on British Foreign Policy,* s. 135.
[453] *Documents on British Foreign Policy,* s. 135-136.
[454] *Documents on British Foreign Policy,* s. 136
[455] 26 Nisan 1920 Pazartesi günü, saat 16:00'da tekrar toplanan Yüksek Konsey, Ereğli, antlaşmanın verileceği Türk Heyeti ve Emir Faysal'ın Paris'te yapılacak konferansa çağrılması konularını görüşmüştür. Konferansa katılan temsilciler aşağıdaki şekildedir:
İngiltere adına; Başbakan Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Robert Vansittart ve yazman olarak Sir M. Hankey ile Yarbay Storr,
Fransa adına; Başbakan Alexandre Millerand, Diplomat Phillipe Berthelot ve Kammerer,
İtalya adına; Başbakan Francesco Saverio Nitti, Vittorio Scialoja, Nogara ve yazmanlar Garbasso, Galli, Trombetti ve Teğmen Zanchi ve çevirmen olarak Camerlynck hazır bulunmuştur. *Documents on British Foreign Policy,* s. 210-211.

hem de Fransa, Ereğli konusunda kendi önerilerini sunmuş ve önerilerin kabulüne çalışmışlardır. Öneriler, aşağıda zikredilecektir.

İtalya'nın Ereğli havzasında imtiyaz istemesinin en önemli nedeni, İtalya'nın kömür açısından yoksun bir ülke olması idi. Bu durum, San Remo Konferansı'ndaki evvelki toplantılarda da Nitti tarafından zikredilmiştir. Fransa tarafı ise Ereğli'de halihazırda imtiyaz ve tesisleri olduğunu belirterek burayı 20 yıldır işlettiklerini ve bu haklarından vazgeçemeyeceklerini savunmaktaydılar. Ortaya atılan ilk öneri Nitti'den gelmiş ve İtalyan önerisi[456] taraflarca görüşülmeye başlamıştır.

İtalyan önerisi, Fransız tarafının çıkarlarına aykırı olduğu için kabul edilmemiştir. Zira Fransız temsilciler, İtalyan önerisinin Ereğli'deki Fransız ortaklığını zaman içerisinde ortadan kaldıracağını düşünmekteydiler. Fransız temsilciler, Fransız ortaklığının savaş sırasında Ereğli'deki işletmeden 20 milyon Frank yitirdiğini öne sürmüş ve bunun hiçbir zaman karşılanamayacağını belirtmişlerdir. Fransız ve İtalyan temsilciler arasında imtiyazların nasıl bölüşüleceği büyük bir sorun haline gelmiş ve bu noktada Berthelot da Fransız önerisini[457] sunmuştur. Fransız önerisi, Fransa'nın ya da

[456] İtalyan tarafının Ereğli konusunda sunduğu çözüm önerisi şu şekildedir:
"*Osmanlı İmparatorluğu'nun Madenler Yasası'na bağlı olmayan Ereğli kömür havzası, İtalya'ya tanınmıştır. Bu tanınma, sadece kömür madenlerinin işletilmesiyle, madenlerin demiryolları ve yükleme limanları gibi kömür taşınmasını kapsamaktadır.*
İtalyan Hükümeti, haklarını kullanırken, 1 Kasım 1914'ten önce elde edilmiş, tarafsızların işletme hakları ile Müttefiklerin işletme haklarına dokunmayacaktır. Osmanlı uyruklarınca elde edilmiş işletme haklarına gelince, bunlar Osmanlı Hükümeti ile anlaşarak ödence alacaklar fakat bunu İtalyan Hükümeti ödeyecektir.
Türkiye ile Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden itibaren on yıllık bir süre ile işbu hükümler gereğince İtalyan denetimi altına girecek olan madenlerin üretimi, 1 Kasım 1914'ten önce işletilen madenlerle yapılmış aksine bir anlaşma yoksa, sadece İtalyan tüketimine satılacaktır.
Madenlerde Osmanlı işgücünden başkasını kullanmaya olanak veren ve çağdaş bir işletme gereklerini yanıtlayan ve karşılıklı diplomatik destekle Osmanlı Hükümeti'nden elde edilecek yeni maden yönetmeliği, ister bunun yayınlanmasından önce, ister daha sonra verilmiş tüm "Ereğli Havzası" madenlerine uygulanacaktır." Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 581-582.

[457] Fransız uzmanlar tarafından oluşturulan çözüm önerisi aşağıdaki şekildedir:
"*Henüz verilmemiş durumda olan Ereğli kömür havzası işletme ayrıcalıklarının tümü, 1 Kasım 1914 tarihinde elde edilmiş ya da edilmekte olan haklara zarar verilmemek koşuluyla İtalyan Hükümeti'ne ayrılacaktır.*
Ancak İtalyan Hükümeti ya da İtalyan ortaklıkları, 1 Kasım 1914'te var olan ortaklıklarınkine eşit değerde kömür çıkarttıkları gün, İtalyan Hükümeti bir hak gözetirlik düşüncesiyle, Fransız Ereğli ortaklıklarına, bu ortaklık ayrıcalığının yenilenmesinden vazgeçtiğini ya da satın almak istediğini belirtmemişse, kalan ayrıcalıkların üçte birini saklı tutmayı yükümlenir.
Verilen maden haklarının uygulanması için gerekli ve çağdaş bir işletmenin ihtiyacını karşılayan yeni bir maden tüzüğünün, bu tüzüğün yürürlüğe konmasından doğacak tüm çıkar ve yararların, ister yayımlanmasından önce ister sonra verilmiş olsun, aynı biçimde tüm ayrıcalıklara uygulanması koşuluyla çıkartılmasını Osmanlı Hükümeti'nden sağlamak için iki Hükümet birbirine diplomatik destekte bulunacaklardır." Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 582.

Fransız şirketlerinin haklarını koruma amaçlı ortaya sunulmuş bir öneri mahiyetindedir. İtalyan önerisi ise İtalya'nın kömür ihtiyacı ön planda tutularak ortaya atılmıştır.

Fransız temsilcilerin önerilerini sunmasıyla, her iki devlet temsilcileri de çıkar çatışmasına düşmüş ve önerilerde bulunan teknik konuların yazımı üzerine tartışmaya girmişlerdir. Zira Fransız tarafı, kendi önerilerinde İtalyanlara büyük imtiyazlar tanıdıklarını belirtirken, İtalyanlar ise Fransızların teklif ettiği imtiyazların, kullanım hakkının Türklere bırakıldığını savunmuştur. Nitekim Nogara, "Fransız önerisindeki *henüz kimseye verilmemiş* işletme imtiyazlarının İtalyan Hükümeti'ne verileceğine" kısımlı bölüme dikkat çekerek, İtalya'ya hiçbir şey verilemediğine çünkü Ereğli havzasındaki tüm işletme ayrıcalıklarının Türklere ayrıldığına değinmiştir. Nogara'nın belirttiği husus üzerine biraz tartışıldıktan sonra İtalyan önerisindeki ibarenin, "*30 Ekim 1918 tarihinde İtilaf devletleri ve tarafsızlara henüz verilmemiş*" ibaresiyle değiştirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Fransız önerisinde yer alan "*elde edilmiş ya da elde edilmekte olan*" sözcükleri de çıkarılmıştır zira Nogara, bu terimin hukukî bir bağlayıcılığı olmadığını belirtmiştir. Bundan sonra çıkarılacak kömürün ya da kömürden elde edilen gelirin pay edilmesi konusuna geçilmiş ve Nitti'nin Fransız ortaklıklarına verilecek payın "*üçte bir yerine dörtte bir olması"* önerisi kabul edilmiştir. Nihayetinde İtalya ve Fransa temsilcileri, Ereğli meselesini karşılıklı ödünler vererek çözmüş ve bazı ayrıntıların uzmanlarca görüşülmesinden sonra antlaşmaya geçirilmesine karar vermişlerdir.[458]

Yoğun görüşmelerden sonra taraflar, nihayetinde uzlaşmaya varmıştı. Fransa'nın sahip olduğu ve edinmek istediği imtiyazlara izin verilecekti fakat vade tarihi, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı tarih olarak belirlenecekti. İtalya, 1 Ocak 1920 tarihinde diğer yabancı imtiyazlarıyla üretim oranı eşitleninceye kadar, belirlenmiş nüfuz bölgesinde herhangi bir kısıtlamaya maruz bırakılamayacaktı. Böyle bir durum gerçekleştiği zaman Fransa, kalan imtiyaz ve çıkarların dörtte birlik kısmının paylaşımına dahil olacaktı. Taraflar arasında bu şekilde bir anlaşmaya varılmış ve bu durum, Üçlü Anlaşma Tasarısı'nda somutlaştırılmıştır.[459]

Üçlü Anlaşma Tasarısı'nın imzasından sonra İtalya, Kozlu'da bulunan *Kozlu Kömür Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi*'nin ocaklarına ve bölgeye sahip çıktı.

[458] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 580-581.
[459] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 292-293.

İtalya'nın bu isteği, müttefikleri tarafından da kabul görerek Sevr Antlaşması'nda onaylandı. Böylece İtalya, Fransa'nın hemen yanında Zonguldak kömür havzasına girmeyi başarıyordu.[460]

Görüldüğü üzere İtilaf devletleri, Mondros Mütarekesi şartlarını bir kez daha ihlal etmişler ve Zonguldak'ı sadece çıkar ve keyfiyete dayanarak işgal etmeye ve sömürmeye kalkışmışlardır. Ayrıca İtilaf devletleri, çıkarları doğrultusunda birbirleriyle çatıştıklarında, aralarındaki bağların ne denli zayıf olduğu da açıkça görülmektedir.

11 Mayıs 1920 tarihinde Fransa ve İtalya arasında Üçlü Anlaşma Tasarısı imzalandı. İngiltere de anlaşmayı imzalayacağını belirtse de Curzon, Türkiye ile barış antlaşması imzalanana kadar imzalanacak herhangi bir paktın ne yürürlüğe girmesinin ne de yayımlanmasının hiçbir anlamı olmayacağını bahane ederek son anda fikrini değiştirmişti. Curzon, Türkiye'deki siyasî istikrarsızlığı işaret ederek Türkiye ile yapılacak son barış görüşmelerinde bu istikrarsız durumdan dolayı pakt üzerinde değişikliklere gidilebileceğini belirtti. Böyle bir durum söz konusu olursa İtilaf devletleri, imzalanan Üçlü Anlaşma'da da değişiklikler yapmak zorunda kalacaktı. Curzon'un bu kararından İtalyanlar pek memnun olmasa da, bu mesele hakkında yapabilecekleri pek fazla şey de yoktu. Buna karşın Fransa cephesi ise bu durumdan oldukça memnun kalmıştı.[461]

Zonguldak'ın İtilaf devletleri için önemi, elbette yalnızca kömür havzasından kaynaklı değildi. Zonguldak bir liman şehri olması hasebiyle, önemli bir ikmal noktasıydı. Bu önemleri nedeniyle Zonguldak, 18 Haziran 1920'de[462] Fransız işgaline uğramıştı.[463]

2.1.2.4. Kürdistan Devletinin Kurulması Meselesi ve Bu Devletin Sınırlarının Belirlenmesi

[460] Ali Sarıkoyuncu, "Millî Mücadele Döneminde Zonguldak Kömür Havzasında Fransız-İtalyan Rekabeti ve İtalya'nın Faaliyetleri", *Atatürk Yolu Dergisi,* C. 2, S. 7, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 1991, s. 584.
[461] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 293.
[462] Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922), TTK,* Ankara, 1989, s. 108.
[463] Ali Sarıkoyuncu, "Zonguldak ve Havalisinin Millî Mücadele'de Ekonomik ve Stratejik Bakımdan Önemi", *Atatürk Yolu Dergisi,* C. 2, S. 8, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 1991, s. 690.

Kürdistan[464] sorununun çözümüne, San Remo Konferansı'nda ulaşılmıştır. Öncelikle burada Fransa'nın diplomatik bir zafer kazandığına değinmek gerekir. İngiltere, Kürdistan'da manda kurulmaksızın bağımsız bir devlet oluşturulması yönündeki planlarından vazgeçmiş ve Fransa'nın sunmuş olduğu özerk Kürt yönetimlerin kurulmasına, antlaşma hükümlerine bağlı kalınması koşuluyla Türkiye'ye bırakılması planını kabul etmiştir. Bu karara yönelik uygulanacak kesin koşullar, antlaşmanın imzalanmasından sonra altı ay içinde Fransız-İngiliz-İtalyan komisyonunun da katılımıyla kesin bir hale getirilecekti. Kürtler, tam bağımsız devlet statüsüne geçmek istemeleri halinde, anlaşmanın imzasından bir yıl sonra Milletler Cemiyeti'ne başvuru yapma hakkına sahip olacaklardı. Yeni devleti koruma ve himaye etme sorunları İtilaf devletlerinden alınarak Milletler Cemiyeti'ne devredilecekti. İngilizler, Musul vilayeti dışındaki bölgelerde, Üçlü Pakt sonunda elde ettiği iktisadî önceliklerinden ve tüm iddialarından vazgeçtiğini açıklamıştı.[465]

Kürt sorunu, konferansın ikinci günü, saat 16:00 oturumunda görüşülmeye başlanmıştır. İtilaf devletleri, San Remo Konferansı'nda görüşülen Kürdistan meselesinde çekimser kalmış ve net bir karar verememiştir. İngiltere adına konuşan Curzon, Kürtlerin uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetinde yaşadığını ancak imparatorluğun bir parçası olamadığını savunarak, Kürtlerle Türklerin sürekli savaş halinde olduklarını belirtmiştir. Kürdistan'ın Ermeni topraklarına yakın olması ve Asurîler ile Keldanîlerin de bölgede meskun olmaları, İtilaf devletleri için meseleyi önemli bir konuma getirmiştir. Bunlara binaen bir de İngiliz manda yönetimi altındaki Musul'un Güney Kürdistan'da bulunması sorunu vardır. Açıkça görüldüğü üzere İtilaf

[464] Kürdistan'ın, belirli siyasi sınırlar ile çevrilmiş bir devlet olmadığı gibi, bu sınırlar içerisinde, homojen olmayan aynı etnik topluluk tarafından kurulmuş bağımsız bir devlet teşekkülü olmadığı da görülmektedir. Kürdistan terimine, 12. yüzyılda Sultan Sencer zamanında rastlanmaktadır. Bölgenin sınırları, Zağros dağlarından doğuya uzanarak Hemedan, Kirmanşah, Hulvan, Dinaver ve Dokuka'ya kadar devam ediyordu. Yine de Selçuklular devrinde Kürdistan sınırları pek belirgin değildir. Kürdistan eyaletinin sınırları, sürekli olarak değişiklik göstermiştir. Örneğin Kazvinî, 1340 tarihli eserinde Kürdistan sınırlarını, kuzeyde Azerbaycan, doğuda Irak-ı Acem, güneyde Huzistan ve batıda Irak-ı Arap ve Diyarbakır'ı kapsayan bir eyalet olarak belirtmiştir. İbn Haldun da Kürdistan sınırını çizerken Huzistan'ın doğusunda Ekrad (Kürtler) dağlarının bulunduğunu ve bölgenin İsfahan'a kadar uzandığını belirtmiş ve bu bölgede Kürtlerin yaşadığından bahsetmiştir. 15 ve 16. yüzyıllarda bölgenin Osmanlıların eline geçmesi üzerine Kürdistan kavramı, Osmanlı eyaletleri arasında da kendine yer bulmuştur. Bu eyaletin sınırları da yukarıda belirtildiği üzere Zağros dağlarından başlamaktaydı. Yani o dönemde Kürdistan olarak anılan bölgenin İran topraklarında olduğunu görmekteyiz. Günümüzde bahsedildiği üzere coğrafyanın Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerini kapsamadığı, kaynaklardan serih bir şekilde görülmektedir. Muammer Gül, "Tarihi ve Coğrafi Bakış Açısından Kürdistan Kavramının Ortadoğu'daki Yeri (Ortaçağlardan Osmanlı Hakimiyetine Kadar", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi 1. Orta Doğu Semineri,* Elazığ, Mayıs 2003, s. 87-89.

[465] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 301.

devletleri, bölge üzerinde tam bir çıkmaza girmişler ve hem İngilizler hem de Fransızlar, Yüksek Konsey'e farklı çözüm yolları sunmuşlardır. Bu öneriler, pek tabii bölgenin Fransa ve İngiltere arasında paylaşımına dayanmaktadır. Ancak her iki taraf da maliyeti yüksek ve getirisi az bölgeleri hakimiyetlerine almak istememiştir.[466]

Curzon, belirlenecek Kürt sınırlarının Kuzey ve Güney Kürdistan olarak ikiye ayrılmasını ve bu iki bölgenin İngiltere ve Fransa'nın mandasına bırakılmasını öneriyordu. Pek tabii Musul'u da kapsayan bölge, İngiltere'nin hakimiyetinde olmalıydı. Yine de ne İngiltere ne de Fransa Kürtlerin hamiliğini yapmaya pek gönüllü değildi, bu nedenle Kürtlerin, Türkiye'den ayrılıp özerk bir statüde olmaları görüşülmüş ancak bu konuda da bir karar alınamamıştı. Nitekim Kürtlerin aşiretler şeklinde yaşaması ve her aşiretin kendi liderinin olması, Kürtlerin tek lider altında toplanmasına ve özerk bir devlet kurmalarına engel teşkil ediyordu. Ayrıca Kürtler, İtilaf devletleri nezdinde herhangi bir temsilci tarafından da temsil edilmemekteydi, bu durum da Kürt meselesini zorlaştıran bir başka etmendi. Yani Konsey, Kürtlerin arkalarında bir devlet olmadan varlıklarını sürdüremeyecekleri kararına varmıştı.[467] Ayrıca Curzon, "*İstanbul-Bağdat arasında yaptığı tüm araştırmalara rağmen, Kürtleri temsil edecek kimseye rastlamadığını, Şerif Paşa'nın Kürt temsilcisi olarak kendini tanıtmasına karşın, bundan emin olamadığını, Kürtlerin Türklerle iç içe yaşamaya alıştığını ve bu iki topluluğu birbirinden ayırmanın çok zor olduğunu*" söylemiş ve bu sorunun, sadece İngiliz veya Fransızların bölgede manda yönetim kurması yoluyla çözülebileceğini de sözlerine eklemiştir. Musul'daki Kürtlerin ise halihazırda İngiliz mandasına girdiğini belirtmiştir.[468]

San Remo'da İngiltere'nin politikasını değiştirdiğinden ve Kürt meselesinde yeni bir tutum takındığından bahsetmiştik. Bunun, bazı kabilelerin isyan girişimi ve Kürtlerin herhangi bir dış otoriteye karşı olmalarıyla şüphesiz epey alakası bulunmaktadır. Lloyd George, durumu şu şekilde özetlemektedir: "*Bizzat kendisinin Kürtlerin görüşlerinin ne olduğunu öğrenmeye çalışmasına rağmen, İstanbul, Bağdat ve başka şehirlerdeki araştırmalarından Kürtleri temsil edecek birini bulmaya çalışmanın olanaksız olduğu anlaşılmıştır. Hiçbir Kürt, kendi aşiretinden başka bir topluluğu temsil etmek gibi bir gayret göstermemektedir. Kısaca herhangi bir devletin otoritesi altında olmadan*

[466] *Documents on British Foreign Policy*, s. 43.
[467] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 235.
[468] Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, Çağdaş Yayınları,* İstanbul, 1982, s. 230.

varlıklarını sürdürmeleri pek mümkün görünmemektedir. Bu yüzden İngiltere ve Fransa'nın bu sorumluluğu üstlenmemeleri halinde, Kürtleri, Türklerin himayesine bırakmak en doğru karar gibi görünmektedir. Nitekim Kürtler, Türklerle yaşamaya alışmıştı ve Kürtler açısından durum değişmedikçe, Kürtleri Türkiye'den ayırmak oldukça zorlu bir iş olacaktır."[469]

İngiltere'nin de Fransa'nın da bölgeyi direkt olarak mandasına almak istememesi üzerine Kürdistan'ın özerk olma meselesi Yüksek Konsey'de görüşülmüştür. Ancak burada da birtakım sıkıntılar baş göstermiştir. Zira İtilaf devletleri, Kürtlerin ilerideki politikasının ne olacağı, ne gibi bir denge unsuru oluşturacakları ve aşiretler halinde yaşayan bu topluluğun örgütlenerek bir devlet oluşturup oluşturamayacağı konularında kararsızlığı düşmüşlerdir. Nitekim Konsey'de, Kürtlerin örgütlenememeleri halinde ayakta kalamayacakları düşüncesi hakimdir. İtilaf devletlerinin bu konu üzerine endişeleri haksız değildir. Çünkü yapılan konferanslarda Kürtler, seçilmiş herhangi bir Kürt temsilci ile temsil edilmemiştir ve konferanslarda kendisini Kürt temsilcisi olarak tanıtan Şerif Paşa, Kürt kabileleri tarafından tanınmamaktadır. Yani İtilaf devletlerine göre Kürtler, organize bir devlet haline gelemezler ve İngiliz yahut Fransız mandasını isterlerse Kürtlerin Türk hakimiyetinde bırakılmaları, İtilaf devletleri çıkarlarına uygundur. Zira yukarıda da bahsedildiği üzere İtilaf devletleri, malî sebeplerden ötürü Kuzey Kürdistan'ı himaye etmeye yanaşmamaktadır. Ayrıca San Remo Konferansı'na kadar Ermenistan sınırları çizilemediği için Kürdistan'ın kuzey sınırları da belirsizliğini korumaktadır. Bir de Kürdistan'ın kurulması halinde, buradaki Keldanî ve Asurî azınlıkların haklarının koruma altına alınması söz konusudur.[470]

Kürdistan ile ilgili önemli sorunlardan biri de Güney Kürdistan'ın geleceği meselesidir. Nitekim bu bölgeyi, İngiltere, mandası altına almak istemektedir zira bölge, Musul gibi zengin petrol havzalarını içermektedir. Bu durum ise Kürdistan olarak tasvir edilmiş coğrafî bölgenin, İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmasına ve iki parça halinde değerlendirilmesine sebebiyet vermiştir. Konferansta İngiliz temsilci Curzon, bölgedeki Kürtlerin öncelikle Musul'un bağımsız Kürdistan'a katılacağını açıklamış ancak daha sonra bu fikirden vazgeçtiklerini belirtmiştir. Hatta Curzon, Musul'daki Kürtlerin Kürdistan'a katılmaya kendilerinin

[469] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 301-302.
[470] *Documents on British Foreign Policy*, s. 43-44.

karşı çıkacağını dahi söylemiştir. Bu da elbette kuşku uyandırıcı bir duruma sebebiyet vermektedir. Curzon daha sonra Musul'un Kürdistan'a katılmasıyla ilgili bir öneri sunmuş ve öneride Musul'un geleceğine, Musul halkının karar vermesi gerektiğini esas almıştır.[471]

Kürdistan bölgesiyle alakalı bir diğer sorun da sırasıyla hem Türkiye'den hem de İran'dan kovulan Hıristiyan gruba dairdir. Sayıları 100 bini bulan ve Bağdat yakınlarında tutulan grubun, yurtlarına dönmesi ve bu dönüşe antlaşmada yer verilmesi gerektiği, İngiliz temsilciler tarafından savunulmuştur. Hatta bu grup için Türkiye ve İran sınırı arasında bir düzeltme yapılması dahi dile getirilmiştir. Dikkat çekici bir nokta da İtilaf devletlerinin bu grubu, Ermeniler gibi felaketlere uğramış bir grup olarak adlandırmasıdır. Nitekim bu grubun yer değiştirmek zorunda kalması, savaş koşulları dahilinde bir durumdur ve bu grubun hem Türkiye'den hem de İran'dan kovulması, bu grubun muzır faaliyetler sergilediğini kanıtlar niteliktedir.[472]

Konferansın 19 Nisan 1920 tarihli oturumu, Kürdistan sorununun ertelenmesiyle kapanmış ve kapanıştan önce Curzon, Kürdistan ile ilgili 4 maddelik bir tasarı sunmuştur.[473]

Yukarıda belirttiğimiz ilk maddede, Kürdistan sınırları belirlenmeye çalışılmıştır ancak bu sınırın ana hatlarıyla belirlenemediğini görmekteyiz. Bu durumun en önemli nedeni, Ermeni sınırlarının da henüz tam olarak çizilememesidir. Daha önce de

---

[471] *Documents on British Foreign Policy*, s. 43.

[472] *Documents on British Foreign Policy*, s. 43-44.

[473] a) İşbu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren altı ay içerisinde İstanbul'da toplanacak ve Britanya, Fransa ve İtalya Hükümetlerince atanacak bir komisyon*, … maddelerde tanımlandığı biçimde, Fırat'ın doğusunda, Ermenistan'ın güney sınırlarının güneyinde, Suriye ve Irak (Mezopotamya) sınırlarının kuzeyinde, çoğunlukla Kürtlerin bulunduğu bölgeler için bir yerel otonomi (*local autonomy*) planı hazırlayacaktır. Bu plan, bu bölgede yaşayan Asurî-Keldanî ve öteki ırk ve dinî azınlıkların korunması için tüm güvenceleri içerecek ve bu amaçla, İngiliz, Fransız, İtalyan, Acem ve Kürt temsilcilerden oluşacak bir komisyon, işbu antlaşma hükümleri gereğince Türk sınırının İran sınırı ile aynı olduğu yerlerde düzenleme yapılması gerekirse ne gibi düzeltmeler yapılacağını incelemek ve karara bağlamak için bu bölgeleri gezecektir.
b) Türk Hükümeti, yukarıdaki maddede belirtilen her iki komisyonun kararlarını, bu Hükümete bildirilmelerinden itibaren üç ay içinde kabul ve taahhüt etmeyi yükümlenir.
c) Bununla birlikte, işbu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıl içerisinde 1. maddede tanımlanan bölge içindeki Kürt halkının,* Türk Hükümeti'nden bağımsız olmayı istemesi halinde Milletler Cemiyeti'ne başvurması ve Milletler Cemiyeti Konseyi'nin de bu halkın bağımsız olmaya muktedir olduğu şeklinde karar vermesi halinde Türkiye, Konsey'in verdiği öğüt ve hükümleri yerine getirmeyi ve bölge üzerindeki tüm hak ve yetkilerini bırakmayı kabul edecektir. Bu bırakma işleminin ayrıntıları, Türkiye ile garantör İtilaf devletleri arasında ayrı bir anlaşma konusu olacaktır.
d) Böyle bir bırakma halinde Kürdistan'ın şimdiye kadar Musul'da sayılmış olan bölümünde meskun Kürtlerin, bağımsız Kürt Devleti'ne kendi istekleriyle katılmalarına karşı çıkılmayacaktır. *Documents on British Foreign Policy*, s. 44-45.

zikrettiğimiz üzere, Ermeni sınırlarının belirlenmesi işi, İngiltere'nin önerisiyle Wilson'a bırakılmıştı. Bundan dolayı Kürt sınırları da belirsizliğini korumaktaydı. Keza İtilaf devletleri, Ermenilerin dahi hamiliğini üstlenmek istemezken, Kürtleri himaye etmek için nasıl bir sebep ve çıkarları olabilirdi? Bu sorunun cevabı, Irak'taki, yani Güney Kürdistan olarak adlandırılan bölgedeki İngiliz çıkarlarının altında yatmaktadır. Nitekim İngilizler, Musul dahil olmak üzere tüm Mezopotamya'yı Güney Kürdistan olarak tesmiye ediyor ve burada tek başına söz sahibi olmak istiyordu. Bu isteğini meşrulaştırmak için İngiltere, açık bir şekilde Kürtleri kullanmanın peşindedir. Nitekim Kuzey Kürdistan olarak isimlendirilen bölgenin, San Remo Konferansı'nda herhangi bir devlet tarafından himaye edilmesi durumu söz konusu değildir. Bu bölgenin birçok açıdan (maden, tarım, coğrafî şartların elverişsizliğinden kaynaklı olarak herhangi bir tesisin inşasının maliyetli olması vs.) verimsiz ve işlevsiz olması, bölge üzerinde çok fazla düşünülmemesine neden olmuştur. Kısaca özetlemek gerekirse ekseriyetle dağlık olan bölge, çıkarlara uygun görülmediğinden, özerk bir yapının denetimine verilmesi, çok daha uygun olacaktır. Bu özerk yapının idaresi için de en uygun aday, nüfus çoğunluğundan ötürü Kürtler görülmektedir. Bir aralık bölgenin Ermenilere bırakılması da düşünülmüş ancak Ermenilerin o denli büyüklükteki sınırları koruyamayacağı anlaşılmıştır. Ayrıca kuzeydeki Kürtlere hami bulunamazsa Türklerin yönetimine bırakılması da bir diğer plandı. Bu sayede Kürtler, tâbi oldukları Halife'den ayrılmamış olacak ve İtilaf devletleri de Kürtler için yapılacak herhangi bir masraftan kaçınmış olacaktı. Zira Halifelik makamı İngilizlerce kullanılarak bölgede meskun Kürt ahalisi kontrol altına alınacaktı. Ek olarak, özerklik verilecek Kürtlerin, bağımsızlığını sağlaması için önlerinde bir de Milletler Cemiyeti Konseyi'nin onayı olduğunu da göz ardı etmemek gerekir.

Görüldüğü üzere antlaşma taslağında açıkça belirtilmeyen Kürt sınırları, Fransız bölgesinin sonundan, yani Dicle'nin doğu yakasından Ermenistan'ın güney sınırına ve İngiltere kontrolü altındaki Irak'ın kuzey sınırına kadar olan bir bölgeyi kapsayacaktır. Kürt sınırları içerisinde Nasturîler ve Keldanîler gibi azınlıkların da yaşamasına ve korunmasına karar verilmiştir. Ermeni sınırlarının da ABD'ye bırakılması sonucu Kürt sınırları, San Remo Konferansı'nda tam olarak belirlenememiştir.[474]

[474] Erol Kurubaş, "Sevr Sürecinde Yapılan Uluslararası Toplantılarda Kürt Konusu ve İngiltere'nin Politikası", *SDÜ-İİBFD,* S. 3 (Güz), Isparta, 1998, s. 206 ve Şayan Ulusan, "Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye"*, ÇTTAD, DEU-AİİTE Yayınları,* VIII/18-19, İzmir, 2009 Bahar-Güz, s. 239.

Kürdistan meselesi, 21 Nisan Çarşamba günü, saat 11:00'deki oturumda tekrar görüşmeye açılmıştır. Önceki oturumda başlıca İtilaf devletlerinden müteşekkil bir komisyonun kurulmasına ve çoğunluğu Kürt olan bölgelerde otonom bir idare kurulmasına karar verilmiş ancak otonom yapının sınırları tam olarak kesinleştirilememişti. Bu durumun yaşanmasındaki en büyük neden, yukarıda zikredildiği üzere Ermeni devletinin sınırlarının tam olarak çizilemeyişiydi. Ermeni devletinin sınırlarının çizilememesinin en önemli nedeni ise İtilaf devletlerinin yük olarak gördüğü Ermenistan için uygun bir mandaterin bulunamayışı idi. Ayrıca Kürdistan sınırlarının çizilmesinde bir diğer önemli sorun, bölgedeki Türkler ve Kürtlerin birbirleriyle epeyce kaynaşmış olmalarıydı. Bu nedenle tüm hatları net bir Kürt sınırı çizilemiyordu. Bununla birlikte Kürtlerin aşiretler halinde ve dağınık bir biçimde yaşamaları da Kürt sınırlarının çizilmesine olanak tanımıyordu. Bunlara istinaden Kürt aşiretleri arasında birlik olmadığı gibi, aşiretler kendi liderinden başka lideri de tanımamaktaydı.[475]

Kurulması planlanan Kürdistan devletinin sınırları hakkında İngiltere ve Fransa arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. Berthelot, Fransa'nın mevcut ekonomik haklarında bir kısıtlamaya gidilmemesi halinde şartların kabul edileceğini belirtmiştir. Zira İngiltere, Kürdistan sınırını Fırat Nehri'nin doğusuna taşımayı amaçlamaktaydı.[476]

Uzun tartışmalardan sonra Curzon'un önerisi[477] kabul edilmiştir. Kürdistan konusu, Üçlü Anlaşma Tasarısı'nda da gündeme gelmiş ve anlaşmanın 6. maddesinde, İngilizlerin ele geçirdiği Güney Kürdistan toprakları ve Musul'da düzenleme yapılmıştır.[478] Bu düzenlemelere aşağıda değinilecektir.

İngiltere, Güney Kürdistan ile Kuzey Kürdistan'ın ayrı tutulmasına büyük özen göstermiş ve istediğini elde etmiştir. Güney Kürdistan ile ilgili hükümlere, *Musul ve Mandat*'lar bölümünde değinilecektir. Kuzey Kürdistan meselesinde ise herhangi bir sorumluluk üstlenmek istemeyen İtilaf devletleri, yukarıda zikredilen maddelerin barış antlaşmasına geçirilmesine karar vermişlerdir. San Remo Konferansı'nda Kürt konusu

[475] *Documents on British Foreign Policy*, s. 77.
[476] *Documents on British Foreign Policy*, s. 77.
[477] a) *Kürdistan hakkındaki madde tasarılarını, Üçlü Anlaşma gereğince Fransa için saklı bulunan ekonomik hakları, hiçbir açıdan kısıtlamamayı kabul etmek,*
b) *Kürdistan Komisyonu üyelerinin araştırdığı herhangi bir konuda görüş birliğine varamamaları durumunda bu konu, Müttefik Hükümetlerin başkanlarına sunulacaktır. Documents on British Foreign Policy*, s. 77.
[478] Madde için bkz. *Documents on British Foreign Policy*, s. 142.

karmaşık bir hale bürünmüştür. İtilaf devletleri, Kuzey Kürdistan olarak tabir edilen bölgenin geleceğini belirlemeden önce, Ermeni sorununun çözülmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır. Konferansta her iki konu, birbirine paralel olarak ilerlediğinden İtilaf devletleri, önceliği Ermeni sorununun çözümüne vermiştir. Kısaca özetlemek gerekirse San Remo Konferansı'nda Ermeni sınırlarının çizilememesinden ötürü, Kürt sorunu da tıkanmıştır. Ayrıca İtilaf devletleri, Müslüman olan ve uzun süre Türklerle birlikte yaşayan "Kuzey" Kürtlerinin, Türk hakimiyetinde kalmasında bir beis görmemiştir. Ancak Hıristiyan olan Ermenileri "*Türk boyunduruğu altından kurtarmak*", İtilaf devletlerinin aslî ve manevî görevlerinden biri olarak zikredilmiştir. Ayrıca Kürtlerin aralarında mevcut bir bağ ve birlik olmadığı tamamen anlaşıldığından İtilaf devletleri, Kürtleri yönetmenin ne denli zor bir iş olduğunu anlamışlardır. Kendisini Kürt temsilcisi olarak tanıtan Şerif Paşa, Kürtler tarafından tanınmış bir temsilci dahi değildi. Bu sebeple Kürt mandası konusu açılmış fakat hiçbir kuvvet, Kürt mandasını almaya sıcak bakmamıştır. Kürt mandası her ne kadar külfet olarak görünse de arkalarında duracak büyük bir güç olmadığı sürece ayakta duramayacakları aşikardı. Ancak İngiltere, bölgede irili ufaklı tampon devletlerin varlığına ihtiyaç duymaktaydı. Bundan dolayı ister istemez manda konusu da açılmıştı. Kürtlerin İngiliz ya da Fransız mandasını istememeleri durumunda ise Curzon, bölgenin eski hami olan Türklere bırakılabileceğini belirtmiştir.[479] Elbette Curzon'un bu tutumunda Türkleri yumuşatma ve İngiltere'nin ödün verdiğini gösterme gibi amaçları bulunmaktadır. Curzon'un burada Türklere barışı imzalatmak için uzlaşmacı bir tavır takınmasında kuşkusuz geleneksel bir İngiliz politikasının izleri görülmektedir. Ayrıca Kürtler, Türklerle asırlardır birlikte yaşamaktaydı, bu nedenle Kürtlerin yönetiminin Türklere bırakılması, Kürtler tarafından tepki çekmeyebilirdi. Zira hem Fransa hem de İngiltere, Kürt mandasını almaya sıcak bakmamaktaydı.

Kısaca özetleyecek olursak Kürtlerin bir arada yaşamamaları ve ortak bir temsilci dahi seçmemeleri, Kürtlerin yaşadığı bölgelerin kuzey ve güney olarak ikiye ayrılması ve İngiltere'nin daha çok güney ile ilgilenmesi, bazı Kürt aşiretlerinin Mili Mücadeleye destek vermesi ve güneyde Kuva-yı Milliye'nin büyük başarılar kazanması, San Remo Konferansı'nda tasarlanan Kürt projesinin yürütülmesine olanak bırakmamıştır. Yine de bir Kürt devleti kurulması meselesi, günümüze kadar ulaşmış ve

[479] Erol Kurubaş, *a.g.m.*, s. 205.

birtakım kaynaklardan beslenerek ve desteklenerek sürekli olarak karşımıza çıkarılmıştır.

2.1.2.5. Boğazlar Üzerinde İtilaf Devletlerinin Denetiminin Kurulması, Boğazlar Komisyonu'nun Teşekkülü ve İstanbul'un Durumu

İstanbul ve Boğazlar üzerine gerçekleştirilen görüşmelerde, Ermeni mandasıyla birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nin bu bölgeyi himayesine alması konusu da tartışılmıştır. Konferansta İstanbul ve Boğazlar'ın durumu, birçok başlık altında görüşüldüğünden oldukça karışık bir mahiyete bürünmüştür. Ayrıca yukarıda incelediğimiz Terkos Gölü meselesi de İstanbul ile doğrudan ilintilidir.

İstanbul ve Boğazlar'ın durumu, ilk olarak 18 Nisan sabahı görüşülmüştü. Millerand, barış antlaşmasının imzalanabilmesi için bu konuların çözülmesi gerektiğini ve konularda Fransa'nın hak ve isteklerinin göz ardı edilmemesini savunmaktaydı. Zira Boğazlar için kurulan üç komisyonun da başkanlığı İngiltere'deydi. Bu yüzden Millerand, üç komisyon başkanlığının üç büyük kuvvet arasında paylaştırılmasını teklif etti. İngiltere'nin tek başına üç komisyonu da idare etmesi, Fransa'yı endişelendirmekteydi. Nihayetinde barış antlaşması imzalanıp da Boğazlar'da uluslararası bir komisyon kurulana değin mevcut denetleme organları yürürlükte kalacaktı. Böyle bir durum da Boğazlar'ın denetimini İngiltere'nin eline bırakmak anlamına geliyordu. Bu vechle Millerand, Lloyd George'a Fransa'nın endişelerini dile getirmiş ve Lloyd George da bunun makul bir istek olduğunu belirterek soruşturma yapmayı yükümlenmişti.[480] Konu, esas olarak 19 Nisan, saat 11:00'de Amerikan notasına verilecek cevabın tartışıldığı oturumda[481] görüşülmüş ve 1., 3. ve 4. maddelerde meseleyle ilgili kararlar alınmıştır. Maddelere, Amerika'ya verilecek notayı inceleyeceğimiz bölümde daha detaylı değinilecektir. Yine de konuyla ilgili olması hasebiyle, notaya bu bölümde özetle değinmemiz yerinde olacaktır. Notada yer alan

[480] *Documents on British Foreign Policy*, s. 5.

[481] 19 Nisan 1920 Pazartesi, saat 11:00'de yapılan Yüksek Konsey toplantısına ilişkin İngiliz yazmanın notları, San Remo, Villa Devachan.
Oturumda;
İngiltere adına; Başbakan Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Robert Vansittart ve yazman olarak Sir M. Hankey ile Yarbay L. Storr,
Fransa adına; Başbakan Millerand, Berthelot ve Kammerer,
İtalya adına; Başbakan Nitti, Scialoja, Galli ve yazman olarak Garbasso ile Trombetti,
Japonya adına ise; Matsui ve Saito ile çevirmen olarak Camerlynck hazır bulunmuştur. *Documents on British Foreign Policy*, s. 20.

maddelere göre, "*Padişahın İstanbul'da kalmasına izin verilmiş ancak Avrupa topraklarındaki yetkilerinin, İtilaf devletleri inisiyatifinde olmasına karar verilmiştir. Ayrıca Rusya'nın Boğazlar Komisyonu'nda olmasına sıcak bakılmıştır. Ek olarak Amerika Birleşik Devletleri, Boğazlar'da sorumluluk almaya davet edilmiştir.*"[482]

20 Nisan Salı günü, saat 16:00'da yapılan oturumda Venizelos, Boğazlarla ilgili olarak Madde 1, 3 ve 12'yi işaret ederek söz istemiştir.[483] Venizelos'a göre, Boğazlar Komisyonu'nun İtilaf devletleri kontrolünde olması, haklı ve mantıklı sebeplere dayanıyordu fakat 12. maddedeki ve 28. maddedeki askerî meseleler, adaları Yüksek Komisyon'un kontrolü altına alıyor ve askersiz bölge kapsamına sokuyordu. İtilaf devletlerinin Boğazlar'daki polis gücünü üstlenmeleri ve kontrolleri altına almaları da Venizelos için sorun teşkil etmiyordu ancak kara ve demiryollarının yapımı ve polis teşkilatının kurulması tamamlandığında Müttefiklerin adalardaki statüsü, Venizelos için ileride sıkıntı yaratabilecek konulardandı. Bu nedenle Müttefiklerin adalarda üstleneceği misyon, Venizelos için hayati bir önemi haizdi. Yine de Venizelos, İtilaf devletlerinin adalar üzerinde otoritelerini tesis etmek istediklerinin farkındaydı ve adalar hakkında ters düşmeyeceğini belirtiyordu. Ayrıca Venizelos, İtilaf kuvvetlerinin adalarda üslenmesi ve demiryolu ve kara yolu inşası konularında da engel olmak niyetinde değildi. Venizelos'un komisyon ile asıl görüşmek istediği mesele, Yunanistan'ın Marmara Denizi yoluyla Trakya'ya asker sevkiyatına izin verilip verilmeyeceği idi. Venizelos, konu hakkında Boğazlar Komisyonu'yla görüşebilirse meseleyle ilgili komisyonu ikna edeceğinden emin olduğunu iddia ediyordu. Zira Venizelos'un, askerî geçiş meselesinde Bulgarların engel teşkil edebileceği üzerine ciddi kaygıları vardı. Nitti, Venizelos'un isteklerinin Boğazlar Komisyonu'na bırakılmasını istemiş ve Curzon da Venizelos'un sorunlarını Boğazlar Komisyonu'na iletmesini uygun bulmuştur. Curzon da meselenin, San Remo'da bulunan komisyon yetkililerine bırakılmasını kabul

[482] *Foreign Relations of the United States,* Vol. III, s. 754-755.

[483] 1. madde; "*Bu sular hiçbir şekilde ablukaya alınamaz yahut savaşan taraflara açık olamaz. Ayrıca Milletler Cemiyeti'nin kararlarına uygun olmadığı müddetçe Boğazlar içerisinde düşmanca eylemlere kalkışılmamalıdır.*", 3. madde; "*Komisyonun yetkisi, Çanakkale Boğazı'nın Akdeniz açıklarına, İstanbul'un Karadeniz ağzına ve bu bölge arasındaki 3 millik bir alana kadar genişletilmelidir.*", 12. madde; "*Görevlerin infazını kolaylaştırmak için komisyon bölümlere ayrılmalı ve komisyonun gerektiği zaman polis gücü oluşturma yetkisi bulunmalıdır. Bu kuvvet mümkün olduğunca Boğazların yerli halkından oluşturulmalıdır.*" ve madde 28; "*Ayrıca bu kuvvet, komisyon tarafından atanan yabancı polis memurları tarafından komuta edilmelidir.*" şeklindedir. *Documents on British Foreign Policy*, s. 64.

etmiştir. Böylece İtilaf devletleri, Venizelos'un Boğazlar Komisyonu'na müracaat etmesine izin vermiştir.[484]

Yüksek Konsey, İstanbul ve Boğazlar meselesi hakkında karar vermeden evvel, askerî uzmanların raporlarının incelenmesine gerek duymuşlardır. Bu nedenle askerî uzmanların raporları beklenmiş ve konu, 22 Nisan Perşembe günü, sabah oturumunda tekrar görüşmeye açılmıştır. Askerî uzmanlar, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komisyonu'nun Boğazlar'la ilgili raporunda[485] 1, 8 ve 22-27. maddelerle ilgili olarak görüşlerini belirtmişlerdir.[486]

Askerî uzmanlar, 1[487], 8[488] ve 22[489], 23[490], 24[491] ve 27. maddelerin, aşağıda belirtildiği şekilde değiştirilmesini Yüksek Konsey'e tavsiye etmiştir.

---

[484] *Documents on British Foreign Policy*, s. 64-65.

[485] Söz konusu rapor, Fransa adına Le Vavasseur, İngiltere adına C. Fuller, İtalya adına Ruspoli ve Japonya adına Usomi tarafından sunulmuştur. *Documents on British Foreign Policy*, s. 102.

[486] 20 Nisan 1920 tarihli rapor bir sunuş mektubuyla başlamaktadır. Sunuş kısmında komisyon üyeleri, bazı maddelerin değerlendirilmesine dair Yüksek Konsey'e telkinde bulunmaktadır. Askerî komisyonun telkinde bulunduğu altı mesele vardır. Bunlar;

1- *Boğazlar ve Marmara suyollarının idaresi için bir rejim kurulmasında izlenecek esas ilke, barış ve savaş durumlarında hem savaş hem de ticaret gemilerinin geçiş özgürlüğüne sahip olması gerektiği,*

2- *Yukarıdaki ilkenin yerine getirilebilmesi için Süveyş Kanalı Sözleşmesi örneğinin çok yakından izlenmesi gerektiği,*

3- *Bu suyolları üzerindeki seyrüsefer hakkına karşı konacak her türlü engellemenin uluslararası bir krize dönüşeceği ve geçiş hakkının engellenmesi halinde Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin ticaretinin engelleneceği,*

4- *Boğazlar Komisyonu'nun çoğunlukla yönetici ve teknik uzmanlardan oluşturulması ve görevlerinin sınırlandırılması gerektiği,*

Müttefik temsilcilerinden oluşan ve bir alt komisyon haline gelecek olan Boğazlar Komisyonu ile diğer alt komisyonlar üzerinde geniş yetkilere sahip olunan bir ***"Yüksek Komisyon"****un kurulması gerekmektedir.*

5- *Gelibolu Yarımadası ve Marmara Denizi'nin kuzey kıyılarında başka bir devletin hakimiyeti kurulacaksa Boğazlar Komisyonu'nun bölgenin denetimini Türk Hükümeti adına yaptığına dair 2. madde hükümlerinin doğal bir durum yarattığı,*

6- *Boğazlar rejiminin etkin biçimde sağlanması için askerden arındırılmış bölgedeki tüm kıyı ve adaların ya garantör devletlerin mandası altına alınması ya da garantör devletlerin üzerinde ortak bir denetimi altında bulunması gerekmektedir.Documents on British Foreign Policy*, s. 101-103 ve *CAB 24_104_44*.

[487] **Taslakta Yer Alan Ek A.J. 51 A'da tasarlanan biçimiyle Madde 1.**

"*Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazını da kapsamak üzere, Boğazlar'dan geçişlerde, hem savaş hem de barış hallerinde Müttefik ve Ortak Devletlerin, Milletler Cemiyeti üyesi tüm Devletlerin ve Milletler Cemiyeti Konseyi'ne yapılacak ve Konseyce kabul edilecek bir başvuru üzerine, işbu anlaşma hükümlerini kabul etmek şartıyla, Milletler Cemiyeti üyesi olmayan Devletlerin gemilerine açık olacaktır.*"

Deniz danışmanlarınca değiştirildiği biçimde Madde 1.

"*Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazını da kapsamak üzere, Boğazlar'dan geçişler, hem savaş hem de barış hallerinde bayrak ayırımı yapmaksızın tüm ticaret ve savaş gemileriyle, askerî ve ticarî uçaklara açık olacaktır. Milletler Cemiyeti Konseyi'nin kararlarının uygulanması dışında, bu suyolları abluka edilemez, bölgede hiçbir savaş hakkı kullanılamaz ve hiçbir düşmanca eylemde bulunulamaz.*" *Documents on British Foreign Policy*, s. 103 ve *CAB 24_104_44*.

[488] **Taslakta Yer Alan Ek A.J. 51 A'da tasarlanan biçimiyle Madde 8.**

"*Komisyon, geçiş özgürlüğünün dışarıdan tehdit edildiği bir durumla karşılaşacak olursa Müttefik kuvvetler komutanını durumdan haberdar edecek ve komutan, bu tehdidi bertaraf etmek için sorumluluk alacaktır.*"

Deniz danışmanlarınca değiştirildiği biçimde Madde 8.

"*Bölgenin denizden ve karadan güvenliğini sağlayan devletlerin temsilcileri, geçiş özgürlüğünün dışarıdan tehdit edildiği bir durumda, Müttefik devletlerin bölgede meskun deniz ve kara makamlarını haberdar edecekler ve bu makamlar, tehdidin bertaraf edilmesi için sorumluluk alacaklardır.*"*Documents on British Foreign Policy*, s. 103 ve *CAB 24_104_44*.

[489] **Taslakta Yer Alan Ek A.J. 51 A'da tasarlanan biçimiyle Madde 22.**

"*Savaş gemileri, 3. maddede belirlenen sulardan, Komisyon tarafından belirlenmiş idarî kurallara her bakımdan riayet etmek koşuluyla özgürce geçebilecektir. Boğazlar'dan geçmek isteyen her savaş gemisi, Komisyon'u haberdar edecek ve Komisyon'un verdiği talimatlara uyacaktır. Komisyon, denetimi altındaki sularda aynı zamanda geçiş yapacak gemi sayısını, geçişin tamamlanması gereken süreyi ve demirlemelerine izin verilecek gereçleri bildirme yetkisine sahip olacaktır.*"

Deniz danışmanlarınca değiştirildiği biçimde Madde 22.

"*3. maddede belirlenen sulardan transit geçiş yapacak savaş gemileri, gemilerin olağan seyrüsefer kuralları ile sağlık gereklerine uyarak Komisyonca çıkartılan yönetim kurallarına riayet edeceklerdir.*"*Documents on British Foreign Policy*, s. 104 ve *CAB 24_104_44*.

[490] **Taslakta Yer Alan Ek A.J. 51 A'da tasarlanan biçimiyle Madde 23.**

"*Barış zamanında, 3. maddede belirlenmiş sulardan transit geçirilecek savaş araç ve gereçlerinin Komisyon'a bildirilmesi gerekmektedir. Savaş zamanında ise savaş araç-gereçleri ve kaçaklar, Komisyon'a bildirilmek zorundadır. Ayrıca Türkiye'nin savaşan taraf olduğu zamanlarda Türkiye'nin düşmanlarının Boğazlar'dan savaş araç-gereci ve kaçakları geçirmesine Komisyon engel olacaktır.*"

Deniz danışmanları, mevcut maddenin kaldırılmasını önermiştir. Zira "*savaş kaçağı*" tabiri, muharip taraflarca belirlenip tanımlanacağından bu duruma karar vermek, Komisyon'un yetkisi altına girmemektedir. Ayrıca deniz danışmanları, ticarî gemilerin "*savaş araç-gereci*" bulunma ihtimalinden dolayı aranmasını uygulama güçlüğü yaşanacağından uygun bulmamaktadır. Ek olarak deniz danışmanları, Süveyş Kanalı Sözleşmesi'nde, kanaldan "*savaş araç-gereci*" geçirilmesine dair hiçbir engel bulunmadığını da belirtmişlerdir. Son olarak "*savaş araç-gereci*" ve kaçakların geçişi konularının Milletler Cemiyeti'nce saptanması gerektiği ve buna binaen bu hükmün 24. maddeye eklenmesini önermektedirler. *Documents on British Foreign Policy*, s. 104-105 ve *CAB 24_104_44*.

[491] **Taslakta Yer Alan Ek A.J. 51 A'da tasarlanan biçimiyle Madde 24.**

"*Tüm savaş gemilerine uygulanan 1 ve 22. madde hükümlerine aykırı düşmeden, muharip ülke gemileri, Komisyon'un yetki alanında bulunan bölgelerdeki geçişlerini tamamlamak ve limanlara yanaşıp kumanya alabilmek için belirlenen kurallara riayet etmek zorundadır. Bu gemiler, mürettebat sayısını ve savaş etkinliklerini hiçbir şekilde arttıramazlar. Ayrıca bu gemiler, düşman eyleminden doğan zararlardan ötürü onarılamaz ve yüzmesini engelleyen durumlar hariç olmak koşuluyla, tamirat için kıyıya yanaşamaz. Gemilerin geçişleri en kısa sürede yapılacak ve muharip taraf gemilerinden birinin ayrılmasından sonra diğer muharip ülkenin gemisi, 24 saatten fazla bir süre bu sularda kalamayacaktır. Türkiye'nin muharip taraflardan biri olması ve savunma durumunda olduğu bir olayda Türkiye'nin düşmanlarının belirtilen sulardan geçmesi, Komisyon tarafından engellenecektir.*"[491]

Deniz danışmanlarınca değiştirildiği biçimde Madde 24.

1- "*Savaşan devletlerin gemileri, Komisyon'un denetimi altındaki sularda ya da İstanbul ve Haydarpaşa serbest limanlarında, Boğazlar'dan geçişlerini tamamlamalarını ve yanaşabilecekleri en yakın limana varabilmelerini sağlamak için zorunlu ölçüler içerisinde kumanya alabilir ve depolayabilirler. Bunlar savaş araç-gereçleri tedarik edemez ve tayfa sayılarını da arttıramazlar. Gemilerin yalnızca yolculuğa elverişli durumda onarımına izin verilebilir.*

2- *Savaşan devletlerin savaş gemilerinin, Komisyon denetimindeki sulardan transit geçişi hızlı ve kısa bir süre içinde ve hizmet almak zorunda kalanlar hariç, hiçbir şekilde durmaksızın yapılmalıdır.*

3- *Gemilerin Komisyon'un denetimine bağlı limanlarda ya da İstanbul ve Haydarpaşa serbest limanlarında kalışları, kaza durumu hariç, 24 saati geçmeyecektir. Böyle durumlarda gemiler, en kısa süre içerisinde ayrılmak zorunda olacaklardır. Savaşan tarafların gemilerinin Komisyon'un denetimi altındaki sulardan geçmeleri için kalkış süreleri arasından en az 24 saat geçmiş olması gerekecektir.*

4- *Savaş zamanında Komisyon'un denetimine bağlı sulara ilişkin, Türkiye'nin düşmanlarına gönderilen savaş gereçleri ile savaş kaçaklarının geçişi ya da Komisyon'un denetimindeki sularda erzak ve diğer gereksinimlerin alınması yahut tamirat yapılmasına ilişkin tüm kurallar, Milletler Cemiyeti tarafından belirlenecektir.*"

Deniz danışmanları, sunuş mektubunun 4. maddesinde öne sürdükleri "Yüksek Komisyon" ilkesinin kabul edilmesi halinde, "*Deniz ve kara güvencesini veren kuvvetleri sağlayan Devlet temsilcileri*" ifadesinin yerine "*Yüksek Komisyon*" teriminin kullanılması gerektiğini Yüksek Konsey'e bildirmişlerdir.[492]

Deniz danışmanları, taslakta mevcut maddenin değiştirilmesini önerirken, 3. maddede belirlenmiş sulardan savaş gemilerinin özgürce geçişinin 1. maddedeki hükümlerle yeterince korunmuş olduğunu ve sadece yönetim amaçları ve gerekli olanlar dışında herhangi bir sınırlama getirilmemesi gerektiğini düşünmektedirler. Ek olarak Süveyş Kanalı Sözleşmesi, işletmeye hiçbir biçimde karışmamak şartı ibaresiyle kanal sularından transit geçecek herhangi bir devletin savaş gemilerinin sayısını sınırlandırmamaktadır. Deniz danışmanları, taslaktaki Madde 1'in "*Boğazlar'ın tam özgürlüğü*" ilkesini yerine getiremediğini belirtmiş ve Amerika Birleşik Devletleri gibi Milletler Cemiyeti üyesi olmayan ülkelerin haksızlığa uğrayacağı görüşünü bildirmişlerdir.[493]

Deniz danışmanları, 4. paragraf dışında Süveyş Kanalı Sözleşmesi'nin 4. maddesinin ve 1907'de Lahey'de toplanan İkinci Barış Konferansı'nın 13. Sözleşmesi'nin 17. madde hükümlerine dayanarak 24. maddenin değişmesini önermişlerdir. Limanlar, Suyolları ve Demiryolları Komisyonu'nun, İstanbul ve Haydarpaşa limanlarının da Boğazlar Komisyonu'nun denetimi altına alınması önerisi kabul edilirse 24. maddenin değiştirilmiş tasarısında bu limanlardan bahseden sözcükler çıkarılacaktır.[494]

Askerî komisyonun önerileri okunduktan sonra ilk söz alan kişi, Japon temsilci Matsui olmuş ve Japon deniz uzmanının çekince koyduğu 4. madde üzerinde tartışma başlatmıştır. Japon temsilci, Japonya'nın Boğazlar Komisyonu'nda temsilci bulundurabildiğine değinmiş ancak önerilen maddelerin kabul edilmesi halinde, Boğazlar Komisyonu'nun alt komisyona düşürülerek yerine Yüksek Komisyon kurulacağını ve bu şekilde kurulması planlanan Yüksek Komisyon'da da Japonya'nın yer almadığını belirtmiştir. Yani Japonya, daha önce kazandığı bir statüyü kaybetmekle karşı karşıyadır. Bu nedenle tasarının kabulünden önce, Yüksek Konsey'in bu konu

---

Documents on British Foreign Policy, s. 105-106 ve *CAB 24_104_44*.
[492] *Documents on British Foreign Policy*, s. 103 ve *CAB 24_104_44*.
[493] *Documents on British Foreign Policy*, s. 104 ve *CAB 24_104_44*.
[494] *Documents on British Foreign Policy*, s. 106 ve *CAB 24_104_44*.

üzerinde durmasını Japon temsilciler rica etmiştir. Nitti ise durumun öneminin yadsınamayacağını belirtmiş ancak meselenin siyasî mahiyette olduğunu ve askerî konular çözüldükten sonra görüşülmesini istemiştir. Sonrasında Nitti, Komisyon'un statüsüne değinerek özerk bir yönetimin kurulması ya da İstanbul'daki büyükelçilerden mürekkep bir Yüksek Komisyon'un emri altında olması ihtimallerini askerî uzmanlara sormuştur. Nitti'nin sorusuna yanıt veren kişi, General Weygand olmuş ve askerî mahiyette bir komisyonun sivil makamlara bağlı olması gerektiğini belirtmiştir. Zira Boğazlar Komisyonu, Londra Konferansı'nda epey geniş yetkilerle donatılarak oluşturulmuştu. Sonrasında deniz uzmanlarının incelemesiyle, Komisyon'un işinin daha çok teknik nitelikte olacağı ortaya çıkmış ve bu nedenle Komisyon'un işini teknik konularla sınırlandırıp sadece askerî konularla ilgilenen bir üst komisyon teşkil edilmesine karar verilmiştir. Amiral Beatty de General Weygand'i destekleyerek komisyonlar arasındaki işbirliği ve uyumu sağlayacak merkezî bir üst komisyon kurulmasının zarurî olduğunu açıklamıştır. Amiral Beatty'e göre, gerektiğinde deniz ve kara kuvvetlerini yardıma çağırma yetkisinin, teknik bir komisyon yerine, komisyonlar üstü bir makama verilmesi daha doğru olacaktır. En yetkili komisyonda ise üç ana İtilaf devletin temsilcilerinin bulunması gerektiğinin altını çizen Amiral, bu durumu ihtiyaç duyulduğu anda Komisyon'a yardım edecek kuvvetlerin, üç İtilaf devletten sağlanacağını belirterek açıklamıştır.[495]

Amiral Beatty'den sonra söz alan Curzon, kurulacak Komisyon'un hem siyasî hem de suyollarıyla ilgili bir mahiyeti olduğunu belirtmiştir. Askerî danışmanların önerisinin, bir komisyon daha kurulmasını amaçladığını söyleyen Curzon, Konferans'ın ise komisyon sayısını azaltmak üzerine karar aldığını askerî uzmanlara bildirmiştir. Ayrıca Curzon, önemli bir başka soruna daha değinerek Boğazlar Komisyonu'nda temsil edilecek devletlerin fazlalığına dikkat çekmiştir. Zira İtilaf devletlerin yanı sıra Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan gibi Balkan devletleri de komisyonda birer temsilci bulunduracaktır. Ayrıca Boğazlar'ın durumuyla ilgilenen Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'nın da temsilcisi bulunacaktır. Fakat Curzon, Amerika Birleşik Devletleri'nin Komisyon içerisinde ikincil bir role atanmaktan hoşnutsuzluk duyacağını da sözlerine eklemiştir. Bu sebeple Curzon, Boğazlar Komisyonu'nun kuvvet

[495] *Documents on British Foreign Policy,* s. 95-96.

kullanmasına hangi şartlarda izin verilebileceğini, kuvvet gönderen üç İtilaf devletin temsilcilerinin belirlemesi gerektiğini önermiştir.[496]

Curzon'un önerisine Amiral Beatty karşı çıkmış ve Komisyon'un kuvvet sağlayan üç üyesinin olduğunu, diğer altı üyenin kuvvet vermeden söz sahibi olmasına sıcak bakmadığını belirtmiştir. Curzon'un yeni bir komisyon kurulmayacağına dair sözlerine de cevap veren Beatty, yeni bir üst komisyonun kurulması zarurî olmasa dahi askerî konulara ilişkin daha yetkin bir makamın bulunmasının gerektiğini dile getirmiştir. Kısaca Yüksek Konsey, kuvvet kullanılmasını gerektirecek ciddi bir durum olduğunda, Boğazlar Komisyonu üyelerinden biri, üç İtilaf devletin büyükelçilerine başvuracaktır.[497]

Tartışmalardan sonra Yüksek Konsey, madde tasarılarını görüşmeye başladı. Buna göre; Madde 1 deniz danışmanlarının belirlediği şekliyle kabul edilmiştir. 8. madde ise Lord Curzon'un önerdiği şekilde kabul edilmiştir.[498] 22. madde, deniz danışmanlarının önerisiyle değiştirilmiştir. 23. madde ise tamamen kaldırılmıştır.[499] Amiral Beatty, Fransız deniz temsilcisinin, 24. maddeye Türkiye ile savaş halinde olan bir devletin gemisine ilişkin bir hüküm konulmasını istediğini belirtmiştir. Tümamiral Le Vavasseur, 24. maddenin son hükmünün çıkarılması halinde, Türkiye'nin muharip olduğu bir devletin durumuna dair antlaşmada bir hüküm kalmayacağını ifade etmiştir. Eğer antlaşmada böyle bir hüküm yer almazsa, Türkiye ile harp halinde olan bir devletin savaş gemisi, İstanbul'a gelerek kömür tedarik edebilecektir. Bu sebeple Fransız Tümamiral, antlaşmada böyle bir maddenin yer almasını önermiş ve doğacak krizlerin önüne geçilmesini istemiştir. Uzun tartışmalar sonunda konu, İngilizlerin istediği şekilde karara bağlanmıştır[500] 25, 26 ve 27. maddeler ise deniz danışmanlarının önerdiği

[496] *Documents on British Foreign Policy,* s. 96.
[497] *Documents on British Foreign Policy,* s. 96.
[498] "Komisyon geçiş özgürlüğüne karışıldığı sonucuna varacak olursa, işgal kuvvetlerini sağlayan Müttefik Devletlerin İstanbul'daki temsilciliklerine haber verilecektir. Bunun üzerine temsilciler, Müttefik kuvvetlerin deniz ve kara komutanları ile Boğazlar'ın güvenliğini görüşecek ve önlemlerini alacaklardır. Boğazlar'dan geçiş özgürlüğünü dışarıdan tehdit eden bir durum vaki olduğunda da temsilciler yapılacak eylemi kararlaştıracaktır." *Documents on British Foreign Policy,* s. 96.
[499] *Documents on British Foreign Policy,* s. 97.
[500] "*Limanlar, Suyolları ve Demiryolları Komisyonu'nun öğütlemeleri kabul edildiğine göre gereksiz hale gelen İstanbul ve Haydarpaşa limanlarından özellikle bahseden tümcelerin çıkarılması kaydıyla 24. maddenin deniz danışmanlarınca belirlenmiş biçimi kabul edilmiştir.*"*Documents on British Foreign Policy,* s. 97-98.

şekliyle değiştirilmiştir. Ayrıca Boğazlar Komisyonu'nun ismi "*Yüksek Komisyon*" değil, "*Boğazlar Komisyonu*" olarak kararlaştırılmıştır.[501]

İstanbul ve Boğazlar için alınan kararlara[502] bakıldığında İtilaf devletlerinin, Türkleri İstanbul'dan çıkartmayı arzuladığı açıkça görülmektedir. Zira İstanbul, Doğu Hıristiyanlığı için kutsal bir şehirdi ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun mirası idi. Yine de İtilaf devletleri, İslam Hilafeti'nin merkezini tepki çekmeden alamayacaklarının farkındaydı. Bundan dolayı İstanbul'u "*göstermelik*" olarak Türk hakimiyeti altında bırakmışlardı. Nitekim Türkleri İstanbul'dan çıkartma fikri, henüz savaş esnasında dile getirilmeye başlamış ve Lloyd George, 17 Aralık 1917 tarihinde Avam Kamarası toplantısında Boğazlar konusundaki fikrini açıklamıştır. L. George, "*Amerika'nın tutumuna göre Türk sorununun çözülebileceğine değiniyor ve Boğazları, Türklerin eline bırakmamak gerektiğini*" belirtiyordu. Nitekim Türkler, Boğazları kapatarak savaşın iki yıl daha uzamasına neden olmuştu ve L. George, bunun cezasının Türkleri bu bölgeden çıkartmak suretiyle verileceğini alenî bir şekilde ifade ediyordu.[503] Yine de San Remo Konferansı'nda Lloyd George, Türkiye'nin başkentinden çıkartılmayacağını beyan etmiştir. Ayrıca İtilaf devletleri nezdinde, İstanbul ve Boğazların korunması işini, İngiltere yahut Amerika liderliğindeki bir komisyonun yürütmesi düşünülmekteydi.[504]

---

[501] *Documents on British Foreign Policy*, s. 98 ve *CAB 24_104_44*.

[502] Tasarı Komitesi'nde yer alan İngiliz temsilci Malkin'e gönderilen özet taslak, şu minvaldedir:

Madde 1: Deniz Danışmanları tarafından tekrar düzenlenen Madde 1 kabul edildi.

Madde 2: Komisyon, "*Boğazlar Yüksek Komisyonu*" yerine "*Boğazlar Komisyonu*" olarak adlandırılmıştır.

Madde 8: Deniz Danışmanları'nın sunduğu taslağın yerine, takipteki metnin Madde 8 olarak kabul edilmesine karar verilmiştir:

"*Geçiş özgürlüğünü engellemenin saptanması halinde, işgal kuvvetlerini oluşturan Müttefik Güçlerin İstanbul'daki temsilcileri bilgilendirilecektir. Bunun üzerine temsilciler, Boğazlar'ın özgürlüğünü korumak için bazı önlemler alınmasına lüzum görülmesi halinde, Müttefik Kuvvetlerin Kara ve Donanma kuvvetlerinin komutanları bir araya gelecektir. Benzer eylem, Boğazlar'daki geçiş özgürlüğünün herhangi bir dış kuvvet tarafından tehdit edilmesi halinde temsilcilere söylenilen yapılacaktır.*"

Madde 22: (Antlaşmada 20. Madde) Deniz Danışmanları tarafından tekrar düzenlenen Madde 22 kabul edildi.

Madde 23: (Antlaşmada 21. Madde) Deniz Danışmanları'nın tavsiyesiyle kaldırıldı.

Madde 24: (Antlaşmada 23. Madde) Deniz Danışmanları'nın düzenlemesiyle kabul edildi. İstanbul ya da Haydar Paşa'ya özel bir referans gerekli görülmediğinden konuya dahil olmamış ve Limanlar, Suyolları ve Demiryolları Komisyonu'nun tavsiyelerine göre kabul edilmiştir.

Madde 24'e ek: Fransız Donanma Danışmanı tarafından önerilen Fıkra 1, kabul edilmemiştir.

Madde 25, 26 ve 27: (Antlaşmada 24, 25 ve 26) Donanma Danışmanlarının önerisiyle orijinal taslaktaki maddeler kabul edilmiştir.

Ayrıca henüz bir karara varılamayıp sonraya bırakılan maddeler ile antlaşmanın bu bölümünün, Tasarı Komitesi tarafından tamamlanmasına karar verilmiştir.*CAB 24_104_44*.

[503] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 252.

[504] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,* s. 52-53.

Görüldüğü üzere Boğazlar konusunda da İtilaf devletleri, aralarında anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Nitekim Nitti, çizilen sınırların Türkleri kızdıracağını ve direnişi kuvvetlendireceğini belirtmiş, ayrıca Midye-Enez hattına çekilen sınırın, hilafet merkezi İstanbul'u açık bir tehdit altında bırakacağını, bunun sonucunda da Osmanlı eyaletleri dışında yaşayan Müslümanların da ayaklanabileceklerini ifade etmiştir. Nitti'nin düşüncelerinde haksız olduğunu düşünen Lloyd George ise sınırların çiziminde Türklerin askerî kuvvet sayısının da hesaba katıldığını ve 50 bin kişilik bir Türk ordusunun Midye-Enez hattı dışında bir sınırı koruyamayacağını belirtmiştir. Bunlara ek olarak Lloyd George, Mustafa Kemal Paşa'nın kuvvetlerinin de Yunan ordularını yenilgiye uğratabileceğini düşünmüyordu.[505]

Boğazlar Komisyonu'nun Alt Komisyonlarına Dair Yapılan Düzenlemeler

21 Nisan Çarşamba günü, saat 11:00'de yapılan oturumda Yüksek Konsey, İstanbul'daki komisyon sayısının azaltılmasını görüşmüştür. Konu tartışılmadan önce Mareşal Foch'un 9 Nisan 1920[506] tarihli raporu incelenmiştir. Mesele, ilk kez Londra'daki Büyükelçiler Konferansı'nda ortaya atılmış ve giderlerin azaltılması için komisyon sayısının azaltılması önerisi olumlu karşılanmıştır.[507]

---

[505] *Documents on British Foreign Policy*, s. 91-92.

[506] Sir Hankey'nin gönderdiği 24 Mart 1920 tarihli mektupta Mareşal Foch'tan Türkiye ile yapılacak barış antlaşması için kara, deniz ve hava hükümleri, savaş tutsakları ve mezarlara ilişkin maddeler için bilgi istenmektedir. Ayrıca Mareşal Foch'un komitesi, el koyma hakkı, Terkos Gölü ve Boğazlar ile Marmara Denizi Suyolları Yönetimi Komitesi'nin sunduğu yeni tasarı konularını da incelemiştir.

1-Foch'un riyasetindeki askerî komite, ilk olarak kara, deniz ve hava hükümleriyle ilgili meseleleri görüşmüştür. Askerî komite, bu hükümlerin yürütülmesi amacıyla kurulan denetim organlarının azaltılması ve bunlarda küçültmeye gidilmesi üzerinde durmuştur. Komite bu karar ile, antlaşma tasarısındaki 8. maddede planlanan Müttefiklerarası Örgütlenme Komisyonu ile 49. maddede planlanan Askerî Denetleme Komisyonu'nun birleştirilmesi fikrinin yararlı olacağı üzerine kanaat getirmiştir. Bu sayede Türkiye'deki görevli komisyonların sayısı üçe düşürülerek komisyon giderlerinin de düşürülmesi planlanmıştır.

Kalan komisyon sayısı üçe düşürüldükten sonra, bu üç komisyonu kapsayıcı bir Merkez Komisyonu'nun kurulması fikri öne atılmıştır. Foch'un komitesi, Merkez Komisyon'un görevlerini belirleme işine de hemen girişmiş ve şu kararlara varmışlardır: "*Kara, deniz ve hava hükümlerine dair askerî maddelerin uygulanmasıyla ilgili meselelerde Başlıca Müttefik Devletleri, Osmanlı Hükümeti nezdinde temsil etmek, alt komisyonların görevlerini ifası için onlara yetki ve yönerge vermek ve aralarındaki uyumu sağlamak...*"

Merkez Komisyon'un görevinin belirlenmesinden sonra bu kurumun kurulması ve içeriğine dair meselelere geçilmiş ve ilk olarak komisyonun başındaki kişinin nasıl seçileceği konusu tartışılmıştır. Alınan kararlara göre; Boğazlar bölgesi İtilaf işgal kuvvetleri başkomutanı başkan olacak ve bu İtilaf başkomutanları arasından sırayla bir yıllığına atanacaktı. Üyeler ise Boğazlarda konuşlanmış İtilaf işgal kıtaları ve deniz kuvvetleri komutanları ile bir Japon kara yahut deniz temsilcisinden mürekkep olacaktı.

Mareşal Foch komitesince Yüksek Konsey'e sunulan bu kararlar, İngiliz kara ve deniz temsilcileri tarafından onaylanmamış ve Yüksek Konsey'de mesele tartışıldıktan sonra İngiliz önerisi çoğunluğun onayı ile kabul edilmiştir. Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 482-483.

[507] *Documents on British Foreign Policy*, s. 68.

İstanbul'da Üç İtilaf devletin kuvvetlerine ait ve yeni kurulması planlanan Türk ordusu ve jandarmasının örgütlenmesiyle denetiminden sorumlu bir komisyon bulunmaktaydı. Ayrıca Boğazların yönetimi ve kara, deniz ve hava hükümlerini uygulamakla görevli, alt komisyonlar da hizmet vermekteydi. Yani bu durum, İstanbul'da çok sayıda kara, deniz ve hava askerî uzmanının bulunmasına neden olacaktı. Oysa ki Yüksek Konsey'e göre; bu uzmanların çoğunun İstanbul'da uzun bir süre kalmasına gerek dahi yoktu.[508]

Mareşal Foch, Yüksek Konsey'in kendisine yöneltilen soruları raporunda[509] sırasıyla yanıtladığını söylemiş ve Komitesinin, kara, hava ve deniz hükümlerini yerine

[508] *Documents on British Foreign Policy*, s. 69.

[509] **4-** Son olarak askerî komite, Boğazlar ve Marmara Denizi Suyollarının Yönetimi Komitesi'nin sunduğu tasarıyı incelemiştir. Askerî komite, tasarıyı kabul ederek 7 Nisan'da Yüksek Konsey'e raporlarını bildirmiştir. Raporda Hankey'nin 24 Mart 1920 tarihinde Foch'a yazdığı mektuba cevap verilerek antlaşmanın kara, deniz ve hava maddeleri tartışılmıştır. Burada Fransız ve İngiliz askerî uzmanlarının birbirleriyle ters düştükleri görülmektedir. Zira Foch'a sunulan 24 Mart tarihli mektuba cevapta Fransız istekleri şu doğrultudadır:
1- *İstanbul'da meskun bir kara, deniz ve hava Örgütleme ve Denetleme Merkez Komisyonu kurmak ve Komisyonu şu şekilde oluşturmak: Boğazlar bölgesi Müttefik işgal kuvvetleri başkomutanı olacak, üyeler ise Boğazlar bölgesinde görevli Müttefik deniz ve kara kuvvetleri komutanları ile bir Japon deniz ya da kara temsilcisinden oluşacaktır.*
2- *Bu komisyonun altında şu alt komisyonlar görev yapacaktır:*
a) *Yeni oluşturulacak Türk birliklerinin örgütlendirilmesi için kara Müttefiklerarası alt komisyonu,*
b) *Türkiye'nin silahsızlandırılması için karma denetleme bir alt komisyon kurulacaktır.*
Ancak İngiliz kara, deniz ve hava temsilcileri bu iki maddenin değiştirilmesini istemiştir. İngiliz askerî uzmanlarının önerileri şu şekildedir:
a) *Britanya Amiralliği gelenekleri, deniz denetleme komitesinin kara kuvvetlerinden bir komutanın kontrolü altındaki bir komisyonun denetimine girmesine ve Boğazlar'daki deniz komutanlarının başkanı karacı olan bir komisyona katılmasına izin vermez.*
b) *Fransız önerilerinin personel sayısında kayda değer bir azalmayı sağlayacağı bilinmemektedir. Silahsızlandırma meselesi, tüm Türkiye'ye önemli sayıda personelin yayılmasını gerektirecektir.*
c) *Japonya'nın temsil konusu da bir soruna yol açmaktadır. Merkez Komisyon'da görevli Japon üyenin Türk kuvvetlerinin örgütlenmesi konusunda herhangi bir yetkisi bulunmayacaktır.*
d) *Denetleme komisyonu ya da alt komisyonun antlaşmanın imzasından sonra üç ay içerisinde vazifelerini tamamlamaları göz önünde tutulmalıdır. Bu komisyonlar vazifelerinin ifasından sonra ortadan kaldırılacak ve yerlerine üç silahlı sınıftan oluşan ve yalnızca Osmanlı kara kuvvetlerinin yeniden düzenlemesiyle görevlendirilmiş bir Merkez Komisyonu kurulacaktır.*
Bu maddelere istinaden İngiliz askerî uzmanları şu maddelerin de göz önünde bulundurulmasını istemektedir:
a) *Osmanlı kara kuvvetlerinin yeniden düzenlenmesi için bir askerî komisyon,*
b) *Barış Konferansı tarafından diğer devletlerle olan antlaşmalarda belirtildiği üzere birbirinden ayrı olarak kurulacak Kara, Hava ve Deniz Denetleme Komisyonları.*
Bunlara ek olarak a) maddesinde tanımlanmış komisyon, Türkiye'nin silahsızlandırılması sağlanana değin b) maddesinde tanımlı askerî denetim komisyonunun görevini üstlenecektir. a) maddesindeki komisyonun süresinin devam edip etmeyeceği, 5 yıl sonra tekrar görüşülecektir.
8. madde ile ilgili olarak; "Büyük Müttefik Devletler" ibaresinden sonra Komisyon'un "*İtalya, İngiltere ve Fransa'nın askerî temsilcilerinden oluşmasına*", Komisyon'un 28. madde hükümleri gereğince "*Türkiye'de kullanılabilecek personelden seçilmesine*" ve "*Başlıca Müttefik Devletlerin Komisyon'a ihtiyaç duyulması halinde beş yıl sonunda tekrar komisyonla ilgili görüş bildireceklerine*" dair koşullar eklenmiştir.

getirmek için kurulan komisyonların sayısının azaltılmasına karar verdiğini belirtmiştir. Ayrıca askerî komite, 8. maddede belirtilen Müttefiklerarası Örgütlenme Komisyonu ile 49. maddede bahsi geçen Askerî Denetleme Komisyonu'nun birleştirilmesinin epey yararlı bir iş olacağına oy birliğiyle karar vermiştir. Bu sayede mevcut komisyon sayısı da üçe indirilmiş olacaktır. Bu komisyonlar: *Müttefiklerarası yeni kurulacak Osmanlı silahlı kuvvetlerini Denetleme ve Örgütleme Askerî Komisyonu*, *Müttefiklerarası Deniz Denetleme Komisyonu* ve *Müttefiklerarası Hava Denetleme Komisyonu*'dur. Foch, askerî komitenin bundan sonraki görevlerinin; kara, hava ve deniz hükümlerini uygulatmak için Türk Hükümeti'yle görüşerek başlıca İtilaf devletleri temsil etmek, yukarıda bahsi geçen üç komisyonu örgütlendirmek ve bunların üstünde bir Ana Merkez Komisyon kurmak, Merkez Komisyon'un altında bulunan komisyonların görevlerini ifası için yetki ve yönerge vermek ve bunların arasında koordineyi sağlayarak eylemlerinin yürütülmesini sağlamak olarak açıklamıştır.[510]

Foch'un önerileri, İngiliz askerî temsilcileri haricinde kabul görmüştür. İngiliz uzmanların kendi görüşlerini bildirmesinden sonra İtalya ve Japon askerî uzmanlar, İngiliz görüşünü kabul etmiştir. Ayrıca İngiltere hava kuvvetleri temsilcisi, Hava Denetleme Komisyonu'nun Deniz Denetleme Komisyonu ile aynı seviyeye yükseltilmesini istemiştir. Foch'un önerilerine karşı, İngiliz görüşlerini Amiral Beatty açıklamıştır. İngiliz görüşüne göre, antlaşmanın hükümlerinin yerine getirilmesi için gerekli her konuda farklı bir komisyon atanması ve diğer düşman ülkelerle yapılan barış antlaşmalarındaki uygulamalara sadık kalınması savunulmaktadır. İngiliz-Fransız rekabeti bu alanda da kendisini göstermiş ve Amiral Beatty, Fransız önerilerinin yanlış bir temele oturtularak Yüksek Konsey'e sunulduğunu belirtmiştir. İngiliz askerî uzmanları, Fransız askerî uzmanlara karşıt olarak komisyon sayısının fazla olmasının maliyeti daha da azaltacağını savunmuşlardır. Denetimin ayrı ayrı yapılması, antlaşma hükümlerinin daha kolay yürütülmesine de sebebiyet verecek ve İtilaf devletleri, zaman,

---

45. madde ile ilgili de ilk paragrafın sonuna "*Ek A'da saptanan esaslara göre kurulmuş*" ibaresi getirilmiştir. Buna göre; "*45'ten 52. maddeye kadar olan kara, deniz ve hava askerî Denetleme Komisyonları, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya temsilcilerinden oluşacaktır.*" Yani Boğazlar üzerinde tam bir Müttefik Devletler tahakkümü kurulacaktır. Ayrıca bahis olunan Askerî Denetleme Komisyonu personelinin, her iki komisyonda da vazife üstlenebilecek üyeleri arasından seçilmesine karar verilmiştir.
El koyma hakkıyla ilgili olarak Versailles'daki Müttefik Askerî Komite, Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasına işgal kuvvetlerinin el koyma hakkına sahip olmasını sağlayacak bir madde konulmasını istemiştir. Bu maddenin, Almanya ile yapılan antlaşmada Ren bölgesinde uygulanan maddeye göre tasarlanması da eklenmiştir. Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 485-487.

[510] *Documents on British Foreign Policy*, s. 69.

maliyet ve anlaşmazlık sorunlarını asgariye indirebilecekti. Kısaca İngiliz görüşü, denetimlerin münferit olarak uygulanmasının komisyonların işini daha çabuk bitireceği üzerine yoğunlaşmıştır. İngiliz uzmanları ayrıca Türk jandarmasını restore etmek ve Türkiye'nin silahsızlandırılması için ayrı birer komisyon kurulmasını da önermiştir. Bununla birlikte Türk jandarmasını yeniden düzenlemekle görevli komisyonun aynı zamanda Askerî Denetleme Komisyonu olarak görevlendirilmesi de düşünülmektedir. Bu komisyonun kurulması, beş yıllık bir süre sonra düşünülecektir. Zira İtilaf devletleri, öncelikle Türkiye'nin silahsızlandırılması konusuna ağırlık vermektedir. İngiliz önerisine göre, Deniz Komisyonu küçük bir kurum olarak tasarlanacak ve ileri zamanlarda daha da küçültülmesi düşünülecektir. Toplantıda İngiltere-Fransa rekabetinin yanı sıra, aynı zamanda kara, deniz ve hava kuvvetleri komutanları arasında da mevkiî rekabeti yaşanmıştır. Hava uzmanı, deniz uzmanının seviyesine çıkarılmayı istemiş ve deniz uzmanı da Deniz Komisyonu'nun başına bir kara uzmanının getirilmesini tasvip etmemiştir.[511]

Toplantılarda esas olarak tartışılan iki önemli mesele vardır: Bunlardan ilki; komisyon sayısının azaltılması, ikincisi ise Türkiye'nin bir an önce silahsızlandırılma meselesidir. İlk meselede, malî açıdan oldukça fazla fayda sağlanılacağı düşünülmekteydi. Türkiye'nin hava araç-gereçleri yapacak fabrikası olmadığını saptadıktan sonra halihazırda Hava Komisyonu'nun işi bitecekti. Bu da komisyonların daha da küçülmesini sağlayacaktı. İkinci mesele ise ilkinden daha önemliydi zira barışın imzalanması, Türkiye'nin tam olarak silahsızlandırılmasına bağlıydı. Aksi takdirde İtilaf devletlerinin denetimi merkezle sınırlı kalacaktı.[512]

Komisyon sorunu; malî meseleler, hava, kara ve deniz uzmanları arasında yaşanan itibar meselesi, komisyonların çalışma biçiminin belirlenememesi, Türkiye'yi silahsızlandırmanın bir yolunun bulunamaması ve İngiliz-Fransız rekabetinden ötürü tam bir çıkmaza dönüşmüştür. Nihayetinde Yüksek Konsey konuyla ilgili iki maddeyi[513] kararlaştırmıştır.

---

[511] *Documents on British Foreign Policy,* s. 70-71.
[512] *Documents on British Foreign Policy,* s. 71.
[513] a) *İstanbul'daki Kara, Deniz ve Hava Askerî Komisyonlarının ayrı ayrı olacaklarını ve Mareşal Foch'un Kara ve Deniz Askerî Komisyonu'nun antlaşmanın çekinceli maddelerinde değişiklikleri hazırlamak üzere toplanmasını ve bunları, yine Yüksek Konsey'e getirmeden yazı komitesine göndermesini,*

26 Nisan Pazartesi günü, saat 11:00'de yapılan oturumda konuyla ilgili olarak son bir toplantı yapılmıştır. Denetleme komisyonlarının malî yükü hakkında Mareşal Foch'un raporu[514] gelmiş ve Yüksek Konsey, raporu oybirliğiyle kabul etmiştir. Foch'un sunduğu raporlar dahilinde Yüksek Konsey'de Boğazlar ile ilgili 2 madde[515] kabul edilmiştir.

Trakya konusunu incelediğimiz bölümde Gelibolu Yarımadası'nın askerden arındırılarak Yunanistan'a verileceğine değinmiştik. Konferansta Boğazlar ile ilgili son olarak bu mesele tartışılmıştır. Oturumun bu bölümünde askerden arındırılacak bölgeleri belirlemek amacıyla sınır komisyonlarının kurulması konusu görüşülmüştür. Yüksek Konsey'in verdiği karara göre, "*Boğazlar'da askerden arındırılmış bölgenin sınırlarını saptamak amacıyla sınır komisyonlarının kurulması gerekiyorsa kurulmasına ve kurulacak komisyonun niteliği ve nasıl işleyeceği gibi konuları, Mareşal Foch'un askerî komitesinin düzenlemesine*" karar verilmiştir.[516]

---

b) *Mareşal Foch'un komitesinin, bu komisyonların sayı ve giderlerinin İstanbul'daki İtilaf kara, deniz ve hava ataşeleri ile diğer İtilaf subayların hizmetlerinden yararlanılması ile herhangi bir biçimde azaltılıp azaltılmayacağını incelemesine karar verilmiştir.* Documents on British Foreign Policy, s. 72.

[514] Foch'un zikredilen raporu 2 ayrı belgeden oluşmaktadır. Birincisi "Not" kısmından oluşan raporun ikinci kısmı, "Karar tasarısından" müteşekkildir.

Not kısmı, denetleme komisyonlarının neden olduğu malî yük ve yükün azaltılması ile ilgilidir. Kabul edildiği takdirde denetleme komisyonlarının örgütlenmesi ve işleyişi ile ilgili düzenlemelerin yapılacağını aktarmaktadır. Not kısmının aslı şu şekildedir: "*Mareşal Foch'un Başkanlığı altındaki Kara ve Deniz Komisyonu tarafından hazırlanan ekteki raporda, Türkiye ile Barış Antlaşması'nın taslağında 5. Kısmın altında belirtilen Komisyon Denetimi maddesine ilişkin, harcamaların azaltılması için önlemler alınmıştır. 26 Nisan 1920 sabah oturumunda bu karar kabul edilmiş ve gerekli görülmesi halinde Amirallik, Savaş Bakanlığı ve Hava Bakanlığı tarafından denetlenecektir.*"

Karar tasarısı kısmı ise denetleme komisyonlarının devam etmesi halinde Türkiye'ye düşecek malî yükün azaltılması için 3 maddelik bir öneri tasarısıdır. Tasarıdaki maddeler şu şekildedir:

1- Komisyonlardaki personel sayısı en aza indirilecektir.

2- Bu komisyonların iş görme süresini olabildiğince kısıtlamak için Denetleme Komisyonları'ndan her birinin işleri olabildiğince hızlı şekilde yapılacaktır.

3- Komisyonların başkan ve üyeleri, Boğazlar'ın işgaliyle görevli, kara ve deniz kuvvetleri personelinden alınacak yahut her ne sıfatla olursa olsun Osmanlı toprakları üzerinde kullanılan kara, deniz ve hava askerî personelinden oluşturulacaktır. Osman Olcay, *a.g.e.,* s. 578-579 ve *CAB 24_105_5*.

[515] "1- *İstanbul'daki Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komisyonları'nın ayrılmasına ve Mareşal Foch'un riyasetindeki Kara ve Deniz Kuvvetleri Komisyonu'nun, Yüksek Konsey ile görüşme yapmaksızın Tasarı Komitesi'yle irtibat kurmasına ve Antlaşmanın çekinceli maddelerindeki değişikliklerin hazırlanması için Tasarı Komitesi ile görüşme yapmasına karar verilmiştir.*

2- *Mareşal Foch'un Komisyonu, bu komisyonların sayısı ve maliyeti sorununda görüşerek İstanbul'daki Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri ataşelerinin ve diğer Müttefik subayların hizmetlerinden yararlanılması ile, komisyonların azaltılıp azaltılmayacağını incelemesine karar verilmiştir.*

Sorunun özü, Yüksek Konsey tarafından karara bağlanmış, bu karar ile Antlaşma maddelerindeki detaylı değişiklikler için gereken materyalin, doğrudan Tasarı Komitesi'ne iletilmesine karar verilmiştir." *CAB 24_104_43*.

[516] *Documents on British Foreign Policy,* s. 191.

2.1.2.6. Üçlü Anlaşma Tasarısı'nın İmzası

San Remo Konferansı'nın 23 Nisan 1920 tarihli akşam oturumunda İtilaf devletlerinin en üst delegeleri, çok gizli bir toplantı yapmışlar ve Türkiye'yi tam bir manda altına alma planlarını maddeleştirmişlerdir. Bu paylaşımı yapmalarının esas nedeni olarak, Türkiye'nin gelişmesine yardımcı olmak ilkesini göstermişlerdir. Ancak İtilaf devletleri, Türkiye'ye yardım amacı gütmediklerini anlaşma maddelerinde açıkça göstermişler ve paylaşımlarını, Türkiye'ye yaşam alanı bırakmayacak şekilde yapmışlardır. Buraya kadar çeşitli bölgelerle sınırlı kalan toplantılar, bu anlaşma tasarısı ile Osmanlı ülkesinin tümüne yayılmıştır. Aşağıda öncelikli olarak anlaşma tasarısını inceleyeceğiz ve sonrasında anlaşma tasarısının, Yüksek Konsey oturumunda ne şekilde değerlendirildiğini incelemeye çalışacağız. Üçlü Anlaşma Tasarısı, Türkiye'yi manda altına almak ve İtilaf devletlerinin daha hızlı kararlar almalarını sağlamak adına imzalanan 10 maddelik bir pakttır. Tasarı, aşağıda zikredildiği şekildedir:

Taslakta Yer Alan No. 13 Ek A, Üçlü Anlaşma Tasarısı, 23 Nisan Cuma

"*Türkiye'ye yardım etmek ve kaynaklarını geliştirmek ve geçmişte bu amaçları engellemiş olan uluslararası rekabetleri ortadan kaldırmak isteğini içtenlikle duyan Fransız, Britanya ve İtalyan Hükümetleri;*

Ülkenin dinî, sosyal ve dilsel azınlıklarının korunması ve ekonomik gelişmesi için adaletin, maliyenin, jandarma ve polis kuvvetlerinin yönetimini yeni baştan düzenlemede gereksinme duyulan yardımı almaya hazır olduğu hususunda Türkiye Hükümetince belirtilmiş bulunan istek uyarınca;

Bağıtlı Devletlerin, Kürdistan'ın hemen ya da daha sonra bağımsız olması gerektiğini kabul ettiklerini ve bu ülkenin gelişmesini özendirme ve yönetiminde ihtiyaç duyabileceği yardımı sağlama bakımından bu konuda uluslararası rekabeti ortadan kaldırmanın iyi olacağını göz önünde tutarak;

İtalya'nın Güney Anadolu'da, Fransa'nın Kilikya ile Suriye sınırı üzerinde Ceziretü'l-İbn Ömer'e kadar uzanan Kürdistan'ın batı bölümünde ve Büyük Britanya'nın (Irak ile Mezopotamya'ya olan yakınlığı nedeniyle) Kürdistan ve Dicle'nin doğusunda, aşağıda bahsedilecek 5. madde uyarınca Müttefiklerin bu bölgeler üzerindeki hükümleri üzerinde anlaşmaya varılmıştır":

Aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varılmıştır":

1- Bağıtlı Devletler, çeşitli kamu hizmetlerini (adalet ve maliye yönetimleri ile jandarma ve polis kuvvetleri) ülkenin bağımsızlığı ile bağdaşabilecek biçimde yeniden

örgütlemek ve denetlemek ve sosyal, dinî ve dilsel azınlıkları korumakla görevli, mevcut ya da yeniden kurulacak tüm uluslararası komisyonların oluşmasında tam bir eşitlikten yararlanacaklardır.

2- Yukarıdakilere bağlı ve kurulacak olan çeşitli başka hizmetlerde de aynı eşitlik sağlanacaktır. Ancak Osmanlı İmparatorluk Hükümeti'nin ya da giriş bölümünün 3 ve 4. paragraflarında öngörülen koşullar altında Kürt Hükümeti'nin, Büyük Britanya, Fransa ve İtalya'nın özel çıkarlarının ayrı ayrı tanınmış olduğu bölgelerde yerel yönetim ya da kolluk hizmetleri için dış yardım istemeleri halinde, Bağıtlı Devletler, bu bölgelerdeki özel çıkarları tanınmış olan Devletin, bu yardımı sağlamakta öncelik tanınması savına karşı çıkmamayı yükümlenir. Bu yardım, özellikle bu bölgelerdeki sosyal, dinî ve dilsel azınlıklara sağlanan korumanın arttırılmasına yöneltilecektir.

3- Bağıtlı Devletler, içlerinden birinin özel çıkarlarının tanındığı bir bölgede, bu Devletin özel durumundan yararlanmayı reddettiği veya sağlayamadığı haller dışında, kendi uyruklarının sanayi ya da ticaret ayrıcalığı elde etmesi için başvuruda bulunmayacak ve bu başvuruları desteklemeyecektir. Bununla birlikte Bağıtlı Devletlerin uyrukları, gemileri ve uçakları ile egemenlikleri altındaki ülkelerin tarım ve sanayi ürünleri, sözü edilen bölgelerde, ticaret ve gemicilikle ilgili her hususta ve özellikle transit, gümrük ve benzeri konularda tam bir eşitlikten yararlanacaklardır.

4- Bağıtlı Devletler, özel çıkarlarının ayrı ayrı tanındığı bölgelerdeki durumlarının korunması için birbirlerine diplomatik destek sağlayacaklardır.

5- Anadolu Demiryolları, Mersin-Tarsus-Adana Demiryolu ve Bağdat Demiryolu'nun, Türkiye ile Barış Antlaşması'nda tanımlandığı biçimde Türk topraklarında bulunan bölümü, anamalı İngiliz, Fransız ve İtalyan malî gruplarınca oluşturulacak bir ortaklık tarafından işletilecektir. Anamalın bir bölümü, bazı İngiliz, Fransız ve İtalyan gruplarının Bağdat hattının tümünde sahip bulunmuş olabilecekleri paylar karşılığında bu gruplara verilecektir; anamalın kalanı İngiliz, Fransız ve İtalyan grupları arasında bölüşülecektir. Bununla birlikte Bağdat Demiryolu hattında, Fransız uyrukların 1 Ağustos 1914'te sahibi bulundukları payların tümü ya da bir bölümü karşılığı Fransız Hükümeti, kendi özel çıkarlarının tanınmış olduğu bölge içindeki (Mersin-Tarsus-Adana hattını da içermek üzere) demiryollarının tümünün ya da bir bölümünün işletilmesi ve mülkiyeti hakkını kendisine saklı tutar. Bu durumda önceki paragrafta öngörülen ortaklıktaki kendi uyruklarının payı, bu koşullar altında kendisine

bırakılacak demiryollarının değeri tutarında azaltılacaktır. Fransız Hükümeti'nin bu hakkı, Türkiye ile Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden itibaren on iki ay içinde kullanılmış olmalıdır. Birinci maddede öngörülen biçimde kurulacak ortaklığın işlemlerinde, işbu anlaşma ile tanınan, Hükümetlerden her birinin özel hak ve çıkarları, demiryollarının iyi işlemesini engellemeyecek biçimde göz önünde tutulacaktır. Üç Devlet, Türk kalan topraklar üzerindeki demiryolu sisteminin, bu hatları işletecek ortaklaşa bir işletme kurularak, yakın bir gelecekte birleştirilmesini desteklemeyi kabul etmişlerdir. Bu yeni işletme ortaklığının anamal bölünmesi, ilgili gruplar arasında anlaşma ile saptanacaktır.

6- Bu anlaşma bakımından, Fransa'nın özel çıkarlarının tanındığı bölge (Anadolu'da Fransız nüfuzuna bırakılan bölgeler), İtalya'nın özel çıkarlarının tanındığı bölge (Anadolu'da İtalyan nüfuzuna bırakılan bölgeler) ve Büyük Britanya'nın özel çıkarlarının tanındığı bölge (Ermenistan'ın güney sınırı, Irak'ın kuzey sınırının kuzeyinde Kürdistan sınırlarının tanımlanması) belirlenmiştir.

7- İtalya'nın sadece kömür madenleri ve kömürü madenden taşıma araçları (demiryolları ve liman kolaylıkları gibi) üzerindeki çıkarları, tarafsız ülke uyruklarının sahip oldukları ile Ağustos 1914'ten önce, İtilaf devleti uyrukluların mülkiyetinde olanlar dışında olmak koşuluyla, Ereğli havzası bakımından tanınmaktadır. Bağıtlı Devletler, maden sanayisi ile ilgili iş verme ve benzeri konulara ilişkin yönetmelikleri, bugünün teknik ve sanayi koşullarına uygun hale getirmek ve özellikle bunu sağlamak için 1867'de yayımlanmış olan bugünkü yönetmeliğe getirilmesi gereken değişiklikleri yapmak için gerekebilecek kömür madenlerine ilişkin yeni kararnamelerin Türk Hükümetince çıkarılmasını sağlamak üzere birbirlerine diplomatik destekte bulunacaklardır.

8- İşbu anlaşma, Türk Hükümeti'ne bildirilecek ve Türkiye ile Barış Antlaşması ile aynı zamanda yürürlüğe girecektir. Bağıtlı Taraflar, antlaşmanın uygulanmakta olduğundan ve Türkiye'nin Hıristiyan azınlıkların korunması için kabul etmiş olduğu hükümlerin yürürlükte olduğu ve etkin biçimde güvence altında bulunduğundan emin olduklarını ortak bir anlaşma ile bildirdikleri zaman, Fransız ve İtalyan Hükümetleri, özel çıkarlarının tanınmış olduğu kendi bölgelerinden kıtalarını geri çekeceklerdir.

9- Türk İmparatorluğu'nun herhangi bir yerinde özel ekonomik imtiyazlardan yararlanan Büyük Devletlerden her biri, nüfuz bölgesinde, Türkiye ile Barış Antlaşması'nın azınlıkların korunması ile ilgili hükümlerini denetlemek sorumluluğunu bu anlaşma ile kabul edecektir.

10- İşbu anlaşmada Türkiye ile Barış Antlaşması'nda yer alan ya da bu anlaşmayı imzalayanlarca kendileri için isteyerek kabul edilmiş çekinceler dışında, başka Devletler uyruklarının bu anlaşmada sözü edilen bölgelerden herhangi birine ticaret ve ekonomi amaçları ile özgürce girmesini önleyecek hiçbir şey bulunmamaktadır.[517]

Açıkça görüldüğü üzere İtilaf devletleri, ilk maddede Osmanlı İmparatorluğu'nun malî, adlî ve güvenlik birimlerini tümüyle ele geçiriyor ve bunları denetimine alıyordu. Ayrıca maddede dikkat çeken bir diğer ibare de "*ülkenin bağımsızlığı ile bağdaşabilecek biçimde*" kısmıdır. Zira tüm yetki mercilerini eline alan İtilaf devletleri, zaten ülkenin bağımsızlığına dair bir şey bırakmamışlardır. Kısaca birinci madde, İtilaf devletleri Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki denetimlerini, komisyonlar ve diğer idarî kurumlar yoluyla paylaştırmaktadır.

İkinci maddede ise sınırları henüz tam belirlenememiş bir Kürt devletinin kurulması planlanıyordu ve kurulacak bu Kürt devletinin tam bağımsız olarak değil de manda şeklinde kurulmasını amaçlanıyordu. Kürtleri himaye edecek devlete de her türlü kolaylığın gösterileceği, maddede zikredilmektedir. İtilaf devletlerinin buradaki esas amacı, bağımsız bir Kürt devleti kurmaktan ziyade, Türk topraklarını parçalamak, Kürtleri tampon olarak kullanmak ve Mezopotamya petrol rezervlerini koruma altına almaktı. Ayrıca İtilaf devletlerinin kendileri dışında bir mandateri desteklemesi, yeni kurulacak Kürt devletinin maliyetinden kaçınmak idi. İtilaf devletlerinin aynı tavrını Ermenistan meselesinde de açıkça görmekteyiz. Ek olarak maddede azınlıklar konusu özellikle zikrediliyor ve böylece çizilecek Kürt sınırları içerisinde kalan azınlık grupların hakları önceden koruma altına alınıyordu.

Üçüncü madde, Türk topraklarının pay edilmesi ve nüfuz bölgelerini belirleyerek buradaki çıkarların koruma altına alınması üzerinedir. Ayrıca sözü edilen nüfuz bölgelerindeki imtiyazlardan İtilaf devletlerinin sömürgeleri de yararlanabilecektir.

[517] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 542-545 ve *Documents on British Foreign Policy*, s. 141-143.

Dördüncü madde ise belirlenmiş nüfuz bölgelerindeki çıkarların tehlikeye düşmemesi için her devletin birbirini desteklemesi ile ilgilidir. İşgal ettikleri topraklarda ileride bir sorun yaşanmaması amacıyla devletler, birbirlerine teminat vermektedir.

Beşinci maddede İtilaf devletlerinin, demiryollarını kendi tekellerine aldıklarını görmekteyiz. Demiryollarının pay edilmesi ise geçmiş yıllarda alınan imtiyazlara göre değil, I. Dünya Savaşı sonrası yapılmış gizli anlaşmalarla kabul edilen nüfuz bölgelerine göre belirlenmiştir. Ayrıca demiryollarına yatırım yapmış olan şirketler de paylaşıma dahil edilmiş ve finansal açıdan güçlü bir destek de sağlanmıştır. Zira bu durum; İtilaf devlet adamlarının, ülkelerindeki siyasî kariyerlerini, prestijlerini ve konumlarını korumaları açısından önemlidir. Nitekim petrol ve demiryolu şirketleri gibi iktisadî yönden güçlü kurumlar, Batılı devlet adamlarına destek olup güç kazandırabilirken, aynı zamanda çıkarlarının tehlikeye düşmesi halinde bu devlet adamları için güçlü bir tehdit de oluşturabilirdi.

Altıncı maddede Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu toprakları taksim edilmiştir.

Yedinci madde ise İtalya'nın kömür ihtiyacını gündeme getirmesiyle kabul edilmiştir. Ancak bu madde, Ereğli'yi nüfuzu altına almış ve halihazırda bölgede tesisleri bulunan Fransa'yı rahatsız etmiştir. Bu nedenle Fransa, bu madde üzerine çekince koydurmuştur. Konu, araştırmamızın önceki bölümlerinde daha detaylı olarak incelenmiştir.

Sekizinci madde, Üçlü Anlaşma Tasarısı'nın Türk tarafına kabul ettirilmesi ve Türkiye'de yaşayan azınlıklar ile ilgilidir. Türkiye'nin İtilaf devletlerinin şartlarını kabul etmesi halinde her devlet, kendi nüfuz bölgesinden askerlerini çekeceğini belirtmiş ancak bunun için herhangi bir süre belirtmemişlerdir. Bu maddede de belirleyici kıstas olarak azınlıklar görülmektedir. Zira "*azınlıkların güvenliği*" konusu, göreceli ve değişkenlik gösterecek şekilde yorumlanacak bir meseledir.

Dokuzuncu maddede, Türk topraklarının herhangi bir bölümünde imtiyazlardan yararlanan büyük bir devlet, kendi nüfuz bölgesi içinde yaşayan azınlıkların korunmasına dair hükümleri kabul edecektir. Bu madde ile İtilaf devletleri, azınlıklar meselesini paravan olarak kullanarak Anadolu'nun işgal edilmesine meşruiyet kazandırmaya çalışmıştır.

Onuncu madde, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere büyük güçlerin tepkisini çekmemek amacıyla tasarıya dahil edilmiştir. Nitekim bu madde ile diğer devletler de Türk toprakları üzerinde birtakım haklara sahip olabilecektir. Ancak bu madde, anlaşmaya sonradan dahil olacak bir devletin, İtilaf devletlerinin çıkarlarını zedeleme ihtimalini bulundurduğu için tartışma konusu olmuştur.

Milletler Cemiyeti Misakı'na göre, tüm ülkelerin manda altındaki bölgelerde eşit haklara sahip olması gerektiğini ekleyen L. George, bu sebeple kendi kendini kısıtlama buyruğunun manda altındaki ülkeleri de kapsamasını ve bunu belirten hükmün anlaşmada yer almasını önerdi. Lord Curzon, Lloyd George'un kaygılarını yanıtlayarak, kendi kendini kısıtlama buyruğunun, imzalayan bakımından, imzalayan Devletlerin herhangi birinin mandası altındaki ülkelerde de geçerli olacağını belirten bir maddenin hazırlanabileceğini belirtti. Böylece 6 maddeye aşağıdaki hüküm dahil edildi:

"*Türkiye ile Barış Antlaşması'nın ... maddelerinde öngörülen koşullar içinde eski Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan topraklar söz konusu olduğunda, Bağıtlı Devletler,* ***mandat*** *sahibi Devlete karşı, önceki madde kapsamına giren yükümlülüklerin tıpkısını kabul ederler.*"[518]

Sorunun çözümünden sonra Lord Curzon başka bir noktaya dikkat çekmiş ve kendi kendini kısıtlama buyruğunun Güney Anadolu'daki İtalyan nüfuz bölgesine, Kilikya'daki Fransız nüfuz alanına ve Güney Kürdistan olarak belirlenmiş İngiliz etki alanına uygulandığını dile getirmiştir. Irak'ta kurulması kararlaştırılan İngiliz mandası içerisinde bulunan Musul şehrinin, Güney Kürdistan ile ilişkili olduğunu ve Kürdistan'ın Musul'dan ayrılmak istemediğini belirten Curzon, bu durumu öne sürerek Güney Kürdistan'ın İngiliz nüfuz bölgesi olarak gösterilmesini istememiştir. Nitekim bu bölgeden çıkar sağlayamayacağını bilen Curzon, Süleymaniye bölgesi dahil olmak üzere Musul'un İngiliz nüfuz bölgesi olarak zikredilmesini istemiştir. Curzon'a ek olarak konuya dahil olan L. George, İngiltere'nin bu bölgedeki herhangi bir hak talebinde bulunmayacağını ve bölgedeki yükümlülükleri üstlenmeyeceğini belirtti. Berthelot, İngiliz nüfuz alanının kuzey sınırlarının ne olacağını sormuş ve Curzon, Musul'un kuzey sınırıyla sınırlı kalacağını söylemiştir. Berthelot, Musul sorununun Lloyd George ve Millerand arasında çözülmesi gerektiğini belirtmiş ve bundan sonra metnin maddeleri tekrar okunarak oylamaya sunulmuştur. Buna göre;

[518] *Documents on British Foreign Policy,* s. 132.

"*Başlangıç kısmının dördüncü paragrafından ve (Mezopotamya'ya yakınlığı nedeniyle) Dicle'nin doğusundaki Kürdistan bölümünde Büyük Britanya'nın…*" sözcüklerinin geçici olarak çıkarılması kararlaştırıldı.

Madde 1 olduğu şekliyle kabul edilmiştir. Madde 2'de ise "*Büyük Britanya*" sözcükleri geçici olarak çıkarılmıştır. Madde 3 ve 4 olduğu şekliyle kabul edilmiştir.[519] Madde 5 okunduktan sonra Lloyd George, demiryolu hisse senedi sahibinin uyruğu ne olursa olsun, müdürlerin, demiryolu ücreti ya da başka kolaylıkları bakımından bir ulusla öteki ulus arasında farklı işlem yapmaya hakları olmayacağının açık bir hükme bağlanmasını istedi. Bu nedenle 5. maddeye şu bölümün eklenmesi kabul edildi:

"*Bu maddenin birinci paragrafında önerilen ortaklık, gerek ücret gerek kolaylık bakımından tüm mal ve yolculara, uyrukluk, geldiği ya da gideceği yere bakmaksızın, tam eşit işlemde bulunmak zorunluluğunda olacaktır.*"

"*Bu maddenin ikinci paragrafında öngörülen hakkı kullandığı takdirde, Fransız Hükümeti de böylece kendilerine geçecek herhangi bir demiryolunda aynı yükümlülükleri üstlenecektir.*"[520]

Madde 6'dan da "*İngiliz özel çıkarlarına dair sözcükler*" geçici olarak anlaşma metninden çıkarılmış ve Madde 8, 9 ve 10 olduğu şekliyle kabul edilmiştir. [521]

Madde 7 okunduğu zaman ise Millerand bir çekince koymuş ve yukarıda incelemeye çalıştığımız Zonguldak ve Ereğli kömür havzaları üzerine tartışmalar yaşanmıştır.

Üçlü Anlaşma Tasarısı kararlarına göre, Türk sınırları, batıda Çatalca hattını müteakiben çizilecek ve Boğazlar, uluslararası bir komisyonun idaresine bırakılacaktı. Doğuda Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis, Harput ve Erzincan dahil bir Ermeni devleti kurulacaktı. Ayrıca doğuda bir de özerk Kürt devletinin kurulması kararlaştırılıyordu. Ancak bu devletin sınırları tam olarak belirtilmemiş ve Wilson'un Ermeni sınırlarını çizmesinden sonra kalan bölgede bir Kürt devletinin kurulması kararlaştırılmıştı. İtilaf devletleri, aralarında Üçlü Anlaşma Tasarısı'nı imzalayarak Türkiye'yi nüfuz

[519] *Documents on British Foreign Policy*, s. 133-134.
[520] *Documents on British Foreign Policy*, s. 134.
[521] *Documents on British Foreign Policy*, s. 134.

bölgelerine ayırmış ve bu bölgelerde çıkarlarını sürdürebilmek amacıyla uyum içerisinde hareket edeceklerini birbirlerine taahhüt etmişlerdi.[522]

2.1.2.7. Türklerin Barış Antlaşmasını İmzalamama Sorunu ve Türk Ordusunun Durumunun Düzenlenmesi

Yukarıda da değindiğimiz üzere Osmanlı İmparatorluğu ile ateşkes yapılan tarihin, 30 Ekim 1918 olduğunu göz önünde bulundurursak barış antlaşmasının epeyce geciktiğini görebiliriz. Bunun nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz: *İtilaf devletlerinin öncelikle Alman barışının imzalanmasına önem vermesi, Wilson İlkeleri'ne göre bir barışın yapılmasının zorluğu ve bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri'ni taksim anlaşmalarına dahil etme çabası, Ortadoğu başta olmak üzere görüşülen toprak meselelerinde İngiliz-Amerikan çekişmesi, İtilaf devletlerinin taksim konusunda ve bağımsızlık verilecek ya da manda olacak bölgeler meselesinde anlaşmazlık yaşaması ve Türk azınlıklarının da pay kapma çabasıyla konferanslara dahil olması* antlaşmanın imzasını geciktiren nedenlerdendir.

Konferansta gündeme gelen en önemli meselelerden biri, antlaşmayı Türk tarafına onaylatmanın zorluğu idi. Bilindiği üzere 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul, İngilizlerin işgaline uğramış ve işgal kuvvetleri, meclisi dağıtmışlardı. Bu da yeni bir Hükümetin kurulması anlamına geliyordu ve imzalanacak antlaşmanın hem padişah hem de meclis tarafından onanmasını gerektiriyordu. Ayrıca İtilaf devletleri için bir diğer sorun da Anadolu'da mevcut hareketin gittikçe güç ve meşruiyet kazanmasıydı. İtilaf devletleri, koşulların Anadolu'ya da onaylatılması gerektiğini düşünmeye başlamıştı ve bunu başarmak için de kesinlikle güce başvurulmalıydı.[523] Ancak İtilaf devletleri, Anadolu içlerine girmeye pek yanaşmıyordu zira buradaki Türk birliklerinin sayısı hayli fazlaydı ve bu birlikleri bertaraf etmek için güçlü bir ordunun Anadolu'ya sevk edilmesi gerekiyordu. Fakat maddî durum ve kaygılar, bu işgalin gerçekleşmesine olanak tanımıyordu. Türklere barışın nasıl dayatılacağı tartışıldığı sırada Lloyd George, bu meselenin çözümü için bir öneri sunmuştu. George'a göre, stratejik ve coğrafi önemi haiz bölgeler işgal edilirse, Türkler kendi rızalarıyla barışı imzalardı. L. George'un planı, Anadolu'yu limanlar yoluyla ablukaya almaya dayanıyordu. Ancak Lloyd

[522] Salahi Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2015, s. 99.
[523] İsmail Ediz, *a.g.e.*, s. 228.

George'un hesaba katmadığı bir şey vardı: *Bağımsızlık dışında başka bir seçeneği kabul etmeyen bir millet.*

Curzon, Türkiye ile barış antlaşmasının hemen yapılması üzerinde ısrarla duruyordu. Henüz 23 Ekim 1918 tarihinde, "*kabinenin her gün toplanması gerektiğinin*" altını çiziyordu. Zira Curzon, Türkiye ile yapılacak antlaşma taslaklarının, Türkleri mukavemete geçireceğinin idrakindeydi. Bu sebeple Curzon, Türk barış antlaşmasının hemen imzalanması gerektiğini düşünmekteydi. Curzon, antlaşmanın savaşın hemen akabinde yapılmasının, yani galip-mağlup etkisinin izlerinin henüz taze olmasının, barışın dikte ettirilmesinde önemli bir faktör olacağını savunmaktaydı. Churchill de bu konuda Curzon ile hemfikirdir. Churchill'e göre; Türk halkının nefret ve öfkesini arttıran unsur, barışın kadim dost İngiltere'den gelmesinden ziyade barışa, düşman Yunanlıların da iştirak ettirilmesi idi. Ancak çeşitli sorunlardan dolayı Türk barış antlaşması hemen hazırlanamamış ve büyük savaşın galipleri, savaşta elde ettikleri galip statüsünün etkilerini yitirmeye başlamışlardı.[524] Lloyd George da barış taslağının Türk tarafına bir an önce sunulması taraftarıydı. Nitekim ateşkes anlaşmasının üzerinden epey bir zaman geçmişti ve savaşın getirdiği galiplik statüsü etkisini yitirmişti. Bu yüzden L. George, İstanbul'un işgalinin etkileri henüz tazeyken şartların sunulmasının daha doğru olacağı görüşünü savunmaktaydı.[525]

Konferans sırasında İtalya'da bulunan Galip Kemali Bey'in izlenimlerine göre; İngilizler, Türklere karşı bir askerî harekat düzenlenmesi hususunu müttefikleriyle görüşmekteydi. Fransa, Almanya'ya karşı İngiltere'nin desteğini almak için böyle bir harekata kalkışabilirdi fakat İtalya'da herhangi bir askerî harekata elverişli siyasî ortam bulunmamaktaydı.[526] Buna ek olarak İtalya, müttefikleriyle çoğu konuda anlaşmazlık yaşamıştı ve istediği herhangi bir bölgeyi de henüz elde edememişti. İzmir'in Yunanistan'a bırakılması ise İtalya'nın müttefikleriyle arasının açılmasına neden olmuştu.

Konferansın ikinci gününde Yüksek Konsey, Türkiye ile yapılacak antlaşmanın uygulanması için gereken askerî önlemleri görüşmeye karar vermiştir. Nitti, bu sebeple konunun kara ve deniz uzmanlarına sorulmasını talep etmiştir. Konsey, Nitti'nin önerisini kabul ederek konunun askerî uzmanlara danışılmasına karar vermiş ve askerî

[524] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,* s. 195.
[525] İsmail Ediz, *a.g.e.,* s. 229.
[526] Mehmet Sait Dilek, Evren Küçük, *a.g.m.,* s. 961.

komisyonun ertesi gün dinlenmesini uygun bulmuştur. Yüksek Konsey, barış hükümlerini onaylatmak için gerekecek askerî önlemleri görüşmeye başlamış ve Lloyd George'un bölgelerin savunulmasına dair hem kara hem de deniz askerî uzmanlarının raporlarının dinlenmesini önermesiyle, askerî uzmanların raporlarının beklenmesine karar verilmiştir. Bunun üzerine Nitti, bu konunun uzmanlara tüm Türkiye'yi kapsayacak şekilde sorulmasını istemiş ve sadece antlaşmanın uygulanacağı bölgelerle sınırlandırılmamasını önermiştir. Nitti'ye göre, antlaşma hükümlerinin uygulanmasında topyekun olarak Türkiye'nin göstereceği tavır, esas sorunu teşkil etmektedir. Nitti'ye göre Trakya ve İzmir konuları, özel ilgi isteyen konulardı. Bu yüzden bahsi geçen bölgelerle ilgili kararlar alırken mevcut durumun göz önünde bulundurulması gerekliydi. Konu hakkında askerî uzmanlara düşen görev, Türk halkının antlaşma şartlarına karşı çıkması durumunda alınması gereken kara ve deniz askerî önlemlerinin ne olacağını belirlemek ve olası bir harekatın siyasî, askerî ve maddî boyutlarının ne olabileceğini açıklamaktı.[527]

Yüksek Konsey'in kara ve donanma gücüyle ilgili istediği raporlar, 20 Nisan'da yapılan akşam oturumuna Mareşal Foch ve askerî komisyon tarafından sunulmuştur. Foch'un raporuna göre, Türklere barışın dayatılması için 27 tümen[528] asker gerekmekteydi. Nitti, Foch'a İtalya, İngiltere ve Fransa'nın takviye birlikler edinip edinemeyeceğini sordu. Zira Yunanistan, takviye birliklerin yarısını dahi karşılamak için yeterli imkana sahip değildi. 27 tümen, sabit olarak kabul edilmiş fakat komisyondaki İngiliz temsilciler 2, İtalyan temsilciler ise 4 tümenin daha gerektiği konusunda görüş bildirmişlerdi.[529]

Nitti, Venizelos'a Yunanistan'ın kaç tümen sağlayabileceğini sormuş, Venizelos ise 6 Yunan tümeninin halihazırda İzmir'de bulunduğunu, 3'ünün Makedonya ve Doğu Trakya tarafında olduğunu ve 1 tümenin de Epir civarında olduğunu söyleyerek Nitti'nin sorusunu yanıtlamış ve olası bir savaş durumunda Yunanistan'ın 4 tümen daha çıkarabileceğini sözlerine eklemiştir. Venizelos, Ermeniler dahil edilmediyse eldeki birliklerin askerî uzmanların verdiği sayıya yakın olduğunu ve Ermenilerin de hesaba katılması durumunda, mevcut kuvvetlerin barışı uygulamaya yeteceğini belirtmiştir. Mareşal Foch, Yunanistan'ın görüşlerinde hata olduğunu ileri sürerek, "*Türklerin*

[527] *Documents on British Foreign Policy*, s. 22-25.
[528] 1 tümen 15 bin kişiden mürekkeptir ve 27 tümen de 405 bin kişilik bir ordu oluşturmaktadır.
[529] *Documents on British Foreign Policy,* s. 54-55

silahsızlandırılması sağlanabilseydi ve azınlıkların da güvenlikleri temin edilebilseydi", eldeki kuvvetlerin ancak o zaman kafi gelebileceğini savunmuştur. Nitti, Yunan kuvvetlerinin niteliği, Yunan tümenlerinin kaç kişiden oluştuğu, İtilaf devletlerinin oluşturacağı kuvvetler için kaç kişilik birliklerin gerektiği ve minimum tümenlerin kaç kişiden mürekkep olacağı hususlarında Mareşal Foch'tan detaylı bilgi istemiştir. Foch, tam donanımlı bir tümenin kurulabilmesi için 15 bin kişinin gerektiğini belirterek Nitti'nin nitelikli bir tümen kurulması için kaç kişinin gerektiğine dair sorusunu yanıtlamıştır. Venizelos da Anadolu'daki milliyetçi Türkleri barışa zorlamak, silahsızlandırmak ve onları püskürtmek konularının epey önemli bir nokta olduğuna katılıyordu. Yine de Venizelos'a göre, Ermenistan'ı Anadolu içlerinde kendi haline bırakmak fikri, kabul edilemezdi ve Yunanistan, Ermenilerin kurtuluşu için her türlü işbirliğine hazır durumdaydı. Lloyd George, 27 tümenin Anadolu'ya sevki gerçekleştirilse bile, sorunun çözülebileceğine inanmıyordu. Anadolu'ya asker sevkinin yanında, Türkiye'nin hayati önemi haiz bölgelerinin (Trabzon, Konya, Bursa ve İzmir gibi) de işgal edilmesi gerektiğini önermekteydi. Bu şehirlerin işgali için de bu 27 tümenin kullanılması gerektiğini hatırlatıyor ve bu önemli noktanın altını çiziyordu. Venizelos da Lloyd George'un görüşlerine katılmaktaydı. Zira İstanbul ve Boğazlar'ın tamamen işgaliyle, Türkiye'nin gelir kaynaklarını taşıdığı yolların da kapanmış olduğuna ve Türklerin bu abluka karşısında fazla dayanamayacağına dikkat çekmekteydi. Böylece ana ulaşım yolları kesilen Türkler, teslim olmak zorunda kalacaklardı.[530]

L. George, Türklerin Anadolu'nun iç kesimlerinde yer alan geniş bozkırlardaki topraklarını, silah zoruyla almaya kalkışmaktansa stratejik ve ekonomik bölgelerin işgal edilerek Türkleri ablukaya almanın daha mantıklı olduğunu savunuyor ve Yüksek Konsey'den önerdiği yolun uygulanmasını istiyordu. Lord Curzon da L. George ile aynı fikirdeydi. Türkiye'nin iktisadî kaynaklarının ve ihtiyaçlarının, ulaşılması güç iç şehirlerde (Konya, Sivas, Ankara, Erzurum ve Erzincan gibi) üretildiğini ve buralardan dağıtıma çıktığını belirten Curzon, L. George'un önerdiği gibi hareket edildiği takdirde, yani İstanbul ile Türkiye'nin diğer önemli limanlarının ve kıyılarının işgal edilmesinin, Türkleri iktisadî ürünlerin dağıtım ve ulaştırmasında zor durumda bırakacağını savunmaktaydı. Kısaca İtilaf devletlerinin yapması gereken şey, denizden uzak iç

[530] Bilal Şimşir, *a.g.e.,* s. 52.

bölgelere sefer düzenlemek yerine, ulaşılabilir tüm kanalları kapatmak ve Türkleri sıkıştırmaktı. Foch, Türkiye'yi silahsızlandırma planı yapılacaksa bunun sağlam adımlarla yapılması gerektiğini belirtmişti. Zira Anadolu'nun işgali, çok geniş topraklara harekat yapılması anlamına gelmekteydi. Böyle bir işgal görevini, azınlıklara bırakmak daha yerinde olabilirdi. Zira Anadolu'da silahlanmış pek çok Türk ve Müslüman vardı ve bu dağınık halde savaşan gruplar, işgal için epey sorun çıkartmaktaydı. Foch'a göre, Türkiye'nin silahsızlandırılması düşünülmüyorsa ve azınlıkların korunmasına dair önlemler alınmayacaksa ilk başta verilen sayıdan çok daha az bir kuvvet yeterli olacaktı. Nitti, Türkiye'nin barışı kabul etmesi halinde İstanbul'un Asya'dan ayrılacağını ve Türkler için öneminin azalabileceğini belirtti. Savaş öncesi dönemde İzmir, Türk hakimiyeti altında Türkiye'nin gelirlerinin % 30'unu sağlarken, Erzurum da Türklerin ana savunma hattını oluşturmaktaydı. Nitti'ye göre bu koşullar altında Türkler, gelir ve çıkarları için İzmir'i, Mustafa Kemal Paşa komutası altında milliyetçilerin direniş merkezi olan Erzurum'u da en önemli kalesi olduğu için bırakamazdı. Erzurum'u ele geçirmek ve kontrol etmek için çok büyük bir kuvvetin gerekeceğini belirten Nitti, Türk direnişinin burada uzun süreli ve etkin olduğunu söylemiştir. Nitti ek olarak Foch'a Anadolu'nun doğusu ve güneyindeki direnişi bastırmak için ne kadar kuvvet gerekeceğini de sormuş, Foch ise bu sorunun saat 4'te komisyon tarafından yanıtlanacağını Yüksek Konsey'e bildirmiştir.[531]

L. George, Venizelos'a olası bir Türk saldırısı halinde, İzmir'in güvenliğini nasıl sağlayabileceğini sormuştur. Venizelos ise bu konu hakkında hiçbir sıkıntısı olmadığını söyleyerek konuyu kapatmıştır. Foch'a göre, İzmir'deki Yunan askerleri, herhangi bir saldırıya karşı yeterliydi ancak bu kuvvetler, Anadolu'nun iç kısımlarına düzenlenecek bir harekat için de niteliksiz durumdaydı. Foch'a yanıt veren Venizelos' göre ise Yunan kuvvetleri, İzmir'i savunmak konusunda fazlasıyla yeterliydi, aynı zamanda Trakya'daki 3 Yunan tümeninden birinin de İzmir'e sevk edilmesiyle hem takviye sorunu çözülecek hem de mevcut kuvvetlerin saldırı gücü artacaktı.[532]

Lloyd George'a göre, antlaşmada gerekli görülen sınır değişikliklerini gerçekleştirmek için Türklere dayatma yapılması gereken iki bölge vardı. Bunlardan ilki, Trakya idi. İkincisi ise Erzurum'du. İşgal kuvvetleri, zaten İstanbul'a girmişlerdi ve

[531] *Documents on British Foreign Policy*, s. 56.
[532] Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 53-54.

İzmir ile Kilikya'yı da işgal etmişlerdi. L. George, Mareşal Foch'tan bu iki bölgedeki Türk kuvvetleri hakkında Yüksek Konsey'i bilgilendirmesini istedi. Foch, Trakya'daki Türk kuvvetlerinin sayısı hakkında kayda değer bir bilgiye sahip olmadıklarını, bununla birlikte bölgedeki Türk kuvvetlerinin, hızlı bir seferberlikle sayılarının 30 bine yükselebileceğinin mümkün olduğunu belirtmiştir. Ancak Mareşal Foch'a göre İtilaf devletleri, bölgeye takviye kuvvetleri kolay bir şekilde ulaştırabilecekleri için buradaki Türk kuvvetleri, çok fazla zorluk çıkartamayacaktı.[533]

Trakya ve Erzurum konularının birbirine benzediğine Trakya bölümünde değinmiştik. İtilaf devlet erkanının çoğunluğuna göre, Edirne hariç, Doğu Trakya'da gayrimüslim nüfus çoğunluktaydı. Ayrıca İtilaf ve Yunan kuvvetleri, Doğu Trakya'da kolayca konuşlanabilir ve harekete geçebilirdi. Ancak Erzurum meselesi, Trakya'dan oldukça farklı bir meseleydi. Foch, İtilaf birliklerinin desteklenmesinin, bölgenin denize uzaklığından dolayı oldukça zor olacağını belirterek, Erzurum'un konumunun, bölgeye asker sevkiyatını neredeyse imkansız hale getirdiğini savunmaktaydı.[534]

Millerand, askerî uzmanların izlenim ve sonuçlarının raporlarda epey açık olduğunu belirtmiş fakat raporların Yüksek Konsey tarafından planlanan fiilî olaylarla uyuşmadığını da sözlerine eklemiştir. Askerî uzmanlar, raporlarında iki soruna odaklanmaktaydı: İlki; *Trakya, İzmir, Ermenistan, Boğazlar bölgesi, Kuzey Suriye ve Mezopotamya'nın işgalinin gerekli olduğu meselesiydi*. Bu bölgelerin işgali için askerî uzmanlar, 19 tümenin gerekeceğini raporlarında belirtmişlerdi. Ancak askerî komisyonun sunmuş olduğu raporlarda, birbirinden dağınık bu bölgelerin, fiilî işgalinin de lehte olmayacağı öne sürülüyordu. İtilaf devletlerinin adı geçen bölgeleri işgal etmeleri halinde, bu bölgelerde büyük ölçekli bir polis teşkilatı kurmaları da zaruriydi. İkinci olarak; *Türkleri silahsızlandırmaya dair antlaşma tasarısında planlanan hükmü de uygulamaları gerekecekti*. Bunların yanında, Türk topraklarındaki azınlıkların güvenliklerini sağlamak için de büyük bir takviye kuvvet gerekmekteydi. Millerand, bu takviye kuvvetin yaklaşık 8 tümen kadar olacağını belirtmekteydi. Millerand, özellikle Haydarpaşa-İskenderun demiryolu hattının batı kısmına dikkat edilmesi üzerinde duruyordu. Millerand, askerî uzmanların Anadolu üzerinde denetim sağlanması için 27 tümen kuvvetin gerektiği konusunda hemfikir olduklarına da değinmiş ve askerî

[533] *Documents on British Foreign Policy*, s. 57.
[534] Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 54.

uzmanların bildirdiğine göre, şu an bölge üzerinde mevcut 19 İtilaf tümeninin bulunduğuna işaret etmişti. Millerand ayrıca, Venizelos'un da 3 tümen takviye kuvvet gönderebileceğine değinerek, geriye kalan eksik tümenlerin nasıl takviye edileceğini sormuştur.[535]

L. George, Ermenistan için yalnızca 4 tümenin yeterli olacağını savunuyordu. Eğer Ermenistan dahil edilmezse, tümen sayısı 23'e düşecekti. L. George, Ermenilerin silahlandırılması meselesinin de henüz çözümlenmediğine değinerek konuya eğilmeleri gerektiğini bildirmişti. L. George'a göre, tarih boyunca birçok millet Ermeniler adına savaşmıştı ve artık Ermenilere, eyleme geçmeleri için bir şans verilmeliydi. Ermenilerin kendilerini kanıtlamaları için silahlandırılmaları gerekliydi ve bunun için de askerî yardım zaruriydi. L. George'a göre; Ermeniler, kendi sınırlarını savunacak pozisyonda değillerse o halde güvenliklerini, dünyanın hiçbir ülkesi sağlayamazdı. Yüksek Konsey, bu mesele görüşüldükten sonra silah ve ekipman yardımının miktarını belirleme işini, askerî uzmanlara bırakmıştır. Millerand, Lloyd George tarafından sunulan çözüm önerisini kabul etmeye hazır olduğunu belirterek, L. George'un önerisinde, İtilaf devletlerinin, Ermenilere yardıma hazır olduğu, silah yardımı yapılabileceği açıkça belirtiliyor ve Ermenilerin kendilerini savunabilecekleri bir konuma getirilmeleri hususundaki çabaları açık bir şekilde gösteriliyordu. İtilaf devletleri bu sayede, Ermeni meselesinde sorumluluk almaktan kaçınmadıklarını gösteriyor ve kamuoyundan olumsuz bir tepki gelmesini engellemeye çalışıyorlardı. Bogos Nubar Paşa, Ermenistan'da 30 bin kadar hazır durumda askerin olduğunu söylemişti fakat Millerand'a göre bu sayı, oldukça iyimserdi ve inandırıcı olmaktan uzaktı. Yukarıda bir tümenin 15 bin kişiden oluştuğuna değinmiştik. Bogos Nubar'ın verdiği bu sayıya göre, Ermenistan'dan 2 tümenlik bir kuvvet çıkmaktaydı. Bu durumu göz önüne alan Millerand, Konsey'in Ermenilerden 2 tümen asker çıkartmasını istemesini önerdi. Millerand'a göre, askerî uzmanların gerekli gördüğü tahmini kuvvet sayısının haricinde, İtilaf Hükümetlerin fazladan 2 tümen daha çıkartması gerekebilirdi, bu da tamamen Ermeni kuvvetlerinin sayısına bağlıydı. Son olarak Millerand, Ermenilerin verilen miktarlarda asker çıkartıp çıkartamayacaklarını ve bu askerlerin niteliğinin ne derecede olduğunu askerî uzmanlara sormuştur. Millerand ve Nitti'nin aksine L. George, Ermeni

[535] *Documents on British Foreign Policy*, s. 57.

kuvvetlerinin Avrupalı kumandanların komutası altında epey iş göreceklerini düşünüyordu.[536]

Venizelos, kara ve deniz uzmanlarının iki olasılık üzerinde durduğunu belirtti. Bunlardan ilki; *Türkiye'nin stratejik bölgelerinin hızlı ve eşzamanlı olarak işgaliydi*. İkincisi ise *antlaşmanın hızlı bir biçimde yürürlüğe konması ve tatbiki idi*. Uzmanlar daha çok ikinci şık üzerinde durmaktaydılar. Stratejik bölgelerin işgali için 27 tümene ek olarak, 8 tümen de azınlıkları korumakla görevli takviye kuvvet gerekmekteydi. Uzmanlara göre, güç kullanımı üç şekilde uygulanmalıydı.[537] Buradaki önemli nokta, İtilaf devletlerinin Anadolu içindeki dağılımları ve konumlarıydı. Eğer Ermenistan'a girilecekse Türkler mutlaka silahsızlandırılmalıydı ve azınlıklar himaye edilmeliydi, bunun için de büyük kuvvetler gerekecekti. Ermenilere gelince, İtilaf subayları tarafından eğitim görmeleri halinde 3-4 ay içerisinde 2 tümen asker çıkartabilirlerdi. Türkiye'nin silahsızlandırılması için öncelikle İstanbul'da antlaşma koşullarını kabul edecek bir hükümetin kurulması gerekiyordu. Azınlıkları koruma meselesinde ise bölgeye kalıcı birliklerin sevk edilmesi fikri zaten daha önceden veto edilmişti. Venizelos ordu sevkiyatıyla ilgili olarak, İtilaf Hükümetlerin, Ermenistan'ın korunması, azınlıkların güvenliği ve Türklerin silahsızlandırılmalarının sağlanması konuları hariç, tasarlanan konularda yeterli olacak ordu birliklerini yetiştirebileceğini düşünüyordu.[538]

Curzon, Ermenilerle ilgili olarak Venizelos'un sözlerini gündeme getirmiş; "*Böylesine savaşçı bir millete silah ve ekipman sağlandığı takdirde kendi sınırlarını tek başına güvence altına alabilir.*" ve bu ifadeye dayanarak Curzon, Venizelos'a şu soruyu yöneltmiştir: "*Yüksek Konsey'in barış antlaşmasında belirleyeceği sınırlar neye göre çizilmelidir?*" Curzon'a göre, kesin sınırları İtilaf devletleri belirlemiş olsaydı sınırların tamamının sorumluluğunu üzerlerine alıp, bu bölgelerin güvenliğini düşünmek zorunda kalacaklardı. Ermeni Sınır Komisyonu, Türklerin elinde kalan en güçlü kalelerden biri olan Erzurum'u, Ermenistan sınırları içinde gösteriyordu. Aksi bir durum, Ermenistan'ın güvenliğine daimi bir tehdit oluşturabilirdi. Yüksek Konsey, ayrıca Ermenilere denize çıkış noktası olarak verilmesi düşünülen Trabzon şehrinin de İtilaf devletlerini zor bir duruma düşürebileceği konusunu düşünüyordu. Nitekim Trabzon da Türk millî

[536] *Documents on British Foreign Policy*, s. 58.
[537] 1- *İşgal edilen bölgelerin takviyesi,*
2- *Türkiye'nin Avrupa topraklarına el konulması,*
3- *Anadolu'daki iletişim hatlarının ele geçirilmesi. Documents on British Foreign Policy,* s. 58.
[538] *Documents on British Foreign Policy*, s. 59.

hareketinin desteklendiği merkezlerden biriydi. Ayrıca Yüksek Konsey için bir diğer sorun da, Ermeni sınırının Van'a kadar genişletilmesiydi. Zira böyle bir sınır çizimi, geniş bir alanda Ermenilerin azınlık olarak kalmasına neden olabilirdi ve bölgenin Türk orduları tarafından istilaya uğrama riskini de fazlasıyla arttırabilirdi. Konferanstaki temsilcilere göre Ermenistan, dış destek olmadan kendi sınırlarını koruyamazdı. Fakat İtilaf devletlerin, Ermenistan'a birlik sevkiyatını kabul etmemesi de Ermeni sorununun kapatılmasını sağlamıyordu. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri'nin, Ermeni meselesinden birtakım beklentileri vardı. Bu nedenle Ermeni meselesi gittikçe karışıklaşan bir mahiyete bürünmüştü. Bu durumlar, Ermeni sınır konusunda iki soruya neden oluyordu: "*Antlaşma tasarısında belirtilen sınırlar kabul edilmeli mi, yoksa sınırlar üzerine yeniden görüşme yapılarak değişikliğe uğratılmalı mıydı?*" Bu sorular, Yüksek Konsey için bir an önce çözülmesi gereken çok önemli bir sorundu. L. George, olası bir savaş durumunda Ermeni kuvvetlerinin ne oranda önemli bir rol oynayacaklarını Yüksek Konsey'e sormuş, soruyu yanıtlayan Berthelot, bir kısmının iyi savaşçılar olduğunu ve Gürcülerle yapılan savaşlarda önemli başarılar kazandıklarını söylemiştir.[539] Görüldüğü üzere temsilcilerin büyük bir kısmında, Ermenilerin savaşı mutlak kazanacağına dair bir görüş birliği hakimdir.

Meselenin ardından Curzon, Foch'a birkaç soru yöneltmiştir: "*İtilaf devletleri, herhangi bir takviye kuvvet gönderemeyeceğini Ermenilere ilettiğinde, sınırlarını korumaları için Ermenilerin kuvvetlerini arttırmaları konusunda Ermenilere güvenebilir miydi? Ayrıca İtilaf devletleri, belirlenmiş Ermeni sınırlarına sadık kaldığı takdirde, Ermeni kuvvetleri, Mustafa Kemal'i bozguna uğratabilir miydi, yoksa Rusya Ermenistanı istila edilebilir miydi?*" Foch, Ermenilerin yaşayacağı temel zorluğun, yeni bir ordu kurma aşamasında olduklarından dolayı, Türk taarruzu karşısında sınırlarını koruma konusunda olabileceğini söyledi. Ayrıca Foch, İtilaf devletlerinin silah ve cephane göndermesi durumunda Ermenilerin bir şansı olabileceğini belirtse de, bir tane başarı kazanmalarının, bu başarıyı devam ettirebilecekleri anlamına gelmediğini de sözlerine ekledi. Foch'a göre, Türklerin bölgede 4 tümene sahip olması ve her tümende en az 3-4 bin nitelikli askerin bulunması, Türklerin bölgedeki Ermenileri tümüyle imha etmesine neden olabilirdi. Foch, Türk jandarma kuvvetlerinin de orduya dahil edilmesiyle, bölgedeki Türk kuvvetlerinin sayısının 40 bine ulaşacağını ifade etmiş, yine

[539] *Documents on British Foreign Policy,* s. 59.

de bu sayıların kesin olmadığını, Türklerin kuvvet sayısının tam olarak bilinmediğini belirterek konuşmasını sonlandırmıştır. Nitti, Ermenilerin durumunun çok zor olduğunu ve Rusların da güneye inerek Gürcistan'ı tehdit edebileceğine değinerek böylesine kötü bir konumda olan Ermenilerin, sınırlarını sadece Türklere karşı değil, Ruslara, Tatarlara, Azerilere ve Gürcülere karşı da korumak mecburiyetinde kalacağını belirtmekteydi. Durumun Ermenilerin aleyhine olduğunu her fırsatta yineleyen Foch ve askerî uzmanlar raporlarında, Ermenilere yardım edecek imkanın olmadığını belirtmiş, ayrıca yeni kurulan bir ülke ve orduyla, Ermenilerin kendilerini korumasının oldukça zor olduğunu da Yüksek Konsey'e bildirmiştir. L. George, İtilaf donanmasının İstanbul dışında, Trabzon ya da farklı bir limanda neler yapabileceğini askerî uzmanlara sormuş, söz alan Amiral Beatty[540], donanmanın Türk kıyılarında ve Karadeniz'deki bazı şehirlerde hakimiyet kurduğunu ve birtakım adayı da kontrolü altına aldığını belirtmiştir. Türk kıyılarının, kara ordusunun da yardımıyla ele geçirildiğini belirten Amiral, gerektiği zaman Hıristiyan halkın kaçması için de donanmanın toplanma noktaları oluşturduğunu sözlerine eklemiştir.[541]

Foch'a göre esas sorun teşkil edecek bölge, Erzurum ve çevresiydi. Askerî uzmanların raporlarına göre Trakya, Anadolu'daki esas nüfustan kopuktu ve Trakya'daki askerlerin ve cephanenin desteklenmesi de neredeyse imkansızdı. Bu nedenlerle bu bölgedeki Türk kuvvetleri, herhangi bir savaşı göze alamazdı. Ermeni sorununda ise Foch, İtilaf devletlerinin yoğun bir askerî güç kullanmaksızın buradaki azınlıkları koruyamayacağını raporunda belirtmekteydi. Zira bölgede Türk nüfus baskın durumdaydı ve bunun yanında Erzurum'da kuvvetli bir Türk ordusunun varlığı yadsınamazdı. Foch'un raporlarından sonra söz alan L. George, esas endişesinin azınlık gruplardan kaynaklandığını belirterek bu grupların korunmasının nasıl sağlanabileceğini askerî uzmanlara sordu. Zira L. George'a göre Türk ve Kürt çeteleri, sivil azınlıklar için tehdit oluşturmaktaydı. Bununla birlikte L. George, dağınık ve düzensiz bir şekilde hareket eden ve savaşan bu çetelerin, askerî bir harekatla ortadan kaldırılacağını da düşünmemekteydi. Nitekim İtilaf kuvvetleri, bölgeyi iyi tanımamaktaydı. Aynı zamanda iklimin ve coğrafyanın yarattığı zorluklar, Türk-Kürt çetelerinin kolay hareket

[540] 1884-1927 yılları arasında İngiltere Kraliyet Donanması'na hizmet etmiş ve I. Dünya Savaşı'nda, önce ağır kruvazör filosuna daha sonra da Kraliyet Donanması'nın ana filosuna komuta etmiş bir İngiliz amiraldir.
[541] *Documents on British Foreign Policy,* s. 59-60.

edebilmesine de imkan tanıyordu. Bu gibi zorluklardan ötürü L. George, çetelerin sivil azınlıklara karşı katliamda bulunduklarını öne sürüyordu. Ancak L. George, katliamların, Türk Hükümeti'ni (İstanbul) tanımayan başıboş haydutlardan kaynaklandığını da özellikle belirtmekteydi. Açıkça görüldüğü üzere Kuva-yı Milliye hareketi, L. George'un hedefine girmiş ve propagandalarının odak noktasında yer almıştır.[542]

Toplantı öncesinde Mareşal Foch, Ermeni mandasının Amerika Birleşik Devletleri'ne teklif edilmesi hakkında olumlu bir rapor sunmuş ve İtilaf devletleri için en doğru kararın, Amerika Birleşik Devletleri'nin cevabını beklemek olduğunu belirtmiştir. Foch'a göre, Amerika Birleşik Devletleri'ne, bu sorumluluğu almalarının imkansız olduğu bilgisi verilmeli ve Amerika Birleşik Devletleri'nden bu sorumluluğa ortak olması istenmeliydi. En azından Amerika Birleşik Devletleri, Ermenilere 2 ya da 3 tümen asker yardımı yapmalıydı. Eğer Amerika Birleşik Devletleri, bu teklifi de reddederse, teklifin reddi kesin olarak kayıtlara geçirilmeli ve İtilaf devletleri, kendi başlarına bu sorunun çözümünü sağlamalıydı. Amerika Birleşik Devletleri'nin mandayı kabul etmesi halinde ise tüm sorun kendiliğinden çözülecekti. Foch'a göre, en mantıklı durum da Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermeni mandasını almasıydı. Bu sayede İtilaf devletleri de bu ağır yükten kurtulmuş olacaktı. Foch'a göre İtilaf devletleri, şimdiye kadar zaten yeterince sorumluluk almışlardı.[543]

Curzon, Amerika Birleşik Devletleri'ne sunulan teklifin önemini belirttikten sonra, teklifin Milletler Cemiyeti tarafından yapılmasını önerdi. Çünkü Milletler Cemiyeti'nden gelecek bir teklifin reddi, İtilaf devletlerinin yaptığı teklife nazaran daha zordu. Başka bir önemli nokta da Amerika Birleşik Devletleri'ne Ermeni mandasını üstlenme çağrısı yapılacak mesajın içeriğiydi. Zira bu mesaj, gönderilecek notanın da bir parçasını oluşturacaktı. Curzon'a göre, gönderilecek olan notadaki üslubun titiz olması gerekliydi, bu yüzden notanın tekrar gözden geçirilmesi gerekiyordu. Notada, Amerika Birleşik Devletleri'nin, Ermeni mandasını kabule çağrılması açık bir şekilde belirtilmeliydi. Böyle bir teklif Amerika Birleşik Devletleri'ne henüz tam olarak yapılmamıştı ve dolayısıyla mandaya kesin kabul ya da ret cevabı da verilmemişti. Curzon, Amerika Birleşik Devletleri'nden iki şekilde yardım istenilebileceğini

[542] *Documents on British Foreign Policy,* s. 61.
[543] *Documents on British Foreign Policy,* s. 61.

belirtmiştir: *Askerî yardım* ve *malî yardım*. Ayrıca Curzon'a göre Amerika Birleşik Devletleri, 10 bin yahut daha fazla askeri rahatça çıkartabilecek ve zorlanmadan 4-5 milyon sterlinlik krediyi sağlayabilecek düzeyde bir devlet idi.[544]

Berthelot, Ermeni mandası sorununun tam olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne iletilemediği konusunda Curzon ile hemfikirdi. Neticede Ermenistan, Amerika Birleşik Devletleri'nin daima gündeminde olan ve sürekli olarak ilgi gösterdiği bir meseleydi. Berthelot'a göre Ermeni meselesi, Amerika Hükümeti'nin son zamanlarda pek üzerinde durmadığı ve Amerika halkı için de Avrupa sorunu olarak görülen bir meseleye dönüşmüştü. Bu koşullar altında İtilaf devletlerinin, Amerika Birleşik Devletleri'ne Ermeni mandasını üstlenmesi amacıyla gönderdiği mesaja, Amerika Birleşik Devletleri'nin ne cevap vereceği müphem bir hal almış ve bundan dolayı Berthelot, konuyu yanıtlaması için Yüksek Konsey'e danışmıştır. Berthelot kendi açısından, cevabın kesinlikle olumsuz olacağını ifade etmiş, Curzon ise konunun çözülmesi gereken iki adet sorundan oluştuğunu belirtmiştir. Ayrıca Curzon sorunların, malî ve askerî konulardan kaynaklı olduğunu da sözlerine ekleyerek farklı çözüm önerilerinin üretilebileceğine dikkat çekmiştir. Fakat Curzon'un aksine Berthelot, sorunun tamamen iktisadî açıdan kaynaklandığını belirterek iktisadî kaygıların, her şeyin üzerinde tutulduğunu ifade etmiştir. Berthelot'a göre, nasıl bir savaş olursa olsun, para olduğu sürece cepheye koşan askerler de olacaktı. Para olduğu müddetçe asker de memur da kesinlikle bulunacaktı. Bu yüzden Berthelot, paranın temel sorunu oluşturduğunu belirterek Amerika Birleşik Devletleri'nin maddî imkanı sağlaması halinde, İtilaf devletlerinin asker gücünü karşılamasının zor olmayacağına değinmiştir. Berthelot, esas sorunun Amerika Birleşik Devletleri'nin İtilaf devletlerine ekonomik durumunun daha iyi olmasından kaynaklandığını da kabul etmiştir. L. George'un önerisine tamamen katılan Berthelot, Ermenistan'ın genç ve enerjik bir cumhuriyet olduğunu söyleyerek paranın temin edilmesi halinde, sivil ve askerî memur, asker ve cephane sıkıntılarının da çözüleceğini belirtmiştir.[545]

Nitti'ye göre, Başkan Wilson'a gönderilmesi planlanan mektubun, önceki gün (19 Nisan) Yüksek Konsey tarafından benimsenen çözüme göre yazılması gerekliydi. Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgeye heyet göndererek buradaki mevcut durumu

[544] *Documents on British Foreign Policy,* s. 61-62.
[545] *Documents on British Foreign Policy,* s. 62-63.

araştırdığı ve heyetin şiddetli bir biçimde Amerika Birleşik Devletleri'nin mandayı almamasını rapor ettiği bilinmekteydi. Bu nedenlere dayanan Nitti, Ermenistan'ın inşası için Amerika Birleşik Devletleri'ne iş paylaşımı teklif edilmesinin, barışı imzalama hususunda İtilaf devletlerini, Amerika Birleşik Devletleri nazarında aciz ve desteksiz bir konuma düşüreceğini savunuyordu. Nitti, bu nedenden ötürü, önceki gün mutabık kalınan çözüm önerisine sadık kalınarak metnin direkt olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne sunulmasını tavsiye etmekteydi. Lloyd George, olayın manevî yanının kendisini pek ilgilendirmediğini, ancak Amerika Birleşik Devletleri'nin manevî sebepten dolayı, maddî yardım yapacağına inandığını belirtiyordu. L. George, Amerika Birleşik Devletleri'nin yardım etmemesi halinde, durumun İtilaf devletleri için kötüleşmeyeceğini ve belki daha da iyi bir hale gelebileceğini ileri sürüyordu. Zira L. George'a göre Amerika Birleşik Devletleri, mandayı ve yardım etmeyi reddederse Ermenistan'ın korunması ve savunulması için, İtilaf devletleri sürekli olarak şikayetlerde bulunamayacaktı. L. George, mandanın Kanada tarafından üstlenebileceğini de düşünmüş fakat Amerika Birleşik Devletleri'nin cevabını almadan, böyle bir harekete kalkışmanın mantıklı olmadığını belirtmişti. Ancak Amerika Birleşik Devletleri, mandayı kesin olarak reddettiği zaman Kanada'ya başvuruda bulunmanın doğru olacağını belirtiyordu. L. George, tüm işi İtilaf devletlerinin yapmasından ziyade, Ermenistan topraklarından Türkleri temizleme işini, Ermenilere bırakmayı ve Ermenileri Türklerden korumak için de Amerika Birleşik Devletleri'ni devreye sokmak gerektiğini planlıyordu. Planlarının dayanak noktası olarak da Wilson'a ve prensiplerine güvenmekteydi.[546]

İtilaf devletleri, planlarını harekete geçirmeden evvel, işgalin ve barışı dayatmanın askerî ve maddî gereklilikleri üzerine görüşmeye başladı. İzlenecek askerî, siyasî ve diplomatik politikalar belirlenirken iktisadî şartlar da göz önünde bulunduruluyordu. Zira İtilaf devletlerinin amacı, en çıkarlı ve masrafsız şekilde barışı uygulatmaktı. Ancak uzun müzakereler sonunda Anadolu içlerine mecburen girilmesi kararı alındı. Çünkü Türk kuvvetlerinin merkez karargahı Erzurum'da bulunuyordu ve bu güçlü ordu bertaraf edilmedikçe Türk tehdidi hiçbir zaman tam olarak nihayet bulmayacaktı. Bu vechle ileri harekatı düşünen İtilaf devletleri, Anadolu içlerine

[546] "*Başvuruda ABD'den yardım istenmeli ve sorumluluk almaya çağrılmalıydı. Önceki gün kabul edilen notanın ayrı bir bildiriyle gönderilmesine*" karar verildi. *Documents on British Foreign Policy*, s. 63-64.

düzenlenecek bir harekatın hayli masraflı olacağını düşünerek bölgeyi Amerika Birleşik Devletleri'nin mandasına bırakmanın en doğru hamle olacağına karar verdiler. Eğer Amerika mandaterliği kabul etmezse İtilaf devletleri, bölgedeki Ermenilerin silahlandırılmasının daha karlı olacağı hususunda ortak bir karar aldılar.[547]

San Remo Konferansı'nda 22 Nisan 1920 günü yapılan oturumda, Türk birliklerinin tamamen dağıtılması için büyük bir orduya ihtiyaç olduğu görüşülmüş ve Venizelos, ordularının bu iş için yeteceğine dair, başta Lloyd George olmak üzere, tüm İtilaf delegelerine teminat vermişti. Konferanstaki üst düzey delegeler, askerî uzmanların tavsiyelerini dikkate almıyordu ve İtilaf cephesinde, Türk birliklerinin savaşı kazanacak seviyede olmadıkları kanısının hakim olduğu görülüyordu. Kısaca özetlemek gerekirse Türk ordularının büyük bir başarıya ulaşabileceğine ihtimal dahi verilmiyordu. Neticede konferans, Venizelos'un iddialarına fazlasıyla güveniyor ve Türk ordularının dağıtılması işini, Yunan ordularına bırakıyorlardı. Nitekim I. Dünya Savaşı'ndan büyük kayıplarla çıkan İtilaf devletleri için Türk ordularının dağıtılması işini, yeni ve yıpranmamış bir kuvvetin alması, olumlu bir gelişmeydi. Zira kendilerine sıkı sıkıya bağlı olan bu yeni kuvvet, İtilaf devletlerinin Anadolu'ya olası askerî harekatlar yapmasının önüne geçecekti. İtilaf devletlerinin yapması gereken en önemli şey, bu yeni kuvveti silah, mühimmat ve savaş araçları bakımından desteklemek olacaktı.[548]

Görüldüğü üzere sınır konuları çoğunlukla çözüme kavuşturulduktan sonra esas sorun baş göstermişti: *Antlaşma koşulları, Türklere nasıl kabul ettirilebilirdi?* Lloyd George, bu sorunun çözümünü bulmuş görünmekteydi. Lloyd George önerisinde, ısrarla Türklerin köşeye sıkıştırılması tezini savunmaktaydı. Neticede önemli merkezler ele geçirilip Türkiye'nin önemli limanları işgal edildiği takdirde Türkler barışa zorlanabilirdi. Ancak buraların işgali büyük bir maliyeti de beraberinde getirecekti ve İtilaf devletleri için maddî bir yükümlülük altına girmek, en son istenen şeydi. Yine de kendinden emin bir tavırla konuşan Venizelos, Anadolu'da konuşlanmış Yunan ordularının Türk birliklerini dağıtacağını belirtmekteydi. Konferansta İtilaf devletleri, oy birliğiyle Lloyd George'un önerisini kabul etmiş ve İstanbul, İzmir, Erzurum, Bursa, Konya, Kilikya, Trabzon ve Trakya gibi önemi haiz bölgelerin işgaline karar vermişlerdi. Ancak işgalin gerçekleşmesi için iki önemli sorun bulunmaktaydı: İlk

[547] İsmail Ediz, *a.g.e.*, s. 235.
[548] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,* s. 90.

sorun, Anadolu'nun iç kesimlerini işgal etmenin zorluğu ve buralara yapılacak harekatın getireceği askerî masraftı. İkinci sorun ise, Anadolu'nun stratejik bölgelerinin işgalinin, Türk direnişini daha da arttırması idi. Nitekim bu duruma en yakın örnek olarak İstanbul'u verebiliriz. İtilaf devletlerinin İstanbul'u işgali, tüm Türkiye'de protestolara dönüşmüş ve mandayı savunanlar dahi bu protestolara katılmıştır. Bu sorunlar üzerine İtilaf Başbakanları, askerî uzmanların görüşlerini almayı uygun bulmuştu. Mareşal Foch başkanlığındaki askerî heyetin iki farklı önerisi vardı: "*Türkiye'deki stratejik bölgeler ya bir ay içerisinde işgal edilmeli ya da hazırlanan taslak kısa bir sürede hayata geçirilmeliydi*." Askerî danışmanlara göre ikinci öneri daha makuldü. İşgal, maliyetli olduğundan ve asker kaybına yol açacağından ikincil plan olarak kalmalıydı. Askerî uzmanlar, önerilerinin uygulamaya geçirilmesinde üç nokta üzerinde durmuşlardı. Bunlar; "*işgal ettikleri bölgelerde askerî varlıklarının güçlendirilmesi, Türkiye'nin Avrupa'da kaybettiği toprakların işgali ve Anadolu'daki haberleşme ve iletişim hatlarına el konulması*" idi.[549]

Türkiye'ye barış antlaşmasının dayatılması hususunda İtalya'nın uyguladığı politikaların, müttefikleriyle tamamen zıt yönlerde olduğu açıkça görülmektedir. İtilaf devletleri, Doğu Anadolu'ya asker sevkiyatı konusunda ortak hareket etse de İngiltere ve Fransa, kıyı şeridine ortak harekat düzenlemeye taraftar idi. Ancak savaş öncesi İtalya'ya vadedilen bölgelerin, Yunanistan'a bırakılması ve bu bölgeleri korumak adına İtalya'nın da sorumluluk almasının istenmesi, İtalya'ya yapılmış bir hakaretti. Bu konu hakkında açıklama yapan Nitti, İtalya'nın Anadolu içlerinde askerî bir sorumluluk almayacağını, kesin bir şekilde belirtmişti. Ayrıca Batı Anadolu'da da herhangi bir askerî faaliyete katılmayacağını müttefiklerine bildirmişti. Görüldüğü üzere Nitti, ikinci kısmı ayrı olarak vurgulamıştır. Bu, şüphesiz İtalya açısından ironik ve prestij kaybına neden olacak bir durumdur. Bundan dolayı da İtalya, konferans boyunca müttefikleriyle sürekli bir anlaşmazlık ve çatışma içerisinde bulunmuştur.

Türk Ordusunun Düzenlenmesi

Türk barış antlaşması tasarısında yer alacak askerî konular, çoğunlukla Londra Konferansı'nda ele alınmıştı. San Remo Konferansı'nda görüşülen askerî meseleler, daha çok sonradan çıkan sorunlara ilişkindir. Boğazlar Komisyonu ve alt komisyonları

[549] İsmail Ediz, *a.g.e.*, s.234-235.

konuları da her ne kadar askerî meseleler ile ilintili olsa da Boğazlar'ın önemi ve komisyonun Boğazlar'ın denetim ve yönetim fonksiyonlarını da elinde tutacak olması hasebiyle, ayrı bir başlıkta incelemeyi uygun gördük. Nitekim burada kurulması planlanan yapı, sadece askerî bir mahiyette değildir, aynı zamanda Boğazlar üzerinde idarî bir mekanizma rolünü de üstlenecektir. Ek olarak Boğazlar Komisyonu'nun uluslararası siyaset alanına da önemli bir etkisi vardır.

21 Nisan Çarşamba günü, saat 11:00'de yapılan görüşmelerde, Türk kuvvetlerinin düzenlenmesine dair koşullar bulunduran 55. maddenin bazı kısımlarına dair karar alınmıştır. Yüksek Konsey, barış antlaşmasındaki askerî meselelerin görüşülmesine karar vermiş ve kara, hava ve deniz kuvvetlerindeki yabancı lejyon meselesiyle ilgili özel hükümleri ele almıştır. Bundan dolayı toplantılara askerî uzmanlar da iştirak etmiştir.[550]

Konu, daha önce Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Konferansı'nda iki kez açılmış ve Fransız delegeler, Türklerin de yabancı lejyona dahil edilmesini istemiştir. Ancak İngiltere buna karşı çıkmış ve isteği reddetmiştir. İngiltere'nin Türklerin yabancı lejyona dahil edilmesi konusundaki korkusu, bizzat Curzon tarafından San Remo Konferansı'nda açıklanmıştır. İngiltere'nin korkusu, Türk jandarma kuvvetlerinin küçültülmesiyle beraber eğitim görmüş Türklerin yabancı lejyona dahil olmaları ve birkaç yıl hizmet ettikten sonra yeniden "eşkıyalık" yapmaya dönmesidir. İngiltere'nin bu endişesine rağmen Fransız temsilciler ısrarını sürdürmüş ve Yüksek Konsey karara varmıştır.[551] San Remo Konferansı'nda askerî konularla ilgili maddelerin son biçimi, nihayetinde belirlenmiştir.[552]

Üçlü Anlaşma tasarısında da orduya ilişkin hükümler yer almaktadır. Nitekim 1. maddede "*Bağıtlı Devletler, çeşitli kamu hizmetlerini (adalet ve maliye yönetimleri ile jandarma ve polis kuvvetleri) ülkenin bağımsızlığı ile bağdaşabilecek biçimde yeniden*

---

[550] *Documents on British Foreign Policy*, s. 68.

[551] a) *İngiliz temsilci heyeti, antlaşmanın "kara, deniz ve havaya ilişkin hükümler" başlığını taşıyan bölümüne, Türklerin yabancı lejyona alınmalarına dair 55. maddenin eklenmesine karşıt görüşlerinden vazgeçmiş,*
b) *55. madde de şu anki biçimiyle kabul edilmiştir. Documents on British Foreign Policy*, s. 68.

[552] 1- İngiliz Delegasyonu, Madde 55'in son paragrafında yer alan (Fransız Yabancı Lejyonu) ile ilgili koşullarını geri çekmiştir. Madde 55, şu anki biçimiyle Yüksek Konsey tarafından kabul edilmiştir.
2- Yüksek Konsey, Mareşal Foch'un Komisyonu'ndaki İngiliz temsilciler tarafından sunulan ve İtalyan ve Japon donanma temsilcilerinin de desteklediği Komisyon sayısının azaltılması için, Antlaşmanın 45, 48, 49, 50, 51 ve 52. maddeleri altında kabul edilmesi için Londra'da yapılmış olan Dışişleri Bakanları ve Elçiler Konferansı'nın önerisini, Mareşal Foch'un komisyonu tarafından sunulan bir rapor üzerine görüşmeye başlayacaktır. *CAB 24_104_43*.

örgütlemek ve denetlemek ve sosyal, dinî ve dilsel azınlıkları korumakla görevli, mevcut ya da yeniden kurulacak tüm uluslararası komisyonların oluşmasında tam bir eşitlikten yararlanacaklardır."[553] Yani Türk kolluk kuvvetlerinin yönetim ve denetimi, İtilaf devletlerine bırakılmaktaydı.

Nitti'nin 26 Nisan 1920, Pazartesi günü saat 11'de yapılan oturumu[554] açmasından sonra Albay Roper, askerî komisyon adına Yüksek Konsey'e bir rapor[555]

[553] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 542.

[554] 26 Nisan 1920, Pazartesi günü saat 11'de yapılan toplantılarda Türk Barış Antlaşması'ndaki havacılık maddeleri ve barış antlaşmasının uygulanması konusundaki Müttefik giderlerinin azaltılması hususları görüşülmüştür. Katılan üyeler aşağıdaki şekildedir:
İngiltere adına; Başbakan Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Philip Kerr ve yazman olarak Sir M. Hankey ile Albay Abraham,
Fransa adına; Başbakan Alexandre Millerand, Diplomat Phillipe Berthelot ve Kammerer,
İtalya adına; Başbakan Francesco Saverio Nitti, Vittorio Scialoja ve yazmanlar Garbasso, Galli, Trombetti ve Teğmen Zanchi,
Japonya adına; Matsui ve yazman olarak Saito ile Sawada,
Amerika Birleşik Devletleri'ni temsilen; Amerika'nın Roma Büyükelçisi Robert Underwood Johnson ve yazman olarak Leland Harrison, T. Hart Anderson Jr.,
Belçika adına; Paul Hymans, Henri Jaspar ile Albay Theunis ve çevirmen olarak Camerlynck hazır bulunmuştur. Ayrıca Tutanak 1 ve 2 için İtilaf kara ve deniz askerî uzmanları da hazır bulunmuştur. *Documents on British Foreign Policy*, s. 197.

[555] 24 Nisan 1920 tarihinde askerî uzmanlarca hazırlanan rapor, 2 belgeden müteşekkil olup şu konuları ihtiva etmektedir:
İlk belgede Müttefik Hava Komisyonu'nun, ikinci belgede yer alan hava hükümlerini tümüyle kabul ettiği belirtilmekte ve Albay Roper'in Havacılık raportörü olarak görevini ifa etmeye hazır olduğu bildirilmektedir.
Hava Komisyonu'nun kabul ettiği hükümleri havi olan ikinci belgede ise Türkiye ile Barış Antlaşması'nın X. Bölümü'nün metin tasarısı oluşturulmuştur. Bölüm, Almanya ile yapılan Barış Antlaşması'nın XI. Bölümü'nün aynısıdır. Ancak İtilaf devletleri, Almanya antlaşmasındaki şartları, Türkiye antlaşmasında lehlerine değiştirmiş ve Almanya'nın egemenlik haklarını dikkate alarak belirli bir süreye kadar (1 Ocak 1923) maddeleri sınırlandırmışlardır. Ancak konu Türkiye olduğunda, İtilaf devletleri, Türkiye'nin egemenlik hakkını yok saymışlardır. Türkiye'nin hava sanayisinin "*Türklerce oluşturulamayacağından*", İtilaf devletleri bu görevi kendileri üstlenecek ve havayollarını da bu sebeple ellerinde tutacaklardır. Bu sebeplerle Yüksek Konsey, Alman şartlarında şu değişikliklere gidilmesi konusunda karar almıştır:
"*1. madde değişikliksiz kabul edilmiştir.*
2. maddedeki "kurulması" sözcüğünden önce "Müttefik Devletlerin uygun bulması ile" sözcükleri getirilecektir.
3. maddeye aşağıdaki iki paragraf eklenecektir:
'Yukarıda belirtilen hava alanlarından başka, Türkiye, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden başlayarak bir yıl içinde, kendilerine Müttefik Devletlerce gösterilebilecek yerlerde, 3. madde hükümleri gereğince hava alanları kurmayı yükümlenir.
Müttefik Devletler, işbu madde hükümleri yerine getirilmezse, Türk toprakları ve karasuları üzerinden uluslararası hava ulaşımına olanak vermek için gerekli olan bütün önlemleri almak haklarını saklı tutarlar.'
4. maddede "Tüzük" sözcüğünden sonra "Müttefik Devletlerin onamını almış bulunacak" sözcükleri eklenecektir.
5, 6 ve 7. maddeler değişikliksiz kabul edilmiştir.
8. madde ise "Türkiye daha önce ... edilmedikçe 1 Ocak 1923'e kadar" tümcesi yerine "Türkiye ...ceye kadar" tümcesinin konulmasına karar verilmiştir."
Bu değişikliklere göre, 6. madde Sevr Antlaşması'nın 318. maddesinin Fransızca metninin tıpkısıdır. 2. madde "*Başlıca Müttefik Devletlerin onamı*" sözcükleri dışında Sevr Antlaşması'nın 319. maddesinin aynısıdır. 3. madde, Sevr Antlaşması'nın, ilk paragrafı hariç, 320. maddesinin aynısıdır. 4. madde ise

sunmuştur. Albay Roper, Türkiye Antlaşması'nın hava hükümlerinin oldukça sıkı olduğunu belirterek bunun Türkiye için gerekli görüldüğünü ifade etmiştir. Nitekim Yüksek Konsey'e göre, Almanya'nın halihazırda hava sanayisi ve gerekli hava sahaları bulunmaktaydı, bu nedenle İtilaf devletleri, uygun gördükleri bir zamanda Almanya üzerindeki denetimi kaldıracaklardı.[556]

Nihayetinde Yüksek Konsey, konu ile ilgili kararlarını açıklamıştır. Buna göre;

"*Hava Komisyonu'nun, Türk Barış Antlaşması'na konulması istenen hava ulaşımına ilişkin maddeleri hakkındaki raporun sonuçlarının benimsenmesi kararlaştırıldı. Yazı Komitesi'ne, antlaşmanın X. Bölümü'nün yeni metnini yazması yönergesi verildi.*"[557]

21 Nisan Çarşamba günü, saat 11:00'de yapılan görüşmelerde İtilaf devletleri, Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasında işgal kuvvetlerine el koyma[558] hakkı tanıyan

---

"*Başlıca*" sözcüğünün bulunmaması ve Sevr Antlaşması'nın 321. maddesinde bahsi geçen madde numaralarının (318, 319 ve 320) bulunmaması dışında 321. maddesiyle aynıdır. 5 ve 8. madde tasarıları da Sevr Antlaşması'nın 322, 323, 326 ve 327. maddenin aynısıdır. Osman Olcay, *a.g.e.,* s. 575-577. Sevr Antlaşması'nın X. Bölümü, Havacılık konuları için bkz. H. Ömer Budak, *a.g.e.,* s. 200-202 ve H. M. Stationery Office, *Treaty of Peace with Turkey, Part X. (Aerial Navigation)*, London, 1920, s. 76-77.
Ek olarak tasarının Hava Komisyonunca kabulünden sonra, Britanya Hava Bakanlığı'ndan Komisyona aşağıda belirtilen öneri gelmiştir:
"*Britanya Hava Bakanlığı, antlaşmaya Türkiye'nin eski Düşman Devletlerine sivil havacılık konusunda ayrıcalık tanımasını yasaklayan ve Türkiye'nin bu Devletlerin uçaklarına Türk toprakları ve karasuları üzerinde uçuş hakkını vermemesini isteyen bir hüküm konulmasını istemektedir. Her iki halde de bu yasak, belirsiz bir süre olacak ve ancak Müttefik Devletler isterse kalkacaktır.*" Öneriyi takiben Britanya Hava Bakanlığı, Rusya ve İttifak Devletleri'ni hedef alan, iki maddeden müteşekkil bir öneri daha sunmuştur:
"*Müttefik Devletler izni olmadıkça Türkiye, 1914-1919 savaşına katılmış olan Devletlere, bu Devletler Milletler Cemiyeti'ne üye olmadıkça ya da 13 Ekim 1919 tarihli Havacılık Sözleşmesi'ne katılmaları kabul edilmedikçe 1 ve 2. maddelerden yararlanma hakkını tanımayacaktır.***"**
İkinci önerilen madde ise şu şekildedir:
"*Türkiye, Müttefik Devletlerin izni olmadıkça 1914-1919 savaşına katılmış olan Devletlerin uyruklarına, bu Devletler Milletler Cemiyet üyesi olmadıkça ya da 13 Ekim 1919 tarihli Havacılık Sözleşmesi'ne katılmalarına izin verilmedikçe, bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden başlayarak sivil havacılık ulaşımına ilişkin hiçbir ayrıcalık ya da ayrıcalık içinde hak tanınmayacaktır.*"

[556] *Documents on British Foreign Policy*, s. 197.

[557] Hankey'den Malkin'e gönderilen bir raporda kabul edilen maddenin son hali yer almaktadır. Buna göre; "*İngiliz Hava Bakanlığı'nın tavsiyesi, uygulanabilir ise Türk toprakları ve suları üzerinden uçuş ayrıcalıklarının eski düşman kuvvetlerin sivil uçaklarını engellenmesi ve sivil havacılığa ilişkin eski düşman güçlerin, Türkiye ile olan imtiyazlarının devamını yasaklayan bir fıkranın Antlaşmaya konulmasını istemektir.*
Her iki durumda da kısıtlamalar yalnızca gerekli görüldüğünde Müttefik Güçlerin onayıyla kaldırılabilecek ve belirsiz sürelerle uygulamada kalacaktır." *CAB 24_105_4* ve *Documents on British Foreign Policy*, s. 198.

[558] **2-**Mareşal Foch'un komitesinin raporunda el koyma hakkı ile ilgili olarak General Sackville West'in 25 Mart tarihli mektubu ve Sir Henry Wilson'un önerisi, askerî komite tarafından incelenmiştir. Askerî uzmanlar, hukuk uzmanlarına danıştıktan sonra, Boğazlar bölgesinde konuşlanmış Müttefik işgal kuvvetleri ile bölgede bulunmasına izin verilen Müttefik deniz kuvvetleri için "karada" el koyma ilkesi oybirliğiyle kabul edilmiştir. Yine de bu durumun halk üzerinde yaratacağı etkiden dolayı Askerî Komite, Yüksek Konsey'in, Boğazlarda uygulanacak el koyma hakkının barış antlaşmasının hangi bölümünde yer

bir hükmün antlaşmaya konulması konusunu tartışmaya başlamıştır. Nitti'ye göre bu durum, bir devletler hukuku sorununu beraberinde getirmiş ve savaş esnasında uygulanan bu kuralın, barış zamanında da uygulanması halinde yerel halkın tepkisini çekeceği belirtilmiştir.[559]

İtalya Başbakanı'nın bu temkinli yaklaşımına karşın İngilizler, Türkiye'deki mevcut koşullar nedeniyle bu hakkın kullanılması gerektiğini savunmuştur. Zira Türkiye'deki mevcut savaş halinden dolayı savaş hukuku hükümlerine işlerlik kazandırılabilirdi bu suretle İngilizler, savaş masraflarını öne sürerek savaş hukukuna riayet edilmesini istemiştir. İngiltere'nin bu tutumuna itiraz eden kişi yine Nitti olmuştur. Nitti, Almanya örneğini vererek, geçici bir işgal halinde bu hükmün uygulanabileceğini belirtmiş ve Türkiye'yle olan durumun hassasiyetinden dolayı olası bir askerî harekatın savaşa dönüşeceğini sözlerine eklemiştir. Nitti, bu sebeple İtilaf devletlerinin, Türkiye'ye karşı sürekli olarak el koyma hükmünü uygulamasının haklı gösterilecek bir tarafı olmadığını belirtmiştir. Yani Nitti, barış antlaşmasında el koyma hakkının bulunmasının Türk vatandaşlarının özel hak ve özgürlüklerini kısıtlayacağı kanısındadır. Nitekim bu hüküm, dolayısıyla Türk ticaretini etkileyeceği için İtilaf devletlerinin de olumsuz etkilenmesi kaçınılmazdır. Çünkü İtilaf devletlerinin esas amacı, Türkiye'yi iktisadî açıdan yeniden tahakküm altına almak ve ürünlerini Türk pazarlarına yeniden çıkarmaktır. Ancak İngiliz askerî uzmanlar, el koyma durumunun yalnızca konutlarda olacağını belirterek Nitti'nin malî kaygılarının yersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun üzerine Nitti, antlaşmaya şu maddenin dahil olmasını önermiştir: "*Türkiye, gerektiğinde İtilaf kuvvetlere konut sağlamayı yükümlenir.*" Nitti, bu sayede Türk halkının tepkisinin azaltılacağını düşünmekteydi. Bu öneri, İtilaf devletleri delegelerce de kabul edilmiştir ancak bu kez de askerî uzmanlar bu öneriye sıcak bakmamışlardır. Neticede İtilaf birlikleri erzak ve su teminine ihtiyaç duyacak ve bunlar için Türk Hükümeti'ne başvurmak, önemli gecikmelere sebep olacaktır. Askerî uzmanlar, böyle bir gecikmenin birliklerde olumsuz bir etki yaratacağı görüşündeydi. Nitti ise böyle bir uygulamanın Türk halkında tepkilere neden olacağını savunarak halkın topyekun bir savaşa girişebileceğini belirtmiştir. Kısaca özetlemek gerekirse Nitti, Türkiye ile bir savaş çıkmasını istememektedir. Olaya dahil olan Berthelot,

---

alacağı ve antlaşmada nasıl bir hüküm altında gösterileceği gibi konularda hazırlanacak tasarıların Yazı Komitesi'nce bildirilmesini istemişlerdir. Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 484.

[559] *Documents on British Foreign Policy*, s. 72.

Nitti'nin el koyma hükmü konusundaki önerisini hatalı bularak konutla sınırlandırma hakkının yanı sıra, temel ihtiyaç olan erzaklara el koyma yetkisinin de birliklere tevdi edilmesini istemiştir.[560]

Nihayetinde Yüksek Konsey, "*Olağanüstü durumlarda el koyma konusunda Mareşal Foch komitesi tarafından da onaylanmış İngiliz askerî uzmanlarının görüşünü kabul etmeyi ve bu hakkın kullanılmasının ortaya çıkardığı sorunun hassasiyeti sebebiyle yazı komitesinden, Boğazlar bölgesinde uygulanan el koyma hakkının Barış Antlaşması'nda nasıl zikredileceği ve bu hükümlerin antlaşmanın hangi bölümünde bulunması gerektiği hakkında öneride bulunmalarını*" istemeye karar vermiştir.[561]

2.1.2.8. Barış Antlaşması'nın Verilmesine Dair Türk Heyeti'nin Konferansa Çağrılacağı Tarihin Kararlaştırılması

Bilindiği üzere İtilaf devletleri, Türk tarafına barış şartlarının bildirileceği yerin Paris olmasını Londra Konferansı'nda kararlaştırmışlardı. San Remo Konferansı'nın 19 Nisan tarihli oturumda yapılan toplantıda ise barış koşullarının Türk tarafına tebliği için Türk delegelerinin ne zaman Paris'e çağırılacakları görüşülmüştür. Lloyd George, antlaşma hükümlerinin verilmesi maksadıyla Türklerin Paris'e hangi tarihte çağırılacaklarının belirlenmesi konusunu açmış ve bu tarihin ne kadar erken olursa kendileri için o kadar iyi olacağını da sözlerine eklemiştir. Zira tüm devletlerin en üst düzey temsilcilerinin yanı sıra, birçok askerî, iktisadî ve hukukî uzman da San Remo'da toplanmıştı. Bunun yanında Lloyd George, İstanbul'un işgal edilmesinin yarattığı etkinin de henüz taze olduğunu ve bunu kullanmanın gerekliliğini savunmaktaydı. L. George'a göre, bu galiplik etkisinin sayesinde barış antlaşması, Türk tarafına rahatça dikte ettirilebilirdi. Lloyd George'un önerisi üzerine Yazı Komitesi Başkanı Fromageot çağrılarak Komite'nin işlerini bitirme tarihi ve antlaşmanın Türklere ne zaman sunulabileceği sorulmuştur. Fromageot da, Komite'nin Paris ve Londra Konferansları'nda kendilerine sunulan hükümleri bitirdiğini belirtmiş ancak üzerinde çekince olan maddelerin bulunduğunu söyleyerek bunların görüşülmesi gerektiğini bildirmiştir. Yazı Komitesi, kendilerine tüm maddeler hakkında yönerge verildikten sonra, on dört gün içerisinde antlaşma metnini hazırlayacağını Yüksek Konsey'e bildirmiştir. Yazı Komitesi Başkanı'nın verdiği bilgilerden sonra Curzon, Türklerin 10

[560] *Documents on British Foreign Policy*, s. 73-74.
[561] *CAB 24_104_43* ve *Documents on British Foreign Policy*, s. 75.

Mayıs'ta Paris'e çağrılabileceklerini söylemiştir. Curzon, San Remo Konferansı'nın bir hafta süreceğini tahmin ederek bu tarihin uygun olabileceğini söylemiş ve Lloyd George da Curzon'u desteklemiştir. Berthelot ve Fromageot, 10 Mayıs'ın erken bir tarih olacağına itiraz etmiş ve Türk delegelerinin 15 Mayıs'ta Paris'e gelmelerini önermiş ancak Lloyd George, antlaşmanın Türklere sunulmasının gecikmesinin İstanbul'un işgalinin etkisini de azaltacağını belirtmiş ve bu durumun İtilaf devletlerinin aleyhine olacağını savunmuştur. Lloyd George'a göre, antlaşma Türklere ne kadar çabuk sunulursa antlaşmanın kabulü de o denli kolay olacaktı. Antlaşma hazır olmasa dahi Türklerin 10 Mayıs'ta Paris'e çağrılmasını ve anlaşma hazırlanana dek bekletilmelerini önermiştir.[562] Görüldüğü üzere Lloyd George, haklı kaygılara sahiptir. Antlaşmanın geciktirilmesi, Anadolu'ya olan güveni ve katılımı arttırmakta ve İtilaf devletlerini, Anadolu'da zor bir duruma düşürmektedir. Zira Milli Mücadele'ye desteğin her geçen gün artması, İtilaf devletlerinin barışı dikte ettirmek için Anadolu'ya daha fazla askerî güç sevk etmesine ve daha fazla masraf yapmalarına neden olacaktır. Ayrıca Lloyd George, Türk-Rus ilişkilerinin olumlu yönde seyretmesinden de kaygılanmaktadır, nihayetinde Türklerin güçlü bir devletten destek bulması, hem Türk ordularının silah ve mühimmat yardımı almasına neden olacak hem de İtilaf devletlerini, Rusya ile karşı karşıya getirecektir. Zaten halihazırda Rus kuvvetleri, Batum'a yaklaşmış ve Rusya ile savaş hali baş göstermiştir. Bütün bunların yanında İstanbul'un işgali, İtilaf devletlerinin Müslüman sömürgelerinde protestolarla karşılanmış ve bu durumun uzaması halinde, İtilaf sömürgelerinde isyanlarla karşılaşması pek de zor olmayacaktır. Ancak antlaşmanın kabul ettirilmesi halinde İstanbul, Türklere bırakılacak ve bu da bir "lütuf" olarak gösterilerek Müslüman sömürgelerdeki halkın yatıştırılması sağlanabilecektir. Nitekim İstanbul, antlaşmada Türk hakimiyetine bırakılacak olsa da gerçekte tüm kontrol, İtilaf devletlerinin elinde olacaktır. Nihayetinde Yüksek Konsey, antlaşma şartlarının Türk tarafına verilmesi için Türk temsilcilerinin en geç 10 Mayıs 1920 tarihinde Paris'e çağrılmalarına karar vermiştir.[563]

Konferansın son günü, saat 16:00 oturumunda konuyu tekrar görüşen İtilaf devletleri, antlaşmanın verileceği Türk delegeleri hakkında kısa bir görüşme yapmışlardır. Nitti, İstanbul'daki İtalyan Yüksek Komiseri'nden aldığı telgrafta Paris

[562] *Documents on British Foreign Policy*, s. 22-23 ve Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 243-244.
[563] *Documents on British Foreign Policy*, s. 23.

Konferansı'na katılacak Türk heyetinin belirlendiğini Yüksek Konsey ile paylaşmıştır. Telgrafta belirtildiğine göre; Tevfik Paşa, Reşit Bey ve Damat Ferit Paşa Türk heyeti içerisinde bulunmaktaydı.[564]

20 Nisan'da İtilaf devletleri, İstanbul'daki Yüksek Komiserleri aracılığıyla barış koşullarını almaları için Türk Hükümeti'ne haber göndermişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı Hariciye Nazırı Reşit Bey, İngiltere'nin İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Sir John de Robeck'i ziyarete gitmiş ve anlaşma koşullarının gelecekte hafifletilmesi konusunda söz verilmesi halinde, İngiliz himayesinin kabul edileceğini Yüksek Komiser'e bildirmiştir. Ancak Reşit Bey'in bu davranışını İngiliz Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, antlaşmanın hafifletilmesi için yapılan bir aldatmaca olarak görmüştür.[565]

2.1.3. İtilaf Devletlerinin Türk Topraklarından Elde Edeceği İktisadî İmtiyazları Görüşmesi

2.1.3.1. Osmanlı Borçları, Malî Konularda Fransız-İngiliz Anlaşmazlığı ve Düyûn-ı Umumiye'nin Akıbeti

I. Londra Konferansı'nda malî konular tartışılırken Fransa ile İngiltere arasında Düyun-ı Umumiye'nin kaldırılması ve Maliye Komisyonu'nun kurulması meselelerinde önemli anlaşmazlıklar yaşanmıştır. İngiltere, Düyun-ı Umumiye'nin Maliye Komisyonu kurulana kadar yürürlükte kalmasını isterken, Fransa da Fransız tahvil sahiplerinin sayısının çok fazla olduğunu, yeni kurulacak komisyonun başarılı olup olmayacağının bilinmediğini ve Düyun-ı Umumiye'nin tamamen oturmuş bir kurum olduğunu ileri sürerek kurumun devam etmesini istemekteydi. Bu mesele, Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin Maliye Komisyonu ile birleştirilmesi hususunda tahvil sahiplerine danışılıncaya değin, Düyun-ı Umumiye kurumunun görevinde kalması kararı alınarak San Remo Konferansı'nda çözümlenmiştir. Neticede tahvil sahiplerine danışıldıktan sonra İtilaf devletleri toplanarak sorunun çözülmesi hususunda ortak bir karar alacaklardı.[566]

Konferansın ikinci günü sabah oturumunda görüşülen son mesele ise Osmanlı borçları ve Düyun-ı Umumiye meseleleri olmuştur. Berthelot, Düyun-ı Umumiye Meclisi'ne bir Belçika temsilcisinin atanıp atanmayacağını sormuş, Lloyd George ise

[564] *Documents on British Foreign Policy*, s. 214.
[565] Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* s. 79.
[566] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 227-228.

Düyun-ı Umumiye kurumunun akıbetinin henüz netlik kazanmadığını söyleyerek Düyun-ı Umumiye'nin genişletilmesinin bir anlamı olmayacağının Belçika Hükümeti'ne bildirilmesini istemiştir. Neticede Osmanlı borç meseleleri görüşülürken Belçika temsilcisinin çağrılmamasına karar verilmiştir.[567]

19 Nisan tarihli toplantının akşam oturumunda görüşülen malî konular, genel olarak İngiliz ve Fransız delegeler arasındaki tartışmalarla geçmiştir. İngiliz tarafı Düyun-ı Umumiye'nin 1923'te tamamen ilga edilmesi ve Maliye Komisyonu ile birleştirilmesini desteklemiştir. Fransızlar ise belirli bir tarih belirtilmesini istememiştir ve her iki kurul da birleştirilecekse bunun tahvil sahiplerinin onayıyla olmasını savunmuştur.[568] Fransa'nın, Düyun-ı Umumiye'nin kaldırılmasını istememesindeki en önemli etken, Osmanlı-Fransız iktisadî ilişkilerine dayanmaktadır. Fransız sermayesi, savaş öncesinde Osmanlı topraklarında 3.285.273.377 Franklık bir payla ilk sırada yer alırken savaş sonunda bu payın artarak halen ilk sırada olduğu belgelerde görülmektedir. Fransa'nın bu üstünlüğü sağlamasında, Düyun-ı Umumiye ve Osmanlı Bankası'nın yönetimlerinde üstün durumda olması önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Fransız sermayesinin yatırıldığı alanlara bakıldığında, sırasıyla demiryolları, bankacılık, liman ve rıhtım işletmeleri ile madencilik işletmelerinin en büyük payı kapsadığını görebiliriz.[569]

Fransız maliye uzmanı Bexon, İngiltere'nin Düyun-ı Umumiye ve Maliye Komisyonu'nun birleştirilmesi teklifinin, 16. maddenin son paragrafı uyarınca tahvil sahiplerinin rızasına bağlanmasıyla çatıştığını belirtmiştir. İngilizlerin bu isteği, Fransız tarafınca çelişkili görülmüş ve tartışmaya açılmıştır. Zira Fransızlar, bir fıkrada tahvil sahiplerinin rızasından söz edildiğini ancak diğer fıkrada bu durumun bir hak olarak belirtildiğini öne sürmekteydi. Bunlara ek olarak Fransa, Düyun-ı Umumiye'nin belirli bir tarihte kaldırılmasını hem İtilaf devletleri hem de Türkiye açısından zararlı bulmaktaydı. Bexon'a göre, Türkiye'nin maliyesini düzeltme amaçlı birçok girişimde bulunulmuş ancak sadece borçlar meselesinde başarı gösterilmiştir. Bu suretle tek başarı sağlanılan alanda kurum değişikliği yapılmasının sağlıklı olmayacağı, Bexon tarafından tavsiye edilmiştir. Ayrıca Türk maliyesine oldukça fazla yatırım yapan Fransa, Türk maliyesini düzenleme konusunda somut herhangi bir başarı kazanılmadığına değinmiş

[567] *Documents on British Foreign Policy*, s. 30.
[568] *Documents on British Foreign Policy*, s. 38.
[569] Bige Yavuz, *a.g.e.*, s. 81-82.

ve bu nedenle Düyun-ı Umumiye'nin kaldırılmasına sıcak bakmamıştır.[570] Yine de Maliye Komisyonu'na tamamen karşı olmadıklarını göstermek hasebiyle Fransız temsilciler, İngiltere'ye aşağıdaki tasarı önerisini sunmuştur.[571]

Curzon, Fransız endişeleriyle ilgili olarak söz hakkı almış ve İngiltere ile İtalya temsilcilerinin borçlar ve Osmanlı maliyesi konularında Londra'da anlaşmaya vardıklarını ancak Fransız tarafının konuyu, Paris'e danışmak için ertelediğini belirtmiştir. Curzon, tüm temsilcilerin, Üç Büyük Devlet tarafından temsil edilen Maliye Komisyonu'nun kurulmasında görüş birliği içinde olduğunu ancak esas sorunun, görev süresi 1923'te bitecek olan Düyun-ı Umumiye adındaki borç kurulu olduğunu belirtmiştir. Curzon için buradaki çıkmaz, Türkiye'nin maliyesini kontrol edecek olan kurumun hangisi olacağıydı: "*İtilaf Hükümetleri temsil edecek olan Maliye Komisyonu mu, yoksa bireyleri temsil eden Düyun-ı Umumiye İdaresi mi?*" İngiltere, ilk seçeneği daha makul bulmakta ve komisyon sayesinde denetimin daha kolay olacağı savını desteklemektedir. Curzon ayrıca İngiltere'nin Fransa ile orta noktayı bulmak için fazlasıyla ödün verdiğini fakat Fransız tarafının kaygılarında ısrar ederek anlaşmaya yanaşmadığını ifade etmiştir. İngiltere'nin Düyun-ı Umumiye'nin derhal kaldırılmasına dair isteğinden Fransa yararına vazgeçerek 1923'e kadar işler durumda kalmasını kabul ederek ödün verdiğini belirten Curzon, ayrıca İngiltere'nin belirli bir amaca bağlanan gelirlerin[572] kaldırılmasını önerdiğini fakat bundan da vazgeçtiğini ifade etmiştir. Bunlara ek olarak İngiltere, işgal giderlerinin geri alınmasıyla ilgili isteklerinden de vazgeçmiştir. Bexon'un belirttiği çelişkili 16. maddenin son paragrafına da değinen Curzon, bu çelişkinin, Fransız istekleri doğrultusunda İngiltere'nin verdiği tavizlerden

---

[570] Düyun-ı Umumiye ve Osmanlı borçları konusunda Müttefiklerin savunduğu dikkat çekici bir nokta bulunmaktadır: *Türk maliyesine yatırım yapılması ve düzenlenmesi.* Burada önemli olan husus, Türk maliyesine yapılacak yatırımın, sadece Müttefiklerin çıkar sağladıkları alanlarla sınırlı olmasıdır. Müttefikler, bu sayede istedikleri alanda imtiyazı elde edip girişimlerde bulunabilecek ve bu yatırımın karşılığı, Türk vatandaşlarından kesilecek vergilerin Düyun-ı Umumiye Dairesi'nde toplanmasıyla temin edilecektir. Kısaca özetlemek gerekirse Müttefiklerin amacı, Osmanlı maliyesini kendilerine direkt olarak bağlamak ve bağımsız bırakmamaktır.

[571] **Düzenleme yapılmayacak kısım:**
"*Yukarıda belirtildiği biçimde kurulan Borç Kurulu (Düyun-ı Umumiye), tahvil sahipleri Maliye Komisyonu ile birleşmesine izin verinceye kadar görevinde bırakılacaktır.*"
Yeni öneri:
"*Üç Müttefik Hükümet, birleşme projesinin tahvil sahiplerine sunulma tarihini saptamak ve bu danışmanın usulünü belirlemek için aralarında anlaşacaklardır, öyle ki bu danışma, kurulun şimdiki görev döneminin bitiminden önce yapılmış olacaktır.*"
Documents on British Foreign Policy, s. 38 ve Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 461-462.

[572] Curzon burada Osmanlı borçlarının ödenmesi için Düyun-ı Umumiye'ye bağlanan vergilerden bahsetmektedir.

kaynaklandığını belirtmiştir. Curzon, İngiltere'nin bu konuda daha fazla taviz vermeyeceğini de sözlerine eklemiş ve daha fazla istek halinde verilen tavizlerden vazgeçileceğini ifade etmiştir. Görüldüğü üzere İngiltere ve Fransa arasındaki ilişkiler, malî meselelerden dolayı gerilmiş ve İngiltere, nihayetinde Fransa'yı tehdit etmiştir.[573]

İngiliz maliye uzmanlarından Fass, İngiltere'nin konu üzerinde acele etmesinin nedeni olarak, maliyeden sorumlu iki kurumun olamayacağını ve bu sebeple bir karar verilmesinin gerekliliğini gerekçe göstermiştir. İngilizler açısından bakıldığında konunun, herhangi bir karara bağlanmadığı görülmektedir. Zira Düyun-ı Umumiye'nin 1923'e kadar sürdürülmesi, kurumun kaldırılmayacağı anlamına gelmemektedir. Nitekim antlaşma şartları ile tahvil sahipleri, hem kurumun kaldırılması meselesinde söz sahibi oluyor hem de Düyun-ı Umumiye'ye bırakılmış gelir kaynaklarının alacaklılara bırakılması devam ettiriliyordu, yani barış şartları, tahvil sahiplerini eskisine nazaran daha güçlü bir hale getiriyordu.[574]

Konunun çıkmaza girmesi üzerine Millerand, şu öneriyi ortaya atmıştır: "*İtilaf devletleri, önerilen birleştirme meselesinde, 1923 olarak belirlenen işlerlik süresi sırasında tahvil sahiplerine danışarak aralarında bir görüşe varmalıdır. İtilaf devletleri, tahvil sahiplerinin kararı ne olursa olsun konuyla ilgili bir karar alacaktır. Yine de Maliye Komisyonu, çalışmalarının henüz yeni bir uygulama olmasından ve başarıya ulaşamama riskinden dolayı İtilaf devletleri, Düyun-ı Umumiye'nin üç yıl ya da daha fazla süre yürürlükte kalmasına izin vermelidir.*" Zira tahvil sahiplerinin Düyun-ı Umumiye kurumunun devam etmesini istemesi, İtilaf devletleri adına ciddi bir engel oluşturacaktır. Ancak malî denetimin uygun bir şekilde yapılabilmesi için de Maliye Komisyonu'nun kurulması gerekecektir. Bu nedenlerle Millerand, hem İtilaf devletlerinin hem de tahvil sahiplerinin karşılıklı çıkarları doğrultusunda, işlerliği kanıtlanan Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin 3 yıl ya da duruma göre daha fazla süre işlerliğine devam etmesini istemiş ancak kurumun kaldırılması konusunun yalnızca İtilaf devletlerine bırakılmasını önermiştir. Nitti ise aynı alanda çok fazla kurumun var olmasının İtilaf devletleri aleyhine olacağını ve bu kurumlar arasında anlaşmazlıklar yaşanacağını belirterek Millerand'a karşı çıkmıştır. Kısaca Nitti, Millerand'ın önerisinin Düyun-ı Umumiye kurumunun feshini yalnızca ertelemekten ibaret olduğunu belirtmiş

[573] *Documents on British Foreign Policy*, s. 39.
[574] *Documents on British Foreign Policy*, s. 39-40.

ve kurumun derhal kaldırılmasından yana olduğunu açıklamıştır. Nitti'nin de belirttiği gibi, aynı konu üzerine çalışan iki kurumun varlığı hem işlerin yürütülmesini kısıtlayabilir hem de kurumların çalışabilmesi için gereken maliyetin artmasına sebebiyet verebilirdi. İngiliz maliye uzmanlarından Sir Adam Block da hem tahvil sahiplerinin hem de Türk maliyesinin denetimi üzerinde durmuş ve bu durumun yalnızca Türkiye maliyesinin iyi yönetilmesine bağlı olduğunu savunmuştur. Block'a göre, iki denetim unsuruna sahip bir malî yapıyla düzeni sağlamak da haliyle güç olacaktı. İngiliz maliye uzmanlarının temel aldığı nokta; Maliye Komisyonu'nun denetimi sağlamasıyla, tahvil sahiplerinin de uluslararası alanda tanınması ve yetkileri belirlenmiş büyük bir yapının güvencesi altına girecek olmasıydı. Zaten tahvil sahiplerinin barış antlaşması ile hakları da korumaya alınacaktı. Yani Block'a göre, İngiltere tarafından bakılacak olursa ne Fransa için ne de tahvil sahipleri için endişe edilecek bir durum söz konusu değildir. Tartışmalar sonunda Millerand, müttefikleriyle uzlaşmış ve Yüksek Konsey, Üç Müttefik Hükümet arasında meselenin oy çokluğuyla çözüldüğüne, tahvil sahiplerine danışılmasına ancak kararı İtilaf devletlerinin vermesine ve madde, antlaşmaya dahil edilmeden önce konunun ertesi gün bir kez daha tartışılmasına karar vermiştir.[575]

Yukarıdaki çözümden sonra da Osmanlı borçları konusu, Fransız ve İngiliz delegeleri arasında oldukça hararetli tartışmalara neden olmuştur. Fransız delegelerinin itiraz sebebi, elbette Osmanlı İmparatorluğu'na verdiği borçların büyük bir meblağ olması ve Osmanlı İmparatorluğu topraklarının çeşitli bölgelerinde edindiği imtiyazlar sayesinde bu bölgelere büyük çapta yatırımlar[576] yapmasıdır. Bu nedenle Fransa, borç miktarını ve tahvil sahiplerinin haklarını gözeterek çıkarlarına zarar gelmesini istememektedir.[577] Zaten Fransa, Konferansın başından sonuna değin mevcut sistemin yürürlükte kalmasını istemiş ve Osmanlı topraklarının da çok fazla küçültülmemesine özen gösterilmesini savunmuştur. Fransa'nın bu istekleri, kendi çıkarları doğrultusundadır, yani Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü savunmak niyetinde değildir. Fransız isteklerinin temelinde yatan şey, savaş öncesi düzene bağlı olarak Osmanlı topraklarını daha iyi sömüreceği fikridir. Yani

[575] *Documents on British Foreign Policy*, s. 40-42.
[576] Bu yatırımlar arasında demiryolu işletmeleri, bankalar, madenler ve çeşitli sanayi kuruluşları yer almaktadır.
[577] *Documents on British Foreign Policy*, s. 38-42.

Fransa, kendi çıkarları doğrultusunda yatırımlarını yaparak kalan masrafları Osmanlı maliyesinin sırtına yüklemek niyetindedir. Mevcut barış şartları dahilinde Fransa'nın nüfuz alanı küçülecek, yeni devletlerin kurulmasıyla imtiyazlarını kaybedecek ve bağımsız olması planlanan bölgelere yaptığı yatırımları kaybetme riskiyle karşılaşacaktır. Fransa, işte bu endişeler içerisinde borçlar konusuna yaklaşmakta ve bir darbe de burada yemek istememektedir. Açıkça görülüyor ki antlaşma koşulları dahilinde yapılacak bir Osmanlı taksimi, Fransa'nın hiç de işine gelmemektedir.

20 Nisan 1920 Salı günü saat 11:00'de yapılan toplantılar, barış antlaşmasının malî hükümlerinin tartışılacağı oturumun açılmasıyla başlamış ve Kammerer, önceki oturum tartışılan 16. maddenin son paragrafını okuyarak konuyu açmıştır. Maddenin paragrafına göre; "*Yukarıda belirtildiği biçimde kurulan Düyun-ı Umumiye, tahvil sahipleri Maliye Komisyonu ile birleşmesine izinlerini verinceye dek görevinde bırakılacaktır.*" Bu taslak maddenin okunmasından sonra yeni tasarlanmış bir madde daha okunmuştur. Bu maddeye göre ise "*Üç Müttefik Hükümet, tahvil sahiplerine danıştıktan sonra Düyun-ı Umumiye'nin görevinde kalmasına yahut tamamen kaldırılmasına çoğunluk oyuyla karar vereceklerdir. Ancak kararın, Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin bu dönem görev süresinin bitiminden önce alınması gereklidir.*"[578]

Geçtiğimiz oturumda gördüğümüz üzere değişikliksiz madde ile yeni önerilen madde tasarısı arasındaki çelişki ortadan kaldırılamamıştır. Bu çelişki, Curzon tarafından da dile getirilmiş[579] ve Curzon, tasarılarla ilgili iki önemli noktayı işaret etmiştir. Bunlardan ilki, ilk maddede tahvil sahiplerinin rızasından söz edilirken, ikinci maddede kurumun akıbetinin yalnızca kendilerine bırakılacağından bahsedilmektedir. Curzon'un değindiği ikinci husus ise maddelerde yalnızca Düyun-ı Umumiye kurumunun görev süresinin bitiminden önce alınacak bir karardan bahsedilmesidir. Curzon, bu ibarenin yeterince açık olmadığını belirterek kararın alınmasını zorlaştıracağını ifade etmiştir. Nitekim Curzon'un endişelerinde haklılık payı vardır, zira bu durum, Maliye Komisyonu'nun işlerini güçleştirmekle kalmayacak aynı zamanda

[578] *Documents on British Foreign Policy*, s. 45 ve Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 468.

[579] Curzon'un önerisi dahilinde görüşen Yüksek Konsey, 16. maddenin sonuç bölümü için aşağıdaki tasarıyı kabul etmiştir:
"Yukarıda belirtildiği gibi kurulan Düyun-ı Umumiye İdaresi, Maliye Komisyonu ile birleştirilmesi hususunda tahvil sahiplerine danışılıncaya dek görevinde bırakılacaktır. Tahvil sahiplerine danışıldıktan sonra Üç Müttefik Hükümet, Düyun-ı Umumiye'nin görevinde bırakılmasına yahut tamamen kaldırılmasına çoğunluğun oyuyla karar verecektir. Ancak bu kararın, kurumun bu dönem görev süresinin bitiminden önce alınması gereklidir." Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 469.

Düyun-ı Umumiye kurumu hakkındaki belirsizlikleri de arttıracaktır. Bu sebeple Curzon, altı ay gibi spesifik bir ibarenin madde tasarısında yer alması gerektiğini belirtmiştir.[580] Konsey, Curzon'un belirttiği soruna yine tam bir açıklık getirememiş ancak iki maddenin birleştirilmesine karar vererek Düyun-u Umumiye'nin akıbeti[581] konusunu çözümleyebilmiştir.[582]

2.1.3.2. Azınlık Hakları ve Yargı Alanında Görüşülen Meseleler

Yüksek Konsey, 23 Nisan Cuma günü, saat 11'deki toplantısında Curzon'un etkisiyle, Yunan Azınlıkları Meselesi'ni görüşmeye başlamıştır. Yukarıda Curzon'un Trakya meselesinde Yüksek Konsey'e önerdiği belediye teşkilatıyla ilgili alınan karara değinmiştik.[583] Nitti, Fransız temsilci heyetinin de Yunan Azınlıkları Antlaşması'na dair bir konuyu açmak istediğini belirtmiştir. Fransız temsilci heyeti, Türk Barış Antlaşması'nın IV. Bölümü'nü teşkil eden azınlıklar maddelerinde bazı değişiklikleri içeren birtakım belgeleri[584] Yüksek Konsey'e sunmuştur.[585]

---

[580] *Documents on British Foreign Policy*, s. 46 ve Osman Olcay, *a.g.e.,* s. 468.

[581] Oturum sonunda İngiliz yazman Hankey'nin İngiliz kabinesine gönderdiği rapora göre Düyun-ı Umumiye sorunu şu şekilde çözülmüştür: "*Sevgili Malkin, 1 Nisan'da Tasarı Komitesi Başkanına ekonomik koşullarla ilgili yolladığım resmi yazıya istinaden, bu yazıyı gönderiyorum. Bu yazıya, 16. Kısmın son paragrafını da ek olarak gönderiyorum. Yüksek Konsey'in değerlendirmesi için bu kısım saklı tutulmuştur. Ekte gönderilmiş paragraf, bu sabah Yüksek Konsey tarafından onaylanmıştır. Bu karar için yapılan resmi görüşmeler, diğer tüm kararlarda olduğu gibi San Remo'da alınmıştır. Sana bütün kopyaları yollamaya devam edeceğim.*

Borç Konseyi, (Düyun-ı Umumiye) tahvil sahiplerine danışılana değin faaliyetlerini sürdürecektir. Borç Konseyi'nin kaldırılıp kaldırılmaması ile ilgili karar, tahvil sahipleriyle görüşüldükten sonra üç Müttefik Hükümetin oylamasına sunulacak ve çoğunluğun seçimi uygulanacaktır. Yüksek Konsey'in kararı, kurumun şu anki işlevi sonlanmadan önce, yani 6 ay önce, faaliyete geçirilmelidir." ***CAB 24_104_25***.

[582] *Documents on British Foreign Policy*, s. 46.

[583] Osman Olcay, *a.g.e.,* s. 528 ve *CAB 24_104_47*.

[584] **23 Nisan 1920 tarihinde Sir M. Hankey'nin San Remo'dan Malkin'e (İngiltere Dışişleri Bakanlığı Hukuk Danışman Yardımcısı) gönderdiği mektup.** Mektuba göre, Yüksek Konsey, o sabah Fransız temsilcilerinin Türk Barış Antlaşması'nın IV. Bölümü'ne dair sunduğu önerileri kabul etmiştir. Bu maddeler özetle şu şekildedir:

a) Madde 3, paragraf 2 küçük bir değişiklik: "*Osmanlı Hükümeti, savaşın devam ettiği süre içinde Türkiye'de işlenmiş olan idam ve ölümler sırasında kişilere karşı yapılmış olan zararların geniş bir çerçevede karşılanması için 1 Kasım 1914 tarihinden beri herhangi bir ırk veya dine mensup olursa olsun kaybolmuş veya zorla kaldırılmış yahut usule aykırı hapsedilmiş ya da esir edilmiş olan bütün kişilerin açığa çıkarılmasıyla teslimleri için yardım etmeyi ve memurlarının yardımlarını sağlamayı taahhüt eder.*"

"*Osmanlı Hükümeti, bizzat zarar gören kişilerin ve aileleri ile akrabalarının şikayetlerini duyma, gerekli soruşturma ve araştırmayı yapma ve bu kişilerin salıverilmelerine tam bir kararlılıkla karar vermek üzere Cemiyet-i Akvam Meclisi tarafından tayin edilecek karma komisyonların icraatını kolaylaştırmayı taahhüt eder."*

"*Osmanlı Hükümeti, komisyonların kararlarına riayet ettirmeyi ve hukuku tamamen iade olunmuş olan adı geçen şahısların emniyet ve hürriyetlerini sağlamayı taahhüt eder.*" H. Ömer Budak, *a.g.e.,* s. 105-106.

b) Madde 4, paragraf 2, Sevr Antlaşması'nın son iki tümcesinin tıpkısıdır, fakat birinci tümce şu şekilde başlamaktadır: *"İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişini izleyecek altı ay içinde"* ve Sevr Antlaşması'ndan

Kammerer, 3. maddenin 2. paragrafına değinerek tümcenin elkoyma hakkı ile bu hakkın kullanılabilmesi için evlere girilebilmesi hakkını doğurduğunu belirtmiştir. Bu durumun Türk-Müslüman halk üzerinde olumsuz bir etkiye neden olacağını düşünen Fransız heyeti, aşağıda bahsedilen değişiklik önerilerini sunmuştur. Fransız önerisine göre, elkoyma hakkı saklı tutulmakla beraber, evlere girme hakkından bahsedilmemektedir. Fransız heyeti, Venizelos'un nüfus değişiminde yaşanabilecek güçlükler ve maliyet konusundaki endişelerini göz önünde tutarak Paris'te kabul edilen tasarının antlaşmada yer almasını istemiştir. Ayrıca Kammerer, bu önerinin Venizelos'u da memnun ettiğini sözlerine eklemiştir.[586] Fransız önerilerinden sonra söz alan Nitti, değişikliğin ne amaçla yapıldığını anlayamadığını söylemiş ve önerideki konunun İtilaf devletleri dışında, yani Türkiye ile Yunanistan arasında çözülmesi gerektiğini belirtmiştir. Nitti'ye göre birçok kişi, meskun oldukları bölgede artık ikamet etmek istememektedir ve İtilaf devletlerinin bu duruma bir çözüm bulamamaları halinde bu kişiler, yerlerinde kalmak zorunda kalacaklardır. Nitti, Yüksek Konsey'in bu konuya dostça bir çözüm getirmesini umduğunu söylemiş ve Yüksek Konsey'in konunun çözümü için bir Devlet ya da kurumu hakem olarak atamasını önermiştir. Hakemlik rolü için de İngiltere ya da Milletler Cemiyeti'ne güvenilebileceğini belirten Nitti, konuyu Türkiye ve Yunanistan arasında bırakmanın tehlikeli olduğunu söyleyerek halihazırda iki devletin birbirleriyle hiçbir konuda uyuşamadığını da sözlerine eklemiştir.[587]

Türkiye sorununun da Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki gibi çözülmesini isteyen Kammerer, bu nedenle sorunun çözümünün Türkiye ve Yunanistan arasında halledilmesini önermiştir. Millerand ise konu her iki devlet arasında çözülemezse konunun hallinin Milletler Cemiyeti'ne bırakılmasını tavsiye etmiştir. Nihayetinde Yüksek Konsey, Antlaşmanın IV. Bölümü'nün 3. madde, 2. paragrafı ile, 4. maddenin 2. paragrafına Fransız temsilci heyeti tarafından önerilen değişikliklerini, 4. maddenin 2. paragrafına ise aşağıda belirtilen eklemenin[588] yapılması koşuluyla kabul etmiştir:

---

farklı olarak şu sözcüklerle bitmektedir: *"Özel bir anlaşma yapacaktır."* Sir M. Hankey'nin mektubunun son tümcesi de şu şekildedir: *"Yüksek Konseyce eklenen son tümcenin kesin yazılışı, Yazı Komitesi'ne bırakılmıştır."* Osman Olcay, *a.g.e.,* s. 528 ve *CAB 24_104_47*.

[585] *Documents on British Foreign Policy,* s. 126.

[586] *Documents on British Foreign Policy,* s. 126-127.

[587] *Documents on British Foreign Policy*, s. 127.

[588] "*Anlaşmaya varılamazsa Yunanistan ve Türkiye, sözü edilen anlaşmanın koşullarını saptayacak olan Milletler Cemiyeti'ne başvurmak hakkına sahip olacaklardır.*" *Documents on British Foreign Policy*, s. 127-128, *CAB 24_104_39* ve Osman Olcay, *a.g.e.,* s. 529.

Üçlü Anlaşma Tasarısı'nda da azınlık haklarına dair konulara yer verilmiştir. Anlaşmanın 1. maddesine göre İtilaf devletleri, kendilerini Türk azınlıklarının hamisi olarak görmektedir. İtilaf devletleri, bu madde ile, azınlıkların korunmasını üstleniyordu. Ayrıca İtilaf devletlerinin maddedeki azınlık tanımında, sosyal, dinî ve dilsel açıdan ayrım yapılmıştır. 8. maddede ise Hıristiyan azınlıkların güvenliğine bağlı olarak İtilaf kuvvetlerinin, Türkiye'den geri çekilmesi ifade edilmekteydi. Böylece İtilaf devletleri, Türk topraklarındaki azınlıkların güvende olmadıkları[589] bahanesine dayanarak işgale devam edebilecekti.[590]

Venizelos, Yüksek Konsey'in Türkiye'deki azınlıklar meselesi üzerine yaptıkları görüşmelere katılmış ve azınlıklar meselesinde de görüşlerini belirtmiştir. Türkiye ve Yunanistan arasında uygulanması durumunda, insanların mülklerinin bir ülkeden diğerine devri ve mülklerin satılmasına olanak veren maddeyi tartışmaya açan Venizelos, bu durumun milyonlarca insanı ilgilendirdiğini ve masrafın da haliyle fazla olacağını Yüksek Konsey'e beyan etmiştir. Türkiye'nin sınırları daraldıkça, nüfusun da beraberinde Türk topraklarına göç ettiğini belirten Venizelos, antlaşma imzalandığında Türk nüfusun göç etmesi halinde, Yunanistan'ın göç edenlere tazminat olarak belirlenen parayı karşılamayacağını, zaten bunun için uygun iktisadî şartlarının bulunmadığına değinmiştir. Bu yüzden Venizelos, antlaşma taslağından bu ikinci kısmın çıkarılmasını talep etmiştir. Bu nedenle Azınlıklar Komisyonu Başkanı Kammerer ile de görüşen Venizelos, Kammerer'in de bu konuda kendisine yardımcı olmasını ve Azınlıklar Komisyonu Müdürlüğü'ne başvuruda bulunmasını istemiştir. Kammerer, Azınlıklar Komisyonu Başkanı olarak Avrupa topraklarındaki Türk nüfusun bu maddeye dahil olmasını, fakat Anadolu'daki Türklerin bu kapsamda değerlendirilmemesini önermiştir. Bu sayede, maddenin ikinci kısmıyla ilgili bir sorunun da kalmayacağına değinmiştir. Vansittart ise Venizelos'un endişelerine katılmadığını belirterek o denli büyük bir bölgede, hızlı bir göçün mümkün olamayacağını savunmuştur. Ayrıca tazminatın da tek

[589] Her ne kadar azınlıkların korunması konuları tartışılsa da Osmanlı topraklarında azınlıkların rahat bir hayat yaşadıkları göze çarpmaktadır. Öyle ki Osmanlı topraklarındaki azınlıkların gelir miktarının, Türklere nazaran daha fazla olduğu görülmektedir. Özellikle ticaretle uğraşmaları hasebiyle Rumlar ve Yahudiler, imparatorlukta öne çıkan unsurlar olmuşlardı. Ayrıca sürekli olarak dış müdahaleye maruz kalan Osmanlı İmparatorluğu, bu uyruklara zaman içerisinde çok daha fazla imkan ve ayrıcalık tanımak zorunda kalmıştı. İmparatorluk içerisinde yaşayan Araplar ise Lübnan ve Suriye hariç, oldukça düşük gelir düzeyine sahipti. I. Dünya Savaşı başlarında Osmanlı iktisadı umumîsi, böyle bir ahvale sahip idi. Yani azınlıklar, iktisadî açıdan Müslüman halka göre daha üstün bir durumda idi. Vedat Eldem, *a.g.e.,* s. 5.

[590] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 295 ve *Documents on British Foreign Policy,* s. 141 ve 143.

seferde ödenmesinin zaten mümkün olmadığını, taksitler halinde ödenmesinin düşünüldüğünün de altını çizmiştir. Nitti konunun Azınlık Komisyonu'na bırakılmasını önererek konuyu kapatmıştır. Son olarak Yüksek Konsey, Venizelos'un itirazlarını göz önüne almış ve azınlıkların korunmasına dair aşağıdaki karara varmıştır.[591]

Venizelos, San Remo Konferansı'na azınlıklarla ilgili olarak Trabzon'daki Rumların durumunu da sunmuştur. Nitekim bölge, Ermenilere denize çıkış noktası olarak bırakılmıştı lakin Venizelos, burada yaşayan Rumların çoğunluğu oluşturduklarını ve bunun göz ardı edilmemesini Yüksek Konsey'den istemiştir.[592] Kısaca özetlemek gerekirse Ermenilere bırakılması kararlaştırılan Trabzon'da Venizelos'un hala emelleri vardı ve bu nedenle Trabzon meselesinde sürekli olarak "Rumların haklarını" bahane ederek konuyu Yüksek Konsey'e taşıyordu.

Konferansta tam bir yargı konusu görüşülmemiş ve yalnızca kapitülasyon[593] haklarına değinilmiştir. Kapitülasyonlardan yararlanan tüm Devletlerin komisyonlarda temsil edilip edilmeyeceği konusu görüşülmüş ve Yüksek Konsey, konuyu aşağıdaki kararla sonlandırmıştır. [594]

Bu karar ile Osmanlı İmparatorluğu, yargı bağımsızlığını kaybediyor ve Türk topraklarındaki yargı üstünlüğü "Başlıca Müttefik Devletlerin" eline geçiyordu. Madde,

---

591 "*Azınlıklar Komisyonunun mümkün olan en erken tarihte bir araya gelmesine karar verilmiş, Venizelos'un gündeme getirdiği noktanın düşünülmesi ve söz konusu komisyonun, İngiliz temsilcisi aracılığıyla sunulan itirazları göz önünde bulundurması*" kabul edilmiştir. *Documents on British Foreign Policy*, s. 65.

592 Gotthard Jaeschke, *a.g.e.*, s. 56-57.

593 Kapitülasyon terimi, Latince "*capitula*" sözcüğünden türetilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ve diğer Müslüman hükümdarlar tarafından, kendi ülkelerinde Hıristiyan devletlerin tebaalarına tanınan iskan ve ticaret hakkı imtiyazı için kullanılan bir terimdir. Bernard Lewis, *Ortadoğu, Arkadaş Yayınevi,* Ankara, 2010, s. 364-365. Kapitülasyon sözcüğünün, Latince *"capitulare"* sözcüğünden türemiş olduğu iddia edilmektedir; anlamı ise, *"sözleşme yapmaktır"*. İtalyanca *"sözleşme"* sözcüğünün *"capitulazion"* olarak ifade edildiği görülmektedir. Osmanlılar ise kapitülasyonları *"Muahedat-ı Atika", "Uhud-ı Atika"* ve *"İmtiyazat-ı Atika"* olarak ifade etmişlerdir. Kapitülasyon, çift taraflı anlaşma anlamına gelir. Anlaşma sağlandığında ise her iki tarafa da çeşitli avantajlar, yükümlülükler ve bağlılıklar getirmektedir. Ancak bu imtiyazlar genellikle tek tarafın çıkarına daha fazla hizmet etmektedir. Aybars Pamir, "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri", *AÜHFD*, C. 51, S. 2, s. 80.

594 "*İşbu antlaşmanın yürürlüğe girdiği altı ay içerisinde, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya Hükümetleri'nin atadığı dört üyeden oluşan ve her biri, bu amaçla birer uzman göstermeye çağırılacak, kapitülasyonlardan yararlanan müttefik ve tarafsız diğer Devletlerin teknik uzmanlarının da yardımıyla, Türkiye'de bugünkü adalet konularındaki Kapitülasyonlar rejiminin yerini alacak bir adalet reformu tasarısı hazırlamak için bir Komisyon kurulacaktır. Bu Komisyon, Osmanlı Hükümeti'ne danıştıktan sonra ya karma ya da birleştirilmiş bir rejimin uygulanmasını öğütleyecektir.*
Komisyonun hazırlayacağı tasarı, ilgili Müttefik ya da Tarafsız Devletlerin Hükümetleri'ne sunulacaktır. Başlıca Müttefik Devletler tasarıyı kabul ettiklerinde, yeni rejimi şimdiden kabul etmekle yükümlü Osmanlı Hükümeti'ne kararı bildireceklerdir. Yeni rejimin yürürlüğe girmesi süresi konusunda, Başlıca Müttefik Devletler, kendi aralarında ve gerekirse ilgili öteki Müttefik ve tarafsız devletlerle anlaşmak haklarını saklı tutarlar." *Documents on British Foreign Policy*, s. 191.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk ve Müslüman tebaasını, azınlıklar karşısında da ikincil konuma düşürüyor ve çaresiz bir konuma sokuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun yargı bağımsızlığını kaybetmesiyle ülke, askerî ve iktisadî işgalin ardından bir de hukukî bir işgal ile karşı karşıya kalıyordu. Üçlü Anlaşma Tasarısı maddelerinde de, Türk yargı sisteminin İtilaf devletlerinin eline geçtiği görülmektedir. Özellikle tasarının ilk maddesi, azınlık haklarını kullanarak yargı sistemini İtilaf Hükümetlerinin eline bırakıyordu.[595]

2.2. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Koparılan Bölgelerin Akıbetinin San Remo Konferansı'nda Tartışılması ve Alınan Kararlar

2.2.1. Ortadoğu'da Manda Yönetimlerin Kurulması ve Yahudi Devleti Teşekkülü

Cihan harbi sırasında Ortadoğu'nun[596] kaderini değiştiren çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan ilki; Arapların Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanması, ikincisi; Balfour Deklarasyonu ve üçüncüsü de Sykes-Picot Anlaşması idi. İlk olay ile asırlardır birlikte yaşayan iki halk, bu olayla birbirinden tamamen kopuyordu. Osmanlı-Arap kopuşunun yaşanmasından sonra, bölgenin tam anlamıyla bir Arap hakimiyetine geçmeyeceğini de yukarıda zikredilen ikinci ve üçüncü belgeler kanıtlar niteliktedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu ve Arap Yarımadası'ndan çekilmesiyle, bölgedeki en etkin güç İngiltere olacaktır. Balfour Deklarasyonu, Filistin'de meskun sayıca az Yahudi'nin göçlerle desteklenerek çoğunluğu oluşturmasına ve bölgede Yahudilerin siyasî bir güç olarak sahneye çıkmasına neden olan basamakların temelini teşkil etmektedir. Sykes-Picot Anlaşması ve Ortadoğu'yu bölen diğer gizli anlaşmalar ise

[595] *Documents on British Foreign Policy,* s. 141.

[596] Ortadoğu kavramı, ilk defa 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi Alfred Thayer Mahan tarafından, *National Review* isimli dergide yayınlanan "*The Persian Gulf and International Relations*" makalesinde Arabistan ve Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanılmıştır. Mahan, özellikle Basra Körfezi'nin stratejik önemini göstermek ve bölgede yoğun bir şekilde yaşanan İngiliz, Alman ve Rus nüfuz mücadelesini anlatmak için Süveyş'ten Singapur'a uzanan böyle uzun bir deniz yolunu Ortadoğu olarak tanımlamıştır. Terimin resmî bir nitelik kazanması ise Curzon'un 1911'de Hindistan'a yakın olan yerleri tarif etmek için bu terimi kullanmasıyla olmuştur. Curzon'un kullanımından sonra terim yaygınlaşmış ve şekil değiştirerek terimin bugün ihtiva ettiği bölgeleri tanımlamak için kullanılmaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı sonunda Ortadoğu kavramı da tamamen resmiyete kavuşmuş ve İngiltere Hükümeti'nde bulunan Sömürgeler Bakanlığı'nda "*Middle Eastern Department*", yani Ortadoğu Birimi kurularak kavramın kesin sınırları da çizilmiştir. Buna göre Ortadoğu olarak belirtilen bölgenin sınırları, Türkiye, Mısır, Arap Yarımadası, Irak, İran ve Basra Körfezi'nin tamamını kapsayarak Hindistan'a ulaşmıştır. Sınırları tam olarak belirgin çizilemese de Ortadoğu kavramı tüm dünyada yaygınlaşmış, üzerine birçok çalışma yapılmış ve özellikle Avrupa'da, Ortadoğu üzerine temellenmiş araştırma merkezleri kurulmuştur. Davut Dursun, "Ortadoğu Neresi? Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi 1. Orta Doğu Semineri,* Elazığ, Mayıs 2003, s. 21-24.

Arapların yeni müttefiklerine karşı yaşayacakları ilk şoku beraberinde getirecek ve daha sonra San Remo Konferansı'nda alınan kararlar ile Arapları şoke eden "*manda sistemi*"[597] planı, uygulamaya geçirilecektir.[598]

Ortadoğu'nun taksimi meselesindeki kilit rolü, kuşkusuz İngiltere oynamaktaydı ve taksim, İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda şekil almaktaydı. İngiltere, Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak hasebiyle, Fransızlar ve Araplar arasında yaşanan Suriye krizinde "*tarafsızlık politikasını*" uygulamaktaydı.[599] Ortadoğu'da nüfuz bölgeleri henüz tam anlamıyla çizilmemişti ve İngiltere, yapılacak antlaşmada, pastadan esas payı kapma endişesindeydi. Zira Fransızlar, Sykes-Picot Anlaşması'nın yeni durumlara göre uyarlanmasını savunurken, İngiltere, Sykes-Picot'un ötesine geçmeyi hedefliyordu. Böylece Fransa ile çatışan Araplar, İngiliz siyaseti için mükemmel bir piyon haline geliyordu.

Yani Ortadoğu'nun kaderi, savaş sırasında imzalanan Sykes-Picot Anlaşması ve yine savaş sırasında ilan edilen Balfour Deklarasyonu ile çizilmiştir. Sykes-Picot Anlaşması ile Ortadoğu'daki nüfuz bölgeleri belirlenirken, Balfour Deklarasyonu ile de Ortadoğu'nun çehresini tamamen değiştirecek olan İsrail Devleti'nin temelleri atılmıştır.

---

[597] Manda sistemi, Amerikan Senatosu'na sunulan bir muhtıra olan ve Wilson İlkeleri olarak bilinen 14 maddelik bir belge ile ortaya atılmıştır. Bu muhtırada barışın temelleri iki nokta üzerine kurulmuştur. Bu iki nokta: *Büyük ve küçük tüm devletlerin bağımsızlığını ve toprak bütünlüklerini garanti altına alacak bir Milletler Cemiyeti'nin kurulması ve milletlerin kendi kaderlerini tayin etmeleri ve sınırlarının da milliyete mahsus olarak düzenlenmesi*dir. Ancak Wilson İlkeleri kısa zamanda terk edilmiş ve barış anlaşmaları, çıkarlara dayalı olarak imzalanmıştır. Milletler Cemiyeti ise bu düzen ve çıkarların bozulmaması için önemli bir rol oynamıştır. Çıkarları için endişelenen Müttefikler, Wilson İlkeleri'ni kendilerince yorumlamaya ve ilkelere riayet etmemeye başladılar. Toprak ilhak etmeden, yani sömürge elde etmeden bir çözüm bulan Müttefikler, kendini yönetemeyecek ulusları "*görünüşte*" kalkındırmak ve geliştirmek amacıyla himayesine almış ve yeni bir sömürü ve ilhak düzeni kurmuştur. Bu yeni sisteme de "*manda*" ismi verilmiştir. Bu sistem "*görünüşte*" Wilson İlkeleri ile ters düşmüyor ve güçsüz devletlere hamilikten ibaret gibi görünüyordu. Kadir Kasalak, "Manda Sistemi ve Irak ile Suriye'de Uygulaması", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi 1. Orta Doğu Semineri,* Elazığ, Mayıs 2003, s. 59-61.

[598] Manda terimi, dünya siyasî tarihinde I. Dünya Savaşı'ndan sonra kullanılmaya başlamıştır. Etimolojik açıdan Latince *mandatum* kelimesinden türemiş olup Fransızca *mandat* ve İngilizce *mandate* kelimelerinden Türkçeye *vekalet* anlamında geçmiştir. Sözlükte, "*oyla verilen hak ve yetki*"* ile "*herhangi bir amaçla kurulan komisyon ya da emir*"* anlamlarına gelmektedir. Kelime tabii halde, harekete geçecek olan bir otoriteyi temsil eder. Ancak siyasî, idarî ve hukukî açılardan bakılırsa çok daha farklı bir anlamı ihtiva etmektedir. Siyasî açıdan; değiştirme yetkisine sahip bir otoritenin, seçilmiş vekillere ya da meclise vermiş olduğu bir direktiftir. İdarî açıdan; yetki sahibi bir komuta yahut düzen anlamına gelmektedir. Hukukî açıdan ise; zararı karşılamayı üstlenen bir şahsın kendi isteğiyle, kefil olan başka bir şahsın, bir işi yerine getirmesi için akdedilen bir sözleşmedir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra daha çok siyasî anlamda kullanılmıştır. Manda altına alınan devlet, uluslararası statüde "*tam bağımsız*" olarak nitelendirilemez. Mandater devletin amacı, ülkenin ilerlemesi için yatırımlar yapmak ve ülkenin kendi kendisini yönetebilecek seviyeye getirmektir. http://dictionary.cambridge.org/dictionary/turkish/mandate. (Erişim tarihi 21.04.2017, Saat: 16:59) ve http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/mandate. (Erişim tarihi 21.04.2017, Saat: 17:01). Kadir Kasalak, *a.g.m.,* s. 58-59.

[599] Ali A. Allawi, *a.g.e.,* s. 179-180.

Sykes-Picot ve Balfour Deklarasyonu sonrası barış antlaşması için yapılan konferanslar, bu iki belgenin ardılı mahiyetindedir. San Remo Konferansı'nda da her iki belge, önemini korumuş ancak her iki belge üzerine de tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmanın odak noktasında, Ortadoğu taksiminde iki etkin ülke, İngiltere ve Fransa yer almıştır. San Remo'da Ortadoğu üzerine yapılan görüşmelerde iki kilit nokta göze çarpmaktadır: Bunlardan ilki, Musul, ikincisi; Filistin'dir. Her iki konuda da İngiliz ve Fransız temsilciler arasında hararetli tartışmalar yaşanmış ancak İngiltere, konferansta hakim devlet statüsünü bu konular üzerinde de sürdürmüştür.

Tartışmaların yaşanmasında en önemli faktör, Fransa'nın Ortadoğu'daki siyasî, iktisadî, dinî ve içtimaî etkinlik alanını arttırmak istemesidir. Fransız temsilciler, Sykes-Picot'da kendilerine bırakılan Musul üzerinde ve daha sonra Musul petrollerinde hak iddia etmiş, Filistin bölgesinde ilk hami olduğunu ileri sürerek bölge mandaterliğini üstlenmek istemiştir. Daha sonra söz alan Curzon, Türk Barış Antlaşması'nda mandater devletlerin isimlerinin zikredilmesi konusuna değinmiş ve Alman Barış Antlaşması'nda bu durumun antlaşmadan bağımsız başka bir belgede zikredildiğine dikkat çekmiştir. Curzon, Türk Antlaşması'nda da yine bu yolun seçilmesi gerektiğini savunmuştur.[600] Curzon bu öneriyi sunarken, manda sınırları konusunda yaşanacak muhtemel sorunları göz önünde bulundurmuştur. Fransa'nın uzlaşmaz tavırları ve sürekli yenilenen istekleri, Curzon'un antlaşmada mandater devletlerin isimlerinin zikredilmesini istememesine neden olmuştur. Aşağıda her iki konuyu da ayrıntılı olarak incelemeye çalışacağız.

2.2.2. San Remo Konferansı'nda Irak Mandası ve Musul Petrollerinin Görüşülmesi

San Remo Konferansı'nda Irak'ın İngiliz mandası altında olmasına karar verilmiştir. San Remo Konferansı'nda tartışılan en önemli konulardan biri olan Musul meselesi de burada karara bağlanmıştır. İngiltere ve Fransa arasında oldukça hararetli tartışmalara neden olan Musul meselesi, İngiltere lehine çözümlenerek nihayet bulmuştur.[601] Irak[602] mandası üzerine yapılan tartışmaları, daha çok Musul bölgesi ihtiva

[600] *Documents on British Foreign Policy*, s. 173.
[601] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 254.
[602] Etnik ve dinî açıdan oldukça çeşitli bir bölge olan Irak; Arap, Türk ve Kürt unsurların yanında, Sünnî, Şiî, Asurî ve Keldanî gibi dinî çeşitliliğe de sahiptir. Bölge, fizikî farklılıklar açısından dört kısma ayrılır: kuzeydeki dağlık alan, dağların eteklerinde yer alan el-Cezire bölgesi, batıda Fırat vadisinden Suudî Arabistan ve Ürdün'e değin devam eden çöller ve Fırat ile Dicle arasında kalan Şattülarap'ın oluşturduğu alüvyonlarla kaplı alan. Irak'ın en önemli şehirleri; Bağdat, Basra, Necef, Kerbela gibi eski yerleşimler ile Musul, Süleymaniye, Erbil ve Kerkük gibi petrol bölgelerinde bulunan yerlerdir. Irak ekonomisi, petrol ve tarıma dayalıdır. Erdoğan Akkan, "Irak", *DİA*, C. 19, *TDV*, Ankara, 1999, s. 83-84. Petrol öncesinde,

etmektedir. Bu nedenle Irak mandası ve Musul petrolleri meselesini iki ayrı başlıkta incelemeyi uygun gördük. Irak mandasını incelediğimiz bu bölümde, yalnızca yapılan idarî taksimata değineceğiz.

Daha konferansın ilk gününde ve ilk oturumunda[603] Irak meselesi, Fransız temsilci Millerand tarafından dile getirilmiştir. Bu oturumda Millerand, iki endişesi olduğunu belirtmiştir: İlki; yukarıda da incelemeye çalıştığımız üzere, Boğazlar'ın denetimini yapan komisyonların İngiltere'nin elinde olması idi.[604] İkinci endişesi ise Ortadoğu'da kurulacak manda rejimleri ve bu mandaların sınır problemiydi. Antlaşmada Filistin ve Irak mandalarının İngiltere'ye ve Suriye'nin de Fransa'ya bırakılması konusunda bir plan yapılmasını uygun bulan Millerand ve L. George, bu önemli meselenin konferansta halledilmesi hususunda karar vermişlerdi.[605] Toplantıda manda idaresi hakkında yapılan görüşmeler, bununla sınırlı kalmış ve akabinde hemen petrol görüşmelerine geçilmiştir.

19 Nisan tarihli akşam oturumunda yapılan Kürdistan toplantısında, Irak'ın sınırlarına değinilmiştir. Bu toplantıda İngiliz nüfuzuna alınan bölge, Güney Kürdistan olarak tesmiye edilmiş ve Mezopotamya toprakları, salt çıkarlara dayalı olarak sunî bir şekilde parçalanmıştır. Kuzey Kürdistan olarak belirtilen bölgenin sınırları belirtilmemiş, yalnızca "*Kürtlerin ağırlıkta olduğu bölgeler*" ibaresi kullanılmıştır. Musul, Güney Kürdistan topraklarına dahil edilmiş ancak Kuzey Kürdistan'ın Türkiye'den ayrılması halinde, Musul'un bu devlete katılmasına karşı çıkılmayacağı belirtilmiştir. İtilaf devletleri, bu paylaşımı gerçekleştirirken ne Türkleri ne de Arapları herhangi bir şekilde hesaba katmıştır. Bu nedenle çizilen sınırlar, herhangi bir ölçüte dayanmayan sunî çizgiler olarak kalmıştır.[606]

Üçlü Anlaşma Tasarısı'nda da aynı sorun dile getirilmiş ve Curzon, kendi kendini kısıtlama buyruğunun İtalyan nüfuz bölgesine, Fransız nüfuz alanına ve Güney Kürdistan olarak belirlenmiş İngiliz etki alanına uygulandığını belirterek Irak'ta

---

Ortadoğu'da temel geçim kaynakları tarım ve çobanlıktı. Yabancı sermayenin bu alanlara girmesi, üretimi artıran önemli bir nedendir. Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi, İletişim Yayınları,* çev. Yavuz Alogan, haz. Tanıl Bora, İstanbul, 2009, s. 346.

[603] 18 Nisan 1920 Pazar günü, saat 09:30'da yapılan oturumlara aşağıdaki temsilciler katılmıştır:
İngiltere adına; Başbakan Lloyd George,ve yazman olarak Sir M. Hankey,
Fransa adına Başbakan Alexandre Millerand ve konferans çevirmeni Camerlynck katılmıştır. *Documents on British Foreign Policy*, s. 5.

[604] *Documents on British Foreign Policy*, s. 5.

[605] *Documents on British Foreign Policy*, s. 9.

[606] *Documents on British Foreign Policy*, s. 43-45.

kurulması kararlaştırılan İngiliz mandası içerisinde bulunan Musul şehrinin, Güney Kürdistan ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Kürdistan'ın Musul'dan ayrılmak istemediğini belirten Curzon, bu durumu öne sürerek Güney Kürdistan'ın İngiliz nüfuz bölgesi olarak gösterilmesine karşı çıkmıştır. Elbette Curzon'un bu tavrının altında, İngiltere'nin Kuzey Kürdistan olarak adlandırılan bölgeden çıkar sağlayamayacağı meselesi yatmaktadır. Bu nedenle Curzon, antlaşmada Süleymaniye bölgesi dahil olmak üzere, Musul'un İngiliz nüfuz bölgesi olarak zikredilmesini istemiştir. Curzon'a ek olarak konuya dahil olan L. George, İngiltere'nin bu bölgedeki herhangi bir hak talebinde bulunmayacağını ve bölgedeki yükümlülükleri üstlenmeyeceğini belirtmiştir. Berthelot, İngiliz nüfuz alanının kuzey sınırlarının ne olacağını sormuş ve Curzon, Musul'un kuzey sınırıyla sınırlı kalacağını söylemiştir. Bundan sonra Berthelot, Musul sorununun Lloyd George ve Millerand arasında çözülmesi gerektiğini belirtmiştir. Bundan sonra metnin maddeleri tekrar okunarak oylamaya sunulmuştur.[607]

24 Nisan Cumartesi, saat 16:00 toplantısında Yüksek Konsey, Türk egemenliği altında bulunan ancak savaş sırasında İtilaf devletlerinin eline geçen bölgelerde uygulanacak manda yönetimlerini tartışmaya başlamıştır. Curzon, manda rejim kurulması planlanan Türk bölgelerinin, yalnızca İngiltere ve Fransa arasında görüşme konusu olduğunu belirtmiştir. Hem İngiliz hem de Fransız temsilci heyetleri, 10 Mayıs'ta Osmanlı Hükümeti'ne sunulacak olan antlaşmada, mandaların biçimi hakkında antlaşmaya tanımlayıcı hüküm konulmaması konusunda hemfikirdi. Bunda belirleyici faktör, manda bölgelerindeki (Irak, Suriye ve Filistin) siyasî ve toplumsal durumun stabil olmaması idi. Bu nedenle manda konusundaki görüşmeler, Fransa ve Britanya Hükümetleri arasında yapılarak manda biçimlerinin nasıl olacağına karar verilecek, kabul edilen hükümler antlaşmaya dahil edilecek ve Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sunulacaktı.[608]

İlk olarak mandat konusunu ele Yüksek Konsey, konu üzerinde ciddi tartışmalarda bulunmuştur. Manda sorunları genellikle Fransa ve İngiltere arasında yaşanmış ve tartışmaların çoğunluğunu da Mezopotamya bölgesi oluşturmuştur. Berthelot; manda meselesinde iki önemli sorunun varlığına değinmiştir: "*Bu*

[607] "*Başlangıç kısmının dördüncü paragrafından ve (Mezopotamya'ya yakınlığı nedeniyle) Dicle'nin doğusundaki Kürdistan bölümünde Büyük Britanya'nın…*" sözcüklerinin geçici olarak çıkarılması kararlaştırılmıştır. *Documents on British Foreign Policy,* s. 133-134 ve 141.
[608] *Documents on British Foreign Policy,* s. 159.

sorunlardan ilki, mandater devletlerin atanması, ikincisi de manda sınırlarının çizilmesi" meseleleridir. Fransa, daha önce yapılan manda paylaşımlarından memnun kalmamış ve bu nedenle elindeki toprakları arttırmaya çalışmıştır. Buna örnek olarak, Berthelot'nun Yüksek Konsey'e sunduğu sınır bölgelerini verebiliriz. Zira Berthelot, Suriye sınırını çizerken doğu sınırları içerisinde Musul'u da göstermiş ve sınırları Sykes-Picot Anlaşması'na dayanarak belirlemiştir. Fransız temsilcilerin çizmek istediği sınırlar, şu hat doğrultusundadır: "*Kuzey sınırı, Türkiye ile Barış Antlaşması kapsamında belirlenecek, doğu sınırı Sykes-Picot Anlaşması'nda belirlenen şekliyle Musul bölgesi dahil olmak üzere Dicle'nin, Fırat'la kesiştiği nokta üzerinden bir hattı teşkil edecek ve güney sınırı Lloyd George'un isteği doğrultusunda Dan ve Birü's-sebi sınırları dahilinde teşkil edilecek Filistin bölgesini takip edecektir.*"[609]

İngiltere, San Remo kararlarının açıklanmasından sonra Arapların Faysal önderliğinde ayaklanmasından endişe duymaktaydı. Halihazırda Fransız-Arap gerginliği mevcuttu ve üstelik Kilikya'yı işgal etmeye çalışan Fransızlar, Türk kuvvetleri karşısında sürekli yenilgilere uğruyordu. Faysal'ın da Suriye'de ayaklanması, Fransızları iki ateş arasında bırakacak ve dahası isyan dalgası, Irak'a da sıçrayacaktı. Bu nedenlerle İngiltere, Ortadoğu meselelerinde Fransa'ya daha itidalli davranmaya başlamıştır.[610]

Yine de Fransızlar, çok fazla ödün verdiklerini savunarak Sykes-Picot Anlaşması'nın uygulamaya konulmasını istemekteydi. Zira sınırların Faysal'a danışılmadan çizilmesi, Fransızları zaten Suriye'de oldukça güç bir konuma sokuyordu. Bu nedenle Berthelot, sınırların Sykes-Picot Anlaşması dahilinde çizilmesi durumunda, diğer İngiliz isteklerinin karşılanacağını ifade etmişti.[611]

L. George, Musul konusunda ise Fransa ile neredeyse anlaştıklarına değinmiş ve Musul yakınlarında bulunan ve gemilerin yüzdürülmesine uygun bir ırmağın üzerinde küçük bir toprak parçasının İngiliz yönetimine bırakılmasını rica etmiştir. Berthelot, İngiltere'nin istediği, Musul yakınlarındaki ufak toprak parçası sorununun çözülebileceğini belirtmiş ve esas çözümlenmesi gereken meselenin manda meselesi olduğunu açıklamıştır. Berthelot'a göre, Britanya'nın Irak ve Filistin üzerindeki,

[609] *Documents on British Foreign Policy*, s. 173.
[610] *Documents on British Foreign Policy*, s. 173-174.
[611] *Documents on British Foreign Policy*, s. 174.

Fransa'nın da Suriye üzerindeki mandaterliği Yüksek Konsey tarafından hemen kabul edilmeliydi.[612]

Sykes-Picot Antlaşması'na göre, Musul haricindeki Irak toprakları İngiltere'ye bırakılmıştı. Ancak Fransa'nın Suriye'de zor duruma düşmesiyle dönemin Başbakanı Clemencau İngiltere'den yardım istemiş ve Musul'u da İngiliz ordularının yardımı karşılığında İngiltere'ye bırakmıştı. Yine de San Remo Konferansı'nda yeni Başbakan Millerand, Musul meselesini açmış ve Fransa ile İngiltere arasında gerginlikler yaşansa da İngiltere, Fransa'ya Musul petrollerinden hisse vermeyi kabul etmiştir.[613]

Ortadoğu petrolleri, savaş öncesinde de büyük devletlerin ilgisini çekmekteydi. Avrupalı şirketler, demiryolu imtiyazlarıyla Osmanlı topraklarında maden arama fırsatını elde etmekteydi. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupalı şirketlere imtiyazlar vererek yaptırdığı demiryolları, Avrupalılara çok büyük kâr sağlamıştı. Zira kilometre garantisi alınarak yapılan demiryollarıyla yüklü bir meblağı elde eden şirketler, ayrıca demiryollarının yapıldığı bölgenin 20 km.^{2}'lik çevresinde maden arama ve çıkarma çalışmaları yapma hakkını da elde etmişti. Demiryolu yapımıyla böylesine önemli haklar kazanan Avrupa devletleri, Osmanlı topraklarında yaptıkları çalışmalar sonucunda zengin petrol bölgeleri keşfetti. Bunun neticesinde Avrupa devletleri arasında pek tabii demiryolu imtiyazı kazanma rekabeti de başlamış oldu. Elbette bu yarışın kazananı da Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni müttefiki Almanya olmuştu ve Almanya, Berlin-Bağdat projesiyle çok önemli bir imtiyaz hakkını da elde etmişti (1903). Böylece Alman uzmanlar tarafından "*petrol gölü*" olarak nitelenen Ortadoğu bölgesine Alman nüfuzu girmiş oluyordu. İran'ın Abadan bölgesinde ise İngilizler önemli bir petrol yatağı keşfediyor ve burada *Anglo-Persian Oil Company*'i kuruyordu (1909). İngilizlerin Abadan'da, Almanların ise Ortadoğu'da petrol bulmaları, bölgede petrol arayışını hızlandırıyor ve bölgede imtiyaz hakkı olmayan İngiltere'yi, Almanya ile işbirliği yapmaya mecbur bırakıyordu. Fransızlar ise Ortadoğu petrolleriyle, 1917 gibi geç bir dönemde ilgilenmeye başlamışlardı. 1918 yılında Deutsche Bank'ın *Turkish Petroleum Company*'deki % 25'lik hissesini devralmak için başvuran Fransızlar, İngiltere ile görüşerek bu konuyu karara bağlamaya çalışmıştı. Lloyd George ve Clemencau arasında Aralık 1918'de yapılan görüşmeler sonrasında Fransızlar, Musul petrollerinden pay elde

[612] *Documents on British Foreign Policy*, s. 175.
[613] Kadir Kasalak, "Irak'ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye Irak İlişkileri", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, ATEM Yayınları,* S. 9, Yıl 5, Ankara, 2007, s. 188.

etmiş ancak İngiliz yardımına karşılık Musul'dan vazgeçmek zorunda kalmıştı.[614] Yine de Musul sorunu, savaş sonunda yapılan konferanslarda da kendini göstermiş ve San Remo Konferansı'na değin çözümlenememiştir.

Musul petrolleri konusu, San Remo Konferansı'nda en çok çekişme yaşanan konulardandır.[615] Öyle ki konu, Londra Konferansı'nda da gündeme gelmiş ancak Musul'un İngiltere'ye bırakılmasını, Fransa zoraki kabul etmiştir. Ayrıca Fransa, Londra'da Musul petrollerinden istediği payı da alamamıştı. Bu nedenle konu, San Remo Konferansı'nda tekrar görüşülmüştür. Bilindiği üzere Musul, Sykes-Picot Anlaşması'nda Fransa'ya bağlanması planlanan Suriye toprakları içerisinde bulunmaktaydı. Ancak İngiltere, Fransa'nın bölgedeki zayıflığından faydalanarak burayı Clemencau'dan almış, nüfuzunu ve etkisini Musul'da tesis etmişti. Ancak Fransa, Musul petrollerinin kontrolünün yalnızca İngiltere'de kalmasını çıkarlarına aykırı buluyordu, bu suretle yeni Fransa Başbakanı Millerand, San Remo Konferansı'nda durumdan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve Musul meselesinin görüşülmesine San Remo'da tekrar başlanmıştır.[616]

Musul petrolleri konusu, daha konferansın ilk gününde gündeme getirilmiş ve Lloyd George, Millerand'ın petrolden istediği %50'lik payı çok bularak kabul etmemiştir. Millerand, Lloyd George'a çözümlenememiş bir petrol sorunu olduğundan bahsetmiş ancak Lloyd George, bunun sadece Fransa ile İngiltere arasında bir sorun olmadığını ve sorunun petrol şirketlerini/ortaklıklarını kapsadığını da belirtmiştir. Konuya petrol şirketlerinin dahil olması, konunun gidişatını zora sokmuş ve bunun üzerine Millerand, petrol şirketlerini de kapsayan bir tasarı sunmuş ancak bu tasarı, L.

---

[614] Bige Yavuz, *a.g.e.,* s. 82-83.

[615] Genel kanının aksine Helmreich, petrol sorununun üzerinde fazla durulmadığını şu cümleyle belirtmektedir: "*Petrol kaynaklarının paylaşımına dair sorun, San Remo Konferansı'nda ciddi yanlış anlaşılmalara veya hiçbir zaman hararetli tartışmalara neden olmadı.*" Millerand, 1919 Aralık'ında Clemencau'nun elde etmeye çalıştığı %50 ortaklık iddiasını tekrar gündeme getirmeye çalışsa da, bu, İngiltere nezdinde zayıf bir çaba olarak kalmıştı. Gayet soğuk geçen toplantıda, Millerand taleplerinde mecburen geri adım attı ve uzmanlar tarafından düzenlenen anlaşma onaylandı. San Remo mutabakatı ile birlikte, geçmiş İngiliz-Fransız anlaşmaları da onaylanmış oldu ve tarafların petrol haklarına dair yaptıkları görüşmeler de nihayet sonuçlandı. Petrol meselesi, şaşırtıcı bir şekilde Türk Barış Antlaşması'nda ikinci planda kalmıştır. Barış antlaşmasında hakim rolü, siyasî ve bölgesel konular almıştır. Petrolün bu konulara nispetle ikincil bir pozisyonda kalması, hakim devletlerin öncelikle nüfuz bölgelerini belirleme ihtiyacından kaynaklanmıştır. Nitekim nüfuz bölgeleri belirlenirken, petrolün de ağırlıklı olarak hangi devletin kontrolünde olacağı belirlenmiştir. Görüldüğü üzere Helmreich, savaş sonrası yapılan görüşmelerde petrolün ikincil bir rol oynadığını ve üzerinde fazla durulmadığını açıklamaktadır. Ancak araştırmamızın ilerleyen bölümlerinde petrolün ne denli bir öneme haiz olduğunu ve görüşmeleri, tıkanma noktasına getirdiğini açıkça göreceğiz. Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 304.

[616] Bige Yavuz, *a.g.e.,* s. 83.

George tarafından reddedilmiştir. Tasarının reddedilme nedeni, şirketlerin konuya dahil olmasıyla antlaşmanın yapılmasını dahi uzatacak görüşmelerin yapılacak olmasıdır. Zira her bir şirketin temsilcisi, konferansa davet edilmeli ve bu şirketlere verilecek petrol payı, uzun uzadıya tartışılmalıydı. Bu nedenle L. George, konunun Fransa ve İngiltere Hükümetleri arasında görüşülmesinin daha makul olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Lloyd George, ilk anlaşmada % 25'lik hisseyi yeterli bulan Fransa'nın şu an %50'lik pay isteğini de dile getirmiştir. Millerand ise bazı değişikliklerin yaşanması hasebiyle[617], Fransa'nın petrolden istediği payın % 50'ye çıktığını ifade etmiştir. Lloyd George ise petrol tröstlerine[618] karşı (Amerika'da *Standard Oil Company* ve Büyük Britanya'daki çeşitli petrol tröstleri) kamuoyunda şiddetli bir hava oluştuğunu söylemiştir. Eğer Hükümetler, Mezopotamya petrollerini tröstlere (*Anglo-Persian* ve *Anglo Dutch* vs.) teslim edecek şekilde anlaşmaya varırlarsa Hükümetin tröstlerce satın alındığı savı, İtilaf Hükümetleri Parlamento'da güç duruma düşürebilirdi.[619] Ek olarak Lloyd George, teklifin reddinde, "*Mezopotamya'nın yönetiminin çok pahalı olması, askerî kuvvetler azaltıldığı takdirde bile bölgede petrolden başka bir gelir kaynağı olmadığı*" bahanelerini Yüksek Konsey'e sunmuştur. Bundan sonra da Fransa'ya petrolden %25'lik bir pay teklif etmiştir. Fakat Millerand; Sykes-Picot Anlaşması'nı öne sürerek Musul'un zaten Fransa'ya bırakıldığını bu suretle, Musul ve petrol meselesinin birlikte görüşülmesini istemiştir. Bunun üzerine Lloyd George, Millerand'a İngiltere'nin umumî harp esnasında Suriye ile Irak'ın ele geçirilmesi için Fransa'ya ortak bir harekat teklifi yaptığını ancak Fransız Hükümeti'nin buna yanaşmadığını ve İngiltere'nin de bu işi tek başına yaptığını açıklayarak Millerand'a tepkisini göstermiştir.[620] Yani L. George, Fransa'nın savaş esnasında yeterince sorumluluk almadığını belirtmiş ancak buna

[617] Millerand'ın ifade ettiği mevcut değişikliklerin en önemlisi, savaş sırasında Clemencau Hükümeti'nin iktidarda olması ve savaşın hemen akabinde kendisi tarafından yeni bir hükümetin kurulmasıdır. Savaş sırasındaki tüm gizli anlaşmaları bu hükümet yapmış, İngiltere'ye de (Musul dahil) pek çok taviz vermiştir. Millerand ise kendinden önceki hükümetin vermiş olduğu ödünlerin, en azından bir kısmını, kurtarmak niyetindedir. Zira İngiltere; Sykes-Picot'ya göre Suriye'ye dahil olan Musul'u ve Filistin'i Suriye'den koparmış ve buraları kendi nüfuz bölgesine çevirmiştir.

[618] Tröst : Aynı alanda iş yapan çeşitli ortaklıkların hisse senetlerinin, bir denetim teşkilatına teslim edilmesi ve yönetimin bir teşkilatı yöneten gruba aktarılmasıyla oluşan, tekelci sermayedarlığa dayanan ortaklıklar birliği. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.573787f33d95f9.24831080. (Erişim tarihi 21.04.2017, Saat: 18:45)

[619] *Documents on British Foreign Policy*, s. 9.

[620] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 240-241 ve Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 304.

rağmen Fransa'nın savaş sonunda pastadan büyük bir pay kapma çabasında olduğunu ifade ederek Fransa'yı suçlamıştır.

San Remo Konferansı'nın ilk gününde Lloyd George ve Millerand, Ortadoğu petrollerinin paylaşımı konusunda bir araya gelmiş ve bu sayede İtilaf grubunun en kuvvetli iki üyesinin esas olarak ilgilendikleri konunun da ne olduğu ortaya çıkmıştı. Zira daha önce de zikrettiğimiz üzere Musul, İngiltere'nin Suriye'de denetim kurmakta zorlanan Fransa'ya yardım etmesi neticesinde dönemin Fransa Başbakanı Clemencau tarafından İngiltere'ye bırakılmıştı. Böyle zengin bir petrol bölgesini direkt olarak İngiltere'ye kaptırmak istemeyen yeni Başbakan Millerand ise Musul petrollerinde Fransa'nın da hakkı olduğunu belirtmiş ve bölge petrollerinden pay almak için girişimlerde bulunmuştu.[621]

Görüldüğü üzere her iki taraf da petrolden aslan payını kapmanın peşindedir ve petrolün paylaşımına şirketleri karıştırmamak niyetindedir. Kısaca Mezopotamya petrollerinin, şirketler olmadan paylaşılması çok daha kârlı olacaktır. Lloyd George'un petrol şirketlerinden uzak durma nedenlerinden biri de görüldüğü gibi ülkesindeki siyasî mevkiini koruma amaçlıdır.[622]

Petrolün paylaşımı yapıldıktan sonra Fransız tarafı, Musul'un giderlerine dahil olmak istemiştir. Ancak Lloyd George, Musul'un yönetiminin çok pahalı olduğunu ve bölgenin tek kârlı ürününün de petrol olduğunu ifade ederek mevcut giderleri düştükten sonra İngiltere'nin kalan paydan Fransa'ya % 25 hisse verebileceğini söylemiştir. Fakat Millerand, Musul'un Sykes-Picot'da zaten Fransa'ya bırakıldığını belirtmiş ve petrol ile Musul konularının birlikte görüşülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Lloyd George ise Briand'ın anlaşmayı imzalamasına rağmen herhangi bir önlem almadığının altını çizmiş ve Fransa'ya Mezopotamya'nın ele geçirilmesi konusunda ortak askerî harekat teklifi yapan İngiltere'ye Briand'ın sadece nutuk çektiğini söyleyen Lloyd George, İngiltere'nin bu toprakları nutuk çekerek almadığını da sözlerine eklemiştir. Nihayetinde Lloyd George, Millerand'ın petrol konusunda ne istediğini yazıya dökmesini istemiştir.[623] İtilaf devletleri, konferansın henüz ilk gününde San Remo'daki amaçlarını belli etmişlerdir. Nitekim İngiltere'nin de Fransa'nın da önceliği, bölge petrolünden esas payı kapmaktır. Bu nedenle konferansın daha ilk gününde anlaşmazlık yaşamışlardır.

[621] *Documents on British Foreign Policy*, s. 9.
[622] *Documents on British Foreign Policy*, s. 9.
[623] *Documents on British Foreign Policy*, s. 10.

Özellikle İngiltere, petrolden esas payı almak konusunda ne denli kararlı olduğunu göstermiş ve Lloyd George, Millerand'ı köşeye sıkıştırmıştır. Zira tıkanan her Ortadoğu meselesinde Lloyd George, bölgeye İngiltere'nin silahla girdiğini müttefiklerine hatırlatmış ve bu "silah hakkı" sayesinde de Ortadoğu'daki aslan payının İngiltere'ye ait olduğunu vurgulamıştır.

Musul petrolleri sorunu, Fransız delegesi Berthelot ve İngiliz delegesi Sir John Cadman arasında görüşülerek her iki tarafın da onaylayabileceği bir şekle bürünmüştür.[624] Görüşmeler neticesinde San Remo Petrol Anlaşması imzalanmıştır.[625]

---

[624] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 241.

[625] ***Berthelot ile Cadman Arasında Yapılan Görüşmeler ve 24 Nisan 1920 Tarihli Anlaşma Tutanağı, San Remo***

1- Fransa ve Büyük Britanya Hükümetleri'nin emri gereğince, Sir John Cadman ve Berthelot, petrol konusuna dair bir görüşme yaparak aşağıdaki şartları belirlemişlerdir.

2- Bu anlaşma, her iki ulusun manda bölgelerinde, petrol konusundaki çıkarlarını birleştirme amacıyla dostça işbirliği ve karşılıklılık ilkelerine temellendirilmiştir. Memorandum aşağıdaki devlet ve bölgelerle ilintilidir:

"Romanya, Anadolu, Rus İmparatorluğu'nun eski toprakları, Galiçya, Fransız ve İngiliz Kolonileri."

3- Söz konusu anlaşma, karşılıklı rıza ilkesine uyacak diğer devletlere de tanınabilir.

4- Romanya: İngiliz ve Fransız Hükümetleri, Romanya Hükümeti ile girilecek aşağıda bahsi geçen ortak görüşmelerde kendi yurttaşlarını destekleyeceklerdir.

*a. Petrol imtiyazları edinme, hisseler ve Romanya'dan ayrılan **Deutsche Bank** ve **Disconto Gesellschaft** gibi, eskiden düşmanlara ait olan gruplar ya da halka ait diğer imtiyazlar, ülkedeki petrol gruplarını oluşturan **Steaua Romana**, **Concordia**, **Vega** gibi kurumlar, diğer çıkarlarla birlikte satın alınıp ele geçirilebilecektir.*

b. Romanya ülkesine ilişkin petrol bölgeleri üzerindeki imtiyazlar.

5- Eski düşman imtiyazlarına ilişkin tüm hisseler, paylar, imtiyazlar elde edilebilecek ve bu görüşmelerden elde edilen tüm çıkarlar, Fransa ve İngiltere arasında yarı yarıya paylaşılacaktır. Buradan anlaşılan; yarı yarıya hakka sahip iki ülke, bahsi geçen hisselerin, imtiyazların ve diğer çıkarların işletilmesi için bu şirket ya da şirketlerin yönetimlerini üstlenmek ve bunları yeniden biçimlendirmek gibi işlerin yanı sıra, ayrıca yönetim kurulunda temsilci bulundurmak, şirketlerin yönetimine katılmak ve belirlenmiş tüm sermaye üzerinde yarı yarıya hakka sahip olacaktır.

6- Eski Rus İmparatorluğu Toprakları Üzerinde: Eski Rus İmparatorluğu'na ait topraklarda, iki Hükümet (Fransa-İngiltere), petrol ürünleri ikmali sevkiyatının düzenlenmesine, tesislere ihracına ve petrol imtiyazı elde etmek için çaba gösteren ortaklardan kendi uyruklarından olan ortaklara destek verecektir.

7- Mezopotamya : İngiliz Hükümeti, Mezopotamya petrol yataklarında çıkartılan ham petrolün günlük piyasa fiyatının net hasılatından %25'lik kısmını, Fransız Hükümeti'ne hibe edeceğine dair teminat vermektedir. Mezopotamya petrol yataklarının geliştirilmesi için özel petrol şirketlerinin kullanılması durumunda İngiliz Hükümeti, bu şirketlerin kazancından %25'lik hisseyi, Fransız Hükümeti'nin tasarrufuna bırakacaktır. Ücret, petrol şirketindeki diğer katılımcılardan herhangi biri tarafından ödenenden daha fazla olmaması için şirket tarafından ödenecektir. Ayrıca açıkça anlaşılmaktadır ki petrol şirketi, kalıcı İngiliz kontrolü altında olacaktır.

8- Kabul edilen konu, daha önce zikredilen özel petrol şirketinin kurulması halinde, yerli hükümet yahut diğer yerli çıkarlara izin verilecek, bunu istemeleri durumunda da şirketin sermayesinin en fazla %20'lik bir kısmına kadar hissedarlık verilecektir. Fransa, yerli katılımın ilk %10'luk kısmının yarısına hissedar olacak ve ilave katılım, Fransız hisselerinin orantısı dahilinde düzenlenecektir.

*9- İngiliz Hükümeti, **Anglo-Persian Company**'nin, Fransız manda topraklarından geçirilmesi yoluyla, İran'dan Akdeniz'e çekilecek bir petrol boru hattının inşa edilmesine ve boru hattından geçen petrolün %25'lik kısmına kadar Fransa'ya özel tesisler verilmesine ilişkin, Fransız Hükümeti'nin petrol ikmalinden elde edebileceği düzenlemeleri destekleyeceğini kabul edecektir.*

Lloyd George, 24 Nisan Cumartesi günü, saat 10:30'da yapılan toplantıda, Berthelot ve Sir John Cadman arasında gerçekleştirilen Irak petrolleri konusunun da sonuca bağlandığını bildirmiştir. L. George, İngiltere ile Fransa arasındaki en önemli sorunun çözüldüğünü belirtmiştir.[626] Uzun görüşmeler sonunda 24 Nisan 1920'de San Remo Petrol Anlaşması imzalanarak sorun, taraflarca nihayete erdirilmiştir. Anlaşmanın imzalanmasıyla Fransa, Musul'u İngiltere'ye bırakmayı kabul ediyor ve İngiltere de Musul petrolünden Fransa'ya pay vermeye razı oluyordu. Anlaşma ile Fransızlar, *Turkish Petroleum Company*'deki % 25'lik Alman hissesini elde etmiş ve petrol işletme imtiyazlarına sahip olmuştur. Ayrıca Fransa, Musul üzerinden Akdeniz'e uzanan bir petrol boru hattının (*pipe-line*) Suriye'den geçirilmesini kabul ediyordu. Petrol anlaşmasından sonra petrol meselesi, ticarî bir sorun olmaktan çıkmış ve uluslararası politik bir soruna dönüşmüştür. Petrol, siyasî gücün simgesi haline gelmiştir.[627]

San Remo Petrol Anlaşması'nın son biçiminde, önceki anlaşmalar Long-Berenger ve Greenwood-Berenger Anlaşmaları temel alınmıştır. Önceki anlaşmaya

---

10- Yukarıda bahsi geçen düzenlemeler dikkate alındığında, iki ayrı boru hattı (pipe-line) inşası ve bunların inşası için gereken demiryolları ile bu demiryollarının bakımı, ayrıca Doğu Akdeniz'deki limanlara Fransız nüfuz alanları üzerinden İran ve Mezopotamya'dan petrol taşınmak istenirse ve bu konuda başvuru yapılırsa Fransız Hükümeti bakım masraflarını ve ulaşımı kolaylaştırmayı kabul edecektir. Bahsi geçen Doğu Akdeniz'deki liman ya da limanlar, iki Hükümet arasındaki anlaşmayla belirlenecektir.

11- Fransız etki alanı içinden boru hattı (pipe-line) ve demiryolları geçecek olursa Fransa, petrolün taşınmasında geçiş hakları ya da imtiyaz ücreti olmaksızın, geçiş hakları için her türlü fırsatı sağlamayı üstlenecektir. Yine de bölgede meskun toprak sahiplerine tazminat ödenecektir.

12- Aynı şekilde Fransa, kurulması gereken binalar (depolar, demiryolları, rafineriler, yükleme iskeleleri gibi) için terminal limanındaki bir bölgeye, bu tesislerin yapımı için toprak vermeyi kabul edecektir.

13- Eğer bahsi geçen petrol şirketi, bir boru hattı döşemeyi ve Basra Körfezi'ne demiryolu yapılmasını talep ederse İngiliz Hükümeti, bu amaçlar için kullanılacak benzer tesisleri güvenceye almak için arabuluculuk yapacaktır.

14- Kuzey Afrika ve Diğer Koloniler: Fransız Hükümeti, Tunus, Cezayir ve Fas'ı da içeren Fransız nüfuz bölgeleri, sömürge ve kolonilerinde petrol imtiyazı vermek için Fransız yasalarına uygun olan ve gereken güvenceyi veren itibar sahibi herhangi bir Fransız-İngiliz grup ya da zümreye tesisler vermeyi kabul eder. Fransa Parlamentosu, bu şekilde oluşturulmuş grupların en azından yüzde 67 oranında Fransız çıkarlarını içermesi konusunda karar almıştır.

15- Fransız Hükümeti, Fransız yasalarının tüm gerekliliklerini karşılayan başvuru sahiplerine, en kısa zamanda Cezayir'de verilmesi düşünülen imtiyazların uygulanabilmesi için olanak sağlayacaktır.

16- İngiliz Kraliyet Kolonileri: Mevcut yönetmeliğin izin verdiği kadarıyla, İngiliz Hükümeti, petrol aramak ve Kraliyet Kolonileri'nde petrol çıkartıp işletmek isteyen Fransız uyruklarına, Fransız Kolonileri'nde İngiliz vatandaşlarının sahip olduğu benzer hakları tanıyacaktır.

17- Bu anlaşmada yer alan hiçbir madde, Fransız ya da İngiliz çıkarlarıyla başlatılan görüşmelere konu olamaz.

18- Bu anlaşma, Philippe Berthelot ve Profesör Sir John Cadman tarafından başlatılmış ve sırasıyla Fransız ve İngiliz Başbakanları tarafından imzalanmaya uygun görülmüştür.

Anlaşma, 25 Nisan 1920'de San Remo'da Lloyd George ve Millerand tarafından onaylandı. Foreign Relations of the United States, Vol. II, s. 655-658.

[626] *Documents on British Foreign Policy*, s. 144.

[627] Bige Yavuz, *a.g.e.*, s. 83 ve Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 254.

nazaran, revize edilen anlaşmada belirtilen miktarın meblağında bir azalma olmuş ve bu miktar düşüşü, esas olarak şirketler ve şahsi girişimler bahane edilerek İngiliz itirazlarını karşılamak amacıyla kabul edilmiştir. Fransa'nın Mezopotamya'da bulunan herhangi bir özel petrol şirketinin % 25'lik petrol stokunu alması hükmü korunmasına rağmen, Nisan anlaşması ayrıca "Hükümet eliyle geliştirilmesi halinde" Mezopotamya petrol yataklarında çıkarılan ham petrolün % 25'inin Fransa'ya satışını gerektiren bir alternatif yol da sağlamıştır. Böylelikle hem özel hem de devlet gelişiminin önü açılmıştır. Eski anlaşmalardaki koşulların tekrarı ve geliştirilmesi dışında, San Remo Anlaşması'na bir de yeni bir hüküm eklenmiştir. Bu eklenen yeni hüküm, *Anglo-Persian Company* tarafından çıkarılan petrolün, Fransız manda bölgesinden geçirilen boru hatları vasıtasıyla, İran'dan Akdeniz'e taşınması ve boru hattından geçen petrolün %25'ini satın alma hakkının Fransız Hükümeti'ne verilmesiyle ilgiliydi.[628]

Anlaşma, 24 Nisan 1920 tarihinde Fransız ve İngiliz Başbakanları tarafından resmen onaylandı. Önceki benzer tekliflerin reddedilip, bu anlaşmanın İngilizlerce kabul edilmesinde iki önemli husus vardı. Bunlardan ilki; Greenwood'dan aktarıldığı şekilde "*Birkaç yıldan beri petrol politikamızın öne çıkan özelliği,* ***Royal Dutch Shell Grubu****'nun İngiliz denetimi güvencesinde faaliyet göstermesiydi."* Yani *Shell* grubunun kozu, % 25'lik hisseyi elinde tutan *Turkish Petroleum Company*'e Mezopotamya imtiyazının bahşedilmesiydi. Bu durum, Anglo-Fransız işbirliği anlaşmasının imzalanmasını gerekli kılmıştı, zira Fransa'nın ana koşulu, *Turkish Petroleum Company*'de bulunan % 25'lik bir hisseyi elde etmek istemesiydi. İngiliz-Fransız anlaşması olmadan, İngiltere'nin *Shell*'in kontrolünü ele geçiremeyeceği aşikardı. Böyle bir durumda Fransa, çok büyük ihtimalle *American Standard Oil Company* şirketiyle ortaklık kuracaktı. Daha da önemlisi, Anadolu, Ermenistan ve Kürdistan'ın durumu, İstanbul'un kaderi, Suriye ve Filistin arasındaki sınırları ve Fransa'nın Suriye üzerindeki misyonu gibi bölgesel ve politik sorunlarda Fransa ile anlaşmaya varmaktı. Bu yüzden İngiltere, anlaşmayı resmi olarak onaylamayı nihayetinde kabul etti.[629] Böylece Ortadoğu'daki sınırlar sorunu Fransa'nın, Filistin ve Musul'u İngiltere'ye bırakması ve Musul petrollerinden %25'lik hisseyi almayı kabul etmesi ile çözülmüştü.

[628] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 304-305.
[629] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 305 ve Ayşe Tekdaş Fildiş, "Günümüzde Suriye'de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış", *Ortadoğu Analiz, ORSAM,* Ankara, Nisan 2013, C. 5, S. 52, s. 58.

San Remo Petrol Anlaşması'ndan sonra, İngiliz Petrol Departmanı Bakanı'nın Hükümeti'ne gönderdiği gizli bir belgede[630], yapılan petrol anlaşması eleştirilmektedir. Belgede, İngiliz Hükümeti'nin eline geçirdiği fırsatı yanlış değerlendirdiği ve bu

[630] Kabine, Petrol Bakanlığı'ndan Sir Hamar Greenwood'un Mezopotamya'nın petrol bölgelerini inceleyen memorandumuna dair, uygun şartlar oluştuğunda görüşülmesini istediği Mezopotamya'daki petrol bölgeleri sorunu, 23 Ocak'ta Bakanlar Kurulu'nda tartışıldı. Fakat kendisi, yurt dışında olduğu için bu görüşmelere katılamadı. *Royal Dutch Shell* Anlaşması'nın ana özelliği olan *Turkish Petroleum Company*'de yüklü bir miktarın paylaşılması esasına ilişkin olarak alınan karar, 8 Mayıs 1919'da iptal edilmiştir. *Turkish Petroleum Company*, Mezopotamya'daki petrol rezervlerinin geliştirilmesi için Majestelerinin Hükümeti'nin onayı ile yeniden yapılandırılan bir şirkettir. Bütün durum, San Remo'daki tartışmaların sonucunda kabul edilen hassas antlaşmalara göredir. Ama kabine olarak, ilk amirallik lordu ve ticaret yönetim kurulu başkanının muhtırasından önce ben, petrol departmanı tarafından kaydedilen manzarayı ortaya koymayı arzu ediyorum. Kazanç dışında hükümetin, *Anglo-Persian Petrol Company'i* kontrol etmesi, yıllar boyunca bizim petrol siyasetimizin ana özelliği olan *Royal Dutch Shell Group* üzerindeki İngiliz kontrolünü sağlamlaştırmaya çabalamaktır. Ticaret yönetim kurulu, bu konu üzerine çok dikkat etmiş ve Lord Harcourt'un komitesinin, konunun aciliyetinden ve anlaşmanın olası temellerini keşfetmek için zamanının büyük bir bölümünü adamasından çok etkilenmişti. Eğer önerilen çözüm şimdi başarısızlığa uğrarsa ilke olarak kabul edilmesinden ve çetrefilli detayların aylarca tartışılmasından sonra, diğer yollar üzerinde ileriki temaslar imkansızlaşacak ve ben, eminim ki dünyadaki en güçlü ve tecrübeli iki petrol şirketinin üzerindeki tek kontrol gücü olma gibi eşsiz bir fırsatı elimizden kaçıracağız. Bence, bizim gelecekteki petrol sağlama çabalarımız, bizde endişeye neden olacak ve yabancıların ellerindeki bölgeler, bizim için büyük bir tehlike kaynağı olacaktır. Bu da zamanımızın en feci olayı olacaktır. Şuna da değinebilirim ki 1914 yılında *Turkish Petroleum Company*'deki hissedarlık, Majestelerinin Hükümeti'nin onayı ile yenilendi ve %50 *Anglo-Persian*, %25 *Anglo-Saxon* (*Royal Dutch Shell*) ve %25 *Deutsche Bank* arasında sabitleştirildi. Şirket, her zaman var olmuştur ve Majestelerinin Hükümeti, savaş sırasında Alman bankasının hisselerini kazanmıştır. Fransızların *Turkish Petroleum Company*'deki hisseleri ve ayrıcalıkları için yapılan görüşmeler, iki tarafça da kabul edilmiştir. Ben, savaştan önce kabul edilen ve desteklenen, Mezopotamya'daki İngiliz hak ve iddialarının tanınması hususunun, Majestelerinin Hükümeti tarafından nasıl reddedildiğini anlayamıyorum. Fransızlar, İngiliz Hükümeti'nin Mezopotamya'daki petrol bölgeleri üzerindeki faaliyetlerine, özel sektörü dahil etmek istemediğini öğrendi ve şimdi hisselerin yarısını talep ediyorlar. Bundan önceki taleplerinin, hisselerin çeyreği olduğu dayatıldığında, Fransızlar, İngiliz Hükümeti'nin belirli özel sektör girişimcilerini tanımaya teşebbüs ettiğini anladılar. Bu talep, güçlü ve kesin bir şekilde üzerimize dayatılıyor. Eğer bu talebin savaştan önceki görüşmelerini reddedersek, Amerika Birleşik Devletleri'nden anlaşılabilir bir karşılık gelecektir. Çünkü şu an Amerika, petrol sağlama konusunda oldukça endişeli bir vaziyettedir. Mezopotamya'nın petrol zenginliğine dayanarak, hatırlanmalıdır ki bu konu, hala tamamı ile kanıtlanmamıştır. Yapılan araştırmalardaki veriler, kesinlikle ümit verici ve İran'da görülen gelişmeler bu komşu bölgelerde de aynı sonucu almak için bizi cesaretlendiriyor. Ama yüksek miktarda petrol olduğunun kanıtlanması için, Mezopotamya'da daha önce hiç olmadığı kadar derin bir kuyu açılmalıdır. Ülkede hızlı bir şekilde petrol rezervlerinin açılması, özel sektörün gelişimini göstermektedir Hiçbir abartı yapmadan söylenebilir ki, en azından 5 milyon pound, daha karşılığı alınmadan bu bölgeye harcandı. Eğer bu iş, Hükümet tarafından yapılıyorsa, sadece gelir ve ülkenin yararına olan şeyler kazanılmayacak ayrıca başlangıçta çok ağır bir giderin altına girilecek. Eğer *Turkish Petroleum Company*'e verilen hibe doğrulanırsa, Mezopotamya Hükümeti, işlem geliri vergisi ve gümrük vergisini dayatabilir. Bu da arzu edilen ve hiçbir risk almadan büyük gelir kazanmanın bir yoludur. Öneri, petrol bölgelerine yapılacak bir operasyonun, Hükümet tarafından cazip gösterilmesidir. Ama bir operasyonun dezavantajları oldukça düşündürücüdür. Bütün hepsinin dışında sorun olan şey, petrol işinde, hükümetlerin işin içine girmesi açısından oldukça alışılmadık bir durumdur. Petrol işi teoride, oldukça teknik ve fevkalade derecede cesaret isteyen bir iştir. Gerekli kişilerin işe alınması, çok ciddi bir konudur. Özel sektörlerin iyi adamı işe alma yarışındaki birbirleriyle olan sert mücadeleleri yüzünden işe hakim bir ustanın, bulunması imkansızdır. *Turkish Petroleum Company* ile ilgili olarak eğer biz koşullarımızı ve taahhüt ettiklerimizi korumaya devam etmezsek petrol ile ilgilenen kişilerden herhangi bir yardım almamız beklenemez. Olay yerinde bundan dolayı siyasi çare için *Royal Dutch Shell* ve İngiliz-Fransızlar tarafından şekillendirilmiş olan Mezopotamya tasarılarının derhal yerine getirilmesi konusunda ısrar ediyorum. *CAB 24_104_19*.

hatadan dolayı, İngiltere'nin petrol bölgelerinde hakim güç olma şansını yitirdiği zikredilmektedir. İngiltere'nin petrol politikası üzerine de görüş bildiren Petrol Departmanı Bakanı, *Anglo-Persian Petrol Company* ile petrol bölgelerinde üstünlük sağlamaya ve *Royal Dutch Shell* grubunun da kontrolünü ele geçirmeye çalıştıklarını ifade etmekteydi. *Royal Dutch Shell*'in bir kolu olarak kurulan *Turkish Petroleum Company*'nin hisselerinin paylaşımını da eleştiren bakan, hisselerin, %50 *Anglo-Persian,* %25 *Anglo-Saxon* (*Royal Dutch Shell*) ve %25 *Deutsche Bank* arasında paylaşılmasının, Fransız Hükümeti'nin çıkarlarına hizmet ettiğini belirtmiştir. Ancak Petrol Bakanı'nın esas eleştirdiği nokta, savaş öncesi Mezopotamya'da kabul edilmiş olan İngiliz haklarından İngiliz Hükümeti'nin taviz vermesiydi. Hükümetin iktisadî açılardan eleştirildiği bir nokta da yatırım yapılan miktarın, karşılığının alınamadan Fransa'nın kâra ortak edilmesiydi. Petrol Bakanı'nın ilgi çekici ifadelerinden biri de Mezopotamya'daki petrol zenginliğinin henüz tam olarak ispatlanmadığı idi. Bunun için de Bakan, daha önce açılmamış büyüklükte bir kuyu açılmasını önermekteydi.[631]

Petrol anlaşmasına Amerika Birleşik Devletleri de kayıtsız kalamamıştı. Nitekim konferansın hemen öncesinde İngiltere Büyükelçisi'ne gönderilen bir notada[632] İngilizlerin Mezopotamya politikaları eleştirilmiştir.

Ayrıca Kürdistan ve Irak meselelerinde değindiğimiz üzere, İngiltere, Musul'un Kuzey Kürdistan yerine, Güney Kürdistan'a bağlanmasını istemiştir. Bu durumun, İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda gerçekleştiğini yukarıda belirtmiştik. Musul'un

---

631 *CAB 24_104_19*.

632 **24 Nisan 1920 Tarihli San Remo Antlaşması'nda Filistin'deki Mevcut Amerikan Çıkarlarını Temsilen Bulunan ABD Hükümeti Temsilciler – ABD Yurttaşlarına Eşit Muamele İlkesi Uygulanması İçin Mandater Olarak İngiliz Hükümetinin Yükümlülükleri Üzerine Görüşlerinin ABD Hükümeti Tarafından Yorumlanması**
Dışişleri Bakanlığı'ndan Büyük Britanya Büyükelçisine (Davis) (Washington, 4 Şubat 1920)
Bağdat'ta bulunan Amerikan Konsolosu, Shell temsilcileriyle aynı imtiyazlara sahip olarak, Mezopotamya'daki kömür yatakları üzerine araştırma yapması için *Sheffield of Standard Oil* şirketine de izin vermesi ricasında bulundu. Sivil Komiser, Konsolos'u *Shell* temsilcilerinin İngiliz Hükümetince çalıştırıldığı ve sivil yöneticileri temsilen Kürdistan'a gönderildikleri hususlarında bilgilendirdi. Konsolosun düşüncesi, *Shell*'in ABD'yi petrol yatakları konusunda reddetmek için gerekli bilgileri edineceği idi. (İngilizler Mezopotamya'da pamuk yetiştirmeyi de planlıyor ve girişimlerde bulunuyorlardı. Lancashire pamuk uzmanları, bölgede pamuk yetiştirme durumunu incelemek için gönderildi. Pamuk yetiştiriciliği için bkz. *FRUS* s. 650) ABD Hükümeti, genel esaslar üzerinde mutabakat olmaksızın, İngiltere'nin işgal toprakları altında edindiği imtiyazlarla ilgili eylemleri hakkında İngilizlerin bir politika oluşturduğunu belirtiyordu. İngiliz Hükümeti'nden talep edilen isteklerde, genel sorunların ve diğer konuların çözümü askıya alınarak İngilizler doğrudan ya da dolaylı olarak daha çok lehlerine muamelede bulunarak etkili bir adım atılmasını engelliyorlardı. ABD, Shell'in istihdam alanlarında yaptığı ayrımcılıktan ötürü rahatsızlığını belli etmektedir. Mezopotamya ve Filistin'deki ayrılıkçı ve kısıtlayıcı İngiliz politikası, ileride olumsuz eleştirilere neden olacaktır. (By Lansing) *Foreign Relations of the United States,* Vol. II, s. 649-650.

zengin bir petrol bölgesi olması, İngiltere'nin iştahını kabartıyor ve bu nedenle Musul'u, önem vermediği bir bölgeden ayırıyordu.[633] İngiltere için burada önemli olan nokta, Kuzey Kürdistan olarak zikredilen bölgenin maddî açıdan herhangi bir kazanç getirmemesi ve bu nedenle Musul'un bu bölge ile alakasının kalmamasını sağlamaktı. Zira İngiltere'nin anlaşmalarda Musul'dan dolayı, bu bölgeyi de himaye etmeye niyeti yoktu.

Petrol konusu, gazetelerde de kendisini göstermektedir. *The New York Times* gazetesinin 26 Nisan 1920 tarihli "Britain To Buy Oil Stock" isimli haberine göre, *Shell Transport and Trading Company* ile İngiliz Hükümeti'nin Londra'da görüşmeler yaptıkları kaydedilmiştir. Yapılan görüşmelerin ağırlık noktasını, savaş sonrası ortaya çıkan petrol rezervlerinin dağılımı oluşturmuştur.[634]

İngiltere, Musul-Bakü hattı arasında güçlü bir devletin bulunmasını istememekteydi. Zira İngiltere'nin, Fransa'yı bölgeden uzak tutmasının sebebi, Fransa'nın petrollere ve dağıtım yollarına yakın olmasını engellemekti. İngiltere'nin Güney ve Kuzey Kürdistan ayrımı yaparak, Güney Kürdistan'ı Irak mandasına katıp Kuzey Kürdistan'da federatif devlet kurulmasını desteklemesindeki esas amaç, bölgenin güneyinin kuzeyinden hemen hemen her açıdan daha verimli ve işlevsel olmasıydı. Kuzey bölgesi, bilindiği üzere genellikle dağlık ve petrol açısından pek de verimli olmayan bir bölgeydi. Güneyde ise Musul ve Kerkük gibi iki önemli şehir vardı. İngiltere bundan dolayı bölgenin güneyini direkt kontrolüne almıştı ancak kuzeyinin de petrol dağıtım yolları üzerinde bulunması hasebiyle, burada güçsüz bir tampon devletin kurulmasını istiyordu. Bu sebeple bölgenin Fransa ya da Türkiye'ye bırakılması söz konusu olamazdı. Zira bu yollar, sadece Musul ve Bakü hattı arasında bir güzergah değildi ayrıca İran petrollerinin dağıtımını da ilgilendiriyordu. Öyle ki, burada güçlü bir Fransız, Türk ya da Rus karargahının bulunması demek, İngiltere'nin hem Musul'da hem de İran'da tehdit edilmesi anlamına gelmekteydi. Şayet burada İngiltere eliyle bağımsız bir Ermenistan ile bir Kürdistan devleti kurulursa, iki devlet de İngiltere'ye minnettar olacak ve İngiltere'yi zor duruma sokmaksızın tampon devlet vazifelerini gayet iyi işler bir şekilde üstleneceklerdi. Kısaca özetlemek gerekirse İngiltere'nin Kuzey Kürdistan olarak isimlendirdiği bölgede ve Ermenistan'a bahşettiği sınırlar

[633] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 235-236.
[634] *The New York Times*, "Britain To Buy Oil Stock", 26.04.1920.

üzerinde kurulacak irili ufaklı küçük devletler, İngiltere'nin bölgedeki "*küçük piyonları*" olacak ve Musul ile Abadan gibi petrol bölgelerine tampon görevi göreceklerdi.

2.2.3. San Remo Konferansı'nda Suriye Sınırının Çizimi ve Suriye'nin Fransız Manda İdaresine Bırakılması

Suriye[635], Osmanlı İmparatorluğu döneminde sadece idarî bir birimdi ve kesin hatlarla belirtilmiş bir sınıra da sahip değildi. Osmanlı İmparatorluğu yönetimindeki Suriye, bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin'i de içeren coğrafî bir bölge isminden ibaretti. Kısaca özetlemek gerekirse bölge kesinlikle siyasî bir kimliğe sahip değildi.[636]

Diğer Ortadoğu sorunları gibi, Suriye sınırlarının çizilmesi konusu da Londra'da karara bağlanamamış ve San Remo Konferansı'na bırakılmıştır. Zira Fransa'nın Sykes-Picot'da belirlenen sınırlara göre anlaşmanın yapılmasını istemesi ve Mezopotamya petrollerinden talep etmesi, İtilaf devletlerinin bir anlaşmaya varmasını engellemiştir. Ayrıca bölge halkının Fransızlara karşı tavrı da belirleyici bir rol oynamıştır. Nitekim Fransa, Araplar tarafından bölgede istenmiyor ve bu da İngiltere için pozitif bir ortam yaratmış oluyordu. İngiltere de lehine oluşan bu ortamı ve şartları gayet iyi kullanarak konferansta baskın taraf olmuştur. Neticede Fransa; Filistin, Ortadoğu Katolikleri ve

[635] Suriye bölgesi tarih boyunca farklı isimlerle anılmıştır. Örneğin bölge için Mısırlılar Retenu ismini kullanırken, bu isim, Tevrat'ta Lotanu yahut Rotanu olarak ifade edilmiştir fakat günümüzde kullanılan Suriye isminin kökeni konusunda çeşitli görüşler hakimdir. Aslen Babiller tarafından türetilen "Suri" kelimesinden oluşturulan ve bölgeyi adlandırmak için kullanılan coğrafi bir terimdir. Ayrıca Lübnan'ın Sur şehrinden türemiş olup, Yunanlılar bu adı tüm sahil bölgesini nitelerken kullanmışlardır. Ek olarak Suriye isminin, Asur isminden türetildiği hakkında da görüşler vardır. Yunanlılar tarafından "Asurya" olarak adlandırılan bölge, daha sonra değişime uğrayarak "Surya" şeklinde telaffuz edilmeye başlanmış ve bugünkü Suriye isminin buradan geldiği düşünülmüştür. Bir de bölgeyi fetheden Kilikos'un kardeşi Suros'un ismine izafeten kullanıldığı belirtilmiştir. Görüldüğü üzere Suriye ismi hakkında pek çok görüş mevcuttur. Suriye ismi 19. yüzyılda Araplar tarafından coğrafî olarak sık sık kullanılmış ancak siyasî bir mahiyette kullanılması, Fransız manda rejimi döneminde olmuştur. Coğrafî konumu hasebiyle Suriye, stratejik bir öneme haizdir. Zira bölgenin önemli kara ve deniz yolları üzerinde bulunmasından dolayı bölge, tarih boyunca istilalara maruz kalmıştır. Mısır ve Anadolu gibi iki önemli ve zengin bölge arasında kalması hasebiyle, bu iki bölgeden birine hakim olan imparatorluklar/devletler, Suriye'ye de hakim olmak istemişlerdir. Bu durumun altında yatan esas faktör güvenliktir. Yani Anadolu'nun yahut Mısır'ın güvenliği, Suriye topraklarının ele geçirilmesiyle sağlanmaktadır. Suriye, batı sınırı boyunca Akdeniz ile çevrelenmiştir. Bundan dolayı Suriye'de Akdeniz iklimi görülmektedir. Suriye'nin batı bölgesinde kuzeyden güneye doğru uzanan iki dağ sırası bulunmaktadır: Cebel-i Ensariye ve Lübnan Dağları. Bu dağlar yer yer kıyıya doğru uzanmaktadır. Diğer dağ sırası ise Anti Lübnan Dağları'dır ve güneye kadar uzanır. Bu dağ silsilesinin yüksekliği 2000-3000 metreye kadar ulaşmaktadır. Bu dağ sıraları arasında verimli Havran Ovaları yer almaktadır. Suriye'nin en önemli ırmağı, ülkemizde dökülen Asi Nehri'dir. Ayrıca Suriye sınırları içinden geçen Fırat Nehri de Suriye için büyük bir önem teşkil etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* Ankara, 2013, s. 1-4.

[636] Ayşe Tekdaş Fildiş, *a.g.m.,* s. 56.

Kiliselerinin hamiliği ve Musul gibi önemli konularda büyük tavizler vermek zorunda kalmıştır.[637]

San Remo Konferansı'nın ilk gününde Lloyd George ve Millerand, manda ve petrol meselelerini görüşmüşlerdi. Yukarıda da değindiğimiz üzere, Musul konusunda İngiltere ve Fransa arasında sorun çıkmıştı. Neticede Musul, Irak sınırları içinde kalıyor ve İngiltere'ye bırakılıyordu. Fransa'ya ise Suriye'nin yönetimi bırakılıyordu.[638]

Konferansta Suriye ile ilgili meselelerde yaşanan iki büyük zorluk vardı: İlki Musul konusunda değindiğimiz üzere, Musul'un Irak'a ya da Suriye'ye bağlanması meselesiydi. İkinci zorluk ise Suriye'de Fransız karşıtı ortamın varlığı idi. Fransa, İngiliz propagandalarına maruz kalmıştı ve Suriye'de liderlik mevkiinde bulunan Faysal'ın da İngiliz yanlısı politikalar sergilemesi, Fransa için Suriye'deki zorluğu bir kat daha arttırıyordu.[639]

San Remo görüşmeleri sırasında Suriye'de Faysal önderliğinde bir isyan baş göstermişti. Elbette Faysal'ın başlattığı bu isyanın, tüm Mezopotamya'ya yayılma olasılığı bulunmaktaydı. Zira Suriye'nin Fransa mandası altında olacağı Arap topraklarında duyulduğu zaman, büyük bir isyanın başlamasına sebep olmuştu. Nitekim İtilaf devletleri, I. Dünya Savaşı sırasında bu topraklarda bir Arap devleti kurulacağına dair Araplara söz vermişti. Ancak Araplar arasında, Fransız düşmanlığı gittikçe artmış ve mücadele, büyük çatışmalara dönüşmüşken, İngiltere ile Araplar arasında bu denli büyük çatışmalar görülmemektedir. Yani Araplar, tam bağımsızlık sağlanamazsa İngiltere himayesinde bir devlet kurmaya da karşı çıkmamaktadır.[640]

Fransa'nın savaş sırasında Suriye'deki askerî varlığı 3 bin Ermeni, 3 bin Afrikalı ve savaşmayacağı vaadiyle bölgeye götürülen 800 Fransız askerden ibaretti. Fransa'nın Ortadoğu'ya girişi, askerî gücünden ziyade, İngiltere'ye verdiği tavizler ve İngiltere ile yaptığı diplomatik müzakereler yoluyla olmuştur.[641]

Nihayetinde 25 Nisan Pazar günü, saat 11:00'deki toplantıda mandaların sınırları kesin olarak belli olmuştur.[642]

---

[637] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 241-242.
[638] Osman Olcay, *a.g.e.,* s. 446.
[639] *Documents on British Foreign Policy*, s. 159.
[640] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 302.
[641] Ayşe Tekdaş Fildiş, *a.g.m.,* s. 57.
[642] "*Kuzey sınırı, Türkiye ile Barış Antlaşması kapsamında belirlenecek; doğu sınırı, Sykes-Picot Anlaşması'nda belirlenen şekliyle Musul bölgesi dahil olmak üzere Dicle'nin, Fırat'la kesiştiği nokta üzerinden bir hattı teşkil edecek ve güney sınırı, Lloyd George'un isteği doğrultusunda Dan ve Birü's-sebi*

Curzon, Fransa'nın sınır taleplerini önemsememiş, Suriye'nin Filistin ile sınırları dışında, görüşmeye açılan Suriye sınırlarını tartışmanın bir fayda sağlamayacağına ve yalnızca vakit kaybı olduğuna değinmiştir. Ayrıca Berthelot'nun Musul ile ilgili teklifinin reddedilmesine dair bir görüş daha bildiren Curzon, İtilaf devletlerinin bölgeye barış getirmek istemesine ve Faysal ile anlaşmaya varılmasına çalışmalarına değinmiştir. Faysal'ın bölgede elde ettiği halk desteği ve bunun yanında gelen ezici kuvvet, İtilaf devletlerini, kısa bir süre de olsa, Faysal ile anlaşma yoluna itmekteydi. Bu nedenle İtilaf devletleri, Faysal'ın görüşünü almışlar ancak hiçbir zaman Faysal'ın isteklerini uygulama yoluna gitmemişlerdi. Zira Faysal, Suriye'de büyük bir gücü elinde tutuyordu ancak İtilaf devletleri, Ortadoğu'yu taksim planlarını direkt açıklamaları halinde, bu büyük gücün daha da büyümesine neden olacaktı. Taksim planları, Arap Yarımadası'nda duyulur duyulmaz birçok Arap Faysal'a katılabilirdi, bu da İtilaf devletlerinin planlarını sekteye uğratabilirdi. Bu nedenle Curzon, itidalli davranmaktan yana cephe almış ve Berthelot'nun önerilerini eleştirmişti.[643]

Curzon'un açıklamalarından sonra Berthelot, fazla geciktirmemek kaydıyla Curzon'un önerilerini kabul etmiş ancak İtilaf devletlerinin, Barış Antlaşması'nda mandater devletlerden tek tek bahsetmeyecek olmasını ve bunun için ayrı bir belge imzalanmasını reddetmiştir. Filistin kuzey sınırının Londra'da görüşüldüğünü ve anlaşmaya varıldığını belirten Berthelot, doğu ve güney sınırının Faysal'a danışılmadan çizilmesinin İtilaf devletlerini, Ortadoğu'da zor durumda bırakacağını düşünmemekteydi. Berthelot'a göre; İngiltere'nin esas korkusu, alınan kararların Araplar arasında infiale neden olmasıydı. Fakat Berthelot, Arapların birleşerek topyekun bir harekete girişeceğine inanmıyordu. Bu nedenle görüşmelerin ve sınır çiziminin, İngiltere ile Fransa arasında kalmasını önermiştir. Ayrıca Berthelot, sınır çiziminde Sykes-Picot Anlaşması'nın esas alınmasını istediğini belirtmiş ve Fransa'nın bu isteği kabul edilirse İngiliz istekleri üzerinde fazla durulmayacağını açıklamıştır. Berthelot, Fransa'nın yeterince ödün verdiğine de değinerek antlaşmada öncelikle Musul, Filistin ve Filistin'in kuzey sınırlarının belirlenmesini istemiştir.[644]

---

sınırları dahilinde teşkil edilecek Filistin bölgesini takip edecektir." *Documents on British Foreign Policy*, s. 173.

[643] *Documents on British Foreign Policy*, s. 173-174.

[644] *Documents on British Foreign Policy,* s. 174.

Nihayetinde San Remo'daki delegeler, Suriye ve Lübnan'ın Fransa'ya, Filistin ve Mezopotamya'nın da İngiltere'ye bırakılmasına karar vermişlerdi. İngiliz ve Fransız bölgeleri arasındaki sınırlar, önceden anlaşılmış olduğu üzere taraflar arasında kararlaştırılmıştır. Musul konusunda incelediğimiz Fransız-İngiliz anlaşmasına göre, her iki ülke de taşıma serbestisine, manda bölgelerinde dilediği gibi idare hakkına ve hiçbir kısıtlamaya maruz kalmama haklarına sahipti.[645]

2.2.4. San Remo Konferansı'nda Mısır, Kıbrıs, Fas ve Tunus Üzerine Yaşanan Çıkar Çatışmalarının Görüşülmesi

Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve oğullarının hüküm sürdüğü Mısır'da yönetim, Kavalalı'nın ölümünden hemen sonra bozulmaya başlamış ve Mısır hazinesi büyük açıklar vermeye başlamıştı. Harcamalar için mevcut bütçenin yetmemesi üzerine Avrupalılardan alınan dış borç, Mısır'ın işgali için bir gerekçe olmuştu. Mısır, İngiltere'nin Akdeniz-Hindistan yolu üzerindeki en stratejik noktalardan biriydi ve İngiltere için mutlaka elde tutulması gerekiyordu. Zira Fransa'nın da bu bölgede emelleri vardı. Bu yüzden İngiltere'nin hızlı hareket etmesi elzemdi ve borçlar bahanesiyle İngiltere, Mısır'ı işgal etmiş ve bir oldu bittiye getirilerek İngiliz hakimiyeti bölgede tesis edilmişti. İngiltere'nin Mısır'ı işgalinde Süveyş Kanalı'nın da çok büyük bir payı vardır. I. Dünya Savaşı çıktığı esnada Mısır ve Sudan'da İngiliz, Cezayir ve Tunus'ta ise Fransız hakimiyeti güçlü bir şekilde sağlanmıştı. Bu bölgeler, hızla sanayileştirilmiş ve fabrikalar, demiryolları, limanlar, karayolları ve iletişim sistemleri etkili ve çabuk bir biçimde inşa edilmiş ve denetim altına alınmıştı.[646] Bu öncüllere rağmen İngiltere, Mısır'da tam otoritesini sağlayamamıştı ve meşruiyet sorunları çekmekteydi. Nitekim Mısır'ın işgali sonrası, Padişah, Mısır'da dinî, iktisadî ve siyasî birtakım hakları elinde tutmaktaydı. Özellikle dinî ve iktisadî haklar, İngiltere'yi rahatsız etmekteydi. Bu nedenle İngiltere, Mısır'daki Osmanlı haklarını tamamen ortadan kaldırmak istiyordu ve savaş sonunda Mısır'daki meşruiyetini sağlamak için eline bir fırsat geçmişti.

San Remo'da tartışılan bir diğer önemli konu, Mısır meselesiydi ve bu konu Fransız-İngiliz çekişmesine neden olmuştu. İngilizler, Mısır konusunun da tam olarak

[645] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 302.
[646] Albert Hourani, *a.g.e.*, s. 334 ve 337.

çözülmesini ve buradaki ilhakı meşrulaştırmayı istemekteydi.[647] Bu nedenle konu, Londra Konferansı'nda tartışmaya açılmış ancak Fransızlar, İngilizlerin antlaşmada zikredilmesini istediği 9 ve 13. maddelere karşı çekince koyarak kabul etmişti. Bu nedenle San Remo Konferansı'nda konu tekrar görüşmeye açılmıştır.[648]

Konferansın 21 Nisan Çarşamba günü, akşam oturumunda ilk olarak Mısır meselesi ele alınmıştır. Mısır konusunda Yüksek Konsey'in önüne A.J. 155[649] sayılı belge gelmiş ve bunun üzerine tartışılmıştır. Antlaşma hazırlanırken İtilaf devletleri, Mısır'la ilgili dört çekinceli madde[650] üzerinde karara varamamışlardır. Bu maddeler,

---

[647] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 304.

[648] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 241

[649] Söz konusu belge "Mısır, Sudan, Kıbrıs" başlığı altında 19 Nisan 1920 tarihinde oluşturulmuş ve on yedi maddeden müteşekkildir. On yedi maddenin 1 ve 9. maddeleri, çok küçük yazın değişiklikleri ile Sevr Antlaşması'nın 101 ve 109. maddelerini oluşturmaktadır. Yalnızca 5. maddenin son paragrafı "*Mısır'da ikamet etmelerine izin verilenler dışında yukarıda belirtilen seçim hakkını kullanan kişiler, ikametlerini seçim hakkına sahip oldukları Devletin topraklarına taşımak zorundadırlar.*" şeklinde sonuçlandırılmıştır. 10. madde ise Sevr Antlaşması'nda iki parçaya ayrılmış ve antlaşmanın 110 ve 111. maddelerini oluşturmuştur. Konuyla ilgili antlaşma maddeleri için bkz. H. Ömer Budak, *Sevr Paylaşımı,* s. 94-99.

[650] **San Remo Konferansı'nda hazırlanan taslağa göre Madde 11:**
"*Türkiye, Mısır'ın daha önce ödemekte olduğu vergilerden Britanya lehine vazgeçecektir. Britanya ise Türkiye'nin Mısır vergisi teminatına dayandırılmış borçlarından (1855, 1891 ve 1894 borçları) Türkiye lehine vazgeçecektir.*" Bu şekilde Türkiye, Mısır üzerindeki iktisadî haklarından vazgeçecek; İngiltere ise Türkiye'nin Mısır'da yapılmış olan borçlarını, vergi almaması kaydıyla, silecekti. Zira bu borçlar, Mısır Hidivleri tarafından alınmış ve zamanında ödenmediği için yüklü miktar faizi de beraberinde getirmişti. 11. maddenin ilk paragrafı Müttefiklerce kabul edilmiş ancak ikinci paragrafına Fransa'yı da ilgilendirdiği için çekince koyulmuştur. Maddenin belirtilen paragrafı şu şekildedir: "*1855 borçlarının ve faizlerinin ödenmesi, İngiltere ve Fransa'nın güvencesi altında olduğundan Bağıtlı Yüksek Taraflar, İngiltere Hükümeti'nin faizlere ilişkin ödemelerle ilgili olarak Fransız Hükümeti'ne tazminat ödemeyi ve bu Hükümeti, güvence verdiği tüm yükümlülüklerden kurtarmayı taahhüt eder.*"
San Remo Konferansı'nda hazırlanan taslağa göre Madde 12:
Konferansta pürüz yaşanan konulardan biri de 12. madde kapsamında incelenmiş ve halihazırda maddeye çekince konulmuştur. Buna göre "*Mısır Hükümeti tarafından çıkarılan borç senetleri, taşıyanların çıkarlarını korumak suretiyle Britanya Hükümeti, Güvenceli Borçlanmanın yıllık ödentileri ya da İmtiyazlı ve Birleştirilmiş borçlanmaların faizleri Mısır Hükümeti tarafından ödenmezse Britanya, Mısır'da malî dengeyi sağlamak ve Mısır Kamu Borcu tahvil sahiplerinin çıkarlarını korumak adına gerekli önlemleri alacaktır.*" Kısaca İngiltere, Mısır Hükümeti'nin kontrolü sağlayamayacağı noktada Mısır'ın iç yönetimine el koyacaktır. Bunu meşrulaştırmak için de Mısır'daki tahvil sahiplerinin çıkarları konu edilmiştir. Dolayısıyla İngiltere, Mısır'ın dış siyasetinde kurduğu etkiyi, iç siyasetinde de kurmayı amaçlamaktadır.
San Remo Konferansı'nda hazırlanan taslağa göre Madde 13:
"*12. maddede belirtildiği üzere Britanya Hükümeti tarafından yapılan bildiri üzerine Mısır Borçlarıyla alakalı senetleri bulunan tarafların korunması için Mısır Kamu Borcu Komisyonu'na gerek kalmamıştır. Bağıtlı Yüksek Taraflar, Altes Hidiv'in 28 Kasım 1904 tarihli emirlerinin Mısır Hükümeti'nce gerekli görüldüğü halde kaldırılmasını ya da değiştirilmesini kabul eder.*" İngiltere, Mısır iç siyasetindeki kontrolünü ve ekonomik çıkarlarını sağlam temellere oturtmak amacıyla böyle bir maddeyi ileri sürmüş ve gerektiği takdirde çıkarlarını korumak amacıyla Hidivlerin çıkardığı eski kanunların tarafınca bertaraf edileceğini de açıkça göstermiştir.
San Remo Konferansı'nda hazırlanan taslağa göre Madde 14:
İngiltere'nin Mısır konusunda sunduğu ve müttefiklerinin çekince koyduğu bir diğer madde olan 14. maddede ise "*Britanya Hükümeti, Mısır'ın siyasî konumundaki değişiklik üzerine, 18 Mart 1885'te*

tasarlanan 11, 12, 13 ve 14. maddelerdir ve Lord Curzon, meselenin zaten Londra'da iki kez önlerine geldiğini San Remo Konferansı'nda belirtmiştir. Bahsi geçen maddelerde yaşanan ihtilaf, yalnızca İngiltere ile Fransa arasındadır ve Curzon, bu iki maddeden 9. maddenin çözümünün kolay olduğunu ancak 13. maddenin her iki ülke için de büyük bir ehemmiyeti haiz olduğunu dile getirmiştir. Zira 13. maddede Fransızlar, Mısır ile ilgili maddelerin Fas ve Tunus'u da kapsamasını istemekteydi. Görüşmeye açılan bu iki maddeden öncelikle 9. maddede taraflar anlaşmaya varmış ve Fransız temsilcilerin sunduğu 9. madde kabul edilmiştir. Buna göre; "*Türkiye, Süveyş Kanalı'nda geçiş özgürlüğüne ilişkin olarak 29 Ekim 1888'de imzalanan sözleşme*[651] *esas alınarak Padişah'a ait haklarından Britanya yararına feragat etmiştir.*" maddesi kabul edilmiştir.[652]

Londra Konferansı'nda kabul edilip onaylanan bir madde, San Remo Konferansı'nda Fransız temsilciler tarafından tekrar gündeme getirilmiştir. Zira Fransa, antlaşmada Fas ve Tunus'taki Fransız hakimiyetinin Türk tarafınca tanınmasını istemekteydi. Fransa'nın bu mesele üzerinde önem verdiği ve antlaşmaya koydurmak istediği iki madde görülmektedir.[653]

---

*Londra'da imzalanan ve 25 Temmuz 1885'teki anlaşma ile değiştirilen antlaşma gereğince Mısır Hükümeti'nce alınan 9 milyon poundluk borcun faiz ve amortismanı (*Faizin işlemesine son vermek için bir tahvilin birden ödenmesi.) *hakkında Almanya, Avusturya, Fransa, İtalya, Rusya ve Türkiye'nin üstlendikleri yükümlülüklerden kurtarmayı taahhüt eder. Britanya Hükümeti, bu borçlanmanın faizlerine ayrılan yıllık 315 bin poundluk ödentinin düzenli bir biçimde ödenmesini güvence altına almak yükümlülüğünü taşıdığını yineler.*"
Madde 15 ve 16, antlaşmanın 113 ve 114. maddeleriyle aynı şekildedir. 17. madde tasarısı işe şu şekildedir: "*Bağıtlı Yüksek Taraflar, Britanya Hükümeti'nin 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs'ın kendisine bağlandığı ilanını tanımaktadır. Türkiye, Padişah'a ödenen vergiler dahil olmak üzere, Kıbrıs üzerindeki tüm haklarından İngiltere lehine vazgeçer. Kıbrıs'ta meskun Türkler, Türk uyruğu hakkını kaybederek Britanya uyrukluğuna alınacaklardır.*" Bu madde uyarınca İngiltere, Kıbrıs'taki otoritesini müttefiklerinin onayı ile sağlamlaştırıyor ve ada üzerindeki tek hakim devlet konumuna geliyordu. İngiltere, herhangi bir silahlı mücadeleye girişmeden Türk tarafını Kıbrıs'tan tasfiye ediyordu. *Documents on British Foreign Policy*, s. 83-84.
Amortisman için bkz.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58fb1e25112645.40618237. (Erişim tarihi 22.04.2017, Saat: 12:11)

[651] Sözleşme için bkz. Royal Institute of International Affairs, ***Bulletin of International News,*** Volume 12, No. 3, August 17, 1935, s. 8-10.

[652] *Documents on British Foreign Policy*, s. 85 ve Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 241.

[653] **San Remo Konferansı'nda hazırlanan taslağa göre Madde 1:**
1- Türkiye, Fransa'nın Fas üzerindeki hak ve himayesini tanır ve tüm sonuçlarını kabul eder. Türk sınırlarına girecek Fas malları, burada Fransız mallarının gördüğü şekilde işlem görecektir. Bu tanıma, 30 Mart 1912 tarihiyle geçerli olacaktır.
2- Türkiye, Fransa'nın Tunus üzerindeki hak ve himayesini tanır ve tüm sonuçlarını kabul eder. Türk sınırlarına girecek Fas malları, burada Fransız mallarının gördüğü şekilde işlem görecektir. Bu tanıma 30 Mart 1912 tarihiyle geçerli olacaktır. Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 488-489, *Documents on British Foreign Policy*, s. 85 ve *CAB 24_104_42*.

Görüldüğü üzere Fransa'nın bu maddeleri antlaşmaya koydurmak istemesindeki en önemli etken, ekonomik çıkarlara dayalıdır. Fransız Batı Afrikası'ndaki Fas ve Tunus gibi Fransız sömürgelerinden Osmanlı pazarlarına sokulacak ticarî mallar, Osmanlı topraklarında Fransız malları gibi işlem görerek kapitülasyon hukuku kapsamına sokulmak istenmektedir. Bu sayede Osmanlı pazarlarına girecek Fransız ticarî mallarının sayısı da doğal olarak artmış olacaktır. Ancak burada dikkate şayan bir sorun da göze çarpmaktadır. Bu sorun, Fas'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki geçmiş statüsünden kaynaklanmaktadır. Nitekim Fas, hiçbir dönemde tamamen Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmamış, dolayısıyla Fas'ın antlaşmada, devletler hukuku kapsamınca eski Osmanlı toprağı olarak gösterilmesi siyasî konjonktürlere aykırı bir durum oluşturmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse Fransa ve İngiltere, ele geçirdiği ancak tam olarak meşruiyet kazanamadığı bölgelerdeki hakimiyetlerini Türk tarafına onaylatma çabası içerisindedirler.[654]

Fransa'nın antlaşmaya koydurmak istediği tasarıdaki bir diğer madde[655], maddî nitelik taşımaktadır. 11 ve 12. maddeler Mısır borcu ile ilgili iken maddede Borç Komisyonu'nun kaldırılması İngilizlerce önerilmektedir. Fransız tarafı bahsi geçen 11, 12 ve 13. maddeler üzerinde çekimser kalmış lakin maddelerin antlaşma tasarısında yer almasına karşı da çıkmamışlardır. Bu durumun en önemli nedeni ise Fransa'nın Mısır'a ilişkin bu maddelerin Fas'a da uygulanmasını istemesidir. Fransız temsilci heyeti, Türk sorununun İngiltere aleyhine yük olmasına karşı olduğunu belirtmiş ancak antlaşmanın sadece İngiliz-Fransız çıkarlarına hizmet etmesinin de uygun olmayacağını dile getirmişlerdir. İngilizler ise tartışılan önerilerin, Mısır'ı Türkiye ile olan eski bağlarından kurtarmak amacıyla ortaya atıldığını ifade etmişlerdir. Zira İngiliz temsilcilere göre, Mısır'ın Türkiye ile bağları, Mısır'ın gelişmesi için engel teşkil etmekteydi. Mevcut yüklerden en önemlisi, Borçlar Komisyonu idi ve İngilizlerce Mısır'ın bu ağır yükten kurtarılması gerekmekteydi. Nitekim Borçlar Komisyonu'nda tahvil sahipleri de bulunmaktaydı ve İngiltere, Mısır üzerindeki iktisadî çıkarlarını ne müttefikleriyle ne de tahvil sahipleri yahut şirketlerle paylaşmak istemekteydi. Bu nedenle Mısır meselesinin antlaşmada yer almasını ve kendi lehine çözülmesini isteyen

[654] *Documents on British Foreign Policy*, s. 85-86.

[655] **San Remo Konferansı'nda hazırlanan taslağa göre Madde 13:**
Mısır'daki Borç Komisyonu ile Fas'taki devlet bankası sorunları çözülene değin, ilk tümcesi dışında 11. madde ve 12-13 numaralı maddelerin Türk barış antlaşmasına konulmamasına karar verilmiştir.

İngiltere, ayrıca Fas'ın durumunun antlaşmada yer almasının gereksiz olduğunu savunmaktaydı. Buna ek olarak Fransa'nın Fas'taki nüfuzunu sürekli olarak arttırmak istemesi, İngiltere'yi rahatsız etmekteydi. Ancak Fransız tarafı, İngiltere'nin Fas meselesinde önceden vermiş olduğu güvenceleri tekrar vereceğini garanti etmesine rağmen, Fas meselesinin de Mısır gibi antlaşmaya dahil edilmesini istemiştir. Zira Fransa da Fas'taki konum ve çıkarlarını korumak niyetindedir. Açıkça görüldüğü üzere İngiltere ve Fransa, bir kez daha çıkar çatışması yaşamış ve konferansta tekrar karşı karşıya gelmişlerdir. İngiltere'nin Fas ile ilgili tutumunu göz önüne alırsak Fas üzerinde İngiliz emellerinin olduğu yönünde çıkarım yapabiliriz. Nitekim Fas'ın Atlas Okyanusu ve Akdeniz üzerindeki konumu, İngiltere'nin Fas'ı elde etmek istemesine ve Fransa'nın Fas üzerindeki hakimiyetini bir antlaşmayla tanımaya yanaşmamasına neden olmuş olabilir. Nihayetinde her iki taraf da konuyu netleştirememiştir.[656]

Mesele hakkındaki Fransız itirazı, Mısır ile ilgili maddelere karşı değildi. Fransa'nın esas endişesi, bir süreliğine askıya alınmış Fas-Mısır bölgeleriyle ilgili Fransız-İngiliz konvansiyonunun imzalanmamış olmasıydı. Zira Mısır'ın antlaşmada zikredilmesi, İngiltere'ye bölgede meşruiyet kazandırırken, Fransa'nın, Fas'taki statüsü belirsizliğini koruyordu. Fransa'nın itirazı sonucu, San Remo Konferansı'nda bu konvansiyonun imzalanmasına karar verilmiş ve böylece Fransa da istediğini elde etmiş oluyordu.[657]

2.2.5. Yahudi Devleti Teşekkülü ve Filistin Toprakları Meselesi

Filistin sorunu, Ortadoğu'daki en büyük ve en karmaşık sorun olarak önümüze çıkmaktadır. Zira Londra Konferansı'nda çözüme ulaştırılamamış ve San Remo Konferansı'nda uzun süren tartışmalar sonucu karara bağlanmış bir konu da Filistin ve Yahudi göçü meselesiydi. İngiltere'nin bu konu hakkındaki görüşü, Suriye'den ayrılarak İngiliz mandası altında kurulan ve uluslararası bir komisyon tarafından yönetilen bir Filistin devletinin kurulması idi. Filistin, İngiltere'nin Sykes-Picot ve diğer gizli anlaşmalardan ayrılmak istediği ana konulardan biriydi. Gerçekte İngilizler; stratejik, dinî, kültürel ve tarihî önemi bulunan bu bölgede tek başına hüküm sürmeyi amaçlıyordu. Amerikan istihbaratının da raporlarında Filistin'de İngiliz mandasını

[656] *Documents on British Foreign Policy*, s. 86-89, Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 241 ve Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 490-492.
[657] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 304.

tavsiye etmesi, İngiltere Hükümeti'ni epey memnun etmişti. Fransa ise Filistin meselesinde Clemencau'nun Lloyd George'a daha önceden vermiş olduğu söze rağmen, bölgenin Suriye'nin bir parçası olduğunu iddia ediyordu.[658]

Filistin'in geleceği hakkındaki konular, konferansın son günlerine doğru görüşülmüştür. İngiliz temsilciler, Balfour Deklarasyonu'nun (8 Kasım 1917)[659], anlaşma metninde onaylanmasında ısrar etmekteydi. Konuyla ilgili, Yüksek Konsey'de öncelikle Balfour Deklarasyonu masaya yatırılmıştır. Bilindiği üzere Balfour Deklarasyonu ile Yahudiler, Filistin'e göç etme ve burada bir devlet kurma haklarına sahip oluyorlardı.[660] İngiliz Kraliyet Hükümeti'nin San Remo Konferansı'ndan takriben iki yıl önce yayınladığı deklarasyonda, Filistin'in gelecekte Yahudi yurdu olacağı kabul edilmişti. Yahudilerin deklarasyondan fazlasıyla ümitli olduğunu zikreden Yüksek Konsey üyeleri, metnin antlaşmada zikredilmemesi halinde Yahudilerin sert tepki göstereceği konusunda hemfikirdi. Nitekim konferansta büyük bir etkisi bulunan Curzon, Balfour Deklarasyonu'nun antlaşmada aynı şekilde zikredilmesi taraftarı olduğunu her fırsatta zikretmekteydi. Curzon'un bu düşünceyi benimsemesinde, Siyonistlerin, Britanya Dışişleri Bakanlığı'nı Yahudi haklarının genişletilmesi konusunda baskı altına almış olması yatmaktadır. Curzon'a göre, önceden verilmiş hakların ötesine geçilmemesi gerekliydi. Zira Siyonistlerin istekleri, gün geçtikçe daha da artmaktaydı. Bundan dolayı Curzon, antlaşma hükümlerinin, Balfour Deklarasyonu maddeleri çerçevesinde oluşturulmasını istiyordu.[661] Ayrıca Curzon, İngilizlerin deklarasyonun olduğu şekilde antlaşma metnine geçirilmesi isteğinin, Yahudilerce de istendiğini belirtiyor ve deklarasyonu, savaş sırasında dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Pichon da dahil olmak üzere İtalya, Amerika Birleşik Devletleri, Yunanistan, Çin ve Sırbistan gibi çoğu müttefikin de kabul ettiğini ifade ederek fazlasıyla onay alan metnin, barış antlaşmasında orijinal şekliyle yer almasının sorun teşkil etmeyeceğini söylüyordu.[662]

Berthelot ise Curzon'un aksine konunun, Milletler Cemiyeti'ne sunulması gerektiğini düşünüyordu. Zira Berthelot, Yahudilerin Filistin'de millî bir yurt kurma ideallerinin meşru olduğunu savunuyor ve Siyonistlerin isteklerinin karşılanmasını

[658] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 56-57.
[659] Balfour Deklarasyonu metni için bkz. Ribhi Halloum, *a.g.e.,* s. 160-161.
[660] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 237.
[661] *Documents on British Foreign Policy*, s. 159.
[662] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 238.

destekliyordu. Fransız temsilci heyetinin de kendisini desteklediğini belirten Berthelot, mandayı kabul eden ülkenin yükümlülüklerini de tanımaya hazır olduklarını Yüksek Konsey ile paylaşıyordu. Yahudi devletinin idarî yapısına da değinen Berthelot, tasarlanan yeni devletin yönetiminin nasıl olacağını Yüksek Konsey'e sormuştur. Berthelot'a göre, bölgede farklı bir idare sisteminin uygulanması, yeni yönetimin hem Hıristiyan hem de Müslüman dünya ile çelişmesine ve büyük zorlukları da beraberinde getirmesine neden olabilirdi. Berthelot'nun sorusundaki esas amacı, bölgede yeni kurulacak devletin dinî niteliğinin olup olmayacağını öğrenmektir. Nitekim Balfour Deklarasyonu, genel bir İtilaf devletleri oylamasından geçirilmemişti ve Berthelot, metinde ileride dinî açıdan sıkıntı çıkarabilecek ifadelerin olduğunu belirtmiştir.[663] Ayrıca Berthelot, Pichon'un kabul ettiği şeyin Yahudi devletinin kurulması olduğunu söylemiş ve Pichon'un tüm bildiriyi harfiyen onayladığına dair bir ibarenin olmadığına da dikkat çekmiştir. Ardından Fransa Başbakanı Millerand, Fransa'nın Yahudilere Filistin'de yurt verilmesini kabul ettiğini belirtmiş ancak Balfour Deklarasyonu'nun aynı şekilde anlaşmaya konulmasına karşı çıktıklarını belirterek Berthelot'u desteklemiştir. Böylece İngilizler ve Fransızlar arasında Balfour Deklarasyonu konusunda anlaşmazlık çıkmıştır. İngilizler, metnin değiştirilme teklifine karşı çıkarken, Fransızlar da metnin aynı şekilde antlaşmada yer almasına karşı çıkmıştır.[664]

Curzon, konuyla ilgili olarak Berthelot'nun metnin tarihçesini bilmediğini söylemiştir. 1917 Kasım'ında Balfour'un Siyonistler adına demeç verdiğini belirten Curzon, bu demecin metninin 1918 Şubat'ında Sokolov tarafından, o dönemin Fransız Dışişleri Bakanı Pichon'a gönderildiğini açıklamış ve metnin Pichon'dan sonra İtalya, Amerika Birleşik Devletleri, Yunanistan, Çin, Sırbistan ve Siyam'ın (Tayland) da kabul ettiğini Yüksek Konsey'e aktarmıştır. Yani Balfour Deklarasyonu, İtilaf devletlerinin çoğunluğu tarafından onaylanmış bir belgedir. Berthelot'nun metinde yanlış anlamaya mahal verecek ifadelerin kesinleştirilmesi hakkındaki kaygısını da paylaştığını belirten Curzon, fakat idarî açıdan nasıl bir anlaşmazlık çıkacağını anlayamadığını belirtmiştir. Zira Curzon, Filistin'in gelecekteki yönetiminin saptanamayacağını belirterek İtilaf devletlerinin şimdilik yapabilecekleri tek şeyin, Balfour Deklarasyonu'nu asıl şekliyle onaylamak olduğunu ifade etmiştir. Curzon'a göre deklarasyon, iki yönlü bir bildiriydi.

[663] *Documents on British Foreign Policy*, s. 159-160.
[664] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 238.

İlk noktada, ayrıcalık ve hakları, askerî gücü olan bir devletçe korunmak kaydıyla, Yahudilere millî bir yurt verilmesi zikrediliyordu. İkinci noktada ise metinde, azınlık[665] haklarına değinilmekteydi. Bu haklar, öncelikle Arapları, sonra da orada meskun Hıristiyanları kapsamaktaydı. Bu nedenle Berthelot'nun işaret ettiği sorunların çıkmaması için, metnin bu ikinci kısmının kaldırılmaması gerektiğini öneren Curzon, Britanya Hükümeti'nin şu görüşü savunduğunu açıkladı: "*Metnin bir bölümünün kaldırılması imkansız olduğundan, Yüksek Konsey'e sunulmuş olan önerilere Fransız Hükümeti'nin daha fazla karşı çıkmaması gerekmektedir.*" Filistin görüşmeleri yapıldığı sırada, Amerika Birleşik Devletleri'nin Roma Büyükelçisi Johnson'un bekleme odasında olduğu ve görüşmelere katılmak için rica ettiği haberi, Yüksek Konsey'in toplantı salonuna gelmiş ve böylece Amerikan heyeti, San Remo Konferansı'na resmen katılmıştır. Burada önemli bir husus, Nitti tarafından dile getirilmiş ve Amerikan temsilcisinin yalnızca gözlemci sıfatıyla konferansa katıldığı belirtilmiştir.[666]

Bu arada Amerikan basınında çıkan bir haber, Filistin konusunda İngiltere'nin politika değiştirebileceğinden bahsetmekteydi. *The New York Times*'ın 19 Nisan 1920 tarihli "Palestine Policy to Stand" başlıklı haberine göre; İngiltere'nin Filistin'de Yahudi yurdu yaratma politikasında bir değişikliğe gittiği belirtiliyor ancak bu durum, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın bir temsilcisi tarafından yalanlanıyordu. Temsilci, İngiltere'nin Filistin'de Balfour'un tasarısına göre politikasını sürdüreceğini ifade ediyordu.[667] Ancak açıkça görüldüğü üzere İngiltere, konferansta Balfour Deklarasyonu'ndan hiçbir şekilde ödün vermemiştir.

Nitti'den sonra söz alan Berthelot, Balfour Deklarasyonu'nda geçen "*Mandataire Devlet, öteki toplumların haklarının korunmasını kabul etmek kaydıyla, Yahudilere bir yurt sağlamak sorumluluğunu üzerine alacaktır.*" hükmüne değinmiş ve bu hükmün, yukarıda Curzon'un değindiği iki noktaya (mandater devlet himayesinde Yahudi devletinin kurulması ve azınlıkların hakları) karşılık geldiğini belirtmiştir. Berthelot, Fransız Hükümeti'nin konu hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığını ifade ederek Balfour Deklarasyonu metninin çevirisinin okunmasını Yüksek Konsey'den istemiştir. Berthelot'a göre Pichon, metnin içeriğini tam olarak bilmemekteydi. Ancak Lord Curzon araya girerek Pichon'un deklarasyon metninin içeriğini kesinlikle bildiğini

[665] Açıkça görüldüğü üzere Araplar, Filistin'de azınlık olarak görülmektedir.
[666] *Documents on British Foreign Policy*, s. 160-161.
[667] *The New York Times*, "Palestine Policy to Stand", 19.04.1920.

söylemiş ve Pichon'un Sokolov'a verdiği yanıtta, Fransız Hükümeti adına Balfour Deklarasyonu'nu desteklediğini sözlerine eklemiştir. Curzon, "*siyasî haklar saklı kalmak koşulu ile…*" ifadesiyle başlayan Berthelot'nun önerisine de değinmiş ve Filistin'deki siyasî ve geleneksel hakların antlaşma metninde zikredilmesinin birçok tartışmayı da beraberinde getireceğini belirtmiştir. Curzon'a göre, Yüksek Konsey gereksiz tartışmalarla vakit kaybetmemeli ve Balfour Deklarasyonu'nun asıl metnini onaylayarak konuyu, Milletler Cemiyeti'ne bırakmalıydı. Yine de Berthelot, Balfour Deklarasyonu'nun okunmasını tekrar istemiş ve Pichon'un esas kabul ettiği şeyin, Yahudilerin anavatanlarına geri dönmeleri olduğunu savunmuştur.[668]

Nitti ise konunun, Yahudilerin anavatanlarına geri dönüşü ve burada bir Yahudi devletinin kurulmasıyla ilgili olduğunu belirterek bu iki durumun zaten kabul edildiğini ifade etmiştir. Fakat İngiliz ve Fransız temsilciler arasında, azınlıklar konusunun soruna neden olduğuna değinen Nitti, sorunun esas olarak Doğu Katoliklerinden[669] kaynaklandığını belirtmiştir. Sorunun çözümüne dair bir öneri sunmuştur.[670]

Nitti önerisini sunduktan sonra, Yüksek Konsey'in tüm üyelerine bir açıklama yapmış ve Yahudi olmayan azınlıkların hak ve ayrıcalıklarının korunması hususunda Britanya Hükümeti'ne güvendiğini belirtmiştir. Ek olarak Nitti, Filistin'de kurulacak komisyonun, başkan seçiminin Milletler Cemiyeti tarafından yapılmasının tarafsız bir nitelikte olacağını ve bu sebeple herkesin onaylamasını kolaylaştıracağını savunmuştur.[671]

Nitti'den sonra söz alan Millerand, Filistin meselesinde İtilaf devletlerini, üç sorunun beklediğini belirterek bu sorunları şu şekilde sıralamıştır: "*İlk sorun, Yahudilere millî bir yurt verilmesidir ve bu mesele üzerinde tüm İtilaf devletleri hemfikirdir. İkinci olarak Yahudi olmayan toplulukların haklarının korunması meselesi vardır ve bu sorunun çözümü zor olmayacaktır. Üçüncü sorun ise, Yahudi olmayan örgütlerin var olan geleneksel hakları meselesidir.*" Bu meselenin çözümüne dair görüşleri olduğunu

---

[668] *Documents on British Foreign Policy*, s. 161-162.

[669] Bilindiği üzere Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'ndan elde ettiği kapitülasyonlar ile Doğu Katoliklerinin hamisi konumunu kazanmıştı ve bu yüzden Berthelot, bu hakkın İngiltere'ye devredilmemesi için sorun çıkartıyordu.

[670] "*Dinî topluluklara karşı tüm ayrıcalıklar ve imtiyazlar sona erecektir. Mandataire Devlet, çeşitli dinî toplulukları ilgilendiren tüm konuları ve tüm başvuruları en kısa süre içinde inceleyecek ve bunları çözüme kavuşturmak için özel bir komisyonun kurulmasında söz konusu dinî çıkarları da göz önünde tutacaktır. Komisyon Başkanı, Milletler Cemiyeti Konseyince atanacaktır.*"*Documents on British Foreign Policy*, s. 162 ve Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 553.

[671] *Documents on British Foreign Policy*, s. 163.

belirten Millerand, görüşlerini sunmadan önce, L. George ile Clemencau arasında Filistin konusu üzerine yapılan görüşmenin niteliğini tam olarak bilmediğini söyleyerek L. George'un Yüksek Konsey'i bu konuda aydınlatmasını istemiştir. Millerand, İngiltere'nin Filistin'de sahip olmak istediği mandaya karşı olmadığını da belirterek İngiltere'nin bu hamiliği, layıkıyla yerine getireceğine inandığını söylemiştir. Üçüncü sorun için önerisini sunan Millerand, Clemencau Hükümeti'nin kabul ettiği, İngiliz manda yönetimindeki Filistin halkının geleneksel haklarından[672] vazgeçmesinin, istenmeyen durumlara neden olacağını belirtmiştir. Yani Millerand'a göre İngiltere, Filistin mandasını üstlenirken Yahudilere millî bir yurt kurmayı ve bölgede yaşayan halkların geleneksel haklarını devam ettirmeyi de üstlenecekti.[673] Yani Fransa, Filistin'de Osmanlı İmparatorluğu'ndan elde ettiği hakları, İngiltere'ye devretmek istememektedir. Bu da elbette İngiltere'nin kabul edemeyeceği bir teklifti. Zira Fransa'nın bölgede herhangi bir sorumluluk almadan söz sahibi olması, hem manda yönetimini İngiltere aleyhine zorlaştıracak hem de İngiltere'nin bölgedeki konumunu ve yetkisini sınırlayacaktı. Ayrıca böyle bir maddenin kabulü halinde İngiltere, uluslararası arenada prestij kaybına uğrayacaktı.

Yüksek Konsey, Filistin'de Yahudi devleti kurulmasını oybirliğiyle kabul etmişti ancak konu hakkında detaylar görüşülürken özellikle Fransız temsilciler arasında fikir ayrılıkları baş göstermişti. Berthelot ve Millerand, Filistin'de Yahudi devletinin kurulmasına ve bu yeni devletin, *mandat* olarak İngiltere yönetimine bırakılmasına karşı çıkmamaktaydı ancak iki üst Fransız yetkili, Balfour Deklarasyonu ve Fransa'nın Filistin'deki hakları meselelerinde İngiltere ile uzlaşmaz bir tutum sergilemekteydi. Berthelot'a göre Balfour Deklarasyonu, geçen süreden sonra ölü bir metin haline gelmişti ve bu yüzden metne değinmeye lüzum görmemekteydi. Curzon ise Berthelot'a katılmıyor ve Siyonistlerin metin hakkında oldukça hassas olduklarını savunuyordu.[674]

Görüldüğü üzere San Remo Konferansı'nda Filistin'in yönetimine dair maddeler görüşülürken büyük bir engel ortaya çıkmıştır. Fransız Hükümeti, Ortadoğu'daki

[672] Millerand burada Filistin'de yaşayan Katoliklerin haklarına vurgu yapmaktadır. Nitekim bu Katolikler, uzun bir süredir Fransız hamiliği altındaydı. Bilindiği üzere 1535 ve 1740 tarihli kapitülasyonlarda belirtilen "*Osmanlı ülkesindeki Katoliklerin ve Kutsal Yerlerin Fransa tarafından korunması.*" şeklindeki imtiyazı, Fransa "*Katoliklerin Hâmisi*" vasfıyla kullanmıştır. Bu imtiyaz, Londra Konferansı'nda Filistin'le ilgili meselelerde Fransa'nın dayanak noktası olmuştur. bkz. Şerife Yorulmaz, "Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması", *AÜDTCF Yayınları, OTAM,* S. 11, Ankara, 2000, s. 697-768.
[673] *Documents on British Foreign Policy*, s. 163.
[674] *Documents on British Foreign Policy*, s. 163.

Katoliklerin hamisi olarak uzun bir süredir tanınmaktaydı. Ek olarak Fransız Hükümeti, yalnızca hami sıfatını ileri sürmüyor, aynı zamanda Filistin'de kurulacak mandayı üstlenmek konusunda Fransız milletvekillerinden ve Katolik Kilisesi'nden hayli destek görüyordu. Ancak Fransız Hükümeti, ikincisini yapmak niyetinde değildi. Fransa'nın niyeti gayet açıktı: "*Bir İngiliz mandası üzerinde, Katolik Roma Kilisesi'nin işlerini bahane ederek, bölgede nüfuzunu etkinleştirerek İngiltere'yi aşağılamak ve İngiliz mandasının başarıyla yönetilmesine engel teşkil etmek.*"[675]

Nitti, Berthelot ve Millerand'ın değindiği konuların hassas bir mahiyette olduğunu belirterek Filistin'de meskun Katoliklerin haklarının ne olacağını Yüksek Konsey'e sormuştur. Buradaki Türk denetiminin hala tam olarak ortadan kalkmadığına değinen Nitti, bölgedeki Müslümanların halifeye bağlı olduğunu ifade etmiştir. Türk denetiminin Filistin'de tamamen kaldırılmasından Katoliklerin rahatsız olduğuna da değinen Nitti, Kardinal Gasparin'in[676] bir mektubunda, bölgedeki Türk denetiminin kaldırılması halinde sıranın Fransa'ya geleceğini yazdığını Yüksek Konsey ile paylaştı. Papalık, bölgedeki Katolik haklarının hamisi olarak İngiltere'yi değil, Fransa'yı istemekteydi. Bu nedenle Nitti, antlaşmada İtalyan önerisinin kabul edilmesinin daha iyi olacağını öne sürmüştür.[677] Filistin; Müslümanlar, Katolikler, Protestanlar, Yahudiler ve Ortodokslar için oldukça büyük önemi haiz bir bölgeydi. Bu nedenle Nitti, Kutsal Topraklar konusunda düzenlenmeler yapılması, din ve mezhep ayrılıklarının asgarî düzeye düşürülmesi amacıyla Milletler Cemiyeti kontrolünde özel bir komisyonun kurulmasını önerdi. Ayrıca Nitti, çeşitli dini cemaatlerin veya diğer ulusların ellerinde bulundurduğu tüm imtiyaz ve ayrıcalıkların kaldırılmasını Yüksek Konsey'e tavsiye etti.[678] Lloyd George, kendisinin Clemencau ile yaptığı görüşmelere değinerek Clemencau ile dinî meseleler üzerine hiç konuşmadığını belirtmiştir. Ancak L. George, Clemencau ile görüşmesinde uluslararası niteliğe sahip bir idarenin büyük bir karışıklığa yol açacağı konusunda aynı fikirde olduklarını açıklamış ve bu sebeple Filistin'in tek bir devlet tarafından himaye edilmesine, bu devletin de Filistin'i ele geçiren devlet[679] İngiltere'nin olması gerektiğine karar verdiklerini belirtmiştir. L. George, Filistin Müslüman bir imparatorluğun elindeyken, Katoliklerin hamisi olarak bir Avrupalı

[675] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 302-303.
[676] Papalıkta, Dışişleri Bakanı görevini ifa eden bir Kardinal.
[677] *Documents on British Foreign Policy*, s. 163.
[678] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 303.
[679] Metinde "Filistin fatihi" ibaresi yer almaktadır.

devletin bulunmasının zarurî olduğunu desteklemekteydi ancak İngiltere'nin mandaterliğinde dinî himayenin gereksiz olduğunu belirtmiştir. Nitekim L. George'a göre Filistin, Osmanlı İmparatorluğu kontrolündeyken Hıristiyan azınlıklar, çeşitli hak ve ayrıcalıktan yoksun durumdaydı. Fakat İngiltere'nin bölgeye girişi, İngiltere'nin tüm sömürgelerinde sürdürdüğü tarafsız yönetimi Filistin'e de taşıyacaktı. Bu suretle L. George, Filistin'deki Katoliklerin himayesini Fransa'ya bırakmanın kabul edilemez olduğunu ve bunun İngiltere'ye bir hakaret niteliğinde olduğunu belirterek böyle bir durumun İngiltere'ye büyük bir prestij kaybı yaşatacağını ifade etmiştir. Ayrıca L. George, ikili bir yönetim sisteminin de zorluklarına dikkat çekerek, iki büyük Avrupa devletinin her zaman uyuşma içinde olamayacaklarını sözlerine eklemiştir. L. George, dinî topluluklara dair hak ve ayrıcalık konularının, Nitti'nin önermiş olduğu şekilde Milletler Cemiyeti Konseyi'nin atayacağı başkan gözetiminde görüşülmesini, Fransız Hükümeti'nin kabul etmesini önermiştir. Bu sebeplerle L. George, Millerand'ın isteğinde ısrarcı olmamasını istemiştir.[680]

Millerand ise Yüksek Konsey Başkanı olan Nitti'nin hem Quirinale Sarayı (İtalyan Devleti) hem de Vatikan adına sözcülük yapabilme hakkına sahip olduğunu ifade etmiş ancak Vatikan'ın konu hakkında söz sahibi olmadığını da ayrıca belirtmiştir. Millerand, İngiltere'yi Türk tarafıyla kıyaslayamayacağını ve İngiltere'nin uygulamalarında liberal düşünceden taviz vermeyeceğini bildiğini özellikle belirtmiştir. Millerand, esas isteğinin Fransa'nın bölgedeki dinî ayrıcalıklarının göz ardı edilmemesi ve Fransa'ya bu meselede gereken saygının gösterilmesi olduğunu ifade etmiştir. Millerand, Nitti'nin önerisine katıldığını ve Milletler Cemiyeti bünyesinde dinî sorunları çözmek için kurulacak bir komisyona karşı çıkmayacağını belirtmiştir. Bu nedenle İtalyan önerisine bir değişiklik sunan Millerand, önerinin "*Mandataire devletlerin çeşitli dinî toplulukların istemlerine ilişkin tüm konuların, Milletler Cemiyeti'nce atanacak ve ilgili dinî kuruluşların çıkarlarını temsil edecek kişilerden oluşacak bir Müttefiklerarası Komisyon'a sunmayı kabul ettiklerini*" bu tümce eklenerek değiştirilmesini talep etmiştir.[681] Filistin'i asırlardır barış ve hoşgörü temellerine dayanarak yöneten Osmanlı İmparatorluğu, İtilaf devletleri nazarında "*medeniyetten uzak*" idi. San Remo'da Batılı devletler eliyle Filistin'e getirilen "medeniyet", Ortadoğu ve Filistin'de barışın ve

[680] *Documents on British Foreign Policy*, s. 164.
[681] *Documents on British Foreign Policy*, s. 164-165.

huzurun sona ermesine neden olmuş ve bölgeyi, süreğen savaşlar silsilesine gark etmiştir.

Nitti'ye göre, Filistin sorununda Yüksek Konsey'in önünde iki büyük sorun vardı: Bunlardan ilki *siyasî* mahiyette bir sorun teşkil ederken, ikincisi *dinî* niteliktedir. Savaş sonrası bölgeden çıkarılan Türk Hükümeti'nin yerini, "*daha uygar*" bir rejime bıraktığını belirten Nitti, İtilaf devletlerinin, artık Filistin'deki dinî toplulukların haklarının savunulması meselesinde bir endişelerinin kalmadığını açıklamıştır. Öyle ki Nitti, Kutsal Topraklara İtilaf devletlerinin hakim olmasıyla, kiliselerde artık *Te Deum*[682] çalınması için de bir neden kalmadığını belirtmiştir. Türk egemenliği altındaki Hıristiyanları ve Hıristiyan kuruluşları koruma görevinin, Avrupalı bir devletin bölgeye girmesiyle bittiğini belirten Nitti, İtilaf devletleri arasındaki dinî sorunların da Fransız Hükümeti'nin küçük bir değişikliği kabul etmesiyle sona ereceğini söylemiştir. Nitti, Filistin için kurulması planlanan komisyonun başkanının da Milletler Cemiyeti tarafından seçilecek olmasını, tarafsızlık anlayışına uygun olarak değerlendirmiş ve bu nedenlerle Fransa'yı, ayrıcalıklarının kaldırılmasını kabule çağırmıştı.[683] İtilaf devletlerinin hala bir Haçlı zihniyetini yaşattığı ve bu zihniyetin de "*uygarlık*" olarak adlandırılması, Nitti'nin açıklamalarında açıkça görülmektedir. Konferansta Türk yönetimini "barbar" olarak nitelendiren İtilaf devletleri, tarih boyunca yaptıkları gibi, burada da İslam dünyasını parçalama ve yok etme savaşına girişmiş ve bunu da "medeniyet" uğruna yaptıklarını açıklamışlardır.

Nitti'nin önerisine olumsuz cevap veren Millerand, yüzyıllar öncesine dayanan imtiyazların oldu bittiyle kaldırılamayacağını belirtmiş ve Fransız ulusunun bu konu hakkında taviz verilmesini istemediğini de sözlerine eklemiştir.[684] İtilaf devletleri, söz konusu kendi çıkarları olduğunda her maddeyi ayrıntılarıyla tartışmış ve bundan dolayı büyük anlaşmazlıklar yaşamışlardır. Zira Fransa'nın birkaç yüzyıllık imtiyazları, görüşmeleri tıkanma noktasına getirirken, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve geçmiş Müslüman imparatorlukların yüzyıllardır süren yönetimleri, bir anda yok sayılarak söz konusu topraklar paylaşıma açılmıştır. Neticede İtilaf devletleri, Osmanlı'nın taksimindeki karar birliğini, kendi çıkarları söz konusu olunca sürdürememişlerdir.

---

[682] Katolik Hıristiyanlığının erken dönemlerinde ortaya çıkan ve herhangi bir mutlu olay ya da zafer sonucu Tanrı'ya şükür etmek için yapılan törenlerde söylenen dinî nitelikteki şarkılardır.
[683] *Documents on British Foreign Policy,* s. 165.
[684] *Documents on British Foreign Policy,* s. 165-166.

Fransa'nın kapitülasyonlardan doğan haklarını kaybetmesi, Millerand'ın Fransa'da hoş karşılanmayacağının bir belirtisiydi. Yine de L. George'a göre, Millerand'ın kaygıları her ne kadar haklı nedenlere dayansa da, Filistin'de iki mandater devletin bulunması imkansızdı. Zira her iki mandaterin bulunacağı bir durumda İngiltere, tüm giderleri karşılayacak ve tüm siyasî, idarî ve dinî yükümlülükleri yerine getirecek ancak dinî konularda hiçbir yetkisi olmayacaktı. Buna karşın Fransa, İngiltere'nin tam tersine dinî konularda tam yetkili olacak ancak diğer konularda herhangi bir sorumluluğu bulunmayacaktı. Bu nedenlerle İngiltere, ikili manda sistemini kabul edemezdi. Aksi takdirde İngiltere, bölgeyi tam anlamıyla yönetemeyecekti ve İngiltere ile Fransa arasındaki ilişkiler bozulacaktı. Ayrıca Fransa, Filistin mandasını üstlenmek istemiyordu, bu nedenle L. George, Filistin'in yönetiminin zor ve maliyetli olmasından dolayı Fransa'nın, Filistin mandasından vazgeçtiğini belirtmiştir. Millerand'ın her devletin dinî temsilcisinden müteşekkil olacak bir komisyon önerisini de eleştiren L. George, böyle bir durumda Ortodoks Kilisesi ve Rusya'nın da konuya dahil olacağını hatırlatmış ve işlerin içinden çıkılamaz bir hale dönüşebileceğini ifade etmiştir. Bu nedenlere dayanan L. George, Millerand'ı en azından Nitti'nin önerisini kabul etmeye davet etmiştir. Bu sayede Milletler Cemiyeti gözetimindeki bir komisyon, hem Katoliklerin hem de Ortodoksların çıkar ve haklarını tarafsız bir şekilde koruyabilirdi.[685] Bundan sonra geri adım atmak zorunda kalan Millerand, Nitti'nin önerisini, ilk tümcesinin çıkarılması kaydıyla onaylayacağını belirtmiş, L. George da Fransa'nın özel haklar konusunda ısrarcı olmaması kaydıyla, ilk tümcenin çıkarılmasına İngiltere'nin karşı çıkmayacağını söylemiştir. Millerand, bir kez daha Balfour Deklarasyonu'na değinerek demecin bazı bölümlerinin değiştirilmesini teklif etmiştir. Millerand, ilk tümcede tarih kısmının çıkarılmasını istemiş ancak Japon temsilci Matsui, Millerand'ın sunduğu değişikliği onaylamadığını belirtmiştir. Ayrıca Japon Hükümeti'nin de hiçbir zaman Balfour Deklarasyonu'nu resmen kabul etmediğini açıklayan Matsui, bu durumun, tutanaklarda zikredilmesini Yüksek Konsey'den istemiştir.[686]

---

[685] *Documents on British Foreign Policy*, s. 166.

[686] "*İlk olarak Britanya Hükümeti tarafından 8 Kasım 1917'de* (Sevr Antlaşması'nın 95. maddesinde bu tarih 2 Kasım 1917 olarak zikredilmiştir.) *yapılan ve öteki Müttefik Devletlerce benimsenen bu demeci yürürlüğe koymaktan Mandataire Devlet sorumlu olacaktır.*" *Documents on British Foreign Policy*, s. 167.

Lord Curzon, Fransız temsilcilerin esas karşı çıktığı şeyin, deklarasyonun Britanya Hükümeti tarafınca hazırlanması ve diğer devletlerin buna sonradan riayet etmesi olduğunu belirten Curzon, Fransız Hükümeti tarafından çıkarılması istenen tümcenin, Yahudiler tarafından bütünüyle savunulduğunu ve antlaşmada söz edilmesini istediklerini sözlerine eklemiştir.[687] Berthelot, metnin hiçbir zaman Fransa Hükümeti tarafından resmen onaylanmadığına işaret etmiş ve metnin, Filistin'in gelecekteki temeli olarak benimsemediğine dikkat çekmiştir. Berthelot'a göre Fransa Hükümeti, Filistin'de Yahudi yurdu kurulmasını kabul etmekteydi ancak yarı resmî bir belgenin, resmî bir antlaşmada zikredilmesine karşı çıkmaktaydı. Kısaca Fransa, demeçteki hükümlerin kabul edilse dahi, demecin antlaşmada zikredilmemesini istemekteydi. Bunun üzerine söz alan Curzon, Berthelot'nun isteklerine karşı bir çözüm önerisi sunmuş ve tasarıda geçen "demeç" sözcüğü yerine, antlaşmada "ilke" sözcüğünün geçmesini teklif etmiştir. Ancak Berthelot, karşı çıktığı şeyi yineleyerek resmî bir antlaşmada, gayrı resmi bir belgenin zikredilmesini istemediğini belirtmiştir. Bu nedenle, "demeç" sözcüğünün değiştirilmesinin, hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini ifade eden Berthelot, bu değişikliğe rağmen, antlaşmada belgenin esasının kabul edileceğinden metnin değiştirilmesini talep etmiştir.[688] Fransız temsilciler, Balfour Deklarasyonu'nun İngiltere'yi Filistin meselesinde ön plana çıkartacağını düşünerek metnin, antlaşmada zikredilmemesini istemekteydi. Zira böyle bir durumda, tüm dünyada "Yahudileri esaretten kurtaran güç" olarak İngiltere bilinecekti ve Fransa, arka planda kalmış olacaktı. Devletlerin prestij kaygısı, görüşülen konuların dahi önüne geçmekteydi. İngiliz ve Fransız temsilciler arasında antlaşma hükümlerinin ne şekilde yazılacağı bir süre daha tartışıldıktan sonra, hukukî terimlerde[689] yaşanan karmaşa çözülmüş ve Britanya Temsilci Heyeti, aşağıdaki tasarıyı[690] Yüksek Konsey'e sunmuştur.

---

[687] *Documents on British Foreign Policy*, s. 168.
[688] *Documents on British Foreign Policy*, s. 168.
[689] Filistin'deki tüm toplulukların "siyasî haklar" ve "kişisel haklar" kapsamından faydalanmasını isteyen Fransız temsilciler, hukukî terimlerin farklılığından dolayı bir karışıklığa yol açmışlardır. Yapılan tartışmalar için bkz. *Documents on British Foreign Policy*, s. 169.
[690] "*Tutanaklar, Filistin'deki Yahudi olmayan toplumların bugüne kadar yararlandıkları haklardan vazgeçilmesi anlamına gelmeyeceği Mandataire Devlet tarafından yükümlenilmiş olduğuna ilişkin bir kayıt düşülmek koşuluyla, Filistin hakkındaki aşağıdaki mandat maddesi hükümlerinin kabul edilmesi, bu yükümlenmenin, bugün öğleden sonra*, Fransız Hükümetince hamiliğin sona ermesinin kabul edildiğine ilişkin olarak verilmiş sözle çözülmüş olan Fransa'nın dinî hamiliği konusunu kapsamadığını ve,*
Mandalara ilişkin maddenin aşağıdaki biçimde yazılması kararlaştırıldı:
Bağıtlı Yüksek Taraflar, 22. madde hükümlerinin uygulanmasıyla, Başlıca Müttefik Devletlerce saptanacak sınırlar içinde Filistin yönetimini, sözü edilen Devletlerce seçilecek bir mandatere vermeyi

San Remo Konferansı'nda Balfour Deklarasyonu konusu görüşülürken, Amerika ve Kanada hahamları da bir toplantı yaparak İtilaf devletlerine, Yahudilerin isteklerini açıklamışlardır. Filistin'in yeniden yapılanmasında, İtilaf devletlerinin Yahudilere verdikleri sözleri tutmalarını isteyen hahamlar, Yahudi sorununun dünya milletlerini birleştirici etkisinden de söz etmişlerdir. Bu konuları havi üç telgraf, hahamlarca İtilaf devletlerine, İngiltere Parlamentosu'na ve Amerika Başkanı Wilson'a gönderilmiştir.[691]

Filistin konusunda yaşanan bir diğer tartışma da bölgede meskun Yahudi olmayan halk ve toplumların haklarının korunması ile ilgiliydi. Bu tartışma ise Fransa'nın bölgedeki Katoliklerin haklarını korumak istemesi üzerine çıkmıştır. Bilindiği üzere Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldığı imtiyazlar sayesinde bölgedeki Katoliklerin hamisi sıfatını elde etmişti. Buna istinaden Fransa, eski haklarının devam etmesini istemekteydi. Zira Fransa, yüzyıllardır Kutsal Yerler meselesi ile alakadardı. İngilizler ise böyle bir isteğin manda yönetimiyle bağdaşamayacağını belirtmiş ve İngiltere'nin dinî bir ayrımcılık yapmadan birçok dine mensup toplumu yönettiğini de eklemişlerdir. Nitti ise meselenin ivedi bir şekilde halli için Yüksek Konsey'e bir çözüm önerisi sunmuş ve bu çözüm önerisi, İngilizlerce desteklenmiştir. Nitti'nin önerisinde "*çeşitli dinî toplulukların tüm hak ve ayrıcalıkları incelenecektir*" ibaresi yer almaktadır. Millerand ise bu öneriye "*Mandater devletlerin çeşitli dinî toplulukların isteklerine ilişkin tüm hususların, Milletler Cemiyeti'nce atanacak ve ilgili dinî kuruluşların çıkarlarını temsil edecek kişilerden oluşacak bir komisyona sunmayı kabul ettiklerini*" ibaresinin dahil edilmesini istemiştir fakat bu istek İngilizlerce tasvip edilmemiştir.[692] Görüldüğü üzere İngilizler, Filistin meselesinde Fransa'ya hiçbir taviz vermemektedir. Zira Fransa, Filistin meselesinde Sykes-Picot

---

kararlaştırmışlardır. Mandataire, Yahudi halkı için Filistin'de bir millî yurt kurulmasından yana daha önce İngiliz Hükümetince 8 Kasım 1917'de açıklanan ve öteki Müttefik Devletlerce kabul edilen bildirinin uygulanmasından sorumlu olacaktır; şu kadar ki, Filistin'deki Yahudi olmayan toplumların yurttaşlık haklarıyla dinî haklarına ve başka herhangi bir ülkedeki Yahudilerin yararlandıkları haklara ve siyasî statüye zarar verecek hiçbir şey yapılmayacaktır."

"*Mandataire Devlet, çeşitli dinî toplumlara ilişkin tüm sorunları ve istemleri incelemek ve bunların çözümünü sağlamak için en kısa sürede bir Komisyon kurmak ve bunun çalışma kurallarını saptamak yükümlülüğünü kabul eder. Bu Komisyon'un kuruluşunda, ilgili dinî çıkarlar göz önünde tutulacaktır. Komisyon Başkanı, Milletler Cemiyeti Konseyi'nce atanacaktır.*"

"*Yukarıda bahsi geçen topraklara ilişkin mandat koşulları, Başlıca Müttefik Devletlerce saptanacak ve onaylanmak üzere Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sunulacaktır. Türkiye, bu konuda alınabilecek her türlü kararı ... madde hükümlerine uygun olarak, kabul etmeyi şimdiden yükümlenir.*"*Documents on British Foreign Policy*, s. 170-171 ve Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 560-561.

691 *The New York Times***,** "Rabbis Ask Premiers' Aid", 21.04.1920.

692 Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 238-239.

Anlaşması'nın geçerli olmasını istemekteydi. Sykes-Picot'ya göre bu bölge, uluslararası bir yönetime tâbi tutulacak ve Fransızlar da bölgedeki ayrıcalıklarını devam ettirebilecekti. Ancak İngiltere, bölgenin mandaterliğini San Remo'da garantiye almış ve kendi nüfuz alanındaki Fransız etkisini aynı konferansta kırmıştır.

Neticede konuyla ilgili olarak hüküm verme, idare ve yapılması gerekecek düzenlemeler hakkında karar verme yetkisini Milletler Cemiyeti'nden alan ve komisyon başkanının Milletler Cemiyeti tarafından seçileceği bir komisyonun teşekkülü konusunda Nitti'nin önerisi kabul edildi.[693]

25 Nisan 1920 Pazar günü saat 11'deki toplantıda konu, manda meseleleri başlığı altında tekrar görüşmeye açılmıştır. Bu oturumda Filistin sınırı da belirlenmiştir. Belirlenen sınırlar şu şekildedir: "*Filistin, Dan'ın kuzeyine kadar Safed kazasını da içerecek ve sınırın doğusu Cebel-i Dürzî Hermon dağının güneyinden, Sykes-Picot Anlaşması'nda belirlenmiş olan Suriye-Filistin sınırını izleyecektir.*"[694]

L. George'a göre, Filistin'in kuzey sınırlarının belirlenmesinde esas zorluğu Siyonistler çıkartmaktaydı. Siyonistler, tarih boyunca Filistin'in sınırları içine girmemiş Sur ve Saida bölgelerini de istemekteydi. L. George, Filistin'in kuzey sınırları için Dan ve Birü's-Sebi bölgelerini önermiş ve Clemencau da bu öneriyi kabul etmiştir. Ancak görüldüğü üzere, Siyonist istekleri daha da artmış ve kuzeye doğru bir yayılma göstermiştir. L. George, belirlediği sınırın, Ürdün Irmağı'ndan yararlanamadığı için kötü bir tercih olduğunu kabul etmiş ancak ırmak, hiçbir tarihi dönemde Yahudilerin kontrolüne geçmediğinden bu bölgenin Siyonistlere bırakılamayacağını savunmuştur. Araplarla Siyonistler arasında yapılması planlanan görüşmelere de değinen L. George, görüşmelerde Siyonistleri destekleyeceğini açıkça belirtmiştir. L. George'a göre, sınırların çizilmesinde İtilaf devletlerinin Siyonistleri desteklemesine karşın Araplar, verilecek karara riayet edecekti ancak L. George'a göre İtilaf devletleri, esas zorluğu, Dürzîlerde yaşayacaktı. Son olarak L. George, Yüksek Konsey'in kararları hakkında Faysal'ın görüşünün alınmasını da istemiştir. Ancak Nitti, Anadolu'nun bir kısmının Yunanistan'a, bir kısmının da Ermenistan'a bırakılmasından dolayı kaygı duyduğunu belirterek ortaya bir çekince koymuştur.[695] Nitti, İtalya'nın bir Akdeniz devleti olduğuna

[693] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 303.
[694] *Documents on British Foreign Policy*, s. 172-173.
[695] Nitti'nin çekincesi aşağıdaki 3 maddeden müteşekkildir:

değinerek çekincesinin kabul edilmesi halinde mandat konusunun kapanacağını belirtmiştir.[696]

Filistin meselesi İngiltere lehine çözümlenerek barış antlaşması taslağında şu maddeye yer verilmiştir: "*Filistin'den sorumlu mandater devlet, 8 Kasım 1917'de açıklanan ve kabul edilen ve Yahudi halkı için millî bir devletin kurulması planlanan beyannamenin yükümlülüklerini yerine getirmeyi taahhüt edecektir ve Filistin'de Yahudi olmayan toplulukların vatandaşlık ve dinî haklarını gözetecek, bunun yanında başka bir ülkedeki Yahudilerin yararlandığı haklara ve siyasî statüye zarar verecek hiçbir şey yapılmayacaktır.*

Mandater devlet, çeşitli dinî topluluklara dair tüm sorunlar ile istekleri incelemek, bunların çözümü için komisyon kurmak ve bu komisyonun çalışma kurallarını belirlemek sorumluluğunu üstlenmeyi taahhüt eder. Komisyonun

---

a) *Tutanaklara, Filistin'deki Yahudi olmayan toplumların bugüne kadar yararlandıkları haklardan vazgeçilmesi anlamına gelmeyeceği Mandataire Devlet tarafından yükümlenilmiş olduğuna ilişkin bir kayıt düşülmek koşuluyla, Filistin hakkındaki aşağıdaki mandat maddesi hükümlerinin kabul edilmesi; bu yükümlenmenin, dün öğleden sonra, Fransız Hükümetince, hamiliğin sona ermesinin kabul edildiğine ilişkin olarak verilen sözle çözülmüş olan Fransa'nın dinî hamiliği konusuna değinmeyeceği; ve*,

b) *Mandat'lara ilişkin maddenin aşağıdaki biçimde yazılması* ***kararlaştırıldı***:
"Bağıtlı Yüksek Taraflar, kendi başlarına yaşayacak duruma gelinceye kadar, bir mandaterin öğütleri ve yardımı yönetimlerine yön verme koşulu ile I. Bölümde, Milletler Cemiyeti Misakı 22. Maddesinin dördüncü paragrafı uyarınca, Suriye ile Mezopotamya'nın bağımsız devletler olarak tanınmaları konusunda karara varmışlardır. Devletlerin sınırları ile mandaterin seçimi, Başlıca Müttefik Devletler tarafından belirlenecektir. Bağıtlı Yüksek Taraflar, 22. madde hükümlerinin uygulanmasıyla, Başlıca Müttefik Devletlerce saptanacak sınırlar içinde Filistin yönetimini, belirtilen devletlerce seçilecek bir mandatere vermeyi kararlaştırmışlardır. Mandater, Yahudi halkı için Filistin'de millî bir yurt kurulmasından yana İngiliz Hükümetince daha önce 8 (2) Kasım 1917'de açıklanan ve öteki Müttefik Devletlerce kabul edilen bildirinin uygulanmasından sorumlu olacaktır; şu kadar ki, Filistin'deki Yahudi olmayan toplumların yurttaşlık haklarıyla dinî haklarına ve başka herhangi bir ülkedeki Yahudilerin yararlandıkları haklara ve siyasî statüye zarar verecek hiçbir şey yapılmayacaktır. Mandater devlet, çeşitli dinî toplumlara ilişkin tüm sorunları ve istemleri incelemek ve bunların çözümünü sağlamak için en kısa sürede bir Komisyon kurmak ve bunun çalışma kurallarını saptamak yükümlülüğünü kabul eder. Bu Komisyon'un kuruluşunda ilgili dinî çıkarlar göz önünde tutulacaktır. Komisyon Başkanı, Milletler Cemiyeti Konseyince atanacaktır. Yukarıda bahsi geçen topraklara ilişkin mandat koşulları, Başlıca Müttefik Devletlerce saptanacak ve onaylanmak üzere Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sunulacaktır. Türkiye, bu konuda alınabilecek her türlü kararı ... madde hükümlerine uygun olarak kabul etmeyi şimdiden yükümlenir."

c) *"Başlıca Müttefik Devletlerce seçilen Mandataire Devletler: Suriye için Fransa, Mezopotamya ve Filistin için de Büyük Britanya'dır".*

Yukarıdaki karara ilişkin olarak Yüksek Konsey, İtalyan temsilci Heyeti'nin aşağıdaki çekincesini kaydetmiştir:
"İtalyan Temsilci Heyeti, İtalya'nın sadece Akdenizli bir Devlet olma niteliği ile Küçük Asya'da sahip olduğu büyük ekonomik çıkar ilgisi nedeniyle, Asya Türkiyesi'ndeki İtalyan çıkarlarının çözüme kavuşmasına değin işbu kararın kabulüne çekince koymaktadır." Documents on British Foreign Policy, s. 176-177 ve Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 565-566.

[696] *Documents on British Foreign Policy*, s. 174-176.

kuruluşunda, ilgili dinî çıkarlar göz önünde tutulacaktır. Komisyon başkanı, Milletler Cemiyet Konseyi tarafından atanacaktır."[697]

Böylece Araplar için bir başka hayal kırıklığı yaratan konu da Filistin meselesi olmuştur. Filistin, Suriye'den ayrılmış ve İngiliz mandasına bırakılmıştır. İngiltere'nin Filistin'deki büyük projesi ise bir Yahudi devleti kurmak idi.[698]

Konumuz hasebiyle Yahudi propagandalarına değinmek de yerinde olacaktır. Zira Yahudiler konferansa "direkt" katılmamıştı ancak İtilaf devletlerine, Yahudilerden daha fazla baskı uygulayan başka bir devlet, azınlık ya da topluluk da yoktu. Yahudilerin millî bir yurt kurmak amacına değinilen *The New York Times* gazetesinin haberinde, Yahudilerin tüm dünya genelinde tanınmak için büyük çaba gösterdikleri, yalnızca kendi uğraşları, servetleri, cömertlikleri ve hayırseverlikleriyle sorunların üstesinden geldikleri zikredilmektedir. Yahudilerin dinleri adına hala acı çektikleri ve bu nedenle ilk kez dışarıdan yardım istedikleri de haberde zikredilen başka bir detaydır. Yurtları işgal altında olan ve millî yurtlarından uzakta kalmış Yahudilerin, cesurca savaştıkları ve gerçek yurtlarına geri dönmek için uğraştıkları haberde belirtilmektedir. Görüldüğü üzere haberde aşikar bir Yahudi propagandası yapılmaktadır ve kamuoyunda Yahudi sempatizanlığının artması için Yahudilere ezilmiş, haksızlığa uğramış bir görünüm verilmektedir. Bu haksızlıkların da üstesinden gelmeye çalışan ve tek başına mücadele veren Yahudi halk izlenimi, propagandaların odak noktasında yer almaktadır.

Haberde Avrupa'da 5 milyondan fazla Yahudi'nin açlık ve tifüs salgınından ölümle karşı karşıya kaldığı belirtilmektedir. Bu nedenle Yahudiler adına tüm dünya genelinde bir kampanya başlatan gazete, New York şehrinin kotasını 7.500.000 dolar olarak belirlemiştir. *The New York Times* gazetesinde insanlık adına Yahudiler için bir kampanya başlatılmıştır. Aynı sorun, Ermenilerle ilgili haberlerde de kendini göstermektedir. Buna istinaden Batı'da büyük bir Türk ve Müslüman karşıtlığı, açıkça sezilebilmektedir. Nitekim "*yurtları işgal altında*" bulunan Yahudilerin toprakları, İslam ordularınca fethedilmiş ve bölge, asırlardır İslam hakimiyetinde kalmıştır. "*Yurtları işgal altında*" ifadesinde, Türk ve Müslüman idaresine direkt bir saldırıda bulunulduğu da dikkat çeken bir noktadır. Ayrıca haberde, Avrupa'da mevcut antisemitizm hareketine de bir gönderme yapılmaktadır.[699]

---

[697] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 239.
[698] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 251-252.
[699] *The New York Times,* "A Work of Mercy", 21.04.1920.

2.2.6. Batum'un Serbest Liman Olarak Kabul Edilmesi ve Batum'un Rus Tehdidine Karşı Korunması Meselesi

San Remo Konferansı toplanıncaya kadar, Batum'un durumu tam bir çıkmaza dönüşmüştü. Zira Rus Bolşevik orduları, General Denikin komutası altındaki Beyaz Rus ordularını kesin bir yenilgiye uğratmış ve Batum'a kadar olan Karadeniz kıyısı boyunca yayılmaya başlamıştı. Batum'daki müttefik garnizonlarındaki birlikler, Gürcistan'ın serbest liman gerekliliklerini yerine getirmek yerine, Bolşevik ordusuna karşı şehri savunma konumuna geçmişti. İtilaf devletleri, Batum meselesine kadar Bolşeviklerle herhangi bir askerî etkileşime girmekten kaçınmışlardı. Ek olarak Gürcü ulusal ordusu, İtilaf devletlerine güven vermiyor ve Batum'da Bolşevik sempatizanlığı gittikçe artıyordu. Batum'u savunmak konusunda yalnız kalacaklarını anlayan İtilaf devletleri, Batum'dan vazgeçilmesi durumunda ise Kafkaslardaki kontrollerini ve nüfuzlarını kaybedeceklerini biliyorlardı. İngilizler, Batum'un bir an önce işgal edilmesini istiyordu çünkü General Denikin'i mağlup eden Bolşevik orduları da Batum'un Rusya'ya bağlanması için harekete geçmişti. Bu durum yalnızca Ermenistan'a zarar vermeyecekti ayrıca Bakü'de ve İran'daki petrol boru hatları ve demiryolu ulaşımı da bu durumdan zarar görecekti.[700]

Batum meselesi de yukarıda zikredilen durumlardan ötürü, konferansta hassas bir önem teşkil ediyordu. Batum'un geleceği, Ermeni meselesiyle de doğrudan ilgiliydi ve antlaşmanın tatbikinde sorun yaşanan konuların da başında geliyordu. Batum meselesi, daha önce Londra Konferansı'nda görüşülmüştü ve Milletler Cemiyeti ve İtilaf devletlerinin garantisi altında Gürcistan'a bağlı serbest bir limana dönüştürülmüştü. Ayrıca burada İtilaf devletlerinin üç taburdan müteşekkil bir garnizonu bulunacaktı. Ancak Bolşeviklerin Batum'a doğru ilerlemeye başlaması üzerine San Remo Konferansı'nda Batum konusu yeniden açılmıştır.[701]

22 Nisan Perşembe günü, sabah oturumunda gündeme gelen konu, Lloyd George'un Batum'un Bolşevik tehlikesi altında olduğunu ve bölgedeki İngiliz garnizonunun, Rus birliklerine karşı koyamayacağını belirtmesiyle açıldı. Bu nedenle

[700] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 299-300.
[701] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 236-237 ve Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 299.

Mareşal Wilson'un raporlarına binaen, Batum'daki İngiliz garnizonu çekilmek zorundaydı.[702]

Lloyd George, Bolşevik kuvvetlerinin Batum'a doğru ilerlemesinden endişe duymaktaydı. Bu endişesine müteakiben L. George, Batum'daki İngiliz garnizonunun geri çekilme ihtimaline karşı Yüksek Konsey üyelerinin Batum hakkındaki görüşünü istemiştir. Fransız delege Berthelot'a göre Batum, vazgeçilemeyecek kadar değerliydi. Zira Batum, tüm Kafkasya ve İran'ın petrol, manganez ve ipek ticareti için çok önemli bir liman şehriydi. Bu nedenle Fransız delegeleri için Batum'daki garnizonun çekilmesi, önemli bir mesele idi. Batum'un savunulması konusunda ise Fransız delegeleri, Ruslarla mücadele halinde Azerilere güvenilemeyeceğini düşünmekteydi. Nitekim İtilaf devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tutumu, Azerbaycan'daki Türklerin Bolşeviklerle işbirliğini güçlendiriyordu. Ancak Berthelot'a göre, Batum'un Gürcülere bırakılması karşılığında, Gürcülerden destek alınabilirdi.[703] Bu stratejik ve iktisadî konumundan dolayı Batum'un savunulmasını destekleyen Berthelot, askerî danışmanlardan aldığı raporlara dayanarak Bolşeviklerin, Batum'u ele geçirecek kadar güçlü olmadıklarını söylemiştir. Askerî danışmanlara göre, Rus birliklerine karşı Batum, küçük bir kuvvetle de savunulabilirdi. Berthelot ayrıca bölgede yaşanan kargaşa ve ihtilafların da belirleyici olduğunu belirtmiş ve Azerilerle Gürcülerin tutumlarının öneminden bahsetmiştir. Ancak Azerilerin tutumunun, İtilaf devletlerini memnun etmemesi üzerine Batum'un Gürcistan'a bırakılması düşünülmüş ve bu sayede Gürcülerin İtilaf devletleri lehine tutum değiştirebileceği fikri ortaya atılmıştır. Berthelot, Fransız Hükümeti'nin de Batum'un savunulmasından yana olduğunu ve burayı savunmak için gerekli kuvveti sevk edebileceklerini ifade etmiştir. Ancak Lord Curzon, Batum'un iki zayıf İngiliz taburu tarafından korunduğunu ve başka herhangi bir ek kuvvetin gönderilmediğini dile getirmiştir. Bunun yanı sıra Denikin'i mağlup eden Bolşevik kuvvetleri, Batum'a doğru ilerlemekteydi ve bu durum da İngiltere'yi tedirgin etmekteydi. Berthelot'un belirttiği gibi, Curzon da Batum'un Gürcülere bırakılmasını düşünmekteydi. Ayrıca Curzon, Fransız kuvvetlerinin yardım amacıyla Batum'a gitmesini istemiş yahut Fransız kuvvetleri gidemeyecekse İngiliz taburlarının geri çekilmesine Fransa'nın rıza göstermesini istemiştir. Zira Curzon, Batum gibi uzak bir

[702] *Documents on British Foreign Policy*, s. 98.
[703] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 237.

bölgenin, salt İngilizlerce savunulamayacağını düşünmekteydi ve bu nedenle müttefiklerinden yardım gelmesini istemekteydi. Aksi takdirde İngiltere, Batum'dan çekilecekti. İngiliz temsilcilerin açıklamaları üzerine söz alan Millerand, yardım için Fransız kuvvetlerini göndermeye çalışacağını ancak gereken sürede yardımın yetişebileceğinden emin olmadığını söylemiştir. Zira o aralık Rus birlikleri güneye doğru hızlıca yayılmaktaydı. İngiliz temsilciler, Batum konusunda İtalya'nın da destek kuvvet göndermesini istemekteydi ve buna binaen Nitti, bir tabur göndermenin sorun olmayacağını belirtmiştir. Fakat Nitti'nin esas endişesi, az sayıda taburun yeterli olup olmayacağı idi. Zira Nitti, Rusya'nın çıkarları doğrultusunda Batum'u ele geçirmeye gücünün yeteceğini düşünmekteydi.[704]

Berthelot ise Nitti'yle aynı görüşü paylaşmıyordu, nitekim Bolşeviklerin yeterince güçlü olmadıkları kanısındaydı. Sayıları az da olsa gönderilecek Fransız ve İtalyan birlikler, hem Batum'daki İngiliz birlikleri için moral olacaktı hem de Gürcülerin İtilaf devletleri safında yer almasına olanak sağlayacaktı. Ayrıca Mustafa Kemal ve Bolşeviklerle işbirliği yapan Azerilere karşı da Gürcüler bir denge unsuru oluşturabilirdi. Berthelot, Batum'dan Üç İtilaf devletin de çekilmesinin hem Kafkasya hem de İran ticaretine zarar vereceğini söylemiş ve aynı zamanda petrol boru hatlarının da zarara uğrayabileceğini belirtmişti.[705] Berthelot'un esas korkusu, Mustafa Kemal'in Bolşeviklerle işbirliği yaparak Batum'daki İtilaf birliklerini sarabileceği üzerineydi.[706]

Nitti de önemli bir konuyu gündeme getirerek İtilaf devletlerinin, o zamana değin Bolşeviklere karşı hiç savaşmadığını ve Bolşevik Hükümeti'ni de tanımadıklarını belirtmişti. Ayrıca Nitti, Batum'un savaş öncesinde bir Rus şehri olduğunu eklemişti. Ancak Lord Curzon, Rusların Berlin Antlaşması'nı çiğneyerek Batum'u ele geçirdiğini hatırlatarak Batum'un esasen bir Rus şehri olmadığını iddia etmişti. Yine de Nitti, Batum'un bir Rus şehri olarak tanındığını ifade etmiş ve eğer Ruslara karşı durulacaksa askerî uzmanlara Bolşevik ordusunun gücünün sorulmasını önermişti. Berthelot, Bolşeviklerin bir ordusu olmadığını belirttiğinde ise Nitti, Bolşeviklerin gücünü kendilerinin inkar ettiğini söylemiş ancak düşündüklerinin aksine Bolşeviklerin sürekli zaferler kazandığını ifade etmişti.[707]

---

[704] *Documents on British Foreign Policy*, s. 98-99.
[705] *Documents on British Foreign Policy*, s. 99.
[706] Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, Çağdaş Yayınları,* İstanbul, 1982, s. 231.
[707] *Documents on British Foreign Policy*, s. 99-100.

Lord Curzon'a göre; zaman, aleyhlerine işlemekteydi ve Bolşevik kuvvetleri, Batum'a her geçen gün daha fazla yaklaşmaktaydı. Bu nedenle Curzon, İtilaf devletlerinin Batum'u bırakıp bırakmayacaklarına karar vermeleri gerektiğinin üzerinde ısrarla durmaktaydı. L. George da Batum'un esasen bir Rus şehri olmadığına değinmiş, şehrin, Berlin Antlaşması ile serbest limana dönüştürüldüğünü ve Sovyet Hükümeti'nin de şehri önemsemeyip Brest-Litovsk Antlaşması ile Türkiye'ye bıraktığını sözlerine eklemiştir. Ayrıca Curzon, Nitti'nin önerileri izlendiği takdirde Rus topraklarında bulunan ya da sınırdaş olan devletlerle ilgili herhangi bir politika uygulanamayacağını ve bağımsız Ermenistan projesinin de gerçekleşemeyeceğini belirterek Nitti'yi eleştirmiştir. Nitti ise sorunun oldukça karmaşık olduğunu belirtmiş ve Bolşeviklere karşı harekete geçilecekse askerî uzmanlara danışılarak hazırlık yapılmasını istemiştir. Bu sebeple konunun görüşülmesi ertelenmiştir.[708]

Batum'la ilgili meselelere geçilmeden önce, Mareşal Foch'un komitesinin raporu[709] okunmuş ve okunan askerî rapordan sonra söz alan Curzon, Bolşevik ordusunun gücünün nasıl değerlendirildiğini askerî uzmanlara sormuştur. Curzon'un sorusunu Mareşal Foch yanıtlamış ve komisyonun, ordunun büyüklüğü ve gücü hakkında sağlıklı bir rapor veremeyeceğini belirtmiştir. Foch'dan sonra söz alan Mareşal Wilson, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na gelen bir telgrafa göre, Bolşevik ordusunun karşısına çıkan 30 bin kişilik Kazak kuvvetini dağıtacak güçte olduğunu bildirmiştir.[710]

Lord Curzon, sayılarda bir yanlışlık yapılmış olabileceğini söyleyerek verilen sayının 3 bin Kazak olmasının daha makul olacağını söylemiştir. Curzon ayrıca Batum'daki durumun ne olduğunu askerî uzmanlara sormuş ve oradaki iki İngiliz

---

[708] *Documents on British Foreign Policy*, s. 100-101.

[709] Mareşal Foch, Mareşal Sir Henry Wilson ve General Badoglio'nun katıldığı, 22 Nisan 1920 günü saat 18:00'de yapılan askerî komitenin Batum raporuna göre;
1- Bolşevikler Kafkasları geçmişler ve Karadeniz kıyıları üzerinden Batum'a doğru ilerlemektedirler. Britanya deniz kuvvetleri, Bolşeviklerin bu yoldan ilerlemelerini önleyemeyeceğine göre, Bolşeviklerin yaklaşık olarak on beş gün içerisinde Batum'da olacakları sanılmaktadır.
2- Gürcülerin tümüyle Tiflis'ten denize uzanan bölgeye dağılmış olan ve bu nedenle asıl Batum bölgesinde önemli bir kuvvet olarak ortaya çıkamayacak olan, yaklaşık 25 bin kişilik bir orduları vardır. Bu ordunun subay kadrosu zayıf, değeri vasatın altında, silahı yetersiz ve cephanesi yoktur. Bu ordunun kafa yapısının Müttefik davasına destek olabileceği düşüncesine kesinlikle yer verilmemelidir. Hatta Batum'u elimizde tutmaya devam edersek bize karşı döneceği bile söylenmektedir.
3- Öte yandan söz konusu olan 200 bin kişinin yaşadığı ve yiyecek sıkıntısı içinde bulunan Batum'da, her çeşit karışıklık beklenmektedir.
Bu koşullar altında Batum'un savunulması, tümüyle Müttefiklere düşecek ve General Milne'nin yerinde yaptığı incelemelere göre, şu sırada orada bulunan kuvvetlerin önemli bir ölçüde takviye edilmesi gerekecektir; bu ek kuvvetler, başlangıç için iki tümen olarak hesaplanmaktadır. Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 533-534.

[710] *Documents on British Foreign Policy*, s. 129.

taburunun ne durumda olduğunu öğrenmek istemiştir. Curzon, taburlar için tehlikenin söz konusu olup olmadığını, taburlar geri çekilmek zorunda kalırsa bunların dönüşü için gemilerin hazır olup olmadığını ve Gürcülerin Batum limanını çarpışmadan teslim edip etmeyeceklerini de askerî uzmanlara sormuştur. Curzon, Batum'u çarpışmadan bırakmaları halinde, İtilaf devletlerinin yeni bir Kafkasya kurma amaçlarından vazgeçmeleri gerektiğini de sözlerine eklemiştir.[711]

Curzon'dan sonra söz alan Lloyd George, bu hassas konuların öğleden sonraki toplantıda görüşülmesini istemiştir. Zira her iki konu da siyasî sorunları beraberinde getirecekti. Bu nedenle askerî uzmanların raporlarının yeniden incelenmesini ve buna göre bir karara varılmasını teklif etmiştir. Bu nedenle mevcut konuların görüşülmesi, Mandat konusunun da görüşüleceği 17:30 toplantısına bırakılmıştır.[712]

Nitti, askerî uzmanların raporlarına göre*, Batum'da ilk aşamada iki tümene ihtiyaç olacağını belirterek Fransa'nın bir tabur önerdiğini ve İtalya'nın da aynı şekilde bir tabur gönderebileceğini ifade etmiştir. Ancak askerî raporları dayanak gösteren Nitti'ye göre, belirtilen kuvvetlerin gönderilmesi halinde bile, bölgedeki İtilaf kuvvetleri yetersiz kalacaktı. Nitti'den sonra söz alan Curzon'a göre esas mesele, Bolşevik ordularının ne denli büyük olduğu ve ne denli büyük askerî tehdit oluşturduğu idi. O aralık, Denikin'i yenilgiye uğratan Bolşevik ordusu, Kırım'a çekilen Denikin'in kalan ordusunu kuşatmıştı ve Bolşevik ordusunun bir kısmı da Kazakları kovalayarak Batum'a doğru ilerlemekteydi. Rus ordularının ne denli büyük ve düzenli olduğu, Mareşal Foch ve askerî uzmanlarca bilinmediğinden Curzon, sorunun epey büyük olduğunu düşünüyordu. Ayrıca Curzon, Bolşeviklerin Batum'a ilerleyip ilerlemeyeceğinin tam bir muamma olduğunu söylemiş ve bu savını, Bakü örneğini vererek desteklemiştir. Zira Volga buzları çözüldükten sonra Bakü'ye ilerlemesi beklenen Bolşevik ordusu, o güne değin ileri bir hamle yapmamıştı. Bundan dolayı Curzon, Sovyet ordularından çok fazla korkulmaması gerektiğini düşünüyordu. Ayrıca siyasî istikrarsızlığın devam ettiği günlerde Curzon, Batum'un savunulması gerektiğini destekliyordu. Curzon'a göre, Batum'un önemi fazlasıyla büyüktü ve Curzon, İtilaf devletlerinin Batum'u terk ettiği an, Batum'da ve Kafkasya'da kargaşanın yaşanacağını iddia etmekteydi.[713] Görüldüğü

[711] *Documents on British Foreign Policy*, s. 129-130.
[712] *Documents on British Foreign Policy*, s. 130.
* Nitti'nin değindiği raporlar, bir önceki sayfada zikredilen raporlardır.
[713] *Documents on British Foreign Policy*, s. 136-137.

üzere Curzon'un kaygıları, haksız sayılmamaktadır. Zira o dönem, Kafkasya'daki durum fazlasıyla hassastı ve İtilaf devletlerinin bölgeye ulaşımı oldukça güçtü. Çünkü Anadolu üzerinden Kafkasya'ya geçiş imkansızdı ve deniz yoluyla Kafkasya'ya girişin anahtarı, Batum limanıydı. Bu nedenle Karadeniz'de seyir edecek İtilaf donanması için Batum, sevk ve ikmal noktasıydı. Aynı zamanda Batum, İran ve Kafkas petrollerinin dağıtımının yapıldığı limandı. Açıkça görüldüğü üzere Curzon'un Batum ısrarı boşuna değildi. Görüşmeler sonunda Fransa ve İtalya, İngiliz garnizonuna destek amaçlı birer tabur göndermeyi kabul etmişlerdir. Ayrıca Batum'un Gürcülere teslimine kadar, İngiliz garnizonunun şehirde kalmasına karar verilmiştir.[714]

Yine de Curzon, Batum için bir çözüm üretememişti, bu nedenle İtilaf devletlerinin, kuvvetlerini süresiz olarak Batum'da tutmak istememesi ve Milletler Cemiyeti'nin de böyle bir yükümlülüğü kaldırmaya hazır olmaması, Curzon'un ellerini bağlayan bir sorun olmuştu. Curzon, Batum'un Bolşeviklerin eline geçmesi halinde, İtilaf devletlerinin tüm Kafkasya planlarının bozulacağını ileri sürmekteydi. Zira Batum'un düşmesi, Bolşeviklerin tüm Kafkasya'ya hakim olması anlamına geliyordu. Curzon'un kaygılarını destekleyen bir diğer faktör de Gürcü ve Azerîler idi. Nitekim Bolşeviklerin Batum'u ele geçirmeleri, bu iki topluluğu Bolşeviklere yaklaştıracaktı. Ayrıca Batum'dan sonra Bakü'nün düşmesi, Kafkas demiryollarının tamamıyla Bolşeviklerin eline geçmesi demekti. Bu nedenlerden ötürü Curzon, Batum'a giden İngiltere İstanbul Yüksek Komiseri Amiral de Robeck'in raporunu beklemek istiyordu.[715]

Berthelot ve Lloyd George, Lord Curzon'un kaygılarını paylaştığını belirtmiş ve o aralık Batum'a takviyenin yapılmamasının daha doğru olacağını desteklemişlerdi. Nihayetinde Batum'daki tehdit, tam anlamıyla bilinmiyordu ve her iki temsilci de Curzon'un da belirttiği üzere, Amiral de Robeck'in raporunun beklenmesini istiyordu. Eğer de Robeck, Batum'un, gönderilmesi planlanan taburlarla savunulamayacağını düşünüyorsa o halde Batum'daki garnizonun taşınması için hareket edilecekti. Nitti de diğer temsilciler ile aynı fikirde olduğunu belirtmiş ve Yüksek Konsey aşağıdaki karara varmıştır.[716]

---

[714] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 237.
[715] *Documents on British Foreign Policy*, s. 137.
[716] "*Lord Curzon'un Batum'da bulunan Amiral de Robeck'e bir telgraf çekerek durum hakkında bir rapor istemesine ve bu rapor inceleninceye kadar Batum'a başka kıta gönderilmemesine karar verilmiştir.*"

Yukarıda değindiğimiz üzere Batum, konferansta görüşülen Ermeni sorunlarıyla da alakalıydı. Nitekim Batum'un, Ermenilerin denize çıkışını sağlamak için bir serbest limana dönüştürülmesi gündeme gelmişti. Ek olarak İtilaf devletleri, konferansın son günlerinde Rusya ile görüşmeler yapmaya başlamış ve bu görüşmeler sırasında, Batum'un serbest liman olma konusu da tartışılmıştır.[717]

Nihayetinde San Remo Konferansı'nda Batum sorununa bir açıklık getirilememiştir. Bir karara varamayan Müttefik devlet ekabiri, Batum'daki Yüksek Komiser Amiral de Robeck'ten bölgedeki vaziyet ile ilgili bilgi istemişlerdir. Yüksek Komiser'in cevabı ise hayli karamsar olmuş ve bölge üzerinde Bolşevik etkisinin gittikçe arttığını İtilaf devletlerine bildirmiştir. Bakü'nün düşmesi üzerine 7 Temmuz'da İngiltere ve Fransa, Gürcistan Hükümeti'ne yazdığı mesajla oradaki İtilaf birliklerinin tahliye edilmesini istemiş ve Gürcistan Hükümeti de bu teklifi kabul etmiştir. Gürcü Hükümeti, her ne kadar Batum'un Ermenistan, Azerbaycan ve İran için serbest liman olmasını kabul etse de, Bolşeviklerin Gürcistan'a girip burayı ilhak etmeleriyle bu anlaşma geçersiz sayılmıştır.[718]

2.2.7. San Remo'da Hicaz ve Arap Yarımadası'nın Durumu ve Bağımsız Hicaz Devletinin Kurulması Meselesi

San Remo Konferansı'nda Hicaz Krallığı'nın kurulması ve bağımsızlığı ile ilgili meseleler de görüşülmüştür. Bilindiği üzere İngilizler, I. Dünya Savaşı sırasında Arapları Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kışkırtmış ve karşılığında bağımsızlık vaadinde bulunmuştur.[719] Büyük Savaş'ın sona ermesiyle birlikte başlayan konferanslara, Arapların da kendilerine vadedilen devleti kurmak için iştirak etmeleri, Arap devleti konusunun San Remo'da da görüşülmesine neden olmuştur.

23 Nisan sabah oturumunda konferans başkanı Nitti, Yüksek Konsey'in Hicaz konusunu ele almasını önerdi. Konu üzerine bir not dağıtıldığını ve bunun kabul edildiğini belirten Nitti, Curzon'un notu yeni aldığını açıklaması üzerine konunun bir sonraki oturumda görüşülmesine karar verdi.[720]

Documents on British Foreign Policy, s. 137-138.
[717] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 470 ve *Documents on British Foreign Policy*, s. 216.
[718] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 300.
[719] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 242.
[720] *Documents on British Foreign Policy*, s. 128.

25 Nisan Pazar günü, saat 11'de Nitti, gündemde sıradaki meselenin Hicaz Krallığı'nın geleceği olduğunu belirterek oturumu başlatmıştır. Ardından Fransız temsilci heyeti tarafından Yüksek Konsey'e yeni madde tasarıları[721] sunulmuştur.

Fransız temsilci heyeti tarafından sunulan maddelere geçilmeden önce, Yüksek Konsey, Faysal'ın yeni bir konferansa çağrılıp çağrılmayacağını tartışmaya başlamıştır. L. George ve Berthelot, Faysal'ın çağrılması konusunda olumlu görüş belirtmişlerdir. Ayrıca şunu da belirtmemiz gerekir ki, konferans öncesi ve esnasında Fransa, General Gouraud aracılığıyla Faysal'ı bağımsız Büyük Arap Devleti fikriyle oyalamaktaydı.[722]

Paris Konferansı'nda Hicaz'ın[723] bağımsızlık konusu, tek maddeden teşkil olunmuş ve maddede şu ifadeye yer verilmişti: "*Türkiye de, diğer devletler gibi,*

[721] Madde tasarıları "*Türkiye ile Barış Antlaşması, Bölüm III: Siyasî Hükümler, Kısım 6:* Hicaz" başlığı altında öne sürülmüştür ve 4 bölümden müteşekkildir. Tasarıdaki 1., 2. ve 4. maddeler Sevr Antlaşması'nın 98, 99 ve 100. maddelerine uymakta olup, sadece 1. maddede ufak farklılıklar görülmektedir. Bahsi geçen tasarıdaki ilk madde, Sevr Antlaşması'nın 98. maddesine tekabül etmektedir. Maddede şu ibare yer almaktadır: "*Türkiye, Müttefik Devletler gibi, Hicaz'ı hür ve bağımsız bir devlet olmak üzere tanıdığını kabul eder. Bu antlaşma ile tespit edildiği şekilde Türkiye'nin sınırı dışında bulunan ve daha sonra tespit edilecek sınır dahilinde bulunacak olan eski Türk İmparatorluğu arazisi üzerindeki bütün hukuk ve tasarruflarından bahsi geçen Hükümet lehine feragat ettiğini açıklar.*" Tasarıdaki fark ise Hicaz'ın sınırlarının belirtilmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak Fransız taslağı, konferans tutanakları içerisinde basılmadığı için bu sınırların hangi bölgeleri ihtiva ettiğini söyleyememekteyiz.
Tasarıdaki 2. madde, yani Sevr Antlaşması'nın 99. maddesi ise şu şekildedir: "*Müslümanlar tarafından kutsal sayılan Mekke ve Medine şehirleri, tüm Müslümanlarca kabul edilen kutsal nitelikleri hasebiyle Hicaz Sultanı, Müslümanların hac görevini ifa etmeleri ve diğer bir dinî sebeple Hicaz'a gitmek isteyen tüm Müslümanların Hicaz'a geliş ve dönüşlerini kolaylaştırmayı, burada Müslümanlarca kurulmuş ya da kurulacak vakıf müesseselerine riayet etmeyi yükümlenir.*
Tasarının 4. maddesi ve Sevr Antlaşması'nın 100. maddesi belirtildiği şekildedir: "*Hicaz Sultanı, tanımlanmış Müttefik Devletlerden birinin ya da bu devletlere bırakılan bölgelerde, (*yani eski Osmanlı İmparatorluğu arazisi üzerinde*) kurulan/kurulacak devletlerden birinin veya Milletler Cemiyeti üyesi devletlerinden birinin gemilerine, ticarî mallarına ve uyruklarına, Hicaz'da ticarî açıdan tam bir eşitlik sunarak muamele görmelerini yükümlenir.*"
Tasarının kabul edilmeyen 3. maddesi ise şu ibareleri ihtiva etmektedir: "*Kutsal Yerler çevresindeki toprakların Müslümanlarca kutsallığını göz önünde tutan Bağıtlı Yüksek Taraflar, Hicaz Krallığı'nın bağımsızlığının tam olması gerektiğini tanır ve bu krallığın yönetimine ya da içişlerine herhangi bir Devletin siyasî etkide bulunamayacağını bildirirler.*" Osman Olcay, *a.g.e.,* s. 568 ve H. M. Stationery Office, *Treaty of Peace with Turkey, Part III. (Political Clauses), Section VIII. (Hedjaz),* London, 1920, s. 27.

[722] *Documents on British Foreign Policy*, s. 179-180.

[723] Hicaz, kuzeyde Akabe Körfezi'nden güneyde Yemen tepelerine ve doğuda Necid Platosu'ndan batıda Kızıldeniz'e ulaşan Arap Yarımadası'nın batı bölümüne verilen isimdir. Hicaz, Arapçada "*engel*" anlamına gelmektedir ve adını, bölgenin omurgası boyunca uzanan sıradağlardan almaktadır. Bu sıradağların batısında, Mekke ve Medine gibi mukaddes şehirlerin de bulunduğu Tihame Ovası yer almaktadır. Hicaz, coğrafî şartlar çok çetin olduğundan tarıma uygun bir bölge değildir. Zira bölge oldukça sıcak bir iklime sahiptir ve çok az yağış almaktadır. Ayrıca arazi yapısı da yerleşime çok uygun değildir. Bu nedenle bölgede meskun Bedeviler, hayvancılıkla uğraşmış ve konar-göçer bir yaşam sürmüşlerdir. Bölgenin en önemli şehri, tüm Müslümanlarca kutsal sayılan Mekke'dir. Hac ziyaretinin yapıldığı Mekke şehri kutsiyetinin yanı sıra, hac ticaretinden dolayı iktisadî bir öneme de haizdir. Hicaz bölgesinin diğer önemli şehirleri, yine kutsal bir öneme haiz Medine şehri ile bir liman şehri olan Cidde'dir. Önem ve toplumsal karmaşadan dolayı Hicaz, sürekli olarak belirli bir otorite boşluğu ve

Hicaz'ın bağımsızlığını ve sınırlarını anlaşmada belirtildiği şekilde tanıyacaktır." Ancak Fransa, bu maddeyi yeterli görmeyerek dört maddelik bir muhtıra metnini anlaşmaya dahil etmek istemiştir.[724]

Yukarıda bahsedilen Fransız temsilci heyetinin Hicaz'a dair sunduğu madde tasarısına gelince, başta Lord Curzon olmak üzere İngiliz temsilcileri, tasarıdaki ilk maddeye karşı çıkmışlardır. İngiliz temsilciler, Fransız önerisini fazla detaylı bulmakla birlikte daha sade bir tanımın yapılmasını istemişlerdir. İngiliz heyeti, "*Türkiye, diğer Devletler gibi, Hicaz'ı bağımsız ve sınırları bu antlaşma ile belirlenecek bir Devlet olarak tanıyacaktır.*" ibaresinin yeterli olduğu konusunda görüş belirtmiştir. Fransız temsilciler, hazırladıkları tasarıda Ermeni meselesini örnek aldıklarını ifade etmiş ve Ermenistan sınırının antlaşmada uzun uzadıya tanımlandığını, bu sebeple Hicaz'ın sınırlarının da tanımlanması gerektiğini açıklamışlardır.[725] Nitekim sınırların spesifik olmaması, İngiltere lehine bir politikaya hizmet edecekti. Bu şekilde Faysal'ın istekleri cebren azaltılacak ve Faysal'ın Suriye'deki gücü kırılmaya çalışılacaktı. Alınan kararlar, Faysal'ı memnun etmeyeceği için Suriye'de ayaklanma çıkacak, ayaklanma ise mandater devlet Fransa tarafından bastırılmak zorunda kalacaktı. Böylece İngiltere, Fransa'yı Faysal'ın kargaşasıyla baş başa bırakacak ve istediği imtiyazları bu şekilde elde edebilecekti. Kısaca Ortadoğu'daki her türlü karışıklık, İngiltere lehine dengeleri değiştirecekti.

Lord Curzon, Fransız tasarısındaki 3. maddenin de tamamen kaldırılmasını isteyerek, ileride çıkabilecek birtakım zorluklardan bahsetmiştir. Bu zorluklardan biri, İtilaf devletleri uyruklarından birinin Hicaz'da çalışmasının engellenmesiydi. Zira Fransız tasarısındaki 3. madde, Hicaz Devleti'nin bağımsızlığına ve içişlerine değindiğinden herhangi bir yabancı etkisini kısıtlayıcı nitelikteydi. Ayrıca bizzat Kral tarafından atanacak bir temsilci, ileride Hicaz'ın içişlerine karıştığı belirtilerek azledilebilir ve uluslararası bir krize neden olabilirdi. Curzon bu sebeplerle maddenin fazla geniş kapsamlı olduğunu belirtmiş ve yanlış yorumlara mahal verilmemesi için

istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalmıştır. Bölgeye güçlü Müslüman devletlerin müdahaleleri, Hicaz'ı etkileyen dış faktörleri oluştururken, bölgedeki kabilelerin şeriflik için rekabeti, Hicaz'da otorite boşluğunun oluşmasına neden olan iç faktörleri oluşturmuştur. Ali A. Allawi, *a.g.e.,* s. 4-7

[724] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 242.

[725] *Documents on British Foreign Policy,* s. 180.

kaldırılmasını önermiştir. Nihayetinde Fransız temsilci heyeti, isteğinden vazgeçmiştir.[726]

Böylece Yüksek Konsey, Hicaz konusundaki Fransız tasarısı hakkında karara varmıştır. 1. madde, "*bu antlaşma ile saptanan ve aşağıdaki sınırlar içinde kalan …*" ibarenin çıkarılması koşuluyla kabul edildi. 2 ve 4. maddeler kabul edildi. 3. madde çıkarıldı. Ayrıca 1. maddeden "*aşağıdaki sınırlar içinde kalan Hicaz sınırlarının coğrafî bakımdan tanımlanması*" ifadesi ve 3. maddeden ise "*Müslümanlarca kutsal sayılan toprakların önemini ön planda tutan İtilaf devletleri, Hicaz Krallığı'nın tam bağımsızlığını tanır ve krallığın yönetim ve içişlerine herhangi bir devletin karışmamasını taahhüt eder*" ifadesi çıkarılmıştır.[727]

Maddelerin kabul ve reddinden sonra İtalyan temsilci Scialoja araya girerek İtalya'nın Kızıldeniz'deki çıkarlarından bahsetmiş ve Fransa ile İngiltere arasında Hicaz'ın geleceğinin görüşüleceği toplantıya İtalya'nın da katılmak istediğini belirtmiştir. Bu istek, Fransız ve İngiliz temsilciler tarafından kabul görmüştür.[728]

Görüldüğü üzere İngiltere, bölgedeki nüfuz ve etkinliğini devam ettirmeyi planladığını alenî bir şekilde göstermiştir. Kısaca İngilizler, Arap petrollerinden hiçbir şekilde vazgeçmeyi düşünmemektedir. Ortadoğu ve Arap dünyasının taksimi yapılırken İngiltere, denetimin sürekli kendisinde olmasını sağlamıştır. Zira İngiltere için bir Arap devletinin kurulması zaruri idi ancak bu devletin sınırları, fazla geniş olmamak kaydıyla, İngiliz eliyle çizilmeliydi. Bu sayede İngiltere, hem Arap devleti sözünü yerine getirmiş olacak hem de Arapları kontrol altında tutabilecekti. Araştırmamızın ilerleyen bölümlerinde İngiltere'nin Arap politikası, daha kapsamlı açıklanmaya çalışılacak ve İngiltere'nin bölgedeki kontrolü ele almak uğruna Arap Yarımadası ve Ortadoğu'da çift taraflı politikaları incelenecektir. İngiltere, Ortadoğu politikasını belirlerken Fransa'yı, Arapları, Faysal'ı, Şerif Hüseyin'i, Abdülaziz İbn Suud'u ve Yahudileri birer piyon olarak kullanmış ve politikasında oldukça başarılı da olmuştur.

San Remo Konferansı'ndan Arapların da az da olsa beklentisi vardı. Bu nedenle Faysal, San Remo Konferansı'na katılmama kararı almasına rağmen, konferansa gayriresmî bir Arap heyeti gönderdi. Heyette Nuri es-Said, Rüstem Haydar ve Necip Şukayr bulunmaktaydı. San Remo'ya bir hafta geç giden heyet, kalacak yer

[726] *Documents on British Foreign Policy*, s. 180.
[727] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 242-243.
[728] *Documents on British Foreign Policy*, s. 181 ve Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 570.

bulamamakla birlikte, İtilaf devletleri tarafından göz ardı edildi ve neticede konferansa etki edecek herhangi bir harekette bulunamadılar.[729] Nihayetinde savaş bitmişti ve İtilaf devletlerinin de Araplara herhangi bir ilgisi kalmamıştı. Paris'te beklendiği gibi karşılanmayan Faysal, San Remo'da başka bir darbe daha yemişti.

Şerif Hüseyin ise konferans öncesinde Allenby ile iletişim kurmuş ve 7 Nisan'da gönderdiği bir telgrafta "*İngiltere'nin isteğiyle ayaklandığını ve kendisine verilen sözlerin tutulmasını istediğini*" ifade etmişti. Şerif Hüseyin, İngiltere'nin sözünün saygınlığına ve onuruna güvendiğini belirterek isteklerinin karşılanmasını istiyordu. Ayrıca Şerif Hüseyin, İngiliz temsilcilerle görüşmesi amacıyla oğlu Abdullah'ı Kahire'ye göndereceğini telgrafta belirtmekteydi. Şerif Hüseyin'e yanıt veren Allenby, "*İngiliz Hükümeti'nin önceki görüşmelerde verdiği sözleri tutmak niyetinde olduğunu ancak Kral Hüseyin'in tüm şartlarının kabul edilebilmesinin mümkün olmadığını ve kendisine verilen vaatlere göre, Şam Meclisi'nde alınan kararların kabul edilemeyeceğini*" içeren bir yanıt gönderdi.[730] Savaş sonunda gizli anlaşmaların ortaya çıkması, Balfour Deklarasyonu'nun onaylanması ve Yahudi göçlerinin desteklenmesi gibi konular, İngiliz-Arap ilişkilerini gittikçe gerginleştirmişti. İngiltere de bu gerginliği kullanarak Arapların daha fazla taviz vermesini sağlıyor ve hala Arapları, bir piyon olarak kullanmaya devam ediyordu. Nihayetinde İngiltere'nin çift taraflı politikası, Şerif Hüseyin'e vadedilen ancak Abdülaziz İbn Suud'a nasip olan bağımsız Arap devletinin kurulmasında kendisini bir kez daha gösteriyordu. Açıkça görüldüğü üzere İngiltere, hem Araplara olan sözünü tutuyor hem de çıkarları dahilinde bir Arap devletinin kurulmasını sağlıyordu.

Curzon, Faysal'ın antlaşma hakkında bilgilendirilmesi gerektiği savını ortaya sürmüş ve Faysal'ın Paris'e çağrılmasını istemiş, bundan dolayı Yüksek Konsey, konuyu gündemine almıştır. Faysal'ın Paris'e çağrılma tarihi ve Faysal'ın çağrılıp çağrılmayacağı üzerine tartışıldıktan sonra Yüksek Konsey, şu karara varmıştır:

"*Antlaşmanın 10 Mayıs'ta Paris'teki konferansa yetiştirilememe ihtimali olduğundan, Yüksek Konsey, Emir Faysal'ın mayısın sonlarında yapılacak bir konferansa çağrılmasına*" karar verilmiştir.[731]

[729] Ali A. Allawi, *a.g.e.*, s. 341.
[730] *CAB 24_154_15*.
[731] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 583.

2.2.8. Türk Barış Antlaşması Dışında Konferansta Görüşülen Konular

2.2.8.1. Wilson'un Notasına Verilecek Yanıtın Tartışılması ve Amerika Birleşik Devletleri'nin San Remo'da Temsili Meselesi

Amerikan notasına cevap vermek, İtilaf devletlerinin epey zorlandığı ve fazlaca vakit kaybettiği bir mesele olmuştu. Neticede öncelikle manda sınırlarının belirlenmesi, Trakya, Doğu Anadolu ve İzmir gibi ahalinin çoğunlukla Türk olmasından dolayı, tartışmalara neden olan bölgeler için hazırlanan komisyon raporlarının incelenmesi ve Ermeni devleti meselesinin görüşülmesi gibi çözülmesi gereken birtakım sorunlar vardı. Bu sorunlar, İtilaf devletleri arasında hararetli tartışmalara neden olmuştu ve bundan dolayı bir karar almak da haliyle gecikmişti.[732]

Zira 20 Nisan 1920 tarihli *The New York Times* gazetesinde yer alan "Allied Premiers Reject Wilson's Views on Turkey" isimli haberde, San Remo Konferansı'nda tartışılan konulara yer verilmekteydi. Haberde, Türk tarafına sunulacak barış koşullarının, 10 Mayıs tarihinde Türk Hükümeti'ne verileceği belirtilmekteydi. İtilaf devletleri üst düzey devlet adamları, antlaşmanın ana koşullarının belirlendiğini açıklamışlardı. Ancak bazı detayları kararlaştıramadıklarını belirterek San Remo Konferansı'nda bu detayların da çözüleceğinin haberini vermişlerdi. Detaylar arasında, İstanbul'un kontrolü ve Çanakkale Boğazı'nın ne şekilde kullanılacağı da yer almaktaydı. Haberde, Wilson'un notasına ilişkin verilecek cevabın da hazırlandığı zikredilmekteydi. Buna göre, Sultan'ın İstanbul'da kalmasına izin verilecek ancak her ülkenin vatandaşı, Türkiye üzerindeki ticarî haklardan yararlanamayacaktı. İtilaf devletlerinin bu kararı vermelerinde, Amerika Birleşik Devletleri'ni suçladıkları görülmektedir. Zira İtilaf devletlerine göre Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye sorununda herhangi bir sorumluluk almaktan kaçınıyordu.[733]

Konferansta gündem belirlendikten sonra, ilk görüşülen mesele de yukarıda Amerika Birleşik Devletleri'nin konferans öncesi siyaseti bölümünde bahsettiğimiz Amerika Birleşik Devletleri'nin konferansa gönderdiği, 24 Mart 1920 tarihli nota olmuştu. İtilaf devletleri, Amerika Birleşik Devletleri'nin gönderdiği notaya uygun bir cevap yazmak için fikir alışverişinde bulunuyorlar ancak notayı yazarken birkaç noktada

[732] İsmail Ediz, *a.g.e.*, s. 229.
[733] Edwin L. James, *The New York Times*, "Allied Premiers Reject Wilson's Views on Turkey", 20.04.1920.

cevap bulamıyorlardı. İtilaf devletlerinin cevap bulmakta zorlandığı meseleler, Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikasıyla ilgili konulardı. İtilaf devletlerine göre Amerika Birleşik Devletleri, daha açık olmalıydı ve eğer Avrupa sorunlarının çözümüne eğilecekse *Başlıca* Müttefiklerden biri olmalıydı. San Remo Konferansı'na temsilci göndermeyeceğini açıklayan Birleşik Devletler, San Remo'dan önceki barış konferanslarına da temsilci göndermemişti. Ek olarak Versailles Antlaşması'nı da onaylamayan Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa sorunlarıyla ilgilenmediğini ve bu meselelere karışmak istemediğini de açıkça belirtmişti. Görüldüğü üzere Amerikan Senatosu'nda Monroe Doktrini'nin izleri hala kuvvetliydi ancak Başkan Woodrow Wilson bunu kırıp Avrupa'ya açılmak niyetindeydi. Wilson, Türk barışıyla ilgili olarak özellikle Ermeni meselesiyle ilgilenmekteydi ve Senato'yu ikna etmesi halinde Ermenistan mandasını da üstlenmek istiyordu. Amerika Başkanı ve Senato arasında yaşanan politik farklılıklar ve anlaşmazlıklar, İtilaf devletlerinin de Amerika Birleşik Devletleri ile ilgili görüşlerini muallakta bırakmaktaydı. Amerikan politikasındaki bu farklılıklardan dolayı İtilaf devletleri, notaya kesin bir cevap yazmakta zorluk çekmekteydi. Bunun dışında İtilaf devletleri, Amerika Birleşik Devletleri'nin konferanstaki etkisinden de pek memnun değildi. Zira Başkan Wilson ve Amerikan devlet ekabiri, konferansa iştirak etmemelerine rağmen, konferansta görüşülen birçok meselede İtilaf devletlerinin çıkarları aleyhine görüş bildirmişlerdi. Amerika'nın bu yönde tutumu, barışın imzalanmasını da geciktirmekteydi. Bu yüzden İtilaf devletleri, notaya verecekleri cevabı hazırlarken Amerika Birleşik Devletleri'nin uygulayacağı politikaya ve kendi isteklerine de notada değinmişlerdi.[734]

19 Nisan Pazartesi günü, saat 11:00'de yapılan toplantı, Nitti başkanlığında açılmış ve toplantıda ilk olarak Başkan Wilson'un gönderdiği 24 Mart 1920 tarihli notaya verilecek cevap görüşülmüştür. Nitti, notanın Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasında sergileyeceği tutumu tamamıyla yansıttığını belirtmiş ve Yüksek Konsey'in Amerika Birleşik Devletleri'ne notadaki şartlarla ne denli ilgilendiğinin sorması gerektiğinin altını çizmiştir.[735]

Lloyd George, notanın İstanbul, Trakya ve Ermenistan'daki nüfuz bölgeleriyle ilgili birçok sorunu da beraberinde getirdiğini söylemiş ve Nitti'nin de belirttiği gibi,

[734] Mehmet Sait Dilek, Evren Küçük, *a.g.m.,* s. 963.
[735] *Documents on British Foreign Policy,* s. 20.

konunun Wilson'a danışılmadan Türkiye ile bir antlaşma imzalanmamasına değinmiştir.[736] İtilaf devletleri, Amerika'yı yanlarına çekmek ve Boğazlar ile Ermenistan mandalarını Amerika'nın almasını sağlamaya çabalamaktadır. Nitekim Amerika'nın paylaşıma dahil olmasıyla hem Rusya'ya bırakılan bölgelerde başka bir büyük güç hakim olacak hem de İtilaf devletleri, yeni bir sorumluluk yükünün altına girmeyecektir. Bu sayede Anadolu içlerinde düzeni sağlama görevi, Amerika'ya bırakılacak ve İtilaf devletleri, Ortadoğu'daki yeni mandalarında daha rahat hareket etme imkanı bulacaktır. Kısaca Amerika Birleşik Devletleri, Türk topraklarının taksiminde anahtar bir role sahiptir ve taksim anlaşmalarına müdahil olursa İtilaf devletleri yararına birçok kilidi de açacaktır.

Berthelot, Wilson'un notasındaki son paragrafın önemine değinerek paragrafta, İtilaf devletlerinin Wilson notasına göndereceği cevabın içeriğinin zaten Amerika tarafından önceden saptandığına dikkat çekmektedir. Nitekim Amerika, İtilaf devletleri barış antlaşmasını hazırlarken diğer savaşan müttefik ülkelere kıyasla Amerika'yı ikincil bir pozisyonda bırakmayacaklarını umut etmektedir.[737] Ancak Berthelot, savaş sonunda değişen durumlar hasebiyle, İtilaf devletlerinin, hazırlanan barış şartlarını Amerika'nın onayına sunmalarına gerek olmadığını savunmaktadır. Zira Berthelot'a göre, İtilaf devletlerinin barış şartlarını kararlaştırmak için Amerika'nın onayına ihtiyacı yoktu ve böyle bir antlaşma, Amerika Başkanı'nın keyfiyetine bırakılamayacak kadar mühim bir konuydu. Nihayetinde Amerika, Türkiye'ye hiçbir zaman savaş ilan etmemişti ve savaşmadığı için de Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasında bir söz hakkına sahip değildi. Bu vechle İtilaf devletleri, konuyla ilgili Başkan Wilson'un görüşlerini alıp barış antlaşmasını kendileri hazırlamayı düşünmektedir. İtilaf devletlerine göre; Yüksek Konsey'in tasarladığı barış koşullarında hiçbir suretle Amerika'nın lehinde yahut aleyhinde bir ifade yer almamaktaydı. Lloyd George da Berthelot ile aynı fikirde olduğunu belirterek İtilaf devletlerinin bu konu hakkında Amerika Hükümeti ile yazışmaya devam etmesi halinde barış antlaşmasının hiçbir zaman imzalanamayacağını ifade etmiştir. Ancak Lloyd George için önemli bir konu da işin malî kısmı idi. Üç Müttefik devletin Türkiye'de oldukça masraf yapmış olması ve halihazırda Türkiye'de bulunan garnizonlarının masraflarının gittikçe artması, L. George'yi düşündürmekteydi.

[736] *Documents on British Foreign Policy*, s. 20.
[737] *Foreign Relations of the United States,* Vol. III, s. 752-753.

Kısaca Lloyd George, İtilaf devletlerinin askerî ve malî açıdan Türkiye'de uzun süre kalma olasılığının olmadığını düşünmekteydi. Lord Curzon ise Fransız temsilcilere katılmayarak Amerika'nın antlaşma şartlarında ikincil pozisyonda bırakılmasının doğru olmayacağını belirtmiştir. Zira barış koşullarındaki bazı hükümlerde, Amerikan uyruklarının yararlanamayacağı ancak İtilaf uyruklarının yararlanabileceği imtiyaz ve çıkarlar bulunmaktaydı. Bu duruma örnek olarak kapitülasyonlar konusunu gösterebiliriz. Zira Osmanlı ülkesinde ilgili devletlere tanınacak kapitülasyonların, kapitülasyon anlaşmalarını imzalayan devletler haricindeki devletlere de tanınmasıyla ilgili bir tasarruf, İtilaf devletlerinin planlarında yer almamaktadır. Curzon, Almanya'nın Türkiye ile daha önce imzaladığı kapitülasyon anlaşmasının İtilaf devletlerini ilgilendirmediğini ancak Amerika'nın kapitülasyonlardan yararlanma hakkının, sadece savaş öncesinde Türkiye'yle imzaladığı kapitülasyon anlaşmalarına dayanabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca savaşta zarara uğrayan malların geri ödenmesine ilişkin hükümlerin, yalnızca imzalayan devletlerin uyruklarının zararlarının karşılanmasına yönelik olduğunu ifade eden Curzon, bir diğer önemli noktanın da Türkiye'de imtiyaz sahibi devlet uyruklarının, mevcut imtiyazların yeni iktisadî koşullara uyarlanmasını isteme haklarına sahip olduğunu belirtmiştir. Kısaca Curzon, İtilaf devletlerine tanınan hakların diğer devletlere tanınmadığını, diğer devletlerin yalnızca savaş öncesinde Türkiye tarafından verilen hak ve imtiyazlara sahip olduğunu açıklamıştır. Lloyd George da bu önemli meselenin yarına ertelenmesini talep ederek Konseyin Amerikan notasına verilecek cevaba dönmesini istemiştir. Ancak yazılı metin olmadığı için Konsey, konuyu ertesi sabaha ertelemiştir.[738]

Lloyd George; Yüksek Konsey'in İzmir, Trakya ve İstanbul hakkında askerî komisyonun raporunu beklerken Amerikan notasının incelemesini önermiştir. Bundan sonra Yüksek Konsey, Curzon'un hazırlamış olduğu cevap tasarısını incelemiştir. Curzon'un yanıtında Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasının Amerika Birleşik Devletleri'ni ilgilendirmediğinin üstü kapalı bir şekilde anlatılması, Yüksek Konsey tarafından kabul görmüştür. Yalnızca Millerand, cevabî notadaki ilk maddenin değiştirilmesini önermiştir. Yüksek Konsey de Curzon'un cevap tasarısını, öğleden sonraki toplantıda görüşmeye karar vermiştir.[739]

[738] *Documents on British Foreign Policy*, s. 20-21.
[739] *Documents on British Foreign Policy*, s. 25.

Yüksek Konsey, Amerika Hükümeti'nin gönderdiği notayı incelemeden evvel, Amerika Birleşik Devletleri'nin konferansa tam yetkili bir temsilci göndermemesinin göz önünde tutulmasını ve Amerika'nın antlaşmaya taraf olmak istemediğini hatırlatmıştır. Ancak Amerika'nın konuya yakın ilgi göstermesi ve sürekli bilgi istemesi, Yüksek Konsey'i memnun etmekteydi. Yine de İtilaf devletleri, Türkiye'nin yeniden yapılandırılacağı[740] antlaşmaya Amerika Birleşik Devletleri'nin de katılmasını ümit etmekteydi. Ek olarak İtilaf devletleri, Wilson İlkeleri'nde bahsedilen "*yenen, yenilen ve tarafsızların çıkarlarına saygı*" ilkesine riayet etmeyeceklerini ve Türkiye'nin dostlarına ihanet ederek savaşa girdiğini belirtmişlerdir. Ayrıca İtilaf devletleri, antlaşmanın uzamasından dolayı Amerika Birleşik Devletleri'ni sorumlu tutmuş ve Amerika'nın savaş sonunda çıkan tüm sorumlulukları kendilerinin üzerine yıktığını savunmaktaydı. Ancak bu ağır sorumluluklar, salt İtilaf devletlerinin çabasıyla çözümlenmişti fakat İtilaf devletlerine göre, artık Amerika'nın da bu sorumluluklara dahil olması gerekliydi.[741] İtilaf devletlerinin Amerika'yı yanlarına çekmeye çalışmasının en önemli nedeni, Anadolu'da çıkarlarına aykırı gördükleri sorumlulukları, Amerika'ya yüklemek istemeleriydi. (Örneğin; Ermenistan mandası) Ayrıca savaş sırasında hem askerî hem de iktisadî açıdan zayıflayan İtilaf devletleri, Anadolu'daki millî harekete karşı henüz yıpranmamış bir kuvvet gönderme arzusu gütmekteydi. Ek olarak Rusya sınırında güçlü bir Amerikan varlığı, İtilaf devletleri için büyük bir tehdidi bertaraf edecekti. Bütün bunların yanında Amerika'ya İtilaf devletlerinin önemsemediği ve üzerinde anlaşmaya varılamayan bölgeler (Boğazlar'ın Amerikan mandasına bırakılması halinde devletlere serbest geçiş hakkı tanınacaktı) bırakılacak, böylece Amerika paylaşımdan hariç bırakılmamış gibi gösterilecek ve İtilaf devletleri, belirledikleri taksim anlaşmalarını kusursuzca yürütebileceklerdi.

Amerika Dışişleri Bakanı Bainbridge Colby'nin hazırladığı, 24 Mart 1920 tarihli notayı inceleyen İtilaf devletleri, notada 11 nokta üzerinde durmuşlar ve buna binaen notayı yorumlamışlardır. Notaya cevap, Lord Curzon tarafından hazırlanmıştır. Notaya cevabın Curzon tarafından hazırlanması, İngiltere'nin konferansta en yetkili devlet olduğunu bir kez daha göstermektedir. Hazırlanan cevapta "*Ermeni ve Arap devletlerinin Türk hakimiyetinden kurtarılacağı, Türkiye sınırlarının sadece etnik*

[740] Orijinal metinde "*haklı ve sürekli bir temel üzerinde kurulacak*" ifadeleri yer almaktadır.
[741] *Documents on British Foreign Policy*, s. 31.

duruma göre değil, coğrafi ve ekonomik faktörler de göz önüne alınarak çizileceği, Boğazlar meselesinde Rusya'nın iştirakine karşı çıkılmayacağı fakat Rusların uzun süre beklenmeyeceği ve Doğu Trakya ile İzmir'in Yunanistan'a bırakılacağı ancak İzmir limanından Türklerin de istifade edebileceği"[742] konuları yer almıştır. Mevcut hükümlerin Türkiye için ne derece ağır olduğunu açıkça görmekteyiz. İtilaf devletleri, Türk topraklarının taksimini yaparken, öncelikle Ermeniler ve Araplar gibi etnik unsurları kullanarak taksimi başlatmış ve bununla yetinmeyerek Türklerin yaşadıkları toprakların taksiminin yapılabilmesi için de etnik unsurlardan başka coğrafî ve ekonomik faktörlerin de sınır çiziminde kıstas olarak alınacağını belirtmişlerdir. Görüldüğü üzere bu coğrafi ve ekonomik faktörler, sınırları müphem bir hale sokuyor ve Türk milletine yaşama alanı bırakmıyordu. Boğazlar meselesinin çözümünde ise Rusya'nın tavrının belirleyici olacağı görülmektedir. Nitekim İtilaf devletleri, Rus meselesinin çözümünün sorunsuzca olmasını istemektedir ve bu amaçla, Boğazlar konusunda Rusya'ya ılımlı ve tavizkar bir şekilde yaklaşmışlardır.

Yine de Curzon'un notası, İtalya Başbakanı Nitti tarafından uygun görülmemiştir. Çünkü henüz Trakya ile İzmir sınırları tam olarak çizilmediğinden ve bu bölgelerin Yunanistan'a verilmesi durumunda üstlenilecek askerî yükümlülüklerin de henüz incelenmemiş olmasından dolayı Nitti'nin birtakım kaygıları bulunmaktadır. Bu nedenle Yüksek Konsey, askerî uzmanlara danışılması kararı almıştır. Nota ile ilgili askerî uzmanların görüşleri, 20 Nisan tarihli oturumda dinlenmiş ve Mareşal Foch, antlaşmayı Türklere kabul ettirmek için en az 27 tümenlik bir kuvvetin gerektiğini bildirmiştir. Fakat rapordan sonra tekrar düzenlenen cevabî notada (25 Nisan 1920)[743] askerî uzmanların görüşleri, pek de etkili olmamış ve nota, Curzon'un hazırladığı notanın neredeyse aynısı olmuştur.[744]

Nitti, sabah görüşülen Amerikan notasına Yüksek Konsey'den itirazı olan biri olup olmadığını sorarak 19 Nisan akşam oturumunu açmıştır. Soruya Berthelot cevap vermiş ve notanın son paragrafının Amerika'yı olumsuz etkileyeceğini belirtmiştir. Ancak Curzon'a göre bu noktanın yanıtlanmaması, Amerika Birleşik Devletleri'nin konuyu, İtilaf devletlerinin bu notayı cevaplama olanağı olmadığı şeklinde yorumlamasına sebebiyet verebilecek ve bu durum İtilaf devletlerini, Amerika

[742] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 226-227.
[743] Gotthard Jaeschke, *a.g.e.,* s. 100.
[744] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 227.

karşısında aciz bir duruma düşürecekti. Yüksek Konsey, cevabî nota üzerine tartışmalar yapmış ve bazı delegeler, Berthelot'nun düşüncelerine katılmış ancak bazı delegeler, Curzon'u desteklemiştir. Sonunda Nitti, notanın hemen gönderilmesinden ziyade uzmanlarca incelenmesini önermiş ve henüz bazı konuların da çözülememesinden (Trakya ve İzmir sınırlarındaki ihtilaflar) bahsederek notanın gönderilmesini ertelemenin daha doğru olacağını savunmuştur. Zira nota Amerika'ya gönderildikten sonra artık nota üzerinde bir kez daha düşünmenin olanağı bulunmadığından İtilaf devletleri, notayı tekrar gözden geçirmeye karar vermiştir.[745]

Nitti'ye göre, Türk barışıyla ilgili olarak İtilaf devletlerinin önünde üç önemli sorun bulunmaktaydı. Bu sorunlar, Nitti tarafından şu şekilde sıralanmıştır: *Türkiye'nin imzalayabileceği bir antlaşmanın hazırlanması, hazırlanan bu antlaşmanın Türkiye tarafından onaylanması* ve *antlaşmanın Türkiye tarafından onaylanması halinde bile, antlaşma hükümlerinin uygulamaya geçirilmesi*. Nitti'ye göre, hazırlanan antlaşma taslağı, bir barış antlaşmasından ziyade savaş antlaşmasına benzemekteydi. Zira antlaşmanın imzasının akabinde, antlaşmanın hükümleri, Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaşa neden olacaktır. Nitti'ye göre, Türk-Yunan savaşının başlamasıyla İtilaf devletlerinin, Anadolu'ya yirmi tümen sevk etmesi gerekebilirdi. Bu nedenle İtilaf devletleri, Türkiye ile şartları daha hafif bir barış antlaşması imzalamalıydı. Buna binaen Nitti, nota gönderilmeden önce askerî uzmanlara danışılmasının yerinde bir karar olacağını tekrar belirtmiştir.[746] Nitti için önemli olan mesele, İngiltere ve Fransa'yı Yunanistan'ı desteklemekten vazgeçirmekti. Bu sebeple Nitti, Yüksek Konsey'e tutarlı belge ile argümanlar sunmuş ve İngiltere ile Fransa'nın Yunanistan'ı desteklemeye devam etmeleri halinde zarara uğrayacaklarını her fırsatta belirtmiştir. Öyle ki Nitti, Yunanistan'ın Anadolu içlerinde başarısızlığa uğrayacağını ve İtilaf devletlerinin yirmi tümenlik bir kuvveti, Anadolu'ya göndermeleri gerekeceğini çok doğru bir şekilde tahmin etmiştir. Nihayetinde Türk milleti ve Türk ordusu, yekvücut olarak direnişe geçmiş ve Yunan ordularını püskürterek geri çekilmek zorunda bırakmıştır. Neticede Lloyd George'un sarsılmaz bir güvenle desteklediği Yunan orduları yenilmiş ve Nitti haklı çıkmıştır.

[745] *Documents on British Foreign Policy*, s. 35.
[746] *Documents on British Foreign Policy*, s. 36-37.

Konferansın son oturumunda[747] Nitti, konu hakkında 4 belge[748] dağıtarak Yüksek Konsey'in belgeleri incelemesini istemiştir. Curzon, mesaj taslağının Yüksek Konsey'e önceki sunulanla aynı olduğunu belirterek tek değişikliğin, Ermenistan'ın geleceğinin ayrı bir mesajla Wilson'a bırakıldığının bildirilmesi olduğunu söylemiştir.[749]

Wilson'a gönderilecek notanın taslağı, Yüksek Konsey'de tartışma konusu olmuştur. Zira notada, Ermeni meselesi tümüyle ele alınmamış (Wilson'dan hakem olunması, maddî destek ve Amerika'nın mandayı kabulü gibi konular dile getirilmiştir) ve bazı noktalardan hiç bahsedilmemiştir. Bu durum, Yüksek Konsey'de Millerand tarafından dile getirilmiş ve askerden arındırılmış bölgeler, azınlıklar vs. gibi konuların da notada yer alması gerektiği Yüksek Konsey'e iletilmiştir. Ayrıca İtilaf devletlerinin savaş sonrası sorumluluklarının ve aldığı yükümlülüklerin de notada dile getirilmesini isteyen Curzon, tasarıda "*Avrupa'da ve başka yerlerdeki ağır yükümlülüklerinden başka...*" ibaresinin yer almasını istemiştir. Amerika'ya gönderilecek mesaja, Millerand

---

[747] 26 Nisan 1920 Pazartesi günü, saat 17:00'deki oturumda, Müttefikler, Rusya ile ticarî ilişkiler, Almanya'nın askerî işgali, Alman donanmasına ait araç-gereçlerin yok edilmesi konusunu ve tarafsız bölge olarak sayılan Ruhr havzasındaki Alman kıtaları meselesini görüşmüş ve ayrıca Ermenistan'ın geleceğine dair Amerika Başkanı Wilson'un Müttefiklere gönderdiği notanın cevabını ele almışlardır. Konferansın son oturumuna katılan temsilciler şu şekildedir:
İngiltere adına; Başbakan Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Robert Vansittart, Wise, O'Malley ve yazman olarak Sir M. Hankey ile Yarbay Storr,
Fransa adına; Başbakan Alexandre Millerand, Diplomat Phillipe Berthelot ve Kammerer,
İtalya adına; Başbakan Francesco Saverio Nitti, Vittorio Scialoja ve yazmanlar Garbasso, Galli, Trombetti ve Teğmen Zanchi,
Japonya adına; Matsui ve yazman olarak Saito ile Sawada,
Amerika Birleşik Devletleri'ni temsilen; Amerika'nın Roma Büyükelçisi Robert Underwood Johnson ve yazman olarak Leland Harrison, T. Hart Anderson Jr.,
Belçika adına; Paul Hymans ile diğer Belçika temsilcileri ve çevirmen olarak Camerlynck hazır bulunmuştur. *Documents on British Foreign Policy*, s. 215.

[748] 4 belge şu konuları havidir:
İlk belgede, Başkan Wilson'un Türkiye hakkındaki notasına yanıtın, ikinci belgede ise Başkan Wilson'a Ermenistan konusunda verilecek mesajın, üçüncü belgede, Ermenistan meselesinde Milletler Cemiyeti'ne gönderilecek mesajın ve son belgede de Türk Barış Antlaşması'nın V. Bölümü'nde (Ermenistan) yer alacak maddelerin tasarıları yer almaktadır. Bu metinlerin hiçbiri basılmamıştır. Son belge, Sevr Antlaşması'nın 88, 89, 90, 91, 92 ve 93. maddelerinin hemen hemen aynısı olup 5 maddeden müteşekkildir. Maddelerdeki farklılıklara değinirsek, tasarının 3. maddesinin ilk tümcesindeki "*Sınır, hakem tarafından saptanırken sözü geçen vilayetlerin topraklarından bir kesiminin Ermenistan'a aktarılmasına karar verilirse Türkiye, Ermenistan'a bırakılacak topraklar üzerindeki tüm haklarından, karar tarihinden geçerli olmak üzere vazgeçecektir.*" ibaresi Antlaşmada yer almamakta ve aynı maddenin sondan bir önceki tümcesinde Antlaşmanın VIII. Bölümü'nden söz edilmemektedir. Tasarıdaki 4. maddenin (Sevr'de 91. madde) ilk tümcesi ise şöyledir: "*Belirtilen toprakların bir kısmının Ermenistan'a bırakılması durumunda, hakemin kararından sonra 3 ay içinde, bu kararın ortaya çıkardığı sınırı Ermenistan ile Türkiye arasında çizmek için, Başlıca Müttefik devletlerin, biri Ermenistan biri de Türkiye'nin atayacağı üyelerden oluşacak bir Sınırlandırma Komisyonu kurulacaktır.*" İkinci tümce (Sevr madde 93) ise şu şekilde yazılmıştır: "*Ermenistan bu koşullar altında ... rıza göstererek kabul eder.*" Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 584-585 ve *Documents on British Foreign Policy*, s. 217-218.

[749] *Documents on British Foreign Policy*, s. 218.

başta olmak üzere, bazı temsilcilerin itiraz etmesi üzerine söz alan Lloyd George, bu durumun Amerika'nın mandayı kabul etmemesine neden olabileceğine değinmiştir. L. George, sınırları, mandayı kabul edecek devletin belirlemesinin sorunlara neden olacağını belirtmiş ve bu yüzden ya mandaterlik ya da hakemlik önerisinin yapılması gerektiğini açıklamıştır.[750]

Tartışmalardan sonra Yüksek Konsey, Ermenistan konusunda üç notanın yazılmasına karar vermiştir. Bu üç notanın muhatapları ise; Amerika Birleşik Devletleri,[751] Wilson[752] ve Milletler Cemiyeti idi.[753]

---

[750] *Documents on British Foreign Policy*, s. 218-29.

[751] "*1- İstanbul'la ilgili olarak Padişah'ın hakimiyeti altında bulunan Avrupa'da herhangi bir bölgedeki, avantajlar ve dezavantajlar dikkatlice tartışılmıştır. Sorunla ilgili tüm durumlarda, konu Müttefiklerce teferruatlı bir şekilde incelenmiştir. Müttefik Hükümetler, böyle bir politikayı lehlerine bulsa da bu politikanın benimsenmesi, Müttefikler üzerinde sorumluluklara, tehlikelere ve fedakarlıklara yol açması anlamına gelecektir. Aynı zamanda Müttefikler, bu sorumluluklar, tehlikeler ve fedakarlıkların yalnızca kendilerine bırakılarak bir çözüme varılamayacağını düşünmekte ve bunların Amerika Birleşik Devletleri tarafından da paylaşılması ile sorunların hafifleyeceği kanısındadır.*

2- Türkiye'nin güney sınırları, üzerinde iyice düşünüldükten sonra çizilmiştir. Bu sınırların çizilmesinde yalnızca etnisite baz alınmamış ayrıca ekonomik ve coğrafi faktörler de etkili olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, düşman güçleriyle yapılan diğer antlaşmalarda olduğu gibi bu etkenleri ayırmanın imkansız olduğunu kabul edecektir. Antlaşmayı bu faktörleri göz önüne almadan oluşturmayı düşünmek imkansızdır. Kilikya bölgesinde ırksal fazlalık ve kaynaşma fazla olduğundan buradaki durum daha da karışıktır; Müttefikler bu toplulukların çıkarlarını korumayı amaçlamaktadır.

3- Müttefikler, Boğazlar Komisyonu'nda Rusya'nın temsili için antlaşmaya koyulan koşullarla ilgili Amerika Birleşik Devletleri'nin olumlu tutumunu memnuniyetle karşılamaktadır. Ancak Komisyon'un yönetiminin, İstanbul'un yönetimini de sağlayacağını düşündüğü için Amerika Hükümeti büyük bir yanılgı içindedir.

4- Boğazlar sorunu, serbest geçiş ilkesini garanti etmek amacıyla dikkatli ve uzunca bir inceleme konusu oluşturmuştur. Umut edilen Amerika Birleşik Devletleri'nin konferansta kabul edilen koşulları uygun bulmasıdır.

5- İstanbul hariç tutulmak üzere Doğu Trakya'yı Yunan Krallığı altında birleştirmek kararı, Amerika Birleşik Devletleri'nin görüşleriyle genellikle uygunluk göstermektedir. Ayrıca Edirne ve Kırk Kilise (Kırklareli) çevresindeki Bulgar kimliğiyle (nüfusuyla) ilgili Colby'nin iddiası, Müttefiklerin elindeki istatistiksel veriler tarafından desteklenmemektedir. Çünkü Bulgar nüfus, Türk-Yunan nüfusa oranla azınlık olarak kalmaktadır. Bulgar nüfusun azalmasında 1913 yılında yapılan Türk-Bulgar göç anlaşması önemli bir etkiye sahiptir.

6- Türk Hükümeti'nin geçmişteki politikası, gerekli görülen reformların infazını geciktirme ya da bunların infazından kaçınma maksadıyla Avrupalı güçlerin birine karşı diğerini kullanarak girişimlerde bulunması şeklindeydi. Müttefiklerin isteği, gelecekte bu tür taktiklerin engellenmesidir. Bu yüzden Fransa, İngiltere ve İtalya Hükümetleri'nin niyeti, aralarındaki rekabetten kaçınmak için özverili bir şekilde kararname ile bu işi sonuçlandırmaktır ve hala Türk İmparatorluğu içinde kalan azınlıkların daha iyi korunmasına yardım etmektir. Böyle bir kararname yalnızca imzalayanları bağlayacak ve bunun, diğer bir devletin vatandaşlarının Müttefik Antlaşması'nda gösterilen bölgenin herhangi bir bölümünde ekonomik ve ticari amaçları için bölgeye giriş serbestisini engelleyecek herhangi bir hükmü olmayacaktır.

7- Müttefikler, bağımsız Ermenistan'ın kuruluşunda Amerika'nın konuya gösterdiği ilginin tümünü paylaşmaktadır. Ermenistan'ın gelecekteki yayılması ve şimdiki ihtiyaçları için makul olarak talep ettiği bu toprakları, Ermenilere teslim etmek için Müttefiklerin de kuvvetli bir arzusu vardır. Ermenilere verilecek bölgenin büyüklüğü kararlaştırılırken Müttefikler, mecburen pratik davranmışlardır. Amerika Hükümeti'nin de bildiği üzere Ermenistan'a bırakılması düşünülen toprakların bir kısmı hala Türk kuvvetlerinin elindedir. Ayrıca Ermenistan ile Kafkasya'daki komşuları arasındaki ilişkiler de gerginleşmektedir. Müttefikler, komşular arasındaki bu bozuk ilişkileri düzeltmek gayretindedir. Ayrıca

Amerika'nın da Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasına katılmaması, Müttefikleri Ermeni meselesinde yalnız bırakmış ve bu durum, Ermenilerin yardım alabileceği kaynakları da sınırlamıştır. Bu sebeple Ermenilere kontrol edebileceklerinden fazla toprak bırakmak onlar için bir tehdit oluşturacaktır. Müttefikler, Ermenistan'a denize çıkış noktası verilmesini de göz ardı etmemişler ve Batum, Sürmene, Of ve Trabzon limanlarını Ermenilere açmışlardır. Meselenin tüm Antlaşmada en zorlu yerlerden biri olduğu görülmüş ve engellerle yüzleşen Müttefikler, neredeyse içinden çıkılmaz görünen bu meseleyi görüşürken kendilerini zıt yönlerde bulmuştur.

8- Müttefik Hükümetler, Antlaşma ile Türkiye'nin eski toprakları Mezopotamya, Arabistan, Filistin, Suriye ve Adalar üzerindeki haklarından vazgeçmesi gerektiğini, bu toprakların Türkiye'ye bırakılmaması meselesinde Müttefiklerin Amerika ile görüş birliği içinde olduklarını belirtmiştir. Bu toprakların gelecekteki statüsüyle ilgili düzenlemelerdeki hassasiyet, Türkiye ile Barış Antlaşması'nın sonucunu hızlandırmanın gerekliliğine bağlıdır.

9- Müttefiklerin yüzleştiği en zor problemlerden biri de İzmir bölgesinin yerleşiminde sonuçlandı. Onların (Müttefiklerin) elindeki en tarafsız istatistik gösteriyor ki, bu bölgeden Rum tebaanın bir kısmı zorla çıkartılmıştır ve bu tarihten önce İzmir Sancağı ile çevre kazalarda Yunan nüfusun çoğunlukta olduğu görülmektedir. Kendi ulusal kimliklerine olan baskıya rağmen dikkat çekici bir derecede kendini koruyan Rum nüfusunun Türk muamelesindeki geçmiş deneyimi, Müttefikleri bu toprakların Yunan yönetimi altında olması için Rumların haklı talepleri üzerine onlara bırakmaya yöneltmiştir. Öte yandan Türk nüfusun, Yunan nüfusa baskın çıktığı ve gitgide farkın arttığı bu bölgenin iç kısımları, İzmir ile ekonomik olarak birbirlerine bağlıdır. Gerçekten İzmir, Batı Anadolu'nun büyük bir bölümünün şu anda doğal bir ticaret çıkış noktasını oluşturmaktadır. Dahası Müttefik Hükümetlere acilen ve tamamen bu bölgenin tahliye edilmesi tavsiyesi verilmiştir, Anadolu ekonomisine fazlasıyla yakından bağlı olan ve uzun bir süredir Türkiye'nin Asya vilayetlerinin bir parçası olmuş bu bölge, Türk halkını topyekun bir halde ulusal duygularla Müttefiklere karşı ayaklandırabilir. Müttefikler, çekişmeli meselede bütünüyle her şıkkı düşünmüş ve bölgenin güvenli bir şekilde Yunan denetimi altına girmesi, İzmir limanına Türklerin güvenle çıkabilmesine ve halk, kendi dilediği ülkeye katılmasına karar verebilecek düzeye gelene kadar bölgedeki Türk hakimiyetinin korunmasına karar vermişlerdir.

10- Türk Antlaşması'ndaki ekonomik koşullar, diğer düşman güçlerle yapılan antlaşmalarda koyulan maddelerle genellikle aynı içeriktedir. Eski Türk İmparatorluğu'ndaki özel imtiyazlarla ilgili, bilindiği üzere, bunlar şüpheli bir şekilde elde edilmiştir ve bu imtiyazlar verildiği bölgenin geliştirilmesiyle ters orantıdadır. İmtiyazların olası bir iptali, sadece "Başlıca" Müttefik Kuvvetlerin himayesi altında tutulan bölgeler için sağlanılmaktadır. Bu konu üzerinde söz hakkı olmamış yeni kurulan ülkelerin sırtına imtiyazlarla böyle bir yük vurmak adil değildir. Şu anki Antlaşmada her bağımsız devlet, çıkarlarıyla bağdaşmayan eski hükümleri iptal etme hakkına sahiptir. Antlaşmadaki genel malî koşullarla ilişkili olarak Antlaşmanın hedefi, malî gereksinimler nedeniyle sömürüyle karşı karşıya bırakılan Türkiye'yi sömürüden korumaktır ve yükümlülüklerini karşılamak için Türkiye'ye olanak sağlayacak güvenilir bir iktisadî sistem kurmaktır.

11- Nihayetinde Müttefik Hükümetler, Türk Barış Antlaşması'nda yer alan toprak değişiklikleri ve düzenlemelerle Müttefik Hükümetlerin kendi şirket ve vatandaşlarını, Amerikan şirketleri ve vatandaşlarına nazaran daha imtiyazlı bir pozisyona getirmeyi düşünmemekte ve bunun için güvence vermektedir.

San Remo, 26 Nisan 1920" *Documents on British Foreign Policy*, s. 32-34, *CAB 24_104_91* ve *Foreign Relations of the United States*, Vol. III, s. 754-756.

[752] Wilson'a gönderilen nota şu şekildedir:

"*Ermeni meselesine kaynak yaratmak için, 26 Mart tarihli notaya cevaben ikinci olarak gönderilen notada, konu, ayrı bir mesajla gönderilen bir açıklama ile Amerika Hükümeti'ne gönderilmiştir. Hükümet'in değerlendirmesine sunmak için Yüksek Konsey'in isteği olan görüşler takiptedir.*

Türkiye Antlaşması'yla ilgili sürdürülen erken dönemlerdeki görüşmelerde (Londra ve Paris) Ermenistan'ın geleceğiyle yakından ilgili olduğu bilinen Milletler Cemiyeti Konseyi'ne Müttefik Konferansı tarafından gönderilen bir soruşturma, tasarlanan Ermeni Devleti'nin güvenliği ve bağımsızlığının gerçekleşmesine yönelik sunulan teklifte yardımın ne derecede olabileceğine ilişkindir.

Müttefikler, böyle bir görevi yerine getirmek için, ne finansal, ne askerî güç ve ne de bir Devlete sahip olmayan, yani yeterli bir nedene sahip olmayan Milletler Cemiyeti'ni Ermeni mandasını üstlenmeye davet etmek niyetinde değildir. Milletler Cemiyeti cevaplarında, Müttefik Kuvvetlerin amacını tamamen desteklediğini belirtirken Cemiyet'e göre, Ermeni mandası için Milletler Cemiyeti üyesi bir devletin ya da mandayı kabul etmeye gönüllü başka bir devletin mandayı üstlenmesinin en iyi sonuç olacağını ifade etmekteydi.

Bu cevaba bakıldığında Yüksek Konsey'e, insanlık yararına bu görevi almak için maddi kaynakları ve iyi niyetiyle nitelendirilen yalnızca büyük bir Gücün mandayı alması hatırlatılmaktaydı, bu güç ise Amerika'dır. Doğrusu bu, Colby'nin "medeni dünyanın beklentileri ve talepleri" yazısında doğru bir şekilde tanımlanmıştır. Yüksek Konsey, savaşan ve kazanan Müttefikler ile onlarla İlişkili Güçlerin amaçları arasında bağımsız Ermenistan'ın olduğunu unutamazdı, öyle ki hiçbir yerde Ermenilerle ilgili Başkan Wilson'un konuşmalarından daha fazla dokunaklı ifadelere yer verilmemiştir.

Yüksek Konsey'e göre, Ermenistan mandasını kabul etmek için ABD Hükümeti'ne tekrar kesin bir başvuru yapılmalıdır. Yüksek Konsey, mandayı almak konusunda herhangi bir yükümlülükten kaçmak arzusunda değildi ancak eski Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından doğan sorumluluklardan dolayı Yüksek Konsey, kendi kapasitelerini zorlayan mesele olan bu işi, üstlenmek zorundaydı ve bu yüzden eski düzenin etkilerinden kurtarmak için Müttefiklerin Osmanlı coğrafyasında sorumluluk almaları gerekmekteydi. Bu yüzden daha geniş bir güven telkin etmek için ve gelecekte istikrar sağlamak için herhangi bir Avrupalı gücün seçilmesi, sağlam bir güvence garanti ediyordu.

Amerika Hükümeti, mandayı kabul çağrısındaki yükümlülükler kapsamının ne olduğunu ve yeni devletin sınırlarını epeyce araştırmıştı. Konuya açık ve kesin bir cevap vermek, Hükümetin kendi inisiyatifindeydi.

Devam eden görüşmeler sırasında, Ermeni devletinin çıkarlarına uygun en iyi sınırın belirlenmesinden daha zor çözümü olan veya daha fazla tartışılan başka bir problem yoktu. Amerika Başkanı, sürekli olarak daha büyük bir Ermenistan'ın kurulması konusunu bahane ediyordu; Başkan'da mevcut olan, Kilikya'yı kapsayarak Akdeniz'e doğru uzanan bir Ermenistan yaratılması düşüncesi, bu isteklerin kısmî olarak kısıtlanmasını kaçınılmaz bir şekilde mecbur kılıyordu ve bu isteklerden, uzun bir müddet için yapılamayacağından vazgeçiliyordu.

Hala Türk yetkililerinin tasarrufunda olan Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetlerinin ne şekilde parçalanacağı meseleleri kalmıştı, Erivan'daki Ermeni Devleti, düzgün ve güvenli bir şekilde bu toprakları kendine katmak istiyordu. Ulusal varlığını korumak ve kendi kendine yetecek bir Ermenistan'ı garantiye almak için Ermenistan'ın denize çıkış kapısı olmalıydı. Başka bir deyişle Türkiye ile Barış Antlaşması'na dahil edilen Ermenistan'ın batı ve güney sınırları kesinleştirilmeliydi. Gürcistan ve Azerbaycan ile bitişik olan Ermeni sınırlarının, bu Cumhuriyetler ile karşılıklı anlaşmaya dayanarak çözülmesi umuluyordu.

Mevcut sorunun çözümü için Amerika Başkanı'na danışılacak ve tarafsız olarak hakem olması istenecekti. Bu onurlu yükümlülüğün kabulü hem Doğu hem de Ermenistan barışı yararına olacaktı.

Kabul edilen beklentiler şunlardır:

(a) Türkiye ile Barış Antlaşması'nın ilk taslağının 5. bölümünde ifade edilen sınırlar içinde kurulacak Ermenistan için, Amerika Birleşik Devletleri'nin mandayı kabul etmesi için Başkan Wilson'a başvurmak.

(b) ABD'nin cevabı ne olursa olsun manda meselesinde, aşağıdaki maddede öne sürülen Ermenistan sınırlarında karar verilmesi için ABD'den hakemlik yapması istenmelidir.

(c) Ermenistan hakkındaki bu madde, takipte belirtilen kısım Barış Antlaşması'na koyulmalıdır:

"Türkiye, Ermenistan ve Yüksek Bağıtlı Taraflar; Türkiye ve Ermenistan arasındaki Erzurum, Trabzon, Bitlis ve Van vilayetlerindeki sınır meselesinde, ABD Başkanı'nın hakemliğini kabul edecektir ve Ermeni devletinin bağımsızlığı için denize çıkışına ilişkin olarak tavsiye ettiği koşulların yanı sıra bu konu üzerindeki Wilson'un kararını kabul edecektir."

Kuzey ve doğu Ermenistan sınırları, Ermenistan-Gürcistan ve Ermenistan-Azerbaycan arasındaki sınır meselelerinde, Türkiye-Ermenistan arasındaki sorunlara benzer olarak Azerbaycan'la olan sorunların çözümü, Yüksek Konsey'e bırakılmıştır. Kafkas Devletlerinin kendi aralarında anlaşmaya çalışması başarısız olmuştur.

Mandaya ve sınırlara bakmaksızın, ABD Hükümeti'nin niyetini, olumlu bir eyleme girişmiş olarak nitelendiren Yüksek Konsey'de bazı ek düşünceler de mevcuttu. Ermenistan'ın kaderi her kimin elindeyse, kaçınılmaz bir şekilde kısa bir süre sonra ortaya çıkmalıydı, Türkiye ile Barış Antlaşması'ndan sonra ikincil bir yardım almadığı müddetçe, yeni ülkenin ayakta kalması ve güvenliği tehlikede olacaktı. Ermenistan'ın iki acil ihtiyacı vardır: Kendilerini dış tehditlerden korumak için gerekli askerî kuvvetin temini ve kendi ekonomik kaynaklarını geliştirmek ve düzgün bir idare kurmalarına olanak sağlayacak maddi gelirlerin temini. Son olarak bu iki gereklilik, finansal yardım başlığı altında özetlenebilir.

Askerî yardım meselesi, göründüğü kadar zorlu değildi. Erivan Ermeni Cumhuriyeti'nde konuşlanmış şu anki kuvvetler, dağılmaksızın şimdiye kadar büyük bir ölçüde düşmanı oyalamıştı, kuzey ve doğudaki komşularıyla olan çekişmelerinde durumu idare etmişti. Bu birlikler düzenlendiği zaman- üç Kafkas ülkesi arasında bir düzenleme sonuçlandırılana kadar- Ermenilere tahsis edilen sınırların korunması ve devamlılığının sağlanması için bölünmemiş kuvvetleri düzenleyerek yeniden yapılandırılan Ermenistan'a bölgede engel olacak hiçbir güç yoktur.

Konferansta Ermeni meselesi hakkında görüşülen en önemli mesele, Amerika'nın Türkiye topraklarında bir misyon üstlenip üstlenmeyeceği idi. Nitekim Başkan Wilson, özellikle Ermeni mandasına büyük bir ilgi duyuyordu ancak Senato ve kamuoyu bir manda üstlenmeye pek sıcak bakmıyordu. Wilson'un İtilaf devletlerine gönderdiği nota tartışılırken Amerika'nın bu durumunu göz önünde bulundurarak notaya cevap yazmışlardı. Notada, Ermenistan, İstanbul, Anadolu ve Trakya'nın idaresiyle ilgili Wilson'un görüşleri bulunuyordu. Ancak İtilaf devletleri, Amerika'nın tutum ve politikalarından hoşnut değildi ve bu yüzden çıkarları gereği bu notayı pek önemsememişlerdi.[754] 26 Nisan'da Amerika Başkanı Wilson'un notasına bir cevap hazırlanmıştır. Amerika'nın konferansa katılmaması ve taslağı imzalamaması üzerine İtilaf devletleri, kibar ancak kesin bir cevap hazırlamıştır. Cevapta, Amerika'nın kendi çıkarlarının da antlaşmaya dahil edilmesini ve bunun garanti altına alınmasını, taslakta

---

Mesele, boyutlarıyla derinlemesine incelenmişti. Ermeni bölgesinde, Antlaşmanın bölgeyle ilgili fıkralarının hızlıca icrasını garantiye almak için Müttefik kuvvetlerin ordularını harekete geçirmesi gerekiyordu. Silahlar ve cephane zaten sağlanmıştı ancak Ermeniler ve dünyanın kalanındaki Ermeni dostları arasında boş umutlar yükseliyordu. Eğer Müttefiklerin bu amaç için kendilerine birlikler göndereceğine inanıyorlarsa yanılıyorlardı. Avrupa'daki ağır yükümlülüklere ek olarak, Türk İmparatorluğu'nun eski topraklarındaki sorumluluklar, bu toprakların yönetimi ya da işgali, silahlara erişimin fazla olduğu Türk bölgelerinde Antlaşmanın uygulamaya geçirilmesi gibi meseleler, Müttefiklerin sırtına yüklenmişti. Bu yüzden Ermenistan, başka bir büyük güçten acilen yardım almazsa zor bir duruma düşecekti. Askerî savunmaya göre, sahip oldukları eğitmenler, cephane Müttefiklerce sağlanmış ve desteklenmişti yine de bunların fazlasına ihtiyaçları vardı. Ayrıca Amerika ya da başka bir ülke, Ermenistan'ı savunmak amacıyla gönüllü bir kolordu ya da birlik gönderebilirdi. Ancak büyük bir medeniyete sahip bir ülke tarafından yapılan büyük ölçekli eğitim, teknik yardım ve materyal yardımı, Ermenistan'ın kendini savunmasına olanak sağlayabilirdi.
Yine de yardım borç olarak da yapılabilirdi. Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından öne sürülen, her Milletler Cemiyeti üyesi devletin, Ermenilere kredi vermesi tavsiyesi öne sürüldü. Yüksek Konsey, öyle bir başvuru yapılırsa buna geri dönüş yapılacağı hakkında herhangi bir bilgiye sahip değildi. Ancak olumlu bir cevap alınırsa bu şekilde verilebilecek bir yardım, bir süre önceden gerçekleşmeliydi, yardımın ihtiyacı karşılayıp karşılamayacağı kesin değildi ve her halükarda Amerika'ya gönderilen nedenler için başvuru yapılmayacaktı. Bu koşullar altında yardımın, Ermenistan'ın geleceği için gereken yere ulaştırılması başarısız olabilirdi, bu yüzden en samimi devletin yardımına ihtiyaç vardı. Bu en samimi devlet de kuşkusuz savaşın yüklerini en az hissetmiş olan Amerika Birleşik Devletleri idi.
Ermenilere yardımın özel ya da devlet tarafından yapıldığı önemli değildi, önemli olan yardımın yapılmasıydı. Amerika Birleşik Devletleri'nin birkaç milyon sterlinlik kredi yardımı, Ermeni devletini bir an önce kurmak için kaynak olabilirdi. Öte yandan Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bazı topluluklar ve kuruluşlar, böyle mükemmel bir sebepten ötürü kaynak sağlayacaklarını memnuniyetle belirtiyorlardı.
Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, meselenin üzerinde durulmasını pek istemiyordu. Çünkü alınacak acele bir karar, daha sonra önemli sorunlara yol açabilirdi. Ayrıca Ermeni endişeleri sürekliydi ve mevcut durumda Doğu dünyası pek birleşecek gibi görünmüyordu.
Son olarak Yüksek Konsey, ABD'nin konuyla ilgili cevabını en yakın sürede göndermesini istemektedir. 26 Nisan 1920 San Remo" *CAB 24_104_88*.
[753] *Documents on British Foreign Policy*, s. 219.
[754] İsmail Ediz, *a.g.e.*, s. 228.

imzası bulunmadığı için isteyemeyeceği ve antlaşmanın yapıldığı sırada hiçbir sorumluluk üstlenmediği belirtilmiştir.[755]

Birleşik Devletler, Londra'da olduğu gibi San Remo Konferansı'nda da resmi bir rol üstlenmemiştir. Ancak Amerika Birleşik Devletleri'nin San Remo'da resmen temsil edileceği, 21 Mart'ta Colby tarafından açıklanmış ve Roma Büyükelçisi Robert Underwood Johnson'un konferansa iştirak edeceği, *The New York Times* gazetesinde zikredilmiştir. Gazetede, Johnson'un konferansa gözlemci sıfatıyla katılacağı ve konferansta yapılan görüşmeler hakkında Amerika Hükümeti'ni bilgilendireceği belirtilmiştir. Ayrıca kendisine Hükümet tarafından verilecek talimatları da uygulayacağı gazetede yer alan ifadelerdendir.[756] Amerika, Roma'da büyükelçisi bulunmasına rağmen, konferansın ikinci yarısına[757] kadar beklemiştir. Amerika'nın bu tutumuna karşı, Yüksek Konsey'in tavrı, yine de dostane olmuştur.[758]

---

[755] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 306.

[756] *The New York Times,* "Our Envoy Goes To San Remo", 22.04.1920.

[757] Roma Büyükelçisi Johnson'a gönderilen 20 Nisan tarihli telgrafta elçinin, San Remo Konferansı'na katılması belirtiliyordu. "*Başkan Amerika'yı temsilen Yüksek Konsey'deki toplantılara iştirak etmeniz için San Remo'ya geçmenizi rica ediyor. Toplantılarda iştirakçi değil yalnızca gözlemci olarak bulunacaksınız. Yüksek Konsey'deki tartışmalara katılmayacak, fikir beyan etmeyecek sadece toplantı tutanaklarını Dışişleri Bakanlığı'na rapor edeceksiniz.*" Johnson ise 24 Nisan tarihli telgrafında, konferansa katıldığına dair hükümeti bilgilendiriyordu. *Foreign Relations of the United States,* Vol. I, s. 2-3. Amerika temsilcisi, 24 Nisan Cumartesi günü, saat 16:00 oturumuna katılmış ve konferansta Amerika'yı resmen temsil etmeye başlamıştı. Filistin görüşmeleri yapıldığı sırada, Amerika Birleşik Devletleri'nin Roma Büyükelçisi Johnson'un bekleme odasında olduğu ve görüşmelere katılmak için rica ettiği haberi, Yüksek Konsey'in toplandığı salona gelmiş ve böylece Amerikan heyeti, San Remo Konferansı'na resmen dahil olmuş oldu. Burada önemli bir husus Nitti tarafından dile getirilmiş ve Amerikan temsilcisinin yalnızca gözlemci sıfatıyla konferansa katıldığı belirtilmiştir. Nitti, Yüksek Konsey adına Birleşik Devletler temsilcisini karşıladıktan sonra Amerika'nın konferansa katılmasının, Müttefikler için büyük bir önem taşıdığını belirtmiştir. Yüksek Konsey'in Ermenistan konusu hakkında bir karar aldığına da değinen Nitti, konunun çözümü için Başkan Wilson'un hakem olmasına karar verildiğini sözlerine eklemiştir. Ayrıca Nitti, Yüksek Konsey'de o an için görüşülen konu hakkında da Amerikan temsilcisini bilgilendirmiş ve Filistin ile Siyonistlerin durumuna kısaca değinmiştir. Ayrıca Nitti, Amerika temsilcisi Johnson'a, Hükümeti'nden toplantılarla ilgili aldığı yönergelerin ne olduğunu sormuş, Johnson da toplantılara gözlemci statüsüyle katıldığını ve Başkan Wilson'a toplantılarda görüşülen konular hakkında bilgi vermek için konferansta bulunduğunu belirtmiştir. L. George da Ermenistan konusunu açarak konuyla ilgili görüşmelerin önceki oturumda bitirildiğini belirtmiş ve Yüksek Konsey'in, Ermenistan konusu hakkında almış olduğu kararları, Wilson'a göndermek yönünde karar verdiğini eklemiştir. *Documents on British Foreign Policy,* s. 156, 161 ve 165.

[758] Millerand, Amerika Birleşik Devletleri'nin konferansta bulunmayışından üzüntü duyduğunu belirtirken, Wilson'un, Büyükelçi Johnson'un konferansa katılacağına dair Müttefiklere gönderdiği mektuptan memnuniyet duyduğunu ifade etmekteydi. Millerand, Amerika Birleşik Devletleri'nin herhangi bir sorumluluk almadığını ancak Müttefiklerle yollarının daha fazla ayrı olamayacağını belirtmekteydi. Zira Amerika da "*Eski Dünya*" meselelerine kayıtsız kalamazdı. Ayrıca Millerand, Almanya'nın savaş sırasında neden olduğu acı ve yıkımdan ötürü silahsızlandırılması gerektiğine değinmiş ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Almanya'nın silahsızlandırılmasına karşı çıkmayacağına inandığını da belirtmişti. Edwin L. James, *The New York Times*, "Millerand Regrets America's Absence", 23.04.1920.

Wilson'un barış antlaşmasına dönmesine dair, *The New York Times* gazetesinde çıkan "Democrats Want Return Of Treaty" isimli haberde, Demokratların barış görüşmelerine karşı olumlu bir tavır aldıkları görülmektedir. Demokrat Senatör Underwood, Başkan Wilson'un Senato'da Cumhuriyetçi kanadı etkileyerek barış antlaşmasında Amerika Birleşik Devletleri'nin yerini alacağını belirtmekteydi.[759]

2.2.8.2. San Remo Konferansı'nda Versailles Barışı'ndan Kalan Alman Sorunlarının Tartışılması

Almanya ile ilgili sorunlar, Versailles Antlaşması'yla sona ermemiş, aksine daha da artmıştır. Bu nedenle Alman meseleleri, San Remo Konferansı'nda da tartışmaya açılmıştır. Konumuzun, San Remo Konferansı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi olmasından dolayı, Almanya gibi, Osmanlı coğrafyası haricinde görüşülen konulara çok fazla değinmeyeceğiz.

San Remo Konferansı'nda İtilaf devletlerine sıkıntı yaşatan önemli bir konu da Versailles Barış Antlaşması'nın uygulanmasında yaşanan zorluklar idi. Nitekim Alman Hükümeti, barış koşullarını yerine getirme konusunda işleri ağırdan almaktaydı ve bu durum, Yüksek Konsey'i tedirgin etmekteydi. Bu nedenle Alman Hükümeti, Müttefik Hükümetler tarafından 20 Nisan tarihli bir nota ile uyarılmıştır.[760]

Alman barışıyla ilgili sorunlar, *The New York Times* gazetesine de yansımıştır. "Poincare Demands Severity to Berlin" başlıklı haberde, eski Fransa Başbakanı Poincare, Almanya'nın Versailles Antlaşması'na riayet etmediğini belirterek silahsızlandırma maddesinin çiğnendiğini ifade etmiştir. Ayrıca Almanya'nın Versailles Barışı'na karşı saldırgan bir tutum sergilediğini de belirten Poincare, Almanya'nın verdiği sözleri tutmasını istemiştir. Poincare, Almanya'nın antlaşmada Fransa'ya sağlamakla yükümlendiği kömür miktarına da değinerek Almanya'nın verdiği bu sözü de tutmadığını belirtmiştir.[761]

Konferans sabahı 9:30'da bir araya gelen Millerand ve Lloyd George, Alman meseleleri ile ilgili görüşmüştü. Millerand, öncelikle Almanya'nın Ruhr havzasındaki birliklerini korumak istediğine dair Alman Hükümeti'nin talebine değindi. Alman Hükümeti'nin talebine göre, Ruhr havzasında bulunan 17.500 Alman askerinin bölgede

[759] *The New York Times*, "Democrats Want Return Of Treaty", 26.04.1920.
[760] *The New York Times*, "Allies Warn Berlin of Treaty Penalties", 21.04.1920.
[761] *The New York Times*, "Poincare Demands Severity to Berlin", 19.04.1920.

dört ay daha kalması isteniyordu. Ancak Mareşal Foch'un önerisine göre, birlikler 10 Mayıs'a kadar bölgeden çekilmeliydi.[762] Fransa'nın istekleri doğrultusunda geri çekilme, henüz konferans devam ederken başlamıştı. Zira *The New York Times* gazetesinde yer alan "Germany Announces Ruhr Withdrawal" başlıklı haberde, Ruhr havzasındaki Alman birliklerinin sayısının azaltıldığı ve bu sayının 17 bine düşürüldüğü belirtilmektedir. İtilaf Kontrol Komisyonu'nun raporlarına göre, Almanya'nın anlaşma uyarınca tüm birliklerini çekeceği de haberde belirtilmektedir.[763] Görüldüğü üzere San Remo Konferansı'nda Fransa için en önemli meselelerden biri, Alman barışının uygulanmasında yaşanan güçlüklerdi. Zira İngiltere'nin de Fransa'ya karşı kullandığı en önemli kozlardan biri, Alman barışının uygulanması meselesiydi. Almanya'nın silahsızlandırılması ve askerlerin terhis edilmesi konuları, San Remo'da görüşülürken Almanya, Versailles Antlaşması'nda belirlenen asker sayısının, San Remo'da iki katına çıkarılmasını İtilaf devletlerinden istemişti. Elbette bu istek, İngiltere ile İtalya tarafından makul görülse dahi, Fransa tarafından reddedilmişti.[764]

18 Nisan akşamı saat 5'te yapılan oturumda[765] ise Almanya'nın onarım meselesi görüşülmüştür. Almanya'nın uğradığı hasarın büyüklüğü, Millerand tarafından dile getirilmişti. Millerand'a göre, Almanya'nın uğradığı hasar, 150 milyar Frank değerindeydi. L. George'a göre, hiçbir devlet, bu kadar büyük bir masrafın altına girmek istemeyecekti. İtilaf devletleri ise en fazla 10-12 milyar Sterlin kredi sağlayabilirdi.[766]

20 Nisan'da Yüksek Konsey, Alman donanmasına ait savaş araç-gereçlerinin imha edilmesine dair görüşme yapmış ancak konuyu bir karara bağlayamamıştır.[767] Alman sorunuyla alakalı olarak savaş suçlularının yargılanması konusu da San Remo Konferansı'nda görüşülmüştü. Alınan kararlara göre, yargılamalar Leipzig Mahkemesi'nde yapılacak ve savaş suçlarına dair şahitlik yapmak isteyenlerin Leipzig'e geçmeleri engellenmeyecekti.[768]

---

[762] *Documents on British Foreign Policy*, s. 7.
[763] *The New York Times*, "Germany Announces Ruhr Withdrawal", 26.04.1920.
[764] *The New York Times*, "Germany Pleads For Army Of 200,000", 22.04.1920.
[765] Toplantıya katılan delegeler aşağıdaki şekildedir:
İngiltere adına; Başbakan Lloyd George ve yazman olarak Sir M. Hankey ve Philip Kerr,
Fransa adına; Başbakan Alexandre Millerand,
İtalya adına, Başbakan Nitti ve Trombetti ile çevirmen Camerlyncк katılmıştır. *Documents on British Foreign Policy*, s. 10.
[766] *Documents on British Foreign Policy*, s. 14-15.
[767] *Documents on British Foreign Policy*, s. 53.
[768] *CAB 24_104_93*.

The New York Times gazetesine, San Remo Konferansı ile ilgili yansıyan haberlerden biri de Fransa ve İngiltere'nin tazminat konusunda anlaşmaya varmasıydı. Haberde, Türk barışının bir an önce yapılması zorunluluğundan bahsedilirken, Fransa'nın Alman barışıyla ilgili sorunların çözülmesinde ısrar ettiği zikredilmektedir. Nitekim Almanya, barış antlaşmasıyla verdiği sözleri yerine getirmiyor ve Fransa, bu durumdan rahatsızlık duyuyordu. Bu nedenle Fransa, bir karar alınmasını ve bu kararı, Almanya'ya uygulatmasını istemekteydi. Yine de İngilizler, Almanların iyilikle yola getirilebileceğini düşünmekteydi ancak Fransızlar için durum bu kadar basit değildi. Zira Fransa, Almanya'nın tekrar yayılma olasılığından endişelenmekteydi. Zaten Poincare de Almanya'nın silahlarını teslim etmeyi ve savaş tazminatını ödemeyi kabul etmesi durumunda, Almanya'ya maddî yardım yapılabileceğini "*Kimse Almanya'ya yardım eli uzatma teklifini geri çevirmeyecek*" diyerek belirtmişti.[769]

22 Nisan'da ise Alman Hükümeti, Yüksek Konsey'den üç istekte bulunmuştur. İlk istek, kolluk güçlerine dairdi. İkinci ise Ruhr havzasının tahliyesiyle ilgiliydi ve son istek, 200 bin kişiden mürekkep kalıcı bir ordu bulundurmak idi. Bu konular, Fransa ve İngiltere arasında yine tartışmaya neden olmuş ancak tam bir karar verilememiştir. Sadece 200 bin kişilik Alman kuvvet bulundurma talebi, Fransa'nın isteğiyle reddedilmiştir.[770]

24 Nisan 1920 Cumartesi günü sabah oturumunda Millerand, Almanya konusunda ortaya çıkan söylenti ve dedikoduları ortadan kaldırmak için Konferansın bir bildiri yayınlamasını önermiş ve San Remo Konferansı'nın dünya barışını korumak ile dünya ekonomisini dengeye kavuşturmak için toplandığını belirtmenin önemini vurgulamak gerekliliğini duyduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Alman ödenceleri konusunun da bu çerçeve içinde ele alınması gerektiğini sözlerine eklemiştir.[771] Oturumun ilerleyen bölümünde, Almanya ile ilgili aşağıdaki meseleler görüşülmüş ve karara bağlanmıştır.[772]

---

[769] *The New York Times*, "Harmony At San Remo", 20.04.1920.
[770] *Documents on British Foreign Policy*, s. 93.
[771] *Documents on British Foreign Policy*, s. 144.
[772] "*4. maddede Basının, Yüksek Konsey'in Alman sorunu ile uğraşmadığını ele alması ve buna karşı İtilaf devletlerinin bir demeç vermesi gereği kabul edilmiştir. 5. maddede Almanya'nın silahsızlandırılması kabul edilmiştir. 6. maddede onarım, 7. maddede kömür madenleri, 8. maddede Fransa'da bazı önemli kişilerin Fransız sınırlarının genişletilmesi hakkındaki demeçlerinin doğurduğu huzursuzluk üzerine Hükümetin böyle bir niyetinin olmadığını açıklaması gereği, 10. maddede Almanya'dan alınacak savaş tazminatı, 11. maddede Almanların Hükümet Başkanları düzeyinde bir toplantıya çağrılmaları, 12. maddede Rusya ile ticaret konusu, 13. maddede Alman silahlı kuvvetlerinin durumu, 14. maddede Hükümet başkanlarının aralarında toplanarak sorunları çözmeleri gereği, 15. maddede Almanların Barış Antlaşması'nı Amerika Birleşik Devletleri'nin imzalamayı reddetmesinin tedirginlik yarattığı konusu, 16.*

San Remo Konferansı'nda, devletlerarası ilişkilerde çatlak ve uyuşmazlıkların olduğunu yaşanan çıkar çatışmalarında görmüştük. Ancak *The New York Times* gazetesinin 22 Nisan tarihli bir haberinde, Fransa'nın yalnız bırakıldığı zikredilmektedir. Haberde Fransızların, Alman sınırlarında yalnız kaldığından ve desteklenmediğinden bahsedilmektedir. Ayrıca Fransa'nın, savaş sona erse dahi, Almanya'dan çekindiği, haberde açıkça görülmektedir. Nitekim "*Paris'i bombardıman eden uzun mesafeli silahlar*", hala Alman ordusunun elindeydi. Fransa'nın Alman korkusu, bununla da sınırlı değildi. Zira Fransa, antlaşmaya göre 10 Mayıs'ta Alman ordusundan 100 bin kişinin terhis edilecek olmasından kuşku duymaktaydı ve bu uygulamayı yeterli görmemekteydi. Fransa'ya göre Alman ordusunun terhis edilmesi, bir önem ve anlam teşkil etmemekteydi çünkü Almanya'da milyonlarca kişiyi silahlandırmaya yetecek kadar silah ve mühimmat bulunmaktaydı. Almanya'nın silahsızlanması geciktirildiği için Fransa'nın müttefiklerine karşı güvensizliği artmıştı.[773] Görüldüğü üzere Almanya konusunda en önemli sorun, Almanya'nın silahsızlandırılması meselesinde yaşanmaktaydı. Bu durumdan en fazla tedirgin olan ülke ise pek tabii Fransa idi. Nitekim Almanya'nın henüz silahsızlandırılamaması ve Versailles gereğince, Fransa lehine Ruhr havzasından çekilmemesi, Fransa'da endişelerin artmasına neden oluyordu. Ek olarak İngiltere'nin Alman barışını uygulama konusunda gösterdiği isteksizlik, Fransa'yı daha da tedirgin etmekteydi. Elbette İngiltere, daha önce de zikrettiğimiz üzere Almanya'yı Fransa'ya karşı bir koz olarak kullanmaktaydı ve isteklerini, Fransa'yı sıkıştırarak elde etmekteydi.

San Remo Konferansı'nda Almanya ile ilgili meseleler hakkında sorulan sorulara cevap veren L. George, Almanya'nın o anki durumunu *paralytic* olarak nitelendirmiş ve Almanya'nın kendi ayakları üzerinde durabileceği zamana kadar, yardıma muhtaç olduğu şeklinde demeç vermiştir. L. George demecinde, San Remo'da bu politikanın benimsenebileceğini de açıkça belirtmiştir. Ayrıca aynı demecinde

---

maddede Almanya'nın deniz ve hava kuvvetlerinin silahsızlandırılması ile savaş suçluları sorunu ve son madde olarak 17. maddede bazı İtilaf subaylarına Almanya'da yapılan saldırılar konuları" görüşülmüştür.
Osman Olcay, *a.g.e.,* s. 547 ve maddelerin ayrıntılı hali için bkz. *Documents on British Foreign Policy*, s. 147-156.

[773] *The New York Times***,** "French Feel Deserted", 22.04.1920.

Türkiye konusuna da değinen L. George, Türk barışı meselesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımına muhtaç olduklarını da ifade etmiştir.[774]

Almanya'nın Versailles Antlaşması'nın şartlarına riayet etmemesi, Müttefik Hükümetlerin bu mesele hakkında San Remo Konferansı'nda görüşmeler yapmasına neden oldu. Dünya barışının bu antlaşmaya bağlı olduğunu beyan eden İtilaf devletleri, Almanya'nın üstlendiği yükümlülükleri uygulamaya geçirmesini ümit ettiklerini konferansta kabul edilen bir bildiri ile kamuoyuna duyurdu. Bu yükümlülükler arasında Almanya'nın savaş araç-gereçlerini teslimi, silahlı kuvvetlerinin azaltılması, kömür sevkiyatı ve işgal ordularının bakım masrafı gibi konular yer alıyordu. Ayrıca San Remo Konferansı'nda Alman barışıyla ilgili bu meselelerin görüşülmesi için 25 Mayıs tarihinde Belçika'da Spa Konferansı'nın toplanmasına karar verildi. Almanya'nın yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda, Almanya'nın yeni bir işgal ile karşı karşıya kalacağı yönünde Alman Hükümeti tehdit edilmişti.[775]

2.2.8.3. San Remo Konferansı'nda İtalya'nın Fiume[776] ve Adriyatik Üzerindeki Çıkarları ve İstekleri

İtalya, Ege Denizi üzerinde istediği bölgeleri elde edememiş, bu nedenle Ege bölgesi ve Batı Anadolu yoluyla Yakındoğu'da[777] yayılma arzusu, Adriyatik'teki güvenliğini sağlamaya evrilmişti. İtalya, Adriyatik'te tek hakim devlet olmak arzusundaydı ve Balkanlara doğru yayılmak istiyordu. Ancak konferanslar boyunca hiçbir isteğini elde edemeyen İtalya'nın, bu kez de karşısına Yugoslavya çıkıyordu.

San Remo Konferansı'nın toplandığı ilk gün, *The New York Times* gazetesinin "Jugoslavs Won't Sit at San Remo" başlıklı haberine göre, Yugoslav temsilcilerin konferansa delege göndermeyeceği belirtilmiş ve Yugoslavya'nın bu hareketinin,

---

[774] *The New York Times*, "Germany Crippled, Army Coup Absurd, Lloyd George Says", 24.04.1920.
[775] *The New York Times*, "Allies Threaten New Occupation To Enforce Treaty", 27.04.1920.
[776] Şu anki Rijeka şehri. Savaştan sonra, bugünkü Hırvatistan'ın sınırları ve Adriyatik kıyıları üzerinde kurulan Fiume Devleti, uzun bir müddet İtalya ve Yugoslavya arasında çekişme bölgesi olmuştur. Nitekim bu bölge, İtalya için Akdeniz'deki güvenliğini sağlama almak ve Balkanlarda önemli bir merkez edinmek hususlarında büyük bir öneme haizdi. Yugoslavya için ise bölgenin Slavlardan oluşması, bölge üzerinde doğal olarak kendilerinin meşru hak sahibi olduklarına dayanak oluşturuyordu. Elbette Yugoslavya da Adriyatik kıyılarına yayılma amacı gütmekteydi.
[777] İngiliz arkeologu ve seyyahı olan David George Hogarth, 1902 yılında yazmış olduğu ***The Nearer East*** isimli eserinde, Yakındoğu'nun sınırlarını çiziyor ve bu kavrama açıklık kazandırıyordu. Çizilen Yakındoğu sınırları, Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan, Güney Sırbistan, Karadağ, Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya toprakları, Mısır ve İran'ın üçte ikisini içeriyordu. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarını kaybetmesiyle Yakındoğu kavramı eski etkisini yitirmiş ve Ortadoğu kavramı ön plana çıkmaya başlamıştı. Davut Dursun, *a.g.m.,* s. 23.

İtalya'nın Adriyatik üzerindeki çıkarları üzerinde ters bir etki yaratacağı ortaya atılmıştır.[778]

25 Nisan Pazar günü, sabah oturumunda Adriyatik meselesi açılmış ancak Nitti, İtalyan delegasyonunun konuya ilişkin yazılı bir bildiri sunacağından tartışmanın öğleden sonraya ertelenmesini önermiştir.[779] Akşam oturumunda görüşülen Adriyatik sorunu, İtalya'nın Yugoslavya ile yaşadığı anlaşmazlıklardan kaynaklanmaktaydı. Nitti, sorunu barışçıl bir şekilde çözmek istediğini belirtiyor ancak Yugoslav Hükümeti'nin bir anlaşma yapacak kadar güçlü olmadığını ifade ediyordu. Yine de Nitti, Avrupa barışını sağlamak için, bu sorunun çözülmesinin gerekli olduğunu savunuyordu ve İtalya'nın bu uğurda birçok çıkar ve imtiyazdan vazgeçmek zorunda kaldığını belirtiyordu. Fiume meselesine dair 9 Aralık 1919'da sunulan teklifinde biraz değişiklik yapan Nitti, Fiume'nin serbest devlet olmasını öneriyordu. Ancak görüşmelerden bir karar çıkmamış ve Nitti'nin teklifi, ertesi sabaha ertelenmiştir.[780] Nitti, Dalmaçya kıyılarında bir liman şehri olan Fiume için özerklik teklif etmişti. Ancak İngiliz ve Fransız temsilciler, yeni kurulacak devletin statüsünün fazlasıyla sınırlı olacağından teklifi reddetmişlerdi.[781] Konu, ertesi gün tekrar görüşülmüş ve meselenin halledilmesi için İtalya ve Yugoslavya'nın görüşmeler yapmasına karar verilmiştir.[782]

27 Nisan tarihli *The New York Times* gazetesi, "Council Keeps Hands Off Adriatic Dispute" başlıklı haberinde San Remo Konferansı'nda Adriyatik'teki İtalyan-Yugoslav imtiyaz çekişmelerine yer vermiştir. San Remo Konferansı'nda konuyla ilgili hiçbir kararın alınamamasına da değinilen haberde, meselenin İtalya Başbakanı Nitti ile Yugoslavya Dışişleri Bakanı Anton Trumbitch arasında görüşüleceği de zikredilmiştir. Ayrıca haberde, İtalya ile Yugoslavya arasında süren Adriyatik'teki çekişmenin odak noktasını, Fiume bölgesinin oluşturduğu da belirtilmektedir.[783]

2.2.8.4. Rusya ile İtilaf Devletleri Arasında Ticarî İlişkilerin Başlamasına Dair Görüşmelerin Yapılması ve Meselenin San Remo Konferansı'nda Tartışılması

19 Nisan Pazartesi günü, saat 11:00 oturumunda Rusya'ya Uluslararası Çalışma Örgütü ile ilgili bağımsız bir heyetin gönderilmesi tartışılmıştır. Bolşevik İhtilali'nden

[778] *The New York Times*, "Jugoslavs Won't Sit at San Remo", 19.04.1920.
[779] *Documents on British Foreign Policy*, s. 182.
[780] *Documents on British Foreign Policy*, s. 186-189.
[781] *The New York Times*, "Another Setback For Fiume Plan", 26.04.1920.
[782] *Documents on British Foreign Policy*, s. 199.
[783] *The New York Times*, "Council Keeps Hands Off Adriatic Dispute", 27.04.1920.

sonra, İtilaf devletleri ve Rusya arasındaki ilişkiler, tamamen kopmuştu. Bu nedenle ticarî ilişkiler kurarak ilişkilerin normal seyrine dönmesi için, iki taraf arasında görüşmeler başlamıştı. İngiltere, Rusya ile samimi ilişkiler kurmak hasebiyle, Sovyet Rusya Halklar Komiserliği Dışişleri Bakanlığı Üyesi Litvinov'u Londra'ya davet etti. Toplantı sonunda iki karar alındı.[784]

Rusya'da gerçekleşen devrimden sonra, İtilaf devletlerinin Rusya ile ilişkisi kesilmişti. Ancak San Remo Konferansı'nda yeni kurulan Rus Hükümeti ile iletişime geçildiği görülmektedir. İtilaf devletleri, Bolşevik Hükümeti'ni tanımamakla birlikte, ticarî ilişkilerin tekrar başlamasına ve geliştirilmesine önem vermekteydi. Zira Rus Çarlığı döneminde Rus toprakları, İtilaf devletleri için hem önemli bir pazar hem de iyi bir hammadde kaynağı idi. Kopenhag'da Rus ticaret heyeti ile yapılan görüşmelere ilişkin açıklama yapan İngiliz Hükümet sözcüsü Bonar Law, ön görüşmelerde herhangi bir gelişme kaydedilemediğini belirtti. Rus-İngiliz görüşmelerinin tıkanmasında en önemli etken, Rus ticaret heyetinde bulunan Maxim Litvinov idi. Yine de görüşmenin tamamen kesilmemesi için İngiliz Hükümeti, İngiliz İşçi Partisi'nin dört üyesinden ve İşçi Sendikası Kongresi'nden (*Trades Union Congress*) üç temsilcisinden oluşan bir heyetin Rusya'ya gönderilmesine karar verdi. Amerika Birleşik Devletleri temsilcisi Sir Auckland Geddes ise İngiltere ve Rusya arasında geçen görüşmeleri içtenlikle desteklediklerini belirterek Rusya ile ticaretin yeniden başlamasını istediklerini ifade etti.[785]

25 Nisan sabah oturumunda, Rusya'nın ticarî meseleler için bir heyet göndermek istemesi görüşülmüş ve daha önceki heyette bulunan ve siyasî propaganda yaptığı için İngiltere'ye girişi yasaklanan Litvinov'un heyette olmaması kaydıyla, Rus heyetinin İtalya'ya gelmesinde bir sakınca olmadığı kararı alınmıştır.[786]

Rusya'nın politik ve askerî tutumu, İtilaf devletlerini uzunca bir süre tedirgin etmiş ancak Rusya tarafından ticarî faaliyetlerin başlatılmak istenmesi, İtilaf

---

[784] a) Sovyet Rusya ile şimdilik diplomatik ilişkilerin kurulmamasına dair Yüksek Konsey'in aldığı kararları uygulamak,
b) Müttefik Kuvvetlerin, kendileri tarafından verilen ve kendi ülkelerinin de dahil olduğu, Rusya'ya komşu Devletleri ziyaret etmeleri için, işadamları da dahil olmak üzere tanınmış kişilere verilen pasaportlara herhangi bir itirazı olmayacaktı, açıkça görüldüğü üzere Rusya ile diplomatik ilişkilerin sürdürülmesine şimdilik hiçbir koşulda imkan bulunmamaktaydı ve Müttefik Hükümetler, imkan tanınan bu kişilerin Rusya'ya giriş yapmak istemeleri durumunda, başlarına gelebilecek sorunlar konusunda herhangi bir sorumluluk kabul etmeyecektir.*Documents on British Foreign Policy,* s. 26 ve 30.
[785] *The New York Times,* "Allies To Discuss Red Trade Issues", 22.04.1920.
[786] *Documents on British Foreign Policy,* s. 183.

devletlerinin Rusya ile anlaşabilmesi için bir umut doğurmuştu. Bu nedenle Madde 18 kapsamında Rusya ile ilişkiler değerlendirilmiştir. Söz konusu maddede: "*Bağıtlı Yüksek Taraflar, Milletler Cemiyeti'ne kabul edilir edilmez Rusya'ya, Başlıca Müttefik Devletler ile Rusya'nın aralarında anlaşacakları koşullar içinde ve işbu antlaşma uyarınca kendisine tanınan haklara kesinlikle zarar verilmeksizin, antlaşmaya katılma imkanının engellenmeyeceğini tanımışlardır.*" Bu madde, olduğu şekliyle kabul edilmiştir.[787]

İtilaf devletleri, o aralık Türkiye'nin tek müttefiki olarak gördükleri Rusya'nın aradan çekilmesi ve Türkiye'ye verdiği desteği çekmesi için Rusya'yı paylaşıma dahil etmeye çalışmışlardır. Bu sayede Türkiye'nin paylaşılması konusunda, uluslararası bir sorunun önüne geçilmek istenmiştir.

Son toplantıda öncelikle Rusya ile ticarî görüşmelerin yapılması konusu ele alınmıştır. Yüksek Konsey'de ilkin birtakım kararlar alınmıştır ve daha sonra konuyla ilgili olarak Yüksek Konsey, Krassin'e ekteki tel yazısını[788] göndermeye karar vermiş ve Yüksek Malî Konsey'in Daimi Kurulu'nu bu işle görevlendirmiştir. Ayrıca Yüksek Konsey'de Rusya ile ticaretin başlaması için kararlar alınmıştır.[789]

İtilaf devletleri, çıkarları doğrultusunda Rusya'yı kendi saflarına çekmek ve Türkiye'yi uluslararası siyasette tamamen yalnız bırakmak istiyorlardı. Nitekim Rusya'nın barışa karşı tavır alması, hem Türkiye'nin doğu sınırlarını belirsizliğe sevk ediyor, hem Kafkasya'daki İtilaf devletleri çıkarlarını tehdit ediyor hem de kurulması

---

[787] *Documents on British Foreign Policy*, s. 192.

[788] Yüksek Konsey tarafından 26 Nisan 1920'de kabul edilmiştir.
"*Yüksek Konsey, Krassin'in 21 Şubat tarihli telgrafı üzerine düşünerek, Rusya ile ticaret ilişkilerini ivedi bir şekilde tekrar başlatmak maksadıyla şu an Kopenhag'da bulunan Rus Ticaret Delegasyonu ve Krassin ile görüşmek için Müttefik Hükümetlerin temsilcilerinin gönderilmesine karar vermiştir. (Diğer ülkeler de birlikte çalışan kuruluşların aracılığıyla temsil edilecektir.) Ayrıca Müttefik Kuvvetler Temsilcileri, Avrupa'nın genel menfaatleri içinde sorunlara çözümler bulunması isteğiyle barışçıl ticaretin yeniden başlaması açısından engeller ve zorlukların en iyi şekilde çözümü için Rus temsilcileri ile yapılacak görüşmeye hazırlanacaklardır. Yine de Yüksek Konsey, görüşmelerde Rusya'yı temsil edecek olan Bolşeviklerin eski Londra temsilcisi olan ve aktif bir siyasi propaganda yürüterek mevkiini istismar eden Litvinov ile ticari ilişkilerle ilgili görüşmelerde temsilcilerine yetki hakkı tanımamıştır. Ne İngiltere, ne Fransa, ne İtalya ne de Japonya Hükümetleri O'nu kabul etmeye hazırlanmaktadır. Konu, müsait olan en erken zamanda Londra'da Rus delegeleri ile görüşülecektir.*" *CAB 24_104_90, s. 421-422***.**

[789] 1- Rusya'yla ticarete yeniden başlamak için, Rus Delegasyonu ile mümkün olduğunca ivedi bir şekilde gereken düzenlemeleri yapmak,
2- Rusya'yla ticaretin tekrar başlaması için ortaya çıkan genel sorunları Müttefik Hükümetlere bildirmek ve bunları Rus Delegasyonu ile görüşmek,
3- Rus yiyecek ürünlerindeki fazlalığı dönüştürecek önlemler almak ve bunları yeni materyallerle dünyanın geri kalanına olabildiğince çabuk satmak,
4- Konu, gerektiğinde ABD Hükümeti, tarafsız hükümetler ve Milletler Cemiyeti Sekreterliği temsilcileri ile de görüşülecektir. *CAB 24_104_90***,** s. 421-422**.**

planlanan bağımsız Ermenistan'ın geleceğini olumsuz yönde etkiliyordu. Bu nedenlerle Rusya ile iyi ilişkiler kurmak isteyen İtilaf devletleri, Rusya'dan hem siyasî, hem iktisadî hem de ticarî açılardan faydalanmayı düşünüyorlardı. Zira Rusya ile ilişkilerin iyi halde seyretmesi, Türk barışı ve Ermenistan konularında daha rahat hareket imkanı sağlayacaktı. Ayrıca Batum limanı kimde kalırsa kalsın, uluslararası ticarete açık kalacaktı. Bu durum, İngiltere'nin Kafkas ve İran petrollerini sevkinde zor bir durumda kalmalarını engelleyecekti. Bunlara ek olarak, savaş sonrası Avrupa'da ortaya çıkan buğday ve tahıl yoksunluğu, Rusya'dan temin edilebilecek ve Avrupa'da yaşanacak olası bir toplumsal krizin önüne geçilebilecekti. Son durum, İtilaf devlet ekabirini, seçim öncesi güç bir durumda bırakabilirdi. Bu nedenlerle Rusya, uluslararası arenada güçlü bir aktördü.

2.2.8.5. Diğer Meseleler

Yukarıda görüldüğü üzere antlaşmanın giriş bölümü üzerine pek değinilmemiştir. Yalnızca Milletler Cemiyeti Misakı'nın[790], antlaşmanın ilk bölümünü teşkil etmesi kararlaştırılmıştı. Bu soruna değinen Yazı Komitesi, antlaşmanın giriş bölümü için bir öneri sunmuştur ve bu öneri Yüksek Konsey tarafından kabul edilmiştir. Önerinin kabul edilmesiyle Milletler Cemiyeti Misakı, resmen anlaşmanın girişi olarak kabul edilmiştir.[791]

Belçika'nın Düyun-u Umumiye İdaresi'nde temsil hakkı meselesi, Yüksek Konsey'de Berthelot tarafından açılmış ve Belçika'nın bu idarede yer almak için defalarca başvuru yaptığı da konferansta dile getirilmiştir. Belçika'nın Türk borcundaki payı, delegelerce kısaca tartışılmış ve çözüm bekleyen daha önemli konular olduğu belirtilerek konunun görüşülmesi ertelenmiştir.[792]

Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan bu iki devletin, Türkiye Antlaşması'na taraf olup olmayacağı konusu görüşülmüş ve ileride kapitülasyonlar sorunu doğabileceğinden antlaşmaya dahil edilmişlerdir.[793] Amerika Birleşik Devletleri, antlaşmada taraf olan devletlerden biri olduğu için, ona bağlı devletlerden biri olan Panama'nın antlaşmaya imzalamamasına karar verilmiştir.[794]

---

[790] Belge için bkz. H. Ömer Budak, *Sevr Paylaşımı,* s. 54-67.
[791] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 572.
[792] *Documents on British Foreign Policy*, s. 42-43.
[793] *Documents on British Foreign Policy*, s. 190.
[794] *Documents on British Foreign Policy*, s. 190.

Fransız temsilci Kammerer, Portekiz'in antlaşmayı imzalayacak devletler arasında bulunmaması gerektiğini, Portekiz'in, Türkiye'ye savaş ilan etmediğini belirtmiştir. Ancak Curzon, yine kapitülasyonlar meselesine değinerek Portekiz'in antlaşmayı imzalamaması durumunda kapitülasyonlardan yararlanamayacağını ifade etmiştir. Bu sebeple Portekiz'in antlaşmaya taraf devletlerden biri olması kararlaştırılmıştır.[795]

[795] *Documents on British Foreign Policy*, s. 190.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONFERANSTA ALINAN KARARLARA KARŞI VERİLEN TEPKİLER VE SAN REMO KONFERANSI SONRASI YAŞANAN GELİŞMELER

3.1. Konferansta Alınan Kararlar Hakkında Taraf Devletlerin Siyaseti ve Kamuoyunun Tepkisi

3.1.1. Barışın Türk Heyetine Tebliğ Edilmesi ve Sevr'e Giden Yol

San Remo Konferansı hala devam etmekteyken delegeler, bir Osmanlı heyetini, barış koşullarını alması amacıyla Paris'e davet etti. Osmanlılara barış görüşmesi çağrısı, İstanbul'daki Yüksek Komiserler tarafından iletildi. Konferans sona erdiği gün İstanbul Hükümeti, barış görüşmelerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun temsili ve antlaşmanın imzalanması için Tevfik Paşa, Dahiliye ve Maarif Nazırları Reşit ve Fahrettin Beyler, Nafıa Nazırı Cemil Paşa ve Mahmut Muhtar Paşa'dan mürekkep bir heyeti görevlendirdi. Delegasyonun Paris'te kaldığı müddet boyunca gider ve masrafları için bütçeye 200 bin liralık olağanüstü bir ödeneğin eklenmesine ilişkin kararname 24 Nisan'da çıkarıldı. Yüksek Komiser Webb'in raporlarına göre İstanbul Hükümeti, barış koşulları üzerine sızan haberleri değerlendirme amaçlı 25 Nisan'da bir toplantı yapmış ve nazırların birçoğu, sunulacak olan antlaşmanın sızan koşulları içerdiği haberi doğruysa, böyle bir antlaşmayı imzalama sorumluluğunu almayacaklarını Hükümet'e bildirmişlerdi.[796]

San Remo Konferansı'nda İtilaf devletlerinin aldıkları kararlar, Bâb-ı Âli'ye tebliğ edildikten sonra Hükümet, antlaşmayı imzalayacak heyet için âyan reisi Tevfik Paşa, Dahiliye ve Ma'arif Nazırları Reşit ve Fahrettin Beyleri tayin etti. Ayrıca bir kararname[797] ile Damat Ferit Paşa'nın da heyete riyaset etmesi kararlaştırıldı. Böylece heyet, önce trenle ve ardından *Gülcemal* vapuru ile Paris'e yola çıktı.[798] 26 Nisan tarihli

[796] Sina Akşin, *İç Savaş ve Sevr'de Ölüm, İş Bankası Yayınları,* İstanbul, 2010, s. 106.

[797] d Kararnamenin sureti aşağıdaki şekildedir:
"*Sulh konferansında Memâlik-i Osmaniyye hakkında Düvel-i İtilafiyye murahhaslarıyla müzakerata iştirak ve ol bâbda ittihaz olunacak mukarreratı imza etmek üzere salahiyet-i kâmileyi haiz olarak Hükümet-i Seniyyemiz cânibinden Sadr-ı Âzâmımız ve Umûr-u Hariciyyemiz Nazırı Ferid Paşa dahi murahhas tayin edilmiştir.*
Bu irâde-i seniyyemizin icrasına sadaret me'murdur. 22 Ramazan 1338." İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar,* C. IV, *Dergah Yayınları,* İstanbul, 1982, s. 2059.

[798] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *a.g.e.,* s. 2058-2059 ve Ahmet Hurşit Tolon, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2006, s. 244.

Alemdar gazetesinde, belirlenen delegelerin 1 Mayıs Cumartesi günü trenle Paris'e hareket edecekleri belirtiliyordu. Zikredilen gün, saat 09:00'da Tevfik Paşa başkanlığındaki Osmanlı delegasyonu Sirkeci'den hareket etti. Delegasyon, 5 Mayıs akşamı Versailles kasabasına ulaştı. 9 Mayıs tarihli *Alemdar* gazetesi, antlaşmanın Salı günü saatli salonda yapılacağı haberini duyuruyordu.[799]

Barış taslağını almaya giden heyetin başında Tevfik Paşa bulunmaktaydı. Tevfik Paşa'nın şahsi çevresi, Türk milliyetçilerinin etkisi altında olsa da İngilizler bu durumdan rahatsızlık duymamaktaydı. Nitekim İngilizler, Tevfik Paşa'nın saltanata olan bağlılığının sağlamlığından kuşkulanmıyorlardı. Delegasyondaki Reşit Bey ise İngilizlerce tehlikeli biri olarak görülüyor ve Fransa ile işbirliği yapma ihtimalinden dolayı kendisine kuşkuyla bakılıyordu. Diğer bir delege Cemil Paşa ise Reşit Bey'e nazaran, İngilizlerce daha güvenilir bulunmaktaydı. Mahmut Muhtar Paşa'nın ise Türk milliyetçilerin etkisinde olduğu halihazırda bilinmekteydi.[800]

Times'ın haberine göre, barış koşullarını görüşmek için 1 Mayıs'ta yola çıkan 31 kişilik Osmanlı heyeti, kendilerine tebliğ edilen tarihte Paris'e varmıştı. Hükümet, barış koşullarının ana çizgilerinden haberdar olduğundan, Padişah VI. Mehmed Vahdettin'in huzurunda Yüksek Konsey'e verilecek cevabı belirlemişti. Kararlaştırılan cevaba göre, konferansta Türk-Yunan sınırının Çatalca hattına geri çekilmesi ve bu sayede Yunanlıları Anadolu'ya sokmama kararı alınmıştı. Reşit Bey'in planladığı taktiğin yanında delegasyon, Wilson İlkeleri odaklı bir politika izleyecekti.[801]

San Remo Konferansı'nın son günlerinde Türk barışıyla ilgili ihtilaflar çözülmüştü. 24 Nisan 1920 tarihinde neredeyse son şeklini alan tasarı, Paris'e çağrılan Osmanlı heyetine, dikte edilmişti.[802] Tasarı, 11 Mayıs 1920 tarihinde Osmanlı heyetine Millerand tarafından ibraz edilmiştir. Millerand şartları sunduktan sonra, cevabın yazılı şekilde kendilerine iletilmesini Osmanlı heyetinden istemiştir. İtilaf devletleri, cevabın hazırlanması için Osmanlı İmparatorluğu'nun 1 ay mühleti olduğunu da Osmanlı delegelerine bildirmiştir.[803] Akabinde Konsey başkanı kısa bir konuşma yapmış ve barış şartlarının ağır olmasının nedenini Türklere bağlamıştır. Zira Türkler, savaşa dahil

[799] Sina Akşin, *a.g.e.,* s. 106.
[800] Neşe Özden, "Impact of the San Remo Terms On Turkey And British Policy", *ATAM,* C. XIV, S. 40, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları*, Mart 1998, s. 99.
[801] Sina Akşin, *a.g.e.,* s. 129-131.
[802] Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, TTK,* Ankara, 1977, s. 69-72.
[803] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 244.

olarak savaşın uzamasına neden olmuş ve bu sebeple birçok hayatın da yitirilmesine neden olmuştu. Bundan dolayı İtilaf devletleri, Türklerin tekrar bu denli bir askerî eyleme girişmemesi için tedbir almalıydı. Barış koşullarının Türk delegasyonuna tebliğ edilmesinden sonra delegasyon başkanı Tevfik Paşa, İstanbul'u koşullar hakkında bilgilendirmiş ve barış koşullarının, bağımsızlık ilkeleriyle çeliştiğini bildirmişti. Osmanlı Hükümeti ise cevabında, düşünmek için Temmuz'a kadar süre istemişti. Böylece biraz zaman kazanılacak ve devletler arasında olası bir çekişmeden yararlanılabilecekti.[804]

San Remo'da alınan kararlar[805] Türk devletinin yaşamasına imkan tanımıyordu. İzmir, Türk hakimiyetinde olmasına rağmen, Yunan yönetimine bırakılacaktı. Suriye ve Kilikya bölgeleri, Fransa'nın kontrolüne bırakılacaktı. Ermenistan bağımsız bir devlet olacaktı. Boğazlar işgal edilecek, Padişah İstanbul'da oturmaya mecbur bırakılacak ve Boğazlar üzerinde uluslararası bir komisyon kurulacaktı. Bu şartları havi barış tasarısı, 11 Mayıs'ta Paris'te bulunan Tevfik Paşa riyasetindeki Osmanlı delegelerine verildi.[806]

[804] Neşe Özden, *a.g.m.,* s. 99-100.

[805] Sevr Antlaşması olarak Türkiye'ye sunulacak barış taslağı, 24 Nisan 1920 tarihinde ana hatlarıyla oluşturulmuştu. Lloyd George'un zikrettiği şekliyle antlaşmanın ana koşulları şu mahiyette idi:
Sınırlarla ilgili koşullar;
Avrupa'daki Türk sınırları, İstanbul ve Boğaz'ın kuzeyinde kalan küçük bir bölgeden müteşekkildi. Asya'daki Türk toprakları ise doğuda Ermeni sınırını müteakiben çizilecek ve güneyde İskenderun Körfezi hariç, bir hattı izleyecekti. Boğazlar, tarafsız bölge olarak kabul edilecekti ve uluslararası bir komisyonun kontrolüne bırakılacaktı. Hem savaş hem de barış durumlarında gemiler, serbest geçiş hakkına sahip olacaklardı.
İstanbul ve Boğazlar hariç olmak üzere Trakya ve İmroz ile Bozcaada, Yunanistan'a bırakıldı. Wilson'un hakemliğine bırakılan Ermenistan sınırları belirlendikten sonra, Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermeni devleti kurulacaktı. Suriye, Mezopotamya ve Filistin'de manda rejimleri kurularak bu bölgeler, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldı. Hicaz'da ise bağımsız bir Arap devleti kuruldu. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu, Mısır, Libya ve Sudan'daki tüm haklarından Müttefikler lehine feragat ediyor ve Mısır üzerindeki İngiliz hamiliğini ve Tunus ve Fas üzerindeki Fransız hakimiyetini kabul ediyordu. Aynı zamanda Kıbrıs, İngiltere'ye ve On İki Ada da İtalya'ya bırakılıyordu. Antlaşmaya göre, İzmir ve Batı Anadolu'nun büyük bir kısmı da Yunanistan'a terk ediliyordu. İzmir, kağıt üzerinde Türk hakimiyeti altında kalacak, idare hakkı Yunanistan'da olacaktı. Beş yıl sonra yapılacak bir referandum ile İzmir, resmen Yunanistan'a katılabilecekti. Ek olarak antlaşma gereğince Kürtlere özerklik veriliyordu.
İktisadî koşullar;
İflas etmiş bir ülke olarak Türkiye'nin antlaşma ile tüm malî işleri, Müttefiklerce kurulan Maliye Komisyonu'nca denetlenecek ve yürütülecekti. Maliye Komisyonu, Türkiye'nin bütçesini denetleyebilecek, harcamaları kontrolü altına alacak, Türkiye'nin dış borçlarını güvence altına alacak, Türkiye'nin savaşta neden olduğu yıkımdan dolayı savaş tazminatını alacak ve işgal kuvvetlerinin Türkiye'de yapacağı masraflar için el koyma hakkına sahip olacaktı. Kapitülasyonlar ise değiştirilerek, savaş öncesi Türk topraklarında imtiyaz sahibi olan devletler yerine, tüm Müttefik devletlere tanınıyor ve kapitülasyon hakları genişletiliyordu. David Lloyd George, *The Truth About The Peace Treaties*, Volume II, *Victor Gollancz Ltd.*, London, 1938, s. 1338-1339.

[806] Kazım Özalp, *Milli Mücadele 1919-1922,* C. I, *TTK,* Ankara, 1998, s. 127.

San Remo kararlarının açıklanması, İstanbul Hükümeti'nde şok etkisi ve hoşnutsuzluk yaratmıştı. Bunun üzerine İngiltere'nin İstanbul'daki Yüksek Komiseri de Robeck ile görüşen Sadrazam Damat Ferit Paşa, alınan kararlara dair kaygılarını belirterek İzmir ve Trakya'nın Yunanistan'a bırakılacağı bir antlaşmayı kabul etmelerinin mümkün olmadığını iletmişti. Ayrıca Damat Ferit Paşa, Anadolu direnişini de hesaba katarak böyle bir antlaşmanın sunulması halinde, mukavemetin daha da artacağını Yüksek Komiser'e bildirmişti. Görüldüğü üzere Damat Ferit Paşa, Milli Mücadele hareketini görüşmelerde koz olarak kullanmıştır. Ayrıca Damat Ferit Paşa, savaşın çıkmasında sorumluluğu olmayan bir halkın cezalandırılmasının haksızlık olduğunu belirterek İttihat ve Terakki'yi devleti savaşa sürüklemekle suçlamıştı. Trakya'da ise sayısal verilerin Türk ve Müslüman ahali lehine olmasına rağmen, buraların Yunanistan'a bırakılmasının gayr-ı adil bir durum olduğunu da sözlerine eklemişti. Barış antlaşması yapılırken Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerin Türk hakimiyeti altında kalmasına dikkat edilmesi gerektiğini vurgulayan Damat Ferit Paşa, aksi takdirde Anadolu'daki hareketin daha da büyüyeceğine işaret etmişti.[807] Fakat Damat Ferit Paşa'nın bu konudaki samimiyeti tartışmaya açıktır. Öncelikle kararlar açıklandıktan sonra İngiliz Yüksek Komiserliği'ne gitmek, Damat Ferit'in acziyetini gösteren önemli bir delildir. Damat Ferit'in doğrudan İngiliz Yüksek Komiserliği'ne gitmesi, İngiliz desteği sağlama amacından başka bir şey değildir. Burada Anadolu hareketini kullanarak barış şartlarını biraz hafifletmek ve bunu da kendi başarısı olarak göstermek, Damat Ferit'in iktidardaki yerini korumak için yaptığı bir hamle olarak görülebilir. Zira bu vesileyle barış şartlarını "hafifleten" adam olarak, halk içerisindeki nüfuzunu ve taraftarını arttırmayı istemekteydi. Ayrıca Damat Ferit Paşa, Anadolu'daki hareketi güçsüz bir direniş olarak görüyor ve asıl kurtuluşun İngiliz himayesini kabul etmekle elde edileceğini düşünüyordu. Bundan dolayı da Anadolu hareketini sadece bir koz olarak görmekten ileri gitmemiş ve İngiliz güvencesini sağladıktan sonra bizzat Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarına karşı silahlı mücadeleyi desteklemişti. Kısaca Damat Ferit, kendi çıkarları ile iktidar arzusu doğrultusunda hareket etmiş ve ilerleyen zamanlarda İngiliz saflarında yer alarak riyakar bir tutum sergilediğini tescil etmiştir. Ek olarak Damat Ferit Paşa'nın konferansta karar mercii olan İtilaf

[807] İsmail Ediz, *Diplomasi ve Savaş, İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'da Yunan İşgali 1919-1922, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2015, s. 236.

Başbakanları ile görüşmek yerine, direkt olarak İngiliz Yüksek Komiseri'ne gitmesi manidardır. Diplomatik alanda Türk milletinin haklarını savunmak yerine, İngiliz desteğini sağlamayı tercih etmesi, yargılarımızı kuvvetlendiren bir başka güçlü delildir. Kısaca özetlemek gerekirse Damat Ferit Paşa, kendi otoritesini korumaya çalışmış ve tüm Türk halkının Anadolu'ya yönelmesini engellemek istemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'na barış şartları tebliğ edildikten sonra Osmanlı tarafı, barış şartlarının hafifletilmesi için girişimlerde bulunmuş ancak Spa Konferansı'nda sert bir nota[808] verilerek istek reddedilmiş ve Osmanlı tarafına 27 Temmuz'a kadar süre tanınmıştır. Bu durum üzerine 22 Temmuz'da Saltanat Şurası toplanmış ve bir kez daha barış şartlarının hafifletilmesi maksadıyla Yüksek Konsey'e başvuruda bulunulmuştur.[809]

Damat Ferit Paşa, barış şartlarını değiştirmek amacıyla Paris'e gitmiş ancak somut bir adım atamamıştı. İzmir, Trakya ve Erzurum konularında İtilaf devletlerinin kararını değiştiremeyen Damat Ferit Paşa, antlaşmanın imzalanmaması ve Anadolu'daki

---

[808] Nota metni için bkz. Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 248-251. 16 Temmuz 1920 tarihli notada, Osmanlı İmparatorluğu, savaşı başlatan İttifak grubundan olmadığı için barış şartlarının yumuşatılmasını istemiş ancak Müttefikler bu gerekçeyi kabul etmemişlerdir. Müttefiklere göre Osmanlı İmparatorluğu, kendi isteğiyle savaşa girmiş ve büyük bir yıkıma sebep olmuştur. Bu hareketiyle Türkiye, asırlardır dost olduğu devletlere açıkça ihanet etmiştir. Notada Müttefikler, Çanakkale'de uğradıkları ağır yenilginin kızgınlığıyla Türkiye'ye ağır ithamlarda bulunmuş ve barış anlaşmasında bunun intikamını almak istemişlerdir. Ayrıca notada Müttefikler, Türkiye'yi Ermeni ve Rumları katletmekle itham etmiş ve insanlık için Türkiye'ye barış ve medeniyet getireceklerini dile getirmişlerdir. Ek olarak Müttefikler, Osmanlı İmparatorluğu'nun İzmir ve Trakya isteklerini de Türklerin azınlık olduğu gerekçesiyle reddetmişlerdir. Suriye ve Ermenistan için düşünülen sınırlarda da Müttefikler aynı görüşü savunmaktadır. Türkiye, ağır ithamlarla savaş suçlusu olarak görülmüş, "*emperyalist, barbar ve soykırımcı*" gibi ithamlarla suçlanmıştır. Ancak Türkiye'yi ağır ithamlarla yargılayan Müttefikler, Türkiye'ye imzalatmak istedikleri "*sözde*" barış antlaşmasında bu suçları birer düstur olarak kullanmış ve Türkiye'yi parçalamak için derhal harekete geçmiştir.

[808] Barış şartlarının hafifletilmesine dair Osmanlı istekleri şu şekildedir:
a) *Çatalca hattının önceki sınıra, yani Midye-Enez hattına çekilmesi,*
b) *Marmara kıyılarının tarafsız bölge olmaktan çıkarılarak yalnızca Boğazlar'ın tarafsız bölge olarak kalması,*
c) *İzmir'in Hamburg şehri gibi serbest şehir statüsü ve özerk bir yönetim alması,*
d) *Hilafet'in, siyasî anlaşmalarda bir mercii olamayacağının tekrar ifadesine,*
İzmir ve Trakya meselelerinde Osmanlı tekliflerinin kabul edilmemesi durumunda, her iki bölgenin de uluslararası bir yönetim olan Boğazlar Komisyonu'na bırakılması. Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 245-246.

[809] Barış şartlarının hafifletilmesine dair Osmanlı istekleri şu şekildedir:
a) *Çatalca hattının önceki sınıra, yani Midye-Enez hattına çekilmesi,*
b) *Marmara kıyılarının tarafsız bölge olmaktan çıkarılarak yalnızca Boğazlar'ın tarafsız bölge olarak kalması,*
c) *İzmir'in Hamburg şehri gibi serbest şehir statüsü ve özerk bir yönetim alması,*
d) *Hilafet'in, siyasî anlaşmalarda bir mercii olamayacağının tekrar ifadesine,*
İzmir ve Trakya meselelerinde Osmanlı tekliflerinin kabul edilmemesi durumunda, her iki bölgenin de uluslararası bir yönetim olan Boğazlar Komisyonu'na bırakılması. Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 245-246.

isyanın bastırılmaması gibi durumlarda, Türklerin Anadolu ve İstanbul'dan tamamen atılacağı tehdidiyle karşılaşmıştı.[810] Ancak barış şartlarının kabul edilmemesi halinde, İtilaf devletlerinin, İstanbul'un işgal edileceğini Osmanlı Hükümeti'ne bildirmesi üzerine Sadrazam Damat Ferit Paşa, devlet ileri gelenlerini toplayarak konuyu görüşmüş ve oylamaya sunmuştur. Ayandan Topçu Feriki Rıza Paşa hariç tüm devlet ileri gelenleri, antlaşmanın imzasına dair oy kullanmış ve bundan sonra antlaşmayı imzalamak üzere heyetin seçilmesine karar verilmiştir. Bunun üzerine Şura-yı Devlet Reisi Rıza Tevfik Paşa, Maarif Nazırı Hadi Paşa ve Bern Sefiri Reşat Halis Bey'den müteşekkil heyet Paris'e gitmiş ve 10 Ağustos 1920 Salı günü Sevr Antlaşması'nı imzalamışlardır. Oldukça ağır şartları ihtiva eden Sevr Antlaşması, her ne kadar Osmanlı delegelerince imzalansa da Osmanlı Meclisi, Padişah ve Osmanlı Hükümeti tarafından onaylanmadığı için geçerlilik kazanmamıştır. Nihayetinde antlaşmanın, tarafların parlamento/meclisleri tarafından onaylanması gerekmekteydi ve halihazırda Osmanlı İmparatorluğu'nun bir meclisi bulunmamaktaydı. Ankara'daki meclisin ise böyle bir antlaşmayı imzalaması zaten olanaksızdı.[811]

Belirlenen sınırlar, büyük bir imparatorluğu parçalayarak oldukça küçük sınırlar içine hapsediyordu. Öyle ki yeni çizilen sınırlar, Türkiye'ye denize çıkış imkanı dahi tanımamaktaydı. Sınırların ne denli küçüldüğünü aşağıdaki tablo ile izah etmek mümkündür.[812] Tablodan da anlaşıldığı üzere Sevr Antlaşması ile Türk topraklarının % 70'i ve İmparatorluk nüfusunun % 60'ı İmparatorluktan ayrılıyordu.

---

[810] İsmail Ediz, , *a.g.e.,* s. 237.

[811] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 246-247.

[812]

	Yüzölçümü 1000 km^2	Nüfus(1914) 1000
1914'te İmparatorluk sınırları	1928	26.372
Terk edilen bölgeler, Yunanistan'a:		
Doğu Trakya, İmroz ve Bozcaada*	21	589
İzmir*	20	879
Doğu bölgesi:	114	2.559
Suriye ve Filistin:		
Ankara Antlaşması'yla iade olunan	28	500
Suriye, Lübnan, Filistin, (Hatay dahil)	222	3.195
Mezopotamya (Irak)	326	2.403
Arabistan	627	5.570
Yekun	1.358	15.695
Sevr Antlaşması'na göre Türkiye	570	10.677

Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, TTK,* Ankara, 1994, s. 154-155.

Barış koşulları açıklandığı zaman, tüm Türk halkında üzüntü ve öfke duyguları hakim olmuştur. Zira barış antlaşması, öylesine ağır şartları haviydi ki, bu şartlar altında bağımsızlık ve özgürlükten bahsetmek söz konusu dahi değildir. Aşağıda görüleceği üzere, İtilaf devletleri sert bir şekilde eleştirilecek ve koşulları hazırlayan İngiltere ile İngiliz yanlısı Sadrazam Damat Ferit Paşa, protestoların odak noktası olacaktır.[813]

3.1.2. San Remo'da Alınan Kararlara Ankara Hükümeti'nin Tepkisi ve Alınan Kararların Milli Mücadele'ye Etkisi

San Remo Konferansı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun son taksim görüşmelerini yapılırken, Anadolu'da ise Büyük Millet Meclisi açılıyor ve Ankara artık hem genel karargah hem de koordine merkezi haline geliyordu. Meclis'in açılışına dair, Mustafa Kemal Paşa, 21 Nisan'da acil surette bir tebligat[814] yayınlıyor ve tebligatta, meclisin açılışının tüm Türk halkına duyurulması isteniyordu.

İstanbul'un işgali ve meclisin dağıtılmasından sonra, millî bir meclisin kurulması, zarurî hale gelmişti. Mustafa Kemal Paşa, devletin içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulabilmesi için millî bir siyaset uygulanmasını ve millî bir meclisin kurulmasının elzem olduğunu düşünüyordu. Nihayetinde Mustafa Kemal Paşa'nın millî esaslara dayalı olarak kurulmasını istediği meclis, Anadolu'ya geçen eski meclisin mebuslarının da davet edilmesiyle, 23 Nisan 1920'de açıldı. Meclisin açıldığı günün akabinde Mustafa Kemal Paşa, meclis reisliğine seçildi. Mustafa Kemal Paşa, kurulacak meclisin millî bir mahiyete sahip olacağını belirterek ileride kurulacak devletin siyasî temellerinin, hangi ilke ve ideolojiye dayanacağını açıkça göstermekteydi.[815]

Meclisin açılışı ve bu yeni meclisin, tüm Türkiye'yi temsil ettiğinin açıklanması için seçilen tarih, büyük önemi haizdir. Zira İtilaf devlet ekabirinin hala konferansta olduğu bir tarihte meclisin açılışı ve burada alınan kararlar, hiç şüphesiz İtilaf devletlerinin dikkatini fazlasıyla çekmiştir.[816] Zira San Remo Konferansı görüşmeleri ile Büyük Millet Meclisi'nin açılışının aynı zamana denk gelmesi, ironik bir olaydır. Çünkü bir tarafta Türk topraklarının taksimi ve bir imparatorluğun nasıl yıkılacağı görüşülürken, diğer yanda yeni bir Türk devleti inşa ediliyordu. İstanbul işgal

[813] Salahi Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2015, s. 99.
[814] Tebligat için bkz. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk,* C. I, *MEB Yayınları,* İstanbul, 1970, s. 431-432.
[815] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk,* C. II, *MEB Yayınları,* İstanbul, 1970, s. 433, 436-437 ve 439.
[816] Paul C. Helmreich, *From Paris To Sevres – The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920, Ohio State University Press,* Columbus, 1974, s. 308-309.

altındayken kurulan bu yeni Hükümet, artık Türk halkının çoğunluğunun temsil edildiği, ikinci bir Türk merkeziydi. Nitekim Ankara Hükümeti'nin kurulması, Padişahlığı ya da önceki anayasayı kaldırmaya yönelik bir girişim değildi. Bu nedenle ikinci bir merkez olarak nitelemek daha doğru olacaktır.[817]

Mustafa Kemal Paşa'nın daimî başkan seçilmesiyle birlikte derhal faaliyetlere başlayan Meclis'in amacı, Türk milletinin bağımsızlığının ve topraklarının düşman işgalinden kurtarılması idi ve bu amacı gerçekleştirmek için dönemin şartları gereğince, Meclis'te Padişah ve Hilafetin de kurtarılması gerektiği savunuluyordu. Bu vechle Mustafa Kemal Paşa, Padişah Vahdettin ile yazışmalarını sürdürmüş, bu gizli yazışmalarda devamlı olarak Padişahın otoritesini yeniden temin etmek ve itibarını kazanmak, din düşmanlarını ülkeden defetmek ve bağımsızlığı sağlamak gibi telkinlerde bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, "*milletçe topyekun verilen bir mücadeleyi, Padişaha karşı bir ihtilal olarak göstermeye çalışan hainlerin sözlerine Padişahın itibar etmemesini*" istemiştir.[818] İstanbul'un işgalinin etkileri atlatılamamışken, bir de şartları oldukça ağır bir barış taslağının sunulması, Büyük Millet Meclisi'ni harekete geçirdi. Pek tabii Ankara, bu süreç içerisinde Padişahın otoritesine karşı herhangi bir harekette bulunmamış ancak Padişah VI. Mehmed Vahdettin'in, İstanbul'da İtilaf devletlerinin esiri olduğunu beyan etmişti. Elbette devletin içinde bulunduğu ahval ve şeraitin ağırlığından dolayı Ankara, Padişah karşıtı bir beyanı göze alamazdı. Nitekim halk arasında saltanat ve hilafete büyük bir bağlılık ve sadakat bulunmaktaydı.[819]

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgale uğramasıyla, İstanbul Hükümeti ile ilişkilerin tümden kesilmesini istemişti. San Remo tartışmaları sürerken Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi, "*ülkenin bağımsızlığını korumak ve düşmanların elinde bulunan Halifelik ve Sultan'ın merkezini kurtarmak*" amacıyla hareket ettiğini ifade ederek 23 Nisan 1920'de toplanmıştı. 30 Nisan'da İtilaf devletleri yeni hükümetin kurulduğuna dair resmen bilgilendirildi.[820]

Büyük Millet Meclisi'nin 25 Nisan 1920 tarihli beyannamesinde İngiliz yanlısı Ferit Paşa Hükümeti, eleştirilerin odağında bulunuyordu. Beyannamede Ferit Paşa ve yanlılarının, millî hareket hakkında söylediklerinin iftira olduğu, tüm millete

[817] Roderic Davison, "Mondros'tan Lozan'a Kadar Türk Siyaseti", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi,* çev. Mine Erol, C. 14, S. 25, *AÜDTCF Yayınları,* Ankara, 1981, s. 88-89.
[818] Salahi Sonyel, *a.g.e.,* s. 97.
[819] Neşe Özden, *a.g.m.,* s. 100.
[820] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 307.

bildiriliyordu. Ayrıca İzmir, Adana, Maraş ve Urfa gibi işgal altında olan bölgeleri kurtarmaktan başka bir amacı olmayan milletin ordusunun, Padişah ve Halife'ye karşı isyan başlattığı yönündeki iddianın iftiradan ibaret olduğu vurgulanmıştı. Kurulan Millet Meclisi'nin ise Halife ve Padişahı, Anadolu topraklarını ve başkenti, düşman işgalinden kurtarmaya çalıştığı belirtiliyordu. Meclis, milletin bu tür iftira ve iddialara inanmaması gerektiğinin altını çiziyor ve vatanı düşman işgalinden kurtarmak için birlik ve beraberlik içinde olunması gerektiğine vurgu yapıyordu.[821]

İngilizlerin Padişahı ve Hilafet makamını kullanması sonucu Düzce, Adapazarı, İzmit gibi vilayetlerde Milli Mücadele'ye karşı ayaklanmalar baş göstermişti. Bu durumun önüne geçilmediği takdirde İstanbul civarındaki bölgelerde ayaklanmaların daha da artacağı Ankara'da görüşülmekteydi. (18-19 Nisan 1920) Bu bölgelerin Türk ve Çerkez meskunları kışkırtılmaya ve aldatılmaya müsait olduğundan bu bölgelerde İngilizler, etkili bir dinî propaganda yürütmekteydi. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa, bölge ahalisinin herhangi bir isyanına karşın yeni, disiplinli ve güvenilir bir birlik oluşturulmasını istemekteydi. Zira buradaki mevcut kuvvetler, pek güven vermemekte ve firar olayları epeyce görülmekteydi. Bu suretle İngiliz propagandasının önüne geçmek için kuvvetli bir birliğin oluşturulması elzemdi. Ayrıca İngilizler, Anadolu hareketini düzenleyenlerin Padişahı/Halifeyi devirmek amacında olduklarını belirterek halkın dinî duygularını istismar eden propagandalarına devam etmekteydi. (25 Nisan 1920)[822]

San Remo'da Türk topraklarının taksimi görüşülürken Anadolu'da Büyük Millet Meclisi açılıyor ve aynı zamanda Türk birlikleri, Bolu ve civarını eşkıyadan temizliyordu. İzmit'te de İstanbul Hükümeti'ne bağlı Kaymakam Muhtar Bey ve kendisine bağlı alayı, Kuva-yı Milliye saflarına geçiyordu. Güney cephesinde ise Fransızlarla çarpışmalar devam etmekteydi. Adapazarı ve civarında da İstanbul Hükümeti'nin desteklediği ayaklanmalar bastırılmaya çalışılıyordu.[823]

San Remo Konferansı'nın son gününde Osmanlı taksimini kesinleştirilirken aynı gün, Büyük Millet Meclisi de Bolşeviklerle ittifak görüşmesi yapmaktaydı. Yazışmada "emperyalistlere" karşı ortak hareket etme, Kafkas ülkelerinin geleceği ve Sovyet

[821] *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını,* Hazırlayanlar: Zekai Güner, Orhan Kabataş, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını,* Ankara, 1990, s. 11-12.
[822] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Hazırlayan: Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural, Ankara, 2006, s. 316-317 ve 321.
[823] Kazım Özalp, *a.g.e.,* s. 127-129.

Hükümeti'nden para, silah, cephane ile erzak temini istekleri üzerinde durulmaktaydı. Emperyalistlere karşı verilen savaşın, ileride de ortaklaşa yürütülebilmesi için bu isteklerin karşılanması gerekliydi.[824] Burada dikkat çekici bir üslup kullanılmış olup, Büyük Millet Meclisi'nde Sovyet yanlısı bir ideolojinin benimsendiği gösterilmeye çalışılmıştır. Elbette bu politika, içinde bulunulan durumun bir gereğiydi ve böyle bir politikanın izlenmesi zaruri idi.

Büyük Millet Meclisi'nin 9 Mayıs 1920 tarihli beyannamesinde Meclis, tüm İslam dünyasına İslam'ın son kalesinin düşürülmeye çalışıldığı ile ilgili çağrıda bulundu. Ayrıca beyannamede Mısır, Filistin, Irak ve Hindistan gibi Müslüman bölgelerin İngiliz boyunduruğu altına alındığından bahsedilerek Osmanlı'nın payitahtı İstanbul'un da aynı kaderi paylaştığı belirtildi. Bütün bunlara karşın Ankara Hükümeti, Müslümanları birlik olmaya davet etmiş ve tüm Müslümanların, Millî Mücadele'ye yardım etmesi istenmişti. Ayrıca beyannamede Ankara Hükümeti'nin Halife'nin düşmanı olarak gösterilmeye çalışıldığı ifade ediliyor ve bunun bir İngiliz propagandasından ibaret olduğu açıklanıyordu.[825] Görüldüğü üzere Büyük Millet Meclisi, antlaşma koşullarının duyulmaya başlamasıyla birlikte kendi önlemlerini alma yoluna gitmişti. Zira antlaşma koşulları, Türkiye'nin büyük devletlerce parçalanması demekti ve bu yüzden Türkiye, devletlerarası ilişkilerde yalnız kalmamalıydı. Bolşevik Rusya ile görüşmeler yapan Ankara Hükümeti, aynı zamanda İtilaf sömürgelerindeki Müslümanları da davaya ortak etmeye çalışmaktaydı. Bunun için de Büyük Millet Meclisi, yayınladığı beyanname ile İslam'ın son büyük devletinin ve son kalesinin düşürülmeye çalışıldığı bir antlaşmanın Osmanlı İmparatorluğu'na dayatıldığını ve bunu engellemenin tüm Müslümanların görevi olduğunu belirterek tüm İslam coğrafyasına çağrıda bulunmuştu.[826] Mustafa Kemal Paşa, Halife'nin siyasî otoritesinin İngilizlerce kullanılmasını engellemek için böyle bir yola başvurmuştur. Böylece İngiliz propagandası, kısmen de olsa sekteye uğratılmıştır. Ayrıca beyanname sayesinde Millî Mücadele, Misak-ı Millî sınırları dışında da taraftar bulmuş ve birçok Müslüman bölgeden (Afganistan, Hindistan ve Buhara Hanlığı vs.) Anadolu'ya yardım ve destek gelmiştir. Ek olarak San Remo kararlarının açıklanmasıyla, manda fikrini destekleyen kesimde de büyük bir azalma olmuş ve buradan ayrılan kişiler Ankara saflarına

[824] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, s. 322.
[825] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,* s. 342-345.
[826] *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını,* s. 12-15.

katılmıştır. Kısaca özetlemek gerekirse San Remo Konferansı'nın, Milli Mücadele'nin ve millî birlik anlayışının güçlenmesinde önemli bir etkisi olmuştur.[827]

Hakimiyet-i Milliye'ye göre, Türkiye'ye, şartları çok ağır olan adaletsiz bir antlaşmayı imzalaması dayatılmıştı. Ayrıca aynı gazeteye göre, diğer yenilen devletlere nazaran Türkiye'ye dayatılan bu denli ağır bir antlaşmanın varlığı, sadece Türklerin Müslüman olmasından ileri gelmekteydi.[828]

San Remo Konferansı'ndan sonra Araplarda da Türkiye lehine bir tutum gelişmeye başlamıştı. Zira I. Dünya Savaşı'nda Osmanlılara karşı ayaklanan Araplar, savaş sonrasında ortaya çıkan taksim anlaşmalarında ve konferanslarda İtilaf devletlerinin vaatlerini yerine getirmeyeceklerini anlamışlardı. Topraklarında Hıristiyan ve Yahudi yönetimlerin kurulacağını öğrenen Araplar, yeniden Türk hakimiyetine dönmek istemişlerdi. Arap kamuoyunun Türkiye lehine dönmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler, işgal karşıtı Araplarla irtibata geçmiş ve onları destekleyerek işgalcilere karşı ayaklanmalarını sağlamıştı. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Hilafetin ve Halifenin tehlikede olduğundan bahsederek Müslüman ülkeleri kendi yanına çekmeye çalışmış ve tüm Müslümanların yardımını istemişti. Mustafa Kemal Paşa'nın bu politikası, önemli ölçüde başarı sağlamış ve Türkiye'ye, Kafkasya, Hindistan, Ortadoğu, Afganistan ve Orta Asya'dan hatırı sayılır derecede yardım gelmişti. Uygulanan politika ve propagandalar sayesinde Milli Mücadele, maddî ve manevî olarak desteklenmiş ve Türkiye'nin, uluslararası alanda yalnız olmadığı açık bir şekilde gösterilmişti. Örneğin; Hindistan'da ortaya çıkan Hint Hilafet akımı, Türkiye'deki mücadeleyi önemli ölçüde destekliyordu. Akımın Avrupa başkanı Mehmet Ali, "*İngilizler, Trakya ve Anadolu'daki Yunan ilerleyişini desteklemeye devam ederse Hindistan'ın İngiltere ile bağlarını zayıflatacağı ve Türkiye'ye saldırıların devam etmesi halinde bu durumun bir cihada neden olacağını*" bildirmekteydi.[829] Ayrıca Hindistan Hilafet Heyeti de 11 Mayıs'ta Sultan Vahdettin'e telgraf çekmişti. Heyet telgrafta, Halife'nin tüm Müslümanları temsil ettiğini ve sınırların savaş öncesine çekilmesini savunduklarını bildiriyordu.[830]

Konferansın akabinde Ankara Hükümeti'nin uyguladığı dış siyaset bu minvalde seyrederken, içeride ise İstanbul Hükümeti ile çekişmeler yaşanmaktaydı. 20 Mayıs

[827] Kazım Özalp, *a.g.e.,* s. 129.
[828] Sina Akşin, *a.g.e.,* s. 116.
[829] Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* C. II, *TTK,* Ankara, 2003, s. 66-67.
[830] Sina Akşin, *a.g.e.,* s. 118.

1920 tarihinde Damat Ferit Paşa ve beraberindekiler için, Müslüman halkı birbirine düşürdüğü ve kan dökülmesine neden olduğu vechle Meclis, bu eşhası "vatan haini" ilan etmiştir. Nitekim Damat Ferit Paşa ve kabinesi, kendi makamlarını sağlama almak çabası içine düşmüş ve kurtuluşun İngilizlerde olacağını düşünerek İngiliz yanlısı bir politika izlemişlerdir. Bu suretle Halife'nin gücünü de kullanarak Müslüman halk arasında ayrımcılık ve fitneye neden olmuşlardır. Ankara Hükümeti de mevcut durumu engellemek maksadıyla bu kişileri vatandaşlıktan çıkararak, "vatan haini" ilan etmiştir.[831] Vaziyetin gittikçe kötü bir hal alması üzerine Damat Ferit Paşa ve İstanbul Hükümeti, Büyük Millet Meclisi ile görüşmeler yapmaya başlamış ancak İstanbul'daki merkezî hükümet, Büyük Millet Meclisi tarafından öne sürülen şartları kabul etmediğinden görüşmeler yarıda kesilmişti. Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümeti ile ilişkileri tamamen kestiğini ve yasal bir yönetim kurulana değin, münferit olarak hareket edeceğini 14 Haziran'da İstanbul Hükümeti'ne bildiriyordu. Bundan sonra her iki hükümet de tek başına hareket etmeye başlamış ve bu hükümetlerden biri "*ölüm fermanı*" Sevr Antlaşması'nı imzalarken, bir diğer hükümet de "*istiklal savaşının taçlandırıldığı*" Lozan Antlaşması'nı imzalamaya muvaffak olmuştu.[832]

Ankara-İstanbul çekişmesi, basında da büyük bir yer kaplamaktadır. Her iki taraf da basın yoluyla kendi propagandasını yapmıştır. Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümeti'nin faaliyetlerini, temel basın organı olan *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde sıklıkla eleştirmiştir. Örneğin 21 Mayıs günü Sultanahmet'te Hürriyet ve İtilaf Fırkası tarafından büyük bir miting düzenlenmiş ve Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, barış koşullarının kabul edilemeyeceği hakkında bir konuşma yapmıştı. *Hakimiyet-i Milliye*, mitingin esas amacının İngiliz himayesini istemek olduğunu ve Mustafa Sabri ile Rıza Tevfik'in bu yönde konuştuğunu duyan halkın öfkelendiğini ve bu iki zatın kendilerini güçbela kurtardıklarını ifade etmekteydi.[833]

Antlaşma koşullarının Ankara'da nasıl karşılandığına değinmek, araştırmamız için büyük bir önem arz etmektedir. Nitekim barış koşulları, 22 Mayıs günü Büyük Millet Meclisi'nde ele alınmıştı. Mebuslar; antlaşma koşullarına, İtilaf devletlerine ve

[831] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,* s. 351.
[832] Büyük Millet Meclisi'nin öne sürdüğü şartlar şu şekildedir: "*Şeyhülislamın Türk milliyetçilere karşı çıkardığı fetva geri alınmalı, merkezî hükümet, üç milliyetçi bakanın katılmasıyla yeniden örgütlenmeli, Ankara Hükümeti'ne karşı düşmanca tutuma son verilmeli, barış koşullarına karşı çıkılarak İstanbul ve Ankara Hükümetleri'nin temsilcilerinin işbirliğiyle ortak çözüm önerileri üretilmeli.*" Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* s. 83-84.
[833] Sina Akşin, *a.g.e.,* s. 113-114.

İstanbul Hükümeti'ne epey tepki göstermişlerdir. 22 Mayıs 1920 tarihli Büyük Millet Meclisi oturumunda konuşma yapan mebuslardan Karahisarısahip Mebusu Nebil Efendi, "*Çok emek etmişler, Türkiye'nin artık var olmadığını söyleseler daha iyi ederlerdi.*" diyerek kararları protesto etmişti. Erzurum Mebusu Necati Bey ise Avrupa'nın gerçek yüzünü ortaya çıkardığını ve Wilson İlkeleri'nin yalnızca aldatmacadan ibaret olduğunu konuşmasında belirtmişti. Antalya Mebusu Rasih Efendi, Konya Mebusu Refik Bey, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ve Saruhan Mebusu Mustafa Necati Beyler de konuşmalarında, İngiliz siyasetini ve Lloyd George'u eleştirmişlerdi.[834] Meclisin kapanış konuşmasını yapan Mustafa Kemal Paşa ise barış antlaşması koşulları hakkında şu sözleri sarf etmişti:

"*Tüm ulusumuzun duygularını yansıtan bu heyecan ve üzüntüyü yitirmeden, bizi ölüme mahkum eden düşmanlarımıza karşı daha dayançlı ve daha etkin biçimde direnme yolları aramak amacıyla oturumu erteliyorum.*" [835]

Bu arada San Remo'da alınan kararlar gün yüzüne çıktıkça, Ankara Hükümeti de barışın ne denli ağır şartlar içerdiğini öğreniyordu. Barış taslağıyla ilgili haberler, Ankara'ya parça parça geliyor ve yapılacak antlaşmanın da esasâtını ortaya çıkarıyordu. Bu suretle Büyük Millet Meclisi'nin 22 Mayıs tarihli toplantısında San Remo kararları protesto edilmişti.[836] Mustafa Kemal Paşa, Konferanstan sonra İtilaf devletleriyle temasa geçerek anlaşma zemini aramış ancak İngiliz politikası ekseninde olan İtalyan ve Fransız devlet adamları, yeni kurulan hükümete pek ilgi göstermemişlerdir. Yine de ilerleyen süreçte Mustafa Kemal Paşa, çıkar çatışmaları ve ihtilaflardan istifade ederek onları kendi lehine kullanmayı başarabilmiştir.[837]

San Remo Konferansı kararları tebliğ edildikten sonra savaş, giderek daha da şiddetli bir hal almıştır. Birçok cephede savaşmak durumunda olan Türk tarafı da mecburen bir müttefik arayışına girmiştir. Müttefik olarak da Sovyet Rusya'dan daha uygun bir ülke, dönem şartları doğrultusunda bulunmamaktaydı. Batılı ülkelerden olumlu herhangi bir tavır alınamadığından rota, yeni bir rejim ve devlete doğru kaymıştır. Zira bu yeni devlet de uluslararası arenada yalnız kalmıştı. Ancak Ankara Hükümeti, Ruslarla müttefik olma konusunda oldukça hassas davranmış ve karşılıklı

[834] Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* s. 80-81.
[835] Salahi Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı,* s. 99-100.
[836] Kazım Özalp, *a.g.e.,* s. 129.
[837] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 309.

yardımlaşma ilkesine uygun olarak ilişkilerin kurulmasına özen göstermiştir. Öyle ki, Türk Hükümeti, büyük bir gücün tesiri altına girmeyi kesinlikle istemiyordu. Bundan dolayı Ankara, itidalli fakat ihtiyatı da elden bırakmayan bir politika izlemiştir. Nitekim Kafkas sınırı oldukça karışık bir haldeydi, Azeriler, Gürcüler ve Ermeniler bağımsızlık için savaşıyor, Ruslar ise bölgeyi kontrolüne almaya çalışıyordu ve İngiltere'nin de Kafkasya'da çıkarları bulunuyordu. Buradan hareketle Kafkasya'nın ne denli dengesiz bir yapıya sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu karışıklıklar, doğal olarak Türk sınırlarını da etkiliyor ve özellikle Ermenilerle olan sınır anlaşmazlıkları, iki taraf arasında bir savaşa dönüşüyordu.[838] Ermeniler, Büyük Ermeni Devleti hülyasıyla Türk sınırlarında hak iddia ediyor ve tahrif edilmiş argümanlar ibraz ederek Batılı ülkeleri yanına çekmeye çalışıyordu. Bu konuda da büyük bir başarı elde etmişler ve arkalarında büyük bir taraftar kitlesi oluşturmuşlardı. Ancak kamuoyunun destekleyici tavrı, devletlerin dış politikalarıyla uyumlu olmamış ve Ermeni sorunu, maliyetli bulunarak devletler nezdinde çok büyük destek görememiştir.

San Remo kararlarının ne denli ağır olduğu hakkındaki söylentilerin, Türkiye'de de duyulmaya başlaması üzerine 5 Mayıs'ta toplanan Büyük Millet Meclisi, Türkiye'nin bağımsızlığını temin etmek ve Türk milletini esaretten kurtarmak amaçlarını gerçekleştirmek için dış bir gücün yardımını almayı kabul etmişti. Bu dış güç ise Türkiye ile aynı düşmanlara karşı mücadele veren Bolşevikler idi. Ankara Hükümeti, Batı Avrupa ittifakına karşı yalnız kalmamak hasebiyle, Bolşeviklerle iyi ilişkiler kurulması gerektiğine karar vermişti. Bu nedenle barış şartlarının İstanbul Hükümeti'ne tevdi edildiği gün, yani 11 Mayıs'ta Ankara Hükümeti'ne mensup bir temsil heyeti, görüşmeler yapma amacıyla Moskova'ya hareket etmişti. Heyette Hariciye Vekili Bekir Sami (Kunduh), İktisat Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk), İbrahim Tali (Öngören), Lazistan mebusu Osman Bey, Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Seyfi (Düzgören) Beyler bulunmaktaydı.[839] Türk-Rus dostluğu, adım adım gelişerek 3 Haziran 1920'de dostluk anlaşmasına dönüşmüş ve iki devlet, karşılıklı çıkar ve hakların korunması kaydıyla müttefikliği kabul etmiştir.[840]

[838] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,* s. 354.
[839] Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyasası, TTK,* Ankara, 1995, s. 48 ve Bilal N. Şimşir, *Bizim Diplomatlar, Bilgi Yayınevi,* Ankara, 1996, s. 29.
[840] Türk şartları için bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,* s. 357-358

San Remo Konferansı kararlarına karşı, Ankara Hükümeti'nin de karşı hamlelerde bulunduğu görülmektedir. Nitekim Trakya ve Edirne'nin Yunanistan'a verilmesi kararının açıklanması üzerine Mustafa Kemal Paşa, Trakya Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyeti Başkanlığına bir telgraf[841] göndermiştir. Yunan askerlerinin, San Remo kararları uyarınca Edirne'ye asker çıkartmak istemesi üzerine Edirne halkı, Selimiye Camii'nde toplanarak durumu protesto etti. Ardından Edirne Muallim Mektebi'nde 218 temsilcinin düzenlediği büyük bir kongrede, işgale karşı sonuna kadar mukavemet etme kararı alındı.[842] Ayrıca Trakya'nın savunulması konusunda Bulgarlarla anlaşılması yönünde Mustafa Kemal'in olumlu görüş belirttiği görülmektedir.[843]

Ankara Hükümeti'nin San Remo kararları ve işgallere karşı aldığı önlemlere binaen, İngiltere de hem İstanbul Hükümeti ile hem de münferit olarak karşı faaliyetlerde bulunmuştur. Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti tarafından yayınlanan 5 Temmuz 1920 tarihli beyannamede, İzmit'e saldırarak Türklerin ateşkes şartlarını ihlal ettiğine dair İngiliz iddiasına[844] verilen yanıt, İngiliz önlemlerine güzel bir

---

[841] Ankara,14 Mayıs 1920

"*Trakya Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyeti Başkanlığına*

1- *Edirne Olağanüstü Meclisi'nin Yunan işgalinin ihtimaline karşı, Trakya'nın, savunma esası çerçevesinde verdiği karar uygundur.*

2- *Paris'teki Osmanlı delegeleri milletin hiçbir biçimde vekilliğine haiz değildir. Bunların, memleketimizin hiçbir parçası hakkında barış konferansının vereceği kararı uygun bulmada yetkisi yoktur. Bu sebeple, bunlar tarafından kabul ve imza edilecek bir antlaşma tamamen yok gibidir. Barış konferansı kararları belli olunca buna karşı yapılacak hareket, Büyük Millet Meclisince belirlenecek ve size de gerekli bildirimde bulunulacaktır. Bununla birlikte son bilgiler, Edirne ilinin Yunanlılara verilmesi konferansça karar verildiği biçimdedir. Bu kararı değiştirecek siyasi değişiklik ancak tarafımızdan silahla ve şiddetle savunulduktan sonra mümkün olabilecektir efendim.*

Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal" Hüsnü Özlü, "İstiklal Savaşı'nda Doğu Trakya'da Teşkilatlanma Süreci Lüleburgaz ve Edirne Kongreleri", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi,* Yıl 3, S. 6, Ankara, 2012, s. 29.

[842] Kazım Özalp, *a.g.e.,* s. 129.

[843] Hüsnü Özlü, *a.g.m.,* s. 30.

[844] İstanbul'un işgalinden sonra, sulh anlaşmasının koşullarının da yavaş yavaş açığa çıkması tüm Türkiye'de infial yaratmış ve halk arasında Millî Mücadele'ye destek verenlerin sayısı bir hayli artmıştır. Bunun üzerine Müttefikler önlem alma zorunluluğu hissetmiş ve İngiltere'nin İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Sir John de Robeck, bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride, Müttefikler ile Türkiye arasında akdedilecek barış anlaşmasının şartları görüşüldüğü sırada Türklerin sebepsiz yere İzmit'teki İngiliz kuvvetlerine saldırdığı ve bu durumun ateşkes hükümlerine aykırı olduğu zikredilmektedir. Ayrıca Robeck, İngiliz Kraliyet Donanması'nın özellikle Gemlik ve Mudanya'da, karaya çıkmasının engellenmeye çalışıldığı ve kendisine de düşmanca girişimlerde bulunulduğunu belirtmiştir. Bu sebeple Gemlik'teki hükümet erkanından bazısı tutuklanmış ve İngiliz gemilerine gönderilmiştir. Bu olayların yaşanmasına binaen Robeck, Osmanlı ahalisine birtakım uyarıda da bulunmuştur. Robeck'in uyarılarına göre; Müttefikler, Kuva-yı Milliye tarafından ateşkes şartlarına aykırı her türlü eylemi, kendilerine karşı düşmanca bir eylem olarak addedecekler ve bu muzır eylemlerin devam etmesini silah zoruyla engelleyeceklerdir. Azınlıklara yapılacak her türlü tehdit ve kötü muamele halinde olayın muhatabı, direkt Müttefik kuvvetler olacaktır. Kuva-yı Milliye'nin faaliyetleri sonrası bölge halkının uğradığı zarar ve tahribatın sorumlusu olarak Müttefikler görülmeyecektir. Tutuklanan İngiliz ve diğer Müttefik subay ve

örnektir. İngiliz iddiasına göre, Kuva-yı Milliye'nin İzmit'e yaptığı saldırıya karşılık olarak Yunan taarruz harekatı başlamış ve Alaşehir, Akhisar ve Soma işgal edilmiştir. Ankara Hükümeti'nin yayınladığı beyannamede ise bu iddianın gerçeği yansıtmadığı ifade edilmiş ve Yunan ordusunun zaten 22 Haziran 1920 tarihinden itibaren Anadolu'nun doğusuna ve kuzeyine doğru taarruz halinde olduğu belirtilmiştir.[845] Örnekten görüldüğü üzere her iki tarafın da iddialarını meşru kılma çabaları mevcuttu. İstanbul'da İngiliz işgal birlikleri ile İngiliz yandaşı İstanbul Hükümeti'nin İstanbul gazetelerine verdikleri resmî bildirilerde, Türk kuvvetlerinin İzmit'e saldırarak ateşkes koşullarını ihlal ettiği ve bundan dolayı Yunan ordularının ileri harekete geçtiği belirtiliyordu. Ancak Yunan ileri harekatı, 22 Haziran 1920'den beri devam etmekteydi. Esasen ateşkes koşulları, Yunan ordularınca zaten ihlal edilmiş durumdaydı. Halihazırda İtilaf devletleri, barış konferanslarında Türk milletini hakimiyetlerine almaya karar vermişlerdi. Bunu fiiliyata dökme ve ölümcül darbeyi vurma kısmı, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali ile başlamıştı. İstanbul'un işgal edilmesiyle birlikte Anadolu'da bir iç karışıklık dönemi zuhur etmişti. İngilizler, Batı Anadolu'da Yunan birliklerini destekleyerek Büyük Yunanistan'ı, Doğu Anadolu'da ise Ermenileri kışkırtıp örgütlüyor ve teçhiz ederek Büyük Ermenistan'ı kurma hayalini güdüyordu. Hal böyle olunca savaş kaçınılmaz bir hale gelmiş ve Meclis, milleti topyekun bir savaşa çağırmıştı.[846]

San Remo Konferansı sonrasında, Yunan işgallerine daha fazla meşruiyet kazandırılmış ve Yunan ileri harekatı da konferans sonrasında, barışı dikte ettirmek amacıyla başlamıştır. Özellikle Yunan ordusunun konuşlandığı İzmir'de Müslüman halka büyük bir kıyım yapılmaktaydı. Trakya'da da durum, aynı şekilde cereyan etmekteydi. Buna karşın, İstanbul Hükümeti'nin sükut çağrısına rağmen, Türk halkı da kendini müdafaa etmek amacıyla şiddetli bir mukavemete girişmişti.[847] İzmir, bilindiği üzere ahalisinin çoğunluğunun Rum olduğu gerekçesiyle, yönetimi, 5 seneliğine Yunanistan'a bırakılmıştı. Ancak İzmir, direkt olarak Yunanistan tarafından ilhak edilmiş ve Yunan ordusu, İzmir'e yerleştirilmiştir. İzmir, "*ahalisi çoğunlukla Rum*" olmasına rağmen, yine de işgalden sonra Yunan zulmüne uğramıştır. İzmir'de

---

neferatının bir an önce serbest bırakılması istenmektedir. *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını,* s. 294-295.

[845] *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını,* s. 47.

[846] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,* s. 360-363.

[847] *BOA/DH_EUM_AYŞ__00040_00052_003, BOA/DH_EUM_AYŞ__00040_00052_005* ve *DH_ŞFR__00108_00083_001_001*.

konuşlanan Yunan ordusu, antlaşmanın imzasıyla, antlaşmayı dayatmak üzere ileri harekata geçmiş ve geçtiği yerlerde büyük bir mezalime neden olmuştur. Yunan orduları, gerek Batı Anadolu'da ve gerekse Trakya'da, geçtikleri her yerde Müslüman halka karşı ağır bir katliam, eziyet ve işkence faaliyetlerine girişmişlerdir. Bu mezalimin en önemli kanıtlarından biri de Mustafa Kemal Paşa imzalı, 12 Nisan 1921 tarihli beyannamedir.[848] Ayrıca Salihli'den gönderilen 17 Mart tarihli bir telgrafta da Yunan mezalim ve katliamlarına dair bilgi verilmektedir.[849] Yunanistan'ın faaliyetlerinden sonra, Ankara da askerî hazırlıklarını arttırmaya başlamış ve bir taarruz harekatı planı görüşülerek taarruzun gerçekleştirilebileceği kararı alınmıştır. Ancak karşıda iyi desteklenmiş, cephane ve silah yönünden daha kuvvetli bir Yunan ordusu bulunmaktaydı. Fakat Yunan ordusunun karşısında da bağımsızlığını kurtarmaya kararlı, milletçe desteklenen bir Türk ordusu vardı.[850]

Yine 5 Temmuz tarihli başka bir beyannamede, barış adı altında Türkiye'nin paylaşıldığı ve Türk devletine son vermek istendiği de zikredilmiş ve bu uğurda İstanbul'daki hükümeti kullanarak halk içerisinde ayrılıkçı fikirler yaydıkları ifade edilmiştir. Beyannamede ayrıca İstanbul'un işgali için, "*Türkiye'nin idamının icrasına başlandığı zaman*" ifadesi yer almaktadır. Yani hem Hilafetin hem de devletin başı Padişah, tam olarak kontrol edilmiştir. İtilaf devletleri, başkenti işgal ederek ülkenin kontrolünü ellerine geçirmeyi hedeflemişlerdi. Ancak ivedi bir şekilde Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi, Padişahın ve İstanbul'daki hükümetin etkin bir şekilde kullanılmasını kısmen engellemiştir. Ayrıca beyannamede, İngilizlerin önerisiyle harekete geçen orduların, Türkiye'nin limanlarını ele geçirmek ya da abluka altına almak kaydıyla Anadolu'daki millî hareketi köşeye sıkıştırmak niyetinde olduklarından bahsedilmektedir.[851] Zira yukarıda incelediğimiz üzere orduların bu şekilde hareket etmesi, San Remo Konferansı'nda Lloyd George tarafından öne sürülmüştü. İtilaf devletlerinin Türkiye üzerindeki emelleri ortaya çıktıktan sonra silaha daha çok sarılan Türk milleti, güney cephesinde Fransızları mağlup ederek Maraş ve Urfa'yı düşman işgalinden kurtarmış ve 20 Mayıs'ta Pozantı'da Fransızlara büyük kayıplar

[848] Beyanname ve zeyli için bkz. *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını,* s. 20- 23.
[849] *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını,* s. 130-131.
[850] Kazım Özalp, *a.g.e.*, s. 129-130.
[851] *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını***,** s. 47-48.

verdirmişti.[852] Osmanlı Hükümeti'ne barış koşullarının tebliğ edilmesinden yaklaşık bir ay sonra[853], Anadolu'ya Yunan ileri harekatı başlamıştı. İngilizler tarafından desteklenen Yunan kuvvetleri, kısa bir süre sonra Balıkesir, Bursa ve Uşak'ı ele geçirdi.[854]

Konferanslar sırasında Anadolu'da da Milli Mücadele karşıtı ayaklanmalar baş göstermekteydi. Özellikle Anzavur isyanı (16 Şubat 1920), millî kuvvetleri oldukça zorlamıştı. Akabinde patlak veren Bolu-Düzce ayaklanmaları da (13 Nisan 1920) zor bir şekilde bastırılmış, buradaki isyan, Beypazarı'na dahi sirayet etmişti. Anzavur, 11 Mayıs'ta top ve mitralyözlerle desteklenen beş yüz kişilik birliğiyle bir kez daha ayaklanmış ve 20 Mayıs'ta bozguna uğrayarak geri çekilmişti.[855] Görüldüğü üzere Osmanlı taksiminin yapıldığı günlerde, Anadolu'daki millî harekete karşı düşmanca tutumlar artmaktadır. Anzavur'un üçüncü ayaklanmasına bakıldığında kuvvetlerinin oldukça iyi donatıldığı görülmektedir. Çanakkale ve çevresini elinde tutmak için İngilizlerce desteklenen bu isyan, Türk kuvvetlerini Marmara sahilleri, Bilecik ve Bursa'dan uzaklaştırma amacıyla başlatılmıştır.[856] Anzavur ayrıca Yunan ordusu karşısında savaşan Türk birliklerine, arkadan sürekli bir tehdit unsuru oluşturuyor ve Yunanlılarla birlikte hareket ediyordu.[857]

Kazım (Özalp) Paşa, İtilaf devletlerinin ve Venizelos'un San Remo kararlarıyla, Türkiye'yi kesin olarak taksim etmek ve esaret altına almak amacında olduğunu belirtmiş, buna mukabil olarak Türk milletinin salt vatan duygusuyla hareket ederek işgalcilere karşı tek başına mukavemet ettiğini ifade etmiştir.[858] Antlaşma koşulları, Türk halkını aynı merkezde birleştirmiş ve küçük bir azınlık haricinde Türk milleti, yönünü Ankara'ya çevirmiştir. Bu sayede Millî Mücadele hareketi, tam bir bütünlük kazanmaya başlamış ve Türk milleti, topyekun bir mücadeleye girişmiştir.

---

[852] Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.,* s. 48.
[853] Yunan taarruz emri, 20 Haziran 1920'de verilmiş olup, taarruz, Paraskevopulos'un komutası altında 22 Haziran 1920'de başlamıştır. Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922), TTK,* Ankara, 1989, s. 108-109.
[854] Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.,* s. 49.
[855] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk,* C. II, s. 443-444.
[856] *T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları,* C. 1, 21. İni'kat, 2. celse, 29 Mayıs 1920, s. 41.
[857] *T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları,* C. 1, 2. İni'kat, 4. celse, 24 Nisan 1920, s. 7.
[858] Kazım Özalp, *a.g.e.,* s. 127.

3.1.3. San Remo Kararları Karşısında İstanbul Hükümeti'nin Çaresizliği

San Remo kararlarının açıklanmasıyla birlikte, Osmanlı Hükümetinin tepkisi de gecikmemiştir. Türkiye'yi böylesine küçük düşüren ve koskoca bir imparatorluğu paramparça eden bir antlaşmaya, Padişah VI. Mehmed Vahdettin ve Veliaht Abdülmecit de sert bir şekilde karşı çıkmaktaydı. Veliaht, antlaşmayı hafifletmek için bizzat Paris'e gideceğini ve şartların yumuşatılması için İspanya Kralı ve Kraliçesinden aracılık yapmasını isteyeceğini belirtiyordu. Padişah Vahdettin de antlaşma koşullarından rahatsızlığını belirtmiş ve antlaşma şartlarının hafifletilmesi için İngiliz Kralı V. George ile görüşmüştür ancak Kral adına yazılıp gönderilen olumsuz bir yanıtla karşılaşmıştır. Kral'ın yanıtında "*İtilaf devletlerinin adil bir barış antlaşması tasarladığı ve Türkiye'nin geleceğinin artık onların elinde olduğu*" ifadeleri yer almaktadır. Veliaht Abdülmecit de antlaşma koşullarından rahatsızlık duymuş ve antlaşmanın imzalanması halinde ortada bir devletin kalmayacağını belirtmiştir. Barış koşullarının yürütülmeye başlanması halinde Veliaht, Padişah'tan görevlerinden vazgeçmesini ve Halifelik yetkisini de askıya almasını istemiştir. Ayrıca Veliaht, Padişah'ın İstanbul ve Ankara arasında arabulucu olma ve iki taraf arasındaki mücadelelere de bir son verme görevini üstlenmesi gerektiğini savunmuştur. Hatta Damat Ferit Paşa dahi antlaşmanın bir hayli ağır olduğunu düşünüyordu ve bu nedenle antlaşmayı imzalamak istememişti. Damat Ferit, devletin haklarını savunmak ve şartları hafifletmek için Paris'e gideceğini dahi açıklamıştı. Ancak Sadrazam, İngiliz yanlısı tutumundan da vazgeçmemişti. Nitekim Damat Ferit Paşa'ya göre, eğer bir Türk mandası kurulacaksa hamisinin İngiltere olması gerekiyordu.[859] Sunulan barış tasarısının birtakım maddeleri, İstanbul Hükümeti'nce de beklenmekteydi. Bu maddelerin çoğunluğunu, sınırlarla ilgili maddeler teşkil etmekteydi. Nitekim İmparatorluğun Türk olmayan bölgelerinin elden çıkacağı, halihazırda beklenen bir durumdu. Bu durum, Misak-ı Millî'de çizilen Türk sınırlarında da gözlemlenmektedir. Ancak Anadolu'nun da paylaşıma açılması, beklenmedik bir durumdu ve Wilson İlkeleri'ne fazlaca bağlanmış olan bir zümreyi oldukça şaşırtmıştı.[860] Ancak Paris'ten döndükten sonra Damat Ferit Paşa'nın tutum ve görüşlerinde tam bir değişiklik yaşandığı ve Anadolu'daki hareketi destekleyenlere karşı amansız bir mücadeleye giriştiği görülmektedir. Ayrıca Damat Ferit Paşa, "*aklı başında*

[859] Salahi Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı,* s. 100-101.
[860] Vedat Eldem, *a.g.e.*, s. 153.

herkesin" antlaşmanın imzalanmasını desteklemesi gerektiğini ve İngiltere'nin desteğini kazanmanın şart olduğunu savunuyordu. Bundan sonra İstanbul Hükümeti, barış koşullarını incelemek için bir komisyon teşkil ediyor ve barış antlaşmasına verilecek cevabın hazırlanması için de bir aylık süre istiyordu. Bu istek, İstanbul'daki Yüksek Komiserlerin tavsiyesiyle kabul edilmiş ancak İstanbul Hükümeti'nin süreyi 15 gün daha uzatma isteği, Boulogne Konferansı'nda reddedilmişti. Ayrıca İtilaf devletleri, antlaşmanın hafifletilmesi isteğine karşı oldukça sert bir cevap vermiş ve İstanbul Hükümeti'nin barışı imzalamaması halinde Türklerin İstanbul'dan tamamen çıkarılacağı yönünde İstanbul'u tehdit etmişlerdi.[861]

San Remo Konferansı'nın akabinde hem İstanbul'da hem de Ankara'da karşılıklı eylemler görmekteyiz. Barış koşullarının Türk tarafına bildirilmesi üzerine İstanbul Hükümeti, Millî Mücadele karşıtı faaliyetlerini arttırmaya ve Ankara Hükümeti aleyhine propagandalara başlamıştır. Bu propagandalar genellikle, Milli Mücadele'nin Padişah'ı ve Hilafeti yıkmaya yönelik olduğuna ilişkin olmakla beraber, bir de Kuva-yı Milliye'nin eşkıya ve dağ haydutlarından ibaret olduğu ve bunların keyiflerine göre halkı sömürdüğü yönünde ifadeleri de barındırmaktaydı. Bu türden bir propaganda metnini, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın 20 Mayıs 1920 tarihinde yayınladığı bir beyannamede görmekteyiz. Zira beyannamede, işgal kuvvetleriyle çarpışan Türk birlikleri için *kuva-yı bâgiye* (asi) yakıştırması yapılmış ve Padişaha ve Hükümete karşı bu grubun isyan ettiği belirtilmiştir. Damat Ferit Paşa Hükümeti, şeyhülislama fetva çıkarttırarak Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekileri "asi" ilan etmiş ve haklarında ölüm fermanı çıkartmıştır.[862] Buna mukabil Ankara ise, 29 Nisan 1920 tarihinde Hıyanet-i Vataniyye Kanunu'nu çıkartmış ve müteakip aylarda İstiklal Mahkemeleri'ni de kurarak gayrimillî ve işgal kuvvetlerinin lehine herhangi bir fiilin kabul edilemeyeceğini açıkça göstermiştir.

San Remo Konferansı kararlarının sızması, basında geniş bir yer tutmuş, bu konu üzerine barış şartlarının hafifletilmesi için yazılar yazılmış ve Türk halkının haklarının korunması istenmiştir. Ayrıca Konferans Başkanlığına, İngiliz, Fransız ve İtalyan başbakanlara ve iki İngiliz, üç de Fransız gazetesine telgraf çekilmiştir.[863] Ancak açıklanan kararlardan dolayı İstanbul basını, sansüre uğramış ve gazetelerde işgalleri

[861] Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* s. 81-83.
[862] *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını***,** s. 266.
[863] Sina Akşin, *a.g.e.,* s. 107.

yerecek herhangi bir başlık atılmasına, yahut sakıncalı içeriğe sahip olacak yazılar yayımlanmasına Hükümet tarafından izin verilmemiştir. Bu nedenle basındaki haberler, üzüntü ve sitem üzerine odaklanmıştır. Ayrıca Padişah'ın da koşullardan memnun olmadığı ve antlaşmayı yumuşatmak için bizzat İngiliz Kralı'na başvurduğu haberlerde yer alıyordu. Ancak Padişah'ın isteği, 5 Haziran'da Lord Curzon tarafından gönderilen bir cevapla reddediliyor, Türkiye, açıkça aşağılanıyor ve tehdit ediliyordu.[864]

Türk basınında, San Remo Konferansı ile ilgili çıkan haberlerde *Vakit, İkdam ve Peyâm-ı Sabah* gazeteleri önemli bir yere sahiptir. Konferansın bittiği günün akabinde, yani 27 Nisan 1920 tarihinde, *Vakit* gazetesinde "Sulhdan Beklediğimiz" başlıklı bir haber yayınlanmış ve haberde "*İstanbul'un başkent olarak bırakılması; Arabistan, Irak, Suriye ve Ermenistan konularında önceki anlaşmalara göre yumuşatılmış bir kararın alınması; İzmir ve Trakya konularında Yunan isteklerinin sınırlandırılması ve Türk tarafının konferanstan beklentisinin sadece "adalet" olduğu*" belirtilmiştir.[865] Barış görüşmeleri için beklenen haberin gelmesi ve San Remo Konferansı'nın da sona ermesiyle Türk tarafında gergin bir bekleyiş başlıyor ve Ali Kemal tarafından *Peyam-ı Sabah*'ta yazılan "Edirne ve İzmir" yazıları, antlaşmanın aslında ne denli ağır olacağını resmen bildiriyordu.[866]

Barış koşullarının açıklanmasından sonra *Peyâm-ı Sabah* gazetesinde Ali Kemal imzasıyla çıkan bir haberde, anlaşma şartlarının çok ağır olduğu ifade edilmiştir. Haberde şartların ağır olmasının nedeni, Kuvâ-yı Milliye'ye ve Anadolu direniş hareketine bağlanıyordu. Damat Ferit Paşa ateşli bir şekilde destekleniyor ve Anadolu hareketinin İttihatçılarla işbirliği içinde olduğu, Ali Kemal tarafından haberde bahsediliyordu.[867] *İkdam* gazetesinde ise barış şartlarının ağırlığından dolayı, devlet ve ulus olarak yaşama şansının bulunmadığından bahsedilmiştir. Ayrıca konferans kararları, verilen sözlerle çeliştiği için eleştirilmiştir.[868]

Vakit gazetesinin 30 Nisan 1920 tarihli "İzmir ve Trakya" başlıklı haberinde; İzmir ve civarının Yunanlılara bırakıldığı ve Padişahın buradaki otoritesinin sadece hakemliğe indirgendiği zikredilmektedir. İzmir'de Milletler Cemiyeti'nce belirlenen

[864] Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* s. 81.
[865] İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele, TTK,* Ankara, 2014, s. 123.
[866] Sina Akşin, *a.g.e.,* s. 106-107.
[867] Fevzi Çakmak, "Kuva-yı Milliye Hareketine Karşı Farklı Bir Bakış", *İzmir Büyükşehir Belediyesi APİKAM- Kuvâ-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu Bildirileri,* İzmir, 2009, s. 12-13.
[868] İzzet Öztoprak, *a.g.e.,* s. 124-125.

şartlar dahilinde seçilmiş bir parlamento kurulacak ve bekleme süresi sona erdiğinde, parlamentoda İzmir'in geleceği oy usulüyle belirlenecektir. Alınan karar, Milletler Cemiyeti'ne sunulacak ve Milletler Cemiyeti de referanduma gitme kararına sahip olacaktır. Ayrıca Trakya konusuna da değinen gazetede, Edirne'deki cami ve dinî kurumlar hariç, tüm Trakya'nın Yunanistan'a bırakıldığı haberi göze çarpmaktadır.[869]

Paris'e giden Türk delegasyonu arasında hakim fikir, İngiliz desteği ile ayakta durmak idi. Delegelere göre, İngiliz desteği alınmazsa bağımsızlık imkanı bulunmamaktaydı. Ancak İngiltere'ye göre, Damat Ferit Paşa'nın iktidarı fazla uzun sürmeyecekti. Zira Anadolu'da yeni bir hareket başlamış ve zaten Damat Ferit Paşa'nın otoritesini yok saymıştı. Bundan dolayı İngilizler, kendilerine bağlılık sözü veren Osmanlı devlet adamlarının sözlerini pek önemsememekteydi. Bu durumu, barış antlaşmasının hafifletilmesi için nafile bir çaba olarak görmekteydiler.[870]

Barış taslağının Osmanlı heyetine sunulduğu günün akabinde, *Alemdar* başta olmak üzere birçok gazete sansür engeli ile karşılaşıyordu. Ali Kemal'in 16 Mayıs tarihli yazısında da fiilî direniş ve Bolşevik yanlılığı, kesin bir dille reddediliyordu. Ancak Anadolu'nun çıkış noktası İzmir'in, Yunanlılara verilmesi eleştiriliyordu. Aynı gün Refi Cevat da galiplerin, istediği barış koşullarını öne sürme hakkına sahip olduklarını fakat Osmanlı Hükümeti'nin de antlaşmayı imzalamama hakkına sahip olduğunu belirtmekteydi.[871] 29 Mayıs tarihli *Alemdar*'da Yunanistan'ın İzmir ve Edirne olmadan da ayakta kalabileceği fakat Türkiye'nin bu şehirler olmaksızın asla ayakta kalamayacağı belirtiliyordu. Gazete, İzmir'i "*teneffüs yolumuz*" ve Edirne'yi de "*tarihimiz*" diye betimlemekteydi. 1 Haziran'da Ali Kemal, barış koşullarının Avrupa yolunu kapattığını ve bundan dolayı Türk milletinin Anadolu'ya değil, Turan'a sığınması gerektiğini belirtiyordu. Sait Molla ise bu felaketin akılsızlık yüzünden başa geldiğini, kimilerinin Abdülhamit döneminin yeniden getirilebileceğini, kimilerinin de İttihat ve Terakki zihniyetini tekrar yaşatmayı istediklerini ifade etmekteydi. 10 Haziran günü çıkan "Biz ve Yunanistan" başlıklı yazıda, barış koşullarının, daha ziyade Türkiye ve Yunanistan'ı karşı karşıya getirdiği belirtiliyordu.[872]

[869] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 230.
[870] Sina Akşin, *a.g.e.,* s. 107-108.
[871] Sina Akşin, *a.g.e.,* s. 112-113.
[872] Sina Akşin, *a.g.e.,* s. 114-115.

3.1.4. San Remo Konferansı Sonrasında İtilaf Devletlerinin İzlemiş Olduğu Politikalar ve San Remo Kararlarının İtilaf Devletleri Basınında Yer Alması

Anadolu'da Büyük Millet Meclisi açıldığı sırada, San Remo'da Türk barış antlaşmasının son hazırlıkları yapılmaktaydı. Antlaşmanın ana hatları, 24 Nisan'da belli olmuş ve Lloyd George, İngiliz basınına yaptığı açıklamayla, Boğazları, Musul'u, Irak'ı ve Filistin'i kendilerinin muhafaza edeceğini, Fransızların Kilikya'yı ve İtalyanların da Antalya'yı himaye edeceğini belirtmişti. Lloyd George'un bahsinden, gelecekteki "Türk barışının" neyi ihtiva ettiği ve hangi çıkara hizmet ettiği açıkça görülmektedir. Ayrıca Ermeni meselesinin akıbeti de "*tarafsız bir hakeme*", yani Amerika Başkanı Wilson'a, bırakılarak konunun çözümü istenmişti.[873] Osmanlı topraklarında kurulacak bağımsız Ermenistan devleti fikrinin bizzat Wilson tarafından ortaya atıldığı göz önünde bulundurulursa Wilson'un ne denli tarafsız olduğu açık bir şekilde görülecektir. Ayrıca San Remo Konferansı'nın bitişinden sonraki gün yayınlanan *The New York Times* gazetesinin "Conferees Depart From San Remo" adlı haberinde, temsilcilerin San Remo'dan ayrıldığı ve yeni bir konferans için Spa'da toplanma kararı aldıkları belirtilmiştir. Spa'da yapılacak konferansın, Almanya ve Adriyatik sorunlarıyla ilgileneceği de haberde zikredilmiştir.[874]

San Remo Konferansı'nda reddedilen birçok ricacının bulunduğuna değinen *The New York Times* gazetesi, konferansın bitişinin aceleye getirildiğini belirtmiştir. Konferanstan sonra, Asurîlerin, Keldanîlerin, Estonların, Letonların, Litvanların, Ukraynalıların, Türklerin ve Kafkas halklarının aldıkları haberlerden ötürü oldukça kaygılandıkları haberde ifade edilmiştir. Gazetede belirtilen halkların, kendileri için başka bir konferans daha yapılacağı beklentilerinin olduğu da zikredilmiştir.[875]

San Remo Konferansı'nda alınan kararların Osmanlı Hükümeti'ne tebliğinden hemen önce Lord Curzon'un yaptığı açıklama dikkat çekicidir: "*Türk Hükümeti'ne verilebilecek en faydalı nasihat, barış şartları kendilerine bildirildikten sonra, onlara bırakılan bölgeleri hemen düzenlemeye koymak ve bunu yaparken de İngiltere'nin yardım ve desteğini istemektir.*"[876] Açıklamadan anlaşıldığı üzere Türkiye, ayakta durmak için dış yardıma muhtaçtı ve Curzon'a göre bu dış yardım için en uygun aday,

[873] Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.,* s. 47.
[874] *The New York Times,* "Conferees Depart From San Remo", 27.04.1920.
[875] *The New York Times,* "Many Petitioners Rebuffed At San Remo", 27.04.1920.
[876] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, TTK,* çeviren: Cemal Köprülü, Ankara, 2011, s. 25-26.

İngiltere idi. Görüldüğü üzere Curzon'un, Anadolu'daki hareketin başarılı olacağına dair hiçbir beklentisi yoktur.

Millerand ise Türkiye'yi savaşı uzatmakla itham etmiş ve bunun sonucunda Türkiye'nin ağır şartlar içeren bir antlaşmayla yüzleştiğini ifade etmiştir. Bu şartlar içerisinde Padişahın İstanbul'da ikamet etmesine, izin verildiğine değinmiş ancak İstanbul'un hakimiyetinin kendilerinde olacağını belirtmiştir. Kısaca özetlemek gerekirse İtilaf devletleri, tüm Osmanlı idaresine el koyuyorlar ve Padişaha da bir nevi esir muamelesi yapıyorlardı. Ayrıca Millerand, sunulan barış antlaşmasının hak, hürriyet ve adalet esasları üzerine temellendirildiğini belirtmektedir. Ancak barış taslağının herhangi bir kısmında, Millerand'ın temel aldığı "ilkeler" doğrultusunda hazırlanmış bir madde görülmediğinin de altını çizmek gerekir.[877]

San Remo Konferansı'nda Fransa ve İtalya'nın kısmen Türkiye lehine, diğer devletlerin ise tamamen Türkiye aleyhine görüş belirttiği Anadolu'da duyulmuştu. Konferansın sonunda Lloyd George, herkesin konferanstan memnun ayrıldığını belirtmişti.[878] Lloyd George, 29 Nisan 1920'de Avam Kamarası'nda Türk barış taslağı hakkında yaptığı bir konuşmasında neşeli bir şekilde[879] şu sözleri söylemiştir: "*Boğazlar, Filistin, Mezopotamya ve Musul'u korumak zorundayız, bu bölgeler, bizim sorumluluğumuza bırakıldı. Fransızlar ise Kilikya'yı korumak durumunda ve İtalyanlar da Antalya ve civarını koruma vazifesini üstlendiler.*"[880]

Antlaşmanın son şekli belirlendiğinde, milliyetçilerin gücü hakkında İtilaf devletlerinin şüphelerinin olduğu görülmektedir. İtilaf devletleri, askerî açıdan Türk kuvvetleri hakkında kaygı duymaktaydı. Türk milliyetçiler, antlaşmanın tatbiki için Anadolu içlerine girileceği hususunda şüpheliydi. Şüphesiz Ermenistan'a ilişkin San Remo'da alınan kararlar, Milliyetçi hareketin kuvveti hakkında kaygılara neden oluyordu.[881]

Yine de Yüksek Konsey, Türk kuvvetleri konusunda uzmanlar tarafından uyarılmışlardı. Ancak Yüksek Konsey, San Remo'da Türkiye'yi taksim etmek için barış

[877] Kazım Özalp, *a.g.e.,* s. 127.
[878] Kazım Özalp, *a.g.e.,* s. 126-127.
[879] L. George'un konuşmasını neşeli bir şekilde yapmasının nedeni, Avam Kamarası'nda kendisine muhalif olan bir grubun bulunmasıydı. Lloyd George, bu muhalif grubu pek önemsememekte ve örnekte görüldüğü üzere, karşılarında rahatça konuşmaktaydı. Muhalif grubun başında ise Hindistan Genel Valisi Edwin Montagu bulunmaktaydı. Neşe Özden, *a.g.m.,* s. 101.
[880] Neşe Özden, *a.g.m.,* s. 102.
[881] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 307.

antlaşması taslağını hazırlarken, konferansta fikirlerini ve raporlarını aldıkları uzmanların tavsiyelerine riayet etmemişlerdir. Nitekim uzmanlar, çok sert bir barış antlaşması hazırlandığına kanaat getirmişler ve bu nedenle Yüksek Konsey'i uyarmışlardı. Özellikle askerî yetkililer, çoğunluğu Türk olan bölgelerin Türklere bırakılması gerektiğini savunmuş ancak Türklerin ağırlıklı olarak bulunduğu bölgeler, Yunanlılar ve Ermenilere bırakılmıştı. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir John de Robeck, Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerin Yunanlılara verilmesinin Türkler tarafından kabul edilmeyeceğini ve savaşı daha da şiddetlendireceğini söylemiş, ayrıca böylesine ağır şartlar içeren bir barış antlaşmasının, Türkleri Rusların yanında yer almaya zorlayacağını da sözlerine eklemişti. Robeck'in bu endişelerini, Savunma Bakanı Churchill ve İngiliz Yüksek Komiserliği askerî danışmanlarından Deniz Yarbayı Harry Luke da paylaşıyordu.[882]

İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Robeck, barış antlaşması şartlarının hafifletilmesi önerisinde bulunmuş ve bunun, Damat Ferit aracılığıyla yapılarak Padişah'a verilecek bir lütuf gibi gösterilmesini istemişti. Bu sayede İngiltere, sadece sömürgelerindeki Müslümanların takdiriyle karşılaşmayacak, aynı zamanda Padişah yanlılarını memnun ederek Ankara'yı yalnız bırakmaya da muvaffak olacaktı. Robeck'e göre, İngiliz çıkarları doğrultusunda Türklere verilecek küçük ödünler, ileride büyük yararlar sağlayarak İngiltere'ye geri dönecekti. Robeck'in çekincesi, özellikle Hindistan Müslümanlarının vereceği tepkiden kaynaklanmaktaydı. Yine de İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve Lord Curzon, Robeck'in önerilerini pek önemsememiş, artık Türklerin yapabilecekleri en iyi şeyin, imparatorluklarından kalanı toparlamak ve bunu yaparken de İngiltere'nin kılavuzluğuna güvenmek olduğunu savunmuşlardır.[883] Ancak çarpışmaların gittikçe şiddetlenmesi üzerine Savunma Bakanlığı, "*Türk milliyetçilerine karşı, İstanbul Hükümeti'nin düzenli birliklerinin desteklenmesi onaylanmıştır. Bunu yaparken de düzenli Türk birliklerinin kullanılması önerilmiştir.*" kararını kabul etmiştir.[884] Zira İstanbul'da da İtilaf devletleri karşıtlığı başlamıştı. Veliaht Abdülmecit'e göre, antlaşma Türkiye'yi bir köle konumuna sokmaktaydı. Fransız Doğu

[882] Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* s. 74-75.
[883] Salahi Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı,* s. 102-103.
[884] Bilal Şimşir, *a.g.e.,* s. 44.

Akdeniz Filosu Komutanı Amiral de Bon[885], 14 Haziran tarihli raporunda padişah dahil tüm ülkenin artık ulusçu olduğunu ve hatta Damat Ferit'in bile Mustafa Kemal'e yönelme girişiminde bulunma ihtimalinin olduğunu zikretmiştir.[886] Lord Hardinge[887] ise San Remo Konferansı esnasında Sir Horace Rumbold'a, "*Damat Ferit'e barış şartlarıyla ilgili ümit verilmemesi gerektiği ve sonradan kendilerini suçlayacağı bir kozun, O'nun eline bırakılmaması*" şeklinde talimat veriyordu.[888]

Zira barış antlaşması hazırlanırken, İstanbul'daki Yüksek Komiserlerin hükümetlerine gönderdikleri telyazılarında, Türklerin barışı imzalamayacağı ve gerekirse İstanbul'daki meclisin Anadolu'ya taşınacağı, hatta padişahın dahi tahttan indirilip yerine yeni padişahın tahta çıkarılacağı bildiriliyor ve İtilaf devletleri ve Yunanlılara karşı Türklerin, Ruslar ve Bulgarlarla ittifak yapabileceğine dikkat çekiyorlardı.[889]

Antlaşmanın dayatılma kısmı, daha çok iç kesimlerle ilgili olduğundan İtilaf devletleri, kıyı bölgeleri hakkında çok daha az endişe duyuyordu. Askerî uzmanlar, Ermenistan dışında tüm işgal edilen bölgelerin kolaylıkla elde tutulabileceğini ve Türkiye'den alınabileceğini düşünmekteydi. Halihazırda İstanbul 16 Mart 1920'de işgale uğramış ve Boğazlar bölgesi de denetim altına çok daha önceden alınmış idi.[890]

Dış basında ise konferans ve barış anlaşmasıyla ilgili haberler, genellikle İngiliz ve Fransız gazetelerinde yer almıştır. Ayrıca Amerikan ve İtalyan gazetelerinde de konuyla ilgili haberler yapılmıştır. Konferansa sadece Batı ülkelerinden ilgi gösterilmemiştir. Sovyet Rusya, Hint Müslümanları ve Orta Asya'dan da konferans kararlarına tepki verilmiştir. Öncelikle İngiliz basınını ve kamuoyunun düşüncesini değerlendirmek yerinde olacaktır. Zira İngilizler, konferansta baskın bir rol oynamışlar ve çoğunlukla isteklerini elde etmişlerdir. İngiliz gazeteleri, Türk barışı konusunda

---

[885] Amiral Ferdinand Jean-Jacques de Bon, I. Dünya Savaşı esnasında, Müttefik Donanma Konseyi'nde hizmet vermiş ve savaş sonrasında Versailles Antlaşması'nın deniz ve donanma hükümlerinin hazırlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Nisan 1919-Temmuz 1923 tarihleri arasında Fransız Doğu Akdeniz Filosu'nun komutanlığını yapmıştır. 1921'de gerçekleştirilen Washington Deniz Silahları Konferansı'nda Fransız delegasyonunun baş teknik danışmanı olarak görev yapmış ve 1923 yılında vefat etmiştir. Müttefikler nazarında, en saygın Fransız denizci Amiral de Bon idi. *The Mediterranean Fleet, 1919-1920,* Editör Paul Halpern, *Ashgate for The Navy Records Society,* 2011, s. 58.

[886] Sina Akşin, *a.g.e.,* s. 116.

[887] 1910-16 yılları arasında Hindistan Genel Valiliği yapmış ve savaştan sonra bu görevinden ayrılarak Müsteşarlık görevine getirilmiştir. 1920'de Fransa Büyükelçisi olmuş ve 1922 yılında bu görevinden emekli olmuştur.

[888] Gotthard Jaeschke, *a.g.e.,* s. 25.

[889] Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* s. 76.

[890] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 307.

neredeyse birbirinin aynı haberler yapmışlardır. Bu haberlerde Anadolu'daki Türk mukavemeti yerilmekte ve Türklerin kendi kendilerini bile yönetmekten aciz olduğu bundan dolayı da bu milletin, başka milletlerce yönetilmesi gerektiği yinelenmektedir. Örneğin *Times* gazetesi, barışı engelleyen şeyin, Mustafa Kemal ve arkadaşları olduğunu belirtirken aynı zamanda bu kişilerin aralarında bir birlik olmadığını ve "*hayal peşinde koşan maceraperest*" subaylar olduklarını gazetenin haberlerinde görmekteyiz. *The Orient Times* gazetesinde de benzer haberler yer almaktadır. Bu gazetede de barış anlaşmasının imzalanamamasının nedeni olarak Türkler gösterilmiştir. Ayrıca İzmir ve Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmasının, bu bölgelere gerçek ve temiz bir yönetim getireceği gazetede zikredilmektedir.[891] Bu haberlerden yola çıkarak İngiliz yönetiminin ve basınının barışın gecikme sebebini örtbas etmeye çalıştıkları kanısına varabiliriz. Nihayetinde Türk topraklarının paylaşım planları, savaş sırasında başlamış ve ateşkesten sonra uzunca bir süre kimin hangi bölgeyi alacağı konuları, "barış görüşmeleri" adı altında tartışılmıştır.

1 Mayıs tarihli *The New York Times* gazetesinde yer alan bir haberde, İngiltere'nin Anadolu kıyılarını işgal edeceği ve çok yakın bir zaman içerisinde Bursa'daki yönetimi, direkt kendilerinin üstleneceği zikredilmekteydi. İngiltere'nin, Türk milliyetçilerine karşı, Sultan'ın kuvvetlerini desteklemek amacıyla, işgali ve askerî harekatı yapacağı haberde belirtilmekteydi. İngiltere'nin bölgede yetkili askerî temsilcisi Korgeneral Milne'nin, İzmit ve Bursa'ya yaptığı teftiş gezisi sonucunda Mudanya limanını işgal ettiği de haberde bildirilmekteydi. Mudanya'dan sonra Bursa'nın ele geçirilmesiyle İngiltere'nin Marmara Denizi'ndeki limanları kontrol altına alma niyetinde olduğu da haberde zikredilen bir başka ayrıntıdır.[892]

San Remo Konferansı'nda alınan kararlar, tüm İslam dünyasında şaşkınlık ve tepki ile karşılanmıştı. Öyle ki İtilaf devletleriyle işbirliği içerisinde olan Şerif Hüseyin ve Emir Faysal dahi kararlar karşısında şoka uğramışlardı. Zira San Remo kararlarıyla, işbirlikçilere dahi bağımsızlık imkanı tanınmamaktaydı. Fransız ve İtalyan basınında ise kararların ağır olduğu ve Türklerin bu kararları kolayca kabul etmeyeceği yazılıyordu.[893]

Barış şartları, Osmanlı tarafına bildirildikten sonra devletler arasındaki anlaşmazlıkların gittikçe arttığını görmekteyiz. Nitekim sunulan barış antlaşması metni,

[891] İzzet Öztoprak, *a.g.e.,* s. 131-133.
[892] *The New York Times,* "British to Fight Rebels in Turkey", 01.05.1920.
[893] Kazım Özalp, *a.g.e.,* s. 130.

henüz Fransız Meclisi'nde onaylanmamıştı. Zira Fransa Hükümeti içerisinde, Kuva-yı Milliye ile anlaşmanın Fransız çıkarları lehine olacağı yönünde bir hava oluşmaya başlamıştır. Bu havanın oluşmasının en büyük sebebi de kuşkusuz İngiltere'nin barış konferanslarında hakim ve dominant bir tavır sergilemesiydi. Ayrıca İtalya'da da barışın kendilerine herhangi bir çıkar sağlamayacağı, aksine Yunanistan'ı güçlendirecek hamleler atıldığı görüşleri hakim olmuş ve İtalyanlar, bu durumdan ciddî şekilde rahatsızlık duymuşlardı. Bunun en önemli örneğini, Nitti'nin konferans sırasında sergilediği Yunan karşıtı tavırlarında görmekteyiz. Bu arada İngiltere ve Yunanistan ise barışı uygulamak konusunda oldukça istekli bir görüntü çizmekteydi. Zaten barış şartları tebliğ edildikten hemen sonra Anadolu'ya Yunan ileri harekatı başlamıştı.[894]

1920 yazında, İngiltere, Türkiye üzerindeki etkisini arttırmak için Yunanistan'ı kullanırken Bolşevikler de Ankara'daki nüfuzlarını arttırmaya çalışıyordu. Fransa ise Türkiye'de ikinci planda kalmak istemediğinden, Ankara ile görüşmelere sıcak bakmaktaydı. İtalya da Mustafa Kemal Paşa ile geçici bir protokol anlaşması yaparak maden imtiyazı almış ve bu durum, Fransa'nın hiç hoşuna gitmemişti. Bu nedenler, Fransa'yı Türkiye ile yakınlaşmaya ve anlaşma yoluna gitmeye yaklaştırmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın buradaki diplomatik başarısı açıkça görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa, önce İtalya'yı gizli bir anlaşma ile Türk saflarına çekmiş ve ardından Fransa ile görüşmelere başlamıştır. Görüldüğü üzere Mustafa Kemal Paşa, devletler arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanarak, aralarındaki ittifakı bozma yoluna gitmiştir. Ayrıca güney cephesinde Fransız birliklerinin durdurulması ve Suriye'de çıkan isyanlar sebebiyle bu birliklerin desteklenememesi, Fransa'nın Türkiye meselesinde dezavantajlı bir duruma düşmesine neden olan önemli faktörlerdendir.[895] Ek olarak İtalya'da yaşanan ekonomik sıkıntıyı da dile getirmek, araştırmamız açısından önemlidir. 19 Nisan 1920 tarihli *The New York Times* gazetesinde yayımlanan haberde, İtalya'nın savaş borçları için girişimde bulunduğu belirtilmektedir. Haberde, bu borçları karşılamak için savaş sırasında ağır vergiler koyan İtalya'da, borçların resmî kayıtlara göre, 77 milyar Liret olduğu belirtilmektedir. İtalya'daki pahalılığa karşı, halkın protestolarda bulunduğu da haberde zikredilmektedir.[896] İtalya'nın eleştirildiği bir başka konu ise konferanstan dişe dokunur bir kazanç sağlanamaması idi. San Remo Konferansı'nda İtalya'nın kömür

[894] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 244-245.
[895] Bige Yavuz, *a.g.e.*, s. 72 ve 76-77.
[896] *The New York Times*, "Italy Takes Steps to Meet Her War Debt", 19.04.1920.

ihtiyacı da dahil olmak üzere birçok taviz vermesi[897], Nitti ve kabinesinin İtalya halkı tarafından eleştirilmesine neden olmuştur. Dışişleri Bakanı Scialoja, üç önemli soruna işaret etmiş ve bu üç noktanın İtilaf devletleri ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından vaat edildiği şekilde çözümlenmesini istemiştir. Bu üç nokta; Fiume'nin İtalya'ya bırakılması, İtalyanların Dalmaçya kıyılarındaki güvenliği ve Adriyatik'te güvenliğin sağlanmasıydı.[898] Elbette İtalya'nın beklentileri gerçekleşmeyecek ve bu nedenle müttefiklerinden gittikçe kopacaktır.

Mustafa Kemal Paşa, Fransızları anlaşmaya zorlamak için güney cephesine ağırlık verilmesini istemiş ve Türk birlikleri, buradaki Fransız kuvvetlerine ağır bir darbe vurmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın bu bölgeye ağırlık vermesinin en önemli nedeni, San Remo Konferansı'nda Türk topraklarının taksimini görüşen İtilaf devletlerinin dikkatini çekmek ve onlara bir mesaj vermekti. Ayrıca bir diğer neden de Fransızları güneyde zor bir duruma düşürüp, Fransa'yı müttefiklerinden ayrı bırakarak barış yapmaya zorlamaktı. Bu nedenlerle Ankara Hükümeti, Fransa üzerinde baskı yaratmak ve Fransız kuvvetlerinin bölünmesini sağlamak amacıyla Suriyelileri Fransa'ya karşı kışkırtmaktaydı.[899] Mustafa Kemal Paşa, Fransız işgaline karşı Suriye'de başlayan direnişi desteklemiş ve her iki taraf, koordine bir şekilde Fransızlara saldırarak önemli kayıp ve zarara neden olmuşlardı. Bu ortak saldırılar, hedefine ulaşarak Fransızların Ankara ile görüşme yapmak istemesini sağlamış ve nihayetinde Van Valisi Haydar Bey, Binbaşı Reşit Bey ve Mazhar Müfit (Kansu) Bey'den oluşan bir heyet, Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud ile Beyrut'ta görüştü. Kilikya'daki

---

[897] Bilindiği üzere kömür, İtalya için hayati öneme haiz bir madendi. Araştırmamızda Ereğli kömür imtiyazlarının incelendiği bölümünde İtalyan temsilcilerin bu durumu, birçok defa dile getirdiğine değinmiştik. Kömürün bu denli öneme haiz olmasına rağmen İtalya, kömür meselesinde de ödün vermek zorunda kalmış ve İtalya, San Remo Konferansı'ndan el boş dönmüştü. Kömür madenleri konusunda tam bir başarı kazanamayan Nitti, İtalya'nın kömür ihtiyacı hasebiyle Türkiye ile ilişkiler kurmaya başlamıştı. İtalya'nın kömür sıkıntısını ve bu sıkıntının giderilemeyişini aşağıdaki belgeden daha net şekilde görmekteyiz. "*Ticaret Ataşesi, Hazine ve Maliye Bakanlıkları ile yaptığı uzun görüşmelerden yeni döndü. Hazine Bakanı, Nitti'nin her halükarda İtalya'nın daha fazla kömür ihtiyacı olduğunu konuşmak için İngiliz Başbakanı ile görüşmek niyetinde olduğunu ve ülkesinin bu durumunu değiştirmek istediğini belirtti. İngiliz diplomat Sir George Buchanan ise bu iki meselenin görüşülmesi için süre verilmesi hususunda çok güçlü bir şekilde ısrar etmiş ve mümkünse yardımın yapılması için her türlü çabanın gösterilmesini istemişti.*
Kömür meselesine ilişkin olarak, İtalya geçmiş aylarda minimum düzeyin yarısından daha az miktar ton kömüre sahipti ve ülke ile vatandaşların ihtiyacı olan miktar, aylık 500.000 tondur. Buchanan sorunun çözümü için, diğer ülkelerden ufak bir indirimle İtalya'nın gerekliliklerinin yerine getirilmesine olanak sağlamak için yardım istemeyi öneriyordu. Zira kömür, İtalya'nın iç barışını tehlikeye atan önemli bir unsurdu." *CAB 24_154_15*.

[898] *The New York Times,* "Italians Criticise Nitti", 28.04.1920.

[899] Roderic Davison, *a.g.m.,* s. 92.

gergin ortamın yatıştırılmasını isteyen Gouraud, Haydar Bey ile anlaşma yapmak istemiş ancak Haydar Bey, anlaşma yetkisine sahip olmadığını belirterek General'i Ankara'ya yönlendirmişti. Bunun üzerine Gouraud, Fransız banka müdürü M. Sava'yı Antalya'ya göndermiş ve Sava, bir Fransız heyetinin Ankara'ya gitmesi için Mustafa Kemal Paşa'dan izin almıştı. Fakat Fransızlar, San Remo'da kullanabileceği bir koz elde etmek amacıyla heyetin seyahatini ertelemiş ve Kilikya'daki Türk birliklerine karşı askerî bir harekat düzenlemişlerdi. Lakin Fransız askerî harekatı başarıya ulaşamamış, üstelik Fransızlar, ağır kayıplar ve esirler vererek[900] geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu suretle Gouraud, heyetin derhal Ankara'ya gitmesini ve görüşmelere başlamasını istemiş, ve genel sekreter Robert de Caix, M. Sava ve Amiral Lebon'dan müteşekkil heyet de 20 Mayıs 1920'de Ankara'ya ulaşmıştı. Ateşkes konusuna eğilmek, konumuzun ilerleyişi açısından faydalı olacaktır. Nitekim bu süreç içerisinde İtilaf devletlerinin değişken politikalarını ve Mustafa Kemal Paşa'nın başarılı dış siyasetini görmek mümkün olacaktır. Fransa'nın Suriye'deki Yüksek Komiseri General Gouraud ile Mustafa Kemal Paşa arasında ateşkes şartları görüşülmüş ve ateşkesin, 30 Mayıs'ta yürürlüğe girmesi ve 20 günlük bir süreyi kapsaması planlanmıştı. Taraflar, Kilikya üzerinde uzunca görüşmeler yapmış ve 23 Mayıs'ta ateşkes koşulları belirlenmişti. Fransız heyeti, koşulları aynı gün Paris'e iletmiş ve Fransız Hükümeti, 28 Mayıs'ta koşulların onaylandığına dair bir telyazısını heyete göndermişti. Ateşkes koşulları şu şekilde idi: "*Pozantı, Sis, Maraş ve Urfa Fransızlar tarafından boşaltılarak Türk jandarmasının korumasına bırakılacak, esirler karşılıklı olarak mübadele edilecek, Kilikya'da Fransa'ya imtiyazlar verilecek ve Fransa, Türk millî hareketine karşı bir tutum sergilemeyi bırakarak, bu hareketin siyasî amaçlarına gizliden gizliye destek verecekti.*" Elbette bu durum, İngiltere'nin hoşuna gitmemiş ve İngilizler, Fransız ateşkesini Anadolu'daki hareketin tanınması yolunda atılan ilk adım olarak zikretmiştir. Bu sebeple İngilizler, ateşkes şartlarının bozulması için ellerinden geleni yapmışlardır. Ateşkes anlaşması, Fransa'nın Kilikya'da ne denli zor duruma düştüğünü göstermek açısından büyük bir önemi haizdir. Bundan sonra Fransa ve İngiltere, Faysal sorununun

[900] Fransız yenilgilerine dair *The New York Times* gazetesinde oldukça fazla haber yer almaktadır. Örneğin; 1 Mayıs 1920 tarihli *The New York Times* gazetesinin "Turks and Kurds Massacre 400 French" adlı haberinde Urfa'da Fransız kuvvetlerinin düştüğü güç durumdan söz edilmektedir. Türk-Kürt kuvvetlerinin işbirliğiyle, 400 Fransız askerin "katledildiği" Amerikan gönüllülerince bildirilmiştir. Haberde Türk-Kürt kuvvetlerinin sayısı, 3 bin kişi olarak zikredilmiştir. *The New York Times*, "Turks and Kurds Massacre 400 French", 01.05.1920.

çözüme kavuşturulması için hamleler yapmaya başlayacaktır. Oysa ki İngilizler, Fransa'ya karşı bu sorunu sürekli olarak bir koz olarak kullanmaktaydı. San Remo Konferansı'nın akabinde bir Türk-Fransız anlaşması ümidi doğmuş ancak İngiltere'nin devreye girmesiyle, Fransa ateşkesi bozmuş ve Sevr Antlaşması'na katılmıştır. Ankara Antlaşması'na kadar da Fransa ile savaş hali devam etmiştir.[901] Ankara ile Fransız Hükümeti'nin görüşmeleri, Mustafa Kemal Paşa ve Ankara Hükümeti'nin büyük bir diplomatik zaferiydi. Her ne kadar ateşkes görüşmelerinden sonra önemli bir sonuç çıkmasa da Fransa nazarında, Ankara Hükümeti'nin bir güç olarak görüldüğü kabul edilmelidir. *Chicago Tribune*'un haberine göre, İngiltere ile Sovyet Hükümeti arasında da görüşmeler yapılmaktaydı. Londra'da yapılan görüşmeler, L. George ve Krassin arasında gerçekleştiriliyor ve Sovyet Hükümeti'nin tanınmasını ihtiva ediyordu.[902]

Fransız basınında ise Türk barış antlaşması meselesi, iki gruba ayrılmıştı: Bunlardan ilki, tıpkı İngiliz basını gibi suçlu olarak direkt Türkleri göstermekteydi. Pierre Loti'nin başını çektiği diğer grup ise barış şartlarının ağır olduğunu savunuyor ve Fransa'nın antlaşmayı onaylaması halinde çıkarlarının sarsılacağını belirtiyorlardı. Pierre Loti, antlaşmanın şekillendiği her bir konferans sırasında, Türkler lehine yazılar yazmış ve kamuoyunun büyük bir kısmını etkilemiştir. Özellikle San Remo Konferansı öncesi *La Croix*'de yazdığı bir yazıda "*Fransızlar, Doğu'daki maddi ve manevi çıkarlarını ancak Türklerin burada kalmasıyla koruyabilirler. Türkleri İstanbul'dan çıkartmak Boğazlar'ı İngiliz eline vermek demektir. Türkleri İstanbul'dan çıkartmadan da Boğazlar'dan serbest geçiş hakkı sağlamak mümkündür.*" diyerek Başbakan Millerand'ı dahi etkilemiştir.[903] Ayrıca Fransızların, Türkleri yanlış tanıdığını yazılarında dile getirmiş, bu yanlış tanınmanın nedeni olarak, okullarda Voltaire ve Victor Hugo gibi Yunan hayranı düşünürlerin kitaplarının okutulmasını göstermiş ve bundan dolayı Fransa'da Türkler aleyhine bir tutum takınıldığını ileri sürmüştür.[904] Pierre Loti, Claude Farrere, Berthe Georges-Gaulis ve Türkleri savunan diğer yazarların çabaları, meyvelerini vermeye başlamış ve nihayetinde ülkenin en yüksek tirajlı gazetelerinden *Le Temps*, konferans sırasında ve sonrasında yaptığı haberlerde bağımsız

[901] Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* s. 69-73.
[902] Neşe Özden, *a.g.m.*, s. 103.
[903] Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 147.
[904] Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 47-52.

bir Türk devleti kurulmasını desteklemiştir.[905] San Remo Konferansı'nın hemen akabinde, konferansta alınan kararlar, Paris basını tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Paris basını, Millerand'ın konferansta sergilediği tutum ve politikadan oldukça memnun olduğunu belirtmiştir.[906]

İzmir meselesi, İtalyan basınında geniş bir yer bulmuş ve İzmir'in Yunanistan'a bırakılmasının karara bağlanmasıyla birlikte İtalyan gazeteleri, İngiltere'yi sert bir biçimde eleştirmişlerdir. *Aida Nationale* gazetesi, İngiltere'nin verdiği destek sayesinde Venizelos'un aşırı isteklerde bulunduğunu öne sürmüştür.[907]

Yunan basınına göre ise Yunanistan, San Remo Konferansı'ndan bir hayli kazançlı çıkmış ve konferans sonrası ülkesine dönen Venizelos, bir fatih edasıyla karşılanmıştı. Atina'daki bir konuşmasında Venizelos; "*Biz Aydın'ı terk ediyoruz. Fakat buna mukabil İzmir sancağını ve Manisa'nın bazı kazalarını muhafaza ediyoruz. İzmir ile havalisi, Türkiye'den ayrılan arazi ile aynı şartlara tâbi tutulmakta ve Sultanın söz hakimiyeti altında kalmaktadır. Yunan hükümeti, sükun ve asayişin temini için İzmir ve havalisinde gereken askerî kuvveti bulunduracaktır.*"[908] Görüldüğü üzere Venizelos bu durumun, yalnızca Anadolu'ya bir giriş olduğunu belirtmektedir ve bölgede Yunan ordularının konuşlanması, ileri harekata devam edileceğinin bir göstergesidir. Yaptığı açıklama ile Venizelos, Türk topraklarındaki emellerinin ne denli ileri boyutta olduğunu açıkça ifade etmektedir.

3.1.5. A.B.D.'nin San Remo Kararlarına Yönelik Tutum ve Politikaları

Ermeni mandası meselesi, Amerika'da uzun bir süre gündemi işgal etmiş ve Ermenilerin sınırlarının belirlenmesi ve Batum'un Ermenistan'ın denize çıkışı için kullanılması, Ermenilerin Bolşevik kuvvetlerine karşı başarılı olduğu ve Boston'da Ermenilere yardım amacıyla asker toplanacağı gibi haberler ortaya çıkmıştı.[909] Paris Konferansı'nda Lloyd George, Wilson'a savaş sonrası sorumlulukların yeniden paylaşılmasını teklif etmiş ve Wilson da bu teklifi memnuniyetle kabul etmişti. Zira Wilson, Amerika halkının, Ermenilerin hamiliğini üstlenmekten kıvanç duyacağını

[905] İsmet Öztoprak, *a.g.e.,* s. 129-131.
[906] *The New York Times,* "Paris Press Applauds San Remo Declaration", 28.04.1920.
[907] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 231.
[908] Kazım Özalp, *a.g.e.,* s. 127.
[909] Necmi Uyanık, Mustafa Zenginbaş, "Mandalı Günler: The New York Times Gazetesine Göre ABD Senatosu'nun Ermeni Mandasını Reddetmesi Sürecindeki Gelişmeler", *Tarihin Peşinde/Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Selçuk Üniversitesi Yayınları,* S. 6, Konya, 2011, s. 233-234.

düşünmekteydi. Fakat Senato'da Wilson karşıtı Cumhuriyetçiler çoğunluktaydı ve halk arasında da Cumhuriyetçiler, çoğunluğu ele geçirmeye başlamıştı. General Harbord'un raporlarında, bölgenin korunması için gereken asker sayısının 56.000 olduğu ve Ermenilerin gelişimi için harcanacak paranın 756 milyon Dolar kadar büyük bir miktar olduğu ortaya çıkınca, bu fikir, Amerikan kamuoyunda Ermeni mandası aleyhine bir tutumun gelişmesine neden olmuştu. Yine de Wilson'un, açıklanan maliyete rağmen, mandanın alınması için Senato'ya başvurması ironiktir.[910] Görüldüğü üzere Wilson, hayalperest davranmaktaydı ve Ermenileri, himaye ederek "kahraman" rolü oynamak niyetindeydi. Ayrıca Wilson, savaşın sonunda yayınladığı "ilkeler" ile kazandığı prestiji, arttırmak istiyordu. Ancak Monroe Doktrini'nin etkisindeki Cumhuriyetçiler, kamuoyunu da önemli ölçüde etkilemiş ve çoğunluğun onayını kazanmışlardı. Yani Cumhuriyetçiler, Amerika'nın Avrupa sorunlarıyla ilgilenmesine karşı çıkmaktaydı. Böyle bir iç siyasî ortamda Wilson, Ermeni mandasının külfetine rağmen mandayı üstlenmek istemiş ve neticede hem bu isteğinden vazgeçmek zorunda kalmış hem de seçimlerde acı bir yenilgi tatmıştır. Aşağıda Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın manda konusundaki tutumuna, Amerikan kamuoyu ve muhalefetin manda karşıtlığına değinmeye çalışacağız.

San Remo Konferansı toplanmadan önce Milletler Cemiyeti, Ermenistan konusunda sorumluluk almayacağını bildirmişti. Böylece İtilaf devletleri, Ermeni meselesinde yalnız kalmıştı. Bundan dolayı İtilaf devletleri San Remo Konferansı'nda, Amerika Birleşik Devletleri'ni mandayı almaya ikna etmek için epey çaba sarf etmişti. Nitekim Ermenileri desteklemek, fazlaca masraf ve sorumluluğu da beraberinde getirecekti.[911] San Remo Konferansı toplantıları sırasında ise Lloyd George, Erzurum'da az sayıda Ermeni bulunmasını kabul etmesine rağmen, Yüksek Konsey, bölgenin Ermenilere bırakılmasına karar vermiş ve sınırların tayini için de Başkan Wilson'a başvurmayı kabul etmişti.[912] Wilson da konferanstan hemen önce Senato'ya Harbord'un raporunu göndermiş ve konferansın akabinde Harbord'un raporlarının etkisiyle Senato'da Ermeni mandası karşıtlığı artmıştı. Milletler Cemiyeti'nin bu kararı, Yüksek Konsey'e bildirmesiyle birlikte geriye tek bir seçenek kalıyordu: Amerika Birleşik Devletleri'ni mandayı üstlenmeye ikna etmek. Zira San Remo Konferansı oturumlarını

[910] Gotthard Jaeschke, *a.g.e.,* s. 196.
[911] Serpil Sürmeli, *a.g.m.,* s. 111.
[912] Gotthard Jaeschke, *a.g.e.,* s. 41-42.

incelediğimiz bölümde İtilaf devletlerinin, Ermeni mandasını üstlenme hususundaki görüşlerine değinmiştik. Hiçbir *Başlıca Müttefik Devlet*, mandayı üstlenmeye yanaşmamış ve konunun, Amerika Başkanı Wilson aracılığıyla, Amerika Birleşik Devletleri'ne intikal etmesine çalışmışlardı. Mandayı Amerika'nın üstlenmesi için de Norveç, Hollanda, Kanada gibi devletleri mandater adayı olarak göstermişlerdi.

San Remo'da Osmanlı taksim konularının son hazırlıklarının yapıldığı sırada Amerika Birleşik Devletleri Senatosu'nda da Başkan Wilson gözetiminde bir toplantı yapılmasına karar verilmişti. 26 Nisan 1920 tarihli *The New York Times* gazetesinin "Report Treaty Return Will Be Up at Cabinet Meeting Today" başlıklı haberinde Beyaz Saray'da yapılacak bu toplantıya değinilmişti. Haberde, Başkan Wilson'un toplantıda Türk Barış Antlaşması'na dair konuları tartışmaya açacağına dair bilgiler bulunmaktadır.[913]

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un, Ermenistan mandasını üstlenmek için ne denli büyük bir istek duyduğunu çabalarından açıkça görmekteyiz. Zira San Remo Konferansı'nın hemen ertesi günü Wilson, mandayı üstlenmek için kabineyi hemen toplamış ve çalışmalara başlamıştır. San Remo Konferansı'nda kararlaştırılan notanın, henüz Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı'na ulaşmamış olmasına rağmen, Wilson'un ivedi bir şekilde Ermeni sorununu görüşmek istemesi, yukarıda da bahsettiğimiz üzere Wilson'un Ermeni mandasını üstlenmeye ne kadar istekli olduğunu kanıtlar niteliktedir.[914]

Amerika'nın manda konusunda olumsuz bir tavır almasında petrolün de büyük bir önemi vardır. Petrol bölgelerinin daha çok İngiltere'de olması ve Fransa'nın da geri kalan kısma sahip olması, Amerika'yı bu iki devletten uzaklaştırmıştır. Wilson'un ise bütün bunlara rağmen, halen İngiltere ve Fransa çıkarına uygun olarak Ermeni mandasını üstlenmek istemesi, Wilson'un Amerika ve dünya çapında bir kahraman olarak anılmasına neden olmamış, tam aksine ülkesindeki prestijini kaybetmesine sebep olmuştur. Zira İngiltere, Amerika'nın Ortadoğu'da petrol arayışlarını kısıtlamaya çalışmış ve bu durumun doğal bir sonucu olarak Amerika'da İngiltere aleyhine bir hava oluşmaya başlamıştır. Buna ek olarak İngiltere'nin eski taksim anlaşmalarında Rusya'ya bırakılan yerleri, Amerika'ya sunması ve bu bölgede Ruslara karşı Amerika'yı tampon

[913] *The New York Times,* "Report Treaty Return Will Be Up at Cabinet Meeting Today", 26.04.1920.
[914] *The New York Times,* "Wilson Meets His Cabinet", 28.04.1920.

devlet olarak kullanmak istemesi, İngiltere'nin aleyhine olan havanın daha da bozulmasına neden olmuştur.[915]

Wilson'un heves ve isteklerine rağmen Amerika Birleşik Devletleri, Ermenistan'ın bağımsızlığını ve kurulacak devletin sınırlarını çok yakından takip ediyor ancak Ermenistan'ın mandaterliğini üstlenmeye de sıcak bakmıyordu. Yine de Amerika, Ermenistan'ın bağımsızlığı için yeterli desteği vereceğini taahhüt ediyordu. Bunu 27 Nisan tarihli *The New York Times* gazetesinde net bir şekilde görmekteyiz. Ancak aynı haberde Amerika'da Ermeni mandası fikrini destekleyen Demokratların, bu fikre karşıt olan Cumhuriyetçiler karşısında güç kaybettiğinden de bahsedilmektedir.[916] Yani kendi iç sorunlarından dolayı Amerika Birleşik Devletleri, Ermeni mandası meselesine ve Türk topraklarının paylaşımına karışamamıştır. *The Daily News* gazetesinde, mandanın kabulü için Milletler Cemiyeti üyesi olup, Cemiyet tüzüğünün onaylanması gerektiğinden Amerika'nın mandayı üstlenmesinin çok zor olduğu haberi yer almaktaydı. Amerika'nın mandayı almayacağı konusunda İngiliz gazeteleri de hemfikir görünmekteydi. *The London Times* ise Amerika halkının manda sorumluluğunu almaya isteksiz olduğunu yazıyordu.[917] Görüldüğü üzere İtilaf devletleri basını da Amerika'nın Ermeni mandasını üstlenmeyeceğinin farkındaydı ancak Wilson, ülkesindeki gelişmelere rağmen Ermeni mandasını üstlenmeyi amaçlamaktaydı.

San Remo Konferansı'nda İtilaf devletlerinin Ermeni sorununun çözümünü, Amerika Birleşik Devletleri'ne bırakmaya karar vermelerinden sonra Amerika Birleşik Devletleri kamuoyunda, Ermeni mandası karşıtlığı gittikçe artmıştır. Savaş sırasında Amerikan kamuoyunda bir hayli güçlü olan Ermeni mandası fikri, savaş sonrasında azalmaya başlamış ve gittikçe karşıtlığa dönüşmüştür. 27 Nisan 1920 tarihli *The New York Times* gazetesinin "Congress Opposes Armenian Republic" başlıklı haberinde, hem Amerika halkının hem de Kongre'nin, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermeni mandasını üstlenmesini istemediğini açıkça görmekteyiz. Amerikan Kongresi'nde bu karşıtlığın ne denli büyük boyutlara ulaştığı, gazetede özellikle belirtilmektedir. Dışişleri Bakanı Bainbridge Colby, Kongre'de yaptığı konuşmasında Ermeni mandasını desteklemediğini açıkça belirtmiştir. Ayrıca Colby, sunulacak manda tasarısının, Kongre'de açık bir şekilde reddedileceğini de kamuoyuna duyurmuştur. Yüksek

[915] Necmi Uyanık, Mustafa Zenginbaş, *a.g.m.,* s. 231.
[916] *The New York Times,* "Congress Opposes Armenian Republic", 27.04.1920.
[917] Necmi Uyanık, Mustafa Zenginbaş, *a.g.m.,* s. 228.

Konsey'in, Amerika Birleşik Devletleri'ne Ermeni mandasını önermesi üzerine, ertesi gün görüşen Senatörlerin de Ermeni mandasına ret oyu verdiği haberde zikredilmektedir. Ayrıca haberde, hem Demokratların hem de Cumhuriyetçilerin Ermeni mandasını desteklemediği görülmektedir.[918]

San Remo Konferansı'nın akabinde, Amerika basınında Ermeni mandasıyla ilgili haberlerin de arttığını görmekteyiz. Zira San Remo'da, Ermeni meselesiyle ilgili sorumluluklar, Amerika Birleşik Devletleri'ne bırakılmıştı. Amerika'da manda karşıtı görüşlerin güçlenmesi, Ermenilerce hoşnutsuzlukla karşılanmıştı. Amerika'daki Ermeni kiliseleri ve Ermeni yandaşı din adamları, Amerika'nın mandayı üstlenmeye teşvik edilmesi gerektiğinde görüş birliğindeydi. Ayrıca habere göre, din adamı Wise, Amerika'nın mandayı üstlenmemesi halinde, Türklerin Ermenileri zalimce katledeceklerini belirtiyordu.[919] Görüldüğü üzere Türk düşmanlığı, hemen her haberde açık bir şekilde dile getiriliyordu.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermeni mandasını üstlenmesi için, Ermenilerin oldukça fazla propaganda yaptığı görülmektedir. Propagandaların temelini, Hıristiyanlık ve Ermenilerin yaşadığı "Türk zulmü" oluşturuyordu. *The New York Times* gazetesinde yayınlanan haberlerden birinde, Ermeni papazların katılımıyla bir toplantı yapılacağı ve toplantıda, Amerika'dan, Ermenileri Türk egemenliği altından kurtarmaları istenecekti.[920] *The New York Times* gazetesinde yer alan bir başka haberde ise Bakü'deki Ermeniler, katliamla karşı karşıya kalmıştı. Yüksek Komiserler, bu durumun sorumlusu olarak Müslümanları göstermekteydi. Albay William Haskell'in raporlarına göre, Azerbaycan'da meskun Ermenilerin durumu, Azeri Hükümeti'nin Ermenileri koruma çabalarına rağmen kritik bir seviyede idi. Azeriler ve Ermeniler arasındaki mevcut durumun, Karabağ'dan kaynaklandığı da haberde zikrediliyordu.[921]

Yüksek Konsey'de Ermeni mandasının Amerika Birleşik Devletleri'ne sunulması kararının alınmasıyla birlikte, Amerika basınında manda teklifinin değerlendirilmesine dair haberler görünmektedir. Nitekim *The New York Times* gazetesinin 5 Mayıs tarihli bir haberinde, Yüksek Konsey'in Amerika'ya yaptığı Ermeni mandası teklifinin içeriğinin, 4 Mayıs'ta Amerika Dışişleri Bakanlığı'na ulaştığı

[918] *The New York Times,* "Congress Opposes Armenian Republic", 27.04.1920.
[919] *The New York Times,* "The Armenian Responsibility", 09.05.1920.
[920] *The New York Times,* "To Plead For Armenia", 02.05.1920.
[921] *The New York Times,* "Says Baku Armenians Face Extermination", 03.05.1920.

belirtilmekteydi. Haberde meselenin Wilson'a iletileceği ve Wilson'un karar vermesinin bekleneceği belirtilirken aynı zamanda Amerika Hükümeti'nin mandayı üstlenmek istemediği ifade edilmekteydi.[922]

26 Mayıs 1920 tarihli *The New York Times* gazetesinde çıkan "Fedakarlığımız Test Ediliyor" isimli haberde "*Ermenistan mandasının savaş sonrasında Birleşik Devletlere teklif edilmesi durumunda bunun büyük ihtimalle kabul edileceğini, hem halkın hem de Kongre'nin mandayı kabule hazır olduğunu ancak şu anki durumla, savaş sonrası durumun pek çok farklılıklar içerdiğini ve bu yüzden Amerikan halkı ve Kongre'nin mandayı kabul etmesinin mümkün olmadığı*" belirtilmiştir. Aynı haberde "*Değişimin sadece Amerikan kamuoyu ve politik yaşantısında olmadığı ayrıca Ermenistan'ın da siyasî, askerî ve malî alanda değişiklikler yaşadığını ve bunların genelde olumsuz değişiklikler olduğu*" bilgisi yer almaktadır. Haber, Türk-Ermeni savaşının daha devam edeceğine, Ermenilere verilmesi planlanan toprakların daha çok İtilaf devletlerinin çıkarına hizmet ettiğine ve Ermeni meselesinin artık sadece sempati ve bir miktar paradan ibaret olmadığına, artık devamlı bir himaye ile ağır bir sorumluluğu da beraberinde getireceğine değinerek sona ermektedir. Görüldüğü üzere Amerika, yapılan planların farkındaydı ve Ermenistan mandasını almak hususunda olumlu bir gelecek görmemekteydi.[923]

Manda teklifinden sonra Amerikan Senatosu'nda mandaya karşıt olanlar, yalnızca Cumhuriyetçi Senatörler değildi aynı zamanda Demokratların da bir kısmı, mandanın kabulüne karşıydı. Ancak Kongre'nin masraf ve sorumluluk üstlenmek istemediği için mandanın kabulünü onaylamayacağı yönünde haberler çıktıktan sonra da Wilson mandayı alma fikrinden vazgeçmemişti. Yani Wilson, öneriyi henüz Kongre'ye sunmadan dahi mandanın reddedileceği aşikardı. Zaten manda rejimlerin yapılanmasını öneren Milletler Cemiyeti tüzüğünün de Senato tarafından reddedilmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermeni mandasını daha o dönem kabul etmeyeceğinin de bir işaretiydi. Wilson'un Kongre'ye sunduğu manda teklifi, 27 Mayıs 1920 tarihinde 11'e 4 oyla reddedilmişti. Bu olay, Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa'yla, taksim anlaşmalarıyla ve Ermenistan mandası ile olan bağını kopartarak tekrar yalnızlık politikasına dönmesine neden olmuştur.[924] Konferans bitiminde ülkesine dönen İngiltere

[922] *The New York Times*, "Mandate Offer Received", 05.05.1920.
[923] Necmi Uyanık, Mustafa Zenginbaş, *a.g.m.,* s. 229-230.
[924] Necmi Uyanık, Mustafa Zenginbaş, *a.g.m.,* s. 226 ve 231.

Başbakanı Lloyd George, Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada San Remo'daki barış konferansı ve Türk antlaşması taslağı hakkındaki görüşlerini vekillerle paylaşmıştı. Ayrıca Ermenistan konusunda Amerika'ya müracaat edildiğini ve iki seçenekli bir teklifin Washington'a iletildiğini sözlerine eklemişti. Ancak Amerikan Senatosu'nda 1 Haziran 1920 tarihinde yapılan oylama sonucu, Ermeni mandası kesin bir şekilde reddedilmişti.[925]

Ermenistan mandası meselesi, 1 Haziran 1920 tarihinde Senato tarafından kesin bir şekilde reddedilmiş ayrıca Ermenistan'a asker yardımının yapılmayacağı da kabul edilmişti. Manda konusu reddedilse de Ermenilere yardım konusu Amerika'da görüşülmüş ve Amerikan ve Ermenilerden oluşan bir komisyonda toplanacak 50 milyon dolarlık kredinin Ermenistan'ın geliştirilmesi ve paranın ihtiyaçlar için kullanılması önerisi, Cumhuriyetçi kanattan da destek görmüştü. Ermenistan'ın içinde bulunduğu kötü durumdan dolayı askerî yardımın da yapılamayacağına kanaat getiren Senato, Ermenistan'a asker göndermenin sadece asker kaybına neden olacağına işaret etmişti. Amerika'nın askerî yardımın gereksiz olduğuna karar vermesinin ana sebebi ise *The New York Times* gazetesinde şu şekilde açıklanmaktadır: "*Türk, Azeri ve Kürt işbirliği*."[926]

Ağustos 1920'de, Wilson'un Ermeni sınırlarının çizilmesine dair öneri Senato'ya sorulmuş ancak Amerika, hazırlanan barış taslağının imzalanmadan Wilson'un sınır çizimini üstlenmeyeceğini bildirmişti. Ancak İstanbul Hükümeti'ne 11 Mayıs 1920'de sunulan antlaşma tasarısı, 10 Ağustos'ta Sevres adıyla imzalanıyor ve Wilson sınır çizme işini kabul ediyordu. Wilson, 22 Kasım 1920 tarihinde çizdiği sınırları gönderiyor ve sınırın neden Erzurum, Van, Bitlis ve Trabzon'u da kapsaması gerektiğini detaylı bir biçimde anlatıyordu.[927]

Ermeni mandasına dair gelişmeler, Amerika ve Avrupa kamuoyunda bu şekilde seyrederken, Türkiye'de de Ankara Hükümeti, Ermenilere karşı önlemler alıyordu. Zira San Remo Konferansı, doğuda Ermeni ve Kürt devlet teşekküllerini ortaya çıkardığı için bu bölgelere Ankara Hükümeti, büyük bir önem vermiş ve çeşitli önlemler almıştır. Nitekim Ermenilerin muzır faaliyetlerine rağmen, Türk askerî kanadında mutedil bir hava hakimdi. Öyle ki Ermeni meselesinin çete savaşlarından topyekun bir harbe

[925] *The New York Times*, "Senate Rejects Mandate", 02.06.1920.
[926] Necmi Uyanık, Mustafa Zenginbaş, *a.g.m.,* s. 235-236 ve 238-239.
[927] Serpil Sürmeli, *a.g.m.,* s. 117-118.

dönüşmesi üzerine önlem almak isteyen Kazım Karabekir Paşa, 1 Teşrin-i Sani (Kasım) 1920'de yayınladığı bir beyanname ile, Ermeni halkının Taşnak cemiyetine riayet etmemesini ve eskiden iki dost millet olan Türkler ile Ermenilerin sırf Taşnakların ihtiraslarından dolayı savaş durumuna gelmemeleri gerektiğini belirtmiştir.[928] Mustafa Kemal Paşa, San Remo Konferansı'nda alınan barış kararları açıklanana kadar Ermenilere karşı kesin bir harekat düzenlenmesine karşı çıkıyordu ancak Fransız ordusuna "*yardım*" amacıyla güney cephesinde katliam yapan Ermenilerin de durdurulmasını istiyordu.[929] Bu arada Bolşevik ordularının ilerlemesi ve Batum ile tüm Kafkasya'nın Rus tehdidi altına girmesi üzerine Ermeniler, İtilaf devletlerinden umudunu kesmeye başlamış ve Bolşeviklerle görüşmeler yapmaya girişmişlerdi.[930]

Özetlemek gerekirse San Remo Konferansı'ndan sonra Wilson, mandayı almak için çeşitli argümanlar öne sürmüş ancak Harbord'un raporları, Wilson'un faaliyetlerinden çok daha etkili olmuştur. Yine de Wilson, kendi ilkelerinde öne sürdüğü üzere, sınırları belli bir Ermenistan'dan vazgeçmemiş ve sürekli bu konudaki faaliyetlerini sürdürmüştür. İtilaf devletleri ise Wilson'dan umudu kesmelerine rağmen, Ermeni sınırının çizilmesi için yine Wilson'a başvurmuşlardır. Ermeni meselesinin İtilaf devletleri için çok fazla önem arz etmediğini, bu eylemlerinden bir kez daha görmekteyiz. Zira Ermenistan sınırlarının, gücünü yitirmekte olan bir devlet başkanına çizdirilmesi, meselenin önemini açıkça ortaya koymaktadır.

3.1.6. Sovyetler Birliği'nin San Remo Kararlarına Yönelik İzlediği Politika

Sovyet Rusya, Hindistan, Azerbaycan ve Türkî devletlerde San Remo kararları çok ağır bulunmuş ve bu kararlar protesto edilmiştir.[931] San Remo Konferansı'nın akabinde Türk-Rus ilişkileri daha olumlu bir şekilde seyretmeye başlamıştır. Elbette İstanbul'un işgali, Rusya'yı endişelendirmiş ve Rusya'nın Ankara'yla olan ilişkisini yoğunlaştırmasına neden olmuştur. Ayrıca Beyaz Ordu Komutanı Denikin'in de yenilgiye uğratılması, Rusların yönünü Ankara'ya çevirmesini kolaylaştırmıştır.[932] Bolşevikler, Beyaz Ordu'yu mağlup edip Rusya'nın kontrolünü ele aldıktan sonra kendilerine müttefik arama yoluna gitmişlerdir. Bu durumun temel nedeni, Rusya'nın,

[928] *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını***,** s. 137-138.
[929] Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* s. 68-69.
[930] Necmi Uyanık, Mustafa Zenginbaş, *a.g.m.,* s. 234.
[931] İzzet Öztoprak, *a.g.e.,* s. 136-139.
[932] Roderic Davison, *a.g.m.,* s. 90.

uluslararası arenada yalnız kalmak istememesidir. Rusya'nın müttefik olarak görebileceği en büyük aday ise Türkiye'dir. Nitekim umumî harpten sonra Türk milleti, silah bırakmayarak ülkelerinin taksimine rıza göstermemiş ve işgalcilere karşı bir direniş başlatmıştır. Bu vechle Türk-Rus ilişkileri, iyi bir temelde seyretmeye başlamış ve bu ilişki, daha sonra karşılıklı yardımlaşma şeklinde devam etmiştir. Ruslar, Avrupa hegemonyasının sona ermesini ve Avrupalı devletlerin sömürgelerindeki halkların ayaklanarak büyük bir devrimin başlamasını istemektedir. 13 Mayıs 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde okunan beyannameden de bunu çok net görmekteyiz. Beyannamede, Rusya'nın, Rusya Müslümanları da dahil olmak üzere tüm Doğu Müslümanlarının bağımsızlık ve haklarını arama çabalarını destekleyeceği zikredilmiş ve Rusya'nın Türkiye'nin taksim edilmesini kabul etmeyeceği belirtilmiştir.[933]

San Remo kararları açıklandıktan sonra Sovyet Rusya, Türkiye lehine bir beyanname yayınlamıştır. Beyannamede İngilizlerin yağmacı olduğu belirtilerek, İngilizlerin şark taksimini sona erdirme niyetinde olduğu ifade edilmiştir. Bu taksimi durdurmak için Sovyetler Birliği'nin sunduğu öneri, İslam ülkelerinin sömürgecilere karşı başkaldırmasıydı. Sömürgecilere karşı verilecek her savaşta, yeni Rusya'nın her zaman ezilenlerin yanında yer alacağı beyannamede şiddetle vurgulanmaktaydı.[934] Görüldüğü üzere Rusya, uluslararası arenada yalnız kalmamak için kendisine müttefikler aramaktadır. Bu müttefikleri de özellikle doğu coğrafyasından ve sömürgelerden seçme gayreti içerisindedir. Nitekim burada "ezilen milletler" kavramı, Sovyet Rusya'nın rejim ve ideolojisiyle bir bütünlük oluşturacağından, Rusya'nın bu milletler üzerinde propaganda yapması, pek tabii Rus çıkarları dahilindedir. Ayrıca kendi coğrafyasına yakın olan sömürgeleştirilmiş milletleri desteklemekle Rusya, kendini bir nevî güvence altına almaktadır. Her iki şekilde de Rusya, hem siyasî ideolojilerine yayılma alanı oluşturacak hem de düşmanlarına karşı birçok tampon bölge yaratma fırsatı bulacaktı. Bunlara ek olarak Rusya civarındaki İtilaf sömürgeleri, ekseriyetle Müslümandır. İslam ülkelerinde devrimin yayılması, Rusya'nın oldukça işine gelecektir zira şeriat yerine sosyalist rejimle yönetilen Müslüman bir ülkede Darü'l-harp ve Darü'l-İslam zihniyeti haliyle sona erecektir ve bu sayede Rusya, her ihtimale karşın potansiyel bir tehdidi de ortadan kaldıracaktır.[935]

---

[933] *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını***,** s. 104-105.
[934] Kazım Özalp, *a.g.e.*, s. 132-133.
[935] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,* s. 364.

Yine de Ankara Hükümeti ile Bolşevikler arasındaki ilişki, her zaman olumlu bir seyir izlememiştir. Chicherin'in Ermeni-Azeri sorununda Ermenistan lehine konuya yaklaşması, ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Ayrıca Ankara-Moskova ilişkilerinde her iki tarafın da kendilerince endişeleri vardı: "*Ankara'nın korkusu şüphesiz komünist rejimdi, Moskova'nın korkusu ise Ankara'daki hükümetin temelleri ve sağlamlığı*" idi.[936]

3.2. San Remo Konferansı'ndan Sonra Ortadoğu'nun Durumu

Kuzey Afrika'nın taksiminden sonra Düvel-i Muazzama, gözünü Ortadoğu topraklarına dikmişti. Ancak Ortadoğu'nun taksimini yapmak için I. Dünya Savaşı'na değin beklemişlerdi. Nitekim bölge, oldukça değerliydi ve çıkar çatışmalarının fazlaca yaşandığı bir yerdi. Ancak Cihan Harbi'nin patlak vermesi, bölgenin paylaşımının yapılamaması için geride hiçbir engel bırakmıyordu. Zira Ortadoğu sorunlarından dolayı savaşmak istemeyen Büyük Güçler, elde ettikleri imtiyazlar sayesinde zaten bölgeye iyice yerleşmişler ve imtiyaz savaşlarına başlamışlardı. Bu imtiyazların en önemlisi, şüphesiz demiryolları idi. Ancak savaşın patlak vermesi, Ortadoğu'nun çehresini tamamen değiştirecek olaylara neden olmuştur. Savaşın akabinde, yukarıda da zikrettiğimiz, gerçekleşen birtakım gelişme, Ortadoğu'nun yeni çehresine şekil vermiştir. McMahon-Şerif Hüseyin görüşmeleriyle başlayan bu olaylar zinciri, Arap milliyetçiliği[937] ve Arap isyanı ile devam etmiş, Sykes-Picot Anlaşması ile en önemli değişikliği yaşamış ve Balfour Deklarasyonu ile de büyük ölçüde yeni çehresine kavuşmuştur. Ancak bu gelişmeler zinciri, asla bir sonuca ulaşmamış, aksine bölgeyi sürekli bir keşmekeşin içinde bırakmıştır. San Remo Konferansı da bu zincirin en önemli halkalarından birini teşkil etmiş ve Ortadoğu'nun ilk sunî çehresi, bu konferansta çizilmiştir.

İtilaf devletleri, Şerif Hüseyin'e Arap toprakları üzerinde bir Arap devleti kurma sözü vermiş ancak Sykes-Picot Antlaşması'nda bu toprakları paylaşmışlardı. Buna ek

[936] Roderic Davison, *a.g.m.,* s. 91.

[937] Milliyetçilik fikirlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nda yayılması, öncelikle Hıristiyan topluluklar üzerinde başlamış ve ilk bağımsızlık hareketleri, imparatorluktan koparılması kolay, sınır bölgelerinde zuhur etmişti. Zaman içerisinde milliyetçilik fikirleri, Ermeniler gibi, imparatorluğun iç kısımlarında yaşayan Hıristiyanlara da tesir etmiş ve son dalga ile Müslüman olan ancak Türk olmayan Arap ve Kürt unsurlara da sirayet etmişti. Ortadoğu'da yayılan bu milliyetçi fikirler, Batı'daki karşılığını tam yansıtmamaktaydı. Batı'daki liberal milliyetçilik, Ortadoğu'da yerini özgürlükçü ve muhalif hareketlere bırakmıştı. Batı'daki milliyetçilik fikirleri, devlet otoritesini güçlendirirken, Doğu'da imparatorluğun sonunu hazırlamaktaydı. Bernard Lewis, *a.g.e.,* s. 412.

olarak Balfour Deklarasyonu'nun ilanıyla da Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasına karar verilmişti. Açıkça görüldüğü üzere İtilaf devletleri, Araplara verdikleri sözleri tutmuyor ve bölgenin parçalanmasına devam ediyorlardı. Manda yönetimine alınan her bölge, ayrıştırmaya maruz kalıyor ve bir Arap birliğinin kurulmasının önüne geçiliyordu. Örnek olarak Fransa, Suriye ve Lübnan'ı ayırmış ve burada iki farklı yönetim kurmuştur. Ayrıca Lübnan'da Dürzîleri ve Marunîleri de ayırarak parçalanmayı daha da şiddetli hale getirmiştir. İngiltere ise Irak, Ürdün, Filistin, Yemen, Umman ve Arabistan'da nüfuz bölgeleri kurmuş, yönetimi tek elde toplayarak kendi hakimiyetini güçlendirirken bölgesel yönetimleri birbirinden ayırmış ve tüm bu bölgeler arasındaki iletişimi kopartmıştır. Bütün bunlara ek olarak, belirtilen bölgelerdeki yerel yönetimlerin başına geçirilen kişilerin de tek bir aileye mensup olması, ilgi çekici bir detaydır.[938]

Ortadoğu'nun yeniden şekillendirilmesi mevzusunu açıkça görmek için Faysal'ın şu konuşmasını örnek olarak gösterebiliriz. Faysal, 1930'lu yılların başında uğradığı muamele ve ihanetler üzerine şu mülakatı vermişti: "*İlk aldatma Mareşal Lord Allenby'nin Suriye'nin tamamen geçici ve idari bir düzenleme olarak üç bölgeye ayrılacağını ilan etmesiyle meydana geldi. Arapların bahtiyarlığına indirilmiş ikinci darbe, 1917 yılında varlığı reddedilmiş olan Sykes-Picot Antlaşması'nın teyit edilmesiydi. Ülkenin haritasını üç renge boyayıp üç bölgenin farklı kaderlerini ortaya koyan haritayı bizzat kendi gözlerimle gördüm. Bu şekilde acı gerçekle yüz yüze geldik*."[939]

Paris'ten sonra, San Remo Konferansı'nda da Ortadoğu'yu paylaşan İtilaf devletleri, Amerika'nın konferansa katılmamasıyla taksim görüşmelerini hızlandırmıştır. Yani konferansta Amerika Birleşik Devletleri'nin temsil edilmemesi, İtilaf devletleri lehine bir durumdur. Yine de Amerika'nın yokluğu, Ermenistan meselesinde hissedilmiş ve İtilaf devletleri, Amerika'yı da paylaşıma dahil etmeye çalışmışlardır. Ortadoğu'nun kaderi, San Remo'da 25 Nisan tarihli oturumda çizilmiştir. Oturumda alınan kararlar sonucunda Suriye ve Lübnan Fransa'ya, Ürdün, Filistin ve Irak da İngiltere'ye bırakılmıştır. Bu mandalar arasındaki sınırların belirlenmesi işi, mandater devletlere bırakılmış ve mesele, 23 Aralık 1920 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında imzalanan

[938] Albert Hourani, *a.g.e.,* s. 373-375.
[939] Ali A. Allawi, *a.g.e.,* s. 180.

bir anlaşma ile çözülmüştür. Ortadoğu'nun bu şekilde taksim edilmesi ve Arapların bir kez daha aldatılması, Ortadoğu'yu kaynayan bir kazana dönüştürmüş ve neticesinde bugün dahi aşılması zor sorunlarla Ortadoğu'yu baş başa bırakmıştır. Böylece Araplara savaş sırasında verilen vaatler tutulmamış ve Ortadoğu'da manda yönetimleri dönemi başlamıştır.[940] Elbette San Remo kararları, Araplar arasında büyük bir şaşkınlığa neden oldu. Zira Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 22. maddesi uyarınca, mandater devletin seçilmesinde yerel halkın isteği etkili olacaktı. Fakat Suriye ve mücavir bölgede halk, yoğun olarak Fransız karşıtı bir tutum içerisindeydi. Yine de İtilaf devletleri, maddeyi önemsemeyerek konferansta çıkarları gereğince Ortadoğu paylaşımını yapmışlardı. San Remo'da yalnızca toprak paylaşımı yapılmamıştı. Ek olarak Fransa ve İngiltere arasında petrolün paylaşımına dair bir anlaşma daha yapılmıştı. Bu anlaşmaya göre, Fransa'ya Irak petrollerinden %25 hisse verilmiş ve bölgedeki petrolün boru hatlarıyla Suriye'den Akdeniz'e geçirilmesine karar verilmişti.[941]

Ortadoğu'nun paylaşımı, ilk olarak Sykes-Picot Anlaşması ile yapılmıştı fakat Ortadoğu'nun esas olarak taksimi, San Remo Konferansı'nda gerçekleştirilmiştir. Ortadoğu'nun tamamının parçalanarak siyasî kimliklere ayrıştırılması da bu konferansta resmî bir statü kazanmıştır. Osmanlı hakimiyeti içinde birlik ve beraberlik içerisinde yaşayan topluluklar, artık çeşitli devlet ve milletlere bölünüyor ve bu toplulukların da hangi millete mensup olacağı, İtilaf devletlerinin çıkarları doğrultusunda çizdiği sınırlarla belli oluyordu. Böylece Ortadoğu bir keşmekeşin içerisinde bırakılıyordu ve etnik köken, din, dil, mezhep gözetilmeksizin çizilen sınırlarda yeni sunî milletler yaratılıyordu. İşin daha vahim boyutu ise devletlerin aralarındaki ilişkilerde hakem rolü üstlenmesi amacıyla kurulan ve devletler üstü bir yapıya sahip olan Milletler Cemiyeti'nin de böyle bir taksimi onaylamasıydı. İtilaf devletleri, bağımsız bir Yahudi devleti kurma konusunda gösterdikleri hassasiyeti, Ortadoğu'nun başka hiçbir bölgesinde göstermiyordu. Asırlardır birlikte yaşayan ve çoğunlukla İslam ve Osmanlı çatısı altında birleşen topluluklar, Düvel-i Muazzama'nın nüfuz ve çıkarları doğrultusunda "*yeni birer ırk kavramı altında*", birer Suriyeli, Iraklı vs. olarak, birbirlerinden kesin bir şekilde ayrılıyorlar ve Ortadoğu'da manda yönetimlerin idaresi altında yeni sunî devletler oluşturuyorlardı. Bu şekilde kurulan devletlerin tümünde dinî,

[940] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 249-250.
[941] Ali A. Allawi, *a.g.e.,* s. 341-342.

mezhepsel, etnik ve kültürel nedenlerden ötürü sürekli olarak iktidar çatışmaları ve toplumsal karmaşa yaşanmıştır. Böylece Ortadoğu'da siyasal istikrarsızlıklar dönemi de bu şekilde başlamış oldu. Osmanlı döneminde sadece coğrafî ve idarî amaçlarla isimlendirilen Ortadoğu bölgelerindeki ayrıştırma hareketi, San Remo'da başlamış ve San Remo'dan sonra da sürekli olarak ayrıştırmaya maruz kalan bu "*yeni insan toplulukları*", yeni kavramlar ve isimler altında zuhur etmeye devam etmiştir.

Görüldüğü üzere Ortadoğu'nun kaderini belirleyen en önemli kararlar, San Remo Konferansı'nda alınmıştı. Wilson İlkeleri doğrultusunda bu bölgelerin direkt olarak sömürgeleştirilmesi yasaklanmıştı. Bundan dolayı sömürge, tanım değiştirerek yeni bir kavrama büründü: *Manda rejimi*. Mandater devlet, yetkilerini bölgenin kalkınmasına destek olarak kullandığını belirtse de manda rejimler, sömürgeciliğin bir başka uzantısı olmaktan öteye gidememiştir. Mandater devlet, kendi kontrolü altında yeni kurulan devleti geliştirip kendi kendine yetecek duruma geldiği zaman bağımsızlığını tevdi etmekle mükellefti. Ayrıca manda rejimlerinin kötüye kullanılmaması için, mandater devlet ve himayesi altına aldığı yeni devlet, Milletler Cemiyeti'nin gözetimi altında tutularak sömürüye karşı bir önlem de alınacaktı. Fakat bu durum, sözden öteye gidememiş ve manda rejimler, sömürgeciliğin tasfiyesine neden olmamış, direkt olarak bir uzantısı haline gelmiştir. Mandater devletler, bölgeyi ve bölge nüfusunu, çıkarları doğrultusunda keyfî olarak bölerek Ortadoğu'da yeni sınırlara, yeni sunî yapılanmalara ve yeni kargaşalara sebebiyet verdiler.[942]

Araştırmamızın önceki bölümlerinde de zikredildiği üzere Ortadoğu sınırlarının çizimindeki en önemli kriter, İngiltere başta olmak üzere İtilaf devletlerinin çıkarları idi. Sınırları belirlenen manda yönetimler, iki gruba ayrılarak İngiliz ve Fransız yönetimlerine bırakıldı. Her iki devlet de Wilson İlkeleri ve Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nde kabul edilen manda yönetim koşullarına riayet etmeyerek kendilerine bırakılan bölgelerde, kendi idarelerini tesis etti. İdare konusunda herhangi bir kritere bağlı kalmayan İngiltere ve Fransa, manda bölgelerinde keyfî ve kendilerine özgü birer idare kurarak hüküm sürdü. Yani Ortadoğu'da kurulan manda yönetimler, doğal olarak herhangi bir denetlemeden de uzak kaldı. Musul başta olmak üzere Ortadoğu'daki petrol bölgelerinin paylaşımı ise San Remo Konferansı'nda çıkar çatışmalarına neden olmuştu. İngiltere ve Fransa; petrol bölgelerinin taksimi, petrol sevkiyatının yapılacağı rota,

[942] Ayşe Tekdaş Fildiş, *a.g.m.,* s. 57.

petrolden kimin ne kadar pay alacağı ve petrol şirketlerinin dahil olmasıyla şirketlere verilecek imtiyazlar ve petrol arama-çıkarma izni gibi konularda konferansta ateşli tartışmalar yapmışlardı. Ayrıca bölgeyi, Kuzey ve Güney Kürdistan olarak ikiye ayıran İngiltere, güney olarak tesmiye ettiği bölgeyi kendi hakimiyeti altına almış ve kuzeyde özerk Kürt devleti kurulması fikrini desteklemiştir. Zira Anadolu ve Ortadoğu'nun parçalanmış bir vaziyette kalması, her iki bölgenin idaresini de İngiltere lehine önemli ölçüde kolaylaştıracaktı.

Sykes-Picot Anlaşması ve San Remo Konferansı ile geleceği çizilen Ortadoğu'yu, Albert Hourani, oldukça başarılı bir şekilde tasvir etmiştir. Hourani'ye göre; "*Batı'nın galibiyeti, yani Doğu'nun yenilgisi, Batılıların kendini meşrulaştırma çabalarına ve Arapların da kendi aralarında bölünmelerine neden olmuştur. Arapların bir kısmı mücadeleyi savunarak geçmişteki Haçlı hatıralarının tekrar zuhur etmemesine uğraşırken, diğer kısım ise Batılıların kendini meşrulaştırma propagandasına dalıp bu durumun bir yazgı olduğunu ileri sürmüşlerdir.*"[943] İki büyük dünya savaşı arasındaki dönem, Avrupa'da uzun bir ateşkes gibi görülse de durum Ortadoğu'da oldukça farklıydı. Bernard Lewis bu süreci, "*bir ara dönem ya da bir cerrahi müdahale*" olarak adlandırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte, Ortadoğu'da Osmanlı'nın kurmuş olduğu siyasî düzen ve birliktelik de sona ermiş ve yeni bir devir başlamıştı.[944]

3.2.1. San Remo Konferansı'nın Akabinde Irak Mandasının Kurulması ve Musul Petrollerinin Paylaşımı

Savaş sonunda İttifak devletlerinin oluşturduğu blok çökmüş, Almanya şartları oldukça ağır bir antlaşma imzalamış, Rus Çarlığı dağılmış ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu parçalanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin de paylaşım anlaşmalarına ilgisiz kalması neticesinde Ortadoğu'yu parçalama görevini İngiltere ve Fransa üstlenmiştir. Her iki devletin de Ortadoğu'da kalıcı bir idare kurmak gibi ortak bir amaçları bulunmaktaydı. İngiltere ve Fransa, bölgeyi ellerinde tutarak yalnızca ticarî ve bölgesel konum avantajı elde etmiyordu aynı zamanda Ortadoğu'ya hakim olarak dünya üzerindeki konumlarını da daha güçlü bir hale getiriyorlardı. İngiltere'nin Ortadoğu politikasından beklentilerini şu şekilde sıralayabiliriz: "*İran ve Irak'tan elde edilen petrol, Mısır başta olmak üzere Ortadoğu'nun genelinden elde edilebilecek*

[943] Albert Hourani, *a.g.e.,* s. 354.
[944] Bernard Lewis, *a.g.e.,* s. 428-429.

hammadde, pazar ve iş gücü, ahlakî açıdan bir yükümlülük olarak İngiltere'nin bizzat yükümlendiği Yahudi devletinin kurulması ve bu devletin çıkarları, ulaşım ve coğrafi konum ile Lancashire fabrikaları için kaliteli ve verimli pamuk üretimi." Kısaca İngiltere'nin en büyük hedefi, Akdeniz'den Hindistan'a kadar büyük ve güvenli bir yolu elinde tutmak ve sömürge imparatorluğunun ana hattını, bu topraklar üzerinde kurmaktı. Böylece İngiltere; denizlerde, karada ve inşa ettiği demiryolu ağlarıyla tartışmasız bir üstünlüğü eline geçirebilecekti.[945]

San Remo kararlarının açıklanmasıyla birlikte, tüm Ortadoğu'ya bir hiddet ve kaos ortamı yayıldı. Irak da bu paydan nasibini almış ve manda yönetimine karşı bir isyan başlamıştı. 1920 İsyanı olarak anılan bu büyük isyan, San Remo kararlarına karşı başlamış ve Faysal'ın Irak Kralı olmasına ve de İngiltere'nin bölgedeki idarî anlayışını değiştirmesine neden olmuştur. Büyük çapta bir isyan olduğu için, İngiltere'nin bölgeye çok fazla asker sevk etmesine ve büyük harcamalar yapmasına da sebebiyet vermiştir. San Remo Konferansı ile İngiltere'nin mandater devlet olması, Iraklılarda kendilerinin idarede ikinci plana atıldıkları hissiyatını uyandırmış ve San Remo Konferansı'ndan yaklaşık bir ay sonra 1920 Mayıs'ında kararları protesto etmek hasebiyle mitingler düzenlenmiştir. Mitingler, Haziran ayında çoğalarak işgale karşı Şiî ve Sünnîleri bir araya getirmiştir.[946]

Irak'taki siyasî elitler, kendi gelecekleri için Mısır ve Suriye'deki gelişmeleri yakından takip ediyorlardı. Iraklılar, İngiltere ve Fransa'nın yayınladığı bir bildirideki vaade dayanarak "*milli idareciler altında milli hükümetler kurulması*" amacıyla faaliyete geçtiler ve bağımsız bir Arap devleti kurma çalışmalarına başladılar. Ancak Iraklılar diplomatik girişimlerde hiçbir sonuca ulaşamadı ve aylarca İngilizler tarafından beklemeleri telkin edildi. Ancak bu bekleyişin nafile olduğunu San Remo Konferansı kararlarında öğrenen Iraklılar da silahlı direniş yolunu seçti.[947] Irak'ta protestoların artması üzerine Yüksek Komiser Arnold Wilson, karşı sert müdahalelerde bulundu ve Irak ileri gelenlerini tutuklatmaya başladı. Bu durum, Iraklıları daha da kızdırdı ve Iraklılar, İngiltere'ye karşı isyan bayrağını 1920 Temmuz'unda açtı. Ancak büyük aşiretlerin isyanı desteklememeleri üzerine İngilizler, 1920 sonbaharında isyanı

[945] Albert Hourani, *a.g.e.,* s. 375-376.
[946] Ali A. Allawi, *a.g.e.,* s. 431-432.
[947] Eugene Rogan, "A Century After Sykes-Picot", *Cairo Review of Global Affairs,* S. 19, *The American University in Cairo Press,* s. 105.

bastırmıştı. Yine de İngilizlerin kayıpları büyük olmuş, 2.500 asker hayatını kaybetmiş ve hazine 40 milyon pound zarara uğramıştı. İsyan, İngiltere'nin Irak mandasına tek başına hakim olma fikrini değiştirmiş ve Irak'ta yerel bir hükümetin oluşturulması için İngilizleri harekete geçirmişti. İngiliz Hükümeti, Yüksek Komiser sıfatıyla Percy Cox'u Irak'a göndermiş ve Cox'un Irak'a varışından iki hafta sonra Irak'ta yerel bir hükümet kurulmuştu. Bu hükümet, Faysal'ın Irak Kralı olması için de girişimleri başlattı.[948]

İngilizlere karşı direnişe geçen Irak halkı, Türkler tarafından da desteklenmiştir. Zira İngiltere'de sivil İngiliz hakimi olarak görev yapan Arnold Wilson'un iddiasına göre, Kerbela'daki ihtilalcilere, Türkler tarafından 7 bin altın Türk lirası yardım yapılmıştır. Wilson'a ek olarak, İngiliz istihbarat subaylarından Binbaşı Braf da 1920 yılı Eylül ayı raporunda Kemalistlerin Irak'a yardım ettiğini teyit etmiştir.[949] Irak'ta da Suriye'dekine benzer şekilde Türk taraftarlığı artmıştı ve Osmanlı idaresini isteyen gruplar, İngilizler ile çatışmaya başlamıştı. Bu nedenle İngiltere, Irak'ta egemenliğini tam manasıyla tesis etmek için Osmanlı aleyhinde propagandalara başladı. İngilizler de Irak'taki Zaho[950] Hıristiyanlarını silahlandırıp onları korumaya yönelik önlemler almışlardı.[951] Bu sayede halkın, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde birleşmesine engel olunacaktı. Özellikle Irak'ın İngiliz desteği olmadan ayakta kalamayacağı propagandası yapılıyordu. Ayrıca kendilerini halka kurtarıcı olarak tanıtıyorlar, onlara yüzlerce yıllık Osmanlı esaretini bitirdiklerini söylüyorlar ve bağımsızlık vaadinde bulunuyorlardı.[952]

Yine de İngiliz propagandaları, San Remo Konferansı'ndan sonra yerli halk arasında inandırıcılığını kaybetti. İngiltere'nin asıl niyetinin farkına varan Irak halkı, İngilizlere karşı harekete geçti ve büyük bir direniş başladı. Manda idare sistemi, verilen bağımsızlık vaadine tam anlamıyla aykırıydı ve Irak halkı, özellikle dinî liderler etrafında toplanmaya başladı. Fakat Wilson'un barış teklifi, hem İngilizlere zaman kazandırmış hem de Iraklı liderler arasında fikir ayrılıklarına neden olmuştu. Anlaşmanın sağlanamayacağını gören İngilizler de Bağdat, Kufe ve Necef'i ele geçirip anlaşmayı zorla kabul ettirmişti. İmzalanan anlaşmaya göre İngiltere, Iraklı mahkumları

[948] Ali A. Allawi, *a.g.e.,* s. 433-436.
[949] Kadir Kasalak, "Irak'ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye Irak İlişkileri", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, ATEM Yayınları,* S. 9, Yıl 5, Ankara, 2007, s. 189.
[950] Zaho, Irak'ın kuzeyinde bulunan Türkiye sınırına yakın bir Irak şehridir. Bölgenin nüfusu çoğunlukla Kürtlerden oluşmaktadır.
[951] Ömer Osman Umar, "Milli Mücadele Dönemi Atatürk'ün Ortadoğu Politikası", *Fırat Üniversitesi SBD,* C. 20, S. 1, Elazığ, s. 452.
[952] Kadir Kasalak, "Manda Sistemi ve Irak ile Suriye'de Uygulaması", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi 1. Orta Doğu Semineri,* Elazığ, Mayıs 2003, s. 72.

serbest bırakacak, direnişçiler telefon ve elektrik hatlarına zarar vermeyeceklerini temin edecek, direnişe katılan Iraklılar, İngiltere tarafından araştırılmayacak ve Irak'ta millî bir hükümet kurulacaktı. Bu anlaşma ile İngilizler, Irak'ta meşruiyet kazanıyor ve halk tarafından resmen İngiliz otoritesi tanınıyordu. İngiltere'nin Irak'ta ılımlı bir anlaşma imzalamasının birkaç nedeni vardır ve anlaşmanın ılımlı bir mahiyette olması, tamamen İngiliz çıkarları doğrultusunda verilmiş olan imtiyazlardır. Öncelikle Irak'ta milli bir hükümetin kurulması, Irak'ın yönetiminin bu hükümete verileceği anlamına gelmemektedir. İngiltere, Irak'taki konumunu sağlamlaştırmak amacıyla Iraklıların da yönetime katıldığını göstererek aleyhinde olacak protestoların önüne geçmek istemiştir. Zira Irak'ın manda döneminde mevcut idarî yapısına bakılırsa buradaki gerçek yönetimin İngilizlerde olduğu açıkça görülebilir. Bunun izlerini, ileri dönemlerde Türkiye Cumhuriyeti'nin de içinde bulunduğu, bölgesel savunma paktlarında[953] da görmekteyiz. Buna ek olarak İngiltere, Irak halkının tepkisini çekmemek için tutukladığı kişileri serbest bırakacaktı. Bu şekilde İngiltere, Irak halkının sempatisini kazanacak ve Iraklıların zihinlerindeki "Haçlı" algısını kırabilecekti. Bundan maada İngiltere, iç güvenliğin tehdit edilmemesi, istihbaratın kesilmemesi ve sanayinin aksamaması için de Iraklı direnişçilerden teminat almıştı. Bu faktörlerden yola çıkarak İngiltere'nin bölgeyi refaha ulaştırmak yerine, direkt olarak kendi hakimiyetini tesis etme amacı güttüğünü söyleyebiliriz.[954]

San Remo Konferansı'nın sürdüğü günlerde dahi İngiltere'nin Irak üzerindeki hakimiyeti ağır bir biçimde hissedilmekteydi. Faysal'ın Suriye'de devrilmesinin akabinde İngiltere, Irak'taki konumunu güçlendirmek amacıyla Irak'ta referanduma gitmişti. Böylece halkın nabzı ölçülerek Suriye'deki gibi isyan ve keşmekeş içinde bir ortamın oluşmasına engel olunacaktı. Referandum sonunda halkın isteğiyle Faysal, 1921 Ağustosunda Irak kralı ilan edildi. İngiltere'nin bu hamle ile esas amaçları; Irak halkının dikkatini İngiliz işgali üzerinden çekmek, halkın istediği idareciyi başa getirmek suretiyle halkı, politik meselelerden uzak tutmak ve halk üzerinde olumlu bir etki yaratarak Suriye'deki gibi bir direnişin daha başlamadan bitmesini sağlamaktı. Faysal'ın

[953] Paktlara örnek olarak 1937 tarihli Sadabat Paktı'nı gösterebiliriz. İmzalanan pakta katılan ülkelere bakıldığında Türkiye hariç, diğerlerinin açık bir İngiliz etkisinde olduğu görülmektedir. Zira İran, Irak ve Afganistan geçmiş dönemlerde sömürge, manda ya da imtiyazlar yoluyla İngiltere ile etkileşimde bulunmuş ve bu ülkelerdeki İngiliz nüfuzu, etkileşimde bulundukları tarihten itibaren yoğun bir şekilde artmıştır. Bu ülkelerin hepsinde de zengin petrol ve maden yataklarının bulunması ise İngiltere'nin bu bölgelerin korunması için neden paktlar imzaladığının bir göstergesidir.

[954] Kadir Kasalak, "Manda Sistemi ve Irak ile Suriye'de Uygulaması", s. 74-75.

kral olmasının ardından fazla süre geçmemişken İngiltere, bölgeyi feodal bir sisteme kavuşturmuş ve kabile reislerine de imtiyazlar tanımıştı. Politik imtiyazların yanında bahsi geçen kabile reislerine bilahare para yardımında bulunarak bu şahısları kendi tarafına çekmiş ve onları vergiden de muaf tutmuştu.[955]

İngiltere'nin Irak politikasının temellerinde bölgedeki ayrılıkçı faaliyetleri desteklemek yatmaktaydı. İngilizler, yönetici kesimler (özellikle aşiretler) arasındaki iktidar mücadelelerinde taraf olup, bu mücadelelerin artmasına neden olmuştu. Bu sayede İngiltere, ileride önüne çıkması muhtemel engelleri de ortadan kaldırmayı başarmıştır. Ayrıca aşiretler arasındaki ayrılıkları destekleyerek bu aşiretlerin milliyetçi bir cephede toplanmasına da engel olmuştur. Bu politikanın yanı sıra, bu aşiretlere karşı Batı eğitimi almış şahısları destekleyerek şahısların yönetimde üst kademede yer almalarını sağlamaktaydı. Böylece yerel yönetimlerde dahi ayrılıklar çıkmış ve yönetim kesiminin bir birlik oluşturma olasılığı da ortadan kalkmıştı. İngiliz politikasının diğer önemli noktası ise etnik, dinî ve mezhepsel ayrılıkları desteklemekti.[956] Irak'ta parçalanan toplumsal yapıyı ve İngiliz politikasının hedeflediği grupları anlamak için Irak'taki büyük aşiretlere kısaca değinmemiz yerinde olacaktır. Irak'taki büyük aşiretler; Aneze, Duleym ve Şemmar topluluklarından oluşuyordu. Cezire bölgesi, Fırat'ın iki yakası ve Suriye'ye uzanan bölgede Anezeler hakimdi. Necef ve Kerbela gibi iki önemli şehir, Aneze aşiretinin ticaret ve konaklama merkeziydi. Şemmariler ise Irak ve Suriye'de geniş bir alana yayılmışlardı ve Irak'taki koluna Cerablus Şemmarileri ismi verilmişti. Bunlar da Dicle ve Fırat'ın sol yakasından Bağdat'a kadar olan bölgede etkililerdi. Duleym aşireti de Fırat'ın iki yakasına yayılmışlardı ve Felluce ile Ane şehirleri arasında nüfuzları vardı. Şemmariler ile rakip olan Duleym aşireti, Şemmarilere karşı genellikle Aneze aşireti ile ortak hareket etmekteydi. Birbirleriyle düşman olan Şemmariler ve Duleym aşireti Sünnî, Aneze aşireti ise Şiî mezheplerine mensup idi. Görüldüğü üzere işgal öncesi Irak'ta zaten aşiretler arasında mücadeleler vardı ve bu şekilde Irak'ta bir birlik kurulması haliyle çok zordu. İngilizler, Irak'taki her türlü ayrılıkçı hareketi desteklemişlerdi fakat Sünnî ve Şiî ulemanın verdiği fetvalarla Iraklılar, işgale karşı mukavemete başlamışlardı. Yine de bu direniş mahallî bir nispette kalmış ve topyekun bir harekete dönüşememiştir.[957]

[955] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 255.
[956] Kadir Kasalak, "Manda Sistemi ve Irak ile Suriye'de Uygulaması", s. 72.
[957] Derviş Kılınçkaya, *a.g.e.,* s. 142-144.

İngilizler, Irak'ta ırk, mezhep ve dinî farklılıklardan yararlanarak bölge üzerinde bir ayrıştırma politikası izlediler. Böylece Irak'ın parçalanma aşaması da başlamış oldu. İngiltere'nin Irak'taki stratejisi 4 esas noktaya[958] dayanmaktaydı. İngiliz siyasetinin temel amacı, pek tabii Irak'ta bir Arap birliğinin oluşmasını engellemek idi. Kabile reislerine siyasî imtiyazlar tanımak, her birini kendi belirli bölgesine kapatıyor ve bu şekilde her kabile reisini kendi bölgesinde tutarak kabilelerarası olası bir ittifakın kurulmasının önüne geçiliyordu. Yani İngiltere'nin kabile reisleri üzerindeki ana politikası, birini diğerinden uzak tutarak her bir kabileyi izole etmekti. Zira kabile reislerine tanınan imtiyazlar, onların rahat bir biçimde hareket etmelerini sağlıyordu. Bu imtiyazlar, münferit hareket etmeye alışmış olan kabile reisleri için yeterliydi ve durumlarında "*görünürde*" bir değişimin olmaması, yani bölge yönetim şeklinin tamamen değişmesine rağmen başlarına buyruk idarelerinin devam etmesi, bu kabile reisleri için pek de önemsemeye değer bir durum olarak değerlendirilmemiş gibi görünmektedir. Bu durum, millî birlik şuuru zaten pek gelişmemiş gelenekçi Arap kabilelerin, birbirinden daha da kopmasına yol açıyor ve İngiltere'nin "*böl-parçala-yönet*" politikasını uygulamasını daha da kolaylaştırıyordu. Neticede bu durum Irak'ı iki parçaya ayırmıştır: *Bir tarafta Osmanlı'ya karşı savaşan ve Faysal'ı destekleyen İngiliz taraftarları ile diğer yanda Osmanlı İmparatorluğu'na hizmet etmiş Iraklı İngiliz aleyhtarları*. San Remo Konferansı'ndan sonra Irak'a iyice yerleşen İngiltere, Irak'ı 3 bölge ve 18 vilayete bölmüştür: *Kuzeyde Kürt bölgesi, güneyde Şiî bölgesi ve Merkez bölge.*[959]

Irak'ta İngiliz mandası ve milliyetçilik sorunlarından başka, bir de Kürt meselesi bulunmaktaydı. İngiltere; Kafkasya, Türkiye, İran ve Irak üzerinde bir baskı aracı olarak bağımsız bir Kürt devleti kurmayı düşünmekteydi. Fakat bu düşünce, kısa ömürlü olmuş ve İngiltere, bir Kürt devleti kurulması fikrinin tehlikeli olduğuna kanaat getirerek bu

---

[958] 1- *Ülkede mezhebe ve ırka dayalı iç karışıklıkların çoğaltılması için çalışmalar yapılması,* (bu durum daha çok Şiî-Sünnî çatışmalarının çıkarılması için kullanılmıştır.)
2- *Halk arasında tüketim kültürünün ve rahatlığın yayılması için daha yüksek maddî yaşam standartlarının vaadinin verilmesi ve bu şekilde toplumsal ve siyasî meseleler ile sömürge politikalarının unutturulmaya çalışılması,*
3- *Batı kültürünün halka empoze edilmeye çalışılması ve halkın Batı'ya tamamen bağımlı kalması,*
4- *Müslüman Iraklı gençlerin eğlence hayatına yönlendirilmesi ve bu sayede İngiltere aleyhine bir direnişin önüne geçilmesi.* Kadir Kasalak, "Irak'ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye Irak İlişkileri", s. 188.
[959] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 255 ve Kadir Kasalak, "Irak'ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye Irak İlişkileri", s. 188.

düşünceden vazgeçmişti. Yine de İngiltere, Kürtler üzerindeki emel ve planlarından tamamen vazgeçmemiş, Musul sorununu çözmek için Kürtleri kullanmıştır.[960] Irak'ta Türk-Kürt işbirliğinden de endişelenen İngiltere, bu işbirliğine karşı Kral Faysal'ı kullanmış ve bölgedeki Türk nüfuzunu azaltmaya çalışmıştır. Ayrıca İngiltere, Kürt aşiretleriyle de görüşerek onları kendi tarafına çekmek istemiştir. Yine de bölgedeki Kürtlerin güçlenmesini istemeyen İngiltere, Kürt şeyhleri arasındaki ayrılıkları ateşleyerek birlik haline gelmelerini engellemiştir.[961]

Irak'ta mevcut olan bir diğer sorun ise mezhep ayrılıkları idi. Şiî nüfus, Sünnîlere oranla daha fazlaydı fakat Kral Faysal'ın Sünnî olması, bölgedeki güç dengelerini değiştiren bir unsur oldu. Buna ek olarak Sünnîlerin Şiîlere nazaran daha eğitimli olmaları, devlet kademelerinde daha iyi yerlere gelmelerini sağlamış ve çok geçmeden Şiî-Sünnî çatışmalarının çıkmasına neden oldu.[962]

Bir diğer dinî çatışma ise Süryanîlerden dolayı patlak vermiştir. Bunlar, Güneydoğu Anadolu'dan Irak'a göç etmişler ve geldikleri yerde hiç hoş karşılanmamışlardı. Süryanîler, azınlık haklarından yararlanamadıkları için onlar da zaman zaman merkezî idareye karşı ayaklanmışlardı.[963]

Yine Irak konusunda en önemli çekişme, Musul sorununda yaşanmış ve İngilizler bu sorunda önce Fransa ile daha sonra da Türkiye'yle çatışmalar yaşamıştır. Fransa ile olan sorun, San Remo Konferansı'nda büyük bir oranda çözülse de İngiltere ve Türkiye arasındaki sorun, yakın bir tarihte çözülememiş ve Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da devam etmiştir.[964] Musul konusunda en önemli sorun, petrol meselesinde yaşanıyordu. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri'nin San Remo Konferansı'na katılmamasını fırsat bilen İngiltere ve Fransa, Ortadoğu topraklarını aralarında paylaşmıştı. Bu taksimden sonra bölgenin petrol sorunu da çözülmüş ve bu durum, *Turkish Petroleum Company* hisselerine de yansımıştı. Fakat San Remo petrol anlaşmasının açığa çıkmasıyla Amerika Birleşik Devletleri, mevcut durumu protesto etti. Zira Amerika'nın halihazırda Irak'ta petrol çalışmaları vardı ve Ortadoğu petrollerinden de faydalanmak amacındaydı. Petrol imtiyazları meselesi üzerine İtilaf

[960] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 256.
[961] Kadir Kasalak, "Irak'ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye Irak İlişkileri", s. 192-193.
[962] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 256.
[963] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 256.
[964] Kadir Kasalak, "Irak'ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye Irak İlişkileri", s. 191.

devletleriyle yoğun görüşmeler yapan Amerika Birleşik Devletleri, Milli Mücadele'nin olumlu bir şekilde seyretmesinden sonra Ankara Hükümeti ile de görüşmeler yapmıştır.[965]

Yukarıda zikredildiği üzere San Remo Konferansı'nda Irak petrollerinin İngiltere ve Fransa arasında paylaşılması, Amerika Birleşik Devletleri'ni rahatsız etmekteydi. Zira Irak'ta *American Standard Oil of New York (Socony)*[966] firması zaten petrol aramaktaydı ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgede 1919'dan beri süren petrol arayışının bu şekilde önünün kesilmesi, doğal olarak Amerika ve İngiltere'yi karşı karşıya getirmişti. Savaş sonunda İngiltere'nin bölgeyi tamamen kontrolü altına alması üzerine Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere'yi protesto etmiş ve bunun üzerine her biri % 23,75 hisseye sahip *Anglo-Persian Oil Company*[967], *Royal Dutch Shell*[968], *Standard Oil of New Jersey*[969], *Socony-Vacuum* ve *Companie Francaise des Petroles* şirketlerinden oluşan çok uluslu bir *Iraq Petroleum Company* (Irak Petrol Şirketi) kurulmuş ve geriye kalan % 5 hisse de Ermeni asıllı Osmanlı işadamı Kalust Sarkis Gülbenkyan'a bırakılmıştır.[970]

Amerika Birleşik Devletleri, bölgedeki petrol ve imtiyazlardan faydalanmak için İngiltere ile görüşmelere başlamıştır. İngiliz-Amerikan görüşmeleri sonrasında Amerika, vatandaşları için bölgede ayrıcalık istemiştir. 12 Mayıs 1920'de Amerika Hükümeti'nin İngiliz Hükümeti'ne gönderdiği notada[971] bu durum, açıkça zikredilmiştir.

---

[965] Nasır Niray, "Bölgesel ve Küresel Gelişmeler Işığında Ortadoğu'da Oluşan Siyasal Gelişmeler ve Türkiye'nin Yeri", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi 1. Orta Doğu Semineri,* Elazığ, Mayıs 2003, s. 11.

[966] Vacuum Oil Company olarak da bilinen New York, Rochester tabanlı bir petrol şirketidir. 1866 yılında Matthew Ewing ve Hiram Bond Everest tarafından kurulmuştur. Şirket, günümüzde *Mobil* ismiyle faaliyetlerini yürütmektedir.

[967] 1908 yılında İngiltere'nin İran'da edindiği imtiyazlar sonucu *Burmah Oil* adıyla kurulan ve daha sonra 14 Nisan 1909 yılında *Anglo-Persian Oil Company* adını alan bir petrol şirketidir. Şirket, özellikle İran'daki Abadan petrolleriyle ilgilenmiştir. İlk yöneticisi William Knox D'Arcy'dir. Şirket, şu anda *British Petroleum (BP)* ismiyle faaliyetlerine devam etmektedir.

[968] 1907 yılında iki rakip Hollanda-İngiltere petrol şirketinin işbirliği ile kurulmuştur ve günümüzde *Shell* ismiyle çalışmalar yapmaktadır.

[969] 1870'te John D. Rockefeller ile ortakları tarafından kurulmuş ve şu an *ExxonMobil* olarak faaliyetlerini yürüten Amerika Birleşik Devletleri tabanlı bir petrol şirketidir.

[970] Kadir Kasalak, "Irak'ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye Irak İlişkileri", s. 189.

[971] "*Amerika Hükümeti, İngiltere'ye havale edilen Filistin ve Mezopotamya mandaları için resmi olarak bilgilendirildi; Amerika Hükümeti, Mezopotamya mandasındaki iktisadî haklar konusunda İtalya Hükümeti ile dostane düzenlemeler için meselenin görüşülmesine karar verdi.*
Amerika Hükümeti'nin, Versailles Antlaşması'na yol açan Paris'teki Barış görüşmeleri boyunca dikkat çekmek istediği nokta, Merkez Güçlerin, tüm ülkelerin ticarî ve hukukî alanlarda eşit muamele görmesini garanti etmesi ve bu kaideye göre, mandaları yönetmesi ve Antlaşmaya uygun olarak Merkez Güçlerin

Petrol konusu çözümlendikten sonra İngiltere için Musul'da yine Türk tehdidi baş göstermişti. İngilizler, Türklerin Mezopotamya'da faaliyete geçmesinden çekinmekteydi nitekim Türklerin, Yunan savaşını bitirdikten sonra Mezopotamya'ya ilerlemesini istemeyen İngiltere, politikasında tutum değiştirerek Türk karşıtlığını biraz hafifletmiş ve uzlaşmacı bir tavır takınmaya çalışmıştır. Zira her iki ülke, savaşın eşiğine gelmiş lakin Türkiye'de çıkan isyanlardan dolayı Türkiye ile İngiltere arasında 5 Haziran 1926 tarihinde yapılan Ankara Antlaşması ile sorun İngiltere lehine çözülmüştür.[972]

İngiltere'nin sömürge veyahut mandalarına bakıldığında, bölgeye yapılan yatırımların, bölgeye hizmet etmekten çok, sömürgeci devlete fayda sağladığını

---

sahip olduğu herhangi bir yabancı toprakta, gelecekteki dünya barışı için gereken tavrın açıkça ifade edilmesidir. Bundan dolayı ve bu anlayışa bağlı olarak Amerika Birleşik Devletleri, kendini, dünyanın en çok ilgi gören topraklarında birbirlerini destekleyen galip devletlerin, düşman topraklarının belirli bir kısmını paylaşmasını kabul etmeye istekli ve muktedir hissediyordu. Manda rejimine dair ilkelerin belirlenmesi için yapılan görüşmelerde Müttefik Kuvvetler, bu ilkelerin temsillerini, Türk toprakları üzerindeki manda rejimlerin Müttefiklerce kontrol edilmesini ve ileriye yönelik hazırlanan bir ilke ile, kendi haklarının kesin bir şekilde belirtilerek tanınmasını kabul etti.

Askerî işgal dönemi boyunca Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere arasında İngiliz Kraliyeti ve Hükümeti'nin otoritesi altındaki işgal bölgesi olan Filistin ve Mezopotamya'daki yönetim, Amerikan şirketleriyle anlaşma sağlayamayıp İngilizlere avantaj sağlayan petrol çıkarları konusunda Amerika Birleşik Devletleri toplumunun zihninde pek de hoş olmayan izlenim yaratmış olan meselelerle ilgili birkaç yazışmaya neden oldu. Ayrıca Büyük Britanya, bu bölgedeki petrol yataklarının kontrolünü özel olarak kendine almak için hazırlıklar yapmıştı. Amerika Birleşik Devletleri kamuoyunda oluşan bu izlenim, geniş ölçüde genel İngiliz petrol politikasına ilişkin raporlardaki otoriter beyanlardan kaynaklanıyordu ve boru hatları, demiryolları, rafineriler, petrol kuyusu işletmeleri, tersane açılması, pamuk üretimi araştırmaları ve bazı ticarî araştırmaları üstlenen bireylere verilen izinler de bu izlenimlerin kuvvetlenmesine neden oluyordu.

Bu tür tartışmalar durumunda, işgal altındaki veya manda bölgelerindeki ekonomik kaynaklara ilişkin yasal durumun, bir anlaşma yapılmak üzere statüde kalacağı varsayılabilir:

1- Mandater devlet, Manda Komisyonu aracılığıyla Milletler Cemiyeti tarafından benimsenmesi için Londra'da hazırlanan "A" Mandası'nda somutlaştırılan ilkelere ve Paris Barış görüşmeleri sırasında kabul ve ifade edilen ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalmalı ve riayet etmelidir.

2- Yasalarla eşit muamelede bulunma hususunda, tüm ülkelerin yurttaşlarının hakları, garanti altına alınacak ve vergi tahsilatı ile diğer meselelere ilişkin konularda, Mandater Güçlerin uyrukları ve hak tanınan ulusların yurttaşları, ikamet, iş, imtiyazlar, kişi ve mallarının serbest geçiş hakkı, iletişim özgürlüğü, ticaret, denizcilik, sınaî mülkiyet ve diğer ticarî hak ve eylemleri garanti altında olacaktır.

3- Manda rejimine alınmış bölgenin tamamında ya da neredeyse özel olan yeterince geniş herhangi bir bölgede, hiçbir özel ekonomik imtiyaz devredilemez ve herhangi bir ticarî ürün ya da ek ekonomik imtiyaz ve üretim, gelişim ve bahsi geçen ürünlerin işletimi için gerekli hiçbir imtiyaz devredilemez.

4- Manda bölgelerinin ekonomik kaynaklarına ve imtiyaz başvurularına ilişkin Devlet Yasaları ve Yönetmelikleri'nin tanınması için makul hükümler yapılacak; ve ayrıca ekonomik kaynakları keşfetmek veya sömürmek yahut bunlarla ilişkili diğer imtiyazların verilmesine ilişkin mevzuatta, Manda ülkelerin uyrukları ya da diğer ülkeler tarafından kontrol edilen şirketlere kıyasla dezavantajlı olan Amerika Birleşik Devletleri vatandaşları ile şirketleri, Mandater ülkenin vatandaşları veya şirketleri, veya Manda ulusunun vatandaşları ile Diğer ülkelerin vatandaşları tarafından kontrol edilen şirketlerinin, Amerikan vatandaşları tarafından kontrol edilen şirketlerin vatandaşlarını veya şirketlerini yerleştirme-çıkartma yetkisi bulunmayacaktır." *Foreign Relations of the United States,* Vol. II, s. 652-654.

[972] Kadir Kasalak, "Irak'ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye Irak İlişkileri", s. 195.

görmekteyiz. Zira bu yatırımları yapan şirketlerin hisseleri ya İngiliz, ya Fransız ya da Hollandalı iş adamlarının elinde bulunuyordu. Musul'da çıkarılan petrol direkt olarak Avrupa'ya naklediliyordu. Musul'da ise İngilizlerin ihtiyacı kadar petrol tutuluyor ve bölge halkı, kendi topraklarından çıkarılan petrolden dahi yararlanamıyordu.[973] Kısaca özetlemek gerekirse Wilson İlkeleri ve Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'ne göre, mandater devletin, üstlendiği mandayı geliştirmesi ve kalkındırması, kağıt üzerinde kalmıştır.

İngilizler, Irak'ı oldukça iyi bir şekilde analiz etseler bile, bölgeyi tam olarak kontrol altına almaları çok kolay olmamıştır. Irak'ta etnik ve dinî çeşitlilikten kaynaklanan bir kargaşa ortamı vardı. İngiltere bu durumu önceden fark etmiş ve Irak'ı direkt kendi kontrolüne almadan manda yoluyla yönetmeye karar vermişti. 1922'de yapılan bir anlaşma ile İngiltere, Irak'ın dışişlerinde tamamen, içişlerinde ise kısmen bir rol üstleneceğini beyan ediyordu.[974]

Ürdün, Faysal'ın tasarladığı Suriye Krallığı'na dahildi fakat Faysal'ın Suriye'den çıkarılmasından sonra Ürdün, 1922'de Milletler Cemiyeti kararıyla Suriye'den ayrılmış ve İngiliz mandasına bırakılmıştı. Ürdün Krallığı'nın başına da Faysal'ın kardeşi, Abdullah getirilmiş ve Ürdün manda idaresi, Filistin'deki İngiliz Yüksek Komiserliği'ne bağlanmıştı. Filistin, Irak ve Suriye'nin aksine Ürdün'de pek fazla sorun yaşanmamıştır. Nitekim bölgenin iktisadî kaynaklardan yoksunluğu, ülkenin İngiltere'ye daha fazla bağlanmasına neden olmuştur.[975]

3.2.2. Faysal'ın Bağımsız Suriye Devleti'ni Kurma Çabalarının Başarısız Olması ve Suriye ile Lübnan Mandalarının Kurulması

Fransa'nın Suriye ile ilk münasebetleri, Osmanlı İmparatorluğu'ndan elde ettiği kapitülasyonlar ile bölgeye giriş yapmasıyla başladı. Fransa, zaman içerisinde bölgeyle olan bağlarını güçlendirip geliştirmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla birlikte bu bağlarını kullanmaya başlamıştı. Zaman içinde özellikle Lübnan'da siyasî nüfuzunu güçlendiren Fransa, bölgede hami rolüne soyundu. Ayrıca bölgedeki önemli limanlar ve elde ettiği yeni imtiyazlar sayesinde Fransa, bölgede güçlü bir ticarî ve iktisadî hakimiyet de kurmuştu. Ancak Batı Avrupalıların Ortadoğu'ya girişi, sadece siyasî ve iktisadî temellere dayanmıyordu. Ayrıca dinî ve kültürel nedenler de bir o

[973] Albert Hourani, *a.g.e.,* s. 377.
[974] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 255.
[975] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 256-257.

kadar güçlüydü. Örneğin; Fransa, Doğu Hıristiyanlarını bahane ederek dinî ve kültürel imtiyazların ilkini almıştı. Bu imtiyazlar, ileride hamiliğe dönüşecek ve Fransa'ya, Rusya ve İngiltere de katılacaktı. Bu duruma bir başka örnek olarak da Yunanistan'ı verebiliriz. Nitekim birbirine düşman olan güçler, salt antikite hayranlığı ve kültürel bağlar bahanesiyle, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı birleşmiş ve "*medeniyetin kurucuları*" olarak tabir ettikleri Antik Yunan filozof ve devlet adamlarının torunlarını, "*sözde Türk zulmünden*" kurtarmışlardı.[976] Suriye ve Lübnan, Fransa için çok önemli pazarlardı ve bundan dolayı Fransa, bu iki bölgeyi karayolu ve demiryolu ağlarıyla çevirerek limanların önemini daha da arttırmıştı. Nitekim Irak petrollerinin taşınması için Suriye limanları çok büyük önemi haizdi.

San Remo Konferansı'nda Fransa, İngiltere'ye nazaran daha küçük bir alanda egemenliğini kursa da, Kuzey Afrika'dan Doğu Akdeniz'de Suriye limanlarına kadar olan önemli bir bölgenin kontrolünü eline geçirmişti. Halihazırda Kuzeybatı Afrika'daki limanları sayesinde, Atlas Okyanusu'nda da çok önemli bir konuma sahip olan Fransa, Suriye ve Lübnan'daki limanlar vasıtasıyla Doğu Akdeniz'de de büyük bir nüfuz alanı elde etmişti. Ayrıca insan ve iş gücü, hammadde ve pazar, petrol ve bölgenin diğer zenginliklerine de sahip olmuş ve Akdeniz ile Atlas Okyanusu'nda önemli limanlar ve bölgeye yapılan kara ve demiryolları ile ticaret yollarının kontrolünü eline geçirmiştir.[977]

San Remo kararları açıklanmadan önce İtilaf devletleri, Ortadoğu'daki kuvvetlerini arttırmıştı. Buna binaen işgalden endişelenen Faysal, bölgeye asker yığılmasının nedenini İngiliz Hükümeti'ne sordu. Lord Allenby'nin 14 Nisan tarihli raporuna göre, Faysal'dan alınan mesajın içeriğinde, Filistin'e yeni kuvvetler yığılmasına işaret ediliyor ve kuvvetlerin birleştirildiğinden bahsediliyordu. Faysal, mevcut dostluk antlaşmasını göz önüne alarak böyle bir durumu anlayamadığını belirtmiş ve savaşmak istemediğini bildirmişti. Faysal, İngiltere'nin ona karşı olan iyi niyeti ve dostluğuna sığınarak, bölge insanları üzerinde kötü bir etki yaratan bu birliklerin o bölgeye yığılmasının nedenini sorma girişiminde bulunuyordu.[978]

San Remo Konferansı'nda Ortadoğu ile ilgili alınan kararları ve seçilen mandater devletleri, konferans kararlarını bekleyen Faysal ve Araplara bildirme işi, Allenby'e düşmüştü. Allenby, konferansın hemen akabinde Faysal'ı alınan kararlar hakkında

[976] Albert Hourani, *a.g.e.*, s. 319.
[977] Albert Hourani, *a.g.e.*, s. 376.
[978] *CAB 24_154_15*.

bilgilendirmiş ancak kararları, biraz daha yumuşatarak Faysal'a bildirmişti. Mezopotamya ve Suriye'nin bağımsız devletler olduğunu belirten Allenby, bu iki devletin "*kendi ayakları üzerinde durana kadar*" bir mandaterin yönetimine bırakıldığını Faysal'a iletti. Ayrıca Allenby, görüşlerini bildirmesi için Faysal'ı Mayıs sonunda Yüksek Konsey'in toplanacağı Paris'e davet etti. Ek olarak İngiltere'nin Filistin mandasını üstlendiğini ve Balfour Deklarasyonu'na bağlı kalınacağını da Faysal'a bildirdi. Lord Curzon, Faysal'ın ve Arapların vereceği tepkiden ve Faysal'ın Suriye'deki hükümdarlığının geleceğinden dolayı kaygılıydı. Bu nedenle Curzon, Faysal'ı konferansa davet etmiş ve Faysal, Suriye Krallığı'nı istiyorsa, O'na Yüksek Konsey'in onayını alması gerektiğini söylemişti. Faysal, Suriye Kralı olarak onandığı takdirde, Faysal'ın mandater devlet Fransa ile görüşmeler yapması ve hükümdarlığının sınırları ile yetkilerinin çizilmesi gerekliydi.[979]

Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'den müteşekkil Büyük Suriye devletinin kurulması hayalinde olan Emir Faysal, Paris Konferansı'nda istediğini elde edememişti. Yine de Faysal'a, Suriye'de kurulacak Fransız mandasının idaresi sözü Paris Konferansı'nda verilmişti. Faysal, İngiltere'ye bir kez daha güvenerek San Remo Konferansı'nı beklemiş ancak San Remo'da Fransa'nın Suriye'yi kesin olarak kendisine bağlamasıyla İngiltere tarafından aldatıldığını acı bir şekilde tecrübe etmişti.[980]

Allenby'nin gönderdiği mesaj, Faysal'ı büyük bir hayal kırıklığına uğratmış ve verdiği cevapta da Faysal, bu durumu gizlememişti. Faysal cevabında, Suriye ve Irak'ın bağımsız devletler olmalarını memnuniyetle karşılamış ancak manda yönetimini kabul edilemez bulmuştu. Faysal'ın gönderdiği cevapta, "*Gelecekteki güvenliklerine ve bağımsızlıklarına karşı barındırabileceği tehlikelerin farkında olan bir halk, bunu hiddetle protesto etmiştir ve kabul etmeyi reddetmektedir.*" ifadesi yer almaktaydı. Yani Faysal, cevabında açıkça manda sistemini reddetmişti. Ek olarak Faysal, Filistin'in Suriye'den ayrılmasına ve burada Siyonist bir rejim kurulmasına da aynı şiddetle karşı çıkmıştı. Son olarak Faysal, Avrupa'yı ziyaretinden önce İtilaf devletlerinin, Filistin'in Suriye'den ayrılmayacağı hususunda bir beyanat vermelerini istedi.[981]

[979] Ali A. Allawi, *a.g.e.,* s. 342.
[980] Kadir Kasalak, "Manda Sistemi ve Irak ile Suriye'de Uygulaması", s. 78-79.
[981] Ali A. Allawi, *a.g.e.,* s. 343.

Bilindiği üzere San Remo Konferansı'ndan yaklaşık bir ay önce, Şam'da Suriye Kongresi toplanmıştı. Kongrede Faysal'ın krallığı altında bağımsız bir Suriye devleti[982] kuruluyordu.[983] Albay Meinertzhagen'in 29 Mart tarihli raporuna göre, 8 Mart'ta Suriye'nin bağımsızlığı ilan edilmiş ve ulusal bayrağı kabul edilmişti.[984] San Remo kararları, Araplar arasında hayal kırıklığı ve hiddetle karşılandı. Manda sistemiyle Arap toprakları, doğal olmayan yollarla birbirinden ayrılıyor ve farklı yönetim biçimlerinin eline bırakılıyordu. Böylece gelecekte bir Arap birliğinin de önüne geçilmiş oluyordu.[985] Suriye Kongresi'nin ardından kurulan Suriye Hükümeti, 19 Ağustos 1920'de bağımsızlığını ilan ederek 3 maddelik bir programı benimsemiştir.[986]

İtilaf devletleri nezdinde resmî olarak tanınan Hicaz heyeti, San Remo kararlarını şiddetle protesto etti. San Remo'da bulunan gayriresmî Arap delegeleri Nuri es-Said ve Rüstem Haydar da kararlardan dolayı şaşkındı. San Remo kararları, Arap millî isteklerine büyük bir darbe vurmuş ve neticesinde Suriye'de kararlara karşı gösteriler düzenlenmeye başlamıştı. Manda sistemine karşıt olan halk, Suriye'ye bağımsızlık verilmesini istedi. Halkın protestoları üzerine Suriye'deki mevcut hükümet istifa etti ve halkın görüşlerini savunan yeni bir hükümet kuruldu. Yeni hükümet, Suriye Kongresi'nde bulunan temel kadrodan oluşmaktaydı ve hem San Remo kararlarıyla hem de Fransızlarla mücadeleyi savunmaktaydı.[987]

San Remo Konferansı'ndan beklediği gibi olumsuz cevap alan Faysal, Suriye'de bir isyan başlatmıştır. Bu durum üzerine, asayişi temin etmek için 90 bin kişilik bir Fransız ordusu Suriye'ye gönderilmiştir. Fakat bu durum, işleri daha kötü bir hale getirerek, Faysal'ın taraftarlarını tamamen direnişe sevk etmiştir. Faysal'ın gittikçe güç kazanması üzerine Fransa, General Gouraud'u[988] Suriye'ye göndermiştir.[989]

---

[982] Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 2.
[983] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 250.
[984] *CAB 24_154_15*.
[985] Ali A. Allawi, *a.g.e.,* s. 343.
[986] 1- Ülkenin tam bağımsızlığının sağlanması,
2- Doğal coğrafya içerisinde Suriye'nin birliği ve Filistin ile ilgili Balfour Deklarasyonu'nun kabul edilmemesi,
3- San Remo'da İtilaf devletleri tarafından alınan kararların kabul edilmemesi. Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 416.
[987] Ali A. Allawi, *a.g.e.,* s. 343.
[988] General Gouraud, I. Dünya Savaşı öncesinde Fransız Batı Afrikası'nda önemli görevlerde bulunmuş ve Moritanya Komiserliği mevkiine yükselmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Çanakkale Savaşı'nda Fransız birliklerine komuta etmiş ancak cephede yaralanmış ve bu sebeple görev yeri değişmiştir. Bu yara nedeniyle de sol kolunu kaybetmiştir. Savaştan sonra Suriye'ye gönderilmiş ve Maysalun Savaşı'nda

San Remo kararlarının Suriye'de büyük bir karışıklığa neden olması üzerine, Fransız üst düzey devlet adamları, strateji değiştirerek Faysal'ın Suriye'de zayıflayan nüfuzunu temin etmeye giriştiler. Zira Faysal; Paris Konferansı, Fransızlarla anlaşma yoluna gitmesi ve akabinde elde ettiği başarısızlıklarla Suriye'de bayağı taraftar yitirmişti. Faysal'ın karşısında güçlenen radikaller ise tam bağımsızlık için mücadele verilmesini desteklemekteydi. İngiliz çıkarları, Suriye'de çıkması muhtemel bir savaştan zarar göreceği için üst düzey devlet adamları, Faysal'ı lehlerine çekmeye karar verdi. İngilizlerdeki bu tutum değişikliği, Faysal'ın ve Suriye Kongresi'ne katılan delegelerin fikrini değiştirmiş ve yapılacak barış konferansına katılma yönünde karar vermelerini sağlamıştı. Ancak ibre, Faysal lehine dönmüyor, sadece İtilaf devletlerine işgal ve idareyi tesis için gerekli zamanı ve şartları sağlıyordu. Zaten Temmuz ayında Fransa, Suriye Hükümeti'ni tanımak bir yana, birlikte iş yapmaya dahi istekli değildi. Curzon'un Fransız büyükelçisine yazdığı bir notta şu ifadeler haviydi: "*Faysal'ın çağrılmasına rağmen konferansa katılmaması, Faysal'ı Hicaz temsilcisi mevkiinden düşürecek, Faysal'a İngiliz-Fransız yardımları sona erecek ve Fransa'nın Kilikya'daki kuvvetlerine ikmal yardımı sağladığı Halep-Rayak demiryolu hattı Fransızlarca işgal edilecekti.*"[990]

Faysal'ın isyanı etkili olsa da bütünlükten uzak bir mahiyetteydi. Sünnîler, Büyük Suriye'ye katılma taraftarıydı ve Faysal'ın krallığını destekliyorlardı. Büyük Lübnan'ın kurulmasına kesinlikle karşı çıkan Sünnîler, birçok defa Fransa'ya karşı ayaklandı. Lübnan'ın güneyinde Cebel Amil bölgesinde meskun Şiîler ise geçmişten gelen endişelerden ötürü hem Sünnîlere hem de Hıristiyanlara karşı mesafeli bir politika yürütüyor ve bölgedeki varlıklarının eritileceği korkusuyla Büyük Suriye'ye karşı bir tutum izliyorlardı. Fransız idaresinde bulunan Suriye'yle olan ilişkilerin de gevşek tutulmasını destekliyorlardı. Marunîler, halihazırda Fransız hakimiyetini istemekteydi ve Dürziler ise hem Faysal'a hem de Fransız hakimiyetine karşıydı.[991] Ancak Fransa'nın Marunîleri dinî bağlarla sahiplenmeleri, Müslüman halkın Fransızlara olan nefretini daha da arttırmaktaydı.[992]

Faysal'ın birliklerini yenilgiye uğratmıştır. Suriye'deki görevinden sonra tekrar Fransa'ya dönmüş ve 1927 yılından 1937 yılına kadar Müttefik Savaş Konseyi'nde görev yapmıştır.

[989] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 250.

[990] Ali A. Allawi, *a.g.e.,* s. 344-345.

[991] Ayşe Tekdaş Fildiş, *a.g.m.,* s. 59.

[992] William L. Cleveland, *a.g.e.,* s. 243-244.

Faysal'ın isyanının giderek büyümesi ve Fransız kuvvetlerinin Kilikya'da arka arkaya yenilgiler alması, Fransa'nın Ankara ile görüşmeler yapmasına yol açtı. Zira Fransa'nın her iki cephede birden savaşması mümkün değildi bu nedenle Fransa, Ankara ile ateşkes anlaşması imzalamak zorunda kaldı. Aksi takdirde Fransız kuvvetleri, hem Türk hem de Arap kuvvetleri arasında ezilecekti.[993] Bu arada Faysal-Clemencau Anlaşması, etkisini hızla yitirmişti ve Faysal, bu anlaşmaya dayanarak Fransız kuvvetlerinin Suriye'den çıkması gerektiğini General Gouraud'a bildirmişti. Fakat Gouraud'un Faysal'a gönderdiği yanıt, oldukça soğuk ve sert bir üslup ile yazılmıştı. Nitekim Fransa'nın Türk Hükümeti ile ateşkes anlaşması imzalaması, Fransa'nın Suriye'de elini kuvvetlendiren bir etkendi. Faysal, Fransa'nın saldırgan tutumu üzerine İngiltere'ye müracaat etmiş ancak beklediği olumlu cevap gelmemişti. Lord Hardinge, Faysal'a gönderdiği telgrafta, Suriye'nin Fransa'ya bırakıldığını ve bu nedenle İngiltere'nin Suriye içişlerine karışamayacağını belirtmiştir. İngiltere'nin desteğini sağlayamayan Faysal, San Remo'da geçiştirildiğini düşünen İtalya'nın yardımını da istedi. Ancak Şam'daki İtalyan büyükelçisi, Faysal'a sempati gösterse de fiilî bir yardım sağlamadı.[994]

Fransa ve Suriye Hükümeti arasında artan gerilimler, giderek büyüyerek Suriye ve Lübnan'da bir kaos ortamı yarattı. Zira Fransız-Arap, Hıristiyan-Müslüman, Sünnî-Şiî çatışmalarının yanında, azınlıkların ve birbirleriyle rekabet halinde olan aşiretlerin birbirleriyle çatışmaları da kaos ortamını iyice arttırdı. Bu nedenle Türk-Fransız ateşkes anlaşmasının da verdiği rahatlıkla Millerand, Gouraud'a San Remo kararlarını yürütme görevi verdi. Böylece ilk iş, Kilikya ikmalini sağlayan Halep-Rayak demiryolu hattının ele geçirilmesi ve gerekirse Halep'in işgal edilmesi oldu. Tüm bunların yanında Fransız Hükümeti, Suriye'deki Fransız egemenliğini tesis etmek ve Faysal'ı sahneden silmek için Suriye'ye büyük bir takviye ordu göndereceklerini açıkladı. Böylece Fransa, Ortadoğu'daki gerçek niyetinin ne olduğunu göstermişti. İngiltere'nin de duruma sessiz kalması üzerine, Suriye işgale açık bir hale geldi.[995]

General Gouraud'un Suriye'ye gönderilmesiyle, Fransız Hükümeti, kısa zamanda Faysal'ı alaşağı ederek ülkeden kaçırmıştır. Bu şekilde Fransa, Suriye'deki nüfuzunu kuvvetlendirmiş, kendisi için bir tehdit olan Faysal'ı Suriye'den çıkartmış ve

[993] Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 211.
[994] Ali A. Allawi, *a.g.e.*, s. 345, 350-351.
[995] Ali A. Allawi, *a.g.e.*, s. 348-350.

destekçilerini de etkisiz hale getirmiştir. Artık bölge, Fransız manda idaresinin kurulması için hazır hale gelmiş ve Fransızlar mandanın kurulması için hazırlıklara zaman kaybetmeden başlamışlardır.[996] İlk iş olarak bölgedeki hakimiyetlerini güçlendiren Fransızlar, daha sonraki hamlelerinde Suriye'deki bütünlüğü bozmaya çalışmışlardır. Gouraud, Fransa'ya sadık olan ve Fransızlar ile tarihi bağları bulunan Lübnan'ın sınırlarını iki katına çıkartarak Lübnan'ı Suriye'den ayırmıştır. Bu durum, Suriye'deki ortamı daha çok gerginleştirse de, Gouraud, Suriye'yi de birkaç idarî parçaya bölerek[997] burada federal bir sistem kurmuştur. Kısaca Suriye'yi birlikten yoksun bırakmak için, öncelikle bölgenin idarî taksimatı gerçekleştirilmiştir.[998] Fransa'nın Suriye'deki Arap milliyetçiliğini zayıflatması, bölgenin daha kolay "idarî" bölgelere ayrılmasını kolaylaştıracak ve bu "idarî" bölgelerde kukla yönetimlerin kurulmasının önünü açacaktı. Fransa'nın Suriye üzerindeki planları açık ve netti, geriye sadece kaç tane idarî bölgenin kurulacağını belirlemek kalmıştı.[999]

Suriye'nin bölünme süreci bilindiği üzere Lübnan ile başlamıştır. Lübnan, Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti altındayken de Fransa ile yakın ilişkileri bulunan bir bölgeydi. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nun güç kaybetmesiyle Fransa, Lübnan'daki Marunîlerin hamiliğini üstlenmeye başlamıştı. Yani Lübnan, Suriye'nin parçalanmasına başlamak için çok uygun bir bölgeydi. Nitekim Lübnan'ın Fransa ile ilişkilerinden maada, bölgede etnik, dinî ve mezhepsel farklılıklar çok fazlaydı. Sünnîler, Şiîler, Ortodoks Ermeniler, Protestanlar, Süryanîler, Dürzîler ve Katolik Marunîler; meskunu oldukları Lübnan'daki etnik, dinî ve mezhepsel farklılıkları çok iyi bir şekilde

[996] Yahya Akyüz, *a.g.e.,* s. 188.

[997] Fransızlar, Suriye'yi 5 siyasî ve idarî bölüme ayırdı: Suriye, Lübnan, Cebel-i Dürzî, Lazkiye ve Hatay. Taksim anlaşmalarından sonra, Suriye halkı üzerinde Pan-Arapçılık fikri hızla yayılmaya ve hakim görüş olmaya başladı. Bu görüşün yaygınlaşmasında Faysal'ın isyanı ve Fransa tarafından devrilmesi de etkili olmuştur. Pan-Arapçılık yanında Suriye'de İslamiyet de birleştirici bir rol oynamaktaydı. Suriye'deki bu gelişmelerden rahatsız olan Fransa, bölgeyi parçalara ayırarak her bir bölgede nüfuzunu ayrı ayrı tesis etmeye başladı. İlk olarak siyasî ve idarî amaçlarla böldüğünü iddia ettiği Bilad-ı Şam bölgesinde, dinî, siyasî ve mezhepsel ayrılıkları destekleyerek Büyük Suriye'nin parçalanmasını hızlandırdı. Böylece Fransa, Arap milliyetçiliğinin ve İslamiyet'in bölgedeki birleştiriciliğini ortadan kaldırmaya ve Araplar arasındaki birliği zayıflatmaya başladı. Suriye'deki milliyetçi Arapların kendi aralarında küçük hiziplere bölünmesi, Fransa'nın bölgedeki işini kolaylaştırdı ve bölgedeki azınlık grupların rahat hareket edebilmelerine olanak sağladı.[997] Suriye'nin parçalanmasından en çok fayda sağlayan grup, şüphesiz Marunîler olmuştu. Trablus, Sayda, Sidon ve Beyrut liman şehirlerinin yanı sıra, verimli Bekaa Vadisi'ni de içeren Lübnan sınırları, Marunî kontrolüne bırakılıyordu. Ancak Beyrut dışında Lübnan'a katılan bölgelerde ezici bir Müslüman nüfus üstünlüğü vardı ve bu nüfus, Hıristiyan devleti kontrolü altına girmek istemiyordu. Böylece yeni sunî sınırlar, yeni bir soruna daha yol açıyordu. William L. Cleveland, *a.g.e.,* s. 245.

[998] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 250-251.

[999] Ayşe Tekdaş Fildiş, *a.g.m.,* s. 59.

özetlemekteydi. Marunîler, Fransa'nın Lübnan'daki en büyük destekçisiydi ve çok geçmeden Fransa tarafından Marunîlere önemli haklar ve bölge idaresinde yüksek görevler tevdi edilmeye başlandı. Marunîlerin önemli ölçüde güçlenmesi, Lübnan'daki diğer topluluklarda huzursuzluk yaratmaya başladı. Lübnan'daki bir diğer önemli grup Dürzîler de Fransız yönetiminden hoşnut değildi. İki büyük aile (Aslan ve Canbulat) tarafından yönetilen Dürzîler; Cebel-i Lübnan, Cebel-i Havran, Raşeya, Hasbaya ve Şam civarında yaşıyor ve yönetimde İngilizlerin olmasını istiyorlardı.[1000] Gouraud, Marunîlerden sonra Dürzîlere de federal bağımsızlık vererek onlarla da anlaşma yoluna gitmiştir. Bu politika sayesinde Dürzîleri de kendi tarafına çekmeyi başaran Gouraud, Suriye'deki konumunu gittikçe kuvvetlendirse de Yüksek Komiser Sarrail, bu durumu tanımamış ve Dürzîlerin liderleri olan Atraş ailesini tevkif etmiştir. Bu olaydan sonra Dürzîler ayaklansa da Fransız ordusu isyanı bastırmış ve Suriye'yi tam olarak kontrolüne almıştır. Böylece Suriye, artık tam bir Fransız sömürgesi, yeni adıyla Fransız mandası olmuştur.[1001] Fransa, Büyük Suriye üzerinde "böl-parçala-yönet" taktiğini kullanarak ilk olarak sınır bölgesindeki Lübnan'ı ayırmış ve daha sonra da Halep, Hatay ve Şam'ı birbirinden ayırarak Hama ve Humus'u Şam Devleti'ne dahil etmişti. Bundan sonra nüfusu, tekrar siyasî olarak hizipleştirmeyi amaçlayan Fransa, Dürzîler ve Nusayrîler arasındaki farklılıkları sürekli vurgulayarak Dürzî ve Nusayrîler arasındaki bağları zayıflatma başladı. Neticesinde Lazkiye ve çevresinde Nusayrîlere bağlı bir Alevî devleti kuruldu.[1002]

Görüldüğü üzere Fransa ve İngiltere'nin manda politikalarında farklılıklar göze çarpmaktadır. Fransa klasik sömürgecilik anlayışını devam ettirerek Suriye'yi direkt hakimiyetine almıştır. Bu şekilde Fransa kontrolü altındaki bölgeyi direkt olarak kendisi sömürebiliyordu. İngiltere ise Irak'ta yukarıda da zikrettiğimiz üzere millî bir hükümetin kurulmasına "*göstermelik*" de olsa izin vermiş ve Irak'ı farklı yollarla kendine bağlamıştır. İngiltere, Irak'ı direkt kendine bağlamayarak burada maddî bir yükün altına da girmemiş ve özel şirketler yoluyla Irak'ın zenginliğini sömürme yoluna gitmiştir. Ayrıca İngiltere'nin yaptığı önemli hamlelerden biri de Faysal'ı Irak Kralı ilan etmesidir. Fransa Faysal'ı kendisine tehdit olarak görmüş ve onu Suriye'yi terk etmeye zorlamıştır. İngiltere ise Faysal'ı çıkarları niyetine kullanmıştır. İngiltere'nin Faysal'ı

[1000] Fahir Armaoğlu, ***19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınları,*** İstanbul, 2010, s. 392-393.
[1001] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi,* s. 251.
[1002] William L. Cleveland, *a.g.e.,* s. 248 ve Ayşe Tekdaş Fildiş, *a.g.m.,* s. 60.

kral ilan etmesindeki en önemli etken, Faysal'ın Haşimi kabilesinin önde gelen ailelerinden birine mensup olmasıydı. Bilindiği üzere son Peygamber Hz. Muhammed de Haşimi soyundan gelmekteydi. Bu bağı kullanarak Faysal'ı kendine bağlamak isteyen İngiltere, Faysal'ın krallığına siyasî ve dinî bir mahiyet kazandırmış ve bu sayede halkın dinî inançlarını sömürerek "kukla" bir krala biat etmesini sağlamıştır. Yani Faysal, Büyük Suriye Devleti'ni kurma hayalini gerçekleştirememiş ve Ortadoğu'da önemli bir aktör olamamıştır. Zaten Faysal'ın Ortadoğu'da oynadığı en önemli misyon da Fransa ve İngiltere'nin "piyonu" olmaktan ibaretti.

Ortadoğu'da Fransız-İngiliz rekabeti, İngiltere lehine sonuçlanmış ve Fransa da İngiltere'nin "uygun görmesi" üzerine Suriye'yi ele geçirmiştir. 12 Kasım 1921'de *L'Eclair* gazetesinde çıkan bir haber, İngiliz-Fransız rekabetini oldukça güzel özetlemektedir. Haberde, "*Türk-Fransız anlaşmasının İngiltere Hükümeti'nde hoşnut karşılanmadığı, bu anlaşmanın, İngiltere'nin Mezopotamya'daki güvenliğini tehlikeye attığı*" zikredilmiş, İngiliz yargısına cevap olarak da "*Fransa'nın düşmanı olan Faysal'ın halihazırda İngiltere tarafından korunduğu, Türk anlaşmasıyla, Fransa'nın İngiltere'ye cevap verdiği*" ifade edilmiştir.[1003] Bu örnekten, bir kez daha Faysal'ın piyon olarak kullanıldığını açıkça görmekteyiz. Faysal daha çok İngiltere lehine kullanılmış ve İngiltere için, Fransa'ya karşı önemli bir koz olmuştur.

Manda yönetimlerde ise İngiltere ve Fransa'nın otoriteleri, yerel halk tarafından tam anlamıyla kabul edilmemişti. Böylece belirli aralıklarla ancak sürekli olarak bir isyan dalgası baş gösterdi. Nitekim özellikle Irak ve Suriye'de manda yönetimlerine karşı başkaldırılar olmuştu. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, yeni kurulan devlet, Müslüman halkları etkileyerek bağımsızlık yolunda önemli bir figür ve öncü olmuştu. Yine de manda bölgelerin, mandater devlete karşı ayaklanmaları, başarıya ulaşmamış ve mandater devlet, yeni çözümler üreterek bölgede üzerindeki nüfuz ve konumunu korumayı başarmıştır.[1004] Ortadoğu'nun Batı Avrupa tahakkümü altına girmesi, San Remo Konferansı ile kesinleşmiş ve konferanstan sonra Ortadoğu'nun çehresi, tam anlamıyla değişmiştir.

[1003] Yahya Akyüz, *a.g.e.,* s. 217-218.
[1004] Bernard Lewis, *a.g.e.,* s. 433-434.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın manda haline getirilmesinden sonra eğitim alanında da değişiklikler meydana gelmiştir. Karma eğitim sistemi getirilerek dine göre hizmet veren okullar kapatılmıştır. Ayrıca bölgelere ve kabilelere göre değişiklik gösteren dillerden dolayı, kimi bölgelerde ana dilde eğitim yerine mandater devletin diliyle eğitim verilmeye başlanmıştır. Eğitim sistemindeki bu köklü yenilikler, halk tabanını etkileyerek toplumsal ve psikolojik değişikliklere neden olmuştur.[1005]

3.2.3. Şerif Hüseyin ile Suudîler Arasında Yaşanan Otorite Mücadelesi: Suudî Arabistan'ın Doğuşu

I. Dünya Savaşı'na doğru, Arap kabileleri daha başına buyruk bir tavır takınırken, Suudîler de Arabistan'da söz sahibi konuma gelmişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Arapların merkezi otoriteye karşı daha güçlü hale gelememelerinin en önemli nedeni demiryolları idi.[1006] Yine de I. Dünya Savaşı, Arap ayaklanması için gerekli ortamı ve şartları sağlamıştı. Araplar, İttihat ve Terakki yönetiminden hoşnut değildi, özellikle merkezileştirme çabaları ve Siyonizm yanlısı hareketler, Arapları huzursuz etmekteydi. Kısaca özetlemek gerekirse İttihat ve Terakki, Arapların Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopuşunu hızlandırmıştır.[1007]

Ortadoğu halkları için bağımsızlık ilkesi, "*kendilerini yönetmekten aciz oldukları için*" daima ikinci planda kalmıştır. Ancak Arap Yarımadası'nda bu durum, biraz değişiklik göstermiştir. Nitekim İtilaf devletleri, bağımsız bir Arap devleti sözü vermişler ve bunu da gerçekleştirmişlerdi. Yine de bu söz, Şerif Hüseyin'e verilmiş sözden oldukça farklıydı. Konferanslar döneminde ve sonrasında, önce Ortadoğu, sonra da Arap Yarımadası parçalara ayrılmış ve yeni manda devletler kurulmuş, bu da bölge halklarının, savaş galipleriyle mücadele etmelerine neden olmuştur. Hicaz ve Arabistan'da ise bu mücadele, otoriteyi elde etme hususunda verilmiştir. Zira savaş ve konferanslar, Arabistan'da iki otorite ortaya çıkarmıştır.[1008]

Savaştan sonra Ortadoğu parçalanarak Irak, Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'de manda yönetimler kurulmuş, Arap Yarımadası ise bazı limanlar hariç, bağımsız durumda kalmıştı. Ancak burada da İngilizlerle anlaşarak Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanan Şerif Hüseyin ve İngilizlerin Şerif Hüseyin'e karşı anlaştığı Abdülaziz

[1005] Albert Hourani, *a.g.e.,* s. 383.
[1006] Albert Hourani, *a.g.e.,* s. 331-332.
[1007] Mim Kemal Öke, *a.g.e.,* s. 105.
[1008] William L. Cleveland, *a.g.e.,* s. 257-258.

İbn Suud arasında bir otorite mücadelesi başlamıştı. I. Dünya Savaşı sonunda Arabistan'da Vehhabî devleti kurularak Suud ailesi, devletin başına getirildi. Mekke Şerifi Hüseyin, iktidarı her ne kadar eline almaya çalışsa da Suudî kuvvetlerine yenilmiş ve iktidarı Necid Sultanı Abdülaziz İbni Suud'a kaptırmıştı.[1009] Hicaz'ı da ele geçirmek isteyen Abdülaziz, 8 Ocak 1926 tarihinde bu isteğinde muvaffak olarak Hicaz Kralı ve Necid Sultanı ilan edildi. 1932 yılında Suudi Arabistan olarak isim değişikliği yapılana değin Abdülaziz, bu iki unvanı muhafaza etti.[1010] Suud'un Arap kralı olmasıyla birlikte, Vehhabîlik de siyasî bir karakter kazanmış oluyordu.[1011]

Ortadoğu'ya Avrupalıların girişiyle bölge ekonomisi tümden değişmiştir. Yeni gelenler, ülkenin zengin ve elit tabakasını oluşturmuşlardır. Zira burada petrol ve pamuk gibi kârlı işlerin yanı sıra, ticaret işini de bu zengin sınıf tekeline almıştır. Kısaca özetlemek gerekirse, getirisi yüksek işler, yabancı kontrolü altında bulunmaktadır. Bunların yanında, ticarî faaliyetleriyle öne çıkan bir diğer zengin sınıf da Yahudilerdi. Yeni gelen bu zengin iş adamlarıyla rekabet edemeyen zengin Arap toprak sahipleri de ticarî bir topluma evrilmeye başlamış ve bankacılık, gemicilik, tekstil ve dokuma alanlarına yönelerek toprağa olan bağımlılıklarından kurtulmaya çalışmışlardır. Bu Arap toprak sahipleri, zamanla daha da zenginleşerek petrol işine girmeye başlamış ve Avrupalıların rakibi haline gelmişlerdir.[1012] Suudî Arabistan'ın 1933 ve 1936 yıllarında Amerikan petrol şirketi *Aramco*'ya imtiyazlar vermesiyle, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'ya girişi de resmen başlamış oldu.[1013]

3.2.4. San Remo Konferansı'ndan Sonra Mısır'ın Akıbeti

Bilindiği üzere Mısır, I. Dünya Harbi öncesinde İngiliz işgaline uğramıştı. Ancak İngiltere'nin isteğiyle, San Remo Konferansı'nda görüşülmüş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır'daki tüm hakları, konferansta alınan kararlarla kaldırılmıştı.[1014] Yine de Mısır'ın işgaline meşruiyet kazandırılması, Mısır halkının bu otoriteyi direkt tanıdığı anlamına gelmemektedir. Zira 1919 Paris Barış Konferansı'nda İngiltere'nin

[1009] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 259-260.
[1010]Bernard Lewis, *a.g.e.,* s. 432.
[1011] William L. Cleveland, *a.g.e.,* s. 258.
[1012] Albert Hourani, *a.g.e.,* s. 383.
[1013] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 261.
[1014] *Documents on British Foreign Policy*, s. 83-84.

Mısır'ın geleceğine dair açıklama yapmaması üzerine Mısır'da isyan çıkmış fakat bastırılmıştır.[1015]

Savaş sonunda Mısır, İngiliz kontrolü altında kalmak istemiyordu ve bu nedenle diğer Ortadoğu bölgelerinde yaşandığı gibi, Mısır'da da güçlü bir huzursuzluk baş göstermişti. Yine de Wilson İlkeleri, Mısır için de umut olmuş ve Mısırlılar, yapılacak konferansları ümitle beklemeye başlamışlardı. Ancak Mısırlıların bu umutlu bekleyişi, Ortadoğu'daki beklentilerden farksız olmayacak ve Mısır, İngiliz denetiminde kalacaktı. Nihayetinde Mısır, İngiliz sömürge ağının kalbinde bulunuyordu ve İngilizlerin Mısır'dan kolayca vazgeçmesi beklenemezdi. Nitekim Lloyd George, 1929'da Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada şu sözleri sarf etmiştir:"*Süveyş Kanalı'nın ekonomik ve yeterince savunulacağı tek yer, Kahire'dir.*" Görüldüğü üzere İngiltere'nin Mısır'dan çıkmak gibi bir niyeti yoktu.[1016] İngiltere Mısır'ı ele geçirdikten sonra hukuki düzenlemelere girişmiş ve eski yargı düzeninde değişikliklere başlayarak Karma Mahkemeleri yeniden oluşturmaya başlamıştır. Eskiden konsolosluk mahkemeleri tarafından yürütülen yargıyı, Karma Mahkemelere taşımaya başlamıştır.[1017] Öyle ki İngiltere, Mısır yargısının kontrolünü de üstlenmeye başlamıştır.

Mısır, I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere tarafından kesin olarak ilhak edildikten sonra bölge, İngiliz asker sevkiyatının en önemli duraklarından biri olmuştur. Savaş sırasında Mısır'a çok sayıda Avustralyalı ve Yeni Zelandalı (ANZAC) askerin gelmesi, Mısır'daki millî şuuru güçlendirmiştir. Bunun yanında Wilson İlkeleri de Mısır'da bağımsızlık düşüncesinin güçlenmesine neden olmuştur. Fakat İngiltere'nin Mısır gibi stratejik önemi haiz bir yerden vazgeçmek gibi bir niyeti de yoktu. Zira burası kıtalararası geçiş yolları üzerinde bulunuyor, Doğu Akdeniz'de çok önemli limanları ihtiva ediyor ve Nil Nehri sayesinde Afrika'nın iç kısımlarına kadar ulaşım sağlanabiliyordu. Ulaşım açısından bu denli ehemmiyete sahip Mısır, ayrıca iktisadî kaynaklar açısından da epey zengin bir bölgeydi. Neticede İngiltere, Mısır'a içişlerinde bağımsızlık hakkı tanısa da ülke üzerindeki imtiyazlarını ve ülkenin kendisine bağlılığını devam ettirdi.[1018]

[1015] Albert Hourani, *a.g.e.,* s. 373.
[1016] William L. Cleveland, *a.g.e.,* s. 218.
[1017] *Foreign Relations of the United States,* Vol. II, s. 216.
[1018] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 257-258.

3.2.5. San Remo Konferansı'ndan Sonra Filistin'de Arap-Yahudi Çatışmaları ve Bağımsız İsrail Devleti'nin Temellerinin Atılması

Fransa'nın Faysal'ı devirerek Suriye'yi tam olarak hakimiyetine almasından sonra İngiltere, Balfour Deklarasyonu'na dayanarak Filistin'i işgal etti. Suriye Genel Kongresi'nde Faysal'ın ateşli destekçisi olan Filistinliler, ileride İngiltere'ye sorun yaratabilirdi. Bunun üzerine Filistin, İngilizlerce işgal edildi ve burada İngiliz Yüksek Komiserliği kuruldu. Filistin'in de işgale uğramasıyla Faysal'ın Büyük Suriye Krallığı projesi bir darbe daha almış oldu.[1019]

San Remo Konferansı'nda Filistin mandası resmen tanınmış ve mandanın askerî değil, sivil idare ile yönetilmesine karar verilmişti. 1922'de ise Milletler Cemiyeti, Balfour Deklarasyonu'nu kabul ettiğini belirtiyor ve Filistin'in resmî dili olarak İbraniceyi tanıyordu.[1020] San Remo kararlarının, Yahudileri oldukça mutlu ettiği görülmektedir. *The New York Times* gazetesinde yer alan bir habere göre, İtilaf devletleri, San Remo Konferansı toplantılarını tamamladığını açıkladıktan sonra, Amerika Siyonist Organizasyonu, Amerika'da meskun birçok Yahudi'nin, Filistin'in İngiliz mandası altında olması kararının açıklanmasından, memnun olduğuna dair mektuplar aldıklarını beyan etmiştir.[1021] San Remo kararları sayesinde Yahudiler, bağımsız bir devlet olana değin İngiliz himayesine giriyor ve Arap tehdidine karşı, güçlü bir devletin arkasına sığınıyordu. İngiltere'nin hamiliği sayesinde, "millî Yahudi yurduna" göçler aksama olmaksızın sürecek ve bu şekilde Yahudiler, belli başlı yerlerde nüfus çoğunluğunu ele geçirebileceklerdi. Filistin'de ezici çoğunluğu oluşturan ve 1200 senedir bu topraklarda meskun Araplar, Doğu Avrupa'dan "millî yurtlarına" dönüş yapan Yahudilerin göçleriyle azınlık durumuna düşüyordu.[1022]

San Remo Konferansı'nda Filistin'i, İngiltere elde etmiş ve burada Yahudi devletini inşa etmeye başlamıştır. Bölgenin İngiliz mandası altına alınması, Araplar arasında büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Arapların bir diğer büyük tepkisi ise Yahudi göçlerine[1023] olmuştur. Filistin'e özellikle Doğu Avrupa'dan büyük çapta bir Yahudi

[1019] Eugene Rogan, *a.g.m.,* s. 104.
[1020] William L. Cleveland, *a.g.e.,* s. 273.
[1021] *The New York Times*, "Many Petitioners Rebuffed At San Remo", 27.04.1920.
[1022] William L. Cleveland, *a.g.e.,* s. 266.
[1023] Yahudi göçlerine her ne kadar İngiltere (1939 yılı Mayıs ayında alınan bir kararla Filistin'e olan Yahudi göçü 5 yıllık bir süre içerisinde 75.000 ile sınırlanmış ve Filistin'e bağımsızlık vaadinde bulunulmuştu. Elbette karar Yahudileri memnun etmemiştir) tarafından sınırlamalar getirilse de bölgede Yahudi göçleri sürekli devam etmiştir. Göçler sonucu bölgedeki Arap ve Yahudi nüfus sayısı şu

göçü olmuş ve bu göçlerin giderek hız kazanması üzerine, durumdan rahatsız olan bölge halkı, Yahudilere karşı silahlı mücadeleye başlamıştır. Günümüzde dahi devam eden bu silahlı çatışmalar, Filistin ve Ortadoğu'nun çehresini tamamen değiştirmiştir.[1024]

Savaş sonrasında İtilaf devletleri otoritesine karşı, ilk olarak Bedevilerin ayaklandıklarını görmekteyiz. Ancak bu saldırılar, genellikle ganimet amaçlı olup belirli bir ideoloji doğrultusunda yapılmamıştır. San Remo Konferansı esnasında, Arap toprakları üzerinde Yahudi devletinin kurulacağına dair yayılan söylentiler sonrasında Araplarla, İtilaf birlikleri karşı karşıya gelmeye başlamışlardır. Yahudi göçlerine ve Siyonist isteklere karşın, Arapların sürekli bir mukavemette kaldıkları görülmektedir. Lakin Araplar arasında önceleri bir birlik olmadığını *The New York Times* gazetesinin 26 Nisan tarihli "Arabs Attack in Palestine, Small British Force Retreats" isimli haberinde açıkça görmekteyiz. Haberde 2 bin Arap Bedevinin Taberiye Gölü'nün (Lake Tiberias) güneyinde vaki Semak bölgesine saldırdığı zikredilmektedir. Arap saldırısı sonrası, sayıca az İngiliz birliklerinin geri çekildiğini ve çok fazla kayıp vermediklerini bu haberden öğrenmekteyiz.[1025] Bahsedildiği üzere Arap saldırıları, genellikle Bedevilerce yapılmaktaydı ve bu saldırılar, herhangi bir ideoloji doğrultusunda yapılmaktan ziyade, çoğunlukla iktisadî kaygılar gütmekteydi.

Irak ve Suriye mandalarında olduğu gibi, savaş sonunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere'nin Ortadoğu'da kazandığı mandalarda araştırma ve imtiyazlar talep etmekteydi. Petrol imtiyazları sonrası, Amerika'nın "Yalnızlık Politikası"ndan ayrılmaya başladığını görmekteyiz. Aşağıdaki belge[1026], Amerika Birleşik Devletleri'nin petrol politikasına dair bize birtakım bilgiler sunmaktadır. Belgede, Amerika Birleşik

şekildedir: 1922 yılında 590.000 Arap, 84.000 Yahudi varken, 1932'de 770.000 Araba karşılık 181.000 Yahudi mevcuttu. Fahir Armaoğlu**,** *a.g.e.,* s. 253-254.

[1024] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 252-253.

[1025] *The New York Times***,** "Arabs Attack in Palestine, Small British Force Retreats", 26.04.1920.

[1026] "Bakanlık, *Standard Oil Company*'nin Filistin'deki izin ve imtiyazlarını araştırmış ve tüm iddiaları bakımından buluntular, Türk yasaları altında *Standard Oil Company*'nin bazı haklara sahip olduğunu tespit etmiştir; Filistin'in geçici işgalinde Büyük Britanya, yasal olarak tanınmış hakların daha ötesinde kazanımlar elde edebilir ancak yarı vekil sıfatındaki pozisyonu sebebiyle, halihazırda mevcut olan *Standard Oil Company*'e tanınan hakları, tanımak ve korumak zorundadır; ve vekil olarak Büyük Britanya, yasalara uygun olarak kendi ülkesi ya da diğer ülkeler lehine ayrımcılığa izin vermeyecektir. İngiliz Hükümeti'nden askerî işgal boyunca keşif izni almak için temsilcilikleri yenilemenin yasal bir zemini bulunmamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin tanımış olduğu eski hakların, İngiliz Hükümeti ile tekrar görüşülmesini istemektedir. İngiltere'nin manda politikasını desteklediğini ifade eden Amerika Hükümeti, eski Türk toprakları üzerindeki Amerikan vatandaşlarının haklarının korunmasına dikkat edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Eğer Türk antlaşmasında ya da manda meselesinde Amerika Birleşik Devletleri, çıkarları hususunda ayrımcılığa uğradığını düşünürse iki ülke arasındaki ilişkiler zedelenecek ve Amerika Birleşik Devletleri'nin de iştirak ettiği uluslararası anlaşmalar, komplike bir hale gelecekti." *Foreign Relations of the United States,* Vol. II, s. 650-651.

Devletleri'nin Irak'tan sonra, bir diğer İngiliz mandası olan Filistin'de araştırmalar ve çalışmalar yapmak için İngiltere'den izin istediği görülmektedir.

Son olarak İsrail'in bağımsızlığına değinmemiz yerinde olacaktır. İngiltere himayesindeki Filistin'de nüfuzlarını kuvvetlendiren Siyonistler, İngiltere'den göçleri desteklemesini istiyor, Araplar ise buna şiddetle karşı çıkıyordu. Bu nedenle her iki taraf arasında sürekli çatışmalar yaşanıyordu. İngiltere olaylara müdahale edememiş ve sorunun çözümü için bir orta yol bulamamıştı. Artan şiddet üzerine İngiltere, "*Beyaz Kağıt*" isimli bir politika uygulayacağını belirtmiş ve bu politika gereğince, "*Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmayacağını, göçlerin de yılda 15 bin kişiyle sınırlı olacağını*" açıklamıştı. Elbette bu karar, Siyonistlerde bir şok ve öfke yaratmıştı. Ancak Hitler'in Yahudileri katletmesi üzerine, İngiltere'nin bu politikası işlevsiz kalmış ve hem göçler devam etmiş hem de bağımsız İsrail devleti kurulmuştur.[1027]

[1027] William L. Cleveland, *a.g.e.,* s. 288-291.

SONUÇ :

Sevr Antlaşması, tarihimizin en kritik dönemlerinden birini teşkil etmektedir. "Şark Meselesi" kavramı altında Türk topraklarını paylaşma arzusunda olan İtilaf devletleri, I. Dünya Harbi sonunda Osmanlı İmparatorluğu'na, Türk milletine yaşam alanı bırakmayan bu sözde "barış" antlaşmasını sunmuşlardır.

I. Dünya Savaşı, barış antlaşmalarını ve taksimi etkileyen iki büyük kuvvetin daha siyasi arenaya zemin hazırlamıştır. Bunlardan ilki, Monroe Doktrini ile kendi kıtasına çekilmiş Amerika Birleşik Devletleri idi. Başkan Wilson'un amacı, Avrupa siyasetinde etkin bir rol oynamak idi ve bu nedenle Monroe Doktrini'ni terk ederek Avrupa sorunlarıyla ilgilenmeye başladı. Böylece Amerika, kısa bir süreliğine de olsa, Avrupa sahnesine çıktı. Bir diğer kuvvet ise Rus Çarlığı'nın ihtilal sonucu yıkılmasıyla birlikte, Çarlık rejiminin yerine kurulan Sovyetler Birliği oldu. Kurulan yeni rejim, kendisini sömürgecilik karşıtı ve "ezilen halkların destekçisi" olarak nitelemiş ve bu tabiatıyla doğal olarak İtilaf grubu olarak anılan, Düvel-i Muazzama ile çelişmişti. Bolşeviklerin gizli anlaşmaları açıklamasıyla iki taraf, henüz savaş esnasında karşı karşıya gelmişti. Böylelikle I. Dünya Savaşı sonunda Sovyetler Birliği, güçlü Batı devletlerinin karşısına bir denge unsuru olarak çıkmış ve gizli anlaşmalar ile taksim anlaşmalarını tanımamıştır. Dönem genel olarak incelendiğinde Avrupa'da bir kırılma yaşandığı göze çarpmaktadır. Nihayetinde uzun savaşlardan dolayı, Avrupa'nın bu denli ağır antlaşmalar dayatmasında silahsızlandırılmış bir koridor alanı yaratmaya çalıştığı görülmektedir. Elbette bunun altında da iktisadî çıkarlar yatmaktadır.

Öncelikle San Remo kararlarının, iki ayrı kategoride değerlendirilmesi gerekmektedir. İlk kısmı; Sevr Antlaşması'nın yürürlüğe girmemesiyle beraber işlerliğini kaybeden hükümler oluştururken, diğer kısmı; Arap-Ortadoğu coğrafyasında uygulanan kararlar teşkil etmektedir. Yani San Remo kararlarının ve dolayısıyla Sevr Antlaşması'nın, eski Osmanlı topraklarında uygulamaya konulduğunu açıkça görmekteyiz. Burada Ortadoğu'nun kaderi belli olmuş ve petrolün siyasallaşması burada başlamıştır. Belirtilen hususdan dolayı coğrafya, araştırmamızda çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü egemenlik kurulmak istenen bölgeler, barışı dayatan devletlerin de politikasını ve iktisadî çıkarlarını bize göstermektedir. Burada da iktisadî bir aktör olmaktan çıkıp siyasî bir önem kazanan petrol karşımıza çıkmaktadır. Ortadoğu'nun taksiminde de ne azınlıkların, ne de dinî grupların bir rolü vardır, çizilen sınırlar

genellikle petrol odaklı çizilmiş ve İngiltere, pastadan esas payı kapmıştır. Bu durumun tek istisnası Filistin'de kurulan Yahudi devletidir.

Sınır çizimleri, San Remo kararları incelenirken araştırmanın temelini oluşturan en önemli öğedir. Nitekim Yüksek Konsey'de sınırlar çizilirken, "Şark Meselesi"nin ulaştığı son nokta da kendini göstermektedir. "Şark Meselesi"; *İslam ilerleyişinin ve yayılmasının durdurulması*, *Doğulu güçlerin Avrupa topraklarından çıkarılması*, *Doğu'nun zenginliğinin ele geçirilmesi*, *Doğu topraklarının taksimi*, *Osmanlı topraklarının paylaşılması* gibi zaman içerisinde genelden özele doğru evrilen bir kavram iken, I. Dünya Savaşı'ndan sonra daha da özelleştirilerek *Osmanlı topraklarının tamamen paylaşılması ve bu devlete son verilmesi* haline bürünmüştür. Zaten "Şark Meselesi" dikkatle incelendiği zaman, sorunun tüm Doğu dünyasını kategorize ettiği ve Batılıların paylaşımı için nüfuz alanlarına böldüğü açıkça görülmektedir. Terminolojide yer alan "Batı-Doğu", "Uzakdoğu", "Ortadoğu", "Yakındoğu" gibi kavramlar, bu düşüncenin ve kavramın tesiriyle ortaya çıkmıştır. Stratejik önemleri hasebiyle kavramlaştırılan terminolojideki bu ifadeler, "merkezdeki" Avrupalı devletlerin, kendi sınırlarını ve nüfuz alanlarını belirlemesi için ortaya atılmış stratejik ve politik ifadelerdir. Bu nedenle öncelikle sınırlar ve sınırların getirdiği sorunlar hakkında değerlendirme yapmak mühimdir.

San Remo Konferansı ile nüfusu, Türklerden oluşmayan Osmanlı topraklarının akıbeti belirlenirken, diğer taraftan Türk devleti de Anadolu'da küçük bir alana sıkıştırılıyordu. Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurulması planlanıyor ve bu devletin sınırlarının belirlenmesinden sonra Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu topraklarının kalanında bir de Kürt devleti teşkil olunuyordu. San Remo'da İzmir ve Batı Anadolu, Yunan işgaline tamamen açık hale getiriliyor, ayrıca Doğu Trakya da Yunanistan'a bırakılıyordu. İtalya; Akdeniz kıyıları boyunca yayılma fırsatı buluyor, zengin petrol yataklarını elde eden İngiltere; Türk toprakları üzerinde en nüfuzlu devlet haline geliyor ve Fransa da Kilikya olarak adlandırılan bölgeyi elde ediyordu. San Remo'da alınan kararlardan sonra Türk sınırları, bu şekilde çiziliyordu. Bunlara ek olarak Osmanlı İmparatorluğu; siyasî, iktisadî, ticarî, adlî, içtimaî ve malî konulardaki tüm yetkisini İtilaf devletlerine bırakıyordu. Kısaca özetlemek gerekirse Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi topraklarında bir hükmü kalmıyordu. Zaten başkent İstanbul'un işgali ile Padişah, herhangi bir otoriteye sahip olmayan bir kuklaya

dönüşüyordu. Damat Ferit Paşa riyasetinde kurulan hükümet ise Ankara Hükümeti'nin tesmiye ettiği şekliyle, "vatan haini ve işbirlikçi" sıfatlarından ibaret idi. Ahval ve şerait bu durumda iken Ankara Hükümeti, gücünü milletten alarak işgallere karşı durmuş ve Türk milletinin asırlardır süren geri çekilişini, nihayete erdirmiştir. Sevr Antlaşması'nın yerine Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması, San Remo kararlarının Anadolu'da uygulanmasını geçersiz kılmıştır. Ancak San Remo kararlarının uygulamaya konulduğu Osmanlı toprakları da bulunmaktaydı: *Ortadoğu*, *Arap Yarımadası* ve *Kuzey Afrika*. Görüldüğü üzere sınırlar, en önemli temeli teşkil etmektedir. Zira çizilen sınırlar, hiçbir esasa dayanmıyor ve sadece çizgilerden oluşuyordu. Bu nedenle San Remo kararlarının uygulandığı topraklarda; siyasî istikrarsızlık, toplumsal karmaşa, etnik çarpışmalar, din ve mezhep çatışmaları, iktisadî alanda geri kalmışlık, iktisadî açıdan sömürülme, gelir eşitsizlikleri, petrolün paylaşımı ve bu faktörlerle birlikte gelen sürekli bir keşmekeş hali mevcuttur. Günümüzde Ortadoğu'da yaşanan hemen her sorunun temelinde, San Remo'da alınan kararların etkili olduğunu görmekteyiz.

Konferansa Osmanlı azınlıklarının temsilcilerinin katılıp da Türk temsilcilerinin çağrılmaması, İtilaf devletlerinin Türk toprakları üzerindeki fikirlerini de net bir şekilde ortaya koymaktadır. Zira konferansta diplomatik çözümler aranmak yerine, direkt bir ülkenin taksimi görüşülmüş ve "*barış antlaşması*" tanımı ağır bir şekilde yerle bir edilmiştir. Kısaca özetlemek gerekirse San Remo Konferansı, bir ülkenin siyasî ve diplomatik haklarına mütecaviz bir toplantıdır ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kırım Harbi sonrası yapılan Paris Barış Konferansı'nda uluslararası alanda "sözde" teyit edilen hakları, San Remo Konferansı'nda bir kez daha ihlal edilmiştir.

İtilaf devletlerinin, Anadolu ve Trakya'nın paylaşımını yaparken dikkate aldıkları ilk kriter, bölgenin ekonomik açıdan sömürüye uygun olup olmaması idi. Bu kriter, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'nun paylaşımında özellikle göze çarpmaktadır. Zira Doğu Anadolu'nun Ermenistan'a bırakılmasına onay verilmiş ancak hiçbir devlet, Ermeni mandasını üstlenmeye gönüllü olmamıştır. Yani örnekten de serih bir şekilde görüldüğü üzere sözde "barış" antlaşmasında İtilaf devletleri için esas mevzu, tamamen kendi çıkarlarıydı. I. Dünya Harbi'nin evvelinde dahi, Ermeni bağımsızlığını savunan devletler, savaştan sonra da bu eylemlerine devam etmiş ancak kendilerinin hararetle destekledikleri Ermeni bağımsızlığı için, herhangi bir sorumluluk almayı da kabul etmemişlerdir. Nitekim Ermeni devletinin kurulması planlanan coğrafya, İtilaf

devletleri çıkarlarına hizmet etmeyecek elverişsiz bir bölge idi. Bununla birlikte bölge, sürekli Türk ve Rus tehdidi altında olduğundan ülkenin savunulması için ordu ve mühimmat sevkiyatı gerekliydi. Bunlara ülkenin kalkındırılması ve imarı için gereken maliyet de eklenince, İtilaf devletleri için Ermenistan mandası, epey maliyetli hale geliyordu. Bu nedenlere istinaden İtilaf devletleri, Ermeni mandası için malî ve askerî açıdan kuvvetli bir devlete müracaat etmeyi uygun bulmuşlardır. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Hollanda ve Norveç mandater devlet olarak görülmüşler ve hem basında hem de konferans tutanakları da dahil olmak üzere resmî kayıtlarda mandater devlet adayı olarak birçok defa gündeme gelmişlerdir. Bu devletler arasında en ciddi aday, elbette Amerika Birleşik Devletleri idi. Ancak Amerika Başkanı Wilson hariç, ne muhalefet, ne iktidar ne de kamuoyu, Ermeni mandasının üstlenmesine sıcak bakıyordu. Amerikan kamuoyunda Ermeni mandası karşıtlığının artmasındaki ana neden, İtilaf devletlerinde olduğu gibi, iktisadî kaygılardı. Özellikle General Harbord raporları, Amerikan kamuoyunu ve muhalefetini etkileyerek ibrenin Ermeni mandası aleyhine dönmesine neden olmuştur. Kısaca özetlemek gerekirse ne Ermeniler, ne İtilaf devletleri ne de Başkan Wilson, Ermeni mandası meselesinde amaç ve isteklerine ulaşamamışlardır. Zaten Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Türk ordusunun, Ermenileri kesin bir yenilgiye uğratması ve bunun sonucunda Ermenilerin güçsüz olduklarının anlaşılması, Bolşeviklerin Kafkasya'ya ileri harekete geçmesi ve Ermenilerin, Sovyetlerle görüşmeler yapması gibi nedenlerle Ermeni mandası konusu, tamamen kapatılmıştır.

Ermenistan devletinin kurulması planı, savaş sırasında hazırlanmış ancak değişen dengeler sonrası, Ermeniler de isteklerine kavuşamamıştır. Savaş sırasında Ermenilere verilen vaatler, savaş sonrası yapılan konferanslarda yinelenmiş fakat İtilaf devletleri, bu vaatleri fiiliyata dönüştürecek adımları atmamıştır. İtilaf devletleri, malî ve askerî gerekçelerle Ermenilere destek vermemiş ve Amerika'yı Ermeni meselesine dahil etmek istemişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un Ermeni mandasını alma çalışmaları ise bireysel olarak kalmış ve General Harbord'un raporundan sonra Amerika'nın gerek politik çevresi gerekse kamuoyu Ermenistan mandasını alma aleyhinde birleşmiştir.

San Remo Konferansı ile, örneğini daha önce Balkanlarda gördüğümüz "böl-parçala" taktiği, Ortadoğu'da "yönet" kısmının da bu taktiğe adapte edilmiş şekliyle

uygulanmış ve bu stratejiyle Arap, Ermeni, Kürt, Süryani vs. gibi azınlıklar kullanılarak İtilaf devletleri bölgede hem nüfuzlarını hem de kullanacakları piyonlarını temin ve tesis etmişlerdir. "Böl-parçala-yönet" anlayışıyla politikalarını yürüten İtilaf devletleri, bu anlayışa bağlı kalarak kendi çıkarlarına uygun bir şekilde sunî sınırlar çizmişler ve bu sınırların çizilmesinde dinî ve demografik yapının herhangi bir kriterini göz önünde bulundurmamışlardır. Öyle ki bu durum, bağımsızlık naralarının en sert şekilde atıldığı, Ermeni meselesinde dahi kendini göstermiş ve İtilaf devletleri ile Amerika'nın eliyle çizilen sınırlarda bile Ermenilerin azınlık olarak kalmalarına neden olmuştur.

Anadolu'nun taksim edilen diğer bölgelerine bakıldığında da iktisadî kaygıların ön plana çıktığı görülmektedir. Nüfuz bölgeleri dikkatle incelendiğinde iktisadî ve siyasî kaygılar açık bir şekilde görülecektir. Taksimi etkileyen siyasî kaygılar, çoğunlukla İtalya aleyhinde seyretmiştir. İtalya, öncelikle İzmir ve çevresinden uzaklaştırılmış ve daha sonra Fransa ile Zonguldak kömür havalisi imtiyazları üzerinde çatışma yaşamıştır. Kömür sorunu, İtalya'nın antlaşmayı imzalamama resti ile İngiltere'nin arabuluculuğuyla çözülebilmiştir. Zira Üç Müttefik Devlet arasında en çok tavizi veren İtalya, kendisi için hayati önemi haiz kömür meselesinde bir taviz daha verememiştir. San Remo Konferansı, İtalya ve müttefikleri arasındaki zayıflayan bağları, kopma noktasına getirdiği için de büyük öneme sahiptir. San Remo'da İtalya, gizli anlaşmalarla kendisine vadedilen bölgeleri, resmen kaybetmiş ve İngiltere ile Fransa'nın ardında kalarak nispeten önemsiz bir konuma düşürülmüştür. Elbette bu durum, Nitti ve beraberindekileri, İtalya'da siyaseten güç bir duruma sokmuş ve halk, yeni arayışlar içerisine girmiştir. İtalya'nın yaşadığı bu diplomatik başarısızlıklar, hiçbir getirisi olmayan bir savaşa girilmesinden dolayı İtalyan ekonomisini sarsmış ve İtalya'da ekonomik krize sebep olmuştur. Savaşın getirdiği kayıplar, diplomatik başarısızlıklar, ekonomik kriz ve siyasî yalnızlık, İtalya'da faşizmin yükselmesini ve Benito Mussolini'nin iktidara gelmesini hazırlamıştır. Kısaca özetlemek gerekirse Osmanlı ve Alman "barış" antlaşmaları hazırlanırken yalnızca bu devletlere ait toprakların akıbeti belirlenmemiş, aynı zamanda II. Dünya Savaşı'na neden olacak sorunların da temeli atılmıştır.

Yunanistan'a bırakılan Doğu Trakya ve Batı Anadolu topraklarına bakıldığında ise Boğazlar'ın güvenliğinin sağlanması ve İtalya'nın Ege Denizi ile Boğazlar'dan uzaklaştırılmaya çalışılması meseleleri ön plana çıkmaktadır. Zira güçlü İtalya yerine,

Yunanistan'ın Batı Anadolu'ya sahip olması, İngiltere ve Fransa için daha uygundu. Zaten asker sayısı sınırlandırılacağı için Doğu Trakya ve Gelibolu Yarımadası'nın da Yunanistan'a bırakılması, Boğazlar için tehdit oluşturmuyordu. Bu nedenle Yunanistan, coğrafî yakınlık ve Batı Avrupa'da geçmişe duyulan hayranlık sayesinde Osmanlı taksiminden iyi bir pay çıkarabilmişti. Ancak savaşta işler, Yunanistan'ın lehine gitmemiş ve savaş alanında Türk orduları, Yunan ordularına karşı kesin bir üstünlük sağlamıştı.

Kabul edilen İngiliz ve Fransız nüfuz bölgelerine bakıldığında dikkat çeken ilk şey, her iki devletin de iktisadî açıdan en çok gelir elde edilecek bölgeleri, hakimiyetlerine almalarıdır. İngiltere, Osmanlı taksiminden en kârlı devlet olarak çıkmış ve Ortadoğu petrol bölgelerini elde etmiştir. Fransa ise Suriye ve Lübnan gibi önemli liman bölgelerini ele geçirmiştir. Ayrıca Çukurova gibi çok önemli bir pamuk üretim merkezi de Fransa'ya bırakılmış ancak mukavemete geçen Türk kuvvetleri, Fransız birliklerini yenilgiye uğratarak Fransızları bölgeden çıkartmıştır.

Boğazlar'ın yönetimi ise konferanslar boyunca görüşülen önemli meselelerden biri olmuştur. San Remo Konferansı'nda neticelendirilen Boğazlar'ın idaresi, Boğazlar Komisyonu'nun denetimine bırakılmıştır. Boğazlar meselesinde İtilaf devletlerini endişelendiren ilk devlet, Rusya idi. Zira devrimden sonra Rusya ile İtilaf devletleri arasında herhangi bir iletişim kurulmamıştı. Bu nedenle İtilaf devletleri, Rusya'nın Boğazlar Komisyonu'nda temsili için açık kapı bırakmak zorunda kalmışlardı.

Ortadoğu'ya bakıldığında ise San Remo Konferansı kararlarının en çok bu bölgeyi etkilediğini görmekteyiz. Öncelikle petrol bölgeleri paylaşılmış ve daha sonra petrol paylaşımının yapılması ile petrolün geçirileceği rotanın belirlenmesi işleri kararlaştırılmıştır. Bu şekilde ileride Ortadoğu'da yaşanacak krizlerin de petrole dayalı ortaya çıkacağı belirlenmiş oluyordu. Ortadoğu'da petrolden sonra krizlerin çıkmasının bir diğer nedeni de Yahudi devletinin kurulması ve bölgeye Yahudi göçlerinin artmasıdır. Bu iki kritik konu, Ortadoğu'da siyasî istikrarsızlıklara, bölgenin geri kalmasına ve iktisadî açıdan sömürülmesine neden olmuştur. Bölgenin taksim edilmesiyle birlikte, bölgede sürekli başka bir sorun patlak vermiş ve bu sorunlar artarak teröre, çatışmalara ve hatta savaşlara dönüşmüştür.

Bölgenin büyük bir keşmekeşe sürüklenmesinde en önemli rolü petrolün oynadığını görmekteyiz. Ortadoğu'daki mevcut durumun yaratılmasında Sykes-Picot

Anlaşması, ilk kilometre taşlarından biridir ve araştırma konumuz olan San Remo Konferansı ise paylaşımın şekillenmesini, petrolün paylaşımını ve Ortadoğu'nun baştan nasıl düzenleneceğini içerdiği için, "*modern Ortadoğu'nun*" yaratılmasında en önemi haiz kilometre taşlarından biri olarak görülmektedir.

İtilaf devletleri, Osmanlı'yı parçaladıktan sonra paylaştıkları bölgelerde nasıl bir politika izlediği konusuna değinmek araştırmamızın anlaşılması açısından değerli bir yere sahiptir. Zira San Remo Konferansı ile Ortadoğu'nun esas taksimi yapılmış ve İtilaf devletleri, Osmanlı topraklarındaki en önemli bölgenin paylaşımını tamamlamışlardır. Konferansta yapılan petrol anlaşması da petrolün dünya üzerindeki önemine vurgu yapmaktadır. Bundan sonra yapılan savaş, barış ve anlaşmalarda yahut kurulan uluslararası birlik, topluluk ya da kuruluşlarda petrol sürekli olarak zikredilmeye devam edecektir. San Remo Konferansı'nda petrole yapılan bu vurgu, aslında Ortadoğu'daki keşmekeşin başladığına ancak bitmeyeceğine de yapılan bir vurgudur. Anlaşma, bize petrolün bölgedeki en önemli kıstas olduğunu ve sınırların dahi petrole göre çizildiğini açıkça göstermektedir.

Taksim yapılırken önemli bir mesele de toprakların yönetiminin nasıl olacağı konusu olmuştur. Zira o dönemde hakim olan idare biçimi, direkt olarak yönetimin ele alındığı sömürge yönetimiydi. Ancak Paris Konferansı'nda "manda" yönetim biçimi ileri sürülmüş ve bu idare biçimini uygulamaya koyma işi, San Remo Konferansı'nda ele alınmıştır. Özellikle Ortadoğu toprakları, manda yönetimi için uygun özelliklere sahipti. Zira milliyetçi akımlar, burada henüz yeniydi ve bölgede kendi çıkarlarına göre hareket eden şeyh ve şerifler çok fazlaydı. Yani bölgede yerel bir birliktelik söz konusu değildi.

Arap topraklarına bakıldığında San Remo tasarısının amacına ulaştığını ve Ortadoğu topraklarının sadece "*keyfiyete*" göre çizilmiş sınırları haiz sunî devletlerce parçalandığını görmekteyiz. San Remo Konferansı sonrası, Ortadoğu topraklarından en kazançlı çıkan topluluk Yahudilerdi. Konferanstan sonra Arap toprakları ve birliği hızla parçalanmış, özellikle Doğu Avrupa Yahudileri, büyük bir hızla Filistin'e göç etmiş ve Arz-ı Mev'ud için çok önemli bir adım atılmıştı. Arap birliğinin sunî sınırlarla birbirinden ayrılmasından sonra dinî ve mezhepsel ayrılıklar ortaya atılmış ve Arap toplumunun gruplaşması sağlanmıştı. Bundan sonraki aşamada, oluşturulan sunî devletlerde sunî milletler yaratılmaya çalışılmış ve Iraklı, Suriyeli, Lübnanlı ve Ürdünlü

gibi isimler türetilmişti. Böylece petrolün paylaşımında, Ortadoğu'nun sömürülmesinde ve Büyük İsrail'in kurulmasında engel teşkil edecek tüm unsurlar bertaraf ediliyordu.

Yukarıda bahsedilen meseleler, bugün Ortadoğu'da çözümü mümkün olmayan sorunları da beraberinde getirmiştir: Bunlar; Filistin-İsrail ve Şiî-Sünnî çatışmaları, petrol sorunu, sınır problemleri, sunî devletler ve bunların yaşadığı istikrarsızlık, sunî etnik kimlikler, yeteneksiz idareciler ve diktatörlük rejimleri, terör, hizipçilik ve dinî meselelerden beslenerek ayrılıkçılığı pekiştiren örgütlerdir.

İsrail'de ise bu sorunlar, "*meşruiyet*" alanında baş göstermiştir ve şu an İsrail, bağımsız bir devlet olmasına rağmen uluslararası düzeyde tanınma sıkıntısı çekmektedir. Ayrıca Arap-İsrail savaşlarından sonra Siyonist hareketin çok daha fazla güç kazanması, İsrail'in de terör ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Bunun yanında elbette ülkede dinî çatışmalar da mevcuttur.

San Remo Konferansı, İtilaf devletlerinin aralarındaki ilişkinin de ne denli kırılgan olduğunu gösterdiği için de önemlidir. Daha önce de bahsettiğimiz üzere "Şark Meselesi", büyük devletlerin politikalarına göre oluşturulmuş ve değişikliklere uğramıştır. I. Dünya Savaşı sonunda devletlerin politikaları, sürekli olarak değişiklik göstermiş ve bu nedenle her devlet, çıkar çatışması yaşamıştır. Başka bir deyişle, savaş sonunda İtilaf devletleri arasındaki ilişkilerin bozulması da kaçınılmaz olmuştur. Öncelikle İtalya, savaş sırasında kendisine vadedilen toprakları elde edemediği için ve bu toprakların Yunanistan'a bırakılmasından dolayı, İtilaf devletleri arasındaki ilk büyük çatlağa neden olmuştur. Ardından Ereğli kömür madenleri konusunda da müttefikleriyle çatışma yaşayan İtalya, bu meselede müttefiklerine rest çekerek amacına ulaşabilmiştir. Kömür meselesi, İtalya lehine sonuca bağlansa da İtalya'nın müttefiklerine rest çekmesi, aralarındaki ilişkinin gittikçe bozulduğunu da gösterir niteliktedir. Konferans tutanakları incelendiği zaman, İtalya'nın Boğazlar hariç, Anadolu'nun hiçbir bölgesine müttefikleriyle birlikte ortak asker sevki yapmak istemediğini görmekteyiz. Zira Erzurum, İzmir ve Edirne konularında da İtalya, Ermenilere ve Yunanlılara muhalefette bulunmuştur. Zaten İtalya'nın konferansta en çok uğraştığı devlet, aralarındaki husumetten dolayı Yunanistan olmuştur. Anadolu taksiminden istediği payı alamayan İtalya, Balkanlar ve Adriyatik'te nüfuz alanlarını genişletmek istemiş ancak karşısına yine Yunanistan çıkmıştır. Kısaca özetlemek gerekirse İtalya, İngiltere ve Fransa

tarafından arka plana itilmiş ve bu durum, İtalya'nın II. Dünya Savaşı'nda başka bir safta yer almasının ana nedeni olacaktır.

İngiltere ve Fransa ise konferansta hakim devlet olma amacıyla çatışmalar yaşamış olsalar da konferans, İngiltere'nin tam bir üstünlük sağlamasıyla sonuçlanmıştır. İngiltere ve Fransa arasında yaşanan sorunlar, genellikle iktisadî ve malî nitelikte olmuştur. Sınır ve manda problemleriyle ilgili en büyük çatışma ise Musul ve Filistin meselelerinde yaşanmıştır. Ayrıca Düyun-u Umumiye'nin akıbeti, Mısır ile Fas-Tunus-Cezayir'de her iki ülkenin tam bir otorite kurma uğraşları, petrolün nasıl pay edileceği ve dağıtımının hangi rota üzerinden yapılacağı gibi sorunlar, San Remo'da Fransız-İngiliz çekişmesine neden olmuştur. Ayrıca San Remo Konferansı, İngiltere ve Fransa'nın, Irak ve Suriye sorunlarını çözmeleri açısından önemli bir yere sahiptir. Böylece Paris ve Londra'da çözülemeyen Ortadoğu sorunları, San Remo'da sonuçlandırılmıştır.

Bazı tarihçiler, San Remo Konferansı'nı ikincil ve nispeten önemsiz görerek büyük bir yanılgıya düşmektedir. Zira düşülen en büyük yanılgı, antlaşmadan önce düzenlenen son büyük konferans olduğundan kaynaklanmaktadır. San Remo'ya kadar sorunların neredeyse tamamının çözüme kavuşturulduğu, neredeyse genel kanıdır. Ancak araştırmamızda görüldüğü üzere çoğu önemli mesele, çözüme kavuşturulmamış ve hatta çoğu mesele, San Remo Konferansı'nda da tartışmaya açılmıştır. Burada San Remo'dan önce yapılan konferanslara da değinmek yerinde olacaktır. Paris Barış Konferansı'nda öncelik Alman sorunlarına verildiğinden "Osmanlı barışı" ile ilgili meseleler tam anlamıyla görüşülmemiştir. I. Londra Konferansı'nda ise Osmanlı İmparatorluğu'nun genel olarak taksimi yapılmış ancak konferansta katılımcı ülkelerin "Dışişleri Bakanları ve Büyükelçileri" katıldığı için bağlayıcı kararlar alınamamıştır. Bu nedenle *Üç Müttefik Devlet*'in bizzat başkanlarının katıldığı bir konferansın toplanması, zaruri olmuştur. Böylece esas meseleler, direkt başkanların riyasetindeki toplantılarla çözüme ulaştırılmıştır. Sonuca ulaştırılan en önemli meselelerden biri olan Musul'un akıbeti ve bölge petrolünün paylaşımı sorunları, San Remo Konferansı'nda çözüme ulaştırılmıştır. Ayrıca Üçlü Anlaşma Tasarısı'nın (Tripartite Agreement) imzalanması, İtilaf devletleri arasında yaşanan çıkar çatışmalarını ve anlaşmazlıkları resmen belgelendirmiştir. Kimine göre "ikincil" olarak nitelendirilen San Remo Konferansı, açıkça görüldüğü üzere tarihte çok önemli bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA :

YAYINLANMIŞ ARŞİV KAYNAKLARI:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, DH_EUM_AYŞ_00040_00052_001

BOA, DH_EUM_AYŞ__00040_00052_003

BOA, DH_EUM_AYŞ__00040_00052_005

BOA, DH_EUM_AYŞ__00040_00052_007

BOA, DH_ŞFR__00108_00083_001_001

T.B.M.M Gizli Celse Zabıtları

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, C. 1, 2. İni'kat, 4. celse, 24 Nisan 1920.

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, C. 1, 21. İni'kat, 2. celse, 29 Mayıs 1920.

DBFP

Documents on British Foreign Policy 1919-1939, Editör : Rohan Butler ve J. P. T. Bury, *First Series,* Volume VII, *Her Majesty's Stationery Office,* London, 1958.

Documents on British Foreign Policy 1919-1939, Editör : Rohan Butler ve J. P. T. Bury, *First Series,* Volume VIII, *Her Majesty's Stationery Office,* London, 1958.

Documents on British Foreign Policy 1919-1939, Editör : Rohan Butler ve J. P. T. Bury, *First Series,* Volume XII, *Her Majesty's Stationery Office*, London, 1962.

Documents on British Foreign Policy 1919-1939, Editör : Rohan Butler ve J. P. T. Bury, *First Series,* Volume XIII, *Her Majesty's Stationery Office,* London, 1963.

The Cabinet Papers

CAB 24_104_19

CAB 24_104_25

CAB 24_104_39

CAB 24_104_41

CAB 24_104_42

CAB 24_104_43

CAB 24_104_44

CAB 24_104_47

CAB 24_104_70

CAB 24_104_71

CAB 24_104_88

CAB 24_104_90

CAB 24_104_91

CAB 24_104_93

CAB 24_105_4

CAB 24_105_5

CAB 24_154_15

Foreign Office

FO 406/43/190

Chatham House

Royal Institute of International Affairs, *Bulletin of International News*, Volume 12, No. 3, August 17, 1935.

Royal Institute of International Affairs/ Information Department Papers, *Great Britain and Palestine, 1915-1945, Oxford University Press*, London, 1946.

H. M. Stationery Office

H. M. Stationery Office, ***Treaty*** *of Peace with Turkey, Part III. (Political Clauses), Section VIII. (Hedjaz)*, London, 1920

H. M. Stationery Office, *Treaty of Peace with Turkey, Part X. (Aerial Navigation)*, London, 1920

FRUS

Foreign Relations of the United States, Department of State Washington, Volume I, *United States Government Printing Office,* Washington, 1935.

Foreign Relations of the United States, Department of State Washington, Volume II, *United States Government Printing Office,* Washington, 1936.

Foreign Relations of the United States, Department of State Washington, Volume III, *United States Government Printing Office,* Washington, 1936.

Report of the American Military Mission

Conditions in the Near East, Report of the American Military Mission by Maj. Gen. James G. Harbord, *Government Printing Office*, Washington, 1920.

KİTAPLAR

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Hazırlayan: Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural, Ankara, 2006.

Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını, Hazırlayanlar: Zekai Güner, Orhan Kabataş, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını,* Ankara, 1990.

The Mediterranean Fleet, 1919-1929, Editör Paul Halpern, *Ashgate for The Navy Records Society*, 2011.

Akgün, Seçil, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu, Tercüman Yayınları,* Ankara, 1981.

Akşin, Sina, *İç Savaş ve Sevr'de Ölüm, İş Bankası Yayınları,* İstanbul, 2010.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele,* Cilt II-III, *İş Bankası Yayınları,* İstanbul, 1998.

Akyüz, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922, TTK,* Ankara, 1988.

Allawi, Ali A., *Irak Kralı I. Faysal,* çev. Hakan Abacı, *İş Bankası Yayınları,* İstanbul, 2016.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınları,* İstanbul, 2010.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınları,* İstanbul, 2012.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk,* Cilt I, *MEB Yayınları,* İstanbul, 1970.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk,* Cilt II, *MEB Yayınları,* İstanbul, 1970.

Ayışığı, Metin, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri, TTK,* Ankara, 2004.

Bayar, Celal, *Ben de Yazdım,* Cilt 7, *Medya Ofset Yayınları,* Sabah Gazetesi Armağan Kitap, İstanbul, 1997.

Baykara, Tuncer, *Millî Mücadele (1918-1923), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,* Ankara, 1985.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türkiye Devletinin Dış Siyasası, TTK,* Ankara, 1995.

Beydilli, Kemal, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", *Osmanlı Devleti Tarihi,* Cilt I, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıl Armağanı,* s. 77. ve

Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele,* Cilt I, *TTK*, Ankara, 1992.

Bosworth, R. J. B., "Italy and the End of the Ottoman Empire", *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire,* Editör: Marian Kent, *George Allen & Unwin Publishers,* London, 1984.

Bozkurt, Abdurrahman, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2004.

Budak, H. Ömer, *Olaylar ve Anlaşmalar Işığında Devlet-i Aliyye'nin Yıkılış Süreci, Öztepe Matbaacılık,* Ankara, 2016.

Budak, H. Ömer, *Sevr Paylaşımı, Öztepe Matbaacılık,* Ankara, 2015.

Carr, Edward Hallett, *Bolşevik Devrimi,* Cilt I, Çeviren: Orhan Suda, *Metis Yayınları,* İstanbul, 1989.

Carr, Edward Hallett, *Bolşevik Devrimi,* Cilt III, Çeviren: Tuncay Birkan, *Metis Yayınları,* İstanbul, 2004.

Cleveland, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi,* Çeviren: Mehmet Harmancı, *Agora Kitaplığı,* İstanbul, 2008.

Davison, Roderic, *Essays In Ottoman And Turkish History, 1774-1923, University of Texas Press,* USA, 1969.

Devlet, Nadir, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917), TTK,* Ankara, 1999.

Dugdale, Blanche E. C., *Arthur James Balfour First Earl of Balfour, Greenwood Press,* Connecticut, 1970.

Ediz, İsmail, Diplomasi ve Savaş, *İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'da Yunan İşgali 1919-1922, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2015.

Eldem, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, TTK,* Ankara, 1994.

George, David Lloyd, *The Truth About The Peace Treaties*, Volume II, *Victor Gollancz Ltd.*, London, 1938.

Halloum, Ribhi, *Belgelerle Filistin, Alan Yayıncılık,* İstanbul, 1989.

Helmreich, Paul C., *From Paris To Sevres – The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920, Ohio State University Press,* Columbus, 1974.

Helmreich, Paul C., *Sevr Entrikaları Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi,* çev. Şerif Erol, *Sabah Kitapları,* İstanbul, 1996.

Herzl, Theodor, *Yahudi Devleti*, Çeviren: Sedat Demir, *Ataç Yayınları*, İstanbul, 2007.

Hourani, Albert, *Arap Halkları Tarihi, İletişim Yayınları,* çev. Yavuz Alogan, haz. Tanıl Bora, İstanbul, 2009.

Ilgar, İhsan, *Rusya'da Birinci Müslüman Kongresi Tutanakları, Kültür Bakanlığı Yayınları,* İstanbul, 1988.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar,* Cilt IV, *Dergah Yayınları,* İstanbul, 1982.

İnan, Afet, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, TTK,* Ankara, 1977.

Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, TTK,* çeviren: Cemal Köprülü, Ankara, 2011.

Jaeschke, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, TTK*, Ankara, 1989.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi,* Cilt V, *TTK,* Ankara, 1988.

Kasım, Cemal Zekeriyya, "Arapların Osmanlı Devletinden Ayrılması", *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri, IRCICA,* İstanbul, 2000.

Kent, Marian, "Great Britain and the End of the Ottoman Empire", *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire,* Editör: Marian Kent, *George Allen & Unwin Publishers,* London, 1984.

Kılınçkaya, Derviş, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2008.

Kurat, Akdes Nimet, *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi, TTK,* Ankara, 1987.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu, TTK,* çeviren: Metin Kıratlı, Ankara, 1993.

Lewis, Bernard, *Ortadoğu, Arkadaş Yayınevi,* Ankara, 2010.

Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat,* Cilt II, *Kervan Kitapçılık,* İstanbul, 1980.

Miralay Mehmed Arif Bey, *Anadolu İnkılâbı-Millî Mücadele Anıları (1919-1923),* Hazırlayan: Bülent Demirbaş, *ARBA Yayınları,* İstanbul, 1987.

Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat,* Cilt III-IV, Sadeleştiren: Neşet Çağatay, *TTK,* Ankara, 1992.

Olcay, Osman, *Sevr Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler), AÜSBF Yayınları,* Ankara, 1981.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, Timaş Yayınları,* İstanbul, 2008.

Öke, Mim Kemal, "Arapların Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılması", *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri, IRCICA*, İstanbul, 2000.

Özalp, Kazım, *Milli Mücadele 1919-1922, TTK*, Ankara, 1998.

Özcan, Azmi, *Pan-İslamizm – Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924), İSAM Yayınları,* Ankara, 1997.

Özkaya, Yücel, *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 1989.

Öztoprak, İzzet, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili Yunan Belgeleri, AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 2006.

Öztoprak, İzzet, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele, TTK,* Ankara, 2014.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914, İletişim Yayınları,* İstanbul, 2005.

Saib, Ahmed, *Şark Meselesi,* Haz. Saadettin Gömeç, *Akçağ Yayınları,* Ankara, 2008.

Said, Edward W., *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları, Metis Yayınları,* çev. Berna Ülner, İstanbul, 2013.

Sonyel, Salahi, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2015.

Sonyel, Salahi, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* Cilt II, *TTK*, Ankara, 2003.

Şimşir, Bilal N., *Bizim Diplomatlar, Bilgi Yayınevi,* Ankara, 1996.

Şimşir, Bilal N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), Nisan-Aralık 1920-British Documents on Atatürk (1919-1938), April-December 1920, Türk Tarih Kurumu,* Cilt 2, Ankara, 2000.

Ulubelen, Erol, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, Çağdaş Yayınları,* İstanbul, 1982.

Taylor, A. J. Percivale, *English History 1914-1945, Oxford University Press*, London, 1965.

Tolon, Ahmet Hurşit, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2006.

Umar, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938), AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,* Ankara, 2013.

Uras, Esat, *The Armenians in History and the Armenian Question, Documentary Publications*, İstanbul, 1988.

Westwell, Ian, *I. Dünya Savaşı Resimli Harp Tarihi, İş Bankası,* İstanbul, 2012.

Yavuz, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922, TTK*, Ankara, 1994.
Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,* Cilt 7, *Yeditepe Yayınları,* İstanbul, 2011.

MAKALELER

Akandere, Osman, "11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuva-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar", *Atatürk Yolu Dergisi,* Cilt 6, Sayı 24, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 1999, s. 417-467.
Akın, Veysi, "Cafer Tayyar Paşa'nın Esir Alınışı ve Esaret Hayatı", *İlmî Araştırmalar*, I/I, İstanbul, Ocak 1995, s. 31-38.
Akkan, Erdoğan, "Irak", *DİA*, Cilt 19, *TDV*, Ankara, 1999, s. 83-85.
Akyıldız, Ali, "Meclis-i Meb'ûsan", *DİA, TDV***,** Cilt 28, Ankara, 2003, s. 245-247.
Asker, Ahmet, "I. Dünya Savaşında İttihat ve Terakki'nin Siyonistler ile Uzlaşma Çabası: Osmanlı-İsrail Birliği Projesi", *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquires),* Cilt 11, Sayı 2, Ekim 2016, s. 97-115.
Avşar, Servet, "I. Dünya Savaşı'nda İngiliz Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti", *Atatürk Dergisi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları,* Cilt 3, Sayı 2, Erzurum, 2002, s. 121-141.
Baykal, Bekir Sıtkı, "Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğunu Taksim Fikri", *AÜDTCF Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5, *AÜDTCF Yayınları,* Ankara, 1942, s. 3-35.
Beyoğlu, Süleyman, "Sevr ve Lozan'da Ermeni Sorunu", *Akademik Bakış,* Cilt 2, Sayı 3, 2008, s. 125-138.
Bilgen, Deniz, "Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınına Yansıması", *Atatürk Yolu Dergisi,* Cilt 5, Sayı 18, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 1996, s. 123.
Çağlayan, Tuncer, "Ortadoğu'nun Yeniden Yapılandırılması Aşamasında İngiliz Dışişleri Bakanlığının Bazı Görüşleri (Ekim-Aralık 1918)", ***Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi 1. Orta Doğu Semineri,*** Elazığ, Mayıs 2003, s. 277-304.
Çakmak, Fevzi, "Kuva-yı Milliye Hareketine Karşı Farklı Bir Bakış", *İzmir Büyükşehir Belediyesi APİKAM- Kuvâ-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu Bildirileri,* İzmir, 2009, s. 1-24.

Çiçek, Rahmi, "Millî Mücadelede Ermeni-Rum-Yunan İttifakı'nın Anadolu Basınındaki Yankıları", *Atatürk Yolu Dergisi,* Cilt 2, Sayı 6, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 1990, s. 295-306.

Davison, Roderic, "Mondros'tan Lozan'a Kadar Türk Siyaseti", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi,* çev. Mine Erol, Cilt 14, Sayı 25, *AÜDTCF Yayınları,* Ankara, 1981, s. 81-112.

Dilek, Mehmet Sait ve Küçük, Evren, "San Remo Konferansı'nda İngiltere'nin Ermeni Politikası (18-26 Nisan 1920)", *Turkish Studies,* Volume 7/3, Summer 2012, Ankara, s. 959-971.

Doğanay, Rahmi, "İngiliz İtilaf Komiseri Rawlinson'un Gözüyle Mütareke Döneminde Doğu Anadolu ve Kafkasya", *Atatürk Yolu Dergisi,* Cilt 6, Sayı 23, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 1999, s. 371-390.

Dursun, Davut, "Ortadoğu Neresi? Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi 1. Orta Doğu Semineri,* Elazığ, Mayıs 2003, s. 21-27.

Emecen, Feridun, "İstanbul", *DİA, TDV Yayınları,* Cilt 23, Ankara, 2001, s. 212-220.

Fildiş, Ayşe Tekdaş, "Günümüzde Suriye'de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış", *Ortadoğu Analiz, ORSAM,* Ankara, Nisan 2013, Cilt 5, Sayı 52, s. 55-62.

Gencer, Ali İhsan, "Ayastefanos Antlaşması", *DİA,* Cilt 4, *TDV Yayınları,* Ankara, 1991, s. 225.

Gencer, Ali İhsan, "Berlin Antlaşması", *DİA,* Cilt 5, *TDV Yayınları,* Ankara, 1992, s. 516-517.

Gül, Muammer, "Tarihi ve Coğrafi Bakış Açısından Kürdistan Kavramının Ortadoğu'daki Yeri (Ortaçağlardan Osmanlı Hakimiyetine Kadar", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi 1. Orta Doğu Semineri,* Elazığ, Mayıs 2003, s. 87-97.

Gürbüz, Vedat, "Bir İdeal, Bir Amerikan Başkanı ve Onun Başarısızlığı: Başkan Wilson ve Milletler Cemiyeti", *Atatürk Yolu Dergisi,* Cilt 8, Sayı 29-30, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 2002, s. 87-99.

Kasalak, Kadir, "Irak'ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye Irak İlişkileri", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, ATEM Yayınları,* Sayı 9, Yıl 5, Ankara, 2007, s. 187-201.

Kasalak, Kadir, “Manda Sistemi ve Irak ile Suriye'de Uygulaması”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi 1. Orta Doğu Semineri,* Elazığ, Mayıs 2003, s. 57-86.

Kasalak, Kadir, “Sivas Kongresi Öncesinde “Manda ve Himayenin” Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasında Yazışmalar”, *Atatürk Yolu Dergisi,* Cilt 3, Sayı 10, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 1992, s. 187-211.

Kaya, Erol, “Misak-ı Millî’nin Sınırları”, *Türkler Ansiklopedisi,* Cilt 16, *Yeni Türkiye Yayınları,* Ankara, 2002, s. 117-128.

Kılıç, Selda, “İstiklal Harbi’nde Sovyetler Birliği’nden Gelen Yardımlar”, *DTCF Dergisi,* Cilt 56, Sayı 1, Ankara, 2016, s. 124-143.

Kılınçkaya, Derviş, “Tarihi Perspektif Açısından Ortadoğu”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi 1. Orta Doğu Semineri,* Elazığ, Mayıs 2003, s. 47-55.

Kurubaş, Erol, “Sevr Sürecinde Yapılan Uluslararası Toplantılarda Kürt Konusu ve İngiltere'nin Politikası”, *SDÜ-İİBFD,* Sayı 3 (Güz), Isparta, 1998, s. 199-212.

Küçük, Cevdet, “Damat Ferid Paşa”, *DİA, TDV Yayınları,* Cilt 8, Ankara, 1993, s. 436-439.

Küçük, Cevdet, “Erzurum Kongresi”, *DİA, TDV Yayınları,* Cilt 11, Ankara, 1995, s. 335-337.

Küçük, Cevdet, “Misâk-ı Millî”, *DİA, TDV Yayınları,* Cilt 30, Ankara, 2005, s. 173-175.

McCarthy, Justin, “The Report of Niles and Sutherland”, *XI. Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildirileri, TTK,* Ankara, 1990, s. 1809-1853.

Niray, Nasır, “Bölgesel ve Küresel Gelişmeler Işığında Ortadoğu'da Oluşan Siyasal Gelişmeler ve Türkiye'nin Yeri”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi 1. Orta Doğu Semineri,* Elazığ, Mayıs 2003, s. 9-20.

Özcan, Azmi, “Şerif Hüseyin”, *DİA,* Cilt 38, *TDV Yayınları,* Ankara, 2010, s. 585.

Özden, Neşe, “Impact of the San Remo Terms On Turkey And British Policy”, *ATAM,* Cilt XIV, Sayı 40, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları,* Mart 1998, s. 97-114.

Özkaya, Yücel, “İzmir’in İşgalinin Anadolu’daki Tepkileri”, *Atatürk Yolu Dergisi,* Cilt 1, Sayı 1, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 1988, s. 65-74.

Özkaya, Yücel, "Ulusal Bağımsızlık Savaşında Anadolu'nun ve Kamuoyunun Durumu", *Atatürk Yolu Dergisi,* Cilt 2, Sayı 5, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 1990, s. 151-165.

Özlü, Hüsnü, "İstiklal Savaşı'nda Doğu Trakya'da Teşkilatlanma Süreci Lüleburgaz ve Edirne Kongreleri", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi,* Yıl 3, Sayı 6, Ankara, 2012, s. 24-51.

Öztürk, Cemil, "Mondros Mütarekesi", *DİA*, Cilt 30, *TDV Yayınları,* Ankara, 2005, s. 272.

Pamir, Aybars, "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri", *AÜHFD,* Cilt 51, Sayı 2, s. 79-119.

Pehlivanlı, Hamit, "Askerî Polis Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Millî Mücadele Sırasında Ermeni-Rum Azınlığın Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler", *Atatürk Yolu Dergisi,* Cilt 2, Sayı 8, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 1991, s. 675-682.

Rogan, Eugene, "A Century After Sykes-Picot", *Cairo Review of Global Affairs,* Sayı 19, *The American University in Cairo Press,* s. 99-109.

Sarıkoyuncu, Ali, "Millî Mücadele Döneminde Zonguldak Kömür Havzasında Fransız-İtalyan Rekabeti ve İtalya'nın Faaliyetleri", *Atatürk Yolu Dergisi,* Cilt 2, Sayı 7, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 1991, s. 579-590.

Sarıkoyuncu, Ali, "Zonguldak ve Havalisinin Millî Mücadele'de Ekonomik ve Stratejik Bakımdan Önemi", *Atatürk Yolu Dergisi,* Cilt 2, Sayı 8, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Ankara, 1991, s. 683-693.

Selvi, Haluk, "Sivas Kongresi", *DİA,* Cilt 37, *TDV Yayınları,* Ankara, 2009, s. 284-285.

Sonyel, Salahi R., "Mondros'tan Samsun'a Türk Kurtuluş Mücadelesinin Doğuşu", *Türkler Ansiklopedisi,* Cilt 15, *Yeni Türkiye Yayınları,* Ankara, 2002, s. 1009-1028.

Sürmeli, Serpil, "San Remo Konferansı ve Erzurum", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,* Cilt 4, Sayı 2, Erzurum, 2004, s. 97-124.

Şahin, Hasan, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", *Türkler Ansiklopedisi,* Cilt 12, *Yeni Türkiye Yayınları,* Ankara, 2002, s. 857-886.

Tür, Özlem, "Türkiye ve Filistin-1908-1948: Milliyetçilik, Ulusal Çıkar ve Batılılaşma", *AÜSBF Dergisi,* Cilt 62, Sayı 1, Ankara, 2007, s. 229.

Ulusan, Şayan, *Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye, ÇTTAD, DEU-AİİTE Yayınları*, VIII/18-19, İzmir, 2009 Bahar-Güz, s. 229-256.

Umar, Ömer Osman, "Milli Mücadele Dönemi Atatürk'ün Ortadoğu Politikası", *Fırat Üniversitesi SBD,* Cilt 20, Sayı 1, Elazığ, s. 443-470.

Uyanık, Necmi ve Zenginbaş, Mustafa, "Mandalı Günler: The New York Times Gazetesine Göre ABD Senatosu'nun Ermeni Mandasını Reddetmesi Sürecindeki Gelişmeler", *Tarihin Peşinde/Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Selçuk Üniversitesi Yayınları,* Sayı 6, Konya, 2011, s. 215-250.

Yavuz, Nuri, "Şark Meselesi Açısından Ortadoğu Gelişmeleri", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi 1. Orta Doğu Semineri,* Elazığ, Mayıs 2003, s. 39-45.

Yorulmaz, Şerife, "Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması", *AÜDTCF Yayınları, OTAM,* Sayı 11, Ankara, 2000, s. 697-768.

Süreli Yayınlar :

Duranty, Walter, *The New York Times,* "Turkish Partition Opposed In Paris", 20.04.1920.

James, Edwin L., *The New York Times,* "Allied Premiers Reject Wilson's Views on Turkey", 20.04.1920.

James, Edwin L., *The New York Times,* "Millerand Regrets America's Absence", 23.04.1920.

The New York Times, "Hadjin Captured By Kemal's Forces", 19.04.1920.

The New York Times, "Italy Takes Steps to Meet Her War Debt", 19.04.1920.

The New York Times, "Jugoslavs Won't Sit at San Remo", 19.04.1920.

The New York Times, "Palestine Policy to Stand", 19.04.1920.

The New York Times, "Poincare Demands Severity to Berlin", 19.04.1920.

The New York Times, "Harmony At San Remo", 20.04.1920.

The New York Times, "Many Villages Besieged By Turks", 20.04.1920.

The New York Times, "No Armenian Mandate For League Council", 20.04.1920.

The New York Times, "A Work of Mercy", 21.04.1920.

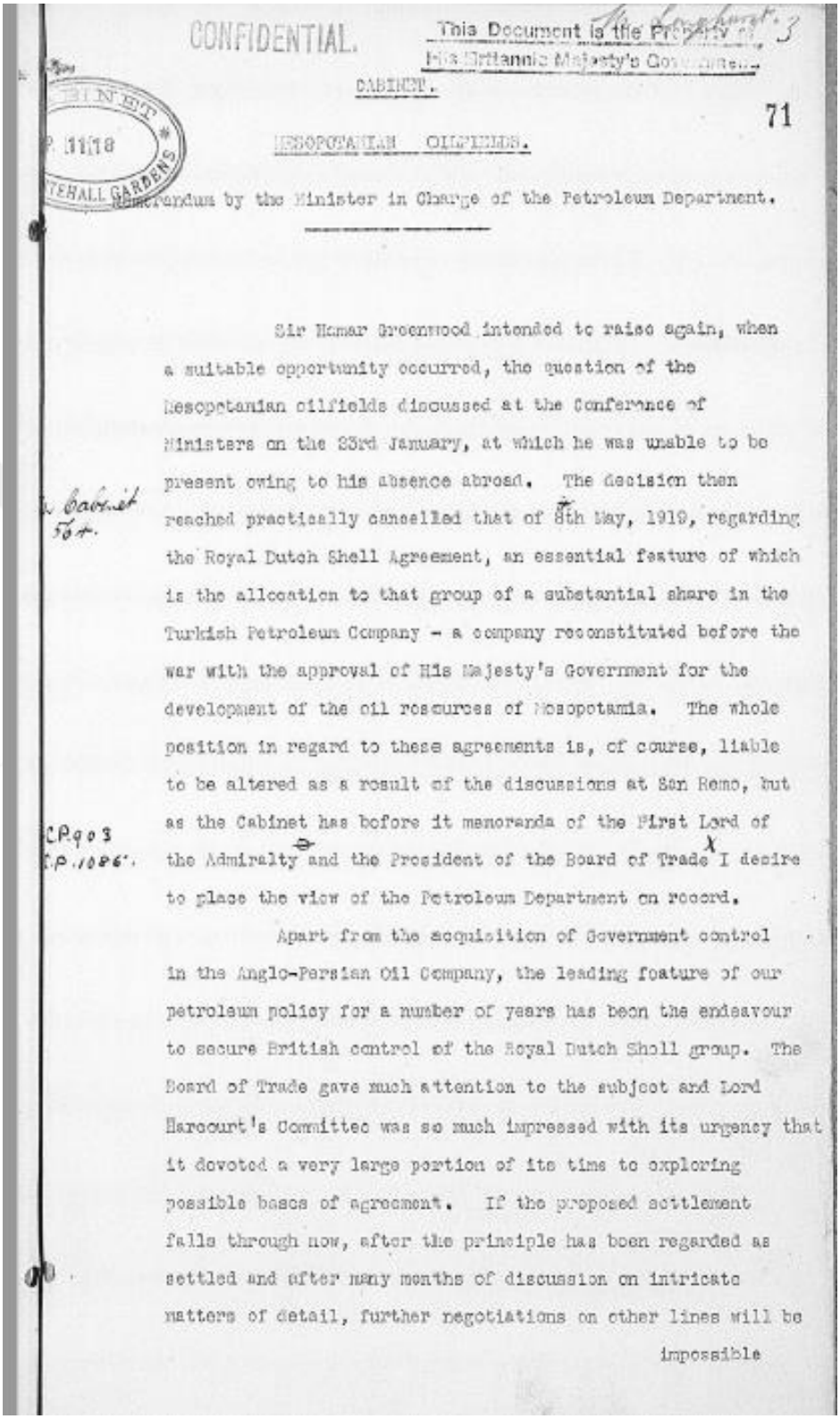
The New York Times, “Allies Warn Berlin of Treaty Penalties”, 21.04.1920.
The New York Times, “Greek Synod Grateful”, 21.04.1920.
The New York Times, “Rabbis Ask Premiers’ Aid”, 21.04.1920.
The New York Times, “Allies To Discuss Red Trade Issues”, 22.04.1920.
The New York Times, “French Feel Deserted”, 22.04.1920.
The New York Times, “French Troops Save Americans At Aintab”, 22.04.1920.
The New York Times, “Germany Pleads For Army Of 200,000”, 22.04.1920.
The New York Times, “Holland May Take Armenian Mandate”, 22.04.1920.
The New York Times, “Our Envoy Goes To San Remo”, 22.04.1920.
The New York Times, “Canada Offers to Take Mandate for Armenia”, 23.04.1920.
The New York Times, “Germany Crippled, Army Coup Absurd, Lloyd George Says”, 24.04.1920.
The New York Times, “500 French Troops Wiped Out At Urfa, Constantinople Hears”, 26.04.1920.
The New York Times, “Another Setback For Fiume Plan”, 26.04.1920.
The New York Times, “Arabs Attack in Palestine, Small British Force Retreats”, 26.04.1920.
The New York Times, “Britain To Buy Oil Stock”, 26.04.1920.
The New York Times, “Democrats Want Return Of Treaty”, 26.04.1920.
The New York Times, “Germany Announces Ruhr Withdrawal”, 26.04.1920.
The New York Times, “Greece in Smyrna”, 26.04.1920.
The New York Times, “Report Treaty Return Will Be Up at Cabinet Meeting Today”, 26.04.1920.
The New York Times, “Allies Threaten New Occupation To Enforce Treaty”, 27.04.1920.
The New York Times, “Americans Fought Turks At Aintab”, 27. 04. 1920.
The New York Times, “Conferees Depart From San Remo”, 27.04.1920.
The New York Times, “Congress Opposes Armenian Republic”, 27. 04. 1920.
The New York Times, “Council Keeps Hands Off Adriatic Dispute”, 27.04.1920.
The New York Times, “Many Petitioners Rebuffed At San Remo”, 27.04.1920.
The New York Times, “Italians Criticise Nitti”, 28.04.1920.
The New York Times, “Paris Press Applauds San Remo Declaration”, 28.04.1920.

The New York Times, "Wilson Meets His Cabinet", 28.04.1920.
The New York Times, "British to Fight Rebels in Turkey", 01.05.1920.
The New York Times, "Turks and Kurds Massacre 400 French", 01.05.1920.
The New York Times, "To Plead For Armenia", 02.05.1920.
The New York Times, "Says Baku Armenians Face Extermination", 03.05.1920.
The New York Times, "Mandate Offer Received", 05.05.1920.
The New York Times, "The Armenian Responsibility", 09.05.1920.
The New York Times, "Senate Rejects Mandate", 02.06.1920.

İnternet Siteleri :

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=STENO. (Erişim Tarihi: 06.04.2017)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5790b361e26f23.43828923 (Erişim Tarihi: 08.04.2017)
http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/self-determination?fallbackFrom=turkish (Erişim Tarihi: 13.04.2017, Saat 15:46)
http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/self-determination (Erişim Tarihi: 13.04.2017)
https://wwi.lib.byu.edu/index.php/President_Wilson's_Peace_Note,_December_18,_1916 (Erişim tarihi 22 Şubat 2017).
http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/mandate. (Erişim tarihi: 21.04.2017)
http://dictionary.cambridge.org/dictionary/turkish/mandate. (Erişim tarihi: 21.04.2017)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.573787f33d95f9.24831080. (Erişim tarihi: 21.04.2017)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58fb1e25112645.40618237. (Erişim tarihi: 22.04.2017).
http://www.admirals.org.uk/admirals/fleet/derobeckjm.php (Erişim Tarihi: 18.04.2017)

Ekler :

CONFIDENTIAL.

This Document is the Property of His Britannic Majesty's Government.

CABINET.

71

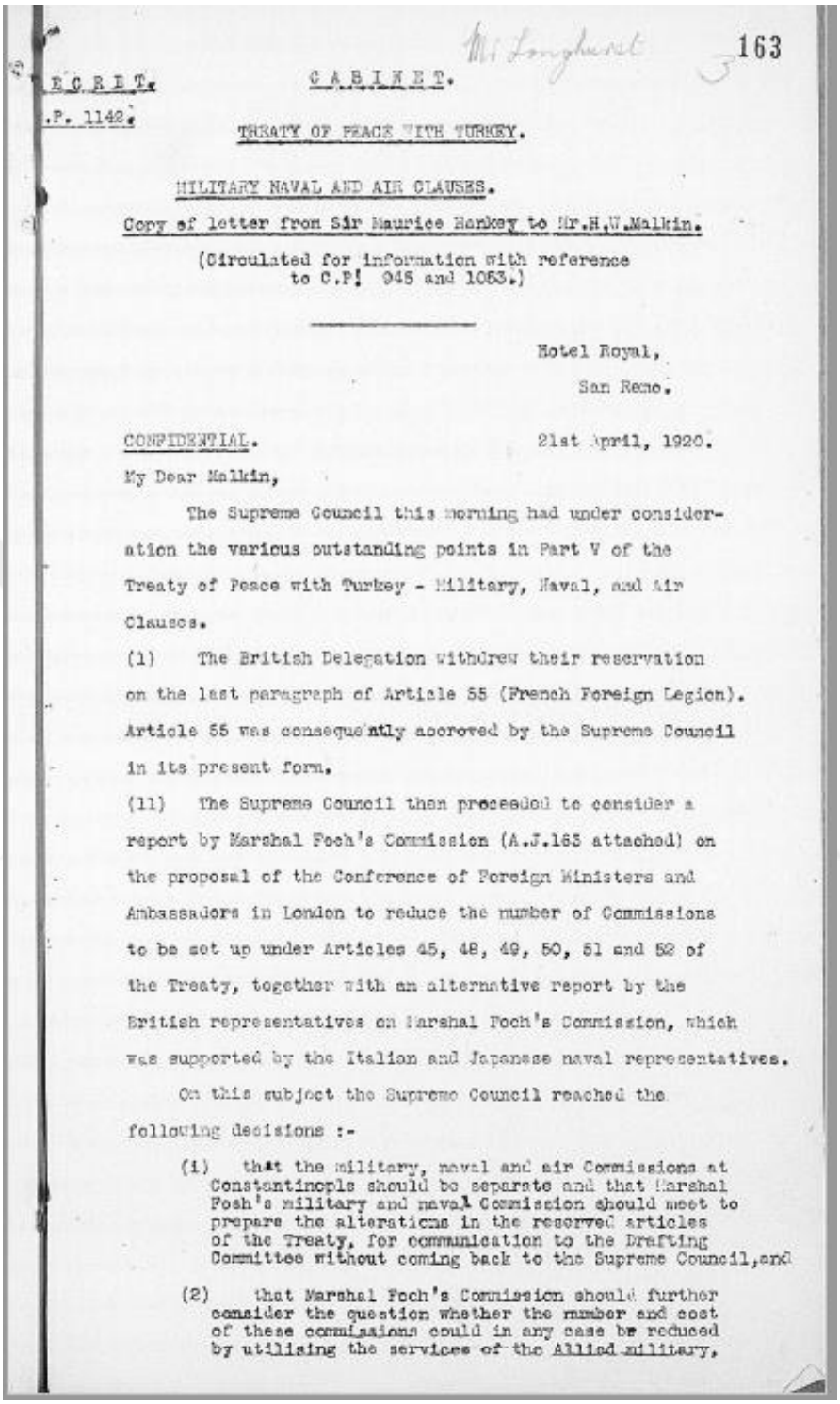
MESOPOTAMIAN OILFIELDS.

Memorandum by the Minister in Charge of the Petroleum Department.

Sir Hamar Greenwood intended to raise again, when a suitable opportunity occurred, the question of the Mesopotamian oilfields discussed at the Conference of Ministers on the 23rd January, at which he was unable to be present owing to his absence abroad. The decision then reached practically cancelled that of 8th May, 1919, regarding the Royal Dutch Shell Agreement, an essential feature of which is the allocation to that group of a substantial share in the Turkish Petroleum Company - a company reconstituted before the war with the approval of His Majesty's Government for the development of the oil resources of Mesopotamia. The whole position in regard to these agreements is, of course, liable to be altered as a result of the discussions at San Remo, but as the Cabinet has before it memoranda of the First Lord of the Admiralty and the President of the Board of Trade I desire to place the view of the Petroleum Department on record.

Apart from the acquisition of Government control in the Anglo-Persian Oil Company, the leading feature of our petroleum policy for a number of years has been the endeavour to secure British control of the Royal Dutch Shell group. The Board of Trade gave much attention to the subject and Lord Harcourt's Committee was so much impressed with its urgency that it devoted a very large portion of its time to exploring possible bases of agreement. If the proposed settlement falls through now, after the principle has been regarded as settled and after many months of discussion on intricate matters of detail, further negotiations on other lines will be impossible

(Musul petrollerine dair memorandum: *CAB 24_104_19*)

SECRET.

C.P. 1142.

CABINET.

163

TREATY OF PEACE WITH TURKEY.

MILITARY NAVAL AND AIR CLAUSES.

Copy of letter from Sir Maurice Hankey to Mr.H.W.Malkin.

(Circulated for information with reference to C.P. 945 and 1053.)

Hotel Royal,
San Remo.

CONFIDENTIAL. 21st April, 1920.

My Dear Malkin,

The Supreme Council this morning had under consideration the various outstanding points in Part V of the Treaty of Peace with Turkey - Military, Naval, and Air Clauses.

(i) The British Delegation withdrew their reservation on the last paragraph of Article 55 (French Foreign Legion). Article 55 was consequently approved by the Supreme Council in its present form.

(ii) The Supreme Council then proceeded to consider a report by Marshal Foch's Commission (A.J.165 attached) on the proposal of the Conference of Foreign Ministers and Ambassadors in London to reduce the number of Commissions to be set up under Articles 45, 48, 49, 50, 51 and 52 of the Treaty, together with an alternative report by the British representatives on Marshal Foch's Commission, which was supported by the Italian and Japanese naval representatives.

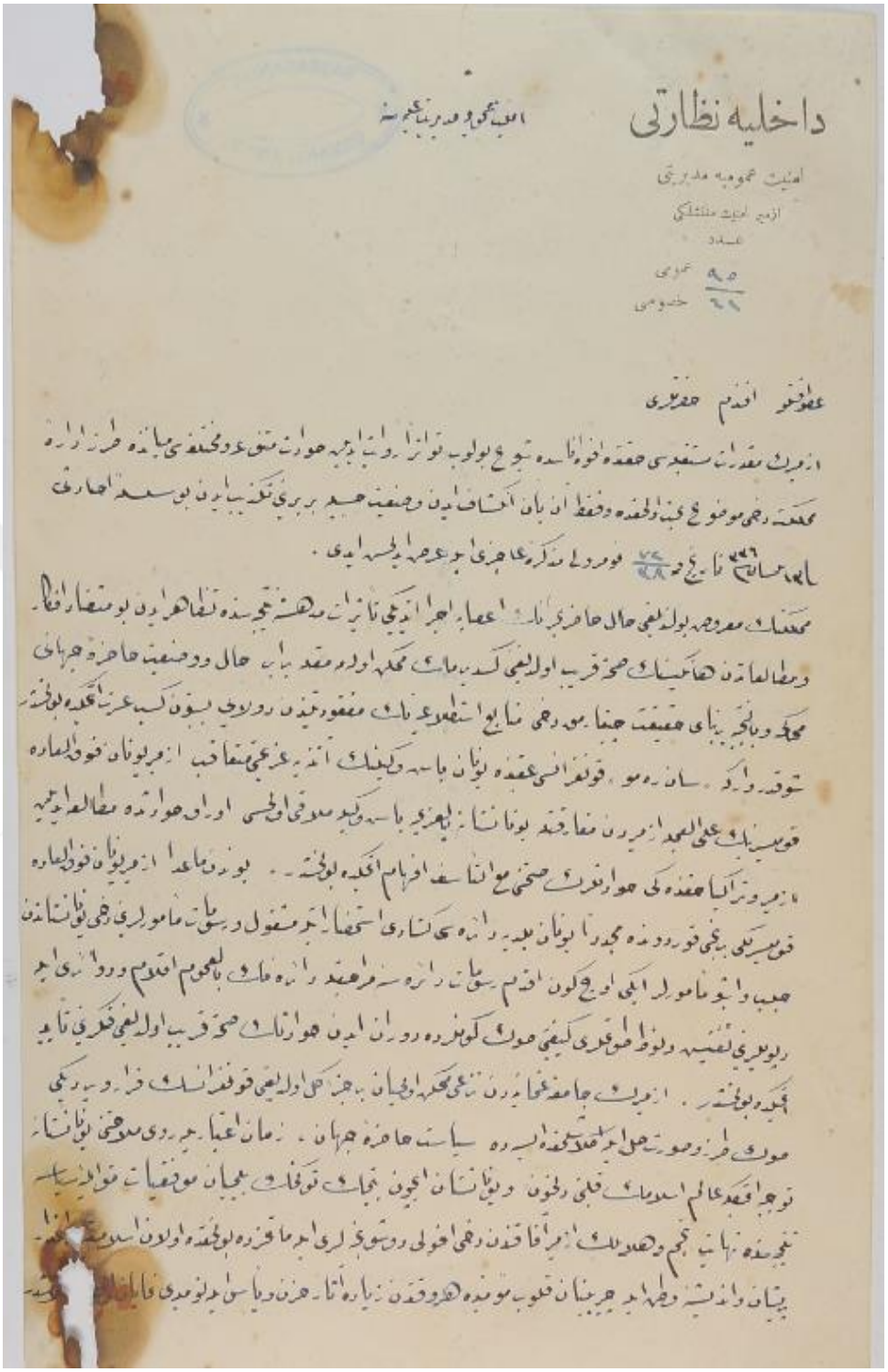
On this subject the Supreme Council reached the following decisions :-

(1) that the military, naval and air Commissions at Constantinople should be separate and that Marshal Foch's military and naval Commission should meet to prepare the alterations in the reserved articles of the Treaty, for communication to the Drafting Committee without coming back to the Supreme Council, and

(2) that Marshal Foch's Commission should further consider the question whether the number and cost of these commissions could in any case be reduced by utilising the services of the Allied military,

(Askerî meselelerin çözümüne dair Mareşal Foch Komitesi'nin sunduğu rapor)

CAB 24_104_43

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

ازمیر امنیت مفتشلکی

عدد

۸۵ عمومی

۲۸ خصوصی

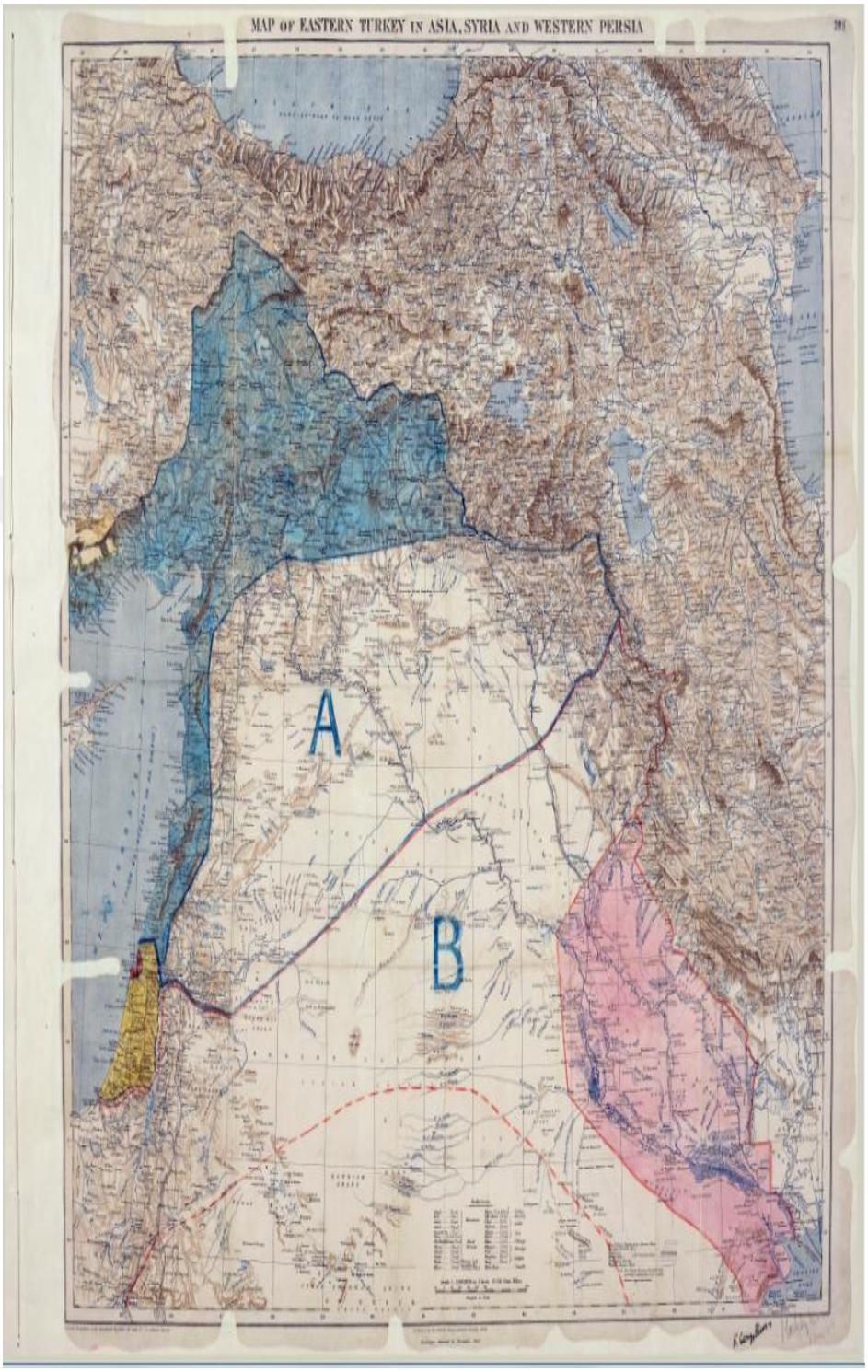
(San Remo kararları sonrası Yunan askerlerin halka yaptığı mezalime dair belge)

BOA,DH_EUM_AYŞ__00040_00052_003

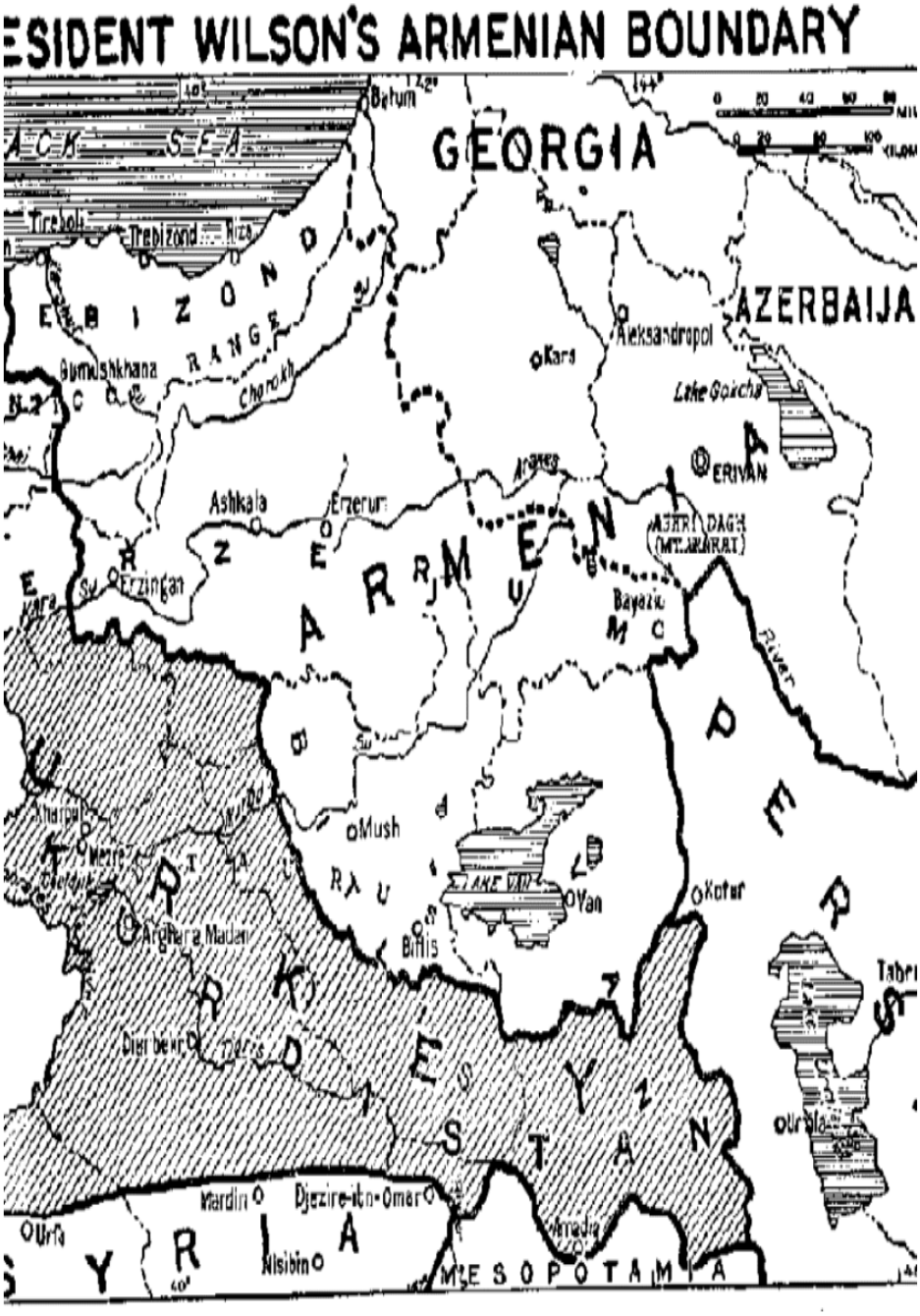
(I. Dünya Savaşı Başında Avrupa)

Ian Westwell, *I. Dünya Savaşı Resimli Harp Tarihi, İş Bankası,* İstanbul, 2012, s. 10.

(Sykes-Picot Anlaşması)

https://en.wikipedia.org/wiki/Sykes%E2%80%93Picot_Agreement Erişim Tarihi: 22.01.2016

(Wilson'un Çizdiği Ermenistan Sınırları)

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Treaty_of_Sevres_,_President_Wilson_Armenian_Boundary_02.JPG Erişim Tarihi: 04.03.2016

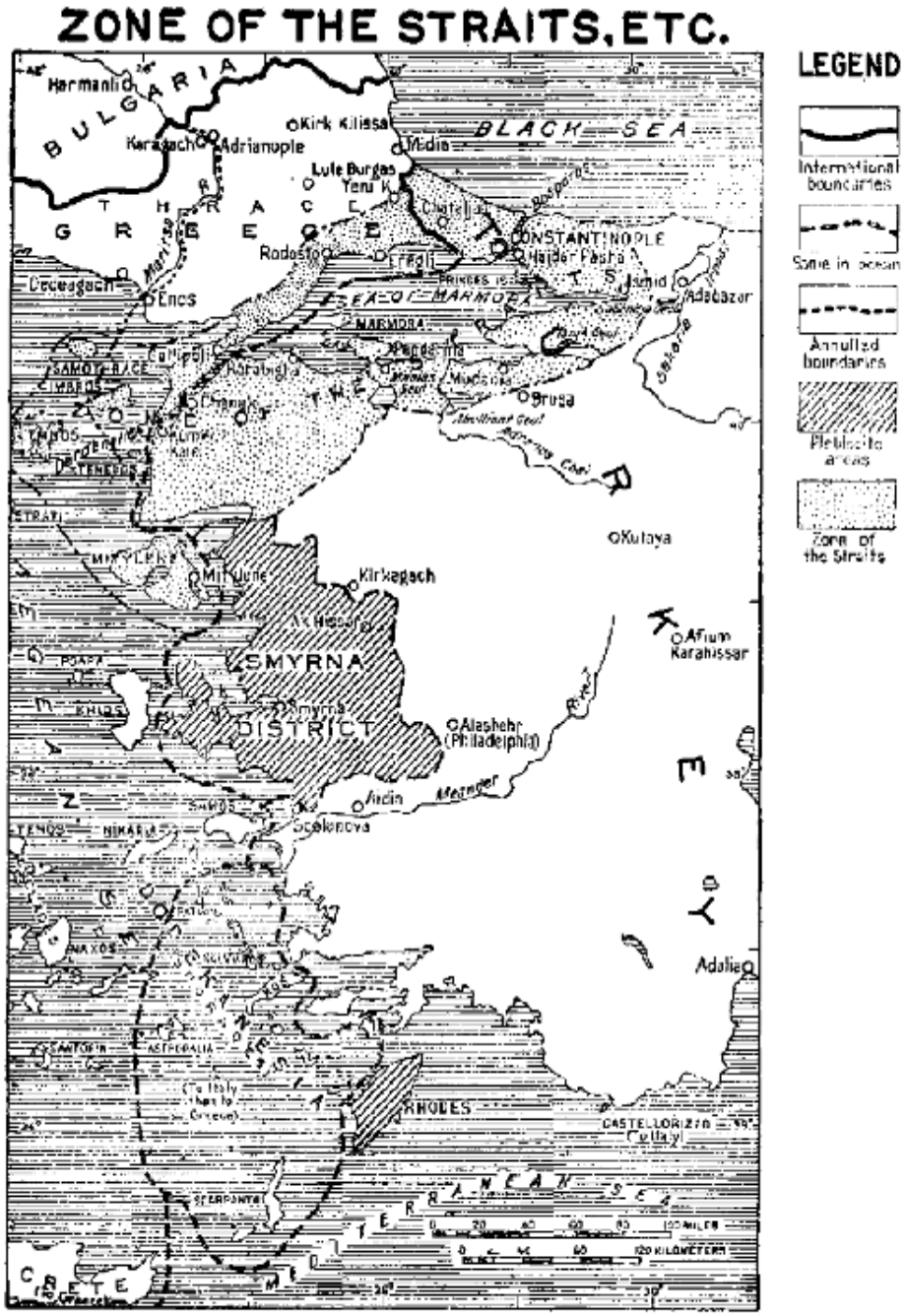
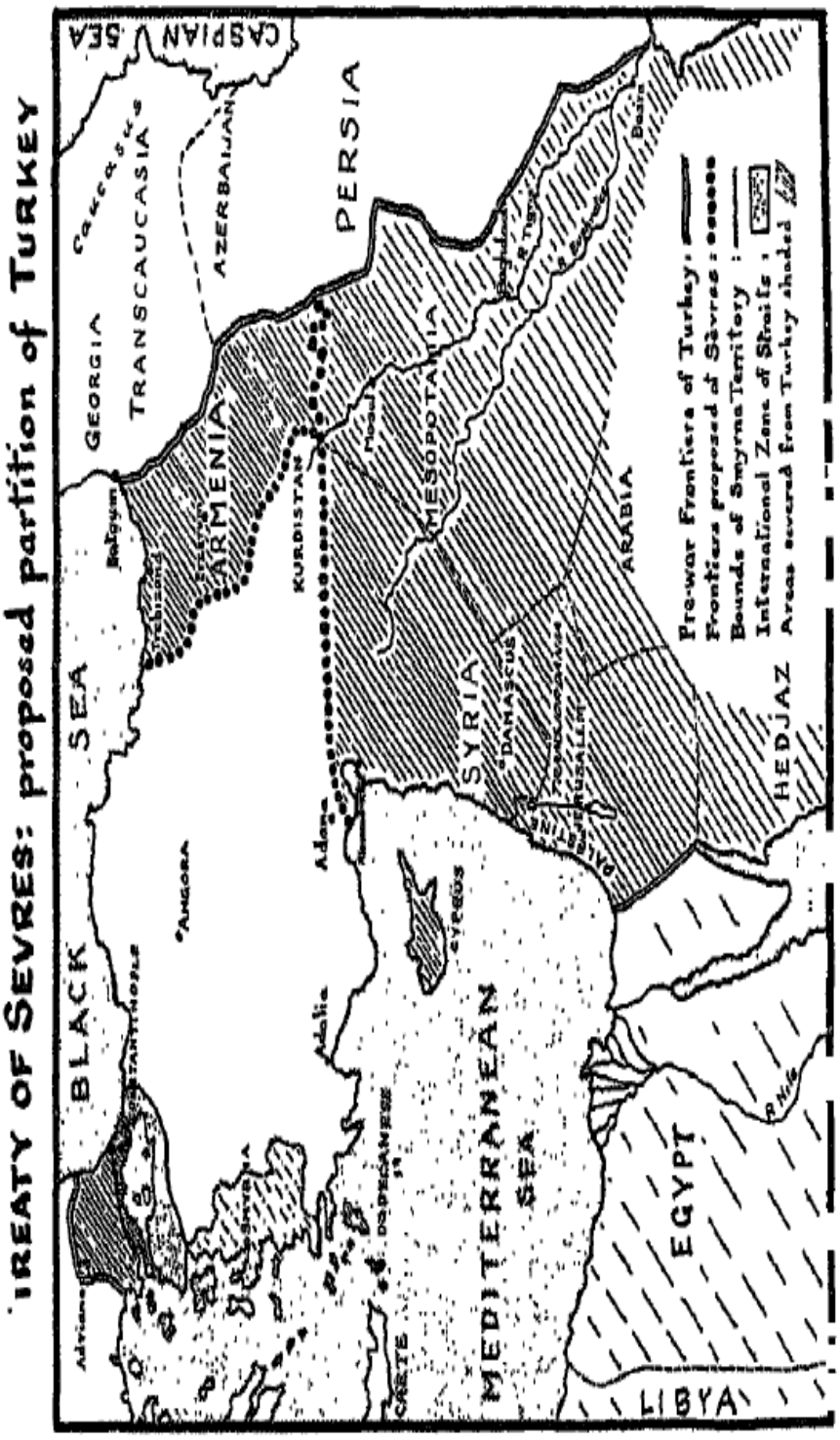

FIGURE 12

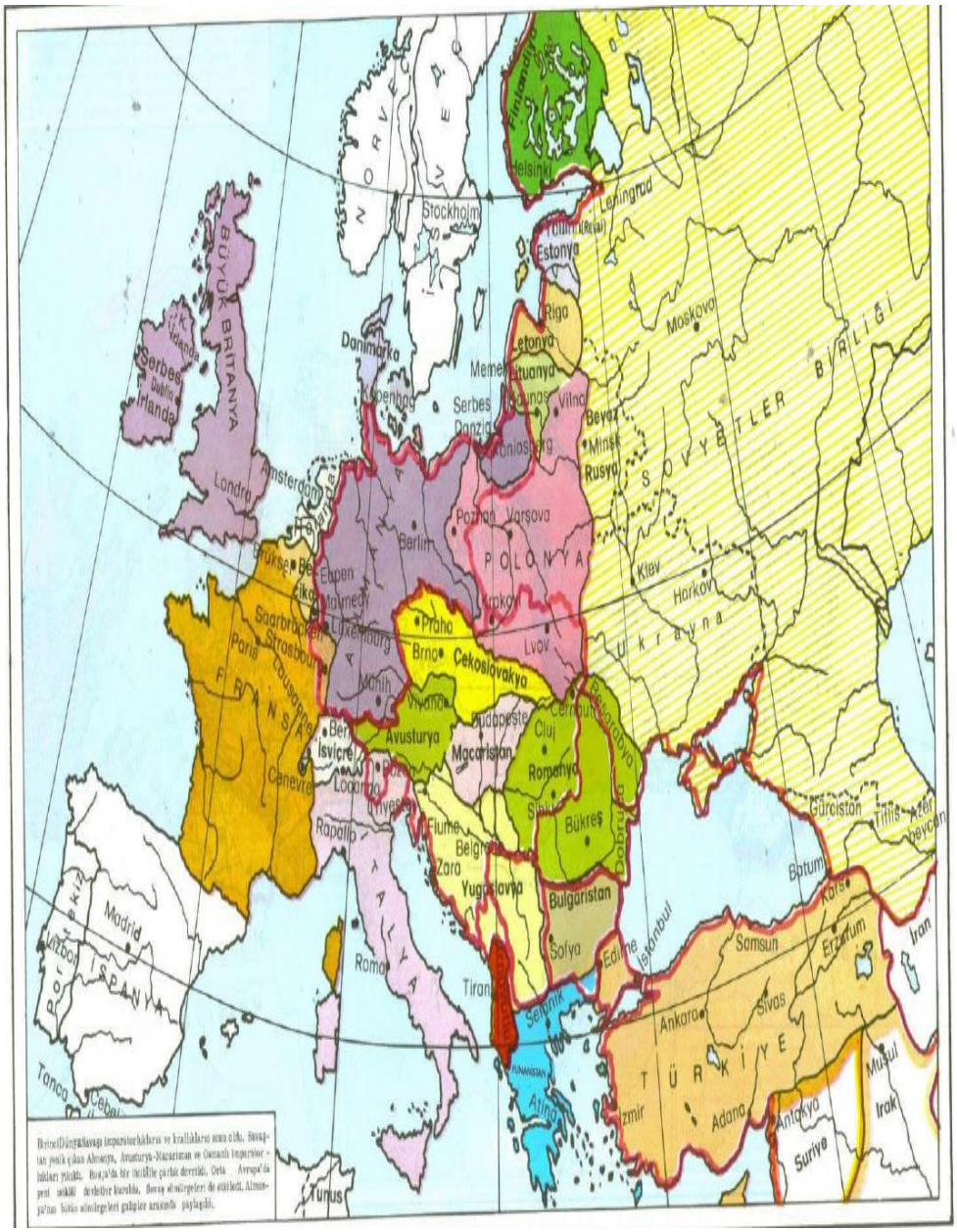
WESTERN TURKEY, ACCORDING TO THE TREATY OF SÈVRES

(Sevr'e Göre Boğazlar ve İzmir ile Çevresi)

http://www.atour.com/government/un/20040205c.html Erişim Tarihi: 02.04.2016

(Sevr Antlaşması Sonunda Türkiye) David Lloyd George, *The Truth About The Peace Treaties,* Volume II, *Victor Gollancz Ltd.*, London, 1938, s. 1339.

(Savaş Sonunda Avrupa'nın Durumu)

Özetli Tarih Atlası, Emek Yayınevi, İstanbul, s. 53.